

ABSTRACT

Hännikäinen-Uutela Anna-Liisa

Rooted again. Community education in the rehabilitation of substance addicts.

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2004, 286 p.

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research,

ISSN 0075-4625; 252)

ISBN 951-39-1932-3

Summary

Diss.

The subject of this research was Mikkeli-community, established in September 1998 by the association for independent service provision of alcoholics (in Finnish: Vapaan alkoholistihuollon kannatusyhdistys). The community serves young adults over 18 who have substance addiction. The community aims at stopping substance abuse among the residents and rehabilitating them so that they would be able to begin a normal life in the society, for example, to study, work and earn a living. The functional model of the community is based on the principles of the community education and Daytop-model.

The main purpose of the study was to examine why the residents had begun to misuse drugs, what kind of process the development of addiction was, and what the main reasons in the community education approach were that helped the addicts to recover.

This research was a qualitative research and the methods used were participant observation, recorded interviews with open-ended, unstructured questions, and different kinds of documents.

It seems obvious that social relations are significant in beginning to misuse drugs and becoming an addict. Therefore, drug addiction is in contact with socialization processes and social relations are significant indicators both in turning to addiction, stopping misuse and getting sober. Furthermore, social network and social reality are significant in stopping misuse and turning to treatment. Main factor that helps addicts to recover in the community is the support of a peer group. The change of identity and the ability to learn new values, norms and a new view of reality are possible through conscious intervention: interaction and cooperation between peers and staff.

A fundamental premise of the community education approach is, however, that individuals change only if they fully participate in all the roles and activities of the community. The efficiency of the community education approach depends on the personal characters of the residents, too. For example, the community cannot help addicts with serious psychological problems.

Keywords: community-education, drug-addiction, rehabilitation, resocialization, socialization, substance addiction.

Author's address Anna-Liisa Hännikäinen-Uutela
University of Jyväskylä
Department of Special Education
P.O. Box 35
40014 University of Jyväskylä
Finland

Supervisor Professor Paula Määttä
University of Jyväskylä
Department of Special Education

Reviewers Markku Jahnukainen, Ed. D
Academy research fellow
University of Helsinki
Department of Applied Sciences of Education,
Special Education

Professor Anja Koski-Jännes
Department of sociology and socialpsychology
University of Tampere

Opponent Markku Jahnukainen, Ed. D.
Academy research fellow
University of Helsinki
Department of Applied Sciences of Education,
Special Education

ESIPUHE

Yhteisökasvatuksen käytännöt alkoivat Suomessa kehittyä 1970-luvulla. Sitä kokeiltiin aluksi erityispedagogiikan sekä kasvatuksen ja koulutuksen alueilla eri tyyppisissä kasvatus- ja hoitoyhteisöissä. Yhteisökasvatuksen menetelmiä on sovellettu muun muassa koululuokissa, lastensuojelu- ja kehitysvammalaitoksissa sekä psykiatrisissa sairaaloissa. Periaatteita on sovellettu myös julkishallinnon johtamiseen ja työyhteisöjen kehittämiseen.

Huumeongelmat lisääntyvät yhteiskunnassamme jatkuvasti. Huumeidenkäyttö voidaan käsittää eräänlaiseksi yksilön kyvyttömyydeksi (disability), joka vaikeuttaa - samoin kuin esimerkiksi kehitysvammaisuus - yksilön inhimillistä toimintaa ja kehitystä, hänen yhteiskuntakelpoiseksi kasvamistaan ja sosiaalistumistaan. Huumeidenkäyttö vaikeuttaa laajasti yksilön yhteiskunnallista, taloudellista ja henkilökohtaista hyvinvointia. Ongelmien lisääntymisen myötä kasvaa myös huumehoidon tarve. Huumeista irtautumaan pyrkivillä on erilaiset taustat ja hoidolliset tarpeet. Erilaisista tarpeista johtuen narkomaaneille tarvitaan psykiatrisen ja lääketieteellisen huumehoidon rinnalle myös lääkkeetön kuntoutusvaihtoehto.

Syyskuussa 1998 perustettiin Mikkeliin yhteisöllistä huume kuntoutusta tarjoava Mikkeli-yhteisö. Yhteisö on tarkoitettu 18 vuotta täyttäneille narkomaaneille, joille on syntynyt oma halu ja tarve irrottautua päihteidenkäytöstä ja siihen liittyvästä alakulttuurista. Kuntoutus on vapaaehtoista ja mahdollisimman lääkkeetöntä. Kuntoutuksen tavoitteena on terveiden rajojen asettaminen sekä uusien asenteiden, arvojen ja normien luominen. Tärkeimpinä päämäärinä ovat päihteettömyys, aikuisuus ja vastuullisuus.

Tutkimukseni keskeisin teema on yhteisökasvatuksen ja huume kuntoutuksen kohtaaminen. Tarkastelen, millä tavoin yhteisökasvatuksen periaatteiden mukaisesti toimiva kuntoutusyhteisö onnistuu tukemaan narkomaaneja pyrkimyksissä toimia ympäröivän yhteiskunnan vaatimusten sekä yleisesti hyväksytyjen arvojen ja normien mukaisesti. Tarkastelen yhteisöön vapaaehtoisesti hoitoon hakeutuneiden huumeidenkäyttäjien sosiaalistumista ja yhteiskunnan jäseniksi kasvamista ja uuden elämän oppimista.

Tutkimukseni valmistumisesta kuuluu erityiskiitos väitöskirjatyöni ohjajalle, professori Paula Määtälle. Hän tarjosi minulle mahdollisuuden tehdä väitöskirjani tästä aiheesta. Hän kannusti ansiokkaasti ja tuki pyyteettömästi minua työni eri vaiheissa. Hänen asiantuntemuksensa on monipuolista ja kiireistään huolimatta hän auttoi kaikissa tutkimukseeni liittyvissä ongelmissa juuri silloin kun sitä eniten tarvitsin. Kiitokseni Vapaan alkoholistihuollon kannatusyhdistykselle ja johtaja Kari Siekkiselle, joka aikanaan teki aloitteen yhteistyöstä Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitoksen kanssa ja esitti tämän tutkimuksen käynnistämistä. Kiitokseni tutkimukseni rahoittajille: työn aloittaminen mahdollistui Raha-automaattiyhdistyksen rahoituksen turvin ja tutkimuksen teon kannalta merkittävät opinto- ja kongressimatkat sekä useiden kuukausien mittainen, kokopäivätoiminen tutkimus- ja kirjoitustyö mahdollistuivat Suomen Kulttuurirahaston myöntämän apurahan turvin. Kiitän Jyväskylän yliopiston rehtoria, Aino Sallista, jonka myöntämä stipendi kattoi täysihoitokulut Konneveden tutkimusasemalla ja saatoin keskittyä väitöskirjani käsikir-

joituksen kirjoittamiseen rauhallisen luonnon keskellä, valmiiksi katetun ruokapöydän ääressä. Tutkimustyöni eri vaiheissa sain kannustusta myös työtovereiltani. Moni kollegoistani jaksoi kuunnella ja tukea silloin, kun työn eteneminen tuntui mahdottomalta. Erityismaininnan ansaitsee toimistos sihteeri Sirpa Muhonen, jota kiitän lukuisten haastattelu- ja videonauhujen litteroimisesta ja spss-aineistojen käsittelystä. Mitään tutkimusraporttia ei saataisi julkaistuksi ilman asiantuntevaa atk-osaamista; siis lämminkin kiitos atk-suunnittelija Kai Hakkaraiselle, joka työtuntejaan säästämättä auttoi käsikirjoituksen julkaisukuntoon saattamisessa. Tutkimusraportin lähdeluettelon ja kielenhuoltoon liittyvien asioiden muokkaamisessa sain arvokkaita neuvoja professori Sirkka Hirsjärveltä ja FL Paula Sajavaaralta. Siitä heille nöyrimmät kiitokseni. Kiitokset myös kaikille muille ystäväilleni ja sukulaisilleni, jotka kannustivat minua kaikin tavoin työn edetessä.

Mikkeli-yhteisön johtaja, kasvatustieteen tohtori, yhteiskuntatieteiden maisteri ja suomalaisen yhteisökasvatuksen uranuurtaja Kalevi Kaipio ohjasi minua arvokkaan lähdekirjallisuuden pariin ja kannusti tämän tutkimuksen tekemisessä. Hänen kanssaan käymäni keskustelut jäsensivät yhteisökasvatuksen teoreettista perustaa. Mitään tutkimusta ei koskaan tehtäisi ilman tutkimuskohdetta ja tutkittavia. Siispä kiitokseni Mikkeli-yhteisön koko henkilökunnalle ja aivan erityisesti jokaiselle yhteisöön kuntoutukseen hakeutuneelle narkomaanille - yhdessä ja erikseen. He antoivat minun käyttää tutkimusaineistona kaikkia elämänsä liittyviä kirjallisia dokumentteja ja kertoivat haastattelussa koskettavista, joskus hyvin arkaluonteisista ja vaikeista asioista. Heidän avullaan sain kootuksi ainutlaatuisen arvokkaan ja laajan tutkimusaineiston.

Elämäni kolmelle tärkeälle miehelle haluan lopuksi osoittaa kauneimmat kiitokseni: pikkuinen pojanpoikani Nikodemus ja poikani Timo jakoivat olla kärsivällisiä, vaikka monta metsä- ja saunareissua jäikin tekemättä, kun mummi keskittyi tutkimustyöhönsä milloin missäkin päin maailmaa. Ne laavuretket ja nuotiotulien tarinatuokiot, joille Nikodemus suorastaan pakotti mummin lähtemään, olivatkin sitten rauhoittavaa vastapainoa tutkimustyölle. Nikodemukselle siis erityiskiitos siitä, että retket tulivat tehdyiksi. Puolisoni Jyrki jaksoi tukea minua jatkuvasti sekä osoittaa kärsivällisyyttä ja ymmärrystä tutkimustyötäni kohtaan. Hänen rauhallinen suhtautumisensa oli tukenani jokaisena epätoivon hetkenä tutkimusprosessin edetessä. Häneltä sain myös apua ja kommentteja tekstieni oikoluvussa. Eikä vähäisin ollut tuki käytännön kotiasioiden hoitamisessa, kun kodinhoito tahtoi toisinaan jäädä minulta retuperälle kirjoitusprosessin ollessa kiivaimmillaan ja konferenssien kutsuessa eri puolille maailmaa.

Jyväskylässä 22.9.2004

Anna-Liisa Hännikäinen-Uutela

Juurtuuko kummiski uudelleen?

Lounastauko oli juuri päättymäisillään. Päätin viivähtää muutamien oppilaiden kanssa yhteisön pihalla auringosta nautiskellen. Minun lisäksi paikalla oli kaksi nais- ja kolme miesoppilasta. Oppilaat polttelivat käärimäänsä savukkeita. Huomasin jo edellisellä käyntikerrallani, että oppilaat juttelivat vapautuneemmin omista ja yhteisön asioista, kun henkilökuntaa ei ole paikalla.

Jokke alkoi muistella yhtä käyttöaikaista kesäänsä, kun oli *“avoauto alla, kunnon musaa soittimessa ja nyssäkkä taskussa... aurinko paistoi ja vauhtia riitti... kyllä silloin elämä oli hienoo... ei ollu huolta mistään... se tuntu silloin kun ois paratiisissa ollu”*.

Kikka muistutti, että *“ei se kuule aina niin kauheen hienoo ollu... mietis vähä, ku kytät oli kannoilla ja kaikki asiat hunningolla... kyllä oli huolta vaikka mistä”* ja Sini jatkoi *“ei se kyllä mittään paratiisia ollu... kait se joskus silloin alussa tuntu hyvältä, ku rupes aineita käyttään, mutta kyllä siitä hohto loppu aika äkkiä... mistäs ainakaan meikäiselle ois avoautookaan sitä paitsi tullu”*.

Kikka, kahden huostaan otetun lapsen äiti jatkoi: *“joo, kai siinä pakosta alussa on jotain kivaa ollu ku rupes käyttään, mut en mä kyllä siihen takas vaihtas... kyllä mulla ainaski oli kaikki asiat ihan pilalla... koko elämä... enkä mä sitä paitsi osannu mistään asioista huolehtii, en lapsista enkä mistään... ku ei jaksanu olla enää töissä ja piti hakee soksusta rahat että sai penskoille ruokaa ja vaatetta... itestä ei muuta väliä ollu kuhan sai ainetta... kyl mä ainaki muistan, että sitä loppujen lopuks oli ihan juureton ja joteski surkee silleen”*.

Mieleeni tuli muutaman kuukauden takainen biologian tunti emuluokalla. Opetin oppilaille metsätyyppejä ja pohdimme, mitä eroja havupuilla on: kuusen juuret ovat aika lyhyet, männyn juuret puolestaan pitkät. Siitä johdetaan, että kovan myrskyn jälkeen näkee useammin kaatuneita kuusia kuin kaatuneita mäntyjä. Kerroin tästä biologian tunnista oppilaille. *“No sithän me ollaan niinku kuusia... me on menty niin helposti nurin, kun on myrsky tullu kohalle... niin on ollu huonot juuret... ei oo keretty ikinä juurtua niin että ois myrskyjä kestetty”*. *“Joo... jos ois juurtunu aikanaan paremmin, ei ois tarvinnu ruveta narkiks”*. *“Oikeestaan tuntuu, että vaikei tällöo vielä kauheen pitkään ollu... mä oon ollu nyt vähä toista kuukautta... joteski tuntuu, että on ruvennu joteski juurtuun... joteski oppinu ees vähä elämään tätä elämää”*. *“Tiikeri mihinkään viiruistaan pääse eikä kuusesta mäntyä tule, mutta voisko tuota ajatella niin, että kummiski juurtuu uudelleen”*. (Neljäs aineistonkeruumatka 7.5.1999.)

KUVIOT

KUVIO 1	Tutkimuksen viitekehys Kaipiota (1995) mukaillen.....	20
KUVIO 2	Etnografisen tutkimuksen sykli Spradley'ä (1979) mukaillen..	23
KUVIO 3	Tutkijan positiot etnografisessa tutkimuksessa Kuuretta (1996) mukaillen.....	24
KUVIO 4	Kuntoutuksen loppuunkäyneiden lapsuuden tapahtumat 0–13 vuotiaana.....	280
KUVIO 5	Terapeuttisen yhteisön vaiheittainen toimintamalli.....	125
KUVIO 6	Mikkeli-yhteisön vaiheittainen toimintamalli.....	132
KUVIO 7	Mikkeli-yhteisön hierarkia.....	143
KUVIO 8	Uudelleen juurtuneet.....	187
KUVIO 9	Yhteisön ekologisten tasojen merkitys yksilöllisissä toipumisprosesseissa.....	203

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Tutkimukseen osallistujat	22
TAULUKKO 2	Kuntoutuksen hakeutuneiden elämänkulut ja tapahtumien prosenttiosuudet.....	263
TAULUKKO 3	Kuntoutuksen hakeutuneiden päihde- ja hoitohistoriat sekä tapahtumien prosenttiosuudet.....	265

SISÄLTÖ

I	TUTKIMUKSEN TAUSTA	
1	TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	12
1.1	Riippuvuutta aiheuttavien huumeiden jaotteluperusteet.....	14
1.2	Huumehoitojen vertailu.....	15
2	TUTKIMUSTEHTÄVÄT JA METODISET RATKAISUT	19
II	YKSILÖ YHTEISÖN JÄSENEENÄ	
3	YHTEISÖN SOSIAALISEKSI JÄSENEKSI KASVAMINEN	30
3.1	Sosialisaation käsite.....	31
3.2	Sosiaalistumisprosessi alkaa perheessä.....	32
3.3	Sosialisaation vuorovaikutuksellinen luonne.....	34
3.4	Yksilön sosiaalisen identiteetin rakentuminen.....	36
4	RISKITEKIJÄT SOSIAALISAATIOPROSESSISSA	39
4.1	Elämäntilanteen riskitekijät.....	40
4.2	Marginaaliin ja syrjäytymispolulle joutuminen.....	41
4.3	Koulutuksen ja työn merkitys sosialisaatiossa.....	43
III	HUUMERIIPPUUUS SOSIAALIPROSESSINA	
5	RIIPPUVUUDEN MONET MUODOT	48
5.1	Käsityksiä päihderiippuvuuden syistä.....	48
5.2	Fyysinen ja psyykinen riippuvuus.....	51
5.3	Väärinkäyttö ja riippuvuus	52
5.4	Lavean tien laki.....	54
5.5	Huumeidenkäyttäjien ryhmittymät	55
6	HUUMERIIPPUUUS SOSIAALISEN TODELLISUUDEN RAKENTEISSA	60
6.1	Perheen merkitys	61
6.2	Koulutuksen ja työn merkitys.....	64
6.3	Ystävien merkitys käyttöä aloitettaessa	66
6.4	Lähipiirin ja rikollisuuden merkitys riippuvuuden kehittyessä	68
6.5	Sosiaalinen todellisuus riippuvuudesta irrottauduttaessa.....	70
6.6	Ulkopuolinen apu uuden todellisuuden rakentumisessa	75
7	VAIKEASTI PÄIHDERIIPPUVAISTEN NARKOMAANIEN SOSIAALINEN TODELLISUUS	77
7.1	Elämäntilanteet ja lapsuuden sosialisaatioprosessit.....	81
7.2	Syrjäytymisprosessit.....	89
7.3	Kun elämä vähitellen romahtaa.....	95
7.4	Sosiaalisen todellisuuden muuttuminen.....	107
7.5	Johtopäätökset.....	111

IV	YHTEISÖKASVATUS HUUMEISTA IRROTTAUTUMISEN KEINONA	
8	YHTEISÖT SELVIITYMISEN TUKENA	118
8.1	Yhteisökasvatuksen historia.....	119
8.2	Kasvatukselliset ja terapeutitset yhteisöt	120
8.3	Narkomaaneille tarkoitetut yhteisöt.....	122
8.4	Narkomaaneille tarkoitettujen yhteisöjen toimintaperiaatteet.....	123
9	MIKKELI-YHTEISÖN TOIMINTA	129
9.1	Yhteisön henkilökunta	130
9.2	Askel askeleelta - porras portaalta	131
9.2.1	Ensimmäinen porras - kiinnittyminen.....	133
9.2.2	Toinen porras - luopuminen ja hyväksyminen.....	136
9.2.3	Kolmas porras - sisäistäminen ja yksilöllisyyden huomioiminen.....	138
9.2.4	Neljäs porras - irrottautuminen ja yksilöllisyyden lisääntyminen.....	140
9.3	Työtoiminta ja hierarkia - vastuuseen oppimista	142
9.4	Käytännöt, säännöt ja vastuutukset.....	145
9.5	Viikko- ja päiväjärjestys.....	148
9.6	Kokoukset.....	149
9.7	Juhlat, rituaalit ja vapaa-aika - kiinteä osa yhteisöelämää.....	150
10	TOIPUMISPROSESSIEN KUVAUS	152
10.1	Minuuden riisuminen ja kauhun paikka.....	153
10.2	Palanen tilkkutäkissä.....	164
10.3	On kiva palata kotiin.....	173
10.4	Tätä paikkaa tulee vielä ikävä.....	180
10.5	Miksi lähteneiden kuntoutus keskeytyi?.....	187
11	UUDELLEEN JUURTUNEET	194
12	POHDINTA.....	205
	SUMMARY	209
	LÄHTEET.....	212
	LIITTEET (1-11).....	221

I TUTKIMUKSEN TAUSTA

että huumeidenkäyttö on jokaisen henkilökohtainen, tietoinen valinta eikä huumeriippuvainen siitä johtuen tarvitse hoitoonohjausta eikä yhteiskunnan rahoittamaa vieroitushoitoa. Yhtäällä huumeidenkäyttöä tulkitaan seuraukseksi jostakin, toisaalla tulkitaan sen olevan syy jollekin. Mielenpiteet huumeidenkäyttäjistä eivät ole juuri muuttuneet sitten Suomen 1970-luvun ensimmäisen huumeaallon, jolloin käyttäjät nähtiin psyykkisesti ja sosiaalisesti ongelmallisiksi. (Ks. Määttä 1975, 1976.)

Edelleen - 1990-luvun toisesta huumeaallostasta lähtien - tavallinen mielipide on, että huumeidenkäyttö on yksilön persoonallisuushäiriöstä johtuva sosiaalinen ongelma (ks. Kaukonen 2000; Niemelä 1999; Puhakainen 1999). Tähän saakka ei ole juuri kiinnitetty huomiota niihin persoonallisuushäiriöitä aiheuttaviin tekijöihin, jotka johtavat huumeiden kokeiluun ja myöhempään huumeriippuvuuteen. Oma näkemykseni oli, että yksilöt eivät synny persoonallisuudeltaan valmiiksi häiriintyneinä eikä huumeriippuvuus ole valmiiksi geeneihin kirjoitettu "tuomio". Oletin, että sosiaalisilla suhteilla on merkitystä huumeriippuvuuden kehittymisessä samoin kuin huumeista irrottautumisessa. (Ks. Goldberg 1999; Tamminen 2000.) Nämä seikat olivat perusteluna monitahoisien, eri tieteenaloihin liittyvän teoreettisen viitekehyksen valinnalle. Valintaan vaikutti myös kiinnostukseni sosiologiaan.

Toisaalta halusin tarkastella huumeriippuvuutta ja huumeista irrottautumista yleisestä suomalaisesta tutkimustraditiosta poikkeavasti. Tähän asti suomalaisissa tutkimuksissa on tarkasteltu huumeongelmaa lähinnä ongelman yleisyyden ja esiintymisen (ks. esim. Luopa, Rimpelä & Jokela 2000; Virtanen 2001), ennaltaehkäisevän työn (ks. esim. Huumeet ja yhteiskunta 1998; Kontula 1997), rikollisuuden (ks. esim. Kinnunen 1996, 2001; Poliisin tietoon tullut rikollisuus 1999) psykiatrian ja medikalisaation (ks. esim. Heinonen 1989; Piisi 2001) sekä vaikuttavuuden (ks. esim. Saarnio ym. 1998) näkökulmasta. Yhteisökasvatuksen näkökulmasta ongelmaa ei Suomessa ole tähän mennessä tutkittu juuri lainkaan.

Tutkimuksissa on usein unohdettu huumeidenkäyttäjien omat käsitykset ja kuvaukset huumeriippuvuudesta sekä heidän näkökulmansa toipumisprosesseista huumeista irrottauduttaessa (ks. Jaatinen 2000). Tämä tutkimus jatkaa kuitenkin Jyväskylän yliopiston traditiota ymmärtävästä otteesta (ks. Määttä 1976). Suomalainen huumeetutkimus on lisäksi ollut enimmäkseen kvantitatiivista tutkimusta. Kvalitatiivinen, etnografinen tutkimusote antaa kuitenkin paremmat mahdollisuudet tarkastella ongelmaa kattavammin huumeidenkäyttäjien näkökulmasta, heidän itsensä kokemana. Se mahdollistaa myös huumeidenkäyttäjien moninaisten ongelmien samoin kuin yksilöllisten huumeista irrottautumis- ja toipumisprosessien laajemman ja monipuolisemman tarkastelun.

Voidakseni tarkastella huumeriippuvuuden kehittymismekanismeja yleisellä tasolla määrittelen lyhyesti, mitä riippuvuutta aiheuttavat huumeet ovat. Lisäksi luon lyhyen katsauksen muihin huumeidenkäyttäjien hoitomuotoihin voidakseni tarkastella huumeriippuvuudesta irrottautumista yhteisökasvatuksen näkökulmasta sekä arvioidakseni yhteisökasvatuksellisen kuntoutuksen sisältöjä ja merkitystä yksilöllisissä toipumisprosesseissa. Kuvaan katsauksessa erityyppisten hoitomallien peruseriaatteita ja vertaan eri hoitovaihtoehtojen

tuloksellisuutta aiemmissä tutkimuksissa saatujen tulosten pohjalta. (Ks. esim. Kinnunen 2001; Prendergast, Podus & Chang 2000; Wilson 2000.)

1.1 Riippuvuutta aiheuttavien huumeiden jaotteluperusteet

Huumeilla on monia vaikutuksia riippuen käytetyn huumeen määrästä, käyttäjän persoonallisuudesta ja aineen vaikutukseen kohdistamista odotuksista. Ryhtyykö joku käyttämään huumeita ongelmia ratkaistakseen, miellyttäviä kokemuksia saadakseen tai välttääkseen itsensä onnettomaksi tuntemista, riippuu yksilön taustasta, vallitsevista olosuhteista ja huumeiden saatavuudesta. (Schilit & Gomberg 1991, 14; Weinberg, Harper & Brumback 2002, 439; ks. myös Goldberg 1999, 63–65.) Yleisesti kaikki huumaavat aineet ymmärretään joksikin sellaiseksi, josta tulee riippuvaiseksi. Christien ja Bruunin (1986, 65) mukaan huume eli narkoottinen aine on alkuaan peräisin kreikan kielen sanasta narkoun, jolla on kaksi päämerkitystä: tehdä saamattomaksi tai tehdä tylsäksi, tunnottomaksi. Huumeiksi luokitellaan kaikki aineet, jotka vaikuttavat keskushermostoon ja jotka voivat muuttaa ihmisen käyttäytymistä, muistia, todellisuudentajua tai itsetietoisuutta. (Svensson, Svensson & Tops 1998, 21; ks. myös Goldberg 1999, 44–45; Määttä 1976, 3–4.) Tästä johtuen jopa tee, kahvi ja tupakka luokitellaan riippuvuutta aiheuttavaksi aineiksi. Myös alkoholi voi aiheuttaa vaikean riippuvuuden. (Ks. mm. Christie & Bruun 1986; Kaukonen 2000; Svensson ym. 1998.) Huumeiksi luokitellaan tavallisesti kuitenkin vain aineet, joita käytetään laittomasti ja jotka aiheuttavat riippuvuutta. Osa näistä aineista on sallittuja lääkinnällisesti, oikein käytettynä. Aineet muuttuvat huumeiksi silloin, kun niitä käytetään laittomasti suuria määriä. Huumeita käytetään joko suun kautta, nenän kautta ”sniffaamalla” tai suonensisäisesti. (Ks. Goldberg 1999, 20; Schilit & Gomberg 1991, 16; Weinberg ym. 2002, 438–439.)

Svensson ja muut (1998, 21) jaottelevat huumeet koostumuksen ja vaikutuksen mukaan seuraavasti: 1) rauhoittavat tai puuduttavat, käyttäytymistä hillitsevät ja samanaikaista päihtymyksen tai mielihyvän tunnetta aiheuttavat opiaatit, johon kuuluvat raakaoppiumi, morfiini ja heroini, 2) keskushermostoa stimuloivat, piristävät aineet kuten kokaiini, amfetamiini sekä khat, 3) euforista hyvänolon tunnetta ja tajunnanlaajentumista aiheuttavat kannabistuotteet eli marihuana, hasis ja kannabisöljy, 4) hallusinogeenit, jotka aiheuttavat hallusinaatioita, esimerkiksi LSD, ekstaasi ja meskaliini sekä psilositybiiniä sisältävät huumeiksi luokiteltavat sienet ja 5) rauhoittavat ja unilääkkeet, esimerkiksi benzodiazepiinit sekä barbituraatit. (Ks. myös Christie & Bruun 1986, 65; Huumehoidon hoitotietolomake 1999, 29–32; McDowell & Spitz 1999, 52–53, 58–59, 64–66, 67, 81–82; Seppälä 2003, 38–44; Weinberg ym. 2002, 438–439.)

Riippuvuutta voivat aiheuttaa muutkin aineet kuin varsinaiset huumeet. Osalla näistä aineista on täysin vastakkaisia vaikutuksia kuin huumeella alun perin on ollut. Tästä johtuen Christie ja Bruun (1986, 66) ryhmittelevät riippuvuutta aiheuttavat aineet vaikutusasteen mukaan kahteen ryhmään: 1) voimakkaat päihteet, jotka piristävät ja ”laajentavat tietoisuutta”. Esimerkkeinä mainitaan vahva alkoholi ja voimakkaat unilääkkeet, kokaiini ja lsd sekä oppiumi, morfiini ja heroini, 2) vähemmän voimakkaat päihteet, esimerkkeinä kahvi ja

tee, nikotiini, olut ja viini, reseptittömät unilääkkeet sekä kannabistuotteet. (Ks. myös Huumehoidon hoitotietolomake 1999, 16–19; Seppälä 2003, 38–44; Weinberg ym. 2002, 437–439.) Tarkempi kuvaus eri huumeista, niiden tuntomerkeistä, käyttötavoista ja vaikutuksista on löydettävissä esimerkiksi Irti huumeista ry:n nettisivuilta: <http://www.irtihuumeista.fi/huumeitietopaketti/aineet.htm>.

Tässä tutkimuksessa luokittelen huumeet kahteen ryhmään vaikutusasteen mukaan: 1) miedot huumeet, joihin kuuluvat kannabistuotteet ja 2) kovat huumeet, joihin kuuluvat amfetamiini, heroini ja lsd. Luokitteluni perustana ovat tutkimuksessani mukana olevien yleisimmin käyttämät aineet.

1.2 Huumehoitojen vertailu

Tämän tutkimuksen kohde on yhteisöllisen huume kuntoutuksen sisällössä ja yksilöllisissä toipumisprosesseissa. Voidakseni arvioida yhteisökasvatuksen menetelmiin perustuvan kuntoutuksen sisältöä ja merkitystä huumeriippuvuudesta irrottautumisessa luon ensin katsauksen tavallisimpiin Suomessa tarjolla oleviin huumehoitomuotoihin ja niiden tuloksellisuuteen. Tarkastelen hoitojen vaikuttavuutta yksittäisen käyttäjän kannalta merkittävimpinä pidettyjen lopputulosten, huumeidenkäytön sekä rikostelun vähenemisen näkökulmasta. (Ks. Prendergast ym. 2000, 1933.) Rajaan eri hoitomuotojen vaikuttavuuden tarkastelun hoitoihin, joissa tutkimukseeni osallistujat olivat ennen tutkimuskohteeseen tuloaan olleet mukana. Koska hoidon vaikuttavuus ei ole tutkimusongelmani, nojaudun tarkastelussa ja vaikuttavuuden arvioinnissa vain muutamaiin ulkomaisiin meta-analyyysiin sekä suomalaisiin vaikuttavuustutkimuksiin. Lisäksi kokoan tietoja hoitojen vaikuttavuudesta EFTC:n (European Federation of Therapeutic Communities) Venetsiassa Italiassa 15.–17. toukokuuta 2003 järjestämän konferenssin esitelmistä ja luennoista, jotka perustuivat eri Euroopan maissa tehtyihin tai meneillään oleviin tutkimuksiin.

Saarnion ja muiden (1998, 207) mukaan vertailevat suomalaiset hoitotutkimukset ovat luettavissa lähes yhden käden sormin. Valtaosin ne koskevat alkoholien hoitotuloksia (ks. mm. Koski-Jännes 1992; Saarnio 1990; Suokas 1992). Ulkomaista tutkimusta on toki olemassa paljon ja myös meta-analyysejä on tehty (ks. Saarnio ym. 1998, 207). Tutkimukset ovat kuitenkin joko hyvin heterogeenisiä tai tulokset usein ristiriitaisia johtuen muun muassa tutkimusten erilaisesta tavoitteista. Toisaalta tutkimuksista julkaistaan usein vain ne, joissa todetaan merkitseviä eroja tutkittavien hoitomuotojen tai lääkkeiden välillä. Tutkimustuloksia ei voida suoraan verrata toisiinsa myöskään siksi, että hoitojen kestot, tutkimusten populaatiot ja tutkimusmenetelmät eroavat toisistaan. Lisäksi viimeaikaisten tutkimusten painopiste on ollut pääosin hoito-ohjelmien rakenteen, johtamisen, henkilöstön ja hoitometodien tarkastelussa. Yksilöllisten toipumisprosessien tarkastelu on sen sijaan jäänyt vähemmälle. (Prendergast ym. 2000, 1931–1932; Wilson 2000, 420; ks. myös Saarnio ym. 1998, 217.) Toisaalta varsinainen tutkimustehtävänäni ei ole yhteisöllisen hoidon vaikuttavuuden arviointi. Vertailu muihin hoitomuotoihin on kuitenkin tarpeen, jotta on mahdollista arvioida, mitkä osa-alueet yhteisökasvatuksellisessa huume kuntoutuksessa edistävät yksilöllisten toipumisprosessien onnistumista.

Lääkkeelliset hoidot. Prendergastin ja muiden (2000, 1953) mukaan lääkkeellisessä vieroituksessa käytettävien metadonikorvaushoitojen tulokset näyttävät 1980–1990-luvuilla huonontuneen verrattuna 1960–1970-lukuihin. Selityksenä saattaisi olla se, että metadonihoitoon hakeutuvat narkomaanit ovat entistä moniongelmaisempia monikäyttäjiä. Moniaineaddiktiot ovat vaikeimmin hoidettavia. Metadonihoito yksinään ei riitä käyttäjien kaikkien ongelmien hoitamiseen eikä toisaalta edes sovellu kaikille kovien aineiden käyttäjille. Viime vuosina on metadonia kuitenkin alettu käyttää myös monikäyttäjien hoidossa. Tällöin metadonia käytetään yhdessä jonkin toisen hoitomuodon kanssa. Esimerkiksi Norjassa Osllossa käynnistyi EFTC:n presidentin Anthony Slaterin johtamassa terapeuttisessa yhteisössä Phoenix House Hagassa tarjottavan metadonihoidon vaikuttavuuden tutkimukseen liittyvä 3-vuotinen pilottiprojekti vuoden 2003 helmikuussa. Projektiin osallistuvien ensisijaisena hoitona on päivittäinen osallistuminen yhteisön toimintaan, mutta hoidon tukena käytetään valvotusti metadonia. Tavoitteena on normaalin elämän eläminen, jolloin kaikki muut aineet jäävät pois ja metadonia käytetään vieroitusoireita lievittävänä lääkkeenä. Tähän mennessä saatuja lupaavia tuloksia perustellaan muun muassa sillä, että metadoni helpottaa huumeista irrottautuvan fyysistä oloa ja toimii yhteisössä tarjottavan hoidon tukena. (A. Slater, henkilökohtainen tiedonanto 16.5.2003; ks. De Leon, 1996, 58; Prendergast ym. 2000, 1958.)

Muita huumevieroituksessa Suomessakin käytettäviä lääkkeitä ovat buprenorfiini, despiramiini, klonidiini, lofeksidiini ja naltreksoni. Maissa, joissa kokaiinin käyttö on yleisempää kuin Suomessa, käytetään näiden lisäksi myös karbamazepiinia. Lääkkeiden käytön tuloksellisuus riippuu ratkaisevasti siitä, kuinka kauan asiakkaat saadaan pysymään hoidossa ja pysyykö lääkkeiden käyttö valvottuna niin, että asiakkaat eivät samanaikaisesti käytä lääkettä päihetymistarkoitukseen. Wilsonin (2000, 433) mukaan opiaattien käyttäjien hoidossa on lääkehoidolla saavutettu hyviäkin tuloksia. Monissa ulkomaisissa tutkimuksissa on kuitenkin todettu, että lääkkeellisen hoidon tehosta ei ole olemassa riittävää tieteellistä näyttöä (Wilson 2000, 433, mm. Gowiniin, Aliin & Whiteen 2000; Kirchmayeriin, Davoliin & Versteriin 2000; Leviniin & Lehmaniin 1991 viitaten). Monesti lääke- eli farmakologinen hoito yhdistettynä psykososiaaliseen kuntoutukseen on antanut hyviä hoitotuloksia, mutta meta-analyyseissä koottu data ei aina tue tätä käsitystä (Wilson 2000, 431, Agostiin 1994 ja 1995 viitaten). Suomalaisen lääkehoidon tuloksellisuuden arvioiminen on ongelmallista siksi, että se on määrällisesti vielä melko vähäistä. Vähäisiä kokemuksia on vaikea vertailla tutkimuksellisesti. Toisaalta on huomioitava myös se, että amfetamiiniriippuvaisille tarkoitettu lääkehoito on vasta kehitteillä. (Granström 1999, 147.)

Lääkkeettömät hoidot. Huumeriippuvuudesta irrottautumisessa ovat erilaiset terapiat tavallisimpia lääkkeettömiä vaihtoehtoja. Käyttäytymisterapian avulla on tutkimusten mukaan saavutettu parhaita tuloksia kokaiini- ja opiaattiriippuvaisten hoidossa. Terapiamuodoista psykoterapian vaikuttavuus on vähäisintä riippumatta käytetyistä aineista. Huonoimmat tulokset on psykoterapian käytöstä havaittu kannabiksen käyttäjillä. (Fridell 1999, 100.) Tutkimuksissa on saatu vahvaa näyttöä siitä, että perheorientoituneet terapiat ovat muita terapiota tehokkaampia. Tieteelliset todisteet hyödyllisyydestä ja tehokkuudesta tosin vaihtelevat. Perhe- ja pariterapia näyttäisivät kuitenkin olevan tehok-

kaampia hoitomuotoja kuin yksilö- ja ryhmäterapia (Wilson 2000, 433, Edwardsiin & Steinglassiin 1995 viitaten; Wilson 2000, 434, Stantonin & Shadishiin 1997 viitaten.) Perheterapian vaikuttavuuteen liittyviä tutkimuksia on eri puolilla maailmaa alettu toteuttaa enenevässä määrin. Muun muassa Kethea, kreikkalainen huumeidenkäyttäjien terapiakeskus, käynnisti vuonna 1999 yhteistyössä amerikkalaisen Pennsylvanian yliopiston hoitotutkimuksen instituutin kanssa arviointitutkimuksen. Tutkimukseen osallistuu 766 vuosien 1994–1995 aikana keskuksessa asiakkaina ollutta entistä huumeidenkäyttäjää. Tutkimuksessa pyritään arvioimaan Kethean hoidon tehokkuutta. Keskeisintä hoidossa on perheterapian käyttö hoitoprosessissa. 2000-luvun tulosten perusteella perheterapia on tehokasta, kun tarkastellaan huumeidenkäytön ja rikostelun vähenemistä viisi vuotta hoidosta lähdön jälkeen. (Ks. Papanastasatos & Fosteri 2003, 4.)

Terapeuttisen kuntoutuksen tuloksellisuus paranee, kun kuntoutettavat saavat päihdehoidon ohessa apua yksilöllisin perustein myös mielenterveys-, perhe- ja työongelmiinsa. Parhaat tulokset saavutetaan terapeuttisissa yhteisöissä. (Fridell 1999, 101.) Terapeuttiset yhteisöt ovat tehokkaita erityisesti opi-aattiriippuvaisten kuntoutuksessa. Mitä paremmin yhteisön toiminta on suunniteltu ja mitä vakaammalla kehitystasolla yhteisö on, sitä parempia ovat tulokset. Myös hoidon kestolla on yhteys tuloksellisuuteen: mitä pidemmästä hoidosta on kyse, sitä parempia ovat tulokset. (Fridell 1999, 101; Prendergast ym. 2000, 1954, 1958; Wilson 2000, 434; ks. myös Murto 1997, 48–49, 68.) Terapeuttisten yhteisöjen tarjoaman hoidon tuloksellisuudessa keskeisintä on se, että yksilöä kuntoutetaan kokonaisvaltaisesti. Peruseriaatteena on se, että yksilön ensisijainen ongelma ei ole huumeidenkäyttö, vaan käytön taustalta löytyy muita ongelmia. Yksilön persoonallisuutta, itsetietoisuutta ja vastuullisuutta sekä arvoja ja asenteita pyritään pysyvästi muuttamaan yhteisökasvatuksen keinoin. Terapeuttisten yhteisöjen tarjoamalla lääkkeettömällä hoidolla on kuitenkin rajoituksensa eivätkä kaikki narkomaanit toivu terapeuttisessa yhteisössä. Selittävinä tekijöinä tälle ovat ensisijaisesti mahdolliset persoonallisuuden ja luonteenhäiriöt tai muut vaikeat psyykenongelmat. (Salvatore & Selle 2003, 11.)

Lääkkeellisen tai lääkkeettömän avohoidon osalta on vaikuttavuustutkimuksia olemassa verraten vähän. 12-astelehen itsehoitoryhmät on jossain tutkimuksissa todettu tehokkaammaksi kuin käyttäytymisterapia (Fridell, 1999, 102). Toisaalta Wilson (2000, 434) toteaa meta-analyysissään AA-ryhmiin osallistumisen ja juomiskäyttäytymisen vähenemisen välillä ilmenevän vähäistä korrelaatiota. Matalan kynnyksen hoitopaikat on tarkoitettu pääasiassa helpottamaan huumeongelman elämäntilannetta. Toisaalta niiden kautta saadaan osa asiakkaista hakeutumaan varsinaisen hoidon piiriin. Matalan kynnyksen hoitopaikkoja on Suomessa kuitenkin huumeongelman yleisyyteen ja ensisijaisten kontaktien tarpeeseen nähden vähän eikä tutkimuksia niiden vaikuttavuudesta ole juuri tehty. A-klinikkaverkosto puolestaan on keskittynyt pääasiassa alkoholi-ongelmaisten hoitoon, eikä sillä tällä hetkellä näytä olevan riittäviä resursseja varhaisvaiheen huumehoitoon. (Ahokas 1999, 118.)

Yhteenveto. Huumeriippuvuus on vaikea ja monitahoinen sairaus. Sopivan ja tuloksellisen hoidon valinnassa on aina otettava huomioon huumeriippuvaisen ensisijaisesti käyttämä huume, riippuvuuden kesto ja vaikeusaste, mahdolliset liitännäissairaudet, sosiaaliset olosuhteet ja perhesuhteet. (Holo-

painen 1999, 3679–3680; McDowell & Spitz 1999, 127–130; Salaspuro 1999, 75.) Mainitut yksilölliset tekijät huomioiden riippuvuudesta irrottautumaan pyrkivälle voidaan tarjota joko avo- tai laitoshoidon, lääkkeellistä tai lääkkeetöntä hoitoa tahi lyhyt- tai pitkäaikaista hoitoa. Eri vaihtoehdoista voidaan valita jokin yksinään tai niitä voidaan yhdistää. Hoitoihin liittyy usein myös jonkin tyyppistä terapiaa. Tavallista on, että erityisesti vaikeasta riippuvuudesta irrottautumiseen tarvitaan ensin lääkkeellinen, lyhytaikainen katkaisuhoidon ja hoitoa jatketaan pitempään sopivaksi katsotussa laitoshoidossa. (Cohen 1995, 112–116; Holopainen 1999, 3679–3681; McDowell & Spitz 1999, 131–135, 141–142, 154–157, 179–180; Schilit & Gomberg 1991, 164–166, 168–171, 175–185, 194–201, 209–214.)

Onpa valittu hoitomuoto mikä tahansa, sen vaikuttavuuden paras mittari on kuitenkin hoidettavan subjektiivinen näkemys. Mikä tahansa hoito on yleensä toimivaa, kun hoidettava itse kokee sen mielekkääksi. (Cohen 1995, 118; Saarnio ym. 1998, 211; Tamminen 2000, 88.) Tuloksellisuuden kannalta ajatellen tärkeää on myös riittävien jatkohoitomahdollisuuksien takaaminen, hoitoonohjauksen tehostaminen sekä hoitoon pääsyn kynnyksen alentaminen (Fabritius, 1999, 138). Myös sosiaalisten verkostojen laajuudella ja laadulla on merkitystä huumeongelmista selviytymisessä (Saarnio ym. 1998, 211, Koski-Jännekseen 1992 ja Saundersiin & Allsopiin 1991 viitaten). Jos ongelmakäyttöön liittyvän alakulttuurin tilalle ei hoidon jälkeen ilmaannu korvaavia sosiaalisia verkostoja, on seurauksena yksinäisyys ja lisääntynyt retkahdusriski. Jos sosiaaliset verkostot ja jatkohoidon eivät ole kunnossa, hyväkään hoito ei tuota tuloksia. (Saarnio ym. 1998, 211, 217.)

2 TUTKIMUSTEHTÄVÄT JA METODISET RATKAISUT

Aloittaessani tutkimuksen tekemistä tarkoitus oli keskittyä selvittämään yhteiskasvatuksellisen huume kuntoutuksen tuloksellisuutta. Tuloksellisuuden arvioiminen tämän tutkimuksen puitteissa on kuitenkin mahdotonta. Sitä olisi mahdollista arvioida luotettavasti vain pitkittäistutkimuksessa, jolloin tutkittavien elämästä selviytymistä seurattaisiin pidemmän aikaa kuntoutuksen päättymisen jälkeen. Tämä oli perusteluna sille, että päädyin selvittämään yhteiskasvatuksellisen huume kuntoutuksen sisältöjä. Ymmärsin tutkimuksenteon alkuvaiheessa, että löytääkseni vastauksia yhteisöllisen huume kuntoutuksen sisältöjä ja onnistumista koskeviin kysymyksiin, minun on perehdyttävä myös sekä yksilön persoonallisuuden kehitykseen liittyviin että huumeriippuvuuteen johtaneisiin tekijöihin.

Yksilön persoonallisuuden kehittymiseen vaikuttavat tekijät olivat minulle ennestään tuttuja kasvatopsykologian yhteydestä. Tästä johtuen oletin, että yksilöt eivät synny valmiiksi häiriintyneinä eikä huumeriippuvuuskaan ole geneeihin kirjoitettu. Oletin, että riippuvuuden taustalta on löydettävissä persoonallisuuden kehityshäiriöihin johtaneita tekijöitä.

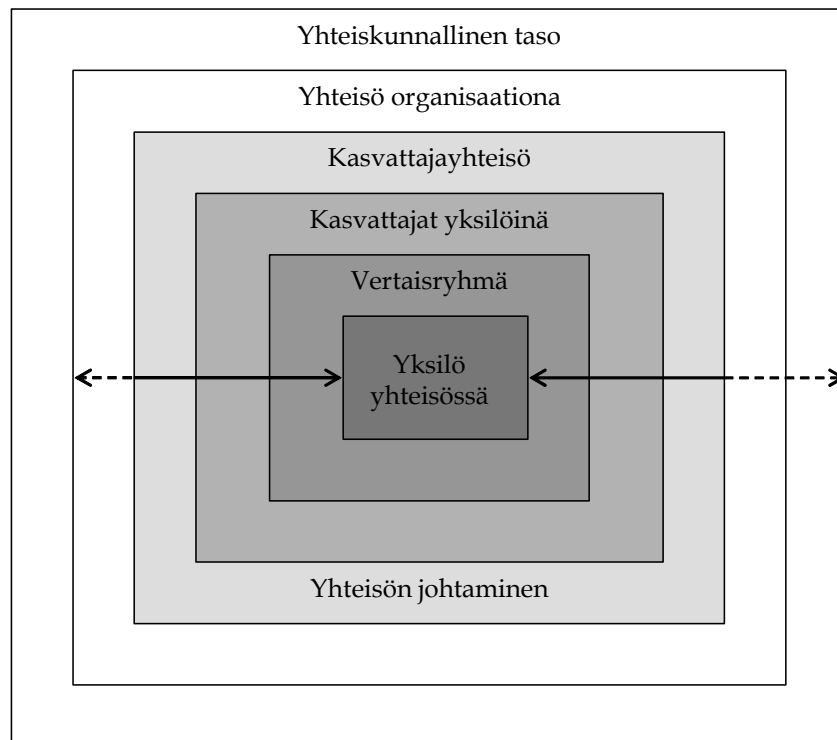
Yksilöpsykologiassa yksilöitä ja yksilöllisyyttä tarkastellaan usein sosiaalisesta kontekstista erillisenä. Oletin kuitenkin, että yksilön persoonallisuuden kehitys on mahdotonta eristyksissä; se ei voi siis olla riippumaton hänen sosiaalisesta kontekstistaan. Yksilön sosiaalistuminen ympäröivään yhteisöön riippuu aina toisista ihmisistä ja yksilön minuus muotoutuu vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Minuuden muodostuminen ilmentää sosiaalista prosessia, jossa sosiaalinen ympäristö välittyy merkityksellisten toisten kautta. Yksilön inhimillisyys ja sosiaalisuus kietoutuvat yhteen erottamattomasti. (Berger & Luckmann 1994, 62–63; Kaipio 1995, 57.)

Perehdyttyäni syvällisemmin myös huume problematiikkaan havaitsin huumeidenkäyttäjien ongelmien monimuotoistuneen 1990-luvun toisen huumeaallon aikana. Huumeidenkäyttö näyttää laajentuneen entistä nuorempien käyttäjien keskuuteen. Käyttö ei enää välttämättä liity vain tiettyyn yhteiskuntaluokkaan tai ryhmään, vaan huumeita käyttävät nuoret "laidasta laitaan". Huumeidenkäytössä ei siis ole enää kyse vain itsehallintaan kykenemättömien ongelmayksilöiden ongelmasta. (Ks. mm. Hurme 2002, 296–297, 300.)

Huumeidenkäyttöä on suomalaisessa 1990-luvun jälkipuoliskon huume politiikassa alettu määritellä entistä vakavammaksi yhteiskunnalliseksi, sosiaalisesti ongelmaksi, kun se aiemmin nähtiin enemmän yksilötason ongelmaksi ja huumeidenkäyttäjät rikollisiksi, psyykkisesti sairaiksi poikkeusyksilöiksi. Huume politiikan tavoitteena on ollut huumeista vapaa yhteiskunta ja keinot huumeidenkäytön rajoittamisessa ovat olleet pääosin kriminaalipoliittisia. Vähitellen huumeongelmaan on kuitenkin alettu suhtautua niin, että intervention kohteena ei voi olla vain yksilö ja hänen poikkeavuutensa tai hänen psyykkinen tilansa. Myös yksilön sosiaalinen konteksti on alettu huomioida interventioissa. Huumeidenkäyttöä tai huumehoitoja ei kuitenkaan ole juuri tutkittu sosiologian tai sosialisatiion näkökulmasta. (Hurme 2002, 296–297, 299–300.)

Kun väitöskirjatutkimukseni kohteeksi oli varmistunut yhteisökasvatuksellinen huume kuntoutus yhteisö, aloin perehtyä yhteisökasvatuksen teoreettisiin periaatteisiin. Oivalsin, että yhteisökasvatuksessa pyritään yhdistämään yhteisön ja ryhmän sekä yksilön käyttäytymisen sosiologinen ja psykologinen tarkastelutapa.

Yhteisöissä yksilön oppimisprosessin lähtökohtana on arkipäiväisessä, yhteisöllisessä roolissa toimiminen. Yhteisökasvatus hyödyntää yksilön aiempaan elämäntilanteeseen ja yhteiskunnalliseen rooliin sekä yhteisön sisäiseen vuorovaikutukseen liittyviä kokemuksia. Sosiaalisuus ymmärretään yhteisökasvatuksen keskeisenä voimavarana ja tärkeänä osana oppimisen kontekstia. Yhteisökasvatuksen periaatteiden mukaan yksilön minuuks kehittyä yksilön ja ympäröivän yhteisön jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Yksilö sosiaalistuu yhteisöön. Voidaan puhua yksilöllisestä sosialisatioprosessista. (Ks. mm. Kaipio 1995, 56–58; Kaipio 1997, 20–21.)

KUVIO 1 Tutkimuksen viitekehys Kaipiota (1995) mukailten

Kaipion (1995, 58) mukaan yhteisön kokonaisuuden ymmärtäminen vaatii sosiologisen ja psykologisen sekä yhteisöllisen ja yksilöllisen lähestymistavan ja teorian yhdistämistä ekologisen ajattelun avulla. Tällä perusteella käytän tutkimukseni viitekehystenä Kaipion (1995, 59) yhteisökasvatuksen ekologista mallia, jonka olen esittänyt kuviossa 1.

Aineistonkeruun alkuvaiheessa tarkoitukseni oli selvittää yhteisön toimintaa huomioiden yhteisön kaikki ekologiset tasot, yhteiskunnallinen taso ja sidosryhmät mukaan luettuna. Jouduin melko pian toteamaan, että tämän tutkimuksen puitteissa ei ole mahdollista selvittää toimintaa niin laajalti, joten tutkimukseni kohdistuu yhteisökasvatuksellisen huume kuntoutuksen sisältöihin ja yksilöllisiin toipumisprosesseihin yksilö- ja vertaisryhmätasolla. Kasvattajat yksilöinä ja kasvattajayhteisön merkitys toipumisprosesseissa ovat tutkimuksessa mukana vain niiltä osin, kuin ne ilmenevät oppilaiden puheissa. Tutkimuksessa mukaan olevat yhteisön ekologiset tasot on merkitty kuvioon tummennettuna alueena.

Edellä esitetyn perusteella huumeidenkäytön syiden sekä yhteisökasvatuksellisen kuntoutusyhteisön toiminnan ymmärtäminen suorastaan vaatii sosiologista tarkastelutapaa. Tutkimuskysymykseni muotoutuivat:

1. Millaisia ovat narkomaanien elämäkulut ja lapsuuden sosialisointiprosessit?
2. Millainen syrjäytymisprosessi huumeriippuvuuden kehittyminen on?
3. Millainen sosialisointiprosessi yhteisökasvatuksellinen huume kuntoutus on?

Tutkimukseni keskeisin tavoite on yhteisökasvatuksellisen huume kuntoutuksen sisällön selvittäminen eli 3. tutkimustehtävä on tärkein tutkimustehtäväni. Voidakseni vastata yhteisöllisen huume kuntoutuksen sisältöä ja onnistumista koskevaan kysymykseen perehdyn myös yksilön persoonallisuuden ja huumeriippuvuuden kehittymiseen vastaamalla 1. ja 2. tutkimuskysymyksiin.

Tutkimuskohde ja tutkimukseen osallistujat. Tutkimukseni kohteena on VAK:n (Vapaan alkoholihuollon kannatusyhdistys ry) syyskuussa 1998 avaama pitkäaikaiskuntoutumisyksikkö, Mikkeli-yhteisö. Yhteisö on tarkoitettu 18 vuotta täyttäneille, vaikeasti päihderiippuvaisille huumeongelmallisille, joita yhteisössä kutsutaan oppilaiksi ja jota nimitystä käytän tässä tutkimuksessa. Perusteluna on yhteisön toimintafilosofian mukaisesti se, että oppilaat opiskelevat uuden elämäntavan kuntoutuksessa ollessaan. Yhteisö toimii yhteisökasvatuksen periaatteilla. Kuvaan tutkimuskohteen fyysistä ympäristöä liitteessä 1.

Tutkimuksessani ovat mukana yhteisöön vuoden 1999 loppuun mennessä hakeutuneet. Tutkimukseen osallistujat on esitetty taulukossa 1. Olen jaotellut taulukossa aikavälin yhteisön toiminnan alkamisesta, vuoden 1998 syyskuusta alkaen vuoden 1999 loppuun neljän kuukauden jaksoihin. Kaikkien kuntoutuksen tulneiden joukosta olen erottanut, kuinka moni keskeytti kuntoutuksen ja milloin keskeyttäminen tapahtui sekä kuinka moni jatkoi kuntoutuksen loppuun. Taulukossa kaikki kuntoutuksen hakeutuneet kuuluvat ryhmään "kaikki tulleet", kuntoutuksen keskeyttäneet ryhmään "lähteneet" ja kuntoutuksen loppuun käyneet ryhmään "jääneet".

TAULUKKO 1 Tutkimukseen osallistujat

		Syys- joul 1998	Tammi- huhti 1999	Touko- elo 1999	Syys- joul 1999	Tammi- huhti 2000	Touko- elo 2000	Syys- joul 2000	Yht.
Kaikki	M	8	8	7	8	1	-	-	32*)
tulleet	N	2	6	5	4	-	-	-	17*)
Yht.		10	14	12	12	1**)	-	-	49*)
Lähteneet	M	3	5	6	3	2	3	-	22*)
	N	1	5	5	4	-	-	1	16*)
Yht.		4	10	11	7	2	3	1	38*)
Jääneet	M	1	2	2	4	1	-	-	10
	N	-	-	-	1	-	-	-	1
Yht.		1	2	2	5	1			11

*) Yhteisöön tuli vuoden 1999 loppuun mennessä yhteensä 15 naista ja 28 miestä eli yhteensä 43 oppilasta. Taulukossa ilmoitettu tulijoiden lukumäärä poikkeaa todellisesta tulijoiden määrästä siksi, että kaksi miestä tuli kuntoukseen kaksi kertaa ja yksi mies kolme kertaa, naisista kaksi tuli kuntoukseen kaksi kertaa. Samasta syystä lähteneiden määrä on taulukossa 38, vaikka todellisuudessa kuntoutus keskeytyi 32 oppilaalta.

**) Taulukkoon on merkitty vuoden 2000 ensimmäisellä kolmanneksella saapuneeksi yksi mies, vaikka tutkimusjoukkoon kuuluvat ainoastaan vuoden 1999 loppuun mennessä kuntoutukseen hakeutuneet. Kyseinen miesoppilas on mukana taulukossa sekä tutkimusjoukossa, koska hänen kuntoutuksensa keskeytyi ensimmäisen yrityksen jälkeen 29.12., mutta hän palasi kuntoutukseen seuraavan vuoden alussa oltuaan poissaolonsa ajan raittiina toisessa hoitopaikassa.

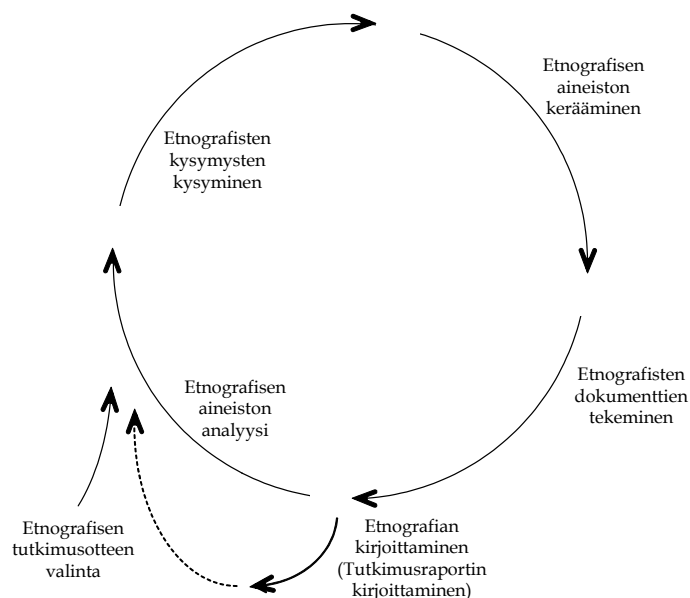
Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen ”Millaisia ovat narkomaanien elämänkulut ja lapsuuden sosialisatioprosessit?” pyrin löytämään vastauksen elämänkulkujen osalta koko tutkimusaineistosta (N=43) ja lapsuuden sosialisatioprosessien osalta pienemmästä aineistosta (N=11). Toiseen tutkimuskysymykseen ”Millainen syrjäytymisprosessi huumeriippuvuuden kehittyminen on?” pyrin löytämään vastauksen kaikkien tulleiden osalta (N=43). Kolmanteen tutkimuskysymykseen ”Millainen sosialisatioprosessi yhteisökasvatuksellinen huume-kuntoutus on?” haen vastausta jääneiden osalta (N=11). Yksilöllisten toipumisprosessien alkuvaiheiden empiirisessä kuvauksessa on kuitenkin mukana muutamia aineistokatkelmia lähteneiden (N=32) aineistoista.

Tutkimusotteen valinta ja aineistojen käsittely. Jo tutkimuksen suunnitteluvaiheessa olin ajatellut tekeväni tutkimusta laadullisilla menetelmillä. Tiedostin tutkimusaiheen varmistuttua, että elämänkohtaloilla on yhteys huumeriippuvuuden kehittymiseen. Elämänkohtaloilla on ainakin jonkin verran merkitystä myös sopivien hoitomenetelmien valinnassa. Voidakseni ymmärtää elämänkohtaloiden ja ihmisen elämänkaaren merkitystä huumeriippuvuuden kehittämisessä ja luoda elämänkulkujen yksityiskohtaisen tutkimuksen avulla kuvaa yleisistä lainalaisuuksista valitsin tutkimusmenetelmäkseni laadullisen tutkimuksen. Päätelin laadullisin menetelmin pystyväni saamaan pätevän yleiskäsityksen asiasta, jonka perusolettamukseen sisältyy ihmisen yksilöllisyys

ja sen myötä erilaisen kokemisen mahdollisuudet. Laadullinen tutkimusote mahdollistaa myös riittävän monivivahteisen tiedon keräämisen.

Tutkimuksestani näytti alusta alkaen ainakin osittain muotoutuvaan elämäntutkimus, jossa henkilökohtaisella eläytyvällä ajattelulla on tärkeä osa. Valitsin tutkimusotteekseni etnografian, koska päätelin, että elämäntutkimuksessa etnografia mahdollistaa riittävän monipuolisten informaatiolähteiden käytön. Etnografiset aineistonkeruutavat ovat mahdollisimman luonnollisia ja voin itse tutkijana vaikuttaa niihin mahdollisimman vähän. Etnografisena tutkijana päätelin voivani luontevimmin ottaa osaa tutkimuksessani mukana olevien ihmisten elämään ja saavani mahdollisimman rikasta aineistoa tutkimusaiheeni valottamiseksi. (Gilbert 1996; Pösö 1993; Spradley 1979, 1980; ks. myös Alasuutari 1996, 61–67; Fielding 1996, 154.)

Etnografista menetelmää käyttävän tutkijan tulee kuvata maailma ja sosiaalinen todellisuus siten kuin ne avautuvat tutkittavien näkökulmasta. Etnografian tarkoituksena on hahmottaa kokonaiskuva esimerkiksi tutkittavasta kulttuurista. Tutkija ei saa rajoittua suppeaan tutkimusongelmaan eikä havainnoida pelkästään sitä, minkä katsoo liittyvän tutkittavaan aiheeseen. Etnografi ei tutki vain yksilöllisiä olentoja, vaan yksilöitä kulttuurinsa edustajina. (Alasuutari 1996, 64–65; Fielding 1996, 156–157.) Tunnusomaista etnografialle on tutkimusprosessin tarkka raportointi. Lukija voi raportoinnin kautta arvioida, mitkä tutkimuksen olosuhteisiin liittyvät tekijät ovat ehkä vaikuttaneet raportoituihin tapahtumiin ja tilanteisiin sekä tutkittavien puheisiin. Lukija voi arvioida, ovatko tehdyt päätelmät luotettavia. Luotettavuuden varmistamiseksi tutkijan on tehtävä riittävän tarkkoja havaintoja sekä muistettava pitää teorian ja tulkinnat selvästi erossa havainnoista ja tutkittavien lausunnoista. (Alasuutari 1996, 64; ks. myös Pösö 1993, 30–31.)

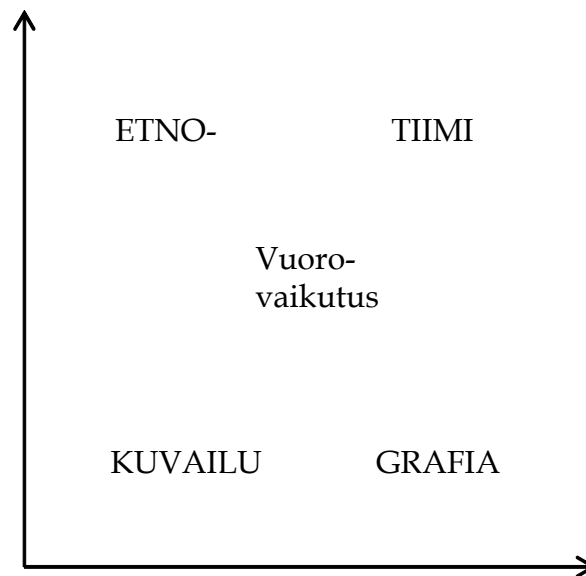
KUVIO 2 Etnografisen tutkimuksen sykli Spradley'ä (1979) mukaillen

Etnografialle ovat tunnusomaisia strukturoimattomat haastattelut, osallistuva havainnointi ja havainnoiva osallisuus sekä näiden sanatarkka muistiin merkit-

seminen. Etnografinen tutkimus elää koko tutkimusprosessin ajan. Etnografiset haastattelukysymykset ovat laajoja. Ne ovat kuvailevia, rakenteellisia ja/tai kontrastikysymyksiä. Etnografisen tiedon keräämiseen ja analysointiin liittyy kuvailevuus, kohdistavuus ja valikoivuus. Havaintojen ja analyysin välisenä siltana voivat toimia esimerkiksi kenttämuistiinpanot. Analysointia tapahtuu koko tutkimuksen ajan ja se on alueellista, taksonomista ja täydentävää. Etnografian raportointivaihe voi tuottaa uusia kysymyksiä ja havaintoja ja siksi tutkimusprosessin aiempiin vaiheisiin voi joutua palaamaan yhä uudestaan. Kuviossa 2 esitän tutkimukseni syklistä etenemistä Spradley'ä (1979) mukaillen. Myös Kylmä (1991, 33–34) kuvaa etnografista tutkimusta syklinä, jossa etsiminen, dokumentointi ja kuvaus vuorottelevat.

Tämän tutkimuksen etnografisen tutkimusotteen valintavaihe ajoittui maaliskuulle 1999, jolloin tutkimusaihe varmistui. Aluksi tutustuin tutkimusaiheeseen kirjallisuuden avulla. Varsinainen aineistonkeruu alkoi huhtikuussa 1999. Syklin vaiheet vuorottelivat koko tutkimusprosessin ajan ollen toisinaan päällekkäisiä, toisinaan keskityin vain yhteen vaiheeseen esimerkiksi eri aineistoja yhdistäessäni. Erityisesti analyysia tapahtui koko tutkimusprosessin ajan ja se oli toisinaan hyvin taksonomista, toisinaan alueellista tai täydentävää. Monasti jouduin palaamaan syklin alkuun, viimeisen kerran vielä syksyllä 2003, kun olin jo aloittanut tutkimusraportin kirjoittamisen. Kirjoitusprosessi tuotti vielä uusia kysymyksiä, jolloin jouduin palaamaan takaisin aineistoon ja sen analyysivaiheeseen.

Etnografia voidaan jo sanana jakaa kahteen osaan (Kuure 1996, 24). Kuureta mukaillen kuvaan positiotani tutkimusprosessin edetessä kuviossa 3.

KUVIO 3 Tutkijan positiot etnografisessa tutkimuksessa Kuureta (1996) mukaillen

Tutkija tekee *etno*-vaiheessa havaintoja tutkimuskohteessaan. Havainnointivaiheen onnistumisen edellytyksenä on läheinen vuorovaikutus tutkijan ja tutkittavien välillä, joskin tämä vaihe voi olla enemmän tai vähemmän osallistuvaa. Etnografista tutkijaa voi luonnehtia neljällä tavalla: täydellinen havainnoija, osallistuva havainnoija, havainnoiva osallistuja tai täydellinen osallistuja (Atkinson & Hammersley 1998, 111). *Grafia*-vaiheessa tutkija piirtää lukijalle kuvan havainnoistaan käyttämiensä analyysimenetelmien avulla. Analyysi on tässä vaiheessa tiiviimmillään, vuorovaikutus tutkijan ja tutkittavien välillä minimissään. (Kuure 1996, 24.) Kuure (1996, 24) kuvaa yhtä etnografisen tutkimuksen vaihetta *tiimi*-vaiheeksi. Tässä vaiheessa sekä vuorovaikutussuhde että aineiston analyysi on tiivistä. Neljäs etnografisen tutkimuksen vaihe on Kuuren (1996, 25) mukaan *kuva*-vaihe, jolloin sekä vuorovaikutussuhde kenttään että analyysimenetelmät ovat minimissään.

Analyysivaiheet. Tässä tutkimuksessa aineiston analyysi alkoi miltei samanaikaisesti aineistonkeruun alettua. Alkuvaiheessa analyysi oli huomaamattomasti vaikutelma-analyysiä, joka ohjasi myöhempiä tiedon hankintaa ja tulkintaa. Etsin aineistoista teemoja, joiden perusteella pyrin jäsentämään myöhempiä aineistonkeruutani. Suhteutin esiin nousevia tietoja ja tulkintojani tieteellisiin teorioihin koko analyysiprosessin ajan.

Aluksi tein analyysiä ilmiöiden ja tilanteiden useuden, toistuvuuden ja jakautumisen perusteella. Analyysin perustana olivat tapahtumasarjat ja tutkittavieni vuorovaikutussuhteet. Jatkossa tein muistiinpanoja merkityksellisistä kategorioista. Näiden perusteella muodostin pääkategorioita, joiden alle kytkin niihin liittyviä typologioita. Pääkategorioista pyrin muodostamaan käsitteitä ja niiden indikaattoreita. Prosessin edetessä pyrin irrottamaan johtopäätöksieni yksittäisistä henkilöistä ja tapahtumista sekä siirtämään ne yleiselle käsitteelliselle ja teoreettiselle tasolle.

Aineistoja kootessani käytin aluksi apuna perinteistä tukkimiehen kirjanpitoa ja ranskalaisin viivoin tehtyjä muistiinpanoja. Siirsin tiedot tietokoneelle spss-ohjelman avulla. Testasin joidenkin ilmiöiden merkitsevyyttä Mann-Whitneyn -testillä. Jatkossa valikoin aineistoista tutkimuksen kannalta merkittävänä pitämäni tiedot, jotka siirsin atlas.ti-laadullisen aineiston analyysiohjelmalle koodausta ja luokittelua varten. Tarkistin, miten teemat ja aineisto kohtaavat.

Tähän saakka analyysi oli empiirisen aineiston, teoreettisiin lähtökohtiin perustuvien tulkintojeni sekä teorian vuorottelua. Järjestettyäni tutkimusaineistot lopullista analyysiä varten aloin koota niitä tieteellisiksi johtopäätöksiksi. Lopullinen mielikuva strategioista, joilla voin lähestyä keräämääni aineistoa, alkoi muotoutua. Kokemusperäisen tutkimusaineiston järjestäminen ja yksityiskohtainen tarkastelu alkoi.

Seuraavaksi kokosin merkityksellisinä pitämäni asiat taas muistiinpanoiksi. Kokosin muistiinpanojen pohjalta erilaisia taulukoita yksittäisistä oppilaista sekä heidän kuntoutuskokemuksistaan ja toipumisprosesseistaan. Taulukoita lukemalla pyrin etsimään yksilökohtaisia merkityksiä, yhtäläisyyksiä ja eroja. Käytin taulukoiden tietojen koodauksessa ja tulkinnassa apuna atlas.ti-ohjelmaa. Tämä vaihe auttoi lopullisen analyysimallin hahmottamisessa ja aineiston sisällön tuntemisessa. Se oli myös aineiston vähentämistä ja pelkistämistä.

Olin osittanut aineistoni käsitteellisiin osiin. Vuorossa oli aineiston uudelleen kokoaminen kuvauksiksi, empiirisiksi yleistyksiksi ja teoreettisiksi johtopäätöksiksi. Kävin yksilölliset kuvaukset vielä läpi palaten teoriaan ja empiriaan sekä keskittyen keskeisten teemojen tarkasteluun. Aineiston käsittelyä raamittivat teoria ja aineistosta nousseet teemat. Yhdistin teemoja konteksteihin voidakseni tarkistaa asioiden esiintymistiheydet ja yhteydet, joissa ne esiintyivät. Tulkitut osat eivät nivoutuneet yhteen itsestään, vaan sain analyysimallin avulla raaka-aineita teoreettiseen pohdintaan. Ajatteluni keinoin yhdistin raaka-aineet ja teoreettisen pohdinnan lopulta uudeksi kokonaisuudeksi, merkitysyhteydeksi, joka muodosti tutkimuskohteeni mielen.

Tutkimusraportin kirjoitusprosessi tuotti vielä uusia kysymyksiä. Täydentääkseni puuttuvia kohtia palasin empiirisen aineistoon ja analyysiin käyden vuoropuhelua empirian ja teorian välillä. Kävin vielä läpi myös tutkimuksen kulun sekä käytettyjen menetelmien ja tulkinnan kuvaukset varmistaakseni, että lukija pystyy seuraamaan tekemiäni ratkaisuja ja tutkimuksen etenemistä.

Kuvailu-vaiheita oli tässä tutkimuksessa kaksi: ensimmäinen heti tutkimuksen alussa, jolloin vasta hain tuntumaa tutkimuskohteeseeni, toinen aineistonkeruuvaiheen päättymisen jälkeen, jolloin keskityin aineiston luokitteluun ja ryhmittelyyn. Mikään näistä vaiheista ei ollut yksittäinen, ohimenevä vaihe, vaan vaiheet vuorottelivat ikään kuin sykleinä.

Esitän tutkimusjoukkoni rajaamisen ja tutkimustehtävieni hahmottumisen sekä kuvaan tutkimuksen metodiset ratkaisut, tutkimusprosessini etenemisen, omat positioni ja analyysin vaiheet tarkemmin liitteissä 2, 2a ja 2b. Tutkimuksen *yhteiskunnallinen merkitys, luotettavuuskriteerit ja -pohdinta* on esitetty erikseen liitteessä 3.

Tutkimuksen rakenne. Tämä tutkimus on rakenteellisesti neliosainen. Ensimmäisessä osassa "Tutkimuksen tausta" paikannan tutkimustani suomalaisen huumeitutkimuksen kentässä ja hahmotan tutkimukseni lähtökohtia. Kuvaan aluksi lyhyesti, mitä huumeet ovat. Luon myös katsauksen eri hoitomuotoihin, jotka voivat toimia apuna huumeista irrottautumisessa. Vertailen katsauksessa erityyppisten huumehoitojen peruseräitä ja aiempia tutkimuksia, joissa selvitetään eri hoitovaihtoehtojen tuloksellisuutta. Päädyn tutkimustehtäviin ja metodisten ratkaisujen kuvaamiseen sekä tutkimusjoukon rajaamiseen. Tutkimukseni luotettavuuskriteerijä tarkastelen osaan liittyvässä liitteessä 3 (ks. mm. Tynjälä 1991).

Toisessa osassa "*Yksilö yhteisön jäsenenä*" paneudun sosialisatioon ja yksilön persoonallisuuden kehityksen teoriataustaan. Aluksi tarkastelen yksilön kasvamista ympäröivän yhteisönsä jäseneksi sosialisatio- ja elämänkaariteorioiden pohjalta. (Ks. esim. Bauman 1997; Dunderfelt 1997; Mead 1964.) Lähestyn aihetta ensin lapsuuden näkökulmasta pohtien perheen ja kasvatuksen merkitystä yksilön sosiaalistumisprosessissa. Pohdin myös, mitä merkitystä vertaisryhmällä on yksilön primaari- ja sekundaarisosialisaatiossa. (Ks. esim. Berger & Luckmann 1994; Corsaro 1997; Goldberg 1999; Harris 2000.) Liitän tarkasteluun sosialisatioon yhteiskunnallisen ja vuorovaikutuksellisen aspektin sekä niiden yhteyden yksilön sosiaalisen identiteetin rakentumiseen. Yksilön identiteetin kehittymiseen liittyy yksilöllisen minän eli ydinminän kehittyminen, joka on läsnä yksilössä hänen syntymästään saakka sekä opittu minä, joka muuttuu jatkuvasti elämänsä kulun sekä siihen liittyvän kypsyminen myötä. Ympäristö,

sisäistäminen ja kasvaminen muodostavat perustan yksilön sosiaaliselle kehitykselle. Edelleen yksilön sosiaaliseen kehitykseen liittyy hänen vuorovaikutuksellinen sosiaalistumisensa ympäröivään yhteisöön. Toisen osan lopussa pohdin syitä siihen, mitkä tekijät sosialisatiossa ja sosiaalisessa selviytymisessä ovat mahdollisesti yhteydessä yksilön syrjäytymispolulle joutumiseen (ks. esim. Pulkkinen 1996; Rönkä 1999). Nojaudun pohdinnassani riskitekijöiden prosessinomaisen kasautumisen käsitteeseen (ks. esim. Rutter 1983; Rutter & Taylor 2002; Viittala 2001).

Tutkimuksen kolmannessa osassa *“Huumeriippuvuus sosialisatioprosessina”* arvioin huumeriippuvuuden syntymistä ja etenemistä aiemman tutkimustiedon ja oman empiirisen aineistoni kautta. Arviointini lähtökohtana on useiden tutkimusten (ks. esim. Aittola & Raiskila 1998; Koski-Jännes 1998; Tamminen 2000; Ziehe 1991) mukainen käsitys siitä, että huumeet tulevat nuorten elämään identiteetin kehityshäiriöiden ja niistä johtuvien sosiaalistumisvaikeuksien vuoksi. Selitykset ja perustelut huumeidenkäytölle ovat kuitenkin moninaistuneet kuten huumeita käyttävien joukkokin. Huumeidenkäyttö liitetään yhä useammassa tutkimuksissa nuorten elämäntyyliin ja aikuisista poikkeavaan arvo- ja ajatusmaailmaan. (Ks. esim. Lindberg 1998; Svensson ym. 1998.) Huumeidenkäyttö ei ole enää vain persoonaltaan ja sosiaalisilta taustoiltaan poikkeavien ongelmakäyttöä, vaan yhä useammin satunnaista ja tilapäistä sekä hallittua virkistyskäyttöä (ks. Lindberg 1998; Määttä 1975; ks. myös Goldberg 1999). 1990-luvun toisessa huumeaallossa tämä virkistyskäyttäjien ryhmä korvasi 1970-luvun ensimmäisen aallon käyttäjäryhmän, jonka huumeidenkäyttöä perusteltiin ideologialla, esimerkiksi hippikulttuurilla (ks. Määttä 1976).

Lähes kaikille näkökulmille näyttää kuitenkin edelleen olevan yhteistä sosiaalisten suhteiden korostaminen ja huumeidenkäyttöön liittyvien ryhmittymien esille tuominen. Luonkin kolmannen osan alussa katsauksen riippuvuuden moniin muotoihin ja päihderiippuvuuden etenemisprosessiin sekä huumeryhmittymiin. (Ks. esim. Irti huumeista 2002; Koski-Jännes 1998; Lindberg 1998; Tamminen 2000.) Seuraavaksi tarkastelen tutkimuksessani mukana olevien elämänkulkujä sekä sosiaalisen todellisuuden rakenteita. Kuvaan myös huumeista irrottautumisen ja hoitoon hakeutumisen motiiveja sekä aiempia hoitoyrityksiä ennen tutkimuskohteeseeni, Mikkeli-yhteisöön tuloa. (ks. mm. Dunderfelt 1997; Lindberg 1998.) Perustelen huumeidenkäyttäjien elämänkulkujen sekä sosiaalisen todellisuuden rakenteiden tarkastelua aiemman tutkimustiedon valossa sillä, että näin on mahdollista saada selville, mitä merkitystä sosiaalisilla suhteilla on ollut huumeidenkäytön aloittamiselle ja riippuvuuden kehittymiselle. Kuvaan tutkimusjoukkoni elämänkulkujä kokoamalla tietoja heidän elämäntapahtumistaan ennen huumeidenkäytön aloittamista sekä huumeriippuvuuden kehittyessä. Lopuksi kartoitan huumeidenkäyttäjien sosiaalista todellisuutta ja sosiaalista verkostoa sekä niiden ja huumeidenkäytön merkityksen muuttumista riippuvuudesta eroon pyrittäessä ja hoitoon hakeuduttaessa.

Neljännessä osassa *“Yhteisökasvatus huumeista irrottautumisen keinona”* piirrän aluksi kuvan yhteisökasvatuksen yleisestä kehityksestä historian varhaisimmista ajoista nykypäivään. Koska keskityn tässä tutkimuksessa yhteisökasvatuksen metodeja käyttävän yhteisön tarjoamaan huumeidenkäyttäjien kuntoutukseen, tarkastelen tutkimukseni neljännessä osassa yhteisökasvatuksen yleistä teoreettista viitekehystä ja ekologista mallia, terapeuttien yhteisöjen

historiaa sekä yhteisökasvatuksellisten, terapeuttisten yhteisöjen keskeisiä toimintaperiaatteita (ks. esim. Isohanni 1986; Kaipio 1995; Kalliola 1998; Kurvin huume-poliklinikka 1999; Murto 1997; Vapaan alkoholihuollon kannatusyhdistys ry. 1999). Luon myös katsauksen yhteisökasvatukselle ominaiseen kasvattajayhteisön ja vertaisryhmän vuorovaikutukselliseen yhteistoimintaan, joka johtaa yhteisten arvojen, normien ja yhteisen todellisuuskäsityksen kehittymiseen. Yhteistoiminta on tietoinen interventio, jonka avulla pyritään vaikuttamaan narkomaanien subjektiviteetin muuttumiseen. (Ks. esim. De Leon 2000; Kaipio 1995; Toskala 1993.) Esittelen tässä osassa tutkimuskohteeni, Mikkeliyhteisön portaittaisen kuntoutusmallin sekä toimintafilosofian. Neljännessä osassa esitän myös tutkimukseni päätulokset kuvaamalla tutkimukseeni osallistuvien yksilöllisiä toipumisprosesseja. Osan lopussa esitän pohdintani siitä, mikä yhteisökasvatuksellisessa huume-kuntoutuksessa auttaa, kun on kyseessä vaikeasti päihderiippuvaisten narkomaanien kuntoutus. Keskityn muun muassa yhteisössä kuntoutuksen aikana tapahtuvan yksilön uudelleen sosiaalistumisen, resosialisaation, sekä sekundaarisosialisaation kuvaukseen. Pohdintani nojautuu Corsaron (1997) taustaoletukseen vertaisryhmän merkityksestä yksilön sosiaalistajana, Harrisin (2000) vertaisryhmäteoriaan ja De Leonin (2000) tulkitaan vertaisryhmän merkityksestä huumeriippuvuudesta irrottautumisessa.

II YKSIÖ YHTEISÖN JÄSENEenä

3 YHTEISÖN SOSIAALISEKSI JÄSENEKSI KASVAMINEN

Voidakseni selvittää, onko yksilön sosiaalistumisprosessin riskitekijöillä merkitystä huumeriippuvuuden kehittymisessä kuvaan tässä osassa socialisaatiota ja syrjäytymisprosesseja yleisilmiönä. Huumeidenkäyttäjien erityislaatuiseen sosiaaliseen todellisuuteen paneudun tutkimukseni kolmannessa osassa.

Ihmisen sosiaalistuminen ja se, miten ihminen kasvaa yhteiskunnan sosiaalisesti jäseneksi riippuu aina toisista ihmisistä. Ihminen ei pysty sosiaaliseen elämään biologiselta pohjalta, joten häntä on kasvatettava sosiaalisuuteen. Corsaro (1997, 9, 14) toteaa Vygotskya (1978) mukaillen sosiaalisuuteen kasvattamisen olevan kasvatettavaa ympäröivän yhteisön asia. Jokainen yhteisö sosiaalistaa jäsenensä haluamallaan tavalla. Kasvatuksella ja sopivien sosiaalistamismenetelmien valinnalla voidaan toisaalta vaikuttaa siihen, millaiseksi yhteisö muotoutuu. Kaipion (1997, 20) mukaan kasvatuksen tarkoitus on muun muassa valmistaa kasvatettavat yhteiskuntaa varten antamalla valmiudet kohdata ennestään tuntemattomia tilanteita, tehdä tulevaisuuteen tähtääviä ratkaisuja ja ottaa vastuu toiminnastaan. Kasvatuksen pyrkimyksenä on myös auttaa kasvatettavia löytämään itsensä ihmisenä muiden ihmisten yhteydessä (Puolimatka 1999, 89). Kasvatettavien on siis kyettävä jatkuvasti kasvamaan ja kehittymään sopeutuakseen yhteisöönsä. Vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa muotoutuu ihmisen minuus, tärkeä inhimillinen ominaispiirre. (Berger & Luckmann 1994, 62–63; ks. myös Corsaro 1997, 9; Goldberg 1999, 33–34; Herbert 2002, 903–904; Parsons & Bales 1955, 36–37.)

Ihmisen arvomaailma määrittäytyy muun muassa rakkauden ja vihan tunteiden pohjalta. Tunteet määrittävät ihmisen arvostuksen ja ilon sekä halveksunnan ja surun kohteet. Kasvattajan tehtävä on auttaa kasvatettavaa ymmärtämään tunteitaan ja siten rakentamaan arvomaailmaansa ja persoonallisuuttaan. (Puolimatka 1999, 71, 83.) Kasvatus on peruslähtökohdiltaan auktoriteettien toteuttamaa arvojen siirtämistä kasvatettaville. Auktoriteettien ja kasvattajien omaksumat ja valitsemat arvot määrittävät koko kasvatustoiminnan perustan. Vaikka auktoriteetit, normit ja säännöt voivat ahdistaa ja tukahduttaa, ne ovat välttämättömiä. (Bauman 1997, 149, 181.) Jos ihmisellä ei ole minkäänlaisia rajoja, hän ei opi rakastamaan itseään eikä muita. Hänestä ei kehity aidosti itseään

toteuttavaa yksilöä, vaan pikemmin hän kehittyy hillittömän itsekkääksi. (Kaipio 1995, 12; ks. myös Berger & Luckmann 1994, 169–172.)

Kasvattajat - auktoriteetit - kasvattavat kasvatettaviaan niihin arvoihin, tapoihin ja tottumuksiin, joiden mukaisesti haluavat heidän käyttäytyvän (Kuure 1996, 13). Mikäli kasvatettavat käyttäytyvät kasvattajien arvojen ja toiveiden mukaisesti, on kasvatustapa onnistunut. Yksilön omaksumat arvot ohjaavat hänen käyttäytymistään. Arvot ovat sisäistyneet normeiksi, joiden mukaan yksilö toimii. (Corsaro 1997, 15.) Yksilön sisäistämät normit ovat käytännön ilmentymä arvoista, joiden mukaisesti yksilö käyttäytyy myös yksin ollessaan, ilman ulkopuolista kontrollia. Mikäli hän toimii sisäistämiensä arvojen ja normien vastaisesti, hän syyllistyy. Kasvatuksen tuloksena opittu syyllisyyden tunne eli oman tunnon mekanismi kontrolloi ja säätelee yksilön käyttäytymistä. (Kaipio 1999, 12; ks. myös Puhakainen 1999, 64–65.) Syyllisyyden kokeminen arvojen ja normien vastaisesta toiminnasta on merkki yksilön terveestä reagoinnista (Niemelä 1999, 45). Omantunnon mekanismi on yhteydessä tunne-elämän oppimiseen ja kokemiseen. Omantunnon äänen oivaltaa intuitiivisesti. (Niemelä 1999, 44.)

Mikäli yksilöä ei ole kasvatettu tuntemaan syyllisyyttä rikkomiaan normeja kohtaan, hän ei osaa ottaa toisia ihmisiä huomioon eli oman tunnon mekanismi suhteessa toisiin ihmisiin ei pysty toimimaan. (Bauman 1997, 149; Puhakainen 1999, 90–91.) Arvoperustan ja sisäistyneen normiston puuttumisen seurauksena yksilöstä tulee tunne-elämältään rajoittunut, itsekäs ja epäinhimillinen sekä yhteistyökyvytön, vain omia tarpeitaan ymmärtävä olento, joka ei kykene tuntemaan vastuuta toisista ihmisistä, yhteisöstä ja ympäristöstään. (Kaipio 1999, 13; ks. myös De Leon 2000, 38; Murto 1997, 189.)

3.1 Sosialisatian käsite

Sosialisatian käsite antaa mahdollisuuden lähestyä esimerkiksi huumeidenkäyttöön ja selviytymiseen liittyviä sosiaalisia merkityksiä yksilölle (Puhakainen 1999, 37, 84). Elämismailmaa tarkastellaan suhteessa siihen, miten yksilö sen kokee (Bauman 1997, 20–22). Kysymys ei ole niinkään rakenteiden määrämien tekijöiden vaikutuksista, vaan yksilöiden omalle toiminnalleen antamien merkitysten kuvaamisesta (Bauman 1997, 275; ks. myös Berger & Luckmann 1994, 100–101). Yksilö hahmottaa toiminnassaan rakenteita. Rakenteet ovat kulttuurisia konventioita, joihin yksilö joutuu tavalla tai toisella vastaamaan. (Kuure 1996, 18.) Sosialisatiota tarkastellaan sellaisena interaktiona, jossa joudutaan tekemisiin erilaisten kulttuuristen ja yhteiskunnallisten merkitysisältöjen kanssa, mihin enemmän tai vähemmän sosiaalistutaan (Peltonen 1997, 27). Sosialisatioprosessissa on kyse yksilön tavoista mukautua yhteisöön-sä ja sisäistää yhteisönsä merkitysisältöjä (Corsaro 1997, 8).

Sosialisatian käsitettä ei voida suoraan käyttää selittämään yksittäistä sosiaalista ilmiötä kuten huumeidenkäyttöä. Sosialisatio on ennemminkin meta-käsite, jota voidaan käyttää teoreettisena yleiskäsitteenä. (Antikainen 1998, 102–103.) Vuorovaikutusta painottavassa lähestymistavassa kysymys sosialisatiosta ei ole yksilön näkemistä yksinomaan rakenteellisten tekijöiden tuotteena. Tarkastelun kohteena ei ole institutionaalinen määrittely yksilön toiminnalle,

vaan se, miten yksilö kokee todellisuuden tietoisuudessaan. (Aittola & Raiskila 1998, 221–222.) Yksilö ymmärtää ja oppii todellisuutta niiltä yhteisönsä jäseniltä, joilla on arvoa ja merkitystä hänelle (Herbert 2002, 902–903; ks. myös Sergeant & Taylor 2002, 94).

Perustana monille sosialisateorioille on ollut symbolisen interaktionismin suuntaus ja erityisesti George Herbert Mead, jonka mukaan (1964, 42) minuus (*self*) voi kasvaa vain sosiaalisissa prosesseissa, joissa yksilö on mukana. Ziehe (1991, 84) toteaa minuuden (*das Selbst*) olevan perustana yksilön myöhemmälle identiteetin rakentumiselle. Kommunikaatio ja osallistuminen on välttämätöntä. Vuorovaikutusprosessissa yksilö vaikuttaa itseensä ja muihin. Harris (2000, 231) käyttää tässä termiä ”sosiaalinen vertaaminen” tarkoittaen itsestä oppimista vertaamalla itseä toisiin. Yhteisöä tai sosiaalista ryhmää, joka antaa yksilölle yhteneväisyyden Mead nimittää termillä *the generalized others* eli yleistetyt toiset. (Mead 1964, 218.) Yksilö on itsensä ainoastaan suhteessa muihin sosiaalisen yhteisön jäseniin. Minuus rakentuu sisäisestä, subjektiivisesta minästä (*I*), joka on tietoinen sosiaalisesta minästä (*me*). Ihmisen alkaessa nähdä itsensä muiden perspektiivistä, hänelle kehittyy oman havaitun jatkuvuuden ja samuuden tiedostettava kokeminen eli objektiivinen, sosiaalinen minä (*me*). (Mead 1964, 228–229; Toskala 1993, 5; Ziehe 1991, 85.) Yleistetyt toiset on abstrakti struktuuri, joka muodostuu yhteisön tavoista suhtautua sosiaaliseen tietoiseen toimintaan. Yksilön saavuttaessa tämän kokonaisuuden hän sosiaalistuu yhteisöönsä. (Sutinen 1997, 98–99.) Sosiaalisessa toiminnassa on Meadin (1964, 230–231) minässä (*I*) kysymys sosiaalisen rakenteen siirtymisestä sisäiseksi rakenteeksi (ks. myös Goldberg 1999, 33–34; Peltonen 1997, 20–21). Siljanterin (1997, 9) mukaan sosialisatio kattaa kaikki ne prosessit, joiden vaikutuksesta yksilöstä tulee yhteiskunnallisesti toimintakykyinen subjekti. Yleistyneiden toisten kiteytyttyä yksilön tietoisuudessa objektiivisen ja subjektiivisen todellisuuden välille muodostuu symmetrinen suhde. Yksilön ulkopuolinen ja sisäpuolinen todellisuus kohtaavat. (Berger & Luckmann 1994, 152; Mead 1964, 222–223; ks. myös Kaipio 1995, 86–90.)

3.2 Sosiaalistumisprosessi alkaa perheessä

Yksilön sosiaalistuminen yhteisöönsä, elämänkulku ja käyttäytyminen sekä toiminta muotoutuvat Schutzin (1980, 70–72) mukaan elämäkokemusten sarjoista. Jokaisella toiminnalla on oma merkityksensä. Toisen yksilön elämäkokemuksia ei voi selittää samalla tavoin kuin hän itse niitä selittää. Jokaisen yksilön elämähistoria on rakentunut eri tavoin ja yksilön toiminnoilla on siten omanlaatuinen merkityksensä hänelle itselleen. Dunderfelt (1997, 16) määrittelee elämäkulun yksilön kokemukselliseksi tarinaksi kuvaten ihmistä ”matkailijana tai seikkailijana elämän valtatiellä”. Pohjolan (1994) mukaan yksilön elämänkulku voidaan ymmärtää ajassa tapahtuvana kokemuksellisena prosessina, jossa elämäntapahtumat ja tilanteet kietoutuvat kokonaisuudeksi paikallisissa kulttuurissa puitteissa. Elämän jäsentämistä voidaan kuvata peräkkäisinä vaiheina lapsuudesta vanhuuteen, jolloin elämä ositetaan luokittelemalla ikävai-

heisiin ja hajottamalla sen prosessi erillisiksi osaprosesseiksi. Elämänkulku koostuu ihmisen subjektiivisista kokemuksista ja toiminnasta. (Emt. 21.)

Röngän (1992, 4) mukaan ympäröivä yhteiskunta ja sen muutokset heijastuvat yksilöiden elämänkulkujen muotoutumiseen sekä sosiaalistumisprosesseihin. Yksilössä on aina mukana myös yhteiskunnallinen ja yksilön kokemushistoria on aina osa yhteiskunnallista muutosta (Ziehe 1991, 152–153). Ympäröivän maailman jatkuva muutos ei kuitenkaan sisällä moniarvoisuutta, joka ottaisi huomioon yksilöiden kokemusten eriytymisen. Toiminta on yhtäältä yksittäisen yksilön toimintaa osana hänen elämänkulkuaan, toisaalta se on osa yhteiskunnallisia suhteita ja niiden asettamien ehtojen kuvausta. Elämänkulku ei siis ole vain yksilön tuote, vaan se nousee laajemmista kulttuurisista, historiallisista ja ideologisista kytkennöistä. Yksilöiden elämäntarinoita muovautuvat elämäntarinat koostuvat eletystä elämästä eli sosiaalisen yhteisön ja kulttuurin kentän vaikutuksesta sekä yksilön persoonallisuudesta. (Pohjola 1994, 22.) Pohjola (1994, 13) kuvaa yksilöiden elämänkulkua ajallisesti ja kokemuksellisesti rajatuiksi. Monilla ne voivat kattaa hyvin monikerroksisia tarinoita lapsuus- ja kouluajoista itsenäistymiseen, oman koulu- ja työhistorian vaiheisiin, perheellistymiseen ja mahdolliseen uusperheistymiseen, terveyden menetykseen tai uuden elämänsuunnan aloittamiseen yksilöllisten tilanteiden mukaan.

Perhe ei ole koskaan täysin itsenäinen ja ympäristöstään irrallinen yksikö, vaan yhteiskunnan perusosanen. Sosialisatioprosessissa vanhemmilla ei ole pelkästään perheenjäsenen rooleja, vaan myös rooli ulkopuoliseen yhteiskuntaan linkittävänä jäsenenä. Ei ole myöskään tarkoitus, että lapsi sosiaalistuisi vain perheeseensä, vaan myös ympäröivään yhteiskuntaan. Sosiaalistumisprosessin alussa perhe toimii kasvualustana. Parsonsilla on sosialisatioteoriasaan taustalla Freudin psykoseksuaalinen kehitysteoria, joka etenee vaiheittain, kriisien kautta. (Parsons & Bales 1955, 35; Ribbens 1994, 88–89; ks. myös Morgan 1999, 20.) Perheen tärkeä asema sosialisatiossa perustuu sen rakenteen samankaltaisuuteen yhteiskunnan kanssa, tosin pienemmässä mittakaavassa sosiaalisten systeemien ilmentyessä samankaltaisina (Parsons & Bales 1955, 36–37; ks. myös Ribbens 1994, 165). Lapsen sosiaalistuminen etenee siten, että aluksi muodostuu kiinteä suhde äitiin, mikä on kaiken myöhemmän sosialisation ja suhteiden luomisen perusta. Myöhemmin lapselle kehittyvät suhteet myös muihin perheenjäseniin. Näissä on jo samankaltaisia aineksia kuin monissa myöhempien sidosryhmien kanssa muodostettavissa suhteissa. Vanhemmat edustavat tässä perheen sisällä tapahtuvassa sosialisatiossa sekä turvaa että auktoriteetteja, kun taas sisarukset edustavat vertaisryhmiä, ikätovereita. Myös perheenjäsenten välinen, sukupuolisidonnainen roolijako sosiaalistaa yhteiskunnassa vallitsevaan vastaavaan roolien eriytymiseen. (Brannen 1999, 145–147; Chamberlain 1999, 132, 141; Parsons & Bales 1955, 48–53; Ribbens 1994, 21–22.) Perheen sisäiset suhteet voivat vaikuttaa yksilön tunne-elämän ja identiteetin kehitykseen sekä aikanaan myös koulutus- ja työuran valintaan ja sitä kautta koko elämänkulkuun merkittävästi. Perhesuhteet eivät ole tässä kuitenkaan ainoa tekijä. Niiden lisäksi tunne-elämän ja identiteetin kehitykseen vaikuttavat myös suhteet vertaisryhmään sekä yhteiskuntajärjestys ja luonnollisesti yksilön oma käyttäytyminen. (Alheit 1994, 134; ks. myös Goldberg 1999; Harris 2000.)

3.3 Sosialisatian vuorovaikutuksellinen luonne

Yksilön merkitysmaailma rakentuu monimutkaisessa vuorovaikutuksessa hänen sosiaalisten ympäristöjensä ja yleistyneiden toisten kanssa (Jaatinen 2000, 16) ja yksilöstä kehittyy yhteiskunnallisesti toimintakykyinen subjekti vuorovaikutuksessa materiaalsen, kulttuurisen ja sosiaalisen ympäristönsä kanssa (Siljander 1997, 10). Niemelän (1999, 38) mukaan yksilön olemassaolossa on kolme perusolemismuotoa: kehollinen, tajullinen ja henkinen eli todellistuminen kokonaispersoonana. Yksilön kokonaispersoonana on suhteessa ympäröivään todellisuuteen. Yksilö kietoutuu itseään ympäröivään reaaliseen ja ideaaliseen todellisuuteen. Ympäröivän todellisuuden erilaiset tapahtumat vaikuttavat yksilöön ja yksilö toimijana muokkaa ja muuttaa todellisuuden tapahtumia. (Emt., 39.) Myös Perttula (1996, 217–218) pohtii, millaisista todellisuuksista ihminen koostuu ja millaisissa todellisuuksissa elää. Hänen mukaansa ihminen on ihminen kehollisesti, tajunnallisesti ja situationaalisesti. Kivelä (1997, 33) jatkaa, että yksilön kehitys on mahdollista vain suhteessa yhteisöön ja yhteisön muotoutuminen riippuu yksilökehityksen prosesseista. Yksilöllistyminen on siis yhteiskunnallistumista ja yhteiskunnallistuminen yksilöllistymistä.

Myös Berger ja Luckmann (1994, 149–150) ovat tarkastelleet sosialisatian luonnetta Meadin (1964) teorian valossa liittäen tarkasteluunsa yhteiskunnallisen aspektin. Yhteiskunta muodostuu ulkoistamisen, objektivikaation ja sisäistämisen jatkuvassa prosessissa. Sama liittyy yksittäiseen yksilöön, joka samanaikaisesti ulkoistaa olemassaolonsa sosiaaliseen maailmaan ja sisäistää sen objektiivisena todellisuutena. Toisin sanoen olemassaolo yhteiskunnassa on osallistumista sen dialektiikkaan. Sisäistäminen on perusta kanssaihminen ymmärtämiselle ja toisaalta käsityskyvylle maailmasta mielekkäänä ja sosiaalisena todellisuutena. Tämä dialektiikka liittyy yhteiseen elämismaailmaan ja asioille annettaviin merkityksiin. (Ks. Ziehe 1991, 152–153.)

Berger ja Luckmann (1994, 150, 158) kytkevät sisäistämisen sosialisatioon prosessiin. Primaarisosialisatio on lapsuudessa tapahtuvaa ja sekundaarisosialisatiota ovat sitä seuraavat tapahtumat, kun yksilö sosiaalistuu objektiivisen maailman uusille sektoreille. Sekundaarisosialisatiossa sisäistetyt maailmat ovat yleensä osittaisia ja enemmän tai vähemmän yhtenäisiä todellisuuksia. Sekundaarisosialisatiossa yksilö oppii ympäröivän yhteisön säännöt, joita noudattaen pyrkii tyydyttämään henkilökohtaisia tarpeitaan ja toiveitaan - yksilö oppii toimimaan ”järjestelmässä”. (Corsaro 1997, 133; Goffman 1961, 210.) Opi-tut sisällöt sekundaarisosialisatiossa eivät ilmene lainkaan niin subjektiivisesti väistämättöminä kuin primaarisosialisatiossa. Sekundaarisosialisatiossa sisäistetyt tiedon todellisuus on helpommin sulkeistettavissa. Yksilön kokemukset sisäistyneiden todellisuudesta ovat hetkellisempiä. Sekundaaristen todellisuuksien sisäistymien tuhoaminen on aika helppoa. Merkitykselliset toiset (*significant others*) ovat konkreettisia yksilön elämän perustekijöitä hänen subjektiivisen todellisuutensa säilymiseksi. Myös vähemmän merkitykselliset kontaktit vahvistavat yksilön subjektiivisuutta. (Berger & Luckmann 1994, 149; Herbert 2002, 902–903.) Suhtautuminen johonkin asiaan muodostuu toisistaan poikkeavien, esimerkiksi merkityksellisten toisten ja vähemmän merkityksellisten toisten käsitysten välisestä painoarvosta käytävän subjektiivisen kamppailun

tuloksena (Berger & Luckmann 1994, 170–171, 173–174). Sosiaalistumisessa tärkeä osa on merkityksellisillä toisilla. Ne ovat perustekijöitä yksilön subjektiiviselle todellisuudelle. (Ks. Bauman 1997, 37–38; Goldberg 1999, 85.)

Subjektiivinen todellisuus voi myös muuttua. Oleminen yhteiskunnassa sisältää jo sinällään prosessin, joka muokkaa subjektiivista identiteettiä. Täydellistä muutosta voisi kuvata resosialisaationa eli uudelleen sosiaalistumisena, joka on luonteeltaan primaarisosialisaation tyylinen. Se ei ala alusta, kuten primaarisosialisaatio. Uudelleen sosiaalistumisessa on kysymys aiemmin sisäistetyn subjektiivisen todellisuuden purkamisesta. Esimerkkinä täydellisestä uudelleen sosiaalistumisesta voisi olla uskonnollinen kääntymys. Subjektiivisen todellisuuden ja identiteetin radikaali muuttuminen - resosialisaatio - ei ole mahdollista ilman merkityksellisiä toisia. He ovat konkreettisia ja muodostavat rooleineen ja asenteineen abstraktin kokonaisuuden eli yleistetyt toiset. (Berger & Luckmann 1994, 177; De Leon 2000, 311, 320; ks. myös Goldberg 1999, 93.)

Bergerin ja Luckmannin (1994, 178–179) mukaan merkitykselliset toiset välittävät sosiaalisen perustan, joka on vakuuttava. Kaikki merkityksellinen sosiaalinen kanssakäyminen liittyy tähän uskottavaan sosiaalista perustaa luovaan ryhmään ja merkityksellisiin toisiin. Kun uusi todellisuus on iskostunut yksilöön, voi hänellä olla taas suhteita ulkopuolisiin, mutta ei edeltäviin merkityksellisiin toisiin. He voivat olla vaarallisia. Vanha todellisuus voi ilmentää houkuttelevia piirteitä. Muutokseen liittyy kiinteästi legitimaatio. (Emt., 180.) Yksilön on oikeutettava uusi todellisuus ja tulkittava vanha todellisuutensa uusin keinoin. Myös sekundaarisosialisaatiossa tapahtuu muutoksia, mutta ne ovat osittaisia ja rakentuvat primaarisäistymisen varaan. Uudelleen sosiaalistumisessa menneisyys tulkitaan uudelleen ja todellisuusperusta on nykyisyydessä. (Emt., 176, 181–182; ks. myös Bauman 1997, 45–46; De Leon 2000, 334.)

Keltikangas-Järvisen (1998, 16) mukaan ihmisen käsitys itsestään liittyy siihen, millaisia odotuksia hänellä on tulevaisuuttaan kohtaan ja miten hän arvioi omat voimavaransa suhteessa näihin odotuksiin. Minäkäsitys on käsitys, joka ihmisellä on itsestään, millaisena hän itseään pitää ja miten hän itseään, tavoitteitaan ja arvomaailmaansa kuvaa. Itsetunto on ihmisen minäkäsityksen positiivisuuden määrä. Aho (1997, 16) jatkaa, että ihminen, jolla on myönteinen käsitys itsestään, suhtautuu optimisesti tulevaisuuteensa ja asettaa itselleen realistisia päämääriä tulevaisuuttaan varten. Ihminen arvioi myös ympäristöään minäkäsityksen kautta. Jos yksilöiden minäkäsitykseltä puuttuu uskottavuusrakenne, alkaa syntyä vaihtoehtoisia todellisuuden ja identiteetin määritelmiä. Yksilö lyöttäytyy ryhmiin, jotka ottavat käyttöön omat sosiaalistamismenetelmänsä. Sosialisaatio voi epäonnistua, jos esimerkiksi primaarisosialisaation aikana yksilölle välitetään toisistaan poikkeavia objektiivisia todellisuuksia ja yksilö sisäistää tämän jatkuvan muutoksen itseyttämisprosessiin kuuluvana. Sosialisaatio saattaa häiriintyä myös primaarisosialisaation ja sekundaarisosialisaation ristiriidoista. (Berger & Luckmann 1994, 185, 187, 191; ks. myös Goldberg 1999, 85; Puolimatka 1999, 147.)

Bauman (1997, 45–46) tuo teoriassaan esille toissijaisen sosialisaation viitteen sillä esimerkiksi yhteiskunnallisten muutosten seurauksiin ja yksilön sosiaaliseen liikkuvuuteen. Toissijainen sosialisaatio on uusia tietoja ja taitoja edellyttävää käyttäytymisen muotoilua radikaalilla tavalla. Baumanin (1997, 47) mukaan sosialisaatiota on kuitenkin perustellumpaa kuvata prosessina, elinikäisen

vapauden ja riippuvuuden dialektiikkana. Varhaislapsuudessa ei ole mahdollisuutta valita ryhmää, josta on riippuvainen. Iän lisääntyessä valinnanmahdollisuudet lisääntyvät. Riippuvuuksia voidaan kyseenalaistaa ja hylätä, vaikka täyteen vapauteen ei koskaan päästäkään. Yhteiskunnassa muodostuu eriarvoisuutta, koska toiset ihmiset ovat vääjäämättä muita vapaampia haluamaan ja saavuttamaan haluamansa. Heidän näkymänsä ovat laajemmat ja heillä on enemmän voimavaroja. Se, että kaikilla ihmisillä ei ole yhtäläisiä mahdollisuuksia valita tai päättää, mihin ryhtyä, on sosiaalisen epätasa-arvon ydin. Toisilla ihmisillä on ulottuvillaan laajempi arvojen valikoima ja niiden tavoittelu on realistisempaa. Toisilla on siten enemmän valtaa ja toiset joutuvat rajoittamaan omaa valinnanvapauttaan toisten tekemien päätösten takia ollen näin riippuvaisia toisen vallasta. (Emt., 142–143.)

Harris (2000, 452) perustelee sosialisatiion vuorovaikutuksellisuutta ryhmäsosialisatioteoriolla todeten, että yksilö oppii kätkemään erilaisuuttaan ryhmässä ja ryhmään sosiaalistuminen vähentää yksilön omituisuutta. Esimerkiksi lasten ryhmissä on alussa joukko yhteen sopimattomia yksilöitä, jotka puristuvat yhteen ja muovautuvat ryhmän paineesta enemmän toistensa kaltaisiksi. Lapset eivät esimerkiksi samaistu vanhempiinsa, sillä vanhemmat eivät ole heidän kaltaisiaan. He samaistuvat kaltaistensa ryhmään ja omaksuvat sen normit. Samanlaistumisen paine helpottuu aikuisuudessa ja yksilölliset erot pääsevät jälleen esiin. (Ks. myös Goldberg 1999, 123.)

3.4 Yksilön sosiaalisen identiteetin rakentuminen

Identiteetti liittyy yksilön sisäisyyteen; se on itsessään kokonainen yksilön sisäinen olemus. Yksilön sisäinen olemus koostuu ydinminästä, varsinaisesta minästä ja korkeammasta minästä. (Dunderfelt 1997, 21.) Yksilön sisäiseen olemukseen vaikuttavat yhteisesti kaksi tasoa: yksilöllinen minä, joka on yksilön ydinolemus ja läsnä hänessä syntymästä saakka sekä opittu minä, johon sisältyvät opitut toimintamallit, tunteenomaiset reaktiotavat, asenteet, arvot, ajatukset, päämäärät ja ihanteet. Toisinaan yksilöllistä minää kutsutaan ydinminäksi, opittua minää persoonaksi. (Dunderfelt 1997, 22.) Yksilön identiteetti on minän pysyvyyttä ja varmuutta kuvaava tunne. Se on eräänlainen minän kokonaisuus, jonka osia ovat mielikuva itsestä ja minäkäsitys. (Keltikangas-Järvinen 1998, 242.) Yksilön elämän perustan muodostavat geenit eli perimä. Yksilössä tapahtuu sisäsyntyistä kypsymistä koko elämän ajan. Perimä, geenit ja kypsyminen muodostavat perustan yksilön fyysiselle kehitykselle ja yksilöllisen minän eli ydinminän kehitykselle. Toinen elämän perusta muodostuu kaikesta elämän aikana ympäristön vaikutuksesta ja oppimisen seurauksena sisäistetyistä. Sisäistymistä tapahtuu sekä fyysisellä että psyykkisellä tasolla. Ympäristö, sisäistäminen ja kasvaminen muodostavat perustan yksilön sosiaaliselle kehitykselle ja persoonan eli opitun minän kehitykselle. Yksilön ydinminä on ainutlaatuinen ja riippumaton yksilön kyvyistä tai menneisyydestä. Opittu minä viittaa siihen, minkä yksilö sisäistää ympäristöstään ja mikä on muodostunut hänen persoonansa piirteiksi perimän antamien rajojen puitteissa. Yksilön identiteetin

rakentuminen perustuu ydinminän ja opitun minän väliseen jatkuvaan vuoro-vaikutukseen. (Dunderfelt 1997, 101–102.)

Yksilön sosiaalisen identiteetin voidaan ajatella muotoutuvan ja kehittyvän ryhmän ja yhteisön kautta (Corsaro 1997, 168–169; Dunderfelt 1997, 57, 234). Yksilöt luovat käsitystä itsestään vertaamalla itseään muihin ja toisilta ihmisiltä saamansa palautteen kautta. Palaute lisää yksilön itsetuntemusta. Ihminen siis tarvitsee toisia ihmisiä kehittyäkseen autonomiseksi yksilöksi eli ihmisten väliset suhteet ovat merkityksellisiä yksilön identiteetin rakentumisessa. (Niemelä 1999, 54.) Ihmissuhteiden ja niissä tapahtuvan välittömän vuorovaikutuksen perustana voidaan pitää ryhmän ja yhteisön kautta tapahtuvaa sosiaalisen identiteetin kehittymistä, jossa yksilö luokittelee itsensä (*self categorization*) jonkin luokan tai ryhmän jäseneksi. Ihmisen identiteetti rakentuu kaikkien niiden ryhmien kautta, joihin hän itsensä luokittelee. Ryhmän tai yhteisön jäsenyys on ensisijaisesti psykologista. Ryhmä nähdään osana yksilön minäkäsitystä. Luokittelemalla itsensä ryhmän jäseneksi ja kuulumalla ryhmään yksilö omaksuu ryhmän normit ja ihanteet, joita haluaa käyttäytymisessään noudattaa saadakseen tukea itsetuntonleen. (Murto 1997, 205; ks. myös Bauman 1997, 52–53; Corsaro 1997, 96.)

Harrisin (2000, 483) ryhmäsosialisaatioteorian mukaan vertaisryhmän jäsenistä tulee joissakin suhteissa enemmän toistensa kaltaisia ja joissakin suhteissa he erottautuvat toisistaan. Vertaisryhmä ei tee kaikkia ryhmän jäseniä samanlaisiksi. Se muokkaa persoonallisuutta luomalla eroja jäsenten välillä. Yksilön persoonallisuuden ja sosiaalisen käyttäytymisen vaihteluun vaikuttavat todennäköisesti yhtä lailla ryhmän sisäinen erilaistuminen kuin samankaltaistuminenkin. Vertaisryhmässä yksilö tulee toisten tyyppitelemäksi tai hän itse tyyppitelee itsensä vertaamalla itseään muihin. (Onko vanhemmilla väliä? 2000.)

Harris (2000, 431) jatkaa, että identiteetin kehittyminen ja yksilön itsetunto ovat aina sidoksissa siihen sosiaaliseen kontekstiin, missä ne kehittyvät. Lapsi voi esimerkiksi tuntea itsensä hyväksi kotona ja huonoksi muualla tai toisin päin. Ryhmän sisällä jäsenet ovat keskenään erilaisessa asemassa. Joitakin kunnioitetaan, jotkut jäävät vaille huomiota. Jotkut ovat johtajia, jotkut seuraajia. Esimerkiksi sille, joka on koko lapsuutensa ollut johtaja, kehittyy hyvin erilainen persoonallisuus kuin sille, joka on arvoasteikon alapäässä. (Onko vanhemmilla väliä? 2000; ks. myös Corsaro 1997, 154–155.) Yksilölle on vain ryhmässä saaduilla kokemuksilla pitkäaikaista vaikutusta. Toisaalta pysyvät vaikutukset voivat itse asiassa johtua vertaisryhmässä saaduista huonoista kokemuksista. (Harris 2000, 483.) Yksilön identiteetin rakentumiselle on merkitystä kaikilla yhtenäisillä kollektiiveilla; mikä tahansa ryhmä tukee yksilön identiteetin muotoutumista ja hän voi sen avulla löytää esimerkiksi oman kulttuurisen paikkansa ja viiteryhmänsä, johon kykenee samaistumaan (Järvinen & Jahnukainen 2001, 139; ks. myös Corsaro 1997, 165–166; Maccoby 1983, 225–227).

Sosiaalisen identifikaatioteorian mukaan ryhmän kiinteys (*koheesio*) ja ryhmän jäsenten välinen sosiaalinen attraktio ei perustu ensisijaisesti persoonallisiin suhteisiin ja ominaisuuksiin, vaan ryhmän jäsenyyteen. Yksilö voi esimerkiksi pitää jostakin ihmisestä henkilökohtaisten ominaisuuksien vuoksi, mutta ei toisen ryhmän, esimerkiksi puolueen jäsenenä. (Corsaro 1997, 157.) Vastavasti jostakin ihmisestä voi pitää oman ryhmän jäsenenä, mutta olla pitämättä hänestä henkilönä. Esimerkiksi itsetuntontaan heikko narkomaani, joka yhteis-

kunnan viitekehyksessä on rikollinen, voi ryhmänsä sisällä olla erittäin sopeutuva. (Hogg & Abrams, 1988, 22–23, 106–112.) Murto (1997) toteaa: “on parempi olla joku syrjäytyneiden joukossa kuin ei mitään sen ulkopuolella” (emt., 205–206; ks. myös De Leon 2000, 62–63).

Ryhmän jäsenten luokittelun taustalla on yksilön tarve säilyttää tai vahvistaa itsearvostustaan. Yksilöllä on siitä johtuen taipumus korostaa oman ryhmänsä eroavuutta suhteessa muihin ryhmiin esimerkiksi yksinkertaistamalla. Yksinkertaistaminen tarkoittaa ihmisten tai ryhmien luokittelua muutamien ominaisuuksien pohjalta. Tämä johtaa stereotyyppiseen oman ja ulkopuolisten ryhmien havaitsemiseen. Ryhmien jäsenten yksilöllisistä eroista huolimatta ryhmien sisällä oma ja ulkopuolinen toiminta nähdään suhteellisen yksimielisesti (*shared stereotypes*) sisäisesti homogeenisina, mutta samalla ryhmien erilaisuus korostuu. (Hogg & Abrams 1988, 27–28, 54–61, 106–112; Murto 1997, 206–207; ks. myös Kaipio 1995, 86–90.)

4 RISKITEKIJÄT SOSIAALISAATIOPROSESSISSA

Yksilön elämänkulku on kehityshaasteiden jatkumo, jossa haasteiden myönteiset ratkaisut tuottavat voimavaroja seuraavien haasteiden vastaanottamiseen, vaikeudet puolestaan vaarantavat myöhempää selviytymistä (Rönkä 1996, 158). Syrjäytymisriskit elämänkulussa liittyvät yksilön sosiaaliseen selviytymiseen. Sosiaalinen selviytyminen tarkoittaa Röngän (1999, 9–10) mukaan sitä, miten yksilö selviytyy kunkin ikävaiheen kehitystehtävistä ja sopeutuu yhteiskunnan normeihin. Lapsuusiän riskitekijöillä ja sosiaalisen selviytymisen ongelmilla aikuisiässä on taipumus kasautua. Aiempien vaikeuksien seuraukset voivat muuttua myöhempien ongelmien syiksi. Kasautuminen etenee kolmea väylää pitkin. Lapsuuden riskitekijät voivat välittyä aikuisuuteen sisäistä väylää pitkin, jolloin niistä aiheutuu epäonnistumisen tunnetta. Käyttäytymisen haavoittuvuus on yksi kasautumisen väylä, jossa yksilön käyttäytymistyylit - kuten aggressiivisuus - voivat aiheuttaa ongelmia eri ympäristöissä ja jotka ovat usein seurausta vaikeista kasvuoloista. Ulkoisen kasautumisen väylä tarkoittaa tapah- tumaketjua, jonka edetessä yksilön olosuhteet vaikeutuvat ja selviytymismahdollisuudet eri elämänalueilla kapeutuvat. Keskeistä on esimerkiksi työuran epävakaisuus: riskitekijät kasautuvat ja vaikeuttavat siirtymistä työelämään ja työuralla etenemistä. (Rönkä 1999, 14–15; Viittala 2001, 26–30; ks. myös Hurme 1981, 11.)

Selviytymismahdollisuuksien kavennuttua yksilö valitsee helposti ei-toivottuja tapoja kohottaakseen arvoaan muiden silmissä. Epäsosiaalinen elämäntapa voi aiheuttaa leimautumista ja syrjityksi joutumista. Yksilön elinympäristö alkaa ylläpitää ja vahvistaa sopeutumisongelmaa. Yksilö alkaa omaksua valtakulttuurista poikkeavia normeja, jotka edelleen sysäävät häntä yhä kauemmas valtakulttuurista. (Rönkä 1996, 160.) Yhteisön ulkopuolelle joutuminen saattaa johtaa yksilön sisäisen elämänhallinnan heikkenemiseen. Yksilö alkaa omaksua itseä koskevia negatiivisia ajattelutapoja, kuten heikon itsetunnon ja olemattoman uskon omiin vaikutusmahdollisuuksiin. Sisäinen ongelmien kasautumisen väylä saattaa heikentää myös yksilön kykyä vastata haasteisiin ja epäonnistumisen uhkaan eri elämäntilanteissa. Yksilön identiteetti ja tavoitteet muuttuvat selkiintymättömiksi. Hän alkaa suhtautua tulevaisuuteen epärealistisesti eikä pysty suunnittelemaan tai kohtaamaan tulevaisuuttaan. Esimerkiksi työttömyys ja muut elämänvaikeudet vauhdittavat ongelmien kasautumista.

Työttömyys saattaa johtaa päihteidenkäyttöön ja rikoksiin. (Rönkä 1996, 161.) Myös yksilön persoonallisuudenpiirteet voivat aiheuttaa ongelmien kasautumista. Ne voivat esimerkiksi olla yhteydessä siihen, millaisiin ympäristöihin ja ihmissuhteisiin yksilö hakeutuu. Ne ovat yhteydessä myös siihen, miten yksilö reagoi vuorovaikutustilanteissa tai suhtautuu ristiriitatilanteisiin. Henkilökohdalliset ominaisuudet voivat aiheuttaa vuorovaikutusongelmia ja saada aikaan selviytymistä vaikeuttavan kasautuvien seuraamusten sarjan. (Rönkä 1996, 161–162.)

4.1 Elämäkulun riskitekijät

Yksilön elämäkulkuun voivat olla yhteydessä riskitekijät perheessä, vertaisryhmässä, koulussa ja ympäröivässä yhteisössä. Riskitekijöiden arvioinnissa on merkitystä menneisyyden tapahtumilla ja vallitsevilla olosuhteilla. (Rutter & Taylor 2002, 25–26; ks. myös Offord & Bennett 2002, 883.) Rutter (1983, 3, 12) toteaa, että yksilön sosiaaliselle selviytymiselle on merkitystä sekä lapsuuden että aikuisuuden aikaisilla riskitekijöillä, joskin lapsuuden riskitekijöillä saattaa olla enemmän merkitystä myöhemmälle sosiaaliselle selviytymiselle kuin aikuisiän riskitekijöillä. Lapsen elämän riskitekijöistä Rutter (1983, 5–6) mainitsee esimerkkinä varhaislapsuuden aikaiset huonot suhteet vanhempiin - erityisesti äitiin, sisarusten syntymän ja vanhempien avioeron. Aikuisilla merkityksellisiä tapahtumia voivat olla esimerkiksi ongelmat työssä tai avioliitossa.

Hurmeen (1981, 6–8) mukaan mikä tahansa muutos yksilön elämässä voi olla riskitekijä. Yksilön persoonallisuudesta riippuu, millaisen merkityksen muutos elämäkulussa saa. Muutos ei välttämättä aina ole negatiivinen; elämänmuutokset kuuluvat ihmisen normaaliin elämään. Yksilön persoonallisuudesta riippuu, kokeeko hän muutoksen voimavaraksi vai onko sen merkitys negatiivinen. Hyvällä itsetunnolla ja -kontrollilla on merkitystä yksilön sosiaaliselle selviytymiselle myöhemmässä elämässä. (Viittala 2001, 34.) Itsetunnon myönteiselle kehitymiselle on Hurmeen (1981, 4, 16) mukaan puolestaan suuri merkitys sillä, miten yksilöä on lapsuudenkodissa hoidettu ja millainen ilmapiiri kodissa on ollut. Jos lapsi joutuu käymään läpi liian monia muutoksia liian varhaisessa kehitysvaiheessa, hänen elämäkuvansa saattaa muotoutua epävaakaaksi ja ennustamattomaksi. Yksilö oppii jo varhain, että ihmiset tulevat ja menevät, eikä hän kykene solmimaan läheisiä suhteita muihin ihmisiin aikuisenakaan. Hänen luonnollinen sosiaalinen selviytymisensä häiriintyy. Seurauksena saattaa olla vääränlaisten sosiaalistumisprosessien omaksuminen. Hurme (1981, 19) viittaa Holmesiin ja Raheen (1967) luokitellessaan elämäntapahtumien painoarvoa yksilön elämässä selviytymiselle. Muun muassa vanhempien avioero, äidin uusi avioliitto, vanhempien kuolema, sisaruksen syntymä, koulun vaihto ja asuin ympäristön muutos voivat olla painoarvoltaan merkittäviä. (Hurme 1981, 26; Rutter 1983, 5–6.)

Riskitekijöiden ilmenemiseen voivat vaikuttaa perheen sisäiset suhteet, suhteet vertaisryhmään ja yksilön oma käyttäytyminen. Perheen sisäisissä suhteissa vanhempien rooli näyttää korostuvan. Vanhemmat saattavat kohdella lapsiaan huonosti persoonallisuuden kehityksen kannalta ajateltuna: he ovat

välinpitämättömiä ja aggressiivisia tai syrjäänvetäytyviä. Vanhemmat saattavat pitää esimerkiksi urakehitystään tärkeämpänä kuin lastensa tarpeita ja pitävät huolen vain lasten materialistista tarpeista. Perheenjäsenten roolien vaihtuminen on myös tavallista eli lapset joutuvat pitämään huolta vanhemmistaan. Vanhemmat saattavat myös kohdistaa lapsiinsa odotuksia ja toteutumattomia toiveitaan, joita näillä ei ole minkäänlaisia mahdollisuuksia tai halua toteuttaa. Jompikumpi vanhemmista saattaa myös olla hyvin dominoiva puolisoaan ja lapsiaan kohtaan. Esimerkiksi isä saattaa määrätä kaikista asioista ja jättää muiden perheenjäsenten toiveet ja tarpeet täysin huomiotta. Jokainen perheenjäsen joutuu vastaamaan itsestään ja tulemaan toimeen omillaan. (Alheit 1994, 134, 135-136, 138-141.)

Myös suhteet vertaisryhmään vaikuttavat merkittävästi yksilön tunne-elämän kehitykseen. Esimerkiksi oikeanlainen kommunikaatio ja käyttäytyminen porukassa ovat edellytyksenä hyväksytyksi tulemiselle. Vääränlaiset suhteet vertaisryhmään voivat haitata yksilön tunne-elämän kehitystä. Traumaattinen vaikutus saattaa olla myös sillä, että ei pysty solmimaan minkäänlaisia suhteita samanikäisten kanssa. (Alheit 1994, 141-144.) Alheit (1994, 159) korostaa, että ongelmat yhteisön jäsenenä toimimisessa johtuvat pääosin yksilön omasta käyttäytymisestä. Yksilö alkaa kuitenkin helposti syyttää ulkoisia tekijöitä, esimerkiksi perhettä, jatkuvista epäonnistumisistaan. Primaarisosialisaation aikainen vanhempien taholta emotionaalisesti hylätyksi tuleminen voikin Alheitin (1994) mukaan estää yksilön sosiaalista identifikaatiota ja itsetunnon kehittymistä sekä niiden kautta selviytymistä vertaisryhmässä, omassa elämässä ja yhteiskunnassa. Toisaalta myös perheen alhainen yhteiskuntaluokka ja niukat elinolot voivat olla syynä elämänhallinnan ongelmiin. (Emt., 261-262.)

Harrisin (2000, 484) mukaan yksilön sosiaalisessa selviytymisessä - tai ei-selviytymisessä - on välttämätöntä erotella kolme käyttäytymiseen ja persoonallisuuteen vaikuttavaa tekijää: geeniperimä, kotona saadut kokemukset ja kodin ulkopuolella saadut kokemukset. Harris (1995, 3, 7-9) korostaa kodin ja perheen merkitystä varhaislapsuudessa yksilön sosiaaliselle selviytymiselle myöhemmässä elämässä. Hän on kuitenkin sitä mieltä, että kodin ja perheen merkitys vähenee kouluikää lähestyttäessä ja yksilön persoonallisuus muovautuu lopullisesti ryhmäsozialisaation kautta. Harris (2000, 229) jatkaa, että yksilön statuksella lapsuuden ja nuoruuden aikaisissa vertaisryhmissä on pysyviä vaikutuksia hänen persoonallisuuteensa. Vertaisryhmän jäsenten välisillä suhteilla on myös suuri merkitys yksilön myöhemmälle sosiaaliselle selviytymiselle. (Ks. myös Goldberg 1999, 253-254; Rutter 1983, 25.)

4.2 Marginaaliin ja syrjäytymispolulle joutuminen

Yksilöiden välillä on eroja kyvyssä käsitellä elämässä ilmeneviä riskitekijöitä. Riskitekijöiden negatiivista vaikutusta kompensoivat suojaavat tekijät yksilön elämässä. Myönteiset suhteet toisiin ihmisiin ja suotuisa kasvuympäristö ovat merkittävä suojaava tekijä. (Offord & Bennett 2002, 883.) Yksilön positiivinen persoonallisuus, vahva itsetunto ja usko omiin vaikutusmahdollisuuksiin ovat myös merkittäviä suojaavia tekijöitä. Kyky selviytyä elämän riskeistä liittyy

yksilön itseluottamukseen, kykyyn suhtautua tulevaisuuteensa suunnitelmallisesti ja tapaan ajatella elämänmuutoksia normaaleina, positiivisina mahdollisuuksina. (Moore & Farmer 2002, 717.) Yksilö, joka pystyy kohtaamaan elämän riskitekijöitä ja selviytymään niistä, pystyy yleensä solmimaan suhteita muihin ihmisiin ja osaa asettaa itselleen päämääriä omat tarpeensa, voimavaransa ja rajoituksensa tiedostaen. Kehittyäkseen persoonaltaan vahvaksi ja positiiviseksi yksilö tarvitsee lapsuudessaan muun muassa onnistumisen elämyksiä sekä ristiriidattomia, luottamuksellisia suhteita perheenjäseniin, vertaisryhmään ja perheen ulkopuolisiin aikuisiin. (Rutter 1983, 26; Rönkä 1999, 16; Viittala 2001, 31–34.) Mikäli yksilön elämästä puuttuvat persoonallisuuden myönteistä kehitystä tukevat suojaavat tekijät, hänellä saattaa olla vaikeuksia selviytyä elämän riskeistä. Yksilö on vaarassa joutua marginaaliin ja sitä kautta syrjäytymispolulle. (Järvinen & Jahnukainen 2001, 142–143; Viittala 2001, 34.)

Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteitä käytetään usein toistensa synonyymeinä. Ne kuitenkin eroavat toisistaan. Marginalisaatiota voi esiintyä yhteiskunnan eri kerroksissa kaikilla toimijatasoilla (Järvinen ja Jahnukainen 2001, 142.) Yksilö voi toimia samanaikaisesti marginaalisesti joillakin sosiaalisen elämän kentillä, mutta valtavirrassa joillain toisilla. Sama nuori voi osallistua esimerkiksi marginaaliseen eläinoikeusaktivistien toimintaan, mutta toimii valtakulttuurin normien mukaisesti esimerkiksi koulussa. Marginaalissa oleminen voi siis olla hyvinkin yleistä eikä siihen välttämättä liity erityisiä ulkoisesti havaittavia tunnusmerkkejä. (Emt., 143.)

Harrisin (2000, 183–84) mukaan yksilö voi luokitella itsensä lukuisilla tavoilla ja monilla eri tasoilla. Luokittelua voi tapahtua hetkestä toiseen eri tavalla ja se kytkeytyy vahvasti sosiaaliseen kontekstiin - siihen missä ja kenen kanssa kulloinkin on. Mahdollisista sosiaalisista kategorioista valitaan se, joka on kyseisenä hetkenä suhteellisesti korostunein. Silloin kun tietty sosiaalinen kategoria on korostunut ja yksilö luokittelee itsensä siihen, kyseisen ryhmän vaikutus yksilöön on suurimmillaan. Ryhmän jäsenillä on voimakas taipumus samankaltaistua keskenään ja korostaa eroja toisiin ryhmiin nähden. Harris (2000, 185–186) viittaa Turneriin (1987) käyttäen nimitystä psykologinen ryhmä; aiemmin on puhuttu viiteryhmästä. Kyse on ryhmästä, johon yksilö jonakin tiettyinä hetkenä samaistuu. Jos ryhmällä ei ole yhteistä, mielekäästä tavoitetta, joka voidaan saavuttaa vain yhteen hiileen puhaltamalla, se hajoaa helposti joukoksi yksilöitä tai pienemmiksi marginaaliryhmiksi.

Marginaalisuus voi Järvisen ja Jahnukaisen (2001, 143) mukaan edetä syrjäytymiseksi, jos ollaan useiden elämänalueiden ulkopuolella samanaikaisesti. Syrjäytyminen soveltuu lähinnä kaikkein huono-osaisimman ryhmän elämäntilanteen kuvaamiseen. Ilmiönä syrjäytyminen paikantuu yhteiskunnan alimpiin sosiaalisiin kerrostumiin. Siihen liittyy lähes aina subjektiivisesti koettua ja objektiivisesti havaittavissa olevaa huono-osaisuutta. Yksilötason syrjäytymiseen liittyy sosiaalisia ongelmia ja niiden kasautumista tai pitkittymistä. Keskeisinä elämänalueina ovat tässä suhteessa sosiaaliset suhteet, esimerkiksi koulutus, työ tai perhe-elämä. Syrjäytyminen ilmenee tällöin tuotannosta, sosiaalisista suhteista ja vallasta syrjäytymisenä. Olennaisia ovat myös yksilön suhteet alakulttuureihin, esimerkiksi rikollisuuteen ja päihteidenkäyttöön. Yksilöä voidaan pitää sitä syrjäytyneempänä, mitä useammalla ulottuvuudella hänellä on ongelmia. Syrjäytynyt yksilö on usein edennyt tilanteeseen, jossa hän on lähes

kaikilla yhteiskuntaelämän alueilla periferiassa, reunalla. Syrjäytyminen saattaa lopulta johtaa yhteiskunnan taholta tulevaan institutionaaliseen "uloslyöntiin" vankilatuomioiden ja totaalihoitolaitossijoitusten muodossa. Yksilön ja yhteiskunnan väliset siteet ovat pahasti vaurioituneet tai kokonaan katkenneet. (Järvinen ja Jahnukainen 2001, 128–129, 134, 142.)

Alheitin (1994, 284) mukaan yhteiskunnan modernisaation aste vaikuttaa siihen, miten marginalisaatio- ja syrjäytymiskokemuksia tulkitaan ja miten niitä selvittää - tai ei selvitä. Niihin vaikuttavat myös perinteiden jatkuminen sosiaalisessa ympäristössä ja tietyt yhteiskunnan yhteisvastuun perinteet. Useissa yhteiskunnissa korostuu koulutusjärjestelmän suojelema ja uusintama kulttuurinen pääoma. Modernisaation myötä yhteiskunnan sosiaaliset rakenteet differentoituvat ja liikkuvuus eri yhteiskuntaluokkien välillä lisääntyy samaan aikaan kun yksilöllisyyden vaatimus lisääntyy. Monilla nuorilla ei kuitenkaan ole kapasiteettia vastata näihin vaatimuksiin eivätkä he pysty sitoutumaan yhteisvastuuseen tai yhteiskunnan rakenteisiin. Tilanne voi johtaa psykososiaaliseen kriisiin, jonka seurauksena on normittomuus. Valmius lain rikkomiseen kasvaa ja syyllisyyden tunne katoaa. (Emt., 285.)

Alheit (1994) nimeää totaaliseen syrjäytymiseen vaikuttaviksi yksilötason tekijöiksi oman käyttäytymisen lisäksi elämäkerrallisena jatkumona muotoutuneet ajattelutavat ja selviytymismallit. Päihteidenkäytöstä saattaa tulla tässä keskeinen tekijä ja päihteistä yksilön identiteetin kehitystä tukeva väline. Aikaa kulutetaan yhä enemmän "hengailien ja ryyppäen". (Emt., 141–144, 150–151, 229.) Päivittäinen elämä rakentuu päihteiden kulutuksen varaan ja se sitoo samanhenkiset kaverit yhteen "nurkkakunniksi". Elämällä ei ole selkeää suuntaa ja elämä on katkonaista ja epäyhtenäistä. Tulevaisuus tai menneisyys eivät enää kiinnosta. Mikäli tilanne jatkuu tällaisena pitkään, ei yksilölle pysty muodostumaan normaaleja elämisen rutiineja eikä normaaleja emootioita. Hän alkaa hakea lisää "hyviä fiiliksiä" entistä vahvemmissa päihteistä. Niillä haetaan tyyneyttä, lämpöä ja rakkauden tunnetta; itsen ja elämän kohtaaminen tuntuu helpommalta aineiden vaikutuksen alaisena. (Alheit 1994, 192, 217, 234, 261.)

4.3 Koulutuksen ja työn merkitys sosialisatiossa

Primaarisosialisatiossa ja koulutuksen suhde yhteiskunnallisiin rakenteisiin on vuorovaikutuksellinen. Koulutuksella on yhteiskunnallisia piilofunktioita ja yhteys yksilön myöhempään sosialisatiossa. (Suoranta 1999, 218–219.) Koulutus on yksi askel siirtymisessä lapsuudesta ja nuoruudesta aikuisuuteen (Corsaro 1997, 36, 86). Koulutusuran valinta voi vaikuttaa yksilön elämäntapaan merkittävästi (Alheit 1994, 134). Martin (1999, 288–292) mukaan koulutus on vaikuttavaa, jos se edistää laadullisesti ja määrällisesti yksilön henkistä kasvua. Koulutus ei ole nykyään enää yksilön vapaaehtoinen valinta, vaan yhä useammille se on riskiyhteiskunnan sanelema välttämättömyys. Koulutusta ohjaavat erilaiset yhteisöt, alueet, markkinat ja kuluttajat. Koulutuksen sisällöstä ja oikeanlaisen koulutuksen hankkimisesta vastaavat viime kädessä kuitenkin yksilöt itse. (Ks. myös Pohjola 1994, 70–71.)

Koulutukseen hakeutumiseen ja hakeutumattomuuteen vaikuttavat perhetaustan lisäksi aikaisempi koulutus- ja työhistoria, elämäntilanne sekä tulevaisuuden suunnitelmat ja tavoitteet. Rakenteelliset ja yksilölliset tekijät ohjaavat liikumista koulutusmarkkinoilla ja myöhemmin työmarkkinoilla. Rakenteellisia tekijöitä ovat muun muassa sijoittumismahdollisuudet koulutus- ja työmarkkinoille sekä kansallinen koulutus- ja työmarkkinapolitiikka. Yksilöllisiä tekijöitä puolestaan ovat yksilön opiskeluun ja työhön liittyvät preferenssit, perheen sosioekonominen asema, sukupuoli, aiempi koulumenestys ja vertaisryhmän merkitys päätöksentekoon. (Martti 1999, 288–292; Pohjola 1994, 176.) Nykyyhteiskunnassa koulutus on laajentunut koskemaan yksilön kaikkia elämänvaiheita. Koulutuksella kvalifioidaan ja valikoidaan yksilöitä sosiaalsiin ryhmiin ja erilaisiin asemiin. Kvalifiointi ja valikointi eivät vain enää ole kertakaikkisia eivätkä lopullisia. (Martti 1999, 305, 308.) Koulutusjärjestelmiä muokataan ilmapiirissä, jossa puhutaan valinnaisuudesta, kilpailusta ja yksilöllisyydestä. Samalla kun uuden koulutusajattelun riskit parantavat joidenkin edellytyksiä menestyä työpaikkakilpailussa ja kilpailussa elinoloista, ne syrjäyttävät toisia. (Väärälä 1999, 25.) Martin (1999, 292, 295) mukaan koulutuksen ulkopuolelle jättäytyminen saattaa joskus olla myös yksilön tietoinen valinta esimerkiksi silloin, kun korkea palkka tai hyvä sosiaalinen asema eivät kuulu yksilön elämänarvoihin ja normien mukainen rooli tuntuu kahlitsevalta. Yksilö ei esimerkiksi pidä koulutusta tärkeänä, hänen mielestään ”elämä alkaa vasta myöhemmin”. Hän ei välttämättä edes hakeudu koulutukseen ja jos hakeutuukin, pinnaus on tavallista. (Ks. Alheit 1994, 150–151, 229.)

Järvinen ja Jahnukainen (2001, 133) toteavat kotitaustan ja lapsuuden elinolojen määrittävän, miten lapsi sopeutuu kouluympäristöön, miten hän menestyy opinnoissaan ja minkälaiselle koulutusuralle hän myöhemmin valikoituu. Mitä kauempana toisistaan ovat kodin ja koulun kulttuurit, sitä vaikeampaa lapsen on sopeutua koulun asettamiin ”normaaliuden” vaatimuksiin. (Ks. myös Harris 2000, 328.) Alemmasta keskiluokasta ja työväestöstä tulevat nuoret valikoituvat ylempien keskiluokkien nuoria helpommin kouluttamattomiksi ja myöhemmin työttömiksi tai huonosti palkattuihin, raskaisiin ja vaarallisiin töihin. (Alheit 1994, 183, 190, 282.) Järvisen ja Jahnukaisen (2001, 134) mukaan peruskoulussa epäonnistuminen ja koulun keskeyttäminen ovat yhteydessä ammattikoulutuksesta karsiutumiseen, mikä puolestaan johtaa mitä todennäköisimmin heikkoon ja epävarmaan työmarkkina-asemaan ja aiheuttaa sitä kautta syrjäytymisriskin yksilön elämänsä aikana.

Ongelmat normaalin yhteiskunnan jäsenenä toimimisessa johtuvat Alheitin (1994, 231, 159) mukaan pääosin yksilön omasta käyttäytymisestä ja kouluttamattomuudesta. Myös työuran valinta voi vaikuttaa merkittävästi yksilön elämänsä kulkuaan (emt., 134). Pohjolan (1994, 70) mukaan yksilön yksi tärkeimmistä tehtävistä on koulutuspääoman hankkimisen jälkeen valittu työura. Työ muodostaa perustan yksilöiden perhe-elämälle ja asumiselle. Normaalityösuhte on yksilöiden elämän ankkuri tai ”sopimus”. (Ks. myös Väärälä 1999, 31.) Työn saaminen ei kuitenkaan ole nyky-yhteiskunnassa itsestään selvää. Omat valinnat ohjaavat yksilön työuran valintaa, mutta myös työttömäksi jäämistä ja sitä kautta yksilön elämänsä kulkua. Toisaalta valintoihin voivat vaikuttaa samanaikaisesti useat tekijät ja myös sattuma. (Pohjola 1994, 70–71.)

Alheitin (1994, 144-145) mukaan yksilön elämänkulkuun ja työuran kehitykseen vaikuttavat sekä yksilön sisäiset että ulkoiset tekijät. Nuoret saattavat peittää työttömyytensä muilla kokemuksilla ja sysäävät ongelman taustalle pitäen sitä erillisenä elämänkerrallisena ongelmana. Työttömyys saatetaan toisaalta kokea keskeisenä elämänkerrallisena jatkumona ja nähdä negatiivisen elämäkaarikehityksen alkuna. Nuoret saattavat myös tulkita työttömyyden uudelleen ikään kuin sosiaalipoliittisen tuen mahdollistamana korvaavana elämänurana. Työttömyys voi olla yksilön tietoinen tai satunnainen valinta - alaura - jonka ei nähdä uhkaavan yksilön elämänkulua. (Alheit 1994, 31-32.)

Työttömyys saattaa kuitenkin olla laukaisijana tapahtumaketjulle, jonka tuloksena yksilön toimintakyvyn kontrolli vähenee olennaisesti. Tämän tapahtumaketjun jatkumona voi olla esimerkiksi asunnon menettäminen, velkaantuminen tai päihteiden väärinkäyttö. Työttömyydestä ja "hengailusta" tulee pysyvä olotila ja elämä alkaa olla useiden samankaltaisten tapahtumien päivittäistä toistoa ja suoraviivaista alaspäin menoa. Vaikeudet normaalissa yhteiskunnassa lisääntyvät nopeasti. (Alheit 1994, 218; Järvinen & Jahnukainen 2001, 134.) Yksilö alkaa toimia uuden tilanteen vaatimusten mukaisesti eikä enää esimerkiksi tee tulevaisuudensuunnitelmia. Kun pienet päivittäiset ongelmat vaativat kohutuuttomasti huomiota, yksilön sisäisen kehityksen ja ulkoisen tilanteen muutosten välille syntyy ristiriita ja yksilö alkaa luovuttaa. Hän ei pysty enää kontrolloimaan elämänsä tapahtumia. Yksilö voi yrittää selvittää ongelmatilanteesta luomalla kulissimaailman, jolloin tulee eristetyksi muusta yhteiskunnasta. Eristäytymisestä, sosiaalisesta deprivatiosta, päihteidenkäytöstä ja rikollisuudesta muotoutuu sosiaalistumisprosessi, jota muovaavat erilaiset alakulttuurit ja alurat. Yksilö luovuttaa lopulta kokonaan. (Alheit 1994, 144-145, 261.)

III HUUMERIIPPUVUUS SOSIALISAATIOPROSESSINA

5 RIIPPUVUUDEN MONET MUODOT

Sosiaaliset ja yhteiskunnalliset tekijät vaikuttavat riippuvuuksien yleisyyteen sekä siihen, kuinka monessa yhteydessä riippuvuutta on havaittavissa. Jokainen yksilö on yleensä ainakin jossain määrin riippuvainen jostakin: toisista ihmisistä, liikunnasta, ruuasta, rahapeleistä, seksistä ja niin edelleen. Nyky-yhteiskunnassa riippuvuuksien muodot näyttävät olevan moninaisempia ja yleisempiä kuin esimerkiksi viime vuosisadalla. (Koski-Jännes 1998, 26.) Koski-Jännes (1998, 26) viittaa Giddensiin (1995) selittäessään ilmiötä tradition purkautumisen kautta. Esimodernissa yhteiskunnassa yksilö saattoi rakentaa identiteettiään tradition varassa. Identiteetin rakentaminen vakiintuneiden moraalisten kehysten varaan on käynyt lähes mahdottomaksi perinteiden purkautuessa. Tukea identiteetin rakentamiselle on haettava muualta. Traditioiden ja niiden luoman moraalil tilalle ovat tulleet erilaiset riippuvuudet. (Ks. myös Niemelä 1999, 54–56.) Yleensä terve riippuvuus tuottaa yksilölle mielihyvää ja tyydytystä. Myönteisillä odotuksilla on riippuvuudessa keskeinen asema. Myöhemmin riippuvuudesta tulee selviytymiskeino ongelmatilanteisiin tai korvike puuttuville asioille. Riippuvuudesta tulee pakko ja siitä alkaa enenevässä määrin olla haittaa yksilölle itselleen sekä toisille ihmisille ja siitä on vaikea päästä eroon. (Koski-Jännes 1998, 24, 28, 32–33; Niemelä 1999, 56; ks. myös Goldberg 1999, 55.) Pakonomaisen riippuvuuden piirteitä löytyy monista eri riippuvuuksista ja tautiluokista. Tavallisimmin se kuitenkin kytetään edelleen lääkkeiden ja päihteiden väärinkäyttöön. (Koski-Jännes 1998, 29.)

5.1 Käsitteitä päihderiippuvuuden syistä

Gieseckus (1999, 22) määrittelee minkä tahansa riippuvuuden käyttäytymiseksi, joka tähtää turhautumien välttämiseen tai purkamiseen, mutta pidemmän päälle tuottaakin niitä. Tämän yleismääritelmän lisäksi päihderiippuvuutta on pyritty selittämään kymmenillä eri tavoilla. Esitetyt syyt ovat joskus toisilleen vastakkaisia eikä yhtä tieteellisesti hyväksyttyä selitystä ole löydetty. Tavallisesti päihderiippuvuutta ymmärtämään pyrkivät lähestymistavat jaetaan 1) biologiaan, 2) psykologiaan ja 3) sosiokulttuurisiin. (Ks. Goldberg 1999, 15–16, 87–88.)

Biologinen lähestymistapa on muun muassa pyrkinyt löytämään "päihderiippuvuusgeenin" ja todistamaan päihdeongelman perinnöllisen luonteen. Ahtialan ja Ruohosen (1999, 146, 159) mukaan adoptiovauvojen tutkimuksissa viitteitä perinnöllisyyteen on löydettykin. Myös Schilit ja Gomberg (1991, 124–126) toteavat useissa kaksos- ja adoptiolasten tutkimuksissa löydetyn viitteitä päihderiippuvuuden periytymisestä. Heidän mielestään päihderiippuvuuden kehittymiseen kaksos- ja adoptiolapsilla vaikuttavat geeniperimää todennäköisemmin kuitenkin lapsuuden kasvuympäristö ja -ilmapiiri sekä käytöshäiriöt. Vaikka verisukulaisuuden päihdeongelmaisen kanssa uskotaankin altistavan päihderiippuvuuteen (ks. myös Niemelä 1999, 52), ei biologinen lähestymistapa kuitenkaan riitä selittämään yksilön päihdeongelmaa. Kaikki päihdeongelmaisten vanhempien lapset eivät jatka haitallista päihteidenkäyttöä omassa elämässään ja toisaalta suuri osa päihdeongelmaisista kasvaa perheissä, joiden vanhemmat eivät ole päihdeongelmaisia. (Tamminen 2000, 18–19.)

McDowell ja Spitz (1999, 28) toteavat kaksos- ja adoptiolapsilla tehtyjen tutkimusten tuloksia tulkitessaan jopa, että päihderiippuvuus kehittyy yhtä suurella todennäköisyydellä kenelle tahansa. Heidän mielestään tutkimustuloksia ei voi yleistää, vaikkakin viitteitä perinnöllisyydestä on saatu. Weckroth (1991, 17) kiteyttää asian toteamalla, että "X voi olla kuka tahansa". Yksilön päihdeaddiktio ei Weckrothin mukaan voi olla geneihin kirjoitettu tuomio. Myös Niemelä (1999, 47) toteaa Cloningeriin (1989) viitaten, että geneettinen perimä lisää merkittävästi alttiutta tulla päihderiippuvaiseksi, mutta 80 % Cloningerin tutkimuksessa mukana olleista alkoholin väärinkäyttäjien lapsista ei perimästään huolimatta alkoholisoitunut.

Psykologisesta näkökulmasta päihdeongelmaa tarkastellaan usein yksilön tai kasvuympäristön poikkeavuutena ja varhaislapsuuden kehityshäiriönä. Käyttöä selitetään esimerkiksi systeemisillä, oppimispsykologisilla ja psykoanalyttisillä selitysmalleilla. Systemiset selitysmallit ovat kiinnostuneita perheen vuorovaikutussuhteiden toimivuudesta ja häiriöistä, esimerkiksi perheenjäsenten roolien sekaantumisesta. Myös lapsuudessa koettu äidin taholta hyläytyksi tuleminen voi aiheuttaa lapselle stressiä, poikkeavaa huomion tarvetta ja huonon itsetunnon. Nämä voivat myöhemmin olla perusteina päihderiippuvuuden kehittymiselle. (Schilit & Gomberg 1991, 132; ks. myös Koski-Jännes 1998, 26.)

Oppimispsykologian mukaan päihteidenkäytössä on kyse opitusta käyttäytymisestä: opitaan saamaan itselle tärkeitä kokemuksia päihteiden avulla (Niemelä 1999, 53). Päihteidenkäytölle on merkitystä muun muassa sillä, että yksilö oppii tuntemaan positiivisia tuntemuksia päihteidenkäytön seurauksena (Schilit & Gomberg 1991, 135). Tammisen (2000, 28) mukaan addiktiivinen päihteidenkäyttö seuraa samaa kaavaa kuin mikä tahansa oppimisprosessi: operatio, teko, toiminta. Oppimisprosessissa ihmisen toiminta suuntautuu johonkin tiettyyn päämäärään. Päihteitä käytettäessä päämäärä on niiden aiheuttama hyvinolontunne.

Psykoanalyttinen suuntaus taas kääntää katseen lapsuuden ja nuoruuden vuorovaikutussuhteiden tyydyttämättömyyteen (Ahtiala & Ruohonen 1999, 147–149). Pylkkäsen (1992, 37–40) mukaan huumeidenkäytön taustalla on aina syviä psykologisia tarpeita, vaikeita menetyksiä ja pettymyksiä varhaislapsuuden läheisissä ihmissuhteissa. Sosiaalinen ympäristö ja kasvuolot eivät ole myöhemmin pystyneet niitä paikkaamaan. Myös Schilit ja Gomberg (1991, 131)

toteavat päihderiippuvuuden ja vaikeista perheoloista johtuvien lapsuudenai-kaisten frustraatioiden välillä olevan yhteyttä. Turhautumisen tunteiden pois-tamiseksi huumeista haetaan jonkinlaista "psykologista varaosaa", korvaavaa tai tasapainottavaa elämystä poistamaan normaalielämässä koettuja puutteita ja riittämättömyyksiä. Myös Ahtiala ja Ruohonen (1999, 16) nimeävät käyttöön johtaneina tekijöinä lapsuudessa ja nuoruudessa koetut turvattomuuden, irral-lisuuden ja kuulumattomuuden tunteet. Toisaalta Tamminen (2000, 19) suhtau-tuu kriittisesti päihteidenkäytön ja lapsuuden vaikeiden kasvuolosuhteiden väliseen yhteyteen. Päihderiippuvaisten taustat saattavatkin olla hyvin erilaisia, kuten esimerkiksi osa Ahtialan ja Ruohosen (1999, 57) haastattelemissa huume-riippuvaisista kuvasi lapsuuttaan: "mun lapsuus oli tosi hyvä". Myös holistinen ihmiskäsitys tukee tätä näkemystä. Holistisen käsityksen mukaan yksilö kyke-nee ylittämään omassa kehityksessään toimintaympäristönsä asettamat edelly-tykset. Kuten Niemelä (1999, 49) kirjoittaa Dabrowskiin (1964), Särkelään (1988) ja Rauhalaan (1988) viitaten, yksilön suhde todellisuuteen on mahdollisuussuh-de eli yksilö voi periaatteessa tehdä aina myös toisin.

Päihdeongelma voidaan nähdä myös oireena tietyistä persoonallisuuden piirteistä, emotionaalista epävakaudesta tai mielenterveyden ongelmista. Päihteidenkäytön uskotaan heijastavan muun muassa kyvyttömyyttä kestää psyykkistä jännitystä ja itsetunnon heikkoutta. Päihderiippuvaista persoonalli-suutta tai persoonallisuuden tekijöitä, joiden oire päihteidenkäyttö olisi, ei kui-tenkaan ole voitu luotettavasti osoittaa. (Pylkkänen 1992, 41; Tamminen 2000, 19.) Ihmisen päihderiippuvuus ei voi olla pelkästään seurausta jostain omanlai-sesta psyykkisestä kokoonpanosta eli ihminen ei voi olla ulkoisten ärsykkei-den sen enempää kuin perimänkään determinoima yksilö. (Weckroth 1991, 17.) Tietyt päihderiippuvaisille ominaiset piirteet kuten lyhytjänteisyys tai itsekes-keisyys sekä emotionaalinen epävakaus ja mielenterveyden häiriöt näyttäisivät olevan pikemminkin käytön ja siihen liittyvän elämäntavan seurausta kuin sitä edeltäviä persoonallisuudenpiirteitä. (Tamminen 2000, 19; ks. myös McDowell & Spitz 1999, 5–6.)

Sosiokulttuurinen tulkinta. Riippuvuus ei koskaan voi syntyä sosiaalisessa tai kulttuurisessa tyhjiössä. Päihderiippuvaisen ympärillä on aina kokonai-nen järjestelmä, joka sekä mahdollistaa riippuvuuden että vahvistaa sitä. (Gie-sekus 1999, 30.) Tähän liittyvässä sosiokulttuurisessa tulkinnassa sosiaalisten, kulttuuristen, taloudellisten ja poliittisten tekijöiden nähdään vaikuttavan päih-teidenkäyttöön. Mainitut tekijät vaikuttavat päihteiden saamaan merkitykseen ja saatavuuteen. Päihteet näyttäytyvät kontekstisidonnaisina. Päihdeongelmien esiintyminen vaihtelee siis historiallisesti ja kulttuurisesti. Mitä suuremman positiivisen merkityksen päihteidenkäyttö saa kulttuurisella tasolla, sitä toden-näköisemmin käyttö määrittelee myös yksittäisen ihmisen elämää. Niemelä (1999, 48) viittaa erityyppisissä alkoholikulttuureissa saatuihin havaintoihin (mm. Edwards ym. 1996) todeten kulutustasolla olevan yhteyttä päihteiden suurkulutuksen ja päihdehaittojen määrään: "mitä märempi yhteiskunta, sitä enemmän yksilöalkoholisteja ja päinvastoin". Toisaalta Niemelä (1999, 48) tote-aa, että joku voi alkoholisoitua kuivassakin yhteiskunnassa, joku toinen sinnit-telee raittiina määrässä yhteiskunnassa.

Sosiokulttuurisessa selitysmallissa merkittäviä ovat ne uskomukset, arvot ja asenteet, joita jollakin tietyllä ryhmittymällä on suhteessa päihteidenkäyttöön

(Koski-Jännes 1998, 103; Schilit & Gomberg 1991, 139). Tamminen (2000, 20–21) tulkitsee tämän osoituksena biologisten ja psykologisten selitysmallien riittämättömyydestä - muutokset ihmisen geneettisessä perimässä tai persoonallisuuden rakenteessa vaikuttavat epätodennäköisiltä yksinään selittämään käytön esiintymistiheyden vaihtelua eri aikoina. Vaikka Tamminen (2000, 21) pitääkin sosiokulttuurista selitystä kattavimpana, ei selitykseksi yksilötasolla riitä vain kulttuuristen mallien sokea heijastaminen. Myös Weckroth (1991, 17) toteaa, että päihderiippuvainen ei pelkäästään toista kulttuurissa vallitsevia arvoja, vaan luo niitä toiminnassaan uusiksi.

5.2 Fyysinen ja psyykinen riippuvuus

Päihderiippuvuutta kuvamaan käytetään yleisesti sanaa addiction, mikä on jonkin alaisena tai johonkin sidoksissa olemista (Christie & Bruun 1986, 67). Käsite on lähtöisin latinan addico -verbistä, joka tarkoittaa jonkun omaksi tuomitsemista tai jonkun valtaan jättämistä. Alun perin käsitteellä viitattiin sekä positiivisiin että negatiivisiin mieltymyksiin. Vasta raittiusliikkeen nousun myötä 1800-luvulla käsitteen merkitys alkoi muuttua pelkäästään kielteiseksi. (Koski-Jännes 1998, 24–25.) WHO määritteli vuonna 1950 Christien ja Bruunin (1986, 67) mukaan addiktio-käsitteen pysyväksi tai jaksottaiseksi myrkytystilaksi, jonka päihteen toistuva käyttö on synnyttänyt (ks. myös Weinberg ym. 2002, 437). Christien ja Bruunin (1986, 67) mukaan addiktiot on syytä jaotella kuten riippuvuutta aiheuttavat aineet riippuvuustyyppin mukaan: 1) fyysinen riippuvuus, jota aiheuttavat nikotiini, unilääkkeet sekä oopiumi ja sen johdannaiset, mahdollisesti myös tee, kahvi ja alkoholi; 2) psyykinen riippuvuus, jota aiheuttavat pääasiassa kannabistuotteet, kokaiini ja lsd. Riippuvuustyyppin mukaan jaottelu tapahtuu ensisijaisesti lääketieteellisin perustein. (Ks. myös Huumehoidon hoitotietolomake 1999, 16–19; Weinberg ym. 2002, 437.)

Fyysinen riippuvuus. Christien ja Bruunin (1986, 67) mukaan fyysisen riippuvuuden tuntomerkkejä ovat: 1) valtava halu tai tarve jatkaa päihteen käyttöä ja hankkia sitä kaikin keinoin, 2) pyrkimys lisätä annosta, 3) riippuvuus päihteen vaikutuksista ja 4) vahingollisia seurauksia yksilölle ja yhteiskunnalle. Fyysisestä riippuvuudesta puhuessaan Schilit ja Gomberg (1991, 16) toteavat, että väärinkäytettyinä kaikki päihteet aiheuttavat jonkin asteisia muutoksia ihmisen keskushermostossa. Millaisia muutokset ovat, riippuu jokaisen aineen kemiallisesta koostumuksesta. Muutokset joko kiihdyttävät tai lamaannuttavat keskushermoston toimintaa. Keskushermoston muutokset puolestaan ilmenevät ihmisessä joko mielialan tai käyttäytymisen muutoksina. McDowell ja Spitz (1999, 5) kuvailevat fyysistä riippuvuutta todeten, että yksilön elimistö on niin tottunut päihtekäyttöön, ettei hän enää pysty toimimaan normaalisti, ellei saa lisää huumetta tai muuta riippuvuutta aiheuttavaa ainetta, esimerkiksi kofeiinia kahvissa. Olo tuntuu normaalilta vain aineen vaikutuksen alaisena. Käyttöä ei voi lopettaa, koska lopettamisesta aiheutuu pahoja fyysisiä vieroitusoireita. (Koski-Jännes 1998, 33; ks. myös Huumehoidon hoitotietolomake 1999, 16–19; Weinberg ym. 2002, 437.)

Psyykkinen riippuvuus. Positiivisen vahvistamisen tuloksena syntyvä psyykkinen riippuvuus (*primarily psychological dependence*) on ensimmäinen tyypillinen huumeidenkäyttöön rohkaiseva tekijä (Schilit & Gomberg 1991, 13; Weinberg ym. 2002, 437–439). Säännöllisen käytön aloittamiseen saattaa vaikuttaa se, että huumeiden koetaan vaikuttavan psyykeen positiivisesti. Aineiden vaikutus tuntuu hyvältä, miellyttävältä tai se suojaa väliaikaisesti tuskallisilta tunteilta. Joka kerta, kun huumeita otetaan, kokemus on palkitseva ja vahvistaa käyttäytymistä positiivisesti. Toissijainen psyykkinen riippuvuus (*secondary psychological dependence*) on seurausta pitkään jatkuneesta, säännöllisestä huumeidenkäytöstä. Tuolloin aineiden vaikutus muuttuu negatiiviseksi kokemukseksi, koska käytön seurauksena syntyvät tuntemukset ovat epämiellyttäviä. Tiettyjä aineita käytetään näiden oireiden estämiseen. Mitä pidemmälle huumeidenkäyttö on edennyt, sitä suurempia annoksia tarvitaan. Enää hyvänolontunne ei ole tärkein syy huumeidenkäytölle, vaan pahanolontunteen torjuminen. (Schilit & Gomberg 1991, 14; Weinberg ym. 2002, 438, 439.)

Psyykkiseen riippuvuuteen liittyy tavallisesti myös sietokyvyn nousu ja käytön lopettamiseen vieroitusoireita (Kaukonen 2000, 83; ks. myös Christie & Bruun 1986). Psyykkiselle riippuvuudelle on ominaista 1) voimakas sisäinen halu tai pakko jatkaa käyttöä, 2) toiminnan hallinnan heikkeneminen sekä 3) käytön lopettamiseen tai estymiseen liittyvä ahdistuneisuus ja paha olo (Koski-Jännes 1998, 28). Riippuvuuden varsinainen kohde ei ole käytetty aine, vaan se psyykkinen tila, jota aineella tavoitellaan. Aineella pyritään korjaamaan tai lääkitsemään persoonallisuuden vajavuuksia. (Emt., 31–32; ks. myös Goldberg 1999, 23–24.) Uusien päihteiden tultua kuvaan tarvittiin addiktion rinnalle uusi määritelmä, jolla voi kuvata psyykkistä riippuvuutta. WHO otti vuonna 1957 käyttöön käsitteen päihteisiin tottuminen (*drug habituation*). (Christie & Bruun 1986, 67–68.) Tämän riippuvuustyyppin tuntomerkkejä ovat: 1) halu [ei pakonomainen] jatkaa käyttöä siitä aiheutuvan mielihyvän tunteen takia, 2) vähäinen tai olematon pyrkimys lisätä annosta, 3) tietty psyykkinen riippuvuus päihteen vaikutuksista, ei elimistön riippuvuutta eikä vieroitusoireita ja 4) mikäli vahingollisia seurauksia ilmenee, ne kohdistuvat etupäässä yksilöön itseensä. (Ks. myös McDowell & Spitz 1999, 5–6.)

5.3 Väärinkäyttö ja riippuvuus

Huumeriippuvuus voidaan jakaa lääketieteellisin perustein vielä aineiden väärinkäyttöön ja riippuvuuteen aineista. Väärinkäyttö on toistuvaa sellaisten aineiden väärinkäyttöä, jotka ovat laittomia tai joiden käyttö johtaa sosiaaliseen kyvyttömyyteen. (Giesekus 1999, 34.) Kansainvälisten tautiluokitusjärjestelmien (DSM IV, ICD-10) mukaan kyse on riippuvuudesta, kun kolme seuraavista edellytyksistä täyttyy: 1) yksilölle kehittyy toleranssi eli sietokyky, 2) yksilöllä ilmenee vieroitusoireita tai hän käyttää muita samalla tavoin vaikuttavia aineita vieroitusoireiden välttämiseksi, 3) väärinkäyttö tapahtuu aiottua suurempina annoksina tai aiottua pidempään, 4) yksilöllä on voimakas tarve rajoittaa kulutusta tai lopettaa se, mutta yritykset epäonnistuvat, 5) yksilö hankkii aineen aikaa ja keinoja kaihtamatta, esimerkiksi varastamalla, 6) yksilö luopuu aineen

käytön vuoksi aikaisemmasta tärkeästä sosiaalisesta, ammatillisesta tai vapaa-ajan toiminnastaan ja 7) yksilö jatkaa aineen käyttöä fyysiselle tai psyykkiselle terveydelle aiheutuneista seurauksista huolimatta. (Koski-Jännes 1998, 29.) Sitä, milloin väärinkäyttö vaihtuu riippuvuudeksi, on Gieseuksen (1999, 35) mukaan vaikea määritellä. Yksi kynnys voisi olla kontrollin menetys, jolloin käyttäjä ei enää onnistu rajoittamaan kulutustaan vaikka haluaisikin. (Ks. myös Koski-Jännes 1998, 33.)

Määrittelijän arvomaailma vaikuttaa huumeiden väärinkäytön määrittelyyn. Joidenkin mielestä minkälainen tahansa laittoman päihteen käyttö on väärinkäyttöä, toisten mielestä vain käyttö, joka aiheuttaa käyttäjälle tai ympäristölle harmia. (Schilit & Gomberg 1991, 3; ks. Puhakainen 1999, 80–84.) Huumeen määrä ei ole ratkaiseva tekijä, ratkaisevaa on se, miten huume vaikuttaa käyttäjänsä (McDowell & Spitz 1999, 3). Huumeen määritelmä on sosiaalisten tapojen ja tottumusten sekä lain tuote. Molemmat vaihtelevat eri aikoina, eri konteksteissa ja eri yhteiskunnissa. Farmakologit esimerkiksi saattavat määritellä huumeeksi ruokaa lukuun ottamatta minkä tahansa aineen, jonka kemiallinen tai fyysinen luonne muuttaa elävän organismin luonnetta tai toimintaa. (Christie & Bruun 1986, 42–52.) Huumeiden väärinkäytöstä puhuvat määrittelevät huumeen hieman suppeammin. Näissä määritelmässä korostetaan tiettyjen huumeiden psykoaktiivisia ominaisuuksia ja käyttäjän motivaatiota saavuttaa huippuelämyksiä. (Schilit & Gomberg 1991, 3–4.) Tietyissä kulttuureissa ja tiettyinä aikoina huumaavien aineiden käyttö saattaa olla hyväksyttävää, toisissa kulttuureissa ja toisina aikoina käyttöä ei hyväksytä ja siitä rangaistaan (McDowell & Spitz 1999, 4; Tamminen 2000, 26–28; Toiviainen 1997, 7–8).

Riippuvuutta ei voi selittää vain yhdellä selitysmallilla. Selityksessä on otettava huomioon riippuvuuden syntyä edistävät persoonallisuuden toiminnot, riippuvuuskäyttäytymisen vakiintumista edistävä oppiminen ja yksilön elämänkaari, joka tuo riippuvuuteen erilaisia kehitysvaiheita sekä se sosiaalinen konteksti, jossa riippuvuus syntyy. (Niemelä 1999, 55.) Näillä kaikilla on yhteys yksilön sosiaalistumiseen ja huumeriippuvuus voi kehittyä muun muassa sosiaalistumisvaikeuksien vuoksi (Aittola, Jokinen, Laine & Sironen 1991, 251, 255; Ziehe 1991, 17, 22, 30–33). Selitykset huumeidenkäytöstä ja perustelut huumeriippuvuudelle ovat moninaistuneet kuten huumeita käyttävien joukkoakin. Lähes kaikille näkökulmille näyttää olevan yhteistä sosiaalisten suhteiden korostaminen ja näistä erityisesti huumeidenkäyttöön liittyvien yhteisöjen esille tuominen. Huumeriippuvainen elää todellisuudessa, joka ei ole arjen tavallinen todellisuus. Huumeriippuvaisen todellisuuden rakenteilla ja arjen mielekkyydellä on eri merkitys kuin tavallisesti. (Niemelä 1999, 53.) Huumeriippuvaisen sosiaalinen todellisuus on rakentunut huumeidenkontekstin ja muiden huumeidenkäyttäjien ympärille. Arjen todellisuutta paetaan. Pakenemisessa huume saa eri merkityksiä. Toisille pakeneminen liittyy uusien kokemusten etsimiseen ja toisille aikaisemman elämänhistorian peittämiseen. Toisaalta huumeongelma voi kerran synnyttyään jatkaa kehittymistään, vaikka alkuperäistä syytä huumeidenkäytölle ei olisi enää olemassakaan. Huumeen merkitys voi silloin olla elämyksellistä arkea tai auttaa selviytymään arjesta ajattelematta huomista. (Niemelä 1999, 51; ks. Koski-Jännes 1998, 35.)

5.4 Lavean tien laki

Porttiteoria ja sosiaalinen tartunta. Viimeaikaisissa tutkimuksissa (ks. esim. Rutter 2002, 459; Svensson ym. 1998, 24) on saatu viitteitä siitä, että mietojen huumeiden käyttö ei johda kovien huumeiden käyttöön. Vain harvoista hasiksen kokeilijoista tulee myöhemmin kovempien aineiden käyttäjiä. Lähes kaikki opiaattien ja amfetamiinin käyttäjät ovat kuitenkin aloittaneet huumeidenkäyttönsä hasiksen polttamisella. Näin ollen huumeita ei pidä yrittää erottaa toisistaan vaarallisuusasteen mukaan. Yksikään huume ei ole vähemmän vaarallinen kuin toinen. (Cohen 1995, ix-x.) Christien ja Bruunin (1986, 86) mukaan yhden-tyyppisen päihteen käyttö johtaa helposti muiden päihteiden käyttöön. Voidaan puhua porttiteoriasta tai saksan kielen vastaavasta Umsteig-hypoteesista. Porttiteorialle on olemassa kaksi selitystä. Ensimmäinen koskee itse elämystä. Jos on kokenut kannabishumalan, saa helposti halun voimakkaampiin elämyksiin ja joutuu kiusaukseen kokeilla vaikkapa amfetamiinia. (Rutter 2002, 459.) Kokeilija saattaa saada myös himon toisentyyppisiin päihtymyselämyksiin ja alkaa käyttää heroiniä. Tälle ilmiölle on myös yhteisöllisiä selityksiä. Mietoja huumeita käytetään ympäristössä, jossa käytetään myös kovia huumeita. Käyttämällä mietoja huumeita joudutaan tekemisiin niiden kanssa, jotka käyttävät myös kovia huumeita ja näin joudutaan alttiiksi sosiaaliselle tartunnalle. Tämä saattaa johtaa siihen, että aletaan käyttää kovia huumeita. (Christie & Bruun 1986, 87; Rutter 2002, 459; ks. myös Harris 2000, 356–357.) Myös Dinges ja Oetting (1993, 261) viittaavat sosiaaliseen tartuntaan todetessaan, että koviin huumeisiin siirtyminen tapahtuu usein kavereiden vaikutuksesta.

Oppimisprosessi. Toinen selitys koskee oppimisprosessia. Esimerkiksi tulevan kannabiksenkäyttäjän selvin tuntomerkki on tupakointi. On osattava polttaa, jotta kannabiksen polttamisen kynnyks voidaan ylittää; nautitaanhan valtaosa kannabiksesta polttamalla. On myös osattava iloita tupakoinnista: valmistelusta, käärimisestä, sytyttämisestä, ensimmäisestä henkosesta, keuhkojen täyttymisestä ja hiljaisesta nautinnosta. Tupakan ilojen tunteminen on ratkaisevaa voimakkaampiin päihteisiin siirtymisessä. (Christie & Bruun 1986, 87–88; Cohen 1995, 75; Dinges & Oetting 1993, 253.) Myös alkoholin käyttö on tulevan huumeenkäyttäjän tuntomerkki. Lähes aina huumeidenkäyttäjät ovat käyttäneet alkoholia ja useimmat käyttävät sitä jatkuvasti. Alkoholin avulla opitaan tuntemaan humalan ilot ja surut. Myös tässä on kyse oppimisprosessista kuten tupakanpoltossakin. (Dinges & Oetting 1993, 253; Tamminen 2000, 23–25; ks. myös Goldberg 1999, 41.) Vain harvat pitävät ensimmäisellä kerralla tupakasta tai alkoholista, niiden mausta tai vaikutuksista. Käyttäminen vaatii harjaantumista. Pullo, odotukset, oikea ajankohta, ensimmäinen kulaus, lämpö rinnassa, estojen häviäminen ja iloinen hulluttelu; näihin on usein syynä usko alkoholiin - usko, joka juovuttaa ja vapauttaa. (Goldberg 1999, 42; Niemelä 1999, 53.) Osa alkoholin käyttäjistä tulee riippuvaisiksi alkoholista ja useimmille tämä päihde riittää. Ainoastaan vähemmistö niistä, jotka polttavat ja juovat, käyttävät muita päihteitä. Kuitenkin lähes kaikki huumeriippuvaiset ovat polttaneet ja juoneet. Mitä kohtuuttomampaa tupakointi ja juominen on, sitä varmemmin nämä tunnusmerkit ennustavat tulevaa huumeidenkäyttöä. (Christie & Bruun 1986, 88; Harris 2000, 357; ks. myös Rutter 2002, 459.)

5.5 Huumeidenkäyttäjien ryhmittymät

Huumeidenkäyttäjää määritellään usein sen mukaan, miten heistä tulee käyttäjiä (Svensson ym. 1998, 46). Huumeriippuvuuden luonteen hahmottamiseksi on tarpeen pohtia tulkintoja huumeisiin liittyvien ryhmien merkityksestä nuorille. Jo se, että kuuluu johonkin ryhmään, on yksilön toimintaa määrittelevä tekijä. Ryhmän muut jäsenet vaikuttavat aina yksilön asenteisiin, arvoihin ja uskomuksiin. (Dinges & Oetting 1993, 255.) Baumanin (1997, 29–35) mukaan muut yksilöt ovat aina yksilön vapautta rajoittava tekijä. Vapaudella Bauman (1997, 42) tarkoittaa yksilön kykyä päättää ja valita. Kuuluminen johonkin ryhmään vaikuttaa yksilön vapauteen rajoittavasti, mutta toisaalta mahdollistaa vapauden. Ryhmä tarjoaa tavoitteita, keinoja ja merkityksellisyyden. (Ks. myös Weinberg ym. 2002, 441.)

Yksilö joutuu tekemään valintoja, jos eri ryhmien vaatimukset ovat ristiriidassa keskenään. Joihinkin ryhmiin täytyy kiinnittää enemmän huomiota ja kokea ne samalla muita merkityksellisemmiksi. Huumeidenkäyttäjien ryhmässä oleminen tarjoaa tavoitteita, keinoja ja merkityksellisyyden. Kun tästä ryhmästä lähdetään toiseen ympäristöön, edut muuttuvat vaatimuksiksi. Uuden ryhmän täytyy tällöin tarjota yksilölle merkityksellisyys. Yksilöiden käyttäytymistä ohjaavat merkityksellisesti yksilöllisten syiden lisäksi myös sosiaalisen yhteisön odotukset ja vaatimukset. Ryhmän toiminta ohjaa yksilön käyttäytymistä samalla kun se antaa yksilölle merkityksellisyyden. (Nouko-Juvonen 1999, 231.) Omaksumalla ryhmän normit, toimintatavat sekä ihanteet ja luokittelemalla itsensä ryhmän jäseneksi yksilö saa tukea itsetunnolleen (Murto 1997, 205). Huumeryhmittymissä yksilö omaksuu huumeidenkäyttöön liittyviä normeja ja ihanteita. Niitä noudattamalla hänen arvostuksensa kohooa sekä omissa että muiden ryhmän jäsenten silmissä. Huumeidenkäyttäjien ryhmässä huumeisiin liittyvät positiiviset asenteet ja uskomukset saattavat toisaalta olla syysyksenä etenevälle huumeongelmalle. (Dinges & Oetting 1993, 254.)

Huumeidenkäytön vaiheet. Houkuttelevinta huumeissa on yhteisyyden tunne toisten samankaltaisten nuorten kanssa ja tuntemukset, joita aineiden avulla saa. Yhteisesti koetut tunteet toisten samankaltaisten kanssa vahvistavat käyttäjän identiteettiä. Huumeita käytettäessä suhteet muihin huumeidenkäyttäjiin saattavat olla ainoa sosiaalisen kanssakäymisen väylä. Yksilön suhdetta huumeita käyttävään ryhmään voidaan tarkastella huumeiden merkityksen, riippuvuuden etenemisen ja huumeisiin liittyvän ryhmän vaiheiden kautta. (Dinges & Oetting 1993, 61; ks. myös Berger & Luckmann 1994, 169–170; Jaatinen 2000, 141–142.)

Harju (2000, 80) nimeää pro gradu -tutkimuksessaan kolme huumeidenkäyttöön liittyvää vaihetta. Nämä ovat 1) kokeillaan ja kikatellaan, 2) "we are the world" sekä 3) merkitykset kyseenalaistuvat. Ensimmäisessä vaiheessa huumeita kokeillaan. Toisessa vaiheessa ryhmä on kiinteä ja antaa huumeidenkäytölle merkityksen. Yksilö sosiaalistuu huumeita käyttävään ryhmään. Kolmannessa vaiheessa käyttö on edennyt riippuvuudeksi. Ryhmä alkaa hajota ja samalla kyseenalaistuu huumeiden antama merkitys. Vaihtoehtona kolmannessa vaiheessa on yrittää uuteen ryhmään, selvittää yksin ilman sosiaalista merki-

tyksellisyyttä tai lopettaa huumeidenkäyttö. (Ks. myös Young people and drugs 1997, 4.)

Määttä (1976, 86–87) hahmottaa huumeidenkäyttäjän muotokuvaa samaan tapaan. Hän suhteuttaa käsityksiä ja tulkintoja nuorten huumeidenkäytöstä nelikentässä, jonka perusulottuvuudet ovat yksilön suhde yhteiskunnan arvo- ja normijärjestelmään sekä yksilön psyykkiset ominaisuudet ja mielenterveys. Määttän mukaan huumeiden kokeiluvaiheeseen ei liity mielenterveysongelmia, vaan kokeiluun johtaa pelkkä uteliaisuus. Huumeita saatetaan käyttää esimerkiksi itselääkityksenä psyykkisiin ristiriitoihin. (Ks. myös Weinberg ym. 2002, 449.) Ongelman edetessä yksilö alkaa vieraantua vallitsevasta arvojärjestelmästä ja huumeidenkäyttö auttaa uusien arvojen tiedostamisessa. Käytön edettyä riippuvuudeksi mielenterveysongelmat lisääntyvät ja niihin liittyy asosiaalisia asenteita ja lainvastaista toimintaa. Käyttäjät ovat moniongelmaisia ja he käyttävät usein mitä tahansa ainetta. Myös Määttän (1976, 90–91) piirtämässä huumeiden käyttäjän muotokuvassa samanhenkisten käyttäjien ryhmään kuuluminen on keskeistä.

Integroituneet. Lindbergin (1998, 252) mukaan käyttäjäidentiteettien ryhmät muodostuvat eri tavoin ja muodostavat erilaisia merkityksiä yksilölle (ks. myös Määttä 1976, 21, 24–26; Svensson ym. 1998, 85–86). Yksilöitä, jotka saattavat käyttää huumeita vuosia kokematta itseään huumeriippuvaisiksi, voidaan Lindbergiä (1998, 253) mukaillen kuvata sanalla integroituneet (*de integrerad*). He pystyvät pitämään huumeidenkäyttäjän identiteetin etäällä omastaan. Käytön syyt eivät perustu niinkään omaan identiteettiin, vaan jännitykseen ja kاپinaan aikuisia vastaan. (Ks. myös Young people and drugs 1997, 3–4.) Svenssonin ja muiden (1998, 14, 46, 49, 63–67) mukaan ryhmään kuuluvat ovat yleensä keskiluokkaisten perheiden lapsia, joilla on kokemuksia perusturvallisuudesta ja elämän jatkuvuudesta. Ryhmään kuuluvat toimivat erilaisilla elämänalueilla ja heillä on opittua kulttuurista pääomaa koulusta ja perheestä. Perheessä voi hyvistä ulkoisista puitteista huolimatta kuitenkin olla destruktiivinen ilmapiiri eivätkä vanhemmat pysty vastaamaan lapsensa henkisiin tarpeisiin. Heillä ei yksinkertaisesti ole aikaa olla läsnä. Tästä johtuen nämä hyvistä sosiaalisista ympäristöistä tulevien ”hyvien perheiden lapset” samaistuvat erilaisiin alakulttuureihin perheestä irrottautuakseen ja muodostavat ryhmiä, jotka erottautuvat valtakulttuurista sekä sen moraalista ja arvoista. Huumeet kuuluvat usein näiden nuorisoryhmien – jengien – elämäntyyliin. (Young people and drugs 1997, 5; ks. myös Goldberg 1999; Harris 2000.) Jengi jäsenineen ja huumeidenkäyttäneen täyttää vanhempien puutteellisen huolenpidon jättämän aukon (Knutgard 1996, 38; ks. myös Järvinen & Jahnukainen 2001, 136, 142; Lindberg 1998, 16).

Lindberg (1998, 256) toteaa, että tämä ryhmä kuvaa valtakulttuuriin integroituneiden pienryhmien hallittua huumeidenkäyttöä (ks. myös Määttä 1976, 38–39, 43–44), joka voidaan nimetä aineiden virkistyskäytöksi. Se painottuu yleensä viikonloppuihin ja pysyy pitkään hallinnassa. Huumeet ovat kyllä leimaa-antava tekijä, mutta ne eivät ole tärkein huvittelutapa. Huumeita käytetään nautintoaineina, kuin ”makeisina” tai ”voiteluaineina”. (Svensson ym. 1998, 44; ks. myös Olsson & Stymne 1997, 22; Seppälä 2003, 38–39.) Käyttö muistuttaa alkoholin kohtuukäyttöä. Huumeet eivät yleensä aiheuta minkäänlaisia ongelmia ja huumeilla haetaan vain pientä, satunnaista piristystä. Käyttökerto-

jen välillä voi olla useita viikkoja tai kuukausia. (Lindberg 1998, 14; ks. myös Määttä 1976, 27.) Lindbergin (1998, 256) mukaan virkistyskäyttäjillä ei yleensä ole sosiaalisia ongelmia eikä yhteyksiä narkomaani- tai rikollismaailmaan. He kuuluvat huumeidenkäyttäjien edelläkävijöihin, "eliittiryhmään" ja ilmentävät huumeiden muotivirtauksia. (Ks. myös Kaukonen 2000, 102; Svensson ym. 1998, 86; Ziehe 1992, 15.)

Eliitti kokeilee yleensä aina ensimmäisenä markkinoille tullutta uutta huumetta ja heidän kauttaan käyttö laajenee muiden nuorisoryhmien keskuuteen. Samalla kun aineen käytöstä tulee yleistä, eliitti on jo siirtynyt uuteen muotihuumeeseen. Virkistyskäyttäjät käyttävät tavallisimmin kannabistuotteita tai ekstaasia ja jo aikuistuneet virkistyskäyttäjät myös kokaiinia. Huumeisiin voi myös liittyä tiettyjä alakulttuurisia piirteitä, kuten huumeiden ja teknokulttuurin yhteys. Usein huumeet kuitenkin liittyvät omana osanaan moniin alakulttuurisiin virtauksiin. Tietyn huumeen nähdään liittyvän tiettyyn nuorisokulttuuriseen tyyliin, kuten 1970-luvulla lsd:n nähtiin liittyvän hippeihin. (Olsson & Stymne 1997, 22-24; ks. myös Seppälä 2003, 27, 38-45.) Vaikka erottelut ovat 1970-luvulta lähtien hälvenneet, jotkut huumeet yhdistetään edelleen tiettyihin tyyliin: esimerkiksi kannabis liitetään festivaalikulttuuriin ja matkusteluun, ekstaasi ja amfetamiini puolestaan tanssikulttuureihin. Huumeidenkäytöllä sekä elämysten ja sensaatioiden hakemisella on selvä yhteys. (Svensson ym. 1998, 60; ks. myös Seppälä 2001, 28-32, 37-38.)

Integroituneiden ryhmään kuuluvien välillä on eroja sen mukaan, miten säännöllisesti ja kauan he käyttävät huumeita. Useimmat virkistyskäyttäjät onnistuvat lopettamaan huumeidenkäytön aikuistuttuaan vuosiakin jatkuneen käytön jälkeen kokematta itseään huumeidenkäyttäjäksi. Osalla huumeidenkäyttö johtaa vakavan huumeongelman kehittymiseen ja normaalielämää häiritsevään huumeriippuvuuteen. (Lindberg 1998, 254-255; Olsson & Stymne 1997, 23; Svensson ym. 1998, 44; ks. myös Goldberg 1999, 20-21, 49; Järvinen & Jahnukainen 2001, 142; Kuure 1996, 12.)

Marginalisoituneet. Toisille huumeriippuvaisille käyttäjäidentiteetti muodostuu vähitellen tärkeäksi osaksi omaa identiteettiä. Heitä voidaan Lindbergiä (1998, 252-254) mukaillen kutsua nimellä marginalisoituneet (*de marginaliserad*). Järvisen ja Jahnukaisen (2001, 135) mukaan ryhmään kuuluvien syrjäytyminen on usein alkanut ennen huumeidenkäytön aloittamista. Nuoret ovat usein lähtöisin alempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvista perheistä eikä heillä ole ollut turvallista ja luottamuksellista suhdetta vanhempiinsa. Heillä on usein ollut vaikeuksia koulussa ja huono itsetunto, koska he eivät ole kokeneet kuuluvansa mihinkään. Marginalisoituneet huumeidenkäyttäjät muodostavat käsitystä itsestään muiden sosiaalisten siteiden avulla. (Ks. myös Olsson & Stymne 1997, 24; Seppälä 2003, 41-42.) Järvisen ja Jahnukaisen (2001, 134) mukaan marginalisoituneiden ryhmään kuuluvia voidaan kuvata käytännön ympäristönsä tuotteina, jolloin huumeista on muodostunut vain jatke muulle huono-osaisuudelle ja syrjäytymiselle. Huumeet voivat muodostua lisäongelmaksi ja johtaa rikolliselle tielle. Normaalin sosiaalistumisen korvaa päivittäinen huumeidenkäyttö, aineiden välitys, omaisuusrikokset ja prostituutio. (Ks. myös Holopainen 1999, 3677; Svensson ym. 1998, 19, 46-48; Young people and drugs 1997, 4.) Huumeidenkäyttö on siis yhteydessä yksilön eksistentiaaliin ongel-

miin. Käyttö on osa elämää, jota yksilö itse pitää merkityksellisenä. (Puhakainen 1999, 83–84.)

Ryhmään kuuluvat tarvitsevat kokemuksia hyväksynnästä ja johonkin kuulumisesta. He hakevat merkityksellisiä tilanteita muiden samanlaisten ryhmittymistä. Huumeisiin liittyvät rituaalit tuottavat sosiaalista yhteenkuuluvuutta. Rituaalit ja ryhmittymän kulttuuriset rakenteet alkavat pian hallita yksilön toimintaa ja hänen on vaikea tuntea johonkin kuulumisen tunnetta muissa yhteyksissä. (Lindberg 1998, 252–254; Määttä 1976, 39.) Tulevaisuus alkaa näyttää toivottomalta: siinä ei näy mitään tavoittelemisen arvoista. Yksilö käyttää huumeita edelleen peittääkseen näitä toivottomuuden tunteita. (Ks. Tamminen 2000, 25, 28.) Riippuvuuden edetessä marginalisoituneet huumeidenkäyttäjät alkavat yhä enemmän eristäytyä muista ryhmän jäsenistä, ovat epäluuloisia kaikkia kohtaan ja alkavat leimautua rappiolla olijoiksi (Lindberg 1998, 256; Young people and drugs 1997, 4; ks. myös Svensson ym. 1998, 86; Ziehe 1992, 15).

Marginalisoituneet huumeidenkäyttäjät pitävät positiivisena asiana sitä, että huumeidenkäyttöön voi keskittyä yhdessä kavereiden kanssa. Käyttö on päämäärähakuista: aineita käytetään esimerkiksi itselääkintään tai kun halutaan lisätä energiaa. Huumeet helpottavat vuorovaikutusta kaverusten kesken ja huumeiden hankinnasta tulee yhteinen harrastus. Huumeista tulee ikään kuin yksilön ja ryhmän välinen psykologinen side. (Rutter 2002, 457; Weinberg ym. 2002, 449; ks. myös Määttä 1976, 87.) Svensson ja muut (1998, 44) toteavat, että käytöstä muodostuu monelle marginalisoituneiden ryhmään kuuluvalla tapaluoda uusia ja ylläpitää vanhoja kaverisuhteita. Huumeiden myynti kavereille ja tutuille on monelle myös merkittävä tulonlähde. Päämäärähakuiset käyttäjät käyttävät tavallisimmin amfetamiinia ja huumeuran edetessä myös heroiniä. Lindbergin (1998, 14) mukaan ryhmään kuuluvat käyttävät huumeita aluksi muutamia kertoja viikossa. Huumeet alkavat vähitellen hallita käyttäjää ja jokapäiväistä elämää. Käyttäjille muodostuu yleensä helposti riippuvuus huumeisiin eikä käyttö pysy pitkään hallinnassa. Päämäärähakuiset käyttäjät liukuvat helposti ongelmakäyttäjien ryhmään, jolla käyttö on päivittäistä ja elämän ainoa tarkoitus on huumeen hankkiminen ja käyttäminen. (Ks. myös Goldberg 1999, 20, 49; Seppälä 2003, 41–42; Weckroth 1991, 12, 39–40.)

Vertaisryhmän merkitys. Nuorten ryhmittymien muodostumisella on yhteyttä yksilöiden sosiaaliseen maailmaan. Yksilön siihenastisessa elämässä vaikuttaneet sosiaaliset tekijät saattavat vaikuttaa ainakin epäsuorasti huumeidenkäyttöön luomalla tarpeen valita tietynlaisia kavereita ja liittyä tietynlaisiin ryhmiin. (Dinges & Oetting 1993, 256–257.) Esimerkiksi alempaan sosiaaliluokkaan kuuluva nuori elää toisenlaisessa maailmassa kuin ylempään sosiaaliluokkaan kuuluva. Nuori hakeutuu ryhmäytyessään toisten samankaltaisten kanssa samanlaiseen sosiaaliseen maailmaan. (Ks. Berger & Luckmann 1994, 149–150.)

Nuorten vertaisryhmällä, jengillä, on aina suuri merkitys nuorille, jotka ovat aloittaneet huumeidenkäytön. Jengi haluaa pitää aikuiset loitolla elinpiiristään, hakee omaa sosiaalista verkkoaan ja ”vapaa-alueitaan” aikuisten kontrollin ulottumattomissa. (Dinges & Oetting 1993, 257.) Sosiaalisia ja symbolisia rajoja luodaan pukeutumisen, oman kielen ja tietynlaisen käyttäytymisen avulla. Huumeidenkäyttö vahvistaa eristyneisyyttä ja välimatkaa ympäröivään

maailmaan. Jengi tarjoaa nuorille yhteisöllisyyttä ja mahdollisuuden vapautua yhteiskunnan vaatimuksista ja rajoituksista. Jengin kanssa on kiva pitää hauskaa, olla poissa koulusta, polttaa hasista ja tehdä kaikkea kivaa, mitä muutoin ei saisi tehdä. Huumeidenkäyttö on tavallaan ”ryhmäaktiiviteetti”. (Svensson ym. 1998, 44; ks. myös Alheit 1994; Harris 2000.)

6 HUUMERIIPPUUUS SOSIAALISEN TODELLISUUDEN RAKENTEISSA

Kun huumeet suhteutetaan elämän sosiaalisiin merkityksiin, voidaan puhua huumeongelmaisen sosiaalisen todellisuuden rakenteista. (Puhakainen 1999, 35–36, 84.) Tällä tuodaan esiin se todellisuus, jossa huumeidenkäyttäjä elää. Elämismaailmassa on piirteitä, jotka tekevät huumeongelmaisen sosiaalisen todellisuuden rakenteista erityislaatuisia. Huumeongelmaisen elämässä on erilaisia ulottuvuuksia riippuen yksilön sosiaalisen todellisuuden osa-alueista eli siitä, miten huumeidenkäyttö on muodostunut osaksi arkea ja miten huumeongelma on arjen toiminnassa ilmennyt. (Berger & Luckmann 1994, 65–67; ks. myös Kaukonen 2000, 42; Perttula 1996, 219–220.) Ulottuvuudet voidaan nimetä Harjun (2000, 44) mukaan arjen elämyksellistämiseksi ja arjesta selviytymiseksi. Harjun määritelmät kuvaavat erilaisia huumeidenkäyttötapoja ja niihin liittyviä käyttäjien sosiaalisia todellisuuksia. Harjua mukaillen käytän jatkossa huumeidenkäyttäjiä eri yhteyksissä luokittaessani käsitteitä “elämysten etsijät” ja “elämästä selviytyjät”.

Elämysten etsijöillä elämä ei tunnu elämisen arvoiselta ilman huumeita, vaan elämästä puuttuu jotain ja puute korvataan huumeella. Tietty elämänongelma yhdistyy uskomukseen päihteidenkäytön laukaisevasta luonteesta. (Niemelä 1999, 53.) Huumeista saatavat kokemukset täyttävät jonkin tarpeen ja antavat kokemuksen jostain, jota ei muuten saada (Puhakainen 1997, 51–52). Huumeilla haetaan sisältöä elämän tyhjyyteen, tarkoituksettomuuteen ja päämäärättömyyteen (Niemelä 1999, 54; ks. myös Goldberg 1999, 20–21; Seppälä 2001, 2003).

Elämästä selviytyjät. Myös selviytyjien elämästä puuttuu jotain. Puuttuvan merkitys ei ole sama kuin elämysten etsijöillä, vaan huumeidenkäyttöä on edeltänyt ongelmia, esimerkiksi rikoksia tai ongelmia perheessä. Huumeista haetaan keinoa paeta huomista, unohtaa murheet ja ongelmat. Huumeiden avulla saadaan toivottomalta näyttävä tilanne näyttämään hyvältä. (Niemelä 1999, 51, 76–77.) Selviytyjät voivat ajautua tilanteeseen, jossa toistuvalla ja lisääntyvällä huumeidenkäytöllä yritetään ratkaista aiemman käytön aiheuttamat elämänongelmat (emt., 53; ks. myös Goldberg 1999, 20; Seppälä 2003).

Eri ryhmiin kuuluvilla huumeidenkäyttäjillä on myös samankaltaisia piirteitä. Huumeiden avulla haetaan helpotusta menneisyyttä koskevaan syyllisyyteen, tämän päivän arvottomuuden kokemiseen ja tulevaisuuden toivottomuu-

teen. (Niemelä 1999, 54.) Erilaisia ulottuvuuksia ja samankaltaisuuksia voidaan tarkastella suhteessa eri asioille annettuihin merkityksiin, kuten perheeseen, ystäviin, kouluun ja työhön sekä huumeisiin liittyviin asioihin. Ulottuvuudet eli huumeidenkäytölle annetut merkitykset ovat samansuuntaisia kuin Svenssonin ja muiden (1998) mainitsevat kulttuuriset tiet huumeidenkäyttöön tai Lindbergin (1998) hahmottelemat integroituneiden ja marginalisoituneiden ryhmittymät. Huumeongelmassa ilmenee kuitenkin myös kaikille käyttäjille yhteisiä piirteitä. Yksi yhteinen piirre on se, että vertaisryhmällä on merkitystä yksilön huumeidenkäytölle sukupuolesta, iästä, koulutaustasta, etnisyydestä tai sosiaalisesta taustasta riippumatta. (Dinges & Oetting 1993, 260; ks. Seppälä 2003.)

6.1 Perheen merkitys

Lapsuusperhe. Lapsuusperhe on ensimmäinen sosiaalistaja yksilön ja ympäröivän yhteisön välillä. Vanhempien persoonallisuudella ja kasvatustavoilla sekä sisaruksilla on merkitystä yksilön sosiaalisen todellisuuden muotoutumiselle. (Harris 1995, 4-5; ks. myös Brannen 1999; Chamberlain 1999; Parsons & Bales 1955; Ribbens 1994.) Varhaislapsuudessa tapahtuva identiteetin kehitys riippuu siitä, millaista huolenpitoa ja turvallisuudentunnetta lapsi perheessään kokee. Kokemukset vaikuttavat siihen, mitä sosiaalisen selviytymisen tapoja lapsi oppii ja sisäistää selviytyäkseen myöhemmin perheen ulkopuolisissa yhteisöissä ja ryhmissä. (Dinges & Oetting 1993, 255-256; Harris 1995, 6-7; ks. myös Corsaro 1997.)

Lindbergin (1998, 61) mukaan kodin ilmapiirillä on merkitystä yksilön tunne-elämän kehitykselle. Tunne-elämän kehittymisellä puolestaan on yhteys yksilön identiteetin kehitykselle (ks. De Leon 2000; Kaipio 1999; Murto 1997). Jos kodin tunneilmasto on negatiivinen, lapselle saattaa kehittyä turvattomuuden, häpeän ja syyllisyyden tunteita. Myös lapsen sosiaalisen todellisuuden muotoutuminen ja suhteiden solmiminen toisiin ihmisiin riippuu tunne-elämän kehityksestä. (Lindberg 1998, 67-68; Pulkkinen 1996, 41.) Yksilön perusturvallisuuden ja -luottamuksen kehittyminen tapahtuvat varhaislapsuudessa ja perustuvat läheisyyden, jatkuvuuden ja pysyvyyden kokemuksiin perheessä. Mikäli nämä kokemukset puuttuvat, lapsi alkaa kyseenalaistaa olemassaolonsa oikeutusta ja kokee, ettei hänellä yksilönä ole mitään arvoa. (Lindberg 1998, 69-71.)

Lindberg (1998, 72) viittaa Giddensiin (1991) todetessaan häpeän ja syyllisyyden tunteiden muotoutuvan yksilön tavoissa vastata ympäröivän yhteisönsä normatiivisiin vaatimuksiin. Mikäli lapsi esimerkiksi kokee rikkoneensa perheyhteisönsä sääntöjä ja häneltä puuttuu perusturvallisuus ja -luottamus, hän kokee häpeää ja syyllisyyttä. Tämän seurauksena on tunne riittämättömyydestä, mikä puolestaan aiheuttaa epäonnistumisen tunteita. Mikäli lapsi ei saa myönteistä tukea perheessään, vaan kokee esimerkiksi vihamielistä suhtautumista muiden perheenjäsenten taholta, hän alkaa kieltää ja kätkeä häpeän- ja syyllisyydentunteitaan. Tästä saattaa olla seurauksena myöhempi aggressiivinen suhtautuminen oman perheen lisäksi myös ulkopuolisiin ryhmiin. Ellei lapsen tekemiä virheitä ole perheessä hyväksytty, hän ei opi suvaitsemaan toisten tekemiä virheitä. (Lindberg 1998, 74.)

Lindberg (1998, 75) siteeraa edelleen Scheffiä (1997) ja toteaa, että näillä tekijöillä on merkitystä lapsen ja nuoren myöhemmälle kehitykselle ja sosiaalisen todellisuuden rakenteille. Jos häpeän ja syyllisyyden tunteita ei ole voitu näyttää turvallisesti lapsuusperheessä, ne saattava kanavoitua toisiin yksilöihin kohdistuvina kiukun ja katkeruuden tunteina. Seurauksena saattaa olla rikollisuuden ja väkivallan kierteeseen joutuminen. Lindbergin (1998, 76) mukaan useissa tutkimuksissa (esim. Heitun 1985; Gomberg 1988; Potter-Efron & Efron 1993) on havaittu, että huumeidenkäyttäjille on tyypillistä edellä kuvatun kaltainen lapsuusperheen tunneilmaston köyhyys sekä siitä johtuva häpeän ja syyllisyyden tunteiden vaijantaminen. Huumeet ovat keino vaijantaa näitä tunteita. Huumeryhmittymässä käyttäjä hyväksytään sellaisenaan ja yksilö kokee selviänsä ryhmänsä vaatimuksista ilman häpeää ja syyllisyyttä. (Lindberg 1998, 76.)

Nuoren huumeongelman kehittymiselle on Lindbergin (1998, 85) mukaan lisäksi merkitystä sillä, miten kotona on eletty. Kodin merkitys näkyy lapsen identiteetin kehityksessä. Lindberg kuvaa lapsen identiteetin kehittymiseen vaikuttavia tapahtumia samaan tapaan kuin Dunderfelt (1997) ja Alheit (1994) sekä Rönkä (1996) mainiten kriittisiksi tapahtumiksi vanhempien psyykkiset sairaudet, päihteiden väärinkäytön, vanhempien avioeron ja huonot perheenjäsenten väliset suhteet. (Ks. myös Goldberg 1999, 67; Harris 1995, 9; Weinberg ym. 2002, 441.) Huumeongelman identiteetissä ja käyttäytymisessä näkyy Lindbergin (1998, 85) mukaan myös se, miten kotona on kasvatettu: onko lapseen kiinnitetty huomiota vai ei ja onko perheessä tapahtunut esimerkiksi emotionaalinen hylkääminen (ks. Dinges & Oetting 1993, 254–256; Goldberg 1999, 52–53; Harris 1995, 10–11; ks. myös Alheit 1994). Myös Järvinen ja Jahnukainen (2001, 134) toteavat kotitaustan ja lapsuuden elinolojen määrittävän, miten nuori myöhemmin sopeutuu yhteiskuntaan. Sopeutumattomuus saattaa johtaa rikollisuuteen ja päihdeongelmiin. (Ks. Alheit 1994.)

Elämästä selviytyjät. Huumeita käyttävät nuoret ovat usein lähtöisin alempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvista perheistä (Young people and drugs 1997, 1; ks. Alheit 1994). Varsinkin elämästä selviytyjien perheet ovat moniongelmaisia ja elinolot niukat. Selviytyjien keskeisin ongelma kotona on se, että myös vanhempien toiminta keskittyy elämästä selviytymiseen. Vanhemmilla ei riitä aikaa eikä ymmärrystä kohdata lastaan eikä tämän mahdollisia ongelmia. (Alheit 1994, 261; Goldberg 1999, 52; Lindberg 1998, 85.) Vanhemmat voivat olla kykenemättömiä asettamaan rajoja tai osoittamaan tunteitaan, mikä aiheuttaa lapsessa turvattomuuden ja irrallisuuden tunteita. Perheenjäsenten roolien vaihtuminen on myös tavallista. (Goldberg 1999, 105.) Huumeista saattaa tulla nuorelle ”psykologinen varaosa”, jonka avulla peitetään tai torjutaan negatiivisia tunteita. Nuori saattaa myös hakea arvostuksen ja kiintymyksen tunteita muiden samankaltaisten ryhmistä - huumeryhmistä. (Lindberg 1998, 96.)

Elämästä selviytyjien ongelma on lisäksi se, että vaikka kotona tiedettäisiinkin, että kaikki ei ole kunnossa, vanhemmat eivät välttämättä ymmärrä asian [lapsen huumeidenkäytön] vakavuutta tai eivät välitä siitä. Myös se, että kotona ei ole rahaa käytettävissä, johtaa huumeongelman etsimään paikkaansa melko pian kodin ulkopuolelta. (Lindberg 1998, 97, 107–108; Weinberg ym. 2002, 450; ks. myös Alheit 1994; Goldberg 1999; Schilit & Gomberg 1991.)

Elämysten etsijät. Huumeidenkäyttäjäksi saattavat kuitenkin ajautua myös ”hyvien perheiden” lapset (ks. Järvinen & Jahnukainen 2001). Nämä per-

heet kuuluvat tavallisesti ylempiin yhteiskuntaluokkiin tai ovat ainakin keski-luokkaisia. Etsijöiden perheillä on enemmän rahaa käytettävissään kuin selviytyjien perheillä. (Goldberg 1999, 52, 67; Lindberg 1998, 88, 97-98.) Lapset ovat kasvaneet enimmäkseen myönteisessä tunne-ilmastossa ja kokeneet perheessään turvallisuuden ja luottamuksen tunteita. Lindberg (1998 94, 103) kirjoittaa, että tällaisten perheiden lapsilla voi olla huumeriippuvuudelle useitakin selityksiä, kuten dominoivat vanhemmat tai vain materialistisista tarpeista huolehtiminen. Tunne-elämän kehityksen kannalta ajateltuna tämän kaltainen välinpitämättömyys ja syrjään vetäytyminen on vahingollista. (Ks. myös Alheit 1994; Goldberg 1999, 106-107.)

Myös vastakkaisella tunneilmastolla saattaa olla yhteyttä huumeriippuvuuden kehitykseen. Vanhemmat voivat olla lapsiaan kohtaan ylisuojelevia tai perheenjäsenet elävät patosymbioottisessa suhteessa ja ovat erittäin riippuvaisia toisistaan. Nuoren identiteetin kehittyminen tukahtuu ja nuori alkaa hakea väyliä identiteettinsä kehittymiselle perheen ulkopuolelta. Nuori saattaa tarvita rajuja vanhemmista irrottautumiskeinoja ja huumeet tulevat helposti mukaan kuvaan. (Lindberg 1998, 103-104.) Nuori saattaa ajautua huumeidenkäyttäjäksi myös siksi, että ei halua tai pysty vastaamaan vanhempiensa ylisuuriin odotuksiin tai toteutumattomiin toiveisiin. Nuorelle tulee tunne, ettei kelpaa vanhemmilleen omana itsenään. (Lindberg 1998, 88-89; ks. myös Alheit 1994.) Toisaalta "oman tien" eli huumeuran valinta voi olla kapinointia vanhempia kohtaan tai se voi olla nuoren luontaista uteliaisuutta ja eräänlainen aikuistumisriitti (Lindberg 1998, 103, 113).

Elämysten etsijät onnistuvat tavallisesti salaamaan huumeongelmansa hyvin pitkään, vaikka asuvat kotona ja keplotteleva rahaa vanhemmiltaan. Jos perheessä tiedettäisiin käytöstä aiemmin, siellä todennäköisesti voitaisiin asiaan myös puuttua. Kaikki näyttää pitkään hyvältä - kulissit ovat kunnossa - ja siihen on helppo käyttäjän itsensäkin uskoa. (Lindberg 1998, 88.)

Oma perhe. Parisuhteen rakentumiselle huumeet eivät ole paras mahdollinen perusta. Naisen asema huumemaailmassa ja parisuhteessa on erityisen huono, vaikka miehet usein houkuttelevatkin naisen mukaan huumeidenkäyttöön. Päinvastainen tilanne on harvinainen. Nainen joutuu usein väkivallan ja seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Mies kohtelee naista usein alempiarvoisena. Huumemaailmassa tavallinen nimitys naiselle on miesten puheissa "pirihuora". (Lindberg 1998, 168, 170-171, 183; ks. myös De Leon 2000, 54; Goldberg 1999, 142-144; McDowell & Spitz 1999, 277-278; Schilit & Gomberg 1991, 256, 258.) Vaikka toinen osapuoli ei käytäkään huumeita, hän joutuu ennen pitkää kosketuksiin huumeiden tai niihin liittyvien tilanteiden kanssa. Hän joutuu elämään epävarmuudessa ja luottamuspulassa. Toisaalta toinenkin osapuoli alkaa helposti käyttää aineita. Suhteen alussa mies yrittää usein suojella tyttöystävänsä, mutta ei onnistu siinä; toinen haluaa ennemmin tai myöhemmin kokeilla aineita. (Lindberg 1998, 167-168, 183; ks. myös Kettunen, Krats & Kinnunen 1996, 77; Määttä 1976, 91-92.)

Elämysten etsijöillä kulissien kunnossa pitäminen onnistuu helpommin myös parisuhteessa ja omassa perheessä. *Elämästä selviytyjille* toisella osapuolella on usein käytännön tehtävä: tämä voi hankkia aineita, esimerkiksi tyttöystävä myymällä itseään tai avustamalla rikoksissa. Hänestä ei haluta luopua rahan vuoksi. Mikäli parisuhteen molemmat osapuolet käyttävät aineita, kaikki

rahat menevät huumeisiin ja asiat jäävät hoitamatta. Parisuhde toimii vain huumeissa. Huumeista eroon pääseminen ei onnistu kummallakaan. Jos toinen sortuu aineisiin, hän vie toisenkin helposti mukanaan. Toisen osapuolen suhtautuminen huumeisiin vaikuttaa sekä yhteiseen elämään että suhtautumiseen toista kohtaan. Ihmisten välisen suhteen välissä huume on aina jollain tavalla; ennen pitkää se alkaa myös määritellä suhdetta. Ainainen valehtelu ja huumeidenkäytön salailu katkeroittavat molempia osapuolia. (Lindberg 1998, 245–246.)

Myös lapset ja huumeidenkäyttö sopivat huonosti yhteen. Aluksi nainen joutuu huolehtimaan lapsista miehen välttellessä velvollisuuksiaan. Riippuvuuden edetessä lasten tarpeet jäävät toiseksi myös naisen oman huumeiden tarpeen kasvaessa. Lapset saattavat konkreettisesti jäädä heitteille ja usein heidät otetaan huostaan. (De Leon 2000, 54; Goldberg 1999, 145; Lindberg 1998, 162, 173–175, 246; McDowell & Spitz 1999, 257–259; Schilit & Gomberg 1991, 256.)

6.2 Koulutuksen ja työn merkitys

Elämästä selviytyjät. Nuorilla, joilla on ollut ongelmia perheessään, on niitä usein myös koulussa (Lindberg 1998, 88). Harris (1995, 20) puhuu psykososiaalisista ryhmistä kuvatessaan nuorten ryhmäytymistä koulussa ja toteaa vertaisryhmillä olevan merkitystä ryhmien muodostumisessa. Ryhmäjaot voivat perustua muun muassa perheen yhteiskuntaluokkaan, etnisyyteen sekä koulussa ja harrasteissa menestymiseen. Ryhmien luomiin ja omaksumiin normeihin, arvoihin, asenteisiin ja käyttäytymiseen vaikuttavat perheessä sisäistetyt vastaavat käyttäytymissäännöt. (Harris 1995, 21–22; Lindberg 1998, 123–124; ks. myös Corsaro 1997.) Ryhmien sisällä vallitsee yleensä tiukka hierarkia. Ryhmän jäsen pysyy yleensä hierarkian sillä tasolla, johon hän on alun perin erilaisten ominaisuuksiensa johdosta sijoittunut. (Harris 1995, 31.)

Vertaisryhmän hierarkkisella statuksella on yhteys yksilön persoonallisuuden sekä psyykkisen, sosiaalisen ja kognitiivisen kyvykkyyden kehittymiseen (emt. 32–33). Mikäli nuori joutuu vertaisryhmässään syrjityksi ja alemmille hierarkkisille tasoille, hän saattaa hakeutua muiden samankaltaisten seuraan hyväksyntää ja yhteenkuuluvuuden tunteita saadakseen. Ryhmäytyminen saattaa tapahtua tuolloin esimerkiksi epäsosiaalisten, rikollisten ja alkoholia käyttävien ryhmissä. (Harris 1995, 31, 50; Lindberg 1998, 105, 107–108; 111.) Nuori saattaa kokea ensimmäistä kertaa elämässään itsensä arvostetuksi: ”parempi olla huonossa seurassa kuin kokonaan ilman seuraa” (Lindberg 1998, 110; ks. myös Alheit 1994, 142–143). Samanhenkisten ryhmästä sekä sen normeista, käyttäytymisestä ja toiminnasta saattaa tulla nuorelle niin merkityksellistä, että koulunkäynti ei enää kiinnostaa ja luvattomat poissaolot lisääntyvät (Lindberg 1998, 112; Weinberg ym. 2002, 451). Ennen pitkää huumeidenkäyttö astuu kuvaan (Svensson ym. 1998, 46–47).

Myös Rutter (2002) kirjoittaa epäsosiaalisen käyttäytymisen koulussa aiheuttavan ongelmia nuoren sosiaalisissa suhteissa ja olevan riskitekijä myöhempää huumeidenkäyttöä ajatellen. Hän toteaa muun muassa ADHD:n (*attention deficit disorder with hyperactivity*) yhdistyneenä epäsosiaaliseen käyttäytymi-

seen lisäävän entisestään nuoren riskiä ajautua huumeidenkäyttöön. (Emt., 456.) Riippuvuuden edetessä huumeongelmainen piipahtaa koulunpenkillä silloin tällöin, mutta ei viivy pitkään. Nuoren sosiaaliset siteet huumeita käyttämättömiin koulutovereihin saattavat entisestään heikentyä. Syynä saattaa olla esimerkiksi häpeän tunne siitä, että ei koulupinnauksen takia menesty koulussa eikä saa hankituksi samanlaista kulttuurista ja sosiaalista pääomaa kuin huumeita käyttämättömät kaverit. (Lindberg 1998, 118, 126; ks. myös Rönkä 1992, 51; Rönkä 1999, 37.) Koulu saattaa ennen pitkää jäädä kesken. Selviytyjien huumeura alkaa usein ongelmallisista kasvuolosuhteista ja kouluongelmista johtuen aikaisin, jopa 9–10-vuotiaana. (Lindberg 1998, 114; ks. myös De Leon 2000, 50; Määttä 1976, 39, 51; Pohjola 1994, 72; Schilit & Gomberg 1991, 138–139.)

Selviytyjä räpistelee myös työmarkkinoilla jotenkuten. Työsuhteet kuitenkin katkeavat nopeasti huumeidenkäytön jatkuessa. Nuoren resurssit eivät yksinkertaisesti riitä ”vähemmän tärkeiden asioiden hoitamiseen”, kun aineiden hankkimiseen menee paljon energiaa ja aikaa. Huumeiden kanssa eläminen on käyttäjälle kovaa työtä. Ammatti ja oikea työpaikka ovat kyllä huumeongelmallekin tärkeitä asioita; työ merkitsisi muun muassa itse ansaitun rahan kautta parempaa elämää. (Lindberg 1998, 99, 156–157; ks. myös Alheit 1994, 144–145; Goldberg 1999, 146–147.) Huumeita käytettäessä käytännön arvojärjestys on kuitenkin selkeä (Young people and drugs 1997, 4; ks. myös Dinges & Oetting 1993, 257, 259). Selviytyjä ei ole useinkaan ollut töissä pitkää aikaa eikä tiedä, mikä kiinnostaa. Oma työkyky alkaa riippuvuuden edetessä epäilyttää aineiden käytöstä johtuen. Työpaikan hakeminen tuntuu vaikealta myös siksi, että joutuu ehkä selittelemään tekemiään rikoksia. Omat ongelmansa aiheutuu myös siitä, että jos menisi töihin, joutuisi kohtaamaan tavallisia ihmisiä, jotka eivät käytä aineita. Eristäytymisestä, sosiaalisesta deprivatiosta ja päihteidenkäytöstä muotoutuu elämän prosessi, jota muovaavat erilaiset alakulttuurit ja alaurat. (Alheit 1994, 261.) Tällä alaluokkaistumisella voidaan viitata joko työttömyyden tai hyvinvointivaltion riippuvuutta aiheuttavien rakenteiden seurauksena syntyneeseen työkielteisyyteen, johon usein liittyy sosiaalietuuksien väärinkäyttöä ja laittomuuksille rakentuva elämäntapa. (Järvinen & Jahnukainen 2001, 134; Kokko 1996, 144–145.)

Elämysten etsijät. Huumeita käyttävillä ei kuitenkaan ole välttämättä mitään ongelmia koulussa (Lindberg 1998, 88). Huumeidenkäyttäjien ryhmittymisiin liittyminen kouluaikana saattaa olla yhteydessä muun muassa siihen, että nuori ei mielestään pysty vastaamaan vanhempien taholta tuleviin, koulunkäyntiin kohdistuviin odotuksiin. Tavallista on myös kapinointi vanhempia ja näiden edustamaa arvomaailmaa kohtaan. Tämän kaltainen elämysten etsiminen ja marginaaliin hakeutuminen voi olla hyvinkin yleistä eikä siihen liity huono-osaisuuden tai syrjäytymisen tunnusmerkkejä. (Lindberg 1998, 112–113; Schilit & Gomberg 1991, 226; ks. myös Järvinen & Jahnukainen 2001.)

Elämysten etsijöiden taustat ovat yleensä toisenlaiset kuin selviytyjien taustat. Etsijöillä on takanaan perheessä koettuja turvallisuuden ja onnistumisen tunteita sekä sosiaalista ja kulttuurista pääomaa, joka mahdollistaa vuorovaikutuksen tavallisten nuorten kanssa. (Pulkkinen 1996, 40; Schilit & Gomberg 1991, 228; ks. Lindberg 1998.) Etsijät pystyvät luomaan ja ylläpitämään sosiaalisia siteitä huumeryhmittymän ulkopuolisiin ryhmiin koulussa jopa vuosikau-

sia. Marginaalisiin huumeryhmittymiin kuuluminen voi kuitenkin edetä syrjäytymiseksi. Olennaisia ovat silloin suhteet alakulttuureihin, esimerkiksi rikollisuuteen. (Lindberg 1998, 118; ks. myös Järvinen & Jahnukainen 2001.) Etsijöiden huumeura alkaa joka tapauksessa myöhemmin kuin selviytyjillä, joskus vasta 14-, jopa 18-vuotiaana tai vieläkin myöhemmin, eikä välttämättä heikennä koulussa selviytymisen mahdollisuuksia. Riippuvuuskaan ei usein kehity niin vaikeaksi kuin selviytyjillä. (Lindberg 1998, 114–115.)

Lindberg (1998, 242) toteaa, että elämysten etsijöillä on yleensä peruskoulutus suoritettu kokonaan ja opiskelu on ainakin aloitettu muutamaan kertaan. Myös työkokemusta on ehtinyt karttua. Mielessä on usein jotain, mitä voisi joskus tehdä; jotain opiskeluun ja työhön liittyvää. Työ merkitsee riippumattomuutta "sossun luukusta" ja olemista jonain. Monella etsijällä on Alheitin (1994, 162, 189, 266) mukaan epätoivoiselta näyttävältä tilanteestaan huolimatta terve halu tuntea olevansa hyödyllinen: "olisi jotain tekemistä". Työn tärkeys korostuu ja työ tarkoittaa selviytymistä. Työn tekemistä pidetään palkitsevana sitten, kun sitä joskus sattuu olemaan. (Goldberg 1999, 146; Ohranen 1996, 59; Pohjola 1994, 176.) Työn puuttuminen saattaa toisaalta syventää myös etsijöiden huumeierrettä. Jos työtä ei ole tai sitä ei jaksata tehdä, saattaa nuorelle tulla tunne, että tavalliset, työssä käyvät ihmiset ja yhteiskunta eivät arvosta häntä. Arvostuksen puutetta yritetään korjata lisääntyvällä huumeidenkäytöllä. (Lindberg 1998, 114.)

Elämysten etsijöille saattaa toisaalta olla tavallista myös sukkuloiminen huumeryhmittymän ja sen ulkopuolisen maailman - tässä työyhteisön - välillä. Suhteet huumeryhmän ulkopuolelle saattavat olla vuosikausia antoisampia ja tärkeämpiä kuin suhteet huumeidenkäyttäjiin eikä etsijöille tule pitkään aikaan tarvetta kiinnittyä tiiviimmin huumeryhmittymään. Huumeidenkäyttö pysyy pitkään hallittuna eikä haittaa esimerkiksi työntekoa. (Lindberg 1998, 119–121, 148, 151–152.)

Kun riippuvuus etenee, elämästä selviytyjien ja elämysten etsijöiden suhde koulutukseen ja työntekoon alkaa muotoutua samanlaiseksi. Koulutus ja työelämä eivät yksinkertaisesti tavoita huumeongelmaista. Ne ovat kuitenkin keskeisellä osalla "sitten kun" -ajattelussa. Ne edustavat parempaa elämää ja tulevaisuutta. Ajatuksia ei vain ole helppo siirtää toiminnan tasolle. Niin kauan kuin aineet ovat keskeisessä asemassa elämässä, arkeen ei muuta mahdu. (Lindberg 1998, 240–243; Määttä 1976, 44–47; Rönkä 1999, 23–24.)

6.3 Ystävien merkitys käyttöä aloitettaessa

Muutokset yhteiskunnassa ovat johtaneet perheitä vaikeisiin tilanteisiin, jolloin nuoret ovat alkaneet etsiä tukea ja turvaa toveripiiristä. Näin muodostuu helposti erityyppisiä jengejä, joissa huumeet ovat olennainen osa sosiaalista elämää. (Järvinen & Jahnukainen 2001, 128–129; Knutagard 1996, 4–6.) Dingesin ja Oettingin (1993, 256) mukaan perheen sosiaaliset olosuhteet ja perheessä sisäistyneet normit määrittävät nuorten tapaa valita tovereitaan ja jengejä, joihin halutaan kuulua. Näihin piireihin kuuluvien ystävien merkitys huumeidenkäytön aloittamisessa on merkittävä. Huumeidenkäyttö aloitetaan usein uteliaisuudes-

ta, koska se on jännittävää ja koska ystävätkin ajattelevat niin. Huumeita kokeillaan ja käytetään, koska halutaan unohtaa ongelmia ja koska ystävätkin ottavat niitä. Huumeita kokeillaan ja käytetään toki usein myös siksi, että on vaikeuksia perheessä. Vanhemmat – samoin kuin yhteiskunta - syyttävät tosin usein nuorten omia ryhmiä helpottaakseen omaa tilannettaan. (Emt. 254.) Dinges ja Oetting (1993, 255) korostavat kuitenkin, että jos lapsella on ollut läheiset suhteet vanhempiinsa, heillä on paremmat valmiudet välttää ystävien huumeidenkäyttöä suosivalta vaikutukselta. He käyttävät vanhemmista ja ystävistä puhuesaan käsitettä merkitykselliset toiset ja toteavat molempien huumeisiin suhtautumisella olevan selvä yhteys siihen, aloittaako nuori huumeidenkäytön vai ei. (Ks. Berger & Luckmann 1994.)

Nuoret sosiaalistuvat päihdekulttuuriin erityisellä lapsuudessa omaksutun sosiaalisen olemisen tavalla. Tässä prosessissa toiset nuoret ovat tärkeitä vaikuttajia. Päihteet ovat avain keskinäiseen yhteyteen. (Jaatinen 2000, 141.) Kaveriporukoiden keskinäinen yhteys ja päivittäinen elämä rakentuvat päihteiden kulutuksen varaan. Päihteidenkäyttö sitoo samanhenkiset kaverit yhteen. Kaveriporukoiden epämuodollisista ryhmistä tulee yhä merkittävämpiä. Yksilölle ei muodostu normaaleja elämisen rutiineja eikä normaaleja emootioita, vaan hän alkaa hakea lisää ”hyviä fiiliksiä” huumeista. Niillä haetaan tyyneyttä, lämpöä ja rakkauden tunnetta; oman itsen ja ystävien kohtaaminen alkaa tuntua helpommalta aineiden vaikutuksen alaisena. (Alheit 1994, 192, 217, 234, 261, 281.) Ystävien huumeidenkäyttö määrittelee usein huumeidenkäytön luonnetta: ystävykset käyttävät yleensä samoja aineita ja ystävä näyttää mallia, miten huumeita käytetään (Dinges & Oetting 1993, 254; ks. myös Young people and drugs 1997, 5).

Dinges ja Oetting (1993) kirjoittavat vertaisryhmän merkityksestä peer cluster -teoriassaan, jossa korostuu ystävien merkitys huumeidenkäytön aloittamiselle. Käytön nähdään johtuvan läheisten ystävien muodostamasta sosiaalisesta miljööstä. Käytölle on tosin myös muita selittäviä tekijöitä, mutta merkittävin syy ovat ystävyys-suhteet. (Emt., 254.) Huumeita käyttävät nuoret itse eivät tosin yleensä koe ryhmän merkitystä pääsyyinä huumeidenkäyttöön. Heidän mielestään käyttö on henkilökohtainen valinta. (Dinges & Oetting 1993, 262.) Toisaalta monet nuoret perustelevat omaa valintaansa sosialisatioon liittyvällä konstruktiolla, kaikki -logiikalla, jonka mukaan kaikki muut käyttävät ja siksi valinnan tekijänkin on käytettävä. (Ks. Jaatinen 2000, 142.)

Ystäväkeskeistä näkökulmaa on myös kritisoitu. Satunnaisten käyttäjien ei ole havaittu olevan kykenemättömiä tekemään päätöksiään ystävien päätösten vastaisesti. Ei voida suoraan päätellä, että huumeita kokeiltaisiin vähemmän, jos nuorilla olisi paremmat taidot vastustaa ryhmän painostusta, parempi itsetunto sekä motivaatio. Huumekokeiluja ei siis voida perustella pelkällä ystävien painostuksella, vaikkakin kokeilun kynnystä alentaa, jos nuorisokulttuuri suhtautuu myönteisesti huumeidenkäyttöön. (Partanen 1999, 4–5; Olsson & Stymne 1997, 20; Young people and drugs 1997, 6.) Jaatinen (2000, 142) käyttää päihdekokeilutilanteista nimitystä ”viattomuuden huntu” tarkoittaen kokeilujen tapahtuvan nuorten ympäriltään saamien vaikutteiden ja mielikuvien ohjaavasta vaikutuksesta. Nuoret konstruoivat itsensä avuttomiksi ja voimattomiksi valintatilanteissa. ”Yleinen laki” määrää nuorten tekemiä valintoja ja kokeiluille on

mahdotonta sanoa ei. Kokeilujen jälkeen päihteidenkäyttö saa uusia merkityksiä ja käyttötarkoituksia; viattomuuden huntu riisutaan.

6.4 Lähipiirin ja rikollisuuden merkitys riippuvuuden kehittyessä

Huumearkea ja sen sosiaalista todellisuutta eletään muiden huumeidenkäyttäjien kanssa. Käyttäjät hakeutuvat ryhmiin, joiden jäsenillä on taustoista johtuen esimerkiksi samankaltaisia persoonallisuuden piirteitä, samoja itseilmaisutapoja ja samanlaisia ajatuksia. He tulevat yleensä samasta yhteiskuntaluokasta. (Kuure 1996, 21, 34–35; Lindberg 1998, 123–124.) Muiden käyttäjien ryhmä on merkityksellinen jo aineiden saanninkin kannalta. Huumeista haetaan ja myös saadaan yhteisiä elämyksiä muiden ryhmään kuuluvien kanssa. (Alheit 1994, 229, 261; Lindberg 1998, 122–123.) Kaikki eivät tosin halua kuulua ryhmään: ryhmä saatetaan kieltää, mutta toisaalta kuitenkin myönnetään, että ainoat sosiaaliset kontaktit ovat suhteet muihin käyttäjiin. Ryhmästä ei pääse eroon vaikka haluaisikin. Yksi syy ryhmästä irrottautumisen epäonnistumiseen voi Lindbergin (1998, 147) mukaan olla esimerkiksi yhteisten kokemusten myötä kehittynyt vahva yhteenkuuluvuuden tunne. Siihen liittyy kyvyttömyys luoda samanlaista yhteenkuuluvuutta huumeita käyttämättömien ryhmissä.

Elämästä selviytyjät kokeilevat ja jatkavat huumeidenkäyttöään siinä ystävien lähipiirissä, johon ovat liittyneet jo varhain ja jossa syrjäytyminen on alkanut yhteisillä pikkurikoksilla. He ovat ajautuneet tavanomaisen ystäväpiiriin ulkopuolelle jo ennen huumeidenkäytön alkamista. (Lindberg 1998, 128, 135.) Selviytyjät jakavat muun muassa tyhjyyden tunteita yhdessä. Ryhmään kuuluminen antaa mahdollisuuden olla oma itsensä ilman ulkopuolisia vaatimuksia ja odotuksia. Ryhmässä koetaan myös turvallisuutta. (Lindberg 1998, 129–130; ks. myös Harju 2000.) Ryhmätunne lujittuu yhteisillä huumekokemuksilla ja huume-elämyksistä puhumisella. Ryhmässä ollaan solidaarisia toisia ryhmän jäseniä kohtaan muun muassa neuvomalla ja auttamalla muita huumeiden hankkimisessa sekä uusien aineiden käytössä. (Lindberg 1998, 135–137.)

Elämysten etsijät käyttävät huumeita pitkään hallitusti eikä heillä ole huumeuran alussa rikoksia. Etsijät saattavat elää ”kaksoiselämää” eri ryhmissä sekä huumeidenkäyttäjien että niitä käyttämättömien kanssa. Riippuvuuden edetessä käy usein niin, että kaksoiselämän eläminen käy liian raskaaksi ja etsijä eristäytyy huumemaaailman ulkopuolisesta maailmasta. Huumeita käyttämättömät ystävät saattavat myös eristää käyttäjän omasta ryhmästään, koska eivät suvaitse tämän huumeidenkäyttöä. (Lindberg 1998, 132–133.) Etsijöille huumerituaaleilla ei huumeuran alussa ole samanlaista sosiaalista merkitystä kuin selviytyjille. Huumeidenkäyttö ei ole ystäväpiirissä tärkeintä, vaan muut harrastukset, esimerkiksi musiikki, ovat ryhmän jäsenten merkittävin kanssakäymisen muoto. Huumeita käytetään rentoutumiseen ja hyvien fiilisten hakemiseen. Satunnainen, hallittu käyttö saattaa kuitenkin säännöllistyä nopeasti ja seurauksena on ongelmakäyttö. Tietoisesta marginaaliin hakeutumisesta ajaututaan syrjäytymisen tielle. (Lindberg 1998, 137–138; ks. myös Järvinen & Jahnukainen 2001.)

Rikokset. Huumebisnestä pyörittää organisoitu järjestelmä, jossa valta ja väkivalta kulkevat käsi kädessä. Niillä, joilla on vähiten rahaa, on eniten ongelmia. Elämysten etsijöillä rikokset ovat lähinnä huumeidenkäyttöä ja myyntiä. Myynti on keino hankkia ystäville ja itselle aineita. Huumeiden myyjä on yleensä arvostettu huumehierarkiassa ainakin niin kauan kuin hänen oma käyttönsä pysyy hallinnassa. (Lindberg 1998, 143.) Elämästä selviytyjät turvautuvat kaikkiin mahdollisiin keinoihin aineita saadakseen. Naisilla tämä tarkoittaa usein prostituutiota ja miehillä ryöstöjä ja varkauksia sekä väkivaltaa. (Holopainen 1999, 3677; Kuure 1996, 106; Lindberg 1998, 154, 171–172.) Moni on valmis vaikka ”myymään äitinsä” aineita saadakseen eikä riippuvuuden edetessä edes omaan ryhmään kuuluva vältty esimerkiksi väkivallalta. Väkivalta liittyy tavallisimmin aineiden hankkimiseen, huumevelkojen perimiseen sekä käytettyjen aineiden aiheuttamiin farmakologisiin vaikutuksiin. (Kuure 1996, 103–106; Lindberg 1998, 176.)

Sekä elämysten etsijöillä että elämästä selviytyjillä huumeiden myynti on yleensä helpoin tapa hankkia rahaa. Aineita myydessään moni sortuu helposti käyttämään liikaa ja voi joutua velkojensa kanssa vaikeuksiin. Tämä korostuu erityisesti selviytyjillä. (Lindberg 1998, 144–145.) Myöhemmin, kun riippuvuus etenee, yksilöiden käyttäytyminen muuttuu koko ajan itsekkäämmäksi. Usein ryhmillä on omat myyntikanavansa, jolloin myynti ja käyttö tapahtuvat vain tiettyjen henkilöiden kesken. Tämä korostuu erityisesti elämysten etsijöillä. Etsijät onnistuvat usein välttämään huumeiden myynnin pitkäänkin, koska heillä on säännöllisiä tuloja tai he eivät halua leimautua huumeita myyviksi narkkareiksi. Myynti alkaa vasta, kun rahan tarve käytön lisääntymisen myötä kasvaa ja kun huumevelkoja alkaa karttua. (Lindberg 1998, 121, 145.)

Elämästä selviytyjillä ryhmän toimintaa määrittävät organisoitu rikollisuus ja turvattomuus. Yksilöt kokevat kuuluvansa rikollisryhmään, kun eivät muuallekaan kuulu. Tämän kaltainen toiminta on alkanut tavallisesti jo aiemmin kuin huumeidenkäyttö. Toimintaan liittyy yleinen sekoileminen. Selviytyjille on ominaista arvottaa muiden käyttämistä ja suhteuttaa itseään ja ryhmäänsä muihin käyttäjäryhmiin. Ne, jotka eivät käytä esimerkiksi amfetamiinia suonensisäisesti, tuomitsevat sen täysin. He kuitenkin päätyvät itse samaan tilanteeseen. Muiden ryhmien arvottaminen kertoo me-hengestä. Jos omaa sisältöä ei yhteishengen ole, sitä haetaan muihin vertaamalla. Se kertoo myös yksilön tarpeesta olla jotakin suhteessa johonkin. (Alheit 1994, 284–285; Järvinen & Jahnukainen 2001, 143; Lindberg 1998, 176, 190.)

Rikollisuus on tavalla tai toisella aina läsnä huumeidenkäyttäjien arjessa ryhmästä riippumatta. Yhtäältä rikollisuus pitää huumeidenkäytön piilossa, toisaalta tuo sen esiin. Rikollisuus voi vauhdittaa huumeierrettä tai pysäyttää sen. Kiinnijääminen voi pysäyttää miettimään käytön tarkoitusta. Organisoidun rikollisuuden raadollisuus voi saada käyttäjän lopulta miettimään, haluaako olla mukana toiminnassa. Se voi myös pakottaa olemaan siinä mukana. (Lindberg 1998, 158, 161–162; ks. myös Arpo 1999, 234; Cohen 1995, 161–162; De Leon 2000, 54; Goldberg 1999, 75; Määttä 1976, 90–91; Rönkä 1992, 23.)

6.5 Sosiaalinen todellisuus riippuvuudesta irrottauduttaessa

Huumeidenkäyttäjät saavat elämälleen merkityksen ryhmästä, joka oikeuttaa huumeet, olemassaolon ja huumeisiin väistämättä liittyvän rikollisuuden (Lindberg 1998, 186). Elämän tarkoitus muodostuu huumeiden ohella sosiaalisesta yhteenkuuluvuudesta muiden käyttäjien kanssa. Ryhmä rajoittaa yksilön vapautta ja esittää vaatimuksia, mutta tarjoaa toisaalta elämänprojekteja. Yksilöllä on ryhmässä jokin tehtävä, vaikka surkeakin. Hän voi toimia esimerkiksi huumeiden rahoittajana, salakuljettajana, myyjänä, autonkuljettajana tai asunnon hankkijana ja rahoittajana. (Salonen 1997, 167–168.)

Riippuvuuden eteneminen näkyy ryhmän luonteen muuttumisena. Ryhmän jäsenet eivät tunne yhtä suurta yhteenkuuluvuutta muiden jäsenten kanssa kuin aiemmin. Huumeiden käyttäminen ei ole enää hauskaa yhdessä. Osa ryhmään kuuluvista alkaa käyttää aineita yhä enemmän yksin. (Dinges & Oetting 1993, 257; Young people and drugs 1997, 4; ks. myös Harju 2000.) Muiden ryhmään kuuluvien merkitys muuttuu. Ryhmästä erkaantuminen saa yksilön kyseenalaistamaan aineiden käytön. Käyttöä ei voi enää oikeuttaa ryhmän olemassaololla. Yksilö joutuu etsimään käytölle uusia perusteluja käyttäessään huumeita yksin. Ryhmän jäsenten väliset suhteet muuttuvat bisnessuhteiksi ja huumeriippuvuudesta alkaa muodostua yksilölle vakava ongelma, kun sosiaalisten suhteiden ainoana päämääränä on aineiden saaminen. (Holopainen 1999, 3678–3679.)

Se, mitä merkityksiä huumetodellisuuteen liittyy, on myös yhteydessä lopettamispäätökseen ja sen toteutumiseen (Lindberg 1998, 186). Yksilö alkaa miettiä ulospääsyä. Hän saattaa pitäytyä huumeiden maailmassa, jolloin hän joutuu rakentamaan itselleen omat selviytymispolkunsä. Yksilö saattaa myös yrittää vaihtaa toiseen ryhmään. Tämän seurauksena on uusi oravanpyörä. Huumeet tuottavat uusia ongelmia ja ne kyseenalaistetaan. (Holopainen 1999, 3678–3679; Murto 1997, 207.) Svenssonin (1997, 229) mukaan tähän vaiheeseen liittyy solidaarisuuden puuttuminen. Yksilö huomaa, ettei huumeiyhteisön sisällä ole solidaarisuutta, vaan solidaarisuus muodostuu ainoastaan ulkoisesti. Yksilön asema ryhmässä alkaa heiketä ja muuttuu yhä surkeammaksi. Usein juuri tässä vaiheessa huumeidenkäyttäjä tekee lopullisen päätöksen avun hakemisesta ja hoitoon hakeutumisesta.

Huumeista irrottautuvan sisäiset tekijät (ks. Koski-Jännes 1998, 65) yhdistyneenä ulkoisiin tekijöihin ja tilanteeseen - esimerkiksi sosiaalisiin suhteisiin ja verkostoon - alkavat muovata yksilölle uutta sosiaalista todellisuutta - todellisuutta ilman huumeita. Uusi sosiaalinen todellisuus antaa yksilölle uusia toimintamahdollisuuksia ja on aiheena uusien merkitysten muodostumiselle. Yksilön teot ovat subjektiivisesti perusteltuja, mutta tekoihin vaikuttavat aina ulkoiset sosiaaliset tekijät sekä merkitykselliset toiset. (Latoma 1997, 146–147, Peltonen 1997, 28; ks. myös Berger & Luckmann 1994; Mead 1964.) Koski-Jännes (1998, 96) toteaaakin, että keskeisintä irrottautumisessa ovat ne merkitykset, joita yksilö antaa huumeista irrottautumisen motiivina oleville tapahtumille ja kokemuksille. Lopettamisen yhteydessä tapahtuu selvä muutos joko itselle tai riippuvuudelle annetussa merkityksessä.

Huumeiden merkityksen muuttuminen. Päätepiste huumeidenkäytölle on kaikilla käyttäjillä sama. Lopettamisajatuksia ja -yrityksiä saattaa kaikilla olla pitkäänkin ja lopettamiseen johtavat tekijät ovat samansuuntaisia. Elämän keskusaktiiviteettina toiminut huumeidenkäyttö aiheuttaa yksilölle lopulta alentavia poikkeavuuden ja riippuvuuden kokemuksia. Huumeet toivat aiemmin vapauden ja itsenäisyyden tunteita, lievensivät ahdistusta sekä kohottivat itsetuntoa. Päätös käytön lopettamisesta alkaa hiljalleen kypsyä, kun "vapaudesta tulee vankila". (Tamminen 2000, 63.)

Kun huumeiden merkitykset alkavat kyseenalaistua, yksilö ymmärtää elävänsä vailla realistista tulevaisuutta. Yksilö alkaa haaveilla uudenlaisista merkityksistä ja tulevaisuuden haavekuviin sisältyvät ajatukset onnellisesta perhe-elämästä ja omasta asunnosta - oikeasta elämästä. Hän myöntää itselleen, ettei kaikki ole kunnossa, vaikei kerrokaan sitä vielä muille. (Klingemann 1991, 735; Lindberg 1998, 159, 186; McDowell & Spitz 1999, 121.)

Huumeidenkäyttö kadottaa subjektiivisen motiivinsa ja tilalle tulee joku toinen motiivi, johon suhteutettuna päihteidenkäyttö ei enää ole mielekästä toimintaa. Yksilölle löytyy jokin muu tapa tehdä elämästä siedettävää. Ratkaisu voi olla mikä tahansa, kunhan se antaa toiminnalle uuden suunnan. Tämä suunta muokkaa yksilön uuden elämäntavan. Huumeista irrottautumiseen pyrkimisen taustalla vaikuttaa halu itsenäisyyteen ja persoonalliseen kasvuun. (Klingemann 1991, 735; Koski-Jännes 1998, 76-77; ks. myös Murto 1997, 215.)

Lindberg (1998, 161-162) toteaa, että eri huumeryhmittymiin kuuluvilla ei ole juuri eroa käytön lopettamiseen johtavissa tekijöissä, kun käyttö on jatkunut joitain vuosia (ks. myös Holopainen 1999, 3678-3679). Elämysten etsijöillä käyttö on voinut muuttua tarkoituspäältä elämästä selviytymiseksi. Huumeongelma on aiheuttanut elämässä enemmän ja nopeammin ongelmia. Ryhmä on myös saattanut vaihtua elämästä selviytyjien ryhmäksi. (Lindberg 1998, 202; ks. myös McDowell & Spitz 1999, 122.)

Irrottautumisen motiivit. Perinteisesti on ajateltu, että huumeriippuvainen alkaa harkita käytön lopettamista silloin, kun hänen "mittansa tulee täyteen" (Koski-Jännes 1998, 50). Klingemann (1991, 733) viittaa Batesoniin (1971) ja Beaniin (1975) puhuessaan myös pohjakokemuksen merkityksestä päihteidenkäytön lopettamisen motiivina (ks. myös Cohen 1995, 119). Klingemannin (1991, 734) mukaan mitan täytyminen ja pohjakokemus sinällään eivät ole niin merkittäviä tekijöitä, kuin on oletettu. Koski-Jännes (1998, 50, 52-53) vahvistaa tämän näkemyksen todeten, että irrottautumista välittömästi edeltävä elämäntilanne ei välttämättä ole riippuvuudesta kärsivän siihenastisen elämän huonoin.

Klingemannin (1991, 734-735) mukaan vahvemmin motivoivaksi tekijäksi nousee ensinnäkin se, että huumeilla koetaan olevan enemmän negatiivisia kuin positiivisia vaikutuksia (ks. myös Holopainen 1999, 3679; McDowell & Spitz 1999, 121, 123; Tamminen 2000, 47). Toisaalta päihteettömän elämän mahdollistamat positiiviset kokemukset - esimerkiksi normaalit ihmissuhteet - alkavat tulla merkityksellisiksi. Huumeista irrottautumisen taustalla vaikuttaa myös halu ottaa oma elämä haltuun ja olla niin kuin normaalit, päihteitä käyttämättömät ihmiset. (McDowell & Spitz 1999, 121.)

Tammisen (2000, 47) mukaan raitistumisajatuksen taustalla on aina käytöstä pois päin työntäviä tekijöitä ja huumeettomuuteen vetäviä tekijöitä. Usein huumeidenkäyttöön liittyneet negatiiviset tekijät kulminoituvat subjektiivisesti

koetussa pohjakokemuksessa. Negatiiviset, poispäin työntävät tekijät ovat rai-
tistumisen alkuvaiheessa vallitsevia, mutta jatkossa positiiviset tekijät tulevat
ensisijaisiksi. Sekä Klingemann (1991, 733, 735) että Koski-Jännes (1998, 61–62,
76–77) kuvaavat halun riippuvuudesta irrottautumiseen syntyvän jonkin koki-
jalleen merkittävän tapahtuman seurauksena. Tapahtuma voi olla hyvin trau-
maattinen ja äkillinen tai motivaatio voi kehittyä vähitellen. Motivoiva tapah-
tuma voi olla esimerkiksi lapsen huostaanotto, työn menettäminen tai tulossa
oleva vankeustuomio. (Ks. myös Tamminen 2000, 47.)

Irrottautumismotivaation taustalla vaikuttavat yksilön sisäiset reflektiot ja
ulkoapäin tulevat paineet. Huumeidenkäyttö hallitsee käyttäjän kaoottista arki-
elämää eikä huumeriippuvainen yksinkertaisesti jaksakaan enää elää huumehuu-
ruista elämää. (De Leon 2000, 68; Klingemann 1991, 734; Lindberg 1998, 158.)
Käyttäjä on sekä psyykkisesti että fyysisesti erittäin huonossa kunnossa. Huu-
meongelmalliselle tulee paha olo aineista, käyttöilmapiiristä ja epävarmuudesta.
Elämästä puuttuu suunnitelmallisuus ja tarkoitus. Tulevaisuus on sumuverhon
takana, huominen pelottaa ja lopulta alkaa pelottaa myös tämä hetki. Rikostelu
ja epävarmuus saavat aikaan vainoharhaisuutta ja kyllästymistä. Huumeriip-
puvainen ei voi enää sietää itseään ja toteaa, että alemmaksi ei voi enää vajota.
(Klingemann 1991, 738; ks. myös Goldberg 1999, 148–150.)

Käyttäjä saattaa joutua lopullisen valintatilanteen eteen: vaihtoehtona
huumeidenkäytön jatkumiselle voi olla perhesuhteiden säilyminen, vankilalta
välttyminen tai yhteyksien säilyminen lapsiin (Klingemann 1991, 734; Lindberg
1998, 161). Lopettamiseen johtaneita tekijöitä voivat olla myös mielenterveys-
ongelmat tai pakolla pysäyttäminen. Oma halu elää ilman huumeita on kuiten-
kin tärkein ajatus lopettamisessa. (Cohen 1995, 104, 118–120; Klingemann 1991,
733; Lindberg 1998, 162.)

Motiivit huumeidenkäytön lopettamiselle vaihtelevat, mutta lopetta-
misyritykset liittyvät negatiivisiin sosiaalisiin kokemuksiin yhdessä positiivis-
ten sosiaalisten kokemusten kanssa (Klingemann 1991, 733–735; Koski-Jännes
1998, 120–121). Lopettamisajatusten voisi ajatella syntyvän toisistaan poik-
keavien, merkityksellisten toisten ja vähemmän merkityksellisten toisten käsi-
tysten välisestä painoarvosta käytävän subjektiivisen kamppailun tuloksena.
Huumeidenkäytön loputtua käytön aikaisia eri asioiden merkityksiä aletaan
tulkita uudessa perspektiivissä. (Koski-Jännes 1998, 96; Lindberg 1998, 198; ks.
myös Berger & Luckmann 1994.)

Kaksi kamppailevaa todellisuutta. Huumeryhmittymästä riippumatta
huumeongelmasta selviytymiseen liittyy arjen todellisuuden kohtaaminen ja
uuden merkityksen löytäminen elämälle. Kaikilla käyttäjillä alkaa lopetta-
misajatusten myötä vaihtoehtoisen ulospääsyn miettiminen. (Dinges & Oetting
1993, 257; Young people and drugs 1997, 4; ks. myös Schilit & Gomberg 1991,
303.) Kaikilla on havaittavissa muutoshalukkuuteen kypsymistä, positiivisia
käännekokemuksia ja uusiin ryhmiin hakeutumista (Klingemann 1991, 735;
Lindberg 1998, 213).

Elämysten etsijöillä ja elämästä selviytyjillä tilanne poikkeaa jonkin verran
elämänhistoriallisten taustan perusteella. Etsijöiden tilanne eroaa muista selviy-
tyjistä, vaikka heistä olisikin tullut käytettäessä selviytyjiä. Heidän käyttöhisto-
riansa on tavallisesti lyhyempi kuin selviytyjien. Elämässä on yleensä ollut
huumeriippuvuuden rinnalla muitakin aktiviteetteja ja heidän sosiaalinen

poikkeavuutensa on vähäisempää kuin selviytyjillä. (Lindberg 1998, 115, 182, 202; Tamminen 2000, 51; ks. myös McDowell & Spitz 1999, 119.) Klingemannia (1991, 735) mukaillen etsijät voidaan nimetä "tienristeys"-tapauksiksi, jotka haluavat irtautua huumeista ennen lopullista pohjalle joutumista. Etsijöiden osalta voisi puhua resosiaalistumisesta, joka on primaarisosialisaation tyylinen. Irrottautuminen on arjen sosiaalisen todellisuuden ja vanhan huumeidollisuuden uudelleen tulkintaa. Arjen todellisuusperusta siirtyy nykyisyyteen. (Ks. Berger & Luckmann 1994; Corsaro 1997; Herbert 2002.)

Selviytyjien käyttöhistoria on tavallisesti alkanut hyvin nuorena. Heidän sosiaaliset suhteensa ovat miltei poikkeuksetta liittyneet toisiin huumeidenkäyttäjiin. (Lindberg 1998, 114, 182; McDowell & Spitz 1999, 119.) Klingemannia (1991, 735) mukaillen selviytyjistä voisi käyttää nimitystä "paineen alaiset", joilla irrottautumisen taustalla vaikuttaa huumeidenkäytöstä johtuva sietämätön kärsimys. Selviytyjien osalta muutosta voisi kuvata sekundaarisosialisaationa, jolloin selviytyminen on arjen sosiaalisen todellisuuden rakentamista ja sisäistämistä uudella tavalla. Sosiaalisen todellisuuden muutokset rakentuvat primaarisosiaalistumisen varaan. (Ks. Berger & Luckmann 1994; Corsaro 1997; Herbert 2002.)

Kaikkien lopettamisyrityksiä voisi kuvata ajatusten palaamisella arjen todellisuuteen. Normaali elämä on käyttäjien tietoisuudessa ja ilmenee yrityksinä lopettaa huumeidenkäyttö paljon ennen kuin siinä todella onnistutaan. (Klingemann 1991, 734; Lindberg 1998, 161; Tamminen 2000, 51-52; ks. myös Holopainen 1999, 3678.) Käyttäjien käsitykset normaaliudesta eivät juuri eroa huumeita käyttämättömien käsityksistä eikä heidän arvomaailmansa suhteessa koulutukseen, työhön ja perhe-elämään paljokaan muutu käyttöaikana (Lindberg 1998, 186, 198; Young people and drugs 1997, 3-5).

Uuden todellisuuden oikeuttaminen ja sisäistyminen ei kuitenkaan ole helppoa. Lopettamisyrityksiä on paljon. Lopettaminen käy mielessä ajatuksen tasolla sitäkin useammin. (Koski-Jännes 1998, 65; McDowell & Spitz 1999, 121.) Yhdysvaltalaisen Minnesota-hoidon "kehdon" minnesotalaisen Hazeldenin kliininen johtaja, psykologian tohtori Bill Plum (henkilökohtainen tiedonanto 12.9.2002) viittaa Prochaskaan, Norcrossiin ja DiClementeen (1995) todeten huumeriippuvaisen elävän irrottautumisen alkuvaiheessa esiharkinnan aikaa. Palaaminen takaisin vanhaan ja totuttuun käyttämismalliin ja huumeita käyttävään ystäväpiiriin on kuitenkin valitettavan helppoa (ks. myös Holopainen 1999, 3678-3679; Klingemann 1991, 734).

Kun käyttäjällä on kuitenkin jatkuvasti paha olla, hän alkaa etsiä ratkaisua pahaan oloon. Lopettamisen taustalla on useita erilaisia yksilölähtöisiä, muutoshaluun vaikuttavia tekijöitä. Riippuvuudestaan irrottautumaan pyrkivä siirtyy harkintavaiheeseen todettuaan, että huumeilla ei todellakaan ole enää mitään annettavaa. (B. Plum, henkilökohtainen tiedonanto 12.9.2002; Koski-Jännes 1998, 65; McDowell & Spitz 1999, 122.)

Huumeista irrottautuminen on kuitenkin monivaiheinen prosessi ja siihen liittyy useitakin retkahduksia (De Leon 2000, 70, 72-73; Koski-Jännes 1998, 65; McDowell & Spitz 1999, 122-123). Retkahdusten kehästä suuntaudutaan kuitenkin aktiiviseen toimintaan asioiden muuttamiseksi. B. Plum (henkilökohtainen tiedonanto 12.9.2002) viittaa Prochaskaan, Norcrossiin ja DiClementeen (1995) todetessaan, että kun lopullinen valinta on tehty, vanhasta elämäntavasta

murtaudutaan ulos eikä vanhoihin ympyröihin enää haluta palata (ks. myös Tamminen 2000, 53).

Sosiaalisen todellisuuden muuttuminen. Sosiaalinen verkosto sekä sosiaaliset suhteet ja niiden luonne muuttuvat huumeidenkäyttöä lopetettaessa. Sosiaalisen verkoston osa-alueet: perhe, ystävät, koulu ja työ, muut huumeidenkäyttäjät ja jopa viranomaiset liittyvät niihin sosiaalisiin suhteisiin, joissa tapahtuu muutosta. Käyttöä lopetettaessa pohditaan paljon niitä ongelmia, joita käytön aikana on ollut sosiaalisen verkoston eri osa-alueilla. Koulutusta ja työtä aletaan ajatella merkityksellisinä sosiaalisen kanssakäymisen väylinä. Merkittävin muutos tapahtuu kuitenkin suhteessa muihin huumeidenkäyttäjiin, joihin ei lopettamisen jälkeen haluta pitää yhteyttä. (Dinges & Oetting 1993, 255–257; Holopainen 1999, 3683; Tamminen 2000, 57; ks. myös Lindberg 1998.) Keskeistä irrottautumisessa on halu kohdata arjen todellisuus todellisena. Arkea ei enää jakseta paeta kemialliseen todellisuuteen. Huumeidenkäytöstä selviytyminen edellyttää irtaantumista huumetodellisuudesta; huumeista ja niihin liittyvästä ryhmästä. Selviytymisessä on kyse myös uuden rakentamisen merkityksellisyydestä ja voimavaroista. (Holopainen 1999, 3680.)

Elämysten etsijöillä muutos on sosiaalisen todellisuuden jäsentymistä uudella tavalla. Etsijät ovat etsineet huumeilla elämäänsä lisää merkitystä. Huumeet ovat olleet täytettä jo olemassa olevaan. Etsijät ovat siis pyrkineet ”täydentämään ja tukahduttamaan”. (Koski-Jännes 1998, 117–118; Lindberg 1998, 190; ks. myös Niemelä 1999.) Etsijöillä on kokemusta perusturvallisuudesta ja jatkuvuudesta elämässään. Heillä on elämänhistoriallinen varanto, jonka perustalle sosiaalinen todellisuus voidaan jäsentää uudelleen. He tietävät, mitä elämä ilman huumeita on. Etsijöillä on tietoisuudessaan se arjen todellisuus, jossa he ovat lapsena eläneet. Huumeidenkäyttöä lopetettaessa tämä tietoisuus on perusta, jonka varassa suunnataan ja hallitaan elämää ilman huumeita. Etsijöillä on käyttöaikanaan usein ollut huumeidenkäytön ohella jokin toinen keskusaktiviteetti, joskin sen merkitys on ollut hierarkkisesti huumeidenkäyttöä alempi, varsinkin käytön jatkuttua pitempään. Etsijät eivät kuitenkaan koe poikkeavansa sosiaalisesti paljoa ei-käyttävistä. (Tamminen 2000, 51; ks. myös Lindberg 1998.) Etsijöillä on arjen todellisuuden vuorovaikutuksessa vaadittava kyky ymmärtää ja toimia. He tulkitsevat nykyisyyden niin, että se muodostaa kiinteän jatkumon huumeidenkäyttöä edeltäneen menneisyyden kanssa. (Berger & Luckmann 1994, 184; Lindberg 1998, 210.)

Elämästä selviytyjillä muutos on sosiaalisen todellisuuden rakentamista uudelleen. Selviytyjille huumeet ovat aiemmin olleet keino selviytyä arjesta. He ovat pyrkineet peittämään entisiä kokemuksia ja ”hallitsemaan koko repertuaarin”. (Koski-Jännes 1998, 117–118; Lindberg 1998, 190; ks. myös Niemelä 1999.) Selviytyjien menneisyys on ollut rikkinäinen. Selviytyjien elämällä ei ole ollut kattavaa perustaa. Käyttöä lopetettaessa he kokevat subjektiivisesti vahvaa sosiaalista poikkeavuutta. (Tamminen 2000, 51; ks. myös Lindberg 1998.) Elämästä selviytyjillä ei ole samanlaista todellisuusperustaa kuin elämysten etsijöillä. Heillä ei ole myöskään valheellisesti ylläpidettyjä kulisseyksiä, jotka olisivat välillisesti kertoneet toisin rakennetusta elämästä. Selviytyjät joutuvat opettelemaan elämään. Voisi olla kysymys sosiaalisesta kompetenssista eli yksilön kyvystä ymmärtää ja toimia oikein suhteessa ideaalityyppeihin. Selviytyjät tulkitsevat

menneisyyttään uudelleen voidakseen sovittaa sen yhteen nykyisen todellisuuden kanssa. (Berger & Luckmann 1994, 184; Lindberg 1998, 194–195.)

Elämästä selviytyjille normaali on epänormaalimpaa kuin elämysten etsijöille. Kaikille on kuitenkin yhteistä, että tavallinen arki joudutaan kohtaamaan ja siitä joudutaan selviytymään. Paha olo pahenee, ellei käy menneisyyttä läpi suhteessa nykyisyyteen ja tulevaan. Elämä ei silti voi rakentua kokonaan näiden kokemusten pohjalle. Niissä ollut paha pyritään silti sovittamaan itselle. Muutokseen liittyy kiinteästi legitimaatio. Todellisuus on oikeutettava ja vanha todellisuus tulkittava uusin keinoin. (Cohen 1995, 104–105; De Leon 2000, 72; Klingemann 1991, 738–740; ks. myös Holopainen 1999, 3680–3681; Koski-Jännes 1998, 127–129, 155, 162, 165.)

Huumeriippuvuudesta irrottautumisessa ei ole kysymys vain siitä, että jokin elämää siihen saakka keskeisesti määrittänyt tekijä jää pois. Irrottautuminen merkitsee sitä, että käyttäjä löytää elämälleen kokonaan uuden suunnan. Uuden suunnan löytymiseen liittyy aina huomattavia muutoksia yksilön arvoissa, minäkäsityksessä ja identiteetissä. Yksilön sisäisen muutoksen lisäksi uuden suunnan löytymisessä on merkitystä myös sosiaalisella hyväksynnällä ja tärkeäksi koetussa suhteessa tai yhteisössä onnistumisella. (De Leon 2000, 65–67, 119, 325–326, 328; Koski-Jännes 1998, 229–230; Tamminen 2000, 57, 60, 63.)

6.6 Ulkopuolinen apu uuden todellisuuden rakentumisessa

Käyttöä lopettava tarvitsee erilaisia elämänhallintaa vahvistavia toimenpiteitä: henkistä tukea, luottamusta, asioista puhumista ja kärsivällisyyttä. Moni saa tukea perheestä ja ystäväpiiristä, vaikka suhteita voikin kiristää käytön aikana syntynyt katkeruus ja epäluulo. Tuen saaminen riippuu yleensä siitä, miten lähipiiri - merkitykselliset toiset - on käytön aikana suhtautunut käyttäjään. (B. Plum, henkilökohtainen tiedonanto 12.9.2002; Holopainen 1999, 3680; Koski-Jännes 1998, 127; Lindberg 1998, 213; Tamminen 2000, 74–75; ks. myös Berger & Luckmann 1994.)

Mikäli suhteet ovat käytön aikana katkenneet, lähipiirillä ei välttämättä ole halua eikä kykyä tukea huumeista irrottautuvaa. Usein suhteet ovat kuitenkin säilyneet ainakin jollain tasolla ja tuolloin lähipiirin tuki on selviytymisen kannalta merkittävää. Lähipiirillä on usein myös kyky ohjata käyttöä lopettavaa hakeutumaan tarkoituksenmukaiseen hoitoon. Monella omat vanhemmat ja heiltä saatu tuki ovat tärkeitä. Aina vanhempien tarjoama tuki ei kuitenkaan riitä, vaan vanhat ei-käyttävät ystävät, joihin ei käyttöaikana pidetty yhteyttä ja joihin tutustutaan lopettamisen aikoihin uudelleen antavat oikean elämän mallia. Todennäköisesti ainakin elämysten etsijöillä on näitä käytön ulkopuolisia ihmissuhteita, joihin turvautua. Heille aiemmat elämäkokemukset ja ihmissuhteet ovat perusta, jolle elämää voi rakentaa käyttöä lopetettaessa. Elämästä selviytyjillä ei juuri ole huumemaailman ulkopuolisia suhteita eikä perheessä ole ymmärrystä puuttua ongelmaan. Monesti ainoat huume kontekstin ulkopuoliset suhteet ovat suhteet viranomaisiin. Viranomaiset voivat kuitenkin olla yksi irrottautumista edesauttava voimavara. (Lindberg 1998, 154, 161, 186.)

Ystävien ja perheen merkitys tuen antajana on suuri. Moni onnistuukin irrottautumaan huumemaailmasta omin avuin lähipiirin tuen turvin. (Cohen 1995, 133–134; De Leon 2000, 65; Klingemann 1991, 729, 738, 740; Koski-Jännes 1998, 127.) Lapsena saatu kasvatustapa ja vuosien takaiset huumeiden sumentamat koulutus- ja työkokemukset eivät kuitenkaan aina riitä konkreettisten arjen asioiden järjestämiseen huumeriippuvuudesta riippumatta (Holopainen 1999, 3678). Suuri osa käyttäjäluokista hakee ulkopuolista apua itsehoitoryhmistä, AA:sta (Alcoholics Anonymous) tai NA:sta (Narcotics Anonymous), jotka toimivat lähipiirin antaman tuen rinnalla (ks. liite 4; Cohen 1995, 105–108; De Leon 2000, 65; Koski-Jännes 1998, 131; McDowell & Spitz 1999, 146–147). Itsehoitoryhmät ovat usein ensisijainen ja ainoa ulkopuolinen tuki riippuvuudesta eroon pyrkivälle. Ryhmät tarjoavat apuaan ja tukeaan riippuvuuden ennaltaehkäisyssä tai varhaisen puuttumisen vaiheessa myös nuorille, päihteitä vasta kokeilu- luonteisesti tai lyhyen aikaa käyttäneille. (Schilit & Gomberg 1991, 157, 161.)

Lähipiirin ja itsehoitoryhmien tuki ei kuitenkaan riitä kaikille. Huumeiden kautta koettujen ja moraalisesti väärin tekojen läpikäymiseen tarvitaan usein muuta ulkopuolista apua. Huumeidenkäytön lopetettuaan käyttäjä tarvitsee apua myös uuteen elämään kasvamisessa. Identiteetin vahvistamiseen ja uudelleen kasvamiseen auttaa intensiivinen avo- tai laitoshoido, jossa käydään omaan elämään liittyviä keskusteluja rakentaen samalla perustaa uudelle. Hoito voi huumeriippuvuuden kestosta ja vakavuudesta sekä yksilöllisistä tekijöistä riippuen vaihdella lyhytaikaisesta lääkkeellisestä katkaisuhoidosta pitkäaikaiseen lääkkeettömään kuntoutukseen. (Holopainen 1999, 3679–3681; Prendergast ym. 2000, 1952; Wilson 2000, 431, 433–434.)

7 VAIKEASTI PÄIHDERIIPPUVAISTEN NARKOMAANIEEN SOSIAALINEN TODELLISUUS

Kartoitan vuoden 1999 loppuun mennessä Mikkeli-yhteisöön hakeutuneiden elämäkulkua sekä huumeriippuvuuden etenemistä muovatakseni kuvaa vaikeasti päihderiippuvaisista narkomaaneista. Pysin piirtämään kokonaiskuvaa narkomaanien sosialisatio- ja syrjäytymisprosesseista sekä huumeidenkäytön aikaisesta sosiaalisesta todellisuudesta. Kartoittamalla taustatietoja ja piirtämällä narkomaanien yleisprofiilia pyysin alaluvussa 7.1 vastaamaan 1. tutkimuskysymykseen ”Millaisia ovat narkomaanien elämäkulut ja lapsuuden sosialisatioprosessit?” lapsuuden sosialisatioprosessien osalta. Alaluvuissa 7.2, 7.3 ja 7.4 vastaan 1. tutkimuskysymykseen elämäkulkujen osalta ja 2. tutkimuskysymykseen ”Millainen syrjäytymisprosessi huumeriippuvuuden kehittyminen on?”. Luvussa 7.5 esitän johtopäätökset 1. ja 2. tutkimuskysymysten osalta.

Elämäkulkujen osalta taustatiedot ja tapahtumien prosenttiosuudet on esitetty liitteessä 5 taulukossa 2. Syrjäytymisprosessiin liittyvien päihde- ja hoitohistorioiden osalta taustatiedot ja tapahtumien prosenttiosuudet on esitetty liitteessä 5a taulukossa 3. Olen jaotellut kuntoutukseen hakeutuneet taulukoissa kolmeen ryhmään. Ryhmään ”kaikki tulleet” kuuluvat kaikki vuoden 1998 syyskuusta alkaen vuoden 1999 loppuun mennessä kuntoutukseen hakeutuneet 15 naista ja 28 miestä eli $N=43$. Kuntoutuksen keskeyttäneet kuuluvat ryhmään ”lähteneet” ($N=32$) ja kuntoutusjakson loppuun käyneet ryhmään ”jääneet” ($N=11$). Olen poiminut taulukon tiedot oppilaskansioista. Yhden naisen tiedot puuttuvat, koska hän keskeytti kuntoutuksen kahden päivän kuluttua saapumisestaan eikä tietoja ehditty hänen osaltaan kirjata. Yksi miehistä lähti saapumispäivän jälkeisenä yönä. Myös hänen osaltaan puuttuvat kaikki tiedot.

Lapsuus. Lapsuusaika käsittää tulkinnessani ajan syntymästä 13 ikävuoteen. Lapsuudenajan tietojen kartoittamisella pyysin selvittämään, löytyykö vaikeasti päihderiippuvaisten narkomaanien lapsuudesta riskitekijöitä, jotka ovat vaikeuttaneet sosiaalistumista ja identiteetin rakentumista ja joilla on mahdollisesti yhteyttä myöhempään päihderiippuvuuden kehittymiseen.

Lapsuusperheen perhesuhteissa ydinperhe tarkoittaa perhettä, jossa lapsi on elänyt lapsuutensa molempien biologisten vanhempiensa kanssa. Hajonneessa perheessä on kyse joko yksinhuoltajaperheestä tai uusperheestä, joissa

taustalla on tavallisesti vanhempien avioero. Myös sijaisvanhempien luona asuneet ovat mukaan tässä muuttujassa.

Lapsuusperheen yhteiskunnallisen aseman luokittelussa tarkoitan alempana yhteiskuntaluokkaan kuuluvalla perheellä perhettä, jossa kummallakaan vanhemmista ei ole ammatillista koulutusta. Jompikumpi tai molemmat vanhemmista ovat olleet toistuvasti tai pitkäaikaisesti työttömiä ja perhe on joutunut toimeentulonsa turvatakseen säännöllisesti turvautumaan sosiaalietuuksiin. Luokittelen perheen keskiluokkaan kuuluvaksi, kun ainakin toisella vanhemmista on ammatillinen koulutus sekä työpaikka ja perheen pääasiallinen toimeentulo on saatu vanhempien ansiotyöstä. Ylemmällä yhteiskuntaluokalla tarkoitan perhettä, jossa ainakin toinen vanhemmista on akateemisesti koulutettu ja vakinaisessa ansiotyössä.

Perheen päihdeongelmien kartoittamisella pyrin hahmottamaan perheen syrjäytyneisyyttä sekä sen mahdollista yhteyttä nuoren syrjäytymiseen ja myöhempään päihderiippuvuuteen. Kuntoutukseen hakeutuneiden perheissä päihdeongelmia on ollut yli puolella perheistä. Vanhempien käyttämistä päihdeistä tavallisimmin on alkoholi, jonka käyttö on ollut kuitenkin yleensä kohtuullista. Osalla vanhemmat ovat alkoholisteja sekä alkoholin ja lääkkeiden sekakäyttäjiä. Vain muutamien vanhemmat ovat käyttäneet jotain huumeausaineeksi luokiteltavaa päihdettä satunnaisesti. Huumeongelma on tyypillisempää sisaruksille, joilla se on yleensä ollut vaikea ja jatkunut pitkään.

Laitossijoituksissa ovat mukana lasten- ja perhekoti- sekä koulukotisijoitukset. Kuntoutukseen hakeutuneilla laitos-sijoitukset ovat suhteellisen harvinaisia: vain seitsemän kaikista kuntoutukseen hakeutuneista on elänyt osan lapsuudestaan tai nuoruudestaan lastensuojelulaitoksessa.

Nuoruus ja aikuisuus. Koulutus- ja työuran, vankilatuomioiden sekä oman perheen tietojen kartoittamisella pyrin selvittämään nuoruuden sekä aikuisiän riskejä, jotka ovat saattaneet aiheuttaa häiriöitä sekundaarisosiaalisuudessa ja sosiaalisen todellisuuden muotoutumisessa sekä mahdollisesti syventää päihderiippuvuutta.

Peruskoulutuksella tarkoitan joko peruskoulun tai lukion oppimäärän suorittamista. Yhtä lukuun ottamatta kuntoutukseen hakeutuneet ovat suorittaneet peruskoulun oppivelvollisuusiässä. Osa on käynyt myös lukion ja kirjoittanut ylioppilaaksi. Lukion suorittaneiden vähäisestä määrästä ja tutkimuseettisistä syistä johtuen en ole erottanut peruskoulun ja lukion suorittaneita omiin muuttujiinsa.

Ammatilliseen koulutukseen olen ottanut mukaan eri oppilaitoksissa saadun koulutuksen lisäksi vähintään kolmen kuukauden mittaiset, kokonaisuudessaan suoritettut ammattikurssit. Kaikkien kuntoutukseen hakeutuneiden ryhmässä 23:lla ei ole lainkaan ammatillista koulutusta. Lähteneiden ryhmässä ammatillinen koulutus puuttuu seitsemältätoista ja jääneiden ryhmässä kuudelta. Ammattikurssisuorituksia on joillakin useita, enimmillään viisi. Oppilaskansioissa on mainintoja kauppaoppilaitoksen tutkinnon ja ammattioppilaitoksen linjan suorittamisesta. Kahdella oppilaalla on maininta jostain muusta ammatillisesta koulutuksesta, mutta tiedoista ei ilmene, mistä koulutuksesta on kyse. Haastatteluissa saatujen tietojen perusteella tällä tarkoitetaan vankilassa suoritettua kurssia. Vankilan kurssit ovat kuitenkin lyhyitä eikä niillä yleensä saada ammatillista pätevyyttä. Tästä syystä olen jättänyt ne pois taulukosta.

Kuntoutukseen hakeutuneiden *työurat* ovat polveilevia. Nuorimmilla ei ole ehtinyt karttua lainkaan työkokemusta peruskoulun jälkeen. Selitys tälle on luonnollinen: heidän huumeuransa on alkanut usein jo peruskouluaikana eikä ammattin hankkimiseen tai työnhakuun ole ollut aikaa, kiinnostusta eikä voimia. Vaikka kiinnostusta työntekoon olisikin ollut, kouluttamattoman, päihderiippuvaisen työnhakijan mahdollisuudet työmarkkinoilla ovat olemattomat. Kahden naisen työkokemus on jäänyt karttumatta, kun "*mies huolehti siitä, että rahaa riitti elämiseen ja päihteisiin*". Muidenkin naisten työsuhteet ovat enimmäkseen olleet lyhyitä ja tilapäisiä. Lyhytkestoisiin työsuhteisiin on tavallisesti syytä se, että naisten elämäntyö on huumeidenkäytön aikana kuljeskelevaa ja toimeentulo sekä päihneiden rahoitus turvataan joko "*huoraamalla*" tai "*varastamalla ja jätkiltä huijaamalla*". Yksi selitys tälle on se, että huumemaaailmassa mies on traditionaalisesti perheen pääasiallinen huoltaja, on kyse sitten perustoimeentulosta tai huumeiden rahoituksesta. Lisäksi miehet näyttävät pystyvän huumeita käytettäessä jatkamaan työssäkäyntiä pidempään kuin naiset. Miehillä työkokemusta onkin karttunut enemmän kuin naisilla. Miesten työsuhteet ovat usein pitkiä: puolesta vuodesta ainakin kahteen vuoteen. Työsuhteet ovat usein myös pysyväisluonteisia. Erään miehen pisin, yhtäjaksoinen työsuhde kesti 19 vuotta. Osan tuosta ajasta hän toimi yksityisyrittäjänä. Taulukossa ovat mukaan yli kahden viikon pituiset työsuhteet.

Vankilaan on joutunut neljä miestä ennen huumeidenkäytön aloittamista. Käyttö alkoi vasta vankilassa oloaikana ja sen voi nähdä olleen jatke muulle huono-osaisuudelle. Muiden vankilatuomion saaneiden huumeura on alkanut ennen vankilaan joutumista. Uusintarikollisuus on huumeriippuvaisilla tavallista: kerran vankilaan joutunut palaa sinne usein takaisin. Kuntoutukseen hakeutuneista neljällä on takanaan neljä vankeusrangaistusta, kolmella viisi ja kahdella kaksi. Yhden vankeusrangaistuksen kärsineitä on kolme. Yhdellä on takanaan kuusi vankilareissua ja yhdellä seitsemän. Tässä yhteydessä on syytä mainita, että rikoslain perusteella voi korvata tietyn mittaisen vankeusrangaistuksen laitoksessa tapahtuvaan pitkäaikaiseen huumevieroitukseen sitoutumisella. Aineistonkeruuaikana kaksi miestä suoritti vankeusrangaistuksensa Mikeli-yhteisön 15 kuukauden huume kuntoutuksessa.

Omallalla perheellä tarkoitan pitkäkestoista avo- tai avioliittoa, joka on solmittu aikuisena. Valtaosa on ennen kuntoutukseen tuloaan elänyt "*sinkku-elämää*": vakituinen suhde on ollut vain 11 kuntoutukseen hakeutuneella. Lapsia on kahdeksalla miehellä ja viidellä naisella. Lasten lukumäärä vaihtelee yhdestä neljään. Muuttujien tiedot perustuvat tilanteeseen, joka perhesuhteissa oli kuntoutukseen hakeutumisen aikaan.

Päihdehistorioiden kuvaamiseksi olen poiminut aineistoista tiedot yleisesti riippuvuutta aiheuttavina pidettävien aineiden - sekä laillisten että laittomien - käytöstä. Olen esittänyt taulukossa kunkin aineen *käytön aloitusiän*. Päihde- ja huumeriippuvuuden kehittyminen on edennyt kaikilla samansuuntaisesti. Sukupuolten välillä on eroa siinä, että naisilla lähes kaikkien päihneiden käyttö on alkanut aiemmin kuin miehillä. Ero on suurin kovien aineiden aloitusiässä.

Yleensä *päihdeuran eteneminen* noudattaa samaa kaavaa: alkoholi, lääkkeet, miedot ja kovat huumeet. Päihdeura on alkanut tavallisimmin keskioluelä. Lähes kaikilla vahvemmat alkoholijuomat ovat tulleet kuvaan mukaan muutamien viikojen kuluessa ensimmäisestä keskioluthumalasta. Yleensä alkoholia on

edelleen käytetty huumeidenkäytön jo alettua. Lääkkeitä eli "ryynejä" on alettu napata keskioluen ja muun alkoholin kanssa, kun pelkkä alkoholihumala ei ole enää riittänyt. Lääkkeet on saatu joko reseptivapaasti apteekista tai vanhempien lääkekaapeista varastamalla. Osa oppilaista käytti lääkkeitä päihtymistarkoituksessa vielä ennen kuntoutukseen hakeutumistaan. Käytetyt lääkkeet olivat yleensä lääkärin määräämiä psyykenlääkkeitä.

Taulukossa on omina muuttujinaan esitetty *neljä tavallisimmin käytettyä huumetta*: kannabis, joka on mieto huume ja jolla tarkoitetaan yleensä hasista sekä amfetamiini, heroiini ja lsd, jotka ovat kovia huumeita. Oppilaskansioissa on mainintoja myös muista aineista, esimerkiksi sienistä, kokaiinista, ekstaasista ja khatista. "Pään sekoittamiseen" käytettiin myös hormoneja. Näiden käytöstä on kuitenkin vain yksittäisiä mainintoja, joten olen luokitellut ne muihin aineisiin. Käytön vähäisyyttä selitettiin saantivaikeuksilla; aineita ei liiku huumemarkkinoilla. Riippuvuuden kehityttyä ja käytön muututtua hallitsemattomaksi mietoja aineita ei toisaalta enää haluttu käyttää, koska kovemmista aineista saa parempia fiiliksiä. Käytettyjen aineiden osalta on myös havaittavissa, että kuntoutukseen hakeutuneet olivat käyttäneet mitä aineita tahansa saadakseen päänsä sekaisin. Kaikilla on ollut kyllä jokin suosikkihuume, mutta muita aineita on käytetty silloin, kun suosikkihuumetta ei ole ollut saatavilla.

Kynnys *mietojen huumeiden kokeilulle* on ollut matala. Niitä on kokeiltu samasta syystä kuin ryynejäkin: oli saatava parempia fiiliksiä ja vahvempi päihtymystila. Mietojen huumeiden käyttö on muuttunut säännölliseksi varsin lyhyessä ajassa. Yksi mies ja yksi nainen olivat olleet "vain" alkoholisteja ja käyttäneet hasista vain kokeiluluonteisesti parin viikon ajan ennen kuntoutukseen hakeutumistaan. Kumpikin on kuitenkin käyttänyt ainakin ajoittain lääkkeitä alkoholin kanssa eli on ollut sekakäyttäjä.

Kovien aineiden kokeiluihin on houkuttanut halu saada toisenlaisia, entistä vahvempia elämyksiä. Lähes kaikilla kovien aineiden käyttöä on edeltänyt mietojen aineiden käyttö. Ainoastaan yksi nainen on aloittanut aineidenkäytönsä kovilla aineilla. Miehistä yksi alkoi heti huumeuransa alussa käyttää kovia aineita paria miedomprien huumeiden kokeilukertaa lukuun ottamatta. Moni käytti myös useita aineita samanaikaisesti eli on ollut monikäyttäjä. Alkoholin ja lääkkeiden kanssa samanaikaisesti käytettyjen aineiden lukumäärä vaihtelee yhdestä viiteen.

Oppilaskansioissa on mainittu myös *käytön aloitusseura ja -paikka*. Ensimmäiset keskioluthumalat on otettu yleensä kavereiden kanssa hauskanpidon merkeissä. Joillakin alkoholin käyttö on alkanut omien vanhempien tai muun lähisukulaisen kanssa kotona. Jotkut naiset ovat aloittaneet juomisen vanhemman seurustelukumppanin tai puolison kanssa. Huumeidenkäyttö on useimmiten alkanut kavereiden kanssa silkasta uteliaisuudesta. Naisilla myös aineiden ensikokeilut ovat tapahtuneet usein vanhempien seurustelukumppaneiden kanssa. Suhde on tuolloin ollut molemminpuolinen hyötysuhde: naiset saivat miehiltä päihteitä seksuaalisia palveluksia vastaan. Muutamilla miehilläkin huumeidenkäyttö on alkanut kotona puolison kanssa. Joidenkin miesten huumeura on alkanut vankilassa sellitovereiden kanssa, joku kertoi aloittaneensa armeijassa tupakavereiden kanssa. Huumeidenkäytön aloitusseurana on ollut yksittäisissä tapauksissa myös muu seura, jolla tarkoitetaan tavallisimmin koulukotia. Laitoksessa käyttönsä aloittaneiden mielestä aineiden hankkiminen ja

käyttäminen ”*talon sisällä on helppo juttu*”. Koska ensimmäiset alkoholi- ja huumekeiulut ovat enimmäkseen tapahtuneet kavereiden kanssa vapaa-aikana, en ole esittänyt tietoja aloitusseurasta ja -paikasta taulukossa.

Elämänkulkujen ja päihdehistorioiden perusteella olen jaotellut kuntoutukseen hakeutuneet *elämästä selviytyjien* ja *elämysten etsijöiden* ryhmiin. Jaottelun perusteena on se, miten kunkin sosiaalistumisprosessi on edennyt ja millaista sosiaalista pääomaa on ehtinyt karttua ennen huumeidenkäytön aloittamista. Perusteena on myös se, ovatko he kuuluneet integroituneiden vai marginalisoituneiden ryhmittymään käyttöaikana. (Ks. mm. Lindberg 1998.) Huumeryhmittymän osalta jääneet eroavat huomattavasti muista ryhmistä: yli 60 % kuuluu elämysten etsijöihin. Sen sijaan kaikkien kuntoutukseen hakeutuneiden miehistä 63 % ja naisista 79 % sekä lähteneiden miehistä 75 % ja naisista 85 % kuuluu elämästä selviytyjiin.

Hoitohistoriat. Kuntoutukseen hakeutuneiden hoitohistoriat ovat varsin kirjavia. Riippuvuudesta on yritetty päästä eroon niin mielisairaaloissa kuin lääkkeellisissä ja lääkkeettömissäkin hoitopaikoissa. Joku on yrittänyt irrottautua riippuvuudestaan 14 kertaa. Keskimäärin hoitoyrityksiä on seitsemästä kahdeksaan. Taulukossa ovat mukana hoitoyritykset, joiden on ollut tarkoitus kestää vähintään 2 kuukautta. Lyhyet katkaisuhoidot olen jättänyt pois taulukosta. Aiempien yritysten kesto on kaikilla keskimäärin hieman yli seitsemän, lähteneillä lähes kahdeksan ja jääneillä hieman yli neljä viikkoa.

7.1 Elämänkulut ja lapsuuden sosialisatioprosessit

Hahmottaessani kuvaa kuntoutukseen hakeutuneiden syrjäytymisprosesseista havaitsin jääneiden eroavan kaikkien tulleiden joukosta lapsuuden tapahtumien osalta. Jääneiden sosialisatioprosessit lapsuudessa näyttivät olevan erilaiset kuin kaikkien kuntoutukseen hakeutuneiden sosialisatioprosessit.

Löytääkseni vastauksen 1. tutkimuskysymykseeni ”Millaisia ovat narkomaanien elämänkulut ja lapsuuden sosialisatioprosessit?” kartoitan tarkemmin kuntoutukseen jääneiden (N=11) lapsuuden tapahtumia 0–13 ikävuoden aikana. Pyrin arvioimaan, löytyykö lapsuudesta riskitekijöiksi luokiteltavia tapahtumia, joilla saattaisi olla yhteyttä syrjäytymispolulle ja huumeuralle ajautumiseen. Kuvaan jääneiden lapsuusaikaa tapauskertomusten perusteella tyypitellen tapahtumia tiettyjen ominaispiirteiden mukaisesti. Olen poiminut tiedot oppilaskansioista sekä täydentänyt niitä haastattelujen ja päiväkirjojen perusteella. Tapauskertomukset olen esittänyt liitteessä 6. Kokoan liitteen lopussa kuvioon 4 jääneiden primaarisosialisaation ja sekundaarisosialisaation alkuvaiheen riskitekijöiksi luokiteltavat tapahtumat aikajanalla syntymästä yläasteikään. Kertomusten aineistokatkelmat ovat lainauksia haastatteluista tai päiväkirjoista. Tutkimuseettisistä syistä olen jättänyt lainauksissa ilmenevät henkilöiden ja paikkojen nimet pois. Puheen tauot olen merkinnyt tekstiin kolmella pisteellä. Poisjätetyn tekstin olen korvannut katkoviiivalla. Oppilaiden nimet olen muuttanut sekä tapauskertomuksissa että kuviossa. Saattaa olla, että yhteisöön on myöhemmin tullut kuntoutukseen samanniminen oppilas, mutta kuukaan vuoden 1999 loppuun mennessä tulleista ei esiinny omalla nimellään.

Riskitekijät sosialisatioprosesseissa - syitä syrjäytymispolulle ja huumeriippuvaiseksi ajautumiseen. Yksilön elämäntilanne koostuu subjektiivisista kokemuksista ja toiminnasta yhdistyneenä ympäröivään yhteisöön. Yksilön elämäntilanteeseen voivat vaikuttaa riskitekijät perheessä, vertaisryhmässä, koulussa ja ympäröivässä yhteisössä. Yksilön persoonallisuudesta riippuu, millaisen merkityksen muutokset elämäntilanteessa saavat. Elämänmuutokset ovat luokiteltavissa riskitekijöiksi silloin kun ne heikentävät yksilön sosiaalista selviytymistä. Useissa tutkimuksissa (ks. mm. Hurme 1981; Rutter 1983; Rutter & Taylor 2002; Rönkä 1996, 1999) on todettu, että lapsuudenaikaisilla riskitekijöillä on enemmän merkitystä myöhemmälle sosiaaliselle selviytymiselle kuin aikuisiän riskitekijöillä.

Kuntoutuksen loppuun käyneiden lapsuuden tapahtumien merkitys painottuu tulkinnoissani sillä perusteella, minkä merkityksen he ovat itse puheissaan elämänmuutoksille antaneet. Riskitilanteet perustuvat siis subjektiiviselle näkemykselle. Toisinaan koko lapsuus on ollut yhtä muutosta: riskitekijöiksi luokiteltavia tapahtumia on ollut useita ja jotkut tapahtumat ovat toistuneet. Jokin yksittäinen tapahtuma on johtanut toiseen eli elämänmuutokset ovat ketjuuntuneet.

Eniten painoarvoa puheissa tuntuvat saavan vanhempien avioero ja sitä seurannut äidin uusi avioliitto, väkivaltaisuus ja päihteidenkäyttö perheessä, perheenjäsenten huonot keskinäiset välit, emotionaalinen hyläytyksi tuleminen sekä taloudelliset toimeentulovaikeudet.

"Vanhemmat eros, kun olin kolmen... mulla ei oo muistikuvaa oikeasta isästä ja äidistä. - - isäpuoli yritti kasvattaa ankaralla kädellä. - - remmi viuhu välillä - - turhankin tiheeseen tahtiin" (Risto, 23).

Ongelmiin liittyy usein asuinpaikan vaihtuminen yhdistyneenä tärkeistä ihmisistä luopumiseen. Perheen muuttoihin on yleensä yhdistynyt sekä kaveripiiriin että koulun vaihtuminen. Näitä on usein seurannut koulukiusaamista ja muita kouluvaikeuksia. Joskus ongelmana on ollut vaikeus saada kavereita lainkaan ja siitä johtuva väärään seuraan ajautuminen. Koulukiusaaminen tai kiusatuksi joutuminen eivät ole painoarvoltaan kovin merkittäviä. Sen sijaan vaikeus saada kavereita on koettu merkittäväksi.

"Kaikki kaverit - - jäivät 400 kilometrin päähän... ei ollut ketään kavereita. - - olin hyvin yksinäinen, ei voinut edes soittaa entisille kavereille, koska äiti oli laittanu puhelimeen ysieston... se tuntu törkeän pahalta" (Kari, 29).

Lisäksi sekä koulunkäyntiin että harrasteisiin liittyneet vanhempien kohtuuttomat odotukset ovat olleet merkittävä riskitekijä - erityisesti subjektiivisesti koettu kyvyttömyys vastata näihin odotuksiin. Myös isän kuolemaa seurannut luopuminen ja elinolosuhteiden muuttuminen on toisinaan ollut painoarvoltaan merkittävä riskitekijä.

Riskitekijät ovat eri yksilöillä saaneet erilaisen merkityksen: yhdelle jokin yksittäinen tapahtuma on ollut selviytymistä heikentänyt tekijä, toiselle sama tapahtuma on ollut voimavara. Perhetilanteesta riippuen esimerkiksi päivähoitoon meno ja siihen liittynyt ero vanhemmista on voinut haavoittaa itsetuntoa merkittävästi. Se on ollut uhka sosiaaliselle selviytymiselle. Jollekin toiselle päivähoitoon pääseminen on ollut parasta, mitä lapsuudessa on tapahtunut, koska

se on parantanut olosuhteita ja selviytymismahdollisuuksia. Sen voi ajatella vahvistaneen yksilön sisäisiä voimavaroja eli tapahtuma on ollut suojaava tekijä.

Kuntoutukseen jääneiden lapsuudessa ei suojaavia tekijöitä kuitenkaan kovin usein ole ollut. Tästä johtuen olen jättänyt suojaavat tekijät pois kuviosta. Kertomuksista löytyy kuitenkin yksi merkittävä suojaavaksi tekijäksi luokiteltava tapahtuma: yli puolella lapsuuden positiivisin tapahtuma on ollut se, kun kotiin tuli koiranpentu. Koiran hoitaminen rytmitti arkipäivää. Koira oli aina iloisena vastaanottamassa kotiin tullessa. Koira tuntui olevan ainoa elävä olen- to, johon saattoi luottaa, kun muut hylkäsivät. Koirasta tuli vuosikausiksi tärkein kaveri, joka seurasi mukana vielä silloinkin, kun huumeidenkäyttö oli jo alkanut. Koirasta huolehtiminen hillitsi huumeidenkäyttöä ja antoi edes jonkinlaisen syyn elää, kun käyttö oli jo muuttunut itsetuhoiseksi.

”Vain koirani piti minut hengissä” (Martti, 26).

Ongelmat lapsuusperheessä. Vanhempien avioeron seurauksena lapsuus muuttui rajattomaksi. Tavallista on ollut, että isä muutti pois kotoa eikä enää ollut asettamassa rajoja. Äiti ei rajojen asettamiseen joko pystynyt tai hänellä ei ollut siihen aikaa tahi halua. Epäjohdonmukaisella kasvatuksella on saattanut olla osuutta käyttäytymisen haavoittuvuuteen; ensin isä kasvatti liian kovalla kurilla, vanhempien eron jälkeen lapsi jäi käytännöllisesti katsoen kokonaan kasvatamatta.

”Yllättäen vanhemmat eros, kun olin ensimmäisellä luokalla... isä muutti pois kotoa... näki isää yhä vähemmän - - kurinpito loppu käytännössä kokonaan” (Martti, 26).

Isän lähtö on yleensä ollut suuri menetys. Lapsen itsetunnon myönteinen kehitys on estynyt, koska lapsi on tuntenut itsensä hylätyksi ja epäonnistuneeksi. Seurauksena on ollut sisäisten selviytymisresurssien kehittymisen häiriöitä ja näillä puolestaan merkitystä sosiaalisessa selviytymisessä. Selviytymisresurssien kehittymisen esteenä on voinut olla muidenkin luottamuksellisten ihmissuhteiden puuttuminen. Tällä on ollut yhteys itsehallinnan puutteelliseen kehitykseen.

Monasti avioeron taustalla on ollut vanhempien väkivaltaisuutta ja päiheteidenkäyttöä. Useimmiten isä on ollut väkivaltainen äitiä kohtaan. Toisinaan isän väkivalta on kohdistunut myös lapseen, toisinaan myös äiti on ollut väkivaltainen.

”Mutsi löi päätä - - vessan hanaan... piti tukasta kiinni - - päähän tuli iso haava... jouduin tikattavaks sairaalaan” (Jouni, 26).

Lapsi on joutunut pakoilemaan riiteleviä ja väkivaltaisia vanhempiaan. Kun vanhemmat riitelivät tai riehuivat humalassa, kodin ilmapiiri on ollut epävakaa ja ennustamaton. Ilmapiirillä voi tulkita olleen merkitystä itsetunnon kehittymiselle: lapsi koki jäävänsä liian vähälle huomiolle, kun vanhemmat käyttivät suuren osan ajastaan keskinäisiin välienselvittelyihin. Lapsi ei ole koskaan voinut olla varma, millaisessa kunnossa isä ja äiti illalla ovat ja missä itse yönsä viettää.

"Vanhemmat joi paljon ja riiteli sitäkin enemmän - - olin selvillä naapureilla yötä" (Salli, 21).

Tavallisesti vanhemmat edustavat perheen sisäisessä primaarisosialisaatiossa sekä turvaa että auktoriteetteja. Tämä turva ja auktoriteetti ovat puuttuneet monen lapsuudesta ja puheissa toistuvat pelko ja häpeä. Erityisesti äidin väkivaltaisuus ja päihteidenkäyttö on aiheuttanut pelkotiloja ja turvattomuuden tunteita. Kiinteä suhde äitiin ei ole koskaan päässyt muodostumaan, mikä olisi ollut myöhemmän sosialisointin ja suhteiden luomisen perusta.

"[Vanhemmat] käytti molemmat rajusti alkoholia - - äiti joi paljon ja oli usein tiedottomassa tilassa kotona, kun olin pieni. Lapsuus oli myrskystä - - elin kuplassa ja kuvittelin, et perhe on normaali... jälkepäin on tajunnu, että perheen tunneilmasto oli huono. - - kun siinä on ollu kuitenkin päihteitä koko aika tai sitä alkoholia... et kuinka sit voi tuntee aidosti. Niitä tunteita, mitkä on ollu - - vanhemmat on - - yrittäny niillä eväillä, mitä niillä on ollu käytettävissä" (Risto, 26).

Perhe on kuulunut alempaan yhteiskuntaluokkaan esimerkiksi vanhempien työttömyyden takia. Vanhempien ero ja päihteidenkäyttö ovat niukentaneet perheen elinoloja entisestään. Tästä johtuneet toimeentulovaikeudet ovat myös voineet olla lapsuuselämän ongelmallisuuden osatekijöitä. Vaikka kotona olisi ollut ruokaa ja puhtaita vaatteita tarjolla, yksinhuoltajaksi jääneellä vanhemmalla ei ole riittänyt taloudellisten huolien keskellä voimavaroja lapsen emotionaalisten tarpeiden huomioimiseen. Tämä on aiheuttanut lapselle turvattomuuden tunteita, mitkä puolestaan ovat johtaneet luonnollisen sosiaalisen selviytymisen häiriintymiseen. Primaarisosialisaatio on ajautunut väärälle uralle jo varhaislapsuudessa. Tällä on saattanut olla tunne-elämän kehitykseen traumaattinen yhteys. Lapsen elämäk kuva on alkanut muotoutua epävakaaksi ja ennustamattomaksi. Tämän seurauksena lapsi on vähitellen alkanut omaksua vääränlaisia sosiaalistumisprosesseja.

Usein uusperheenkään sisäiset suhteet eivät ole olleet kunnossa, millä on voinut olla yhteyttä muiden riskitekijöiden ilmenemiseen. Myös uusperheessä on käytetty päihteitä ja väkivalta on ollut tavallista. "Uuden isän" kanssa ei yleensä ole tultu lainkaan toimeen, kun tämä on ollut välinpitämätön ja aggressiivinen. Usein isäpuoli on ollut myös hyvin dominoiva äitiä kohtaan. Äiti ei ole uskaltanut asettua isäpuolta vastaan puolustamaan lapsiaan. Isäpuolen käyttäytymisen takia muiden perheenjäsenten tarpeet ovat jääneet huomiotta.

"Isäpuoli oli ankara - - pelkäsin sitä. - - saatto hermostua, jos puhui liian kovalla äänellä tai pyysi - - äidiltä neuvoja koulutehtävissä - - se häiritsi sen television katselua. - - se oli välinpitämätön ja aggressiivinen. Äiti ei uskaltanu asettua sitä vastaan eikä puolustanu" (Markku, 26).

Nämä tekijät ovat saattaneet olla lapsen itsetunnon myönteisen kehityksen esteenä. Epänormaali suhde isäpuoleen on osaltaan estänyt myöhempää sosialisointia ja suhteita myöhempien sidosryhmien kanssa. Vääristyneillä uusperheen sisäisillä suhteilla on voinut olla yhteyttä tunne-elämän ja identiteetin kehityksen häiriöihin.

Kertomuksista on tulkittavissa, että lapsi on kokenut primaarisosialisointivaiheen aikana vanhempien taholta emotionaalisesti hylätyksi tulemisen tunteita. Taustalla on ollut tunne siitä, että erityisesti äiti kohtelee huonosti. Lapsi

on jäänyt toiseksi äidin löydettyä uuden miesystävän. Aikuisten päihteidenkäyttö lienee ollut osasyynä siihen, että aikaa tai voimavaroja ei ole riittänyt lapsen emootioiden huomioimiseen. Vanhemmat ovat olleet välinpitämättömiä ja kodin ilmapiiri on ollut destruktiivinen. Lapset ovat joutuneet vastaamaan itsestään ja tulemaan toimeen omillaan. Joskus perheenjäsenten roolit ovat vaihtuneet ja lapsi on joutunut huolehtimaan itsensä lisäksi myös vanhemmistaan.

Yhden huoltajan perheessä kasvuolosuhteet ovat toisinaan olleet melko turvalliset. Äiti on käynyt työssä, hänellä ei ole ollut päihdeongelmia ja hän on pitänyt lapsesta hyvää huolta. Suhde äitiin on ollut hyvä ja kotona on ollut rakastava tunneilmasto. Äidin aika on kuitenkin mennyt perheen taloudellisen toimeentulon turvaamiseen eivätkä hänen voimavaransa ole riittäneet lapsen itsetunnon ja -kontrollin kehityksen tukemiseen.

“Himassa ei haitaksi asti pyöriny äijiä jaloissa, mutsi tuli varsin hyvin yksin toimeen... mutsi vaan painoi aina töitä” (Kari, 29).

“Hyvissä perheissä” ei vanhemmilla ole ollut riittävästi aikaa lapselleen, kun on pitänyt luoda työuraa. Vanhemmat eivät ehkä tietoisesti ole pitäneet urakehitystään tärkeämpänä, lapsi on vain jotenkin jäänyt sivuun - usein hoitajan hoiviin. Lapsuus on näyttänyt ulospäin onnelliselta. Vanhempien korkeasta koulutustasosta ja hyväpalkkaisista ammateista johtuen taloudellinen toimeentulo on ollut turvattua. Vaikka kulussit ovat olleet kunnossa ja suhde hoitajaan hyvä, lapsi on jäänyt vaille vanhempien tukea ja turvaa. Tällainen primaarisosialisatiovaiheen aikainen vanhempien taholta emotionaalisesti hylätyksi tuleminen on saattanut olla riskitekijä yksilön persoonallisuuden kehityksen kannalta ajateltuna. Se on estänyt sosiaalista identifikaatiota sekä itsetunnon kehittymistä ja myöhempää sosiaalista selviytymistä.

Perhesuhteita suurempi merkitys on ollut sillä, että lapsi on joutunut vaihtamaan asuinpaikkaa tietyssä iässä. Asuinpaikka on saattanut vaihtua useastikin. Välillä perhe on muuttanut samalla paikkakunnalla, välillä on vaihdettu paikkakuntaa.

“Sillei oo - - mitään merkitystä, kenen kanssa mä oon asunu. - - silloin merkitystä, et mä vaihdoin paikkakuntaa tietyssä iässä... se on päivänselvää” (Arttu, 25).

Toisinaan muutto on tapahtunut sijaisperheeseen sijoittamisen takia. Osa sijoitetuista on palannut biologiseen perheeseensä, mutta joutunut muuttamaan uudelleen. Muuttoihin on liittynyt tärkeistä ihmisistä luopuminen. Joku on esimerkiksi asunut varhaisvuotensa mummolassa ja toteaa mummon olleen elämänsä tärkein henkilö ja elämän mummolassa onnellista. Mummon osuus sosiaalistumisprosessin alussa on siis ollut merkittävä. Mummolasta takaisin äidin luo muuttaminen on ollut lapsuuden merkittävin riskitekijä: kaikki vaikeudet tuntuvat alkaneen siitä. Mitä varhaisemmassa kehitysvaiheessa muutot ja lähipiirin vaihdokset ovat tapahtuneet, sitä todennäköisempää on ollut lapsen elämäkuvan muotoutuminen epävakaaaksi ja ennustamattomaksi. Lapsi on oppinut jo varhain, että ihmiset tulevat ja menevät. Tällä on ollut kielteinen merkitys persoonallisuuden ja itsetunnon kehittymiselle. Myös lapsen luonnollinen sosiaalinen selviytyminen on häiriintynyt ja seurauksena on ollut väärän-

laisten sosiaalistumisprosessien omaksuminen. Lapsi ei ole kyennyt solmimaan läheisiä suhteita muihin ihmisiin aikuisenakaan.

Vaikeudet kaveripiirissä ja koulussa. Myös vertaisryhmän jäsenten välillä suhteilla on suuri merkitys yksilön sosiaaliselle selviytymiselle. Erityisesti kaveripiirin vaihtumisella on merkitystä yksilön identiteetin kehittymiselle ja sosiaalistumiselle. Kuntoutukseen jääneillä kaverit ovat tulleet perhettä tärkeämmiksi viimeistään ala-asteelle siirryttäessä ja persoonallisuuden lopullinen muovautuminen on alkanut tapahtua ryhmäsosialisaation kautta. Kaveripiiri on vaihtunut useimmiten koulunvaihdon yhteydessä. Kun kaveripiiri on vaihtunut, ryhmäsosialisaatio on estynyt.

Usein lapsella on ollut vaikeuksia solmia suhteita uusiin kavereihin. Hän on kyllä yrittänyt hakea hyväksyntää ja turvallisuudentunteita kaveriporukoista jäätyään niistä osattomaksi kotona - usein turhaan. Tätä voi selittää yksilön persoonallisilla tekijöillä: jos on esimerkiksi ujo ja syrjäanvetäytyvä, on vaikea solmia suhteita muihin. Tämä voi aiheuttaa yksilölle tunnetta epäonnistumisesta, millä saattaa olla yksilön identiteetin kehitykselle traumaattinen merkitys.

"En tuntenu tulevani hyväksytyks kotona enkä muiden samanikäisten kanssa. - - olin aika ujo... tutustuminen samanikäisiin oli vaikeeta... se aiheutti hankaluuksia jo tarhassa. - - koulunmeno pelotti, kun sielläkään ei ollu kavereita" (Risto, 26).

Myös yksilön statuksella nuoruudenaikaisissa vertaisryhmissä on ollut pysyviä vaikutuksia persoonallisuuteen. Kun tavanomaiset yritykset solmia suhteita toisiin samanikäisiin ovat epäonnistuneet, nuori on hakeutunut tai ajautunut väärään seuraan - usein itseä vanhempien porukkaan. Tullakseen hyväksytyksi uudessa porukassa, nuori on hakenut oikeanlaista kommunikaation ja käyttäytymisen tapaa. Monesti pikkurikoksista ja juopottelusta on tullut nuoren identiteetin kehitystä tukevia välineitä ja samanhenkisestä kaveriporukasta uusi sosiaalinen konteksti. Tekemällä jotain poikkeuksellista on saanut hyväksyntää muilta. Esimerkiksi väkivallan ja pikkurötösten avulla on saanut arvostusta ja itseluottamusta sekä löytänyt turvallisuudentunnetta.

"Alko tehdä rikoksia kavereiden kanssa - - poltettiin kotipaikkakunnan vanhin museorakennus... siitä tuli iso juttu lehteen, mut ei me siitä mitään saatu, kun kaikki oli alle neljätöistä" (Markku, 25).

Toisten samanlaisten nuorten joukossa on otettu käyttöön omat sosiaalistumismenetelmät ja saatu vaihtoehtoisia todellisuuden ja identiteetin määritelmiä. Nämä ovat osaltaan haitanneet myöhempää tunne-elämän ja identiteetin kehitystä. Samanhenkisten joukko on alkanut omaksua valtakulttuurista poikkeavia normeja, jotka ovat sysänneet yhä kauemmas valtakulttuurista. Nuoren identiteetti ja tavoitteet ovat muuttuneet entistä selkiintymättömämmiksi. Kun nuorelta ovat puuttuneet hyvät ja ristiriidattomat suhteet perheeseen eikä hän ole löytänyt näitä suhteita vertaisryhmästäkään, hän ei ole voinut kehittyä persoonaltaan vahvaksi ja positiiviseksi. Sosialisaation voi tulkita lopullisesti häiriintyneen primaarisosialisaation ja sekundaarisosialisaation ristiriidoista.

Asuinpaikkojen sekä koulun ja kaveripiirin vaihtumiset ja väärään seuraan ajautuminen ovat aiheuttaneet vaikeuksia koulussa. Joku on joutunut koulukiusatuksi, jostain toisesta tullut kiusaaja. Erityisluokalle siirtoja on tapahtunut silloin tällöin. Erityisluokkasiirtojen syynä ovat olleet yleensä käytöshäiriöt

tai oppimisvaikeudet. Käytöshäiriöihin johtaneina tekijöinä lienevät olleet aiemmat riskitekijöiksi luokiteltavat elämänmuutokset ja ennen muuta se, miten lapsuudenkodissa on hoidettu ja millainen ilmapiiri kodissa on ollut.

Muut riskitekijät. Toisinaan vanhemmat ovat kohdistaneet lapsensa kohuuttomia, ylisuuria odotuksia toteuttaen omia, toteutumattomia toiveitaan esimerkiksi pakottamalla harrastuksesta toiseen.

“Muston varmaan lapsena koetettu hommata superatleettii - - mä oon kuusvuotiaast jonnekin kahteentoist, kolmeentoist ikävuoteen asti - - viidest seittemään kertaa viikos ja viikonlopun pelit päälle - - aina juossu harkkareist toisiin - - muston yritetty tehdä sakukoivua” (Arttu, 25).

Monesti vanhemmat ovat toivoneet nuoren menestyvän paremmin koulussa ja hakeutuvan peruskoulun jälkeen johonkin tiettyyn oppilaitokseen. Joskus on käynyt niin, että vanhemmat ovat suorastaan väheksyneet lastaan, kun tämä ei ole menestynyt koulussa tai harrastuksissa toivotulla tavalla. Nuorella ei mielestään ole ollut mahdollisuuksia tai edes halua toteuttaa vanhempiensa toiveita. Tästä on saattanut aiheutua epäonnistumisen tunteita sekä häiriöitä nuoren identiteetin ja itsetunnon kehittymisessä.

Tutkimuksessani mukana olevilla isän kuolema on tapahtunut siinä vaiheessa, kun päihteidenkäyttö on jo ainakin jollain tasolla alkanut. Vaikka puheista on tulkittavissa isän kuoleman olleen merkittävä elämän käännekohta, sitä ei voi tulkita lapsuuden riskitekijäksi. Isän kuolemaa on kuitenkin ollut vaikea uskoa tai hyväksyä ja se on saanut aikaan päihteidenkäytön lisääntymistä ja säännöllistymistä.

Ongelmien ketjuuntuminen. Syrjäytymispolun alkuun ja huumeidenkäyttäjäksi ajautuminen on tapahtunut ongelmien kasautumisen seurauksena. Lapsuusiän riskitekijät ja sosiaalisen selviytymisen ongelmat myöhemmässä elämässä ovat kasautuneet sekä ulkoisen että sisäisen kasautumisen väylää pitkin. Kun esimerkiksi kotona ei ole hyväksytty, ongelmatilanteista on pyritty selviytymään luomalla kulissimaailma: eristäytytty perheestä ja hakeuduttu toisten samankaltaisten seuraan. Voidaan puhua sosiaalisesta deprivatiosta, johon on liittynyt päihteidenkäyttöä. Tästä on ollut seurauksena lisääntyvää paheksuntaa kodin taholta. Elinolosuhteet ovat vaikeutuneet entisestään ja selviytymismahdollisuudet elämänalueilla kaventuneet. Nuori on alkanut valita uusia ei-toivottuja tapoja kohottaakseen arvoaan muiden silmissä esimerkiksi varastelemalla. Tämä on johtanut nopeasti leimautumiseen. Elinympäristö on alkanut ylläpitää ja vahvistaa sopeutumisongelmaa. Nuori on pyrkinyt peittämään haa-voittuvuuttaan ja kohottamaan arvoaan aggressiivisella käyttäytymisellä - kierre on ollut valmis.

“Sitä haki jännitystä elämään, kun murtautu kauppoihin kavereiden kanssa... kaljaa ja tupakkaa varastettiin... osallistuin joukkotappeluihin” (Martti, 26).

Sisäinen elämänhallinta on entisestään heikentynyt ja nuori on alkanut omak-sua itseään koskevia negatiivisia ajattelutapoja. Nuoren itsetunto on ollut heikko ja hän on ollut pohjimmiltaan arka ja pelokas. Hän ei ole enää uskonut vaikutusmahdollisuuksiinsa. Kykyä selviytyä elämän riskeistä on estänyt myös kyvyttömyys suhtautua tulevaisuuteen suunnitelmallisesti ja ajatella elämänmuutoksia positiivisina mahdollisuuksina.

Yksilölliset persoonallisuudenpiirteet ovat osaltaan aiheuttaneet ongelmien kasautumista esimerkiksi vaikeuttamalla suhtautumista ristiriitaisiin tilanteisiin. Nuorella ei ennen pitkää ole juuri ollut vuorovaikutusta tavallisissa ryhmissä eikä ryhmiin kuulumisen tunnetta. Riskitekijöiden ketjuuntumisen seurauksena nuoresta on tullut tunne-elämältään rajoittunut, itsekäs ja epäinhimillinen sekä yhteistyökyvytön yksilö. Arvoperustan ja sisäistyneen normiston puuttumisen seurauksena nuori ei ole osannut ottaa toisia ihmisiä huomioon. Nuorelta on puuttunut oikeanlainen kommunikaatio ja käyttäytyminen porukassa. Hänellä on ollut persoonallisuudenpiirteistä johtuvia vuorovaikutusongelmia kavereiden kanssa eikä hän ole kokenut tulewansa hyväksytyksi.

”Vaikka olin luonteeltaan ilonen ja vilkas, mulla oli taipumusta hankkiutua riitoihin toisten kanssa - - aliarvioin ja vähättelin aina muita - - ei kaverit siitä tykänneet. - - en oikein koskaan - - tullu hyväksytyks” (Olavi, 30).

Nämä tekijät ovat osaltaan haitanneet tunne-elämän ja persoonallisuuden kehitystä. Seurauksena on saattanut olla wääränlaisten sosiaalistumisprosessien omaksuminen.

Yhteenveto. Kuvion 4 (ks. liite 6) perusteella on havaittavissa, että jääneiden primaari- ja sekundaarisosialisaation alkuvaiheen riskitekijöiden ilmenemisessä on yksilöllisiä eroja 0–13 vuotiaana. Osalla riskeiksi luokiteltavia tapahtumia on tapahtunut koko ajan syntymästä alkaen aina yläasteikään saakka. Tässä joukossa on sekä elämysten etsijöitä että elämästä selviytyjiä. Osalla subjektiivisesti merkittäviksi koetut riskitapahtumat ajoittuvat lapsuuteen ennen koulun aloittamista (useimmin selviytyjillä), osalla puolestaan murrosiän kynnykselle (useimmin etsijöillä). Perheen sisäiset riskit koetaan puheiden perusteella painoarvoltaan merkittäviksi silloin, kun ne tapahtuvat lapsuudessa. Murrosiän kynnyksellä painoarvoltaan merkittävimiksi tulevat asuinpaikan, koulun ja kaveripiirin vaihtumiset. Muutto samalla paikkakunnalla esiintyykin taulukossa, kuten myös jääneiden puheissa useimmin (16 kertaa). Seuraavina tulevat koulun vaihto (12), muutto toiselle paikkakunnalla (10) ja kaveripiirin vaihtuminen (9). Vanhempien avioero toistuu 8, vanhempien päihdeongelma 7 kertaa. Sisaruksen syntymä mainitaan 5, perheväkivalta puolestaan 4 kertaa. Muutto äidin uuden miesystävän luo samoin kuin päivähoitoon meno mainitaan 3 kertaa.

Kuviossa esitetyn yhteenvedon perustella on siis tulkittavissa, että perheen merkitys yksilön socialisaatioprosessissa on merkittävä varhaisvuosina, mutta se vähenee kouluikään mennessä. Vertaisryhmä yksilön socialistajana tulee merkittävämmäksi. Vaikeasti päihderiippuvaisten narkomaanien elämän ongelmien taustalla on kuitenkin usein jo lapsuudessa harhateille vienyt syrjäytymispolku tai ainakin useita sen osa-alueita: ongelmat lapsuusperheessä, vaikeudet koulussa, wäärä seura, sijoitukset lastensuojelulaitoksiin, päihdekäyttö tai rikostelu. Mutkainen lapsuuselämän polku on johtanut psykososiaaliseen kriisiin, jonka seurauksena on lopulta ollut totaalinen normittomuus. Valmius lain rikkomiseen on kasvanut ja syyllisyyden tunne kadonnut kokonaan - monella jo ala-asteen loppuvaiheessa, viimeistään yläasteelle siirryttäessä. Syrjäytymiseen ovat alkaneet liittyä sekä subjektiivisesti koetut että objektiivisesti havaittavissa olevat ongelmat. Moni on edennyt tilanteeseen, jossa on

useilla elämänalueilla periferiassa. Elämänhallinta on ollut ongelmallista ja syrjäytymispolulle on jouduttu lopullisesti.

Primaari- ja sekundaarisosialisatiossa epäonnistumisella sekä alhaisella statuksella vertaisryhmissä on ollut epäsuotuisa yhteys tunne-elämän ja identiteetin kehitykseen sekä persoonallisuuteen ja myöhempään sosiaaliseen selviytymiseen. Pääteistä on alkanut tulla psykologinen varaosa, jonka avulla on pystynyt kohtaamaan elämäntilanteet ja solmimaan suhteita vertaisiin, olemaan jotakin. Päätteet ovat auttaneet myös kohtaamaan pelkoja. Aluksi humalasta on haettu hyviä fiiliksiä ja jännitystä elämään. Myöhemmin on yritetty saavuttaa edes jonkinlaista lämpöä ja rakkauden tunnetta viinasta ja humalaisista kaveista. Kun toisten samankaltaisten ryhmästä on elämästä aiemmin puuttuneita asioita löytynyt, on myöhemmin ollut helppo sosiaalistua myös huumeporukoihin. Huumehuuruinen seura on korvannut normaalit emotiot. Aineissa myös itsen kohtaaminen on tuntunut helpommalta.

7.2 Syrjäytymisprosessit

Pilviset polut - ongelmat kasautuvat. Yksilön elämänselitys on kehityshaasteiden jatkumo, jossa yksilön vaikeudet kunkin ikävaiheen kehitystehtävissä vaarantavat myöhempää selviytymistä. Lapsuusiän riskitekijöillä ja sosiaalisen selviytymisen ongelmilla myöhemmässä kehitysvaiheessa on taipumus kasautua. Lapsuusiän riskitekijät eivät yksinään riitä selittämään yksilön huumeurallista ajautumista. Myös myöhemmillä elämäntapahtumilla voi olla yhteys elämänselityksen ongelmiin.

Kartoitan kaikkien kuntoutukseen hakeutuneiden (N=43) elämänselityksiä sekä päihde- ja hoitohistorioita 13 ikävuodesta alkaen kokonaiskuvauksena. Perustelen kokonaiskuvaukseen siirtymistä sillä, että elämäntapahtumat ja syrjäytymisprosessit näyttävät samankaltaisilta 13 ikävuodesta alkaen. Syrjäytymispolun alkuun on ajaututtu ja elämästä selviytyminen muuttunut vaikeaksi. Pääteidenkäyttö on alkanut ja päihderiippuvuus edennyt kaikilla lähes saman kaavan mukaan. Kokonaiskuvauksen avulla pyrin löytämään vastauksen elämänselityksen osalta 1. tutkimuskysymykseen "Millaisia ovat narkomaanien elämänselitykset ja lapsuuden sosialisointiprosessit?" sekä 2. tutkimuskysymykseen "Millainen syrjäytymisprosessi huumeriippuvuuden kehittyminen on?" ja arvioimaan yksilöllisiä syrjäytymis- ja huumeriippuvuuden etenemisprosesseja. Olen esittänyt päihde- ja hoitohistoriat ja tapahtumien prosenttiosuudet liitteen 5a taulukossa 3. Jääneiden joukkoon kuuluvan naisen tietoja ei ole taulukossa esitetty prosentteina. Mikäli jokin tapahtuma on hänellä tapahtunut, taulukko on merkitty x. Prosenttiosuuksien perusteella on havaittavissa, että kyseisen naisen elämänselitys muistuttaa miesten elämänselityksiä ja eroaa useilla osa-alueilla muiden naisten elämänselityksistä. Kaiken kaikkiaan syrjäytymisprosesseissa on havaittavissa jonkin verran eroa naisten ja miesten välillä.

Elämä lapsuusperheessä 13-vuotiaasta alkaen. Huumeriippuvuudesta riippumatta kaikilla kuntoutukseen hakeutuneilla on menetyksiä ja pettymyksiä lapsuuden ja nuoruuden läheisissä ihmissuhteissa. Lapsuusperheessä on koettu turhautumisen, turvattomuuden tai irrallisuuden tunteita. Myös perheen

vuorovaikutussuhteiden toimivuudessa on ollut häiriöitä. Näillä on ollut yhteyttä identiteetin kehitykseen ja käyttäytymiseen. Myöhemmät kasvuolot tai ihmissuhteet eivät ole pystyneet niitä paikkaamaan. Päihteistä on haettu korvaavia tai tasapainottavia elämyksiä poistamaan elämässä koettuja puutteita ja riittämättömyyksiä. Päihteet ovat olleet keino vaientaa lapsuusperheen tunneilmaston köyhyydestä aiheutuneita häpeän ja syyllisyyden tunteita. Päihde- ja myöhemmin huumeryhmittymässä nuori on hyväksytty omana itsenään ja hän on kokenut selviänsä ryhmän vaatimuksista.

“Isän lähtö ja perheen jatkuva muuttaminen paikasta toiseen oli mulle niin suuri menetys, että mä sairastuin läheisriippuvuuteen... sitä karkuun yritin sit päästä päihteillä” (mies, 29).

Kuntoutuksen loppuun käyneiden ja lähteneiden ryhmissä lapsuusperheen tilanne näyttää samankaltaiselta. Miesten biologinen perhe on tavallisimmin hajonnut, samoin jääneiden naisen. Perheen hajoamisen taustalla on yleensä ollut isän alkoholin käytöstä tai väkivaltaisuudesta johtunut vanhempien avioero.

“Se [isä] on käyttänyt aika rajusti alkoholia. Se on ollut aika myrskyistä touhua aina välillä” (mies, 23).

“Mä olin joku kahdeksan vuotias, kun mä heräsin yöllä siihen, että äiti huutaa, että apua apua älä tapa mua ja... mä muistan, kuinka tuskanen olo mulla oli siellä sängyn pohjalla, että mitä mä teen. Mä tajusin, että mun täytyy jotain tehdä. - - mä pomppasin sängystä ylös ja menin keittiöön. Isä oli äitin kimpussa leipäveitsen kanssa, mutta se lopetti sit, kun mä menin... tilanne laukes siihen... äiti meni soittaan poliisit ja isä vietiin pois” (nainen, 22).

Murrosiässä on tultu äidin taholta hylätyksi, kun äiti on alkanut avioeron jälkeen viettää aikaa uuden miesystävän kanssa. Tästä on aiheutunut nuorelle stressiä, poikkeavaa huomion tarvetta ja huono itsetunto. Suhteellisen nopeasti eron jälkeen on kotiin ilmaantunut äidin uusi puoliso. Lähes poikkeuksetta nuoren välit uuteen puolisoon ovat olleet huonot. Monasti on käynyt niin, että äiti ja isäpuoli eivät ole kestäneet, kun nuori on ilmestynyt kotiin känni- ja pilleripäissään. Useimmiten isäpuoli on ollut toimija ja poistanut ”häiriötekijän” kodista eli nuori on ”heitetty pihalle”.

“Oikein digannu isäpuolesta... en diggaa vieläkään. Mul oli semmonen, et ku mä kunnon rähinäfiliks olin, ni menin äitin tykö ja rupesin tappeleen isäpuolen kanssa. Se meni loppujen lopuksi siihen, et poliisit kielsi mua menemästä... ne anto lähestymiskiellon sinne... sit piti soittaa äitille, et tulisiks käymään siel ja siel, et nähtäis. En mä kyl koskaan ollut väkivaltainen äitiä kohtaan päihteissä, vaik olinkin aggressiivinen. Mä uskon äidin kuitenkin kärsineen mun riehumisesta... sehän oli joutunu kärsiin väkivallasta isän kans naimisis ollessaan” (mies, 23).

Vaikka perheessä on ollut ongelmia, nuoren suhteet äitiin ovat säilyneet kuitenkin jollain tasolla. Välit isään tai isäpuoleen ovat katkenneet useimmiten kokonaan. Tavallisesti syynä huonoihin väleihin isän kanssa on oman päihteiden käytön lisäksi ollut isän juominen. Noin puolessa perheistä onkin jollain perheenjäsenellä - yleensä isällä - ollut päihdeongelma. Toisaalta nuori on ollut säännöllisen päihteidenkäytön aloitettuaan yhä vähemmän tekemisissä vanhempiensa kanssa, vaikka perhe on kuulunut ylempään yhteiskuntaluokkaan eikä perheessä ole ollut päihdeongelmia.

“Kyl me jonkunlaista yhteyttä on pidetty, mut... mä oon aina tuntenu faijan hirveen vie-raaks” (mies, 29).

“Niiden mielipiteet koulusta ja elämästä oli täysin samantekeviä” (mies, 30).

Syrjäytymisen ja huumeriippuvuuden kehittymisen taustatekijöissä on lapsuusperheen osalta eroa eri huumeryhmittymiin kuuluvilla. *Elämysten etsijöillä* on ainakin varhaislapsuudessa ollut perheessään kokemuksia perusturvallisuudesta ja elämän jatkuvuudesta. Perheen tunneilmasto on ollut enimmäkseen myönteinen. Etsijöillä on myös perheessä opittua kulttuurista pääomaa. Etsijöiden perheet kuuluvat tavallisesti ylempään yhteiskuntaluokkaan tai ovat ainakin keskiluokkaisia. Perheillä on ollut enemmän rahaa käytettävissään kuin selviytyjien perheillä.

Perheissä on kuitenkin hyvistä ulkoisista puitteista huolimatta voinut olla destruktiivinen ilmapiiri eivätkä vanhemmat ole pystyneet vastaamaan nuoren henkisiin tarpeisiin. Vanhemmilla ei ole ollut aikaa olla läsnä ja he ovat huolehtineet vain materialistisista tarpeista. Vanhempien välinpitämättömyys ja syrjään vetäytyminen ovat olleet vahingollisia nuoren tunne-elämän kehityksen kannalta. Toisaalta vanhemmat ovat voineet olla ylisuojelevia tai perheenjäsenet ovat olleet erittäin riippuvaisia toisistaan. Nuoren identiteetin kehittyminen on tukahtunut ja hän on alkanut hakea väyliä identiteettinsä kehittymiselle perheen ulkopuolelta. Niinpä myös hyvien perheiden lapset ovat liittyneet jengeihin. Jengi jäsenineen ja huumeidenkäyttöineen on täyttänyt vanhempien puutteellisen huolenpidon jättämän aukon. Toisinaan nuori ei ole halunnut tai pystynyt vastaamaan vanhempiensa ylisuuriin odotuksiin tai toteutumattomiin toiveisiin. Nuorelle on tullut tunne, ettei kelpaa vanhemmilleen omana itsenään. Huumeuran valinta on tällöin ollut kapinointia vanhempia kohtaan.

Elämästä selviytyjillä ei ole koskaan ollut turvallista ja luottamuksellista suhdetta vanhempiinsa. Selviytyjät ovat usein lähtöisin niukoista elinoloista ja moniongelmaisista perheistä. Selviytyjien keskeisin ongelma on kotona ollut se, että myös vanhemmat ovat keskittyneet elämästä selviytymiseen. Usein myös vanhemmilla on ollut päihdeongelma eivätkä he ole pystyneet pitämään huolta nuoresta keskittyessään omaan juopotteluunsa. Vanhemmilla ei ole riittänyt aikaa eikä ymmärrystä kohdata nuorta eikä tämän ongelmia. He ovat olleet kykenemättömiä asettamaan rajoja tai osoittamaan tunteitaan, mikä on aiheuttanut nuoressa turvattomuuden ja irrallisuuden tunteita. Myös se, että kotona ei ole ollut rahaa käytettävissä, on voinut johtaa nuoren etsimään paikkansa kodin ulkopuolelta. Huono taloudellinen tilanne on vaikeuttanut perheenjäsenten välisiä suhteita entisestään. Taloudellista tilannetta on usein heikentänyt se, että nuori on päihteidenkäyttöä rahoittaakseen aluksi pyytänyt, myöhemmin varastanut kotoa rahaa.

Huumeet ovat selviytyjillä muodostuneet lisäongelmaksi rikosten ja muun huono-osaisuuden ohella. Huumeidenkäyttö on korvannut normaalin sosiaalisuuden. Huumeista on tullut psykologinen varaosa, jonka avulla on peitetty tai torjuttu negatiivisia tunteita. Nuori on hakenut arvostuksen ja kiintymyksen tunteita muiden samankaltaisten ryhmistä - huumeryhmistä. Selviytyjien ongelma on lisäksi ollut se, että vanhemmat eivät ole ymmärtäneet lapsensa huumeidenkäytön vakavuutta tai eivät ole välittäneet siitä.

Kuntoutukseen hakeutuneiden lapsuusperheen tilanteessa on jonkin verran eroa myös naisten ja miesten välillä. Merkillepantavaa on, että jääneiden joukkoon kuuluvan naisen tilanne muistuttaa miesten tilannetta. Lapsuusperheen ongelmat ovat kuitenkin sekä naisilla että miehillä olleet merkittävä taustatekijä lopullisessa päihdekierteeseen ajautumisessa.

Lapsuusperheen ongelmista johtuvia laitossijoituksia on tapahtunut kaikissa ryhmissä vähän, eniten lähteneiden miesten ryhmässä. Lastenkotisijoitukset ovat tapahtuneet ennen 13 vuoden ikää, koulukotisijoitukset 14 ikävuoden jälkeen. Laitokseen sijoittamista edeltäneet syyt ovat kuitenkin olleet itse sijoituksia merkittävämpiä päihderiippuvuuden kehittymistä ajatellen. Olen kuvannut laitossijoitukset kuitenkin taulukossa 2, koska yleisesti oletetaan [kuten itekin tutkimuksentekoa aloittaessani oletin], että useimmilla huumeidenkäyttäjillä on laitostausta. Kuten taulukosta ilmenee, näin ei kuitenkaan ole.

Ketjussa tapahtuneet muutokset lapsuusperheen elinoloissa murrosikäisenä ja niistä johtuva ongelmien kasautuminen ovat saaneet aikaan sen, että nuoresta vähitellen "tuli päästä sairas" ja päihitteitä oli käytettävä aina vain enemmän. Elämänpolun varrelle oli alkanut kasaantua uhkaavia pilviä.

Koulutuksen hankkiminen ja räpistely työuralla. Peruskoulutuksen hankkiminen on *elämysten etsijöillä* onnistunut yleensä helpommin kuin elämästä selviytyjillä, koska heillä on opittua kulttuurista pääomaa perheestä. Etsijöillä ei ole välttämättä ollut ongelmia koulussa. Huumeura on yleensä alkanut vasta peruskoulun lopulla, mikä osaltaan selittää suhteellisen hyvää menestystä peruskoulussa. Huumeryhmittymiin on kouluaikana liitytty ehkä vain uusien elämysten saamiseksi. Marginaaliryhmiin on saatettu hakeutua, koska on haluttu kapinoida vanhempia ja näiden arvomaailmaa vastaan. Etsijät ovat yleensä pystyneet luomaan ja ylläpitämään sosiaalisia siteitä huumeryhmittymän ulkopuolisiin ryhmiin koulussakin jopa vuosikausia. Huumeidenkäyttö ei ole etsijöillä välttämättä heikentänyt opiskelumahdollisuuksiakaan.

Elämästä selviytyjilläkin peruskoulu on yleensä käyty, mutta huonommalla menestyksellä kuin etsijöillä. Heillä on usein ollut vaikeuksia koulussa, koska heiltä on puuttunut perheestä saatu kulttuurinen pääoma: kotona ei ole pidetty koulumenestystä tärkeänä. Samanhenkisten ryhmän normeista, käyttäytymisestä ja toiminnasta on tullut nuorelle niin merkityksellisiä, että koulunkäynti ei ole kiinnostanut ja luvattomat poissaolot ovat lisääntyneet. Huumeidenkäyttö on ennen pitkää astunut kuvaan. Huumeriippuvuuden edettyä nuori on saattanut piipahtaa koulunpenkillä silloin tällöin, mutta ei ole viipynyt pitkään. Koulupinnauksen takia nuoren koulumenestys on heikentynyt. Nuorelle on aiheutunut häpeän tunnetta, koska ei ole ollut koulussa yhtä hyvä kuin huumeita käyttämättömät kaverinsa. Tästä johtuen sosiaaliset siteet eikäytäväihin kavereihin ovat entisestään heikentyneet. Koulu ja ainakin opiskelu ovat ennen pitkää jääneet kesken.

Kuntoutukseen hakeutuneilla on peruskoulu kuitenkin usein kokonaan suoritettu suuremmista hankaluuksista ja todistuskin on useimmiten ollut ihan hyvä.

"Viihdyin koulussa hyvin ja läksytkin tuli tehtyä ja neuvoja sain vanhemmilta kavereilta... keskiarvo oli sitten tokarissa 7,3" (nainen, 21).

Usein villeys on alkanut viimeistään yläasteella herätä ja ainakin alkoholia on käytetty jo railakkaasti. Varsinkin yläasteen lopulla poissaoloja on alkanut karttua: koulunkäynti on ollut sivuseikka, kaikki muu tärkeämpää.

“Koulu meni harrastuksista ja lintsamisesta johtuen huonosti... kun mä lähdin [paikkakunnan nimi] seitsemännän luokan kevääl, mulloli keskiarvo yheksänkaks ja kun mä pääsin kahden vuoden päästä peruskoulust pois, ni mulloli keskiarvo kuuskuus” (mies, 25).

Lukion käymistä päihteet sotkivat jo melkoisesti niillä, jotka sitä yrittivät. Lukiossa oltiin kuin päivähoitossa eikä viitsitty opiskella. Jostain oli saatu käsitys, että lukiossa voi opiskella mitä haluaa, mutta

“loppujen lopuks mul ilmoitettiin, et ei tää mikään yliopisto oo... mut kengittiin vittuun sieltä. Mä olin tosi katkera... ku mut heitettiin ulos, ei ne mua sinne enää takasi huolinu” (mies, 26).

Hieman yli puolet kaikista kuntoutukseen hakeutuneista miehistä on hankkinut jonkinlaista ammatillista koulutusta, eniten lähteneet. Naisilla ammatillista koulutusta on harvemmin. Jääneiden nainen muistuttaa tämänkin muuttujan osalta miehiä ja hänellä on loppuun suoritettu ammattitutkinto. Vaikka huumeita onkin alettu käyttää jo peruskouluajana, ammatin hankkimista on yleensä pidetty tärkeänä. Toisinaan ammattitutkinnon suorittaminen onkin onnistunut hyvillä arvosanoilla.

“Sain lopputyöstä täyden kympin ja sitten merkonomin lakin” (nainen, 21).

Ammatillinen koulutus on useimmin hankittu ammattioppilaitoksessa, muun muassa kone- ja metalli-, auto- ja sähkö- sekä suurtalouskokkilinjalla. Toiseksi yleisin koulutusväylä on kauppaoppilaitos. Ammattiin on kouluttauduttu myös oppisopimuksella ja ammatillista pätevyyttä yritetty hankkia myös ammattikursseilla. Ylemmän ammattitutkinnon suorittamistakin on yritetty. Suunnitelmat opintojen suhteen ovat olleet selvät, mutta opiskelu on kuitenkin usein ollut “aikamoista rimpuilemista” ja päihteidenkäyttö sekoittanut sitä melkoisesti. Lintsaminen on ollut tavallista ja osa opiskeluajasta mennyt kännissä rötötelyyn. Myös muut elämänongelmat ja kiinnostavammat asiat ovat haitanneet opiskelua. Suhtautuminen opiskeluun on alkanut olla ala-arvoista ja opinnot ovat usein keskeytyneet.

“Olin jo silloin [ammattikoulussa] selvästi täysin kiinni aineissa” (mies, 23).

“Menin kauppaoppilaitokseen suunnitelmissa mennä sen kautta kauppaakademieen. Keväällä tuli sit potkut, kun kävin kouluu amfetamiinin voimalla satunnaisesti ” (mies, 25).

“Alotin opinnot ylioppilaaks tulon jälkeen tekussa... nostin opintolainankin. Ei mua insinöörin ammatti kuitenkaan kiinnostanut ja yritin päivähoitomeininkiä... lopetin siihen” (mies, 30).

“Yritin hankkia jonkun ammatin. Hain sosiaali- ja terveydenhuoltoalalle, mutten päässy. Sit alotin kasvatustieteiden ja psykologian opiskelun kansanopistossa lisäpisteitä saadakseen... ei siitä mitään tullu päihteidenkäytöstä johtuen” (mies, 30).

Noin puolella ammattikoulutuksen hankkineista miehistä on ollut tutkinto suoritettuna hieman yli 20-vuotiaana. Loput miehistä ja suurin osa naisista on jäänyt ammatillisen koulutuksen puuttumisesta johtuen ilman kulttuurisen pääoman karttumista. Kun koulutusta ei ole ollut, ei ole ollut mahdollista saada kunnollista ansiotyötäkään. Ongelmat ovat alkaneet lisääntyä ja kasautua pahemmin - pilvet elämänpolun varrella ovat alkaneet muuttua mustemmiksi.

Kuntoutukseen hakeutuneista noin 85 %:lla on kuitenkin jonkinlaista työkokemusta. Töitä on tehty muun muassa rakennuksilla, jakeluauton kuljettajana, huoltomiehenä, telakalla, puutaloelementtitehtaalla, nuorisotalon valvojana, erityislastenkodissa, kiinteistövälittäjänä, mikroautoradalla, siivousfirmassa, toimistoapulaisena ja ravintolassa. Työkokemuksen osalta lähteneet ja jääneet eroavat toisistaan. Jääneiden miehillä pisimmät yhtäjaksoiset työsuhteet ovat kestäneet jopa 6-19 vuotta. Puolesta vuodesta vuoteen kestäneitä yhtäjaksoisia työsuhteita on useita. Lähteneiden työsuhteet ovat huomattavasti lyhyempiä. Jääneet ovat myös aloittaneet töissä käynnin nuorempina kuin lähteneet. Työn tekemistä on pidetty tärkeänä silloin, kun huumeriippuvuus ei vielä ole ollut vaikea. Työstä on saanut rahaa ja se on rytmittänyt elämää.

“Kävin jo peruskoulun kasiluokalta lähtien lähes jatkuvasti töissä. Mulla oli käytössä aina itse ansaittua rahaa - ei päässy dokaan joka viikonloppu” (mies, 26).

Kuntoutukseen jääneet ovat usein pystyneet jatkamaan työssäkäyntiään, vaikka päihderiippuvuus on jo edennyt. Riippuvuudesta huolimatta työ on yritetty hoitaa hyvin. Erityisesti etsijöillä työn tärkeys on korostunut. Työ on merkinnyt selviytymistä ja riippumattomuutta “sossun luukusta”. Etsijöille on ollut tavallista sukkuloiminen huumeriippuvuuden ja työyhteisön välillä. Suhteet huumeriippuvuuden ulkopuolella ovat olleet jopa vuosikausia tärkeämpiä kuin suhteet huumeidenkäyttäjien kanssa. Etsijöillä ei ole ollut tarvetta kiinnittyä tiiviimmin huumeriippuvuuteen, vaan huumeidenkäyttö on pysynyt hallittuna eikä ole haitannut työntekoa. Työn puuttuminen on toisaalta saattanut myös syventää huumeierottamista. Jos työtä ei ole ollut tai sitä ei ole jaksettu tehdä, nuori on ajatellut, että työssä käyvät ihmiset eivät arvosta häntä. Arvostuksen puutetta on yritetty korjata lisääntyvällä huumeidenkäytöllä.

“Vaik olinkin jo aika pahasti huumeriippuvainen, pystyin käymään töissä lähes koko ajan... mulla oli vain pieniä työttömyysjaksoja välillä - -. Käytin kovia aineita vaan vapaa-aikana... yritin pitää huolen, ettei aineiden käytöstä saatais töissä vihiä” (mies, 30).

Työn tekeminen on ollut vaikeaa erityisesti selviytyjille, joille ammattikoulutuksen hankkiminenkin on ollut räpistelemistä. Suurin osa työsuhteista on ollut lyhytkestoisia ja työpaikat ovat vaihtuneet jatkuvasti. Mitä pidemmälle päihderiippuvuus on edennyt, sitä nopeammin työsuhteet ovat katkenneet. Nuoren resurssit eivät ole yksinkertaisesti riittäneet muuhun kuin aineiden hankkimiseen ja käyttämiseen. Toisaalta selviytyjät eivät ole välttämättä edes tienneet, mikä työ kiinnostaisi. Riippuvuuden edetessä oma työkyky on alkanut epäilyttää. Työpaikkaa ei ole edes haettu, koska ei ole uskallettu kohdata tavallisia, eikä käyttäviä ihmisiä. Toisaalta on pelätty myös sitä, että joutuu selittelemään tehtyjä rikoksia. Kuvaan ovat alkaneet tulla psyykenongelmat, jotka ovat pahentuneet ja lisääntyneet niin, että työnteko on lopulta alkanut käydä mahdottomaksi. Kun riippuvuus on edennyt riittävän pitkälle, töitä ei ole enää jaksettu tai

viitsitty tehdä lainkaan. Usein ”homma” on lopetettu kesken ja työpaikasta on irtisanouduttu, jotta voitaisiin keskittyä vain päihteisiin. Potkut on tullut silloin, kun työpaikalla on jääty kiinni huumeidenkäytöstä tai käytös on päihteistä johdun ollu hallitsematonta.

”Olin [töissä] suhteellisen tutkalla, kun päivällä olin kerennyt kondiksen pumpata ja ruokautunnilla käydä sitä taas ottamassa” (mies, 26).

”Yritin heittää pomoo pullolla päähän... en sietänyt sitä ja olin jo kauan hautonut tekeväni jotain” (mies, 33).

Yhteenveto. Huonosta perhetilanteesta huolimatta kuntoutukseen hakeutuneet ovat asuneet kotona jopa 18-vuotiaiksi asti. Asuinpaikan vaihdokset ovat kuitenkin toistuneet tiheään. Osa on muuttanut perheensä kanssa, osa yksin omasta halustaan. Mikäli nuori on heitetty kotoa pihalle, elämäntyyli on muuttunut nopeasti kuljeskeleväksi. Aluksi on muutettu kaverin luokse, mutta saman kaverin luona ei ole voinut majoilla määrättömiä aikoja ja niinpä majoipaikat ovat vaihtuneet tämän tästä. Jos nuorella on ollut oma asunto, rahat eivät ole riittäneet vuokranmaksuun, vaan menneet muuhun elämiseen ja myöhemmin kokonaan päihteisiin. Tavallisin syy myöhempiin muuttoihin on ollut häätö vuokrarästien tai järjestyshäiriöiden takia.

Kun riippuvuus on edennyt, on suhtautuminen koulutukseen ja työnteokoon alkanut muotoutua samanlaiseksi huumeryhmittymästä riippumatta. Koulutus ja työelämä eivät yksinkertaisesti ole tavoittaneet nuorta. Ne ovat kuitenkin olleet keskeisiä ”sitten kun” -ajattelussa. Ne ovat edustaneet parempaa elämää ja tulevaisuutta. Niin kauan, kun aineet ovat olleet keskeisessä asemassa elämässä, arkeen ei ole kuitenkaan muuta mahtunut.

7.3 Kun elämä vähitellen romahtaa

Huumeryhmittymästä riippumatta kavereiden esimerkki on ollut merkittävä tekijä huumeidenkäyttöä aloitettaessa. Perheen olosuhteet ovat ajaneet hakeutumaan tiettyihin kaveriporukoihin. Aluksi päihteitä on käytetty kavereiden kanssa uteliaisuudesta ja koska se on jännittävää – on ollut kiva kokeilla ja kikatella. Huumeita on alettu kokeilla ja käyttää, koska on haluttu unohtaa elämän ongelmat ja koska kaveritkin ovat niitä ottaneet. Kaveriporukoista on muotoutunut kiinteitä ja ne ovat antaneet huumeidenkäytölle merkityksen. Huumeporukoissa on saatu yhteenkuuluvuuden ja tyyneyden tunteita sekä sitä lämpöä ja rakkauden tunnetta, mitä vaille on kotona jääty. Elämä on riippuvuuden kehityksessä alkanut kietoutua yhä tiukemmin muiden huumeidenkäyttäjien ympärille. Nuori on alkanut sosiaalistua huumeita käyttävään ryhmään ja vieraantua yhä enemmän vallitsevasta arvojärjestelmästä.

Päihdeura on kaikilla kuntoutukseen hakeutuneilla edennyt samankaltaisesti neljännestätoista ikävuodesta lähtien. Viina on tullut tutuksi jo aikaa sitten. ”Ryynien nappailu” on usein ollut seuraava tuttavuus. Totaalista riippuvuutta vastaan on kuitenkin yritetty taistella: huumeiden kokeilemisesta on suorastaan

pelätty, vaikka ne ovat toisaalta kovasti kiehtoneet. Kaverit ovat kuitenkin houkutelleet kokeilemaan.

“Napsittiin [kavereiden ja viinan kanssa] rauhottavia tai mitä nyt sattui kotoa lääkekaapista löytymään” (mies, 28).

“Ensimmäisellä kerralla aine [amfetamiini] ei vaikuttanu... vasta toisella kerralla huomasin, millasta aine on... sitä kuitenkin ajatteli, ettei enää koskaan kokeile, mut kaverit sai ajatukset muuttumaan... kaveri sai puhuttuu, et ei me tiedetä viel, mitä aine on, et kokeillaan ja kokeillaan” (mies, 24).

Puheissa korostuu kielteinen suhtautuminen erityisesti koviin aineisiin. Kavereiden malli on kuitenkin huumeriippuvuuden etenemisessäkin merkittävä. Vain harvoin on kovempia aineita kokeiltu ilman kavereiden houkuttelua. Kun kaverit ovat aikansa houkutelleet ja aineet ovat muutenkin kiehtoneet, niitä ei ole enää voitu vastustaa. Aina vain uusia aineita on tullut nautittua kokeilunhaluun. Uusia aineita kokeiltaessa fiilikset ovat useimmiten olleet mahtavia. Kovienkin aineiden käyttö on aluksi ollut harmitonta ilonpitoa. Elämä on tuntunut uusien aineiden vaikutuksen alaisena taas elämisen arvoiselta.

“Kerran kuitenkin kokeilin ja siit se jäi... tulin pilvessä heti iloseks ja naureskelin kaikkia asioita. Mä ajattelin, et tää on tavaraa, ei oo huolta mistään” (mies, 33).

“Dokailin viikonloppusin... olin muutaman kerran kokeillu pilvee, mutten halunnu käyttää pillereitä tai huumeita. Kohta sitä kummiskin veti pillerihumalat ja imppasi pari kertaa. Sit mä tykästyin pilveen niin, etten enää muuta vetäny... jopa alkoholin käyttö väheni hasiksen polttamisen lisääntyessä. Kokeilin muutaman kerran amfetamiiniakin, mutten vielä uskaltanu lähete käyttämään sitä” (mies, 26).

“Kokeilin amfetamiini ensimmäisen kerran 27-vuotiaana, vaikka olin suhtautunu huumeisiin ja käyttäjiin rauhallisen kielteisesti. Amfetamiini poisti kaiken sen pahan olon, mikä oli aina, koko ikäni ollut kaverinani, vaikka kuinka yritin päästä sitä karkuun vaihtamalla työpaikkaa tai kaupunkia tai tukeutumalla ainaisiin seurustelusuhteisiin. Piri oli taivaallista ja kaiken parantavaa” (mies, 29).

Toisinaan uusien aineiden kokeilu on liittynyt tietynlaiseen elämäntyyliin. Ensimmäinen on ollut kivaa, mutta valitettavasti jo ensimmäinen kovien aineiden kokeilukerta on usein ollut kohtalokas.

“Mä jatkoin tutustumista kaikkiin mahdollisiin huumeisiin. Aloin harrastaa erilaisia hallusinogeeniä, sienii ja lsdtä. Mä sain huumeista jotain tajunnan laajenemisiä... jotain inspiraatioita. Se vähä tavallaan kuulu voimakkaasti siihen elämäntyyliin [musiikin soittamiseen]” (mies, 30).

“Ostin ja kokeilin amfetamiinia ensimmäisen kerran ja totesin, että sehän oli makeeta. Ei mulle sitä kukaan tyrkyttänyt, vaan halusin kokeilla ihan itse. Jäin koukkuun heti. Oli helppo siirtyä amfetamiiniin... rakastuin aineeseen ja sen vaikutukseen heti” (mies, 23).

“Mä vedin ekalla vankilareissulla ensimmäiset tööt amfetamiinia linnakaverin kanssa. Se oli hieno kokemus. Mä muistan, miten halusin sitä kaveria ja sanoin, että ikinä en tätä lopeta... jäin siihen heti koukkuun” (mies, 26).

Kun ollaan jo koukussa. Narkomaanit ovat tavallisesti sekä seka- että monikäyttäjiä. Sekakäytöllä tarkoitan sitä, että nuori käyttää kahta tai useampaa ai-

netta samanaikaisesti vahvemman päihtymystilan saavuttamiseksi. Monikäytöllä puolestaan tarkoitan sitä, että nuori käyttää päihtyäkseen mitä ainetta tahansa. Olen kuvannut taulukossa seka- ja monikäytön samanaikaiskäyttönä. Jääneiden ryhmä eroaa tässä lähteneiden ryhmästä, sillä enemmistö jääneistä on riippuvuuden edettyä käyttänyt samanaikaisesti neljää ainetta, lähteneiden enemmistö kahta tai kolmea. Kaikkien kuntoutukseen hakeutuneiden ja lähteneiden naisista lähes puolet on käyttänyt kahta ainetta samanaikaisesti, miehistä noin 40 % kolmea. Kaikilla samanaikaiskäyttäjillä on kyllä ollut jokin suosikkihuume, mutta jos sitä ei ole ollut saatavilla, mikä tahansa aine on kelvannut joko yksinään tai yhdessä jonkin muun aineen kanssa.

Useimmiten aineiden käyttö on aloitettu hasiksella. Hasis on yleensä säilynyt ainevalikoimassa koko huumeuran ajan helpon saatavuutensa takia. Jo muutaman kuukauden kuluttua käytön aloittamisesta amfetamiini on tullut mukaan ainevalikoimaan. Amfetamiini on ollut lähes kaikkien miesten suosikkihuume, samoin jääneiden naisen. Muista naisistakin noin 3/4 on käyttänyt amfetamiina ainakin satunnaisesti. Joskus säännöllinen käyttö on aloitettu suoraan amfetamiinilla.

“Ihanampaa ei voinu olla, kun olla hirveessä amfetamiinissa, juosta päivät pääskytysten ulkona. - - jonkunnäkönen vapauden ja semmosen ihannoinnin harha... siit tuli oikeesti hyvä olo. Aurinko paisto ja auto alla ja yötä myöten” (mies, 25).

Kannabiksen ja amfetamiinin lisäksi on käytetty myös heroiniä ja lsd:tä. Heroiinin käyttäjiä on eniten kaikkien kuntoutukseen hakeutuneiden sekä jääneiden miehissä. Heroiinin käyttö oli lisääntymässä myös naisilla johtuen poltettavan heroinin tuontimäärien kasvusta. Lsd:n käytön vähäisyyttä selitettiin huonolla saatavuudella. Toisaalta vaikeastikin huumeriippuvaiset suhtautuvat lsd:n käyttöön varoen sivuvaikutusten takia. Riippumatta siitä, mikä suosikkihuume on ollut tai kuinka useaa ainetta on samanaikaisesti käytetty, huumeiden kanssa on samanaikaisesti käytetty koko ajan alkoholia ja usein myös lääkkeitä.

Mietojen huumeiden käyttö on alkanut jääneillä parisen vuotta myöhemmin kuin muilla eli noin 17-vuotiaana. Kovien aineiden aloitusikä on tavallissimmin vähän yli 18 vuotta, vain lähteneiden miehet ovat aloittaneet kovien aineiden käytön vasta lähes 24-vuotiaana. Jääneet ovat aloittaneet kovat aineet hieman yli 20-vuotiaana. Jääneiden huumeriippuvuus on siis edennyt hieman nopeammin kuin muilla, vaikka säännöllinen huumeidenkäyttö onkin alkanut myöhemmin. Erityisesti lähteneiden miehillä on siirtyminen miedoista koviin aineisiin kestänyt kauan: yli kahdeksan vuotta.

Riippuvuus etenee - ongelmat pahenevat. Riippuvuuden edetessä kaveripiirin merkitys on alkanut muuttua. Muiden käyttäjien kanssa on koettu yhteenkuuluvuutta, mutta toisaalta on huomattu, että muita sosiaalisia suhteita ei enää ole. Ryhmästä ei ole kuitenkaan päästy eroon, koska yhteiset kokemukset sekä rikokset ja huumevelat ovat sitoneet porukan tiiviisti yhteen. Ryhmä on kuitenkin ollut merkityksellinen ainakin aineiden saannin kannalta. Huumeista on edelleen haettu ja myös saatu yhteisiä elämyksiä. Toisaalta ryhmästä ei ole haluttu irrottautua, koska ei ole enää kyetty luomaan samanlaista yhteenkuuluvuutta huumeita käyttämättömien ryhmissä.

Muutamassa vuodessa - usein jo muutamassa kuukaudessa - on oltu täysin riippuvaisia huumeista, on sitä haluttu tai ei. Nekin, joiden huumeidenkäyt-

tö on tähän saakka ainakin omasta mielestä ollut hallinnassa, ovat saaneet todeta, että osat ovat vaihtuneet: huumeet ovat alkaneet hallita käyttäjänsä. Ensimmäinen merkki on ollut se, että aineita on pitänyt saada hinnalla millä hyvänsä. Alamäki on ollut valmis ja sinne on lähdetty lujaa: satunnaiset kovien aineiden kokeilut ovat muuttuneet säännöllisiksi, toistuneet useammin ja käytöstä on tullut suonensisäistä.

“Ensin mä kieltäydyin käyttämästä ainetta suonensisäisesti, mut kyl mä sit seuraavat jo vedin suoneen... jäin nopeesti koukkuun. Ensin käyttö oli satunnaista, mut pian sitä veti kolme päivää amfetamiinia ja neljä päivää melkein nukkus” (mies, 33).

On alettu hakea uusia, entistä kovempia aineita ja upeampia fiiliksiä. Joskus huumeriippuvuus on kehittynyt pikkuhiljaa, kuin huomaamatta. Selityksenä riippuvuudelle on toisinaan ollut jokin yksittäinen elämäntapahtuma. Joskus lopulliseen huumeekoukkuun on ajauduttu vasta sitten, kun muilla elämänalueilla on ollut pahoja vaikeuksia. Aineet ovat alkaneet kuitenkin aiheuttaa jo huonojakin fiiliksiä.

“Kuustoistavuotiaana käytin jo mitä vaan, kuhan sain pään sekasin... imppasin liimoja ja bensaa ja niitte kans sit sekotti päänsä. Ajoin auton kanssa ja ryyppäsin silti samaan aikaan... se oli täysin hulvatont menoo ja pillerit oli siin mukana koko ajan. Sit tuli ensimmäisen kerran kokeiltuu kannabist ja heti kohta huumeidenkäytöst tuli jokapäivästä. Kaikki, mikä vain liukeni, vedettiin suoneen” (mies, 24).

“Opin laittaa tipan [armeijassa lääkintämiehenä] ja rupesin vetään piriä hihaan. Sen jälkeen elämä olikin jatkuvaa virran vetämistä. Lopullisesti jäin koukkuun, kun avovaimo jätti. Siihen kohtaan mä hajosin silloin aika totaalisesti. - - Sen jälkeen mä oon vetäny päivittäin piriä ja... jossain papereissa lukee, et se käyttö on sen jälkeen ollu itsetuhosta” (mies, 25).

“Kasvattelin ruohoo, tein kotiolutta ja olin tasasessa tuiskeessa. Sit aloin lipsua periaatteista ja aloin käyttää suonensisäisesti teemua ja piriä. Jäin piikkikoukkuun. Tyttökaveri lähti... minin siitä tunteeseen ja olin hyvin pettynyt ja käyttö muuttu jokapäiväiseksi illasta aamuun ja aamusta iltaan menoksi. Aloin polttaa heroïinia ja syödä lsdtä ja sieniiä. Olin melkoisen tutkalla ja kylmän eristäytynyt... hajosin ja vajosin syvään narkomaniaan ja epätoivoon... vedin ihan sikana” (mies, 26).

Naisten pilvistä huumeepolkua on usein viitoittanut vanhempi miesystävä.

“Otin ensimmäisen kerran piriä suonensisäisesti ja ihastuin lopullisesti siihen. Aluks poikakaveri laitto mulle piikkejä. Kun opettelun itse piikittään, mulla oli kädet ranteista käsivarteen asti pikimustana ja vertavaluvoina. Kun piikittämisen oppi, sitä osasi lyödä vaikka kävellessä silmät kiinni. Aineiden käyttö kehitty nopeesti jokapäiväiseksi... siitä tuli elämäntapa. Kuvi-oon tuli mukaan rauhoittavat lääkkeet, gamma ja heroïini... kaikki mitkä suonesta läpi menee, et ei missään nimessä mikää muu muoto käynny mulle ku neula. Jäin piikkikoukkuun aika äkkiä. - - homma suistu käsistä... olin täysipäiväinen narkomaani” (nainen, 26).

Rikollisuus. Riippuvuuden edetessä elämään on alkanut tulla entistä enemmän ongelmia. Päivittäinen annos on jostain pitänyt saada eikä sen rahoittaminen ole ollut helppoa. Osa on onnistunut käymään vielä töissä ja saanut näin rahat aineisiin. Osalla päihteen rahoittaminen on onnistunut opintolainan turvin. Jos on saatu työttömyyskorvausta tai toimeentulotukea, se on käytetty huumeisiin. Rahat ovat kuitenkin huvenneet nopeasti.

“Mulla oli suhteellisen hyvät tulot eikä huumeiden rahoittamiseen tarvinnu juurikaan tehdä rikoksia” (mies, 32).

“Kun kannabiksen käytöstä alkoi tulla jokapäivästä, mun työttömyyskorvaukset meni kaikki kannabikseen” (mies, 24).

“Eipä siinä mennyt kuin viikko, kun opintolaina meni kurkusta alas” (mies, 32).

Käyttö onkin usein jouduttu rahoittamaan pikkurikoksia tehden, esimerkiksi aineita myymällä. Myynti ei kuitenkaan ole pitkään onnistunut, kun myyntiin tarkoitetut aineet on käytetty itse. Tästä on aiheutunut lisäongelmia: huumevelat ovat kasvaneet. On jouduttu tekemään uusia keikkoja, jotta velat saataisiin maksettua.

“Sain rahat aineisiin pikkukeikkoja tekemällä... myymällä pimeitä pulloja ja diilaamalla pilveä” (mies, 25).

Vähitellen rikokset ovat muuttuneet vakavammiksi. Päihteidenkäyttö on alkanut vaikuttaa psyykeen. Ongelmat ovat seuranneet toisiaan. Elämä on alkanut olla aivan sekaisin.

“Olin saanut pään ja kaveripiirin varsin arveluttavaksi. Ajokortti mennyt, luvattomia käyttöönottoja, pari pikku vääntöä. Olin jatkuvasti kaapissa poliisilaitoksella ihan varmuuden vuoksi johtuen hörhöistä, joiden kanssa liikuin” (mies, 29).

“En pystynyt tekemään itelleni mitään, siksi päätin tehdä jotain jollekin muulle. Aloin rähistä ja uhkailla joka puolella. Jouduin pidätetyks toistuvasti” (mies, 26).

“Kotiin tehtiin ratsia ja mua syytettiin huumeiden hallussapidosta ja ampuma-aserikoksesta. Me murtauduttiin firmoihin ja varasteltiin autoja lähes joka päivä poikakaverin kanssa ja tehtiin pitkin Suomea mökkimurtoja, että saatais rahaa ja kamaa. Mulle alkoi kertyä syytteitä ajo-oikeudetta ajosta ja ajoneuvon luvattomista käyttöönotoista, kätkemisrikoksista ja törkeitä asunomurroista. - - kuljeskelin poikaystäväni kanssa sorkkaraudan ja muiden aseiden kanssa perimäs huumevelkoja. Vaik mä olinkin jatkuvasti raskaasti aseistettu, mä en syyllistynyt koskaan väkivaltarikoksiin. Mulle tuli kuitenkin syytteitä teräaseen luvattomasta hallussapidosta” (nainen, 21).

Ehdonalaistuomiot sekä sakkojen muuntorangaistukset ovat olleet arkipäivää. Tuomiot ovat hillinneet rikostelua jonkin aikaa.

“Aloin olla viikottain ja melko pian päivittäin putkassa... rikoksia kerty enenevässä määrin ja mulle tuli ehdonalaista tuomioita sekä sakkotuomioita” (nainen, 21).

“Ensimmäinen tuomio oli kuuden kuukauden ehdollinen vankeustuomio. Ajattelin, että otanpa... tämän tuomion ihan iisisti ja koetusajan otan iisisti, että sit on tavallaan taas puhdas pöytä” (mies, 23).

Uusia rikoksia on kuitenkin tullut tehtyä ja rötösvalikoima on laajentunut. Rikoksia on tehty jo viikoittain. Aluksi rikoksilla on saavutettu jonkinlaista hyötyä itselle, mutta vähitellen ne ovat muuttuneet järjettömiksi, jopa raaoiksi eikä niistä ole enää hyödytty mitään.

“Alko tulla huumausainerikoksia. Päätin erään kaverin kanssa hakee pankeista lainaa ilman aikomustakaan maksaa takasin. Alettiin tehdä kaikennäköisiä petoksia. Tuomioks tuli ensin

vain sakkoja... sitten tuli kaks rattijuopumusta, joista tuli ehdonalaistuomiot. Oon ollu vankilassa kaks kertaa kärsimässä muuntorangaistusta maksamattomista sakoista” (mies, 33).

”Purki huonoja oloja rikkomalla huonekaluja ja käymällä pubeissa tappelemassa. Paikkoja meni kotonakin paskaksi useita kertoja. Pidätykset alkoi lisääntyä ja sit tulikin tuomio pullon kanssa pubissa heilumisesta... se muutettiin kuitenkin yhdyskuntapalvelukseksi. Sit pahoinpitelin pilleripäissään naapurin miehen ja homma rupesi karkaamaan käsistä” (mies, 24).

Kun rikoksia on karttunut ja ne ovat raaistuneet, niistä ei ole enää selvitty sakoilla eikä ehdollisilla tuomioilla. Vankilalta ei ole enää voitu välttyä: ”häkki alkoi heilahdella”. Kaikista kuntoutukseen hakeutuneista miehistä vajaalla puolella ja lähteneistä miehistä yli 60 %:lla on vankeustuomioita vaihteluvälin ollessa yhdestä seitsemään. Naisista seitsemällä prosentilla on yksi tuomio. Jääneiden miehistä kolmasosa on kärsinyt vankeusrangaistuksen. On syytä palauttaa mieleen, että neljällä lähteneistä miehistä on ollut vankeustuomioita jo ennen huumeidenkäytön aloittamista. Heillä käyttö on siis ollut jatke muulle huono-osaisuudelle.

Vankilaan joutuminen ei ole kuitenkaan vauhtia hiljentänyt. Usein on käynyt niin, että ensimmäisestä ”linnareissusta” on alkanut vankilakierre ja tuomiot ovat pidentyneet. Homma on karannut käsistä ja ongelmat ovat kasautuneet entistä pahemmin. Vankilassakin jatkunut hillitön päihteidenkäyttö ja rikokset ovat alkaneet hankaloittaa kaikkia elämän osa-alueita.

”Sain syytteet pahoinpitelystä ja ryöstön yrityksestä. Minut vangittiin ensimmäisen kerran kaksikymmentävuotiaana... olin tutkintavankeudessa - - käräjiltä kuitenkin pääsin vapaaks. Sekoilu jatku kahta kauheempaan ja päätty vasta siihen, kun puukotin pahasti yhtä miestä ja minut vangittiin. Sain kolmen vuoden tuomion. En ollu siellä päivääkään selvin päin. Kun sain lomaoikeuden, aloin tuoda lomareissuilta vankilaan kamaa... saatiin olla sekasin” (mies, 25).

”Ensimmäisen vankeustuomion sain, kun menin humalassa tyttöystävän kouluun ja uhkailin siellä opettajaa. Istuin tuomio - - kaks kuukautta viis päivää... seuraavaks tuli pahoinpitelystä tuomio vähän yli puol vuotta. Sit syyllistyiin kahteen puukotukseen humalapäissään... jäin kiinni samana iltana. Siitä tuli yli vuos. Siinä kerty uusia rikoksia... omaisuusrikoksia ja väkivaltarikoksia ja pahoinpitelyitä. Viimesin pitkä kakku tuli yhdistettynä useammasta rikoksesta ja sitä oli yhteensä 3 vuotta 10 kuukautta 26 päivää” (mies, 26).

Oma perhe. Kuntoutukseen hakeutuneilla on usein ollut pakonomainen tarve solmia suhde vastakkaiseen sukupuoleen. Tarvetta selitettiin yleensä sairaallosella läheisriippuvuudella. ”Oikeankin perheen” perustamista on yritetty ja avo- ja avioliittoja solmittu. Lähteneistä noin kolmanneksella on ollut ennen kuntoutukseen hakeutumistaan pysyvä avo- tai aviosuhde. Jääneistä yhdellä miehellä on vastaava suhde. Suhteet ovat päättyneet yleensä siihen, että toinen osapuoli on katkaissut suhteen kyllästyttyään epävarmaan, huumehuuruisen ja väkivaltaiseen elämään. Toisinaan parisuhteen molemmat osapuolet ovat olleet narkomaaneja eikä suhteen hoitamiseen ole jäänyt huumeiden hankkimiselta ja käytöltä aikaa.

”Avovaimo kyllästyi pian mun jatkuvaan poissaoloon, kaljotteluun, aineiden käyttöön, mustasukkasuuteen ja väkivaltasuuteen ja muutti pois yhteisestä kodista” (mies, 29).

”Jompikumpi otti starttia ja sit menttiin kovempaa vauhtia kohti helvettiä. Mä sain asunnon, jonne myös kihlattuni muutti. Jonkun aikaa meillä meni hyvin, mut kun päihteidenkäyttö li-

sääntty, meidän tiet eros vähäksi aikaa ja kihlasormus heitettiin puskaan. Asuin hetken aikaa yksin... epätoivo ja masennus valtasivat. Poikaystävä palasi, mutta se ei alkanu hyvin. Olin masentunut ja elämänhalu meni kokonaan. Myös poikaystävä oli aika loppu... toinen roikku puoliksi hirttonarussa ja mä viilsin valtavalla leipäveitsellä ranteeni auki. Me selvittiin kuitenkin itsemurhayrityksistä ja menttiin toisen kerran kihloihin... sit me taas erottiin. Suhde oli myrskyisä... me erottiin, mutta aina vaan päädyttiin yhteen. Ennenpitkää nyrkit ja väkivalta tuli suhteeseen mukaan... välit katkes lopullisesti" (nainen, 21).

Lyhyemmät seurustelusuhteet ovat seuranneet toistaan, tyttö- ja poikaystävät vaihtuneet tiheästi. Monesti seurustelu on aloitettu hyvin nuorena, kun riippuvuus ei vielä ole ollut vaikea. Silloinkin riitely, mustasukkaisuus ja väkivalta ovat olleet suhteille tyypillisiä. Kun riippuvuus on edennyt, suhteista on muodostunut molemminpuolisia hyötysuhteita, joissa ei enää ole ollut tunteille sijaa. Naisilla on ollut miehille tietynlainen merkitys lähinnä palvelujen tarjoajana, miehet puolestaan ovat pitäneet huolen aineen riittävydestä.

"Naisillon ollu mulle oikeestaan kolme merkitystä... taloudellinen, seksuaalinen ja sit toi asunto" (mies, 28).

"Se [poikaystävä] - - anto vähän piriä, että... sillai alko sitte [seurustelu] tosissaan - - oli semmonen tunne, et mä en tartte muuta tehdä... et kaikki ollut tosi ihanaa ja mahtavaa ja... että ei tartte enää missään tunkkasis... baareissa pyöriä. - - mä aattelin, et tällon piriä ja... että mikäs siinä" (nainen, 26).

Kaikkien kuntoutukseen hakeutuneiden ja lähteneiden miehistä noin kolmanneksella on lapsia, jääneiden miehistä 20 %:lla ja kaikista naisista vajaalla 40 %:lla. Lasten lukumäärä vaihtelee yhdestä neljään. Lapsia on syntynyt sekä avo- että avioliitossa, mutta myös pysyvän suhteen ulkopuolella - usein eri äideille ja isille. Nuorin ensimmäisen kerran isäksi tullut on ollut vasta 15-, äiti 14-vuotias. Nuoresta isästä sen enempää kuin äidistäkään ei ole ollut lapsen huoltajaksi, vaan lapsi on annettu pois. Myöhemminkin vanhemmaksi tulleet ovat joutuneet luopumaan lapsistaan viimeistään silloin, kun huumeet ovat olleet elämässä ensimmäisellä sijalla. Usein ainoa vaihtoehto on riippuvuuden edettyä ollut raskauden keskeyttäminen.

"Mä olisin ollu 15 ja ½, kun mä olisin saanu tämän lapsen. - - siinä vaiheessa ei ollu jätkällä [lapsen isällä] kanttia... sano vain, että etkös hankkis abortin. Mä olin kuudenneltoista raskausviikolla... piti hankkia lääkintöhallitukselta lupa" (nainen, 22).

"Me saatiin tietää, et vaimo on raskaana - - aikasemmasta avoliitosta mullon kaheksanvuotias poika ja toisesta neljän vuoden vanha tyttö. - - Et siinei ollu mitään vastuunottoo... ei kantanu vastuuta, ei tehny mitään perheen eteen... siinoli niin rajut jutut. Lapsen äiti veti herooinia ja imetti tyttöä ja... sosiaalihuolto puuttu siihen. - - sillon poika joutu lastenkotiin" (mies, 28).

"Mä rupesin odottamaan... oli ihan selvä asia, että mä pidän sen. - - mutta ei mulla ollu sitä vastuuta, kun mä vaan join. Totta kai mä olin onnellinen siitä lapsesta, muttei ollu semmosta - - se tuli se arki niin eteen, et se on nyt sitte tätä... vittu, tämä elämä on paskaa. Ryyppäsin siinä ja tuli ensimmäinen yhteydenotto sosiaalitoimistosta, että mitäs tämä touhu on, että mitä meinaatte tehdä. Siinä koetettiin kaikkea - - ihan kaikkea, mutta ei mikään auttanut, me vain juotiin... ja sit me vedettiin kaikki mitä lääkekaapista löyty, buranat ja kaikki. - - sanoin silloin, että mä en pysty keskittymään nyt lapseen. - - itte vein pojan lastenkotiin" (nainen, 22).

“Tyttöystävä tuli raskaaksi, mutta teetätti abortin, koska ei voinut elää ilman päihteitä” (mies, 26).

Etsijät ja selviytyjät. Riippuvuuden eteneminen on kaikilla ollut samankaltaista huumeriippuvuudesta riippumatta. Elämysten etsijät ovat tosin onnistuneet joskus pitkäänkin jatkamaan sukkuloimistaan kahden maailman välillä. Elämä on tuntunut mukavalta ja siitä on nautittu täysin siemauksin. Kaksoiselämän eläjät ovat yleensä olleet arvostettuja huumeriippuvuudessa, mutta elämä on ollut kuluttavaa.

“Mä oon eläny ihan kaksjakost, et mä oon ollu... töis sen aikaa, kun on työt loppunu ja sit mä oon hypänny suoraan kadulle, et mulle semmosest siviili... tavallisen ihmisen elämästä oo mitään tietoo. Ku mä oon ollu kaupassaki töissä - - nistikaverit on tienny pysyy sielt pois, siis on pysynny varkaat pois, mut sen jälkeen, kun mä oon pistäny kaupan oven lukkoon, mä oon voinu mennä vetää töitit viereiseen rappukäytävään... suorat housut jalassa - -. Mä huomasin, et mä herätin apteekis suunnatont ihmetystä ja hilpeyttä, kun menin kaheksan aikaan aamul kouluun tai töihin... suorat housut ja muut vetimet päällä ja menin ostaan värkkejä. - - sit mä vois in tulla saman päivän illal joskus yhdentoist aikaan - - paskasis verkkareis ja paskases paidas hirvittävä näkösten hampaattomien äijien kans ostamaan niit samoi värkkei. - - Kaikki meist pitää itteämme erikoistapauksena, mut kyl mä ainakin oon vähä erilaist elämää eläny ku moni muu - -. Hyvin kunnioitettiin... narkkareittenki puolelta, koska mulloli aina rahaa. - - se meni siihen, et mä lähdin lauantaina kaupasta, mulloli rahaa muutama tuhannen markkaa ja helvetisti amfetamiini... sit jonkun ajan päästä mä olin paskasis vaatteis yksin jossain, kaverit hävinny kaikki ja oli huono olo... se aikaväli näitten kahden välil lyheni koko ajan” (mies, 25).

Etsijöidenkin tavoitteeksi on suhteellisin nopeasti tullut elämästä selviytyminen. Huumeet ovat alkaneet hallita päivittäistä elämää totaalisesti. Asiat ovat jääneet hoitamatta, kun on oltu sekaisin päivästä toiseen. Viimeistään tässä vaiheessa työpaikasta on sanouduttu irti tai saatu lopputili. Töissä ei yksinkertaisesti ole pystytty olemaan. Lopputili on tullut, kun pomo on saanut selville, ettei työntekijän poikkeuksellinen työvire johdukaan työhön sitoutumisesta vaan “virran” eli huumeiden käytöstä.

“Työnantaja ihmetteli, kun mä saato in joskus tehdä... kaks kolme päivääkin olla yötä päivää töissä. - - ylitöitä ihan sikana” (mies, 28).

Viimeisetkin yhteydet lapsuusperheeseen ja omaan perheeseen ovat kaikilta lopullisesti katkenneet. Yleensä ei-käyttävät läheiset ovat katkaisseet suhteen väsyttään toisen sekoiluun ja katteettomiin lupauksiin. Huumeidenkäyttäjä on saattanut itsekin lähteä yhteisestä kodista, kun ei ole kyennyt ottamaan vastuuta perheestään. Lapset on otettu huostaan jo aikaa sitten.

Asunnot ovat menneet alta ja häätö seurannut toistaan. Talvipakkasellakin on saatettu nukkua vaikka varastetussa autossa. Koko omaisuus on kulkenut putkikassissa. Rahat ovat olleet aina lopussa. Huumeilla on pilattu kaikki, mitä pilattavissa on. Elämä on ollut kaikin puolin pielessä ja vain “narkkimaailmasta” on löytynyt paikka itselle.

“Sit tuli häätö siit toisesta kämpästä - - siirty sitte täyspäiväseks huumeitten... huumemaailmaan” (nainen, 26).

Taiivas tummien pilvien peitossa. Sosiaaliset siteet tavallisessa yhteiskunnassa ovat katkenneet kokonaan. Jonkin aikaa kamamaailmasta on löytynyt korvaa-

via suhteita. Mitä korkeammalla on huumehierarkiassa ollut, sitä arvostetumpaan asemaan on ollut mahdollista päästä. Miesten asema on yleensä ollut parempi kuin naisten, mutta ovat naisetkin onnistuneet saavuttamaan suosiota porukassa, jos ovat olleet "kovia jätkeä". Kovaksi jätkeksi pääseminen ei kuitenkaan ole ollut helppoa. Naisten on täytynyt esimerkiksi pitää aseita mukanaan saadakseen arvostusta. Toisaalta naiset ovat usein joutuneet hoivaajan ja huolenpitäjän rooliin, vaikka huumeet ovat tässä vaiheessa olleet heillekin ainoa elämänarvo.

"Mä olin siin hierarkiajutussa ihan hyvössä asemassa... oli sillä tavalla jotain valtaa. Jengi kunnioitti ja pelkäs, ei uskaltanu käydä mitään ryöstöhommi tekemään ja mulloli hyvät välit siellä kaikkien kans - - meilloli hyvää kaveripiiri sil tavalla, et me pidettiin aina yhtä" (mies, 26).

"Oli erittäin vaikee pitää roolia yllä naisena miesvaltasessa jengissä. Samat säännöt päti kaikkeen iästä ja sukupuolesta huolimatta. - - Pidin aina aseita mukana. Puukot oli kengissä, kaulalla roikku puukko ja vyössä oli jonkinlainen teräase... joskus oli myös kyynelkaasua. Sain rohkean roolin kentällä... mulle myytiin kamaa halvemmalla ja tietynlainen vahvan ja sitkeän kuva pyöri minusta. Olin aina remmissä mukana, koska olin ainut muija porukassa yhtä muijaa lukuun ottamatta. Pääsin keikoillekin mukaan muutaman harjotuskerran jälkeen" (nainen, 21).

"Suojeli sit jotenki kavereitaki siinä. Mä majotin periaatteessa sen koko narkkiyhteisön meille... pesin pyykkii, ruokin ne ja... annoin niitten nukkuu meillä ja muuta. Sillä pysy ite kamoissa" (nainen, 21).

Etsijät ja selviytyjät. "Rahamiehet" ovat saaneet arvostusta ja kontakteja huume maailmassa. Rahaa on saatu salakuljettamalla ja myymällä aineita. Todellisia kavereita on ollut kentällä kuitenkin melko vähän ja rahojen loputtua nekin ovat kaikonneet. Huumehierarkian alimmalla tasolla olleille elämästä selviytyjille suhteiden solmiminen myös toisten käyttäjien porukoissa on ollut vaikeampaa kuin elämysten etsijöille. Selviytyjilläkin on kuitenkin ollut tarve kokea hyväksytyksi tulemisen tunteita. Monesti he ovat hankkiutuneet marginalisoituneempiin ryhmiin, joissa on jaettu tyhjyyden tunne ja kuuluttu edes johonkin.

Ryhmät ovat kuitenkin alkaneet hajota. Ystävällisyys ja solidaarisuus ovat lopulta loppuneet jopa "vetoluukuissa". Kun käyttö on edennyt riittävän pitkälle, ei kaverista ole enää välitetty mitään. Käyttäjä on jäänyt totaalisen yksin riippumatta siitä, onko alun perin kuulunut elämysten etsijöihin vai elämästä selviytyjiin. Käyttöajan lopulla aineiden käyttö on muuttunut holtittomaksi ja itsetuhoiseksi. Yhä kovempia aineita on käytetty suonensisäisesti, koska muuten ei ole enää saatu kunnon fiiliksiä. Entistä kovempiin aineisiin siirtyminen on toisaalta ollut myös huomion hakemista.

"Arveli saavansa narkkikavereilta vastapalvelukseks sen, että sitten kun mulla ei ollu kämppää, pääsisin majottumaan ja syömään jonkun luo, mutta paskat... mä olin yhdessäkin kämpässä viikon jumis. Olin niin huonos kunnos, en päässy kävelemään kotiin eikä ollu rahaa soittaa... ketään ei käyny" (nainen, 21).

"Kova halu oli sillä tavalla, et näki siinä semmosta hätähuutoo... sitä kärsi jollain lailla... kärsi tosi pahasti... ja halus sit kovempia aineita vaan" (mies, 23).

Kaikkein kovimpiin aineisiin on oltu tottumattomia vuosienkin käytön jälkeen. Usein esimerkiksi heroini on ollut vahvempaa kuin on luultu ja yliannostukset ovat olleet tavallisia - joskus myös tahallisia. Tahallista tai ei, huumekeerit ovat elvyttäneet, kun sydän on joskus pysähtynyt yliannoksen takia. Usein on käyty lähellä kuolemaa ja herätty sairaalasta. Muutenkin huumeet ovat tuottaneet ainoastaan pahaa fyysistä ja psyykkistä oloa. Elämä on ollut totaalisesti solmussa eikä ulospääsyä katastrofaalisesta tilanteesta ole ollut. Käyttäjä on vihannut itseään ja elämäänsä. Elämänhalun kadottua ainoa vaihtoehto on tuntunut olevan kuolema. Huumeidenkäyttöön on alkanut liittyä entisestään kohonnut itsemurha-alttius. Useimmiten itsemurhaa on yritetty yliannostuksen lisäksi lääkkeillä, mutta myös muilla keinoilla.

“Itsemurhayritys vai mikä siinä oli, mut mä ajattelin semmost, mä tiesin, et siinä on hiukan reilusti... mä ajattelin sinä kertana, et... se on nyt ihan sama, jos henki lähtee... kun oli jo aika kypsä tohon huume maailmaan” (mies, 33).

“Istuin vessan pöntöllä haulikon piippu suussa, mutta ei ollu kanttia ampua” (mies, 25).

“Ilo oli poissa elämästä... polttelin ruohoa ja vedin silloin tällöin piriä ja rupesin kaahaamaan prätkällä tarkoituksena tuhota itseni, mutta en sitä kuitenkaan pystynyt missään vaiheessa tekemään” (mies, 26).

Elämä on muuttunut kaoottiseksi. Huumeiden vaikutuksen alaisena on altistuttu monenlaisille riskeille. Tapaturma-alttius on lisääntynyt, samoin alttius joutua silmittömän väkivallan kohteeksi tai syyllistyä siihen itse. Tapaturmista ja väkivallasta johtuvia vammoja on hoidettu toistuvasti sairaalassa. Tapaturmat ovat olleet tyypillisesti päihteisiin liittyviä: kaatumisia, putoamisia ja liukastumisia. Osa tapaturmista on johtunut huumeiden aiheuttamista persoonallisuuden muutoksista. Miehillä väkivallan kohteeksi joutuminen on riippunut siitä, missä asemassa on huumehierarkiassa oltu. Mitä ylempänä hierarkiassa on oltu, sitä useammin on itse syyllistytty väkivaltaan. Väkiältä on yleensä ollut raakaa: puukotuksia ja ampumisia. Naiset - narkomaanien puheissa “pirihuorat” - ovat joutuneet toistuvasti puolisoitensa, seurustelukumppaneitensa tai muiden “samaa sakkia kuuluvien” miesten raajan väkivallan kohteiksi. Naiset itse eivät ole yleensä syyllistyneet väkivaltaisuuksiin. Vain jääneiden nainen kertoi käyttäneensä joskus puukkoa huumekevereiden keskinäisiä erimielisyyksiä ratkoessaan.

“Sillä kilahti... niin paljon tuli turpaan, että mä en oo ikinä saanu. Se hakkas ja hakkas ja hakkas. Eikä se lopettanu... välillä eteisessä, välillä sängyssä ja välillä vessassa ja ihan missä vain. Ihan hurjaa, kuristi ja teki mitä vain - - mä yritin rauhoitella ja puhua ja puhumalla puhua sen lopettamaan. Aamulla heräsin... jumalauta, mä menin peilin eteen. Se oli jotain järkyttävää. Mulla oli veripussi toisessa silmässä. Semmonen iso veripussi, ettei ollu musta silmä. Silmän sisältä katkennu verisuoni. Toinen silmä musta, huuli paksuna, kaikki kaulasta alaspäin mustelmilla. Koko kämppä täynnä verta. Lattiat, petauspatjat, suihkuverhot, ovet ja kaikki, joka paikka täynnä verta” (nainen, 22).

Huumeiden aiheuttamat sairaudet ovat myös olleet arkipäivää. Haimatulehdukset ja maksasairaudet eli hepatiitit ovat olleet tavallisia. Kuntoutukseen haakeutuneet ovat usein olleet myös “päästään sairaita” eli kärsineet psykooseista sekä paniikki- ja persoonallisuushäiriöistä. Psykyen häiriöihin on usein käytetty lääkärin määräämiä lääkkeitä. Häiriöiden osalta on mahdotonta kuitenkaan

varmuudella osoittaa, ovatko ne olleet huumeidenkäytöstä aiheutuneita. Ne ovat voineet olla myös käyttöön johtaneita tekijöitä. Toisaalta pitkäaikainen huumeidenkäyttö aiheuttaa aina persoonallisuuden häiriöitä. Myös huumeiden puutteesta on aiheutunut ongelmia. Jos päiväannos on jäänyt saamatta, on seurannut tuskallisia vieroitusoireita, joihin on usein käytetty rauhoittavia lääkkeitä.

Rikokset ovat muuttuneet miehillä entistä järjettömämmiksi eikä vankilaan joutumisen uhka ole mitenkään hillinnyt rikostelua. Häkki on heilunut toistuvasti, mutta meno on jatkunut entisellään: huumeita on käytetty jopa enemmän kuin ”siviilissä”. Usein ”pää on alkanut napsua” viimeistään vankilassaoloaikana aineiden käytöstä johtuen.

”Mun ensimmäiset... se koostu ekaks... väkio... tai noista... omaisuusrikoksista ja sit mulle tuli yks väkivaltarikos. Mä yritin tappaa vanginvartijan vankilassa... siit mä sain muutaman vuoden lisää” (mies, 28).

”Skitsoilin ja uhosin, et nyt tää loppuu. Ammuskeli pistoolilla ympäriinsä ja ajattelin, että saa tulla linnaa miten paljon vaan. - - Piriä, piriä ja kaikkea muuta sontaa... talon lääkkeitä... linnassa sai vetää yhtä paljon kuin siviilissä” (mies, 26).

Naiset ovat olleet narkkiporukassa heikossa asemassa. Kentällä kaikki on ollut yhteistä: miehet ovat myyneet naisensa toisille rahaa tai kamaa saadakseen. Kaikki naiset eivät kuitenkaan ole koskaan alentuneet niin alas, vaikka ovatkin käyttäneet naisellisia keinojaan aina tarpeen tullen.

”Se oli mun mielestä tosi halventavaa... mä mielummin kävin varkaissa ja hommasin rahani vaik millä... mä en ikinä pystynyt siihen. Oishan se tietysti ollu helpompi keino se... mut jos sä huoraat, sä oot tosi pohjalla siellä hierarkiassa... et sulla ei oo mitään jakoo. - - Tietenkin osas naisena aina logiikalla vähä mielistellä ja lähtee kaljalle ja muute, muttei sen pidemmälle... ku oli saanu töötti, ni se oli sit hasta la vista” (nainen, 21).

Elämä on luiskahtanut lopullisesti raiteiltaan; on tultu huumeidenkäytön päätepiesteeseen. Käyttäjät eivät ole enää yksinkertaisesti jaksaneet elää huumehuuruista elämää ja ovat olleet sekä psyykkisesti että fyysisesti erittäin huonossa kunnossa. On ollut pakko myöntää itselle, ettei kaikki ole kunnossa, vaikkei sitä välttämättä ole muille vielä kerrottukaan. Viimeistään nyt käyttäjät ovat ymmärtäneet elävänsä vailla realistista tulevaisuutta. Ajatuksiin on alkanut tulla haaveita paremmasta elämästä. Huumeiden merkitykset ovat alkaneet kyseenalaistua.

”Mulla meni tosi huonosti siellä kentällä... tuntu, että menee huonommin, kun ei ollu enää mitään... asuntoja ja mitään. Elin rappukäytävissä ja olin kavereitten armoilla suurinpiirtein... niinkun yöpaikkoja ja tälleen” (mies, 25).

”Mun douppaaminen lähti todella käsistä. Rupes tulee kauheit sekoilui, et pillerei ja alkoholi ja sit ei tiennyt maailman menost mitää. Tuli myös ehdoton vankeustuomio, nelkytöis päivä linnaa... se sai mut ajattelemaan lopettamista. - - Ajattelin, et jotain pitäis tilanteelle tehdä... saisi edes joskus oman asunnon ja noi tyttöystävät... suhteet, ne on menny kans, et joko ollaan vedetty tai ollaan riidetty tai sit mä en oo ollu paikalla, vaan ollu muualla... vetänyt vaan, ettei oo ajatellu toisten tunteita. Mulla on ollu monta suhdetta... sellastakin, et tytöt ei oo mitään vetäny, eikä oo hyväksynyt sitä... mä oon salaa kiskonu. On ollu semmosiikin, et ois voinu mennä vaik kihloihin tai jotain” (mies, 24).

“Mä en usko, et mulloli lopettamisen ongelma se, et mullois rahat vetämiseen loppunu... se oli yksinkertaisesti siinä, et mä tiedän, et mä pystyn parempaan ja mä haluan jotain vähän parempaa” (mies, 30).

Edessä on ollut lopullinen valintatilanne: aineiden käyttö on ollut pakko lopettaa, koska ainoat vaihtoehdot ovat olleet hauta tai vankila. Taivas on ollut kokonaan tummien pilvien peitossa.

“Näki kuitenkin sen oman tilanteensa mielettömyyden... mitä se touhu oli. Tiesi, ettei oo kovin pitkäikänen... jos sillä tavalla jatkuu. Tuli vihdoin selväks, mitä on olla koukussa ja mitä se on olla, kun ei voi... elää päihteiden kanssa, eikä ilman niitä. Vihdoin tajusi, et oli ollu tarpeeks kauan kova jätkä. Totuus kun on se, että sisältä on ollu kuitenkin aina ihan hyytelöö” (mies, 23).

“Alko olla niin pahassa kunnossa, ettei silmät pysyneet enää auki, jalat ei kantaneet, oli nälkä, ei ollu yösijaa eikä mitään. Olin niin väsynyt koko touhuun, ettei mikään enää kiinnostanut. Kama ei enää auttanut, kun pää oli niin pahassa jamassa... söin Mustin pussirakeita ja olin jo kuoleman rajoilla. Ymmärsin viime hetkellä lähtee hakemaan apua. - - en enää jaksanu pakoi-lua... toisaalta oon varma, että jos olis ollu vielä kentällä, nii olis linnatuomio ollu aika saletti” (nainen, 21).

Yhteenveto. Lopettamispäätöksen taustalla on nähtävissä useita käytöstä pois-päin työntäneitä tekijöitä. Myös huumeettomuuteen vetävät positiivisiksi koe-tut tekijät ovat alkaneet tulla merkittävämmiksi. Huumeryhmittymän jäsenten väliset suhteet ovat muuttuneet kylmiksi businessuhteiksi. Yhdessä käyttäminen ei ole ollut enää hauskaa. Narkkiyhteisön sisällä ei ole enää ollut keskinäistä solidaarisuutta. Käyttäjän asema ryhmässä on alkanut muuttua yhä surkeam-maksi. Huumeita on alettu tästä johtuen käyttää yhä enemmän yksin. Huumeis-ta ei kuitenkaan ole enää saatu minkäänlaista mielihyvää.

Eri ryhmittymiin kuuluvilla ei juuri ole ollut eroa lopettamiseen johtaneis-sa tekijöissä. Tilanne on kuitenkin poikennut jonkin verran elämänhistoriallisen taustan perusteella. Etsijöiden käyttöhistoria on ollut lyhyempi kuin selviytyji-en. Heillä on ainakin käyttöajan alussa ollut suhteita myös ei-käyttäviin eikä riippuvuus ole ollut yhtä vaikea kuin selviytyjillä. Käytön lopettamisessa ovat käytöstä pois-päin houkuttavat positiiviset tekijät olleet etsijöille merkitykselli-sempiä, koska heillä on jo ennen käytön aloittamista ollut käsitys normaalista elämästä.

“Kerran menin käymään serkkujen luona ja näin, miten niiden elämä oli kohdallaan. Niilloli perheet, työpaikat, omat asunnot... kaikki asiat kunnossa. Mä olin niille kateellinen normaali-sta elämästä. Olin kyllästynyt siihen, ettei ollu asuntoo eikä mitään. Kaikki rahat oli menny huumeisiin nopeesti... olin juoppo, narkomaani, koditon, rahaton ja vailla elämänhalua. Päätin aloittaa uuden elämän ja hakeuduin hoitoon. Olisin vankilassa tai kuollu, jos olisin jatkanu vielä huumeidenkäyttöä... en ainakaan hyvin pitkään ois eläny” (mies, 30).

Selviytyjien käyttöhistoria on sen sijaan alkanut jo hyvin nuorena. Heidän käyt-töaikaiset sosiaaliset suhteensa ovat liittyneet lähes poikkeuksetta vain toisiin käyttäjiin ja riippuvuus on ollut vaikea. Selviytyjille aineiden käyttö on usein ollut jatke muulle huono-osaisuudelle eikä heille ole välttämättä koskaan muo-toutunut samanlaista käsitystä normaalista elämästä kuin etsijöille. Selviytyjille käytöstä pois-päin sysäävät negatiiviset tekijät ovat olleet käyttöä lopetettaessa merkityksellisempiä.

“Putkareissulla viiltelin käsivarsia lasinsirulla, jonka sain, kun rikoin putkan oven. Siihen kutsuttiin lääkäri ja mut vietiin psykiatrisen sairaalan suljetulle osastolle. Jouduin sikalääkekuurille ja sain tietää olevani psykoosissa. Pikkuhiljaa siinä rupesi tajuamaan tosiasioita... ymmärsi käsillä olevan elämän tilaisuuden päästä irti huumeista” (mies, 26).

7.4 Sosiaalisen todellisuuden muuttuminen

Lopettamisyrietykset ja normaali elämä ovat olleet kaikkien tietoisuudessa. Ne ovat ilmenneet yrityksinä lopettaa huumeidenkäyttö paljon ennen kuin siinä on onnistuttu. Palaaminen takaisin vanhaan käyttämismalliin ja ystäväpiiriin on kuitenkin ollut valitettavan helppoa. Retkahduksia on sattunut toistuvasti. Aineista, käyttöilmapiiristä ja epävarmuudesta on tullut kuitenkin aina vain pahempi olo. Elämästä on puuttunut kokonaan suunnitelmallisuus ja tarkoitus. Huominen on tuntunut entistä pelottavammalta ja lopulta on alkanut pelottaa myös tämä hetki. Rikostelu ja epävarmuus ovat aiheuttaneet yhä syvempää vainoharhaisuutta ja kyllästymistä. Alemmaksi ei ole ollut enää mahdollista vajota.

“Alkoi kyllästyä piriin... yritin taas lopettamista. Palasin asumaan yhteen viimeimmän työstäväni kanssa. Kerran päätettiin ihan vaan kokeilla piriä vähän, mutta siitä alko taas alamäki... menin niin sekasin, että haudoin itsemurhaa... vedin piriä ja pameja kolmisen viikkoa. Yritin saada käyttöä lopetettua ja vuorotellen kävin mielenterveystoimistossa, olin psykoosin rajoilla, vedin ainetta ja taas kaikki alusta - -. Lopulta olin aivan sekaisin, pelokas, skitso ja vainoharhainen... oli jo niihin [aineisiin] kyllästynyt... yksinkertaisesti kyllästynyt siihen hommaan. Tiesin, et elämällä on aika paljon muutakin tarjottavaa... mä jotenkin havoahduin, et ei oo järjen hiventä” (mies, 29).

Huumeiden merkitysten muuttuminen on viimeinen vaihe vaikeasti päihderiippuvaisten narkomaanien syrjäytymispoluilla. Ne ovat ensimmäinen askel huumeista irrottautumisessa ja sosiaalisen todellisuuden muuttumisessa sekä kohti yhteiskuntaan sosiaalistumista ja elämästä selviytymistä. Hahmottaakseni kuvaa tutkimuksessani mukana olevien syrjäytymisen tieltä palaamisesta ja sosiaalisen todellisuuden muuttumisesta kartoitan kuntoutukseen hakeutuneiden aiempia huumeista irrottautumis- ja hoitoyrityksiä.

Aiemmat irrottautumis- ja hoitoyritykset. Joskus aineista on onnistuttu irrottautumaan ilman ammattiapua tai itsehoitoryhmiin osallistumista - ainakin joksikin aikaa.

“Multa meni asuntoja alta... elämä alko pikkuhiljaa mennä muutenkin sekasin. En jaksanut käydä enää töissä enkä mitään. Lokakuussa otin vaan vaatekassin ja menin mökille. Olin siellä kaheksan kuukautta selvin päin ilman mitään [aineita] ja näkemättä ketään” (mies, 25).

Kun päätös lopettamisesta on tehty, käyttäjät ovat olleet valmiita tekemään mitä tahansa onnistuakseen. Jos lopettaminen ei ole omin avuin onnistunut, lopettamista on yritetty jossain hoitopaikassa. Lähes kaikilla on ollut useita hoitoyrityksiä erityyppisissä paikoissa. Kaikkien kuntoutukseen hakeutuneiden miesten sekä jääneen naisen hoitoyritysten lukumäärä on yli puolet pienempi kuin muilla. Hoitoyritysten kestot ovat jääneillä huomattavasti lyhyempiä kuin kaikilla tulleilla ja lähteneillä.

"Hoidot eivät toimi". Toistuvat hoitojen keskeytykset ja retkahdukset selittyvät sillä, että tutkimuksessani mukana olevat vaikeasti päihderiippuvaiset narkomaanit ovat olleet moniongelmaisia samanaikaiskäyttäjiä, joiden huumeidenkäyttö on kestänyt pitkään. Lääkkeelliset hoidot eivät ole riittäneet kaikkien ongelmien hoitamiseen eivätkä toisaalta ole soveltuneet kaikille. Lääkehoidoissa ongelmana on lisäksi ollut se, että hoitoon tarkoitettuja lääkkeitä on käytetty usein päihtymistarkoitukseen. Pitkäaikaisiin lääkkeettömiin terapiahoitoihin sitoutuminen on ollut usein mahdotonta. Hoitoyritykset yhteisöissä ovat yleensä keskeytyneet siksi, että niissä on ollut tavoitteena vain huumeidenkäytön lopettaminen. Käytölle ei ole ollut korvaavaa vaihtoehtoa tarjolla eikä kuntoutus ole ollut kokonaisvaltaista.

"Mä huomasin, et se [hoitopaikka] on semmonen hällävöliä... vois keksii miljoona erilaist negatiivist sanaa, mitä siit voi sanoo, mut... seioo tiukka, eikä hyvökurinen eikä mitään semmosta" (mies, 25).

"Siellä [hoitopaikassa] vaan maattiin. Siellä ei päiväohjelmaa ollu... ei tarvinnu mihinkään osallistua, eikä sielt lentäny pois jos jäi nukkumaan omaan sänkyyn... et tavallaan sai tehdä jotain tai olla tekemättä" (mies, 26).

Kaiken kaikkiaan hoitopaikkoja on ollut vähän tarjolla eikä niillä ole ollut resursseja vaikeimmin riippuvaisten narkomaanien hoitoon. Toisaalta mikään hoito ei ole yksinään riittänyt lopulliseen huumeista irrottautumiseen. Huumeidenkäyttöön liittyvän alakulttuurin tilalle olisi pitänyt hoidon jälkeen löytyä muita sosiaalisia verkostoja, jotta huumeista irrottautuva ei olisi jäänyt yksin.

Vaikeudet hoitoon pääsemisessä. Hoitoon pääseminen on usein ollut vaikeaa. Jonot ovat olleet pitkiä eikä lähetettä ole saatu. Toisinaan hoitoon pääseminen on tyssännyt siihen, että ei ole saatu maksusitoumusta. Usein tarjolla on ollut vain lyhytaikaista katkaisuhoidoa. Toisinaan narkomaanille on tarjottu vain lääkkeitä ensiavuksi. Hakeutujat ovat kuitenkin olleet sitkeitä ja yrittäneet hoitoon yhä uudelleen. Toistuvista epäonnistumisista huolimatta hoitoon on lopulta päästy.

"Soitin psykiatrille, jonka kautta olin hakeutunu terapiaan. Kysyin häneltä aikaa, että mä tarviin lähetteen - - se sano, että käy terveystakeskuksen kautta hoitamassa. - - menin päiväystävään vastaanotolle - -. Päivystävä lääkäri... viimistä yötä töissä ennen kun sen kesäloma alko... muutenkaan tuntenu mua, me ei ikinä olla nähty toisiamme aikasemmin. - - se oli semmonen kahenkymmenen minuutin tapaaminen ja lopputulos oli se, että mulla oli kaks reseptiä, antabuskuri ja mielialalääkkeet. - - mä sain näytepakkauksia saman tien mukaan. - - kun mulloli lähete ja paikka tiedossa, niin soitin sosiaalitoimistoon, että mä saan maksusitoumuksen, no... tää on nyt tyypillistä pikku kunnissa, et on kaikki paikat kiinni kerralla, kun on heinäkuu. Mä en päässy mielenterveystoimistoon, mä en päässy sosiaalivirastoon" (mies, 34).

"Pitkäänniemeen kun mä menin joulukuussa, mä yritin - - kolmannella kerralla mä vasta pääsin sinne sisään. - - kerran vei poliisit... ne ottanu mua sisään. Sit toisen kerran mä menin ite terveystakeskukseen. Ne laitto mut putkaan, mä olin niin sekasi. Mä olin jossain psykoosissa sillon. Sit menin käymään Pitkässäniemessä. Se oli torstai, eiku tiistapäivä... sit mä juttelin yhen lääkärin kanssa. Se sano, et hän ei ota sua nyt sisään... mä sanoin, et mitä mä teen. Se kaivo lääkekaappia ja anto mulle kaks nollanelosen teemua. Laitto paperipussiin ja sano, et koeta pärjätä ens tiistaihin saakka, et pääset vitoselle [osastolle]. Sit sain lähetteen sinne vitoselle" (mies, 29).

Huumeiden houkutukset. Vaikka hoitopaikkaan on lopulta onnistuttu pääsemään, hoito on taas keskeytynyt, kun kamanhimo on vienyt voiton. Vaikka huumeinen elämä on ollut sietämätöntä kärsimystä ja vaikka lopettamisyritysten ja hoitoon hakeutumisen taustalla on ollut halu elää ilman huumeita, on ollut pakko päästä takaisin ”kentälle vetämään”. Huumeista on kuitenkin saatu vielä hyviä fiiliksiä. Toisaalta myös vieroitusoireet ovat ajaneet jatkamaan käyttöä: elimistö on ollut niin tottunut aineisiin, että ilman niitä ei ole uskallettu yrittää tulla toimeen. Toisinaan hoitoyritykset ovat olleet vain voimien keräämistä; hoidosta lähdön jälkeen on taas ollut paremmassa kunnossa jaksakseen käyttöä. Useidenkin hoitoyritysten jälkeen järjetön sekoilu on jatkunut.

”Mun kädet jääty [kun nukkui yön kylmässä autossa] ja mä sain keskenmenon... jouduin naisten turvakotiin ja sieltä kahdeks viikoks keskussairaalaan tiputukseen. Mun paino putos ja olin kuin kävelevää luuta... sairaalasta päästyäkin mä käytin vielä itsetuhoste aineita” (nainen, 21).

”En kovin tosissani ole ainoaankaan paikkaan lähteny... mitään elämän rakennetta muuttavaa hoitoa hakemaankaan... vaan lähinnä kerääny voimia” (mies, 32).

”Alkoi kyllästyä koko touhuun. Niin paljo kavereita kuoli... väkivoaltasesti ja oman käden kautta ja onnettomuuksissa... olin aika loppu. - - olin joutunu pahaan velkakierteeseen... ha-keuduin sit parin viikon hoitojaksolle, mutta motivaation puutteen takia jatkoin sekoilua en-tistä ankarammin hoidosta lähdettyä” (mies, 30).

Loppuun käytyjen, onnistuneiden hoitojen jälkeisistä pitkistäkin raittiista jaksoista huolimatta on taas retkahdettu. Raittius ei ole ollut vakaalla perustalla - hoidoista ei ole ollut apua. Toisaalta huumeidenkäyttöä on jatkunut jo niin kauan, että elämän uudelleen opettelu ja normaalielämään palaaminen on ollut liian vaikeaa varsinkin elämästä selviytyjillä. Kun normaalielämä on tuntunut vaikealta, on huumeinen elämä alkanut taas vetää puoleensa. Toisinaan retkahdukset ovat johtuneet kavereista, jotka ovat houkuttelleet jatkamaan käyttöä.

”Olisinko kolmisen viikkoo ollu siiviilis selvin päin - - toimien siten, että kauheella kiireellä asioita... koiran, perheen... ihan näyttämään ennen kaikkee itselle, mutta yhtä paljon läheisil-lekin yritin osottaa, et mä pärjään. Sitten mä retkahdin amfetamiiniin... siitä meni varmaan - - kolme viikkoo sitten yhes pyörtees. Sen jälkeen oli taas kaikki täysin kaaoksessa. - - riippuen siitä, lähdinkö hakemaan alkupotkua katkolta, vai lähdinks mä työstämään niitä itse... se oli parhaimmillaan raitist jaksoo ehkä kaks kuukautta, josta voi sanoa, että viiminen kaks viikkoo oli... periaattees hampaat irvessä. Se oli niin ohimenevä tilanne, että juna-asema... vanha tuttu käyttäjä käveli vastaan ja ihan vaan tietyllä ilmeellä katso ja vinkkas huoltoasemalle päin, niin mä aivan sekasin lähin seuraamaan sitä. Toisella kerralla kävin niin, et mä uskoin siihen hoitoon ja se lähti kauheen hyvin käyntiin. Mä olin kuukauden siel, lähin kavereiden luo ja retkahdin samana iltana. Niin se taas luiskahti hulvattomaksi käytöksi... Oli ihan - - liian nopea [hoitoon meno] päätös tai valinta, etten mä ookkaan vetäny kenties tarpeeks” (mies, 32).

Usein on kuviteltu, että aineiden kohtuukäyttö on mahdollista tai että käyttö pystytään kyllä lopettamaan, mutta myyntiä voi ihan hyvin jatkaa hoidosta lähdön jälkeen. Toimeentulo kun pitää jostain saada. Kuvitelma on kuitenkin ollut harhaa.

”Olin muutaman päivän katkolla mielisairaalan suljetulla osastolla... sieltä päästyäni ajattel-in, et aloitan hyvän ja huumeettoman elämän ei-käyttävän ystävän luona. Piri oli kuitenkin niin halpaa, et sitä alko kaupata jatkuvasti. Siinä samalla käytti ainetta itsekin... ei päivittäin

eikä aina viikottainkaan. Uskoi voivansa käyttää piriä halutessaan pitää kivaa... myynnistä jäi kuitenkin niin paljon rahaa käyttöön, että vetämisestä ja hörheltämisestä alko tulla jokapäivästä” (mies, 29).

Pakolla pysäyttäminen. Hoitoon hakeutumiseen taustalla on toisinaan ollut myös omaisten toive ja pakolla pysäyttäminen. Oma halu elää ilman huumeita on kuitenkin tärkein tekijä lopettamisen onnistumisessa. Toisten toive tai pakko ei ole johtanut lopulliseen käytön lopettamiseen.

”Se oli Hyksin huumevierotusyksikkö, kesti pari viikkoo... mä menin sinne lähinnä lievittääkseni omaisteni huolestuneisuutta. Kyl se lähti siitä, että se oli omaisten kanta. Itselläni ei kauheesti kantaa siin vaihees ollu. Mä olin psyykkisesti huonos kunnossa ja sielullisesti yleensäkin... aika heikois kantimissa. Olin myönteinen koko ajan, mut katsoin sen [hoidon] ihan turhaks” (mies, 32).

”En tiedä, kuinka kauan ne [vanhemmat] oli epäilleet tai huomanneet, mutta silloin järjestettiin pakkohuostaanotto Naulaniemen huumeepysäyksille. Silloin käytti kannabista ja se oli tullu ilmi. Kyllä siihen suhtauduttiin tosi voimakkaasti, et soitettiin poliisivoiranomaisille ja kaikkiin tämmösiin. En mä muista, miten mä jouduin... tonne Rauhaniemeen. Kahden viikon [pakko]katko järjestettiin siellä, mutta ei se kyllä mun päihdekierre siihen katkennu” (mies, 23).

Miksi Mikkeli-yhteisöön? Kaikki omat lopettamisyriytykset ja hoitoyriytykset muualla ovat keskeytyneet tai eivät ole tuottaneet toivottua tulosta. Käyttäjä on ollut yksinäinen ja epätoivoinen. Tilanne on ollut lopulta pakko myöntää itsen lisäksi myös muille. Toistuvien retkahdusten jälkeen käyttäjä on viimein tajunnut, että huumeilla ei ole enää mitään annettavaa. On tapahtunut lopullinen päätös avun hakemisesta ja ”vihoviimeiseen” hoitoon lähtemisestä.

”Mullon kaikki opiskelujutut ja kaikki - - aina menny pilalle ja kaikki mun ongelmat, mitä mullon, on johtunu päihteisistä. Mä oo vuosiin enää - - nauttinu elämästä yhtään - - kärsiny kauheesti masennuksesta ja unettomuudest... et jos elämä voi olla jotain muuta, ni mikä tahansa on parempaa. Ollu ihan pystyyn kuollu olo pitkään... kyl mä oon jo useampi vuosi ajatellu, et enemmän mulle huumeist on ollu haittaa... ei saa aikaan hyviä filiksiä. Ne vaan koki ne negatiiviset jutut - - se on ollu pakkopullaa toi elämä” (mies, 30).

”Se vaan kypsy se päätös, et mä haluan hoitoon... oli silleen sellasena salasena haaveena, et mä voisin tänne tulla tai pääsisin yleensä tänne [Mikkeli-yhteisöön]” (mies, 29).

Miksi sitten Mikkeli-yhteisö on ollut se viimeinen oljenkorsi? Ensisijaisena syyinä ovat kaikilla kuntoutukseen hakeutuneilla olleet huonot kokemukset aiemmissa hoitopaikoissa. Lääkkeettömissä hoidoissa ei ole ollut mielekästä tekemistä. Päivät ovat olleet samanlaisia kuin kentällä. Lääkkeellisiin hoitoihin ei ole välttämättä haluttu edes mennä, koska kemiallista riippuvuutta ei ole haluttu korvata toisella kemialla. Kaikki se, mikä aiemmista hoitopaikoista on tuntunut puuttuvan, on näyttänyt Mikkeli-yhteisöstä löytyvän.

”Sit mä kääntysin tänne, et mä haluan kuria ja tämmöstä ittelleni. Sit mä päätin, että mä lähen hakemaan maksusitoumuksen tänne” (mies, 24).

”Niillä sattu olemaan yks kappale Mikkeli-yhteisön esitettä ja... kattelin sitä ja paikka vaikutti erittäin hyvältä nimenomaan sen takia, et täällon vertaisilleen vastuussa, et täällä ei istu millään... pallilla joku mua ylempi ja käskee mua. Kaks viikkoo sen jälkeen, kun olin tutustunu täällä, totesin, että tänne. Täällon tää vertaisryhmä mukana... jos näin ei olis ollu, mä en olis

edes harkinnu lähtöö. Kun joku mua ylempänä istuva käskyttää mua, mä heti pistän kampoihin... ihan periaattees” (mies, 29).

”Tiesin et Mikkeli-yhteisö on kokemuksena hyödyllinen mulle... kun mä tulisin valmiiseen tämmöseen hyvin toimivaan yhteisöön, parantuisin siellä” (mies, 25).

”Tiesin, että täällon kaks hyöää, että täällon pakko tehdä, se on se yks juttu... ja kun on pakko tehdä, niin ne tulee tehty... ja aamulla pitää nousta aikasin ylös, mitä ei tullu ikipäivänä tehty” (mies, 26).

Mikkeli-yhteisöön hakeutumisen perusteluna on ollut myös se, että on haluttu näyttää itselle ja muille, että lopettaminen lopultakin onnistuu. Toisinaan sopiva sijainti käyttäjäkavereista kokonaan eroon pääsemiseksi sekä kuntoutuksen pitkäaikaisuus ovat olleet yhteisöön hakeutumisen ainoat perustelut.

”Sitä ennen kuulin juttuja täst paikasta, niin mä ajattelin, et ei saatana siel voi olla ees... no, se oli just kun mä ajattelin, et jos noikin on pärjänny, niin miksen mä pärjäis” (mies, 30).

”Ne [katkaisuaseman henkilökunta] sano, et sun täytyy mennä mahdollisimman kauas mahdollisimman pitkään hoitoon” (nainen, 21).

Yhteenveto. Perustelut aiempien hoitoyritysten epäonnistumisille ja lyhytkestoisuudelle sekä Mikkeli-yhteisöön hakeutumiselle ovat samansuuntaisia riippumatta siitä, kumpaan huumeryhmittymään on kuuluttu. Perusteluissa ei ole eroa myöskään lähteneiden tai jääneiden ryhmissä. Tämän voisi ajatella johtuvan siitä, että vaikka elämysten etsijöiden - joita suurin osa kuntoutuksen loppuun käyneistä on - riippuvuus ei ole kestänyt yhtä pitkään kuin elämästä selviytyjien, heidänkin elämässään huumeet ovat näytelleet merkittävää osaa. Myös etsijöillä käyttö on muuttunut tarkoitusperältään elämästä selviytymiseksi. Huumeet ovat aiheuttaneet arjessa suuria ongelmia. Huumeista pois päin työntävät tekijät ovat kaikilla tulleet niin merkityksellisiksi, että huumeista on pitänyt päästä irti - hoitoon on ollut pakko päästä. Toisaalta riippuvuus on kaikilla kestänyt jo niin kauan, että kyky selviytyä arjesta ei ole enää palautunut lyhytkestoisissa, lääkkeellisissä hoidoissa. Kaikilla kuntoutukseen hakeutuneilla on ollut vaikeita ongelmia useilla elämänalueilla. Ongelmien ratkaiseminen on nähty mahdolliseksi vain yksilön kokonaisvaltaista kuntoutusta tarjoavassa paikassa - Mikkeli-yhteisössä.

7.5 Johtopäätökset

Johtopäätöksinä arvioin kahden ensimmäisen tutkimuskysymykseni *”millaisia ovat narkomaanien elämänkulut ja lapsuuden sosialisatioprosessit?”* ja *”millainen syrjäytymisprosessi huumeriippuvuuden kehittyminen on?”* osalta empiiristen tutkimushavaintojeni yhteyksiä aiempaan tutkimustietoon. Ensisilmäyksellä hyvin heterogeeniseltä näyttävän tutkimusjoukon elämänkuluista ja sosialisatioprosesseista löytyy samankaltaisia tapahtumia, joilla on yhteys normaalista poikkeavan persoonallisuuden kehittymiseen ja mahdollisesti myös huumeriippuvuuden kehittymiseen. Lapsuudenaikaisilla riskitekijöillä on ensin ollut merkitystä yksilön persoonallisuuden kehittymiselle. Yksilön per-

soonallisuudella on ollut yhteyttä siihen, millaisen merkityksen myöhemmät muutokset elämänkulussa ovat saaneet. Nuoruus- ja aikuisiän subjektiivisesti koetut riskitekijät yhdistyneenä ympäröivän yhteisön vaikutukseen ovat jatkossa kaventaneet yksilön sosiaalisia selviytymismahdollisuuksia entisestään. (Ks. Hurme 1981; Rutter 1983; Rutter & Taylor 2002; Rönkä 1996, 1999.)

Useimmilla Mikkeli-yhteisön oppilailla on takanaan normaalisosialisaa-tion ensi vaiheet. Sosiaalistumisprosessi on alkanut perheessä. Perhetilanteista johtuen kaikilla ei kuitenkaan ole muodostunut kiinteää suhdetta edes äitiin. Myös kiinteät suhteet muihin perheenjäseniin puuttuvat. Vanhemmista ei ole perheen sisäisessä sosialisatiossa ollut turvan antajaksi tai auktoriteetiksi eikä sisarusten vertaisryhmään samaistuminen ole toteutunut. Koska perheeseen ei ole sosiaalistuttu, myöhemmän sosialisaa-tion ja suhteiden luomisen perusta on jäänyt rakentumatta. Myöhempiin sidosryhmiin sosiaalistuminenkaan ei ole ollut mahdollista. (Ks. Morgan 1999; Parsons & Bales 1955; Ribbens 1994.)

Yleensä yksilön elämänkulku kattaa monikerroksisen tarinan lapsuus- ja nuoruusajoista itsenäistymiseen, koulu- ja työhistorian vaiheisiin, perheellisty-miseen tai uuden elämänsuunnan aloittamiseen (ks. Dunderfelt 1997; Pohjola 1994; Rönkä 1992). Yhteisön oppilaiden elämänkulut eivät ole yhtä monikerrok-sisia kuin tavallisesti. Yksilön ja sosiaalisen yhteisön vuorovaikutus on syystä tai toisesta häiriintynyt viimeistään nuoruudessa. Laajemman yhteisön jäseneksi ei ole myöhemmin edes tultu eikä vuorovaikutusta normaaliyhteiskuntaan ole ollut. Sosialisaa-tio on epäonnistunut esimerkiksi niin, että yksilölle on pri-maarisosialisaa-tion aikana välitetty toisistaan poikkeavia objektiivisia todelli-suuksia. Yksilö on sisäistänyt jatkuvan muutoksen itseymmärrykseen kuuluva-na. Sosialisaa-tio on saattanut häiriintyä myös primaarisosialisaa-tion ja sekun-darisosialisaa-tion ristiriidoista. Yksilön minäkäsitykseltä on puuttunut uskot-tavuusrakenne. Hänelle on alkanut syntyä vaihtoehtoisia todellisuuden ja iden-titeetin määritelmiä. Yksilö on lyöttäytynt toisten samankaltaisten ryhmiin, jotka ovat ottaneet käyttöön omat sosiaalistamismenetelmänsä. (Ks. Berger & Luckmann 1994; Dinges & Oetting 1993; Goldberg 1999; Puolimatka 1999; Schutz 1980; Ziehe 1991; Ziehe 1992.)

Myöskään koulutus- ja työuravalinnat eivät ole tavanomaisen yksiselittei-siä ja standardoituja. Jos perheessä on ollut ongelmia, niitä on usein ollut myös koulussa. Kiinnostus koulunkäyntiin ja opiskeluun on ollut yhteydessä perheen yhteiskuntaluokkaan sekä siihen, miten perheessä on arvostettu koulutuksen tuottamaa kulttuurista pääomaa. Koulutuksen arvostus on myös ollut yhtey-dessä nuorten ryhmittymiin. Nuorten ryhmäytymiselle on ollut merkitystä per-heessä sisäistetyillä käyttäytymissäännöillä. Aluksi ryhmiin liittyminen on merkinnyt vain yhdessäoloa ja hauskanpitoa. Myöhemmin on alettu yhdessä pinnata koulusta. Kun koulumenestys on pinnaamisen takia alkanut heikentyä, siitä on aiheutunut häpeää. Samankaltaisten ryhmiin on liitytty entistä tiiviim-min ja päivittäistä elämää on alkanut entistä enemmän säädellä "hengailu" po-rukoissa. Kun päihitteet ovat tulleet mukaan kuvaan, koulu on saattanut ennen pitkää jäädä kesken. (Ks. Alheit 1994; Corsaro 1997; Harris 1995, 2000; Lindberg 1998; Rönkä 1992, 1999; Tamminen 2000.)

Koulussa ei toisaalta ole ollut välttämättä mitään ongelmia ja koulumenes-tys on ollut ihan hyvä. Kouluajana tapahtunut marginaaliryhmiin hakeutumi-nen ja päihdekokeilut ovat voineet olla yhteydessä esimerkiksi siihen, että van-

hempien koulunkäyntiin kohdistumia odotuksia on pidetty kohtuuttomina. Vanhempien arvomaailmaa vastaan on ehkä vain haluttu kapinoida. (Ks. Järvinen & Jahnukainen 2001; Lindberg 1998; Schilit & Gomberg 1991.)

Työmarkkinoilla pärjääminen on yhteydessä koulumenestykseen. Jos koulu on jäänyt kesken, työn saamisessa on ollut vaikeuksia. Työttömyyttä on alettu peittää muilla kokemuksilla ja työttömyyden ongelma on näin sysätty taustalle. Perhetaustoista riippuen työttömyys on saatettu toisaalta kokea elämäkerrallisena jatkumona tai sosiaalipoliittisen tuen mahdollistamana korvaavana elämänurana. Aluksi työttömyyttä ei ole pidetty uhkana elämäkululle, mutta se on kuitenkin saattanut aloittaa tapahtumaketjun, jonka jatkumona on ollut asunnon menettäminen, velkaantuminen tai päihteiden väärinkäyttöä. Perhetilanteesta riippuvien tapahtumien järjestys on voinut olla myös päinvastainen. Ongelmien ketjuuntumisen seurauksena päivittäiset ongelmat ovat alkaneet vaatia kohtuuttomasti huomiota. Yksilön sisäisen kehityksen ja ulkoisen tilanteen muutosten välille on syntynyt ristiriita ja yksilö on alkanut luovuttaa. Elämäntapahtumia ei ole enää pystytty kontrolloimaan. (Ks. mm. Alheit 1994; Goldberg 1999; Järvinen & Jahnukainen 2001; ks. myös Määttä 1976.)

Elämysten etsijöiden ja elämästä selviytyjien lähtökohdat ovat erilaiset. Huumeriippuvuuden kehittyminen on kuitenkin tapahtunut lähes saman kaavan mukaan. Etsijöillä on ollut perheessä koettuja turvallisuuden ja onnistumisen tunteita, mikä on mahdollistanut vuorovaikutuksen tavallisten nuorten kanssa. (Ks. Lindberg 1998; Pulkkinen 1996; Schilit & Gomberg 1991.) Sosiaalistuminen on saattanut edetä normaalisti murrosiän kynnykselle. Sosiaalista pääomaa on karttunut myös koulussa ja työelämässä. Huumeita käyttävien ryhmittymisiin sosiaalistuminen on tullut merkitykselliseksi paljon myöhemmin kuin selviytyjillä. (Ks. Morgan 1999; Parsons & Bales 1955; Ribbens 1994.)

Etsijät ovat aluksi kuuluneet marginaaliin omasta halustaan. Siihen ei ole välttämättä liittynyt samanlaisia huono-osaisuuden tai syrjäytymisen tunnusmerkkejä kuin selviytyjillä. Etsijöiden ryhmäjäsenyyteen on liittynyt tunne samanlaisuudesta. Ryhmään kuuluvilla on ollut jokin yhdistävä tekijä, esimerkiksi musiikki, pukeutuminen tai "biletystyyli". Yksilö on luokitellut itsensä lukuisilla tavoilla ja tasoilla. Luokittelu on tapahtunut eri aikoina eri tavalla ja kytkeytynyt siihen, kenen kanssa on kulloinkin oltu. Yhdeksi yhdistäväksi tekijäksi on usein tullut päihteiden käyttö, aluksi alkoholi. Alkoholia on aluksi käytetty kavereiden kanssa, koska se on ollut hauskaa. Myös huumeidenkäyttö on aloitettu samasta syystä: kavereiden kanssa on ollut kiva bilettää huumeissa, koska se on kivaa. Etsijöiden huumeiden käyttöä ei voi selittää huono-osaisuudella. Perheissä on voinut kuitenkin olla esimerkiksi destruktiivinen ilmapiiri eivätkä vanhemmat ole pystyneet vastaamaan lapsensa henkisiin tarpeisiin. Heillä ei yksinkertaisesti ole ollut aikaa lapselleen. Huumeryhmittymä jäsenineen ja huumeiden käyttö ovat täyttäneet vanhempien puutteellisen huolenpidon jättämän aukon. Huumeiden käyttö on ollut yhteydessä yksilön eksistentiaalsiin ongelmiin. Huumeidenkäyttö on ollut osa elämää, jota yksilö itse on pitänyt merkityksellisenä. (Ks. Harju 2000; Holopainen 1999; Järvinen & Jahnukainen 2001; Knutagard 1996; Lindberg 1998; Niemelä 1999; Puhakainen 1999; Seppälä 2001, 2003; Svensson ym. 1998; Young people and drugs 1997.)

Elämästä selviytyjiltä ovat puuttuneet normaalielämän ja sosialisointin mallit ja osa-alueet. Heillä ei ole ollut koulussa ja työelämässä hankittua kult-

tuurista pääomaa. Selviytyjien ongelmat ovat edenneet niin, että ensin on tullut ongelmia perheessä ja sen jälkeen koulussa. Seuraava vaihe ovat usein olleet rikokset. Ongelmia sekä niistä aiheutuvaa pahanolon tunnetta on yritetty peittää samanhenkisten ryhmiin liittymisellä, päihdekokeiluilla ja myöhemmällä huumeidenkäytöllä ja huumeryhmittymään liittymisellä. (Ks. Lindberg 1998; Pulkkinen 1996; Schilit & Gomberg 1991; Tamminen 2000.)

Selviytyjillä yhdistävä tekijä on aluksi saattanut olla koulupinnaus, johon on myöhemmin alkanut liittyä rikostelua. Päihteidenkäyttö on tullut kuvaan vasta myöhemmin, joskin käyttö on myös selviytyjillä alkanut alkoholilla. Selviytyjiä voisi kuvata myös ympäristönsä tuotteina, jolloin huumeista on muodostunut vain jatke muulle huono-osaisuudelle. Huumeet ovat muodostuneet lisäongelmaksi ja johtaneet vakavampiin rikoksiin. Normaalin sosiaalistumisen on korvannut päivittäinen huumeiden käyttö, aineiden välitys, omaisuusrikokset ja prostituutio. (Ks. Holopainen 1999; Järvinen & Jahnukainen 2001; Knutagard 1996; Lindberg 1998; Niemelä 1999; Olsson & Stymne 1997; Puhakainen 1999; Svensson ym. 1998; Young people and drugs 1997.)

Riippuvuuden edetessä etsijöiden ja selviytyjien tilanne on vähitellen alkanut muuttua samanlaiseksi. Päihteet ovat molempiin ryhmiin kuuluvilla alkaneet aiheuttaa erilaisia ongelmia. Ongelmat ovat alkaneet kumuloitua ja pitkittyä. Päihteidenkäyttö on lisääntynyt ja muuttunut; huumeita on alettu käyttää entistä enemmän. Se, mitä ei ole aiemmin saatu perhe- tai muusta sosiaalisesta yhteisöstä, on löytynyt huumeidenkäyttäjien ryhmästä. Yksilö on sosiaalistunut kaltaistensa ryhmään ja omaksunut ryhmän toimintamallit ja -tavat sekä normit. Vähitellen on alettu jäädä eri elämänalueiden ulkopuolelle. Elämänongelmiin ja huumeidenkäyttöön on alkanut liittyä vakavampaa rikollisuutta. Marginaalisuuskin on edennyt syrjäytymiseksi ja myöhemmin vaikeaksi huumeriippuvuudeksi. (Ks. mm. Harju 2000; Harris 2000; Jaatinen 2000; Järvinen & Jahnukainen 2001; Kivelä 1997.)

Huumeryhmittymään kuuluminen on ollut yksilön toimintaa määrittelevä tekijä. Muut ryhmän jäsenet ovat vaikuttaneet yksilön asenteisiin, arvoihin ja uskomuksiin. Ryhmän toiminta on ohjannut yksilön käyttäytymistä samalla kun se on antanut yksilölle merkityksellisyyden. Omaksumalla ryhmän normit, toimintatavat sekä ihanteet ja luokittelemalla itsensä ryhmän jäseneksi yksilö on saanut tukea itsetunnolleen. Omaksumalla huumeiden käyttöön liittyviä normeja ja ihanteita ja noudattamalla niitä yksilön arvostus on kohonnut sekä omissa että muiden silmissä. (Ks. Bauman 1997; Dinges & Oetting 1993; Murto 1997; Niemelä 1999; Nouko-Juvonen 1999; Perttula 1996; Siljander 1997; Svensson ym. 1998; Weinberg ym. 2002; Ziehe 1992.)

Huumeidenkäyttö on ollut samaistumisväline toisten samankaltaisten ryhmässä. Huumeidenkäyttäjä on sosiaalistunut huumeryhmään: ryhmän normit ovat muovanneet yksilöä aina vain enemmän muiden ryhmään kuuluvien kaltaiseksi. Eri huumeryhmittymien normeissa ja arvoissa on ollut huumeuran alussa eroa. Kentällä elämysten etsijät ovat väheksyneet elämästä selviytyjiä, koska heillä huumeidenkäyttö on pitkään ainakin omasta mielestä ollut hallinnassa. Selviytyjistä on nopeammin tullut piikkihuumeiden käyttäjiä, "alinta kastia". Riippuvuuden edetessä normit ja arvot ovat samankaltaistuneet. (Ks. mm. Dinges & Oetting 1993; Harris 2000.)

Myös huumeryhmän jäsenet ovat olleet erilaisessa asemassa. Huumeryhmittymän hierarkkisella asemalla on ollut yhteyttä yksilön persoonallisuuteen. Yksilö on saattanut esimerkiksi oppia, ettei kelpaa omana itsenään eikä osaa mitään. Hän on ollut ikään kuin koiran osassa ja hierarkkinen asema on ollut alhainen. Ne, jotka ovat olleet huumehierarkian ylemmillä tasoilla, ovat sisäistäneet vääränlaisen käsityksen persoonastaan. He ovat oppineet vääränlaista hallinnan tunnetta ja ovat helposti alistaneet hierarkiassa alempana olevia. Näillä huumeryhmässä saaduilla kokemuksilla on voinut olla yksilölle pitkäaikaista vaikutusta. Pysyvät vaikutukset ovat voineet toisaalta johtua ryhmässä saaduista huonoista kokemuksista. Esimerkiksi itsetunnon heikko narkomaani, joka yhteiskunnan viitekehyksessä on rikollinen, on voinut ryhmänsä sisällä olla erittäin sopeutuva. Hierarkian alimmalla tasolla oleva on saanut huumeryhmittymässä tunteen siitä, että on jotakin. Hän on saavuttanut hyväksyntää ja toiset samankaltaiset ovat vahvistaneet hänen väriä käyttäytymistapojaan. (Ks. Corsaro 1997; De Leon 2000; Harris 2000; Hogg & Abrams 1988; Murto 1997.)

Huumeongelmaisten elämismaailmoissa on ollut piirteitä, jotka ovat tehneet sosiaalisen todellisuuden rakenteista erityislaatuisia. Elämässä on ollut erilaisia ulottuvuuksia riippuen sosiaalisen todellisuuden osa-alueista eli siitä, miten huumeiden käyttö on muodostunut osaksi arkea ja miten huumeongelma on arjen toiminnassa ilmennyt. Sosiaalinen todellisuus on riippuvuuden edettyä rakentunut vain huume kontekstien ja muiden huumeidenkäyttäjien ympärille. Arjen todellisuutta on paettu. Pakenemisessa huume on saanut huumeryhmittymästä riippuen eri merkityksiä: toiset ovat etsineet uusia kokemuksia, toiset peittäneet aikaisempaa elämänhistoriaansa. (Ks. Berger & Luckmann 1994; Harju 2000; Kaukonen 2000; Perttula 1996; Puhakainen 1999.)

IV YHTEISÖKASVATUS HUUMEISTA IRROTTAUTUMISEN KEINONA

8 YHTEISÖT SELVIYTYMISEN TUKENA

Omantunnon mekanismin kehittyminen on yhteydessä yksilön sosiaalistumiseen ja ympäröivän yhteisön jäseneksi kasvamiseen. Ellei yksilöä ole kasvatettu tuntemaan syyllisyyttä rikkomiaan normeja kohtaan, hän ei kykene sosiaalistumaan yhteisöönsä eikä pysty solmimaan normaaleja suhteita toisiin ihmisiin. (Ks. Bauman 1997; Kaipio 1999; Niemelä 1999; Puhakainen 1999.) Huumeidenkäytöstä luopuessaan yksilö tarvitsee enemmän tai vähemmän mielekkäämpään elämänmuotoon tähtäävää toimintaa - kasvatusta. Sosiaalistuakseen huumeidenkäytön ulkopuolisille sektoreille ja pystyäkseen kohtaamaan arjen todellisuuden, yksilö tarvitsee merkityksellisiä toisia. Selviytymisen kannalta merkityksellisiä toisia voivat olla raittiit ystävät, perhe ja jopa viranomaiset. (Ks. Holopainen 1999; Prendergast ym. 2000; Tamminen 2000; Wilson 2000.)

Kasvatuksellisiin lähtökohtiin perustuvat myös yhteisöhoidot, joissa tarkoituksena on opetella uusi tapa hallita elämää ja joissa yhteisön muut jäsenet ovat käytön lopettajalle merkityksellisiä toisia (De Leon 2000, 3, 54; ks. myös Cohen 1995, 146). Avun antaminen huumeidenkäyttäjälle on pitkäjänteistä työtä, joka vaatii sekä auttajalta että autettavalta paljon. Yhteisöt voivat tarjota käyttöä lopettavalle apua pitkäjänteisesti. Yhteisöissä hyvälle hoidolle annettuja ominaisuuksia ovat luottamus, kunnioitus, suvaitsevaisuus, sitoutuminen ja positiiviset kokemukset. (Isohanni 1986, 141–144.) Lopettajalle on tärkeää myös tuntee hyväksyntää elämän eri osa-alueilla. Tärkeintä hyväksynnälle ja selviytymiselle ovat jäsenten väliset toimivat sosiaaliset suhteet. (De Leon 2000, 93; Murto 1997, 215–216.) Yhteisöissä selviytymisen kulmakivinä ovat suhteet ihmisiin, jotka eivät käytä huumeita. Heiltä saatu hyväksyntä ja kunnioitus tuovat tuntemuksen, että kannattaa elää normaalia elämää. Yhteisöt tukevat yksilöä tämän pyrkimyksissä toimia yhteiskunnan vaatimusten sekä yleisesti hyväksytyjen arvojen ja normien mukaisesti. Hierarkkisuus, tarkat säännöt ja tiukka kuri mahdollistavat normaaleihin ihmissuhteisiin ja uuteen elämään oppimisen sekä sosiaalistumisen aluksi hoitoyhteisöön ja myöhemmin normaaliin yhteiskuntaan. (De Leon 2000, 66, 201; Murto 1997, 246.)

Huumeidenkäyttäjällä pelkkä lopettaminen ei riitä, vaan se merkitys, mikä huumeilla ja huumeryhmittymällä on aiemmin elämässä ollut, pitää rakentaa uudelleen. Tähän kuuluu huumeista irrottautuminen ja uusien merkitysten luominen. Huumekuvioiden ulkopuoliset sosiaaliset suhteet muodostuvat tärkeiksi. Niistä saa tukea ja hyväksyntää. (Koski-Jännes 1998, 171–172, 174; Murto

1997, 219; Saarnio ym. 1998, 211; ks. myös Holopainen 1999; Klingemann 1991; Lindberg 1998.) Tärkeä on myös paikka, jossa asua ja jokin merkityksellinen tekeminen. Nämä kaikki mahdollistuvat huume kuntoutukseen erikoistuneissa yhteisöissä, jotka tarjoavat perustan uuden elämän rakentamiselle. Ne tarjoavat huumeongelmalliselle mahdollisuuden asettaa itselleen realistisia ja selkeitä tavoitteita. (Mc Dowell & Spitz 1999, 208–210.) Elämä alkaa näyttää elämisen arvoiselta ja sen vuoksi kannattaa yrittää. Yhteisön tuki auttaa löytämään oman väylän, joka tuo arjen elämään uuden, aiemmin huumeiden ja huumeryhmittymän täyttämän merkityksen. Toimintaan liittyy kiinteästi työ, jonka avulla arkielämä rytmittyy. Yhteisö auttaa myös esimerkiksi opiskelu- tai työpaikan hankkimisessa. Huumeidenkäyttäjän elämä saa uuden merkityksen ja kannattavan vaihtoehdon. (De Leon 2000, 202–203; Kaukonen 2000, 125.)

Hahmottaakseni tarkemman kuvan yhteisökasvatuksen periaatteilla toteutettavasta huume kuntoutuksesta luon seuraavissa luvuissa aluksi katsauksen yhteisökasvatuksen historiaan. Sen jälkeen kuvaan kasvatuksellisten ja terapettisten yhteisöjen peruseriaatteita. Lopuksi hahmotan ja huumeidenkäyttäjille tarkoitettujen yhteisöjen historiaa ja toimintamallia.

8.1 Yhteisökasvatuksen historia

Yhteisökasvatuksen perusteiden voi nähdä saaneen alkusysäyksensä jo jesuiittojen sosiaalisesta pedagogiikasta lähes 400 vuoden takaa. Jesuiitat saivat vaikutteita antiikin ajattelijoilta, kuten Platonilta ja Aristoteleelta. Jesuiittojen kasvatustoiminnassa olivat keskeisiä kokemuksellinen ja yhteistoiminnallinen oppiminen, eettisen yhteisön luominen sekä kriittisen ja itsenäisen oppijan kasvataminen. Jesuiitat korostivat yksilön ja yhteisön välisen suhteen tärkeyttä kasvattamisessa. (Kurki 2001, 159.)

Nykyisen kaltaisen yhteisökasvatuksen historia voidaan jäljittää valistus-aikaan, jolloin mielisairaanhoidossa toteutettiin monia uudistuksia. Aikakauden nähdään alkaneen ranskalaisesta Philippe Pinelistä, joka vuonna 1798 poisti kahleiden käytön Pariisissa sijainneessa mielisairaalassaan. Englannissa William Tuke niminen kveekari perusti hullujen hoitoyhteisön, Yorkin retretin vuonna 1792. Tuke uskoi, että jos hulluina pidetyille tarjotaan inhimilliset asunnot, mielekästä työtä ja ihmisarvoinen kohtelu, he paranevat. Tämä merkitsi siirtymistä hullujen säilytyksestä kuntoutukseen. Retretin toimintamallia alettiin myöhemmin kutsua moraaliseksi hoidoksi ja siinä oli jo nähtävissä keskeiset yhteisöhoidon elementit. Pennsylvanian kveekarit perustivat Yhdysvaltoihin ensimmäisen Yorkin retretin kaltaisen hoitoyhteisön vuonna 1817. Moraalisen hoidon liike sai Yhdysvalloissa yhteiskunnallisen reformin luonteen. Yhteisöt nähtiin ideaalisina miniyhteiskuntina. (Murto 1997, 13; ks. myös Isohanni 1986, 11–12.)

Varhaisimpia ja tunnetuimpia häiriintyneille ja epäsosiaalisille lapsille ja nuorille tarkoitettuja hoitoyhteisöjä lienevät yhdysvaltalaisen puutyönopettajan perustamat Poikien tasavallaksi (Boy's Republic, USA 1907–1912) ja Pikku Kansainyhteisöksi (Little Commonwealth, Englanti 1913–1918) kutsutut kasvatustilat sekä samoihin aikoihin Neuvostoliitossa Anton Makarenkon johdolla

perustetut kasvatukselliset kollektiivit. Näissä kasvatusyhteisöissä korostettiin inhimillisyyden ja tasa-arvoisuuden perusarvoja, henkilöstön ja kasvatettavien yhteistyötä sekä mielekkään työn merkitystä hoito- ja kasvatustieteiden menetelmänä. Ne ovat myöhempien yhteisökasvatuksellisten suuntausten kuten terapeuttisten yhteisöjen ydintä. (Murto 1997, 15.)

Terapeuttisten yhteisöjen hoito- ja kasvatustieteiden mallin juuret juontavat 40-luvun Englantiin. Sekä Maxwell Jonesin että Tom Mainen johdolla toimineissa sairaaloissa kehitettiin terapeuttista yhteisöä samanaikaisesti. Kehittämistyö tapahtui erilaisista lähtökohdista: Jones toimi pitkälti kokemuksellisen oppimisen pohjalta, Mainen kehittämä malli perustui psykoanalyttiselle teorialle. Main käytti ensimmäisenä terapeuttisen yhteisön käsitettä, mutta Jonesia pidetään kuitenkin varsinaisena terapeuttisen yhteisön kehittäjänä. Jonesilaisia ja mainelaisia yhteisöjä voidaan kuvata suhteessa niiden käyttämiin diagnostisiin ja menetelmällisiin painotuksiin. Sosiodynaamisissa (jonesilaisissa) terapeuttisissa yhteisöissä oireiden tunnistamisessa painopiste on toiminnassa. Tutkimuksessa keskitytään sosiaalisiin suhteisiin ja interventiossa painottuu konfrontointi. Psykodynaamisissa (mainelaisissa) yhteisöissä toiminnan painopisteet ovat tunteissa ja tulkitsemisessa. (De Leon 2000, 12–13; Isohanni 1986, 12; Murto 1997, 38–39.)

Jonesilaisissa yhteisöissä demokraattisuuden liittyvää auktoriteetin hämärtämistä pidetään mahdollisuutena osoittaa ja tutkia negatiivisia auktoriteetitransferenssejä. Yhteisöissä kannatetaan henkilökunnan roolijaon hämärtämistä ja kasvatettavien osallistumista päätöksentekoon. Edelleen toiminnassa noudatetaan sallivuuden ja realiteettikonfrontaation periaatteita. Mainelaisen näkemyksen mukaan auktoriteetin hämärtämisessä on kyse konfliktien tutkimisen välttämisestä. Olisi parempi, jos henkilökunta ottaisi täyden vastuun auktoriteettirollistaan ja mahdollistaisi näin sen tutkimisen yhdessä ja tasa-arvoisesti. Mainelaisissa yhteisöissä henkilökunta käyttää persoonallisuuttaan ja kokemistaan välineinä kasvatettavien sisäisen maailman ymmärtämiseksi. Yhteisöissä vaalitaan ammatilliseen pätevyyyteen liittyviä taitoja ja selkeää vastuunjakoja. (Isohanni 1986, 13–14; Murto 1997, 38–39.)

Englantilaisten terapeuttisten yhteisöjen vaikutukset ulottuivat jo 60-luvulla suomalaisen psykiatriseen hoitoon ja kuntoutukseen. Sopimusvuori ry. on ensimmäinen suomalainen yhteisö, joka sovelsi toiminnassaan terapeuttisen yhteisön mallia, tosin toteuttaen sitä - toisin kuin Jones ja Main - avohoidossa aloittaen psykiatrisen kotisairaanhoidon tutkimuksella ja kehittämisellä. (Murto 1997, 41.)

8.2 Kasvatukselliset ja terapeuttiset yhteisöt

Yhteisökasvatuksen periaatteilla toimivat yhteisöt luokitellaan yleensä kasvatuksellisiin yhteisöihin ja terapeuttisiin yhteisöihin. Kasvatuksellisten ja terapeuttisten tavoitteiden välille ei kuitenkaan tehdä selkeää eroa, vaan ne menevät usein päällekkäin. Kasvatuksellisten ja terapeuttisten yhteisöjen toiminta eroaa lähinnä menetelmällisiltä ja toiminnallisilta rakenteiltaan. Kasvatukselliset yhteisöt luokitellaan tavallisesti yhteisökasvatuksellisiin yhteisöihin ja kas-

vatuksellisiin kollektiiveihin. Terapeuttiset yhteisöt puolestaan jaetaan psykodynaamisiin terapeuttisiin yhteisöihin ja sosiodynaamisiin yhteisöihin. (Isohanni 1986, 134; Murto 1997,15; ks. myös Cohen 1995, 146.)

Yleisesti yhteisökasvatuksella tarkoitetaan koko yhteisön käyttämistä hoidollisten, kuntoutuksellisten ja kasvatuksellisten tavoitteiden toteuttamiseen. Yhteisö toimii tavoitteiden toteuttamisen välineenä silloin, kun kaikki, mitä yhteisössä tapahtuu, nähdään osana perustehtävää. Toiminta perustuu yhteisön jäsenten yhteistyöhön, avoimeen kommunikaatioon ja keskinäiseen vastuuseen. Sitoutuminen yhteisiin tavoitteisiin ja käytäntöihin antaa mahdollisuuden kaikkien jäsenten yksilöllisten tarpeiden toteuttamiselle. Yhteinen toimintojen suunnitteleminen, toteuttaminen, ongelmien ratkaiseminen ja arviointi luovat edellytykset koko yhteisön ja sen yksittäisten jäsenten kehitykselle. (Kaipio 1999, 59; Mc Dowell & Spitz 1999, 208–209; ks. myös Murto 1997.)

Kasvatuksellisten yhteisöjen jäsenten tarpeiden pohjalta suunnitellaan kasvatustoimintaa, jossa yksilöiden elämäntilanne ja yksilölliset edellytykset määräävät toiminnan luonteen ja laadun. Käytännön ongelmista ja tarpeista lähtevän toiminnan tavoitteena on ongelmien ratkaiseminen ja olemassa olevan tilanteen muuttaminen. Kasvatuksen lähtökohtana ovat yksilöiden arkipäivän elämään liittyvät ongelmat. Kasvatusprosessin ensivaiheessa ongelmat tunnistetaan ja määritellään. Toiminnan tavoitteena on yksilöiden sosiaalisen ja kulttuurisen tilanteen sekä elämänlaadun ja vaikutusmahdollisuuksien parantaminen ja kehittäminen. Tavoitteena on myös pyrkiä kompensoimaan eriarvoisuutta ja epäoikeudenmukaisuutta luomalla yksilöille keinoja ja välineitä vaikuttaa itse tilanteeseensa. Yhteisön toimintaympäristö määrittää toiminnan ehdot ja mahdollisuudet. Toiminta ja kasvatus perustuvat yhteisön resursseihin sekä niiden systemaattiseen kehittämiseen ja jalostamiseen. Toiminta voidaan ymmärtää sekä kasvun edellytyksenä ja lähtökohtana että sen seurauksena. (De Leon 2000, 128–129, 133–135; Kaipio 1995, 22–23.)

Koko yhteisön potentiaalia pyritään käyttämään tavoitteiden saavuttamiseksi. Toiminnassa noudatetaan avoimuuden, tasa-arvoisuuden, yhteisöllisyyden ja todellisuuden kohtaamisen periaatteita. Yhteisöllisyys edellyttää tasapainoa yksittäisten yksilöiden ja yhteisön sekä yhteisön ja ympäristön välillä. Toiminnan ja kasvatuksen lähtökohtana ovat yksilöiden toiminnan kautta syntyvät yhteiset kokemukset ja käytännöt. Kasvamisympäristönä on arkipäivän elintila. Yhtenä tärkeimmistä tavoitteista on yksittäisten jäsenten herättäminen tietoiseen toimintaan, jonka tavoitteena on elinympäristöä määrittäviin tekijöihin vaikuttaminen. (De Leon 2000, 130–131; Mc Dowell & Spitz 1999, 209.) Kasvattamisessa pyritään hyödyntämään yksilöiden aiempaan elämäntilanteeseen, yhteisöön ja sen sisäiseen vuorovaikutukseen sekä yhteiskunnalliseen rooliin liittyviä kokemuksia. Yhteisön sisäisessä toiminnassa jatkuva tiedostava vuorovaikutus edesauttaa erilaisuuden, poikkeavuuden ja monimuotoisuuden hyväksymistä ja hyödyntämistä yhteisöllisyyden kehittymisessä. Yhteisön jäseniltä edellytetään myös halua ja kykyä kohdata ja ymmärtää maailma yhteisön ulkopuolella. (De Leon 2000, 119; Kaipio 1995, 22–23; ks. Murto 1997.)

Terapeuttiseksi yhteisöiksi voidaan laajassa mielessä kutsua mitä hyvänsä hoito- tai kasvatuslaitoksia, jotka pyrkivät parantamaan asiakkaidensa tilaa tarjoamalla mahdollisuuksia tuottavaan työhön ja kykyjen kehittämiseen. Rajatummassa merkityksessä käsite tarkoittaa tiettyjen periaatteiden ja menetelmien

soveltamista yksilöiden ongelmien ja häiriöiden käsittelemisessä. Terapeuttiset yhteisöt ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa olevien ihmisten muodostamia yhteisöjä, joiden perustehtävänä on terapia. Terapiassa on keskeistä yksittäisten jäsenten oppiminen, henkilökohtainen kasvu ja muuttuminen. (De Leon 2000, 85; Isohanni 1986, 12; ks. myös Cohen 1995, 146.)

Yhteisö on siis tietoisesti muodostettu sosiaalinen ympäristö, jossa sosiaalinen vuorovaikutus ja ryhmäprosessi valjastetaan terapeuttisiin tarkoituksiin. Yhteisö voidaan määrittää hoito- ja asumisympäristöksi, jossa jäsenet opettelevat toisiaan tukien ja kontrolloiden elämään terveemmällä tavalla. Yksittäiset jäsenet muodostavat vertaisryhmän, jonka tukeen perustuu yhteisön hoitotavoite: yksilön persoonallisuuden muuttuminen. Terapeuttisen yhteisön tarjoama hoito on jäsentynyttä, tehtävät sekä roolit on järjestetty hierarkkisesti ja hyvästä käytöksestä palkitaan lisääntyvällä vastuulla. Hoito-ohjelma vaatii pitkäaikaista sitoutumista. Arki rakentuu hoitoryhmien, kirjallisten tehtävien, työntöön ja muiden vastaavien rutiinien ympärille. (De Leon 2000, 86; Isohanni 1986, 135–141.)

8.3 Narkomaaneille tarkoitetut yhteisöt

Suomessa nykyään toimivien huumeidenkäyttäjille tarkoitettujen yhteisöjen toimintamallina ovat olleet Yhdysvalloissa 50-luvulla kehitetyt hoitomallit. Tuolloin syntyivät ensimmäiset Synanoniksi kutsutut terapeuttiset yhteisöt. Entinen alkoholisti Charles E. Dederich alkoi tammikuussa 1958 pitää kotonaan Kaliforniassa viikoittaista keskusteluryhmää, johon osallistui hänen ystäviään AA:sta. Useimmilla osallistujilla oli psykoanalyttinen orientoituminen. Pian istuntoja lisättiin kolmeen kertaan viikossa ja niihin alkoi osallistua alkoholisteiden lisäksi myös huumeidenkäyttäjää. Ennen pitkää alkoholitit ja narkomaanit eivät tulleet toimeen keskenään erilaisten taustojensa, ongelmien ja hoitotarpeidensa takia. Lopullinen välirikko tuli elokuussa 1958. Siitä alkaen istunnoissa keskityttiin ensisijaisesti huumeidenkäyttäjien kuntoutukseen. Synanon sai nimensä, kun vasta mukaan tullut narkomaani ei osannut sanoa sanaa symposium tai seminaari, vaan änkytti sym... sem... synanons puhuessaan istunnoista. (Isohanni 1986, 44; Mc Dowell & Spitz 1999, 208; Murto 1997, 61; ks. myös De Leon 2000, 17.)

Synanonin toimintamallia kuvattiin autoritaariseksi perheeksi. Aluksi opetus sisälsi muun muassa Emersonin itseluottamusta käsitteleviä ajatuksia, sisältäpäin ohjautuvan ihmisen ihmiskäsityksen sekä Freudin, Russelin, Nietzschen ja Laotsen ajatuksia. Autoritaarisen rakenteen uskottiin tuottavan sisältäpäin ohjautuvia ihmisiä, toisaalta toiminnan perustana oli läheisyys ja avoimuus. Emotionaalisen ja sosiaalisen kuntoutumisen keskeisenä elementtinä nähtiin työtehtäviin osallistuminen. Näistä aineksista kehittyi oppi (*concept*), jonka johdosta Synanonin kaltaisia terapeuttisia yhteisöjä kutsuttiin myös käsitte pohjaisiksi (*concept-based*) yhteisöiksi. Seuraavana vuonna (1959) toiminnalliseen rakenteeseen sisällytettiin päivittäiset työtehtävät, säännölliset ja hyökkäävät ”synanonit” eli terapiaistunnot sekä keskustelut. Asiakkailta alettiin vaatia totaalista huumeidenkäytön lopettamista. Roolimalleina ja työntekijöinä toimi-

vat entiset, aineiden käytön lopettaneet narkomaanit. Synanonin johtaja oli "isä", käytöstä luopuneet vanhempia "veljiä ja siskoja". (De Leon 2000, 17, 170–171; Murto 1997, 62.)

Vuonna 1963 useat valtion ja liittovaltion asettamat komiteat arvioivat Synanonin yhdeksi lupaavimmista narkomaanien kuntoutusmenetelmistä. Toiminta laajeni nopeasti ja Synanonin kaltaisia yhteisöjä perustettiin runsaasti. Niissä entiset narkomaanit toimivat perustajina ja henkilökuntana. (Murto 1997, 63; ks. myös Isohanni 1986, 44–46.) Yksi uusista yhteisöistä oli William B. O'Brienin yhdessä kollegoidensa kanssa vuonna 1963 New Yorkiin perustama terapeutinen yhteisö Daytop Village. Daytopin kehitys on 60-luvun lopulta lähtien ollut dynaamista ja nopeaa: uusia asumisyhteisöjä on perustettu, neuvontaan, ehkäisyyn ja avotyöhön keskittyviä toimintamuotoja ja -keskuksia on luotu sekä henkilöstökoulutusta käynnistetty eri puolilla maailmaa. Daytop on tällä hetkellä vanhin ja laajin toiminnassa oleva terapeuttisen yhteisön periaatteilla toimiva narkomaanien hoito-ohjelma, joka toimii lähes 50 maassa. (Mc Dowell & Spitz 1999, 207–208; Murto 1997, 64, 78–79; ks. myös De Leon 2000, 25.)

Terapeutitset yhteisöt kehitettiin vastauksena narkomaanien tarpeisiin. Hoito-ohjelman tavoitteena on auttaa yhteisön jäseniä irrottautumaan ensisijaisesti huumeriippuvuudesta ja rikoskierteestä. Yhteisöt perustavat toimintansa uskomukseen, että huumeriippuvaisten on lopetettava sosiaalisten tilanteidensa syyttely. Yksilöiden on opittava hyväksymään ja kantamaan vastuunsa sekä otettava itse vastuu tekemisistään ja käytöksestään sekä kasvustaan. Rehellisyys on henkilökohtaisen kasvun ilmeisin vaatimus. Yksilön vanha persoonallisuus "riisutaan" ja tilalle rakennetaan uusi, rehelliseen itsearviointiin perustuva persoonallisuus. (De Leon 2000, 24; Mc Dowell & Spitz 1999, 208; Schilit & Gombert 1991, 160.)

Narkomaaneille tarkoitettujen yhteisöjen sijoitetaan yleensä perinteisten kasvatuksellisten yhteisöjen ja terapeuttisten yhteisöjen väliin. Huumeidenkäyttäjille tarkoitettujen terapeuttisten yhteisöjen perustehtävässä on nimittäin keskeinen asema uudelleen kasvatuksella, mikä näkyy niiden menetelmissä ja toiminnallisissa rakenteissa. Yhteisöt tarjoavat ratkaisun huumeita käyttävien, kasvattamatta jääneiden yksilöiden tunne-elämän mekanismien korjaamiseen ja sosiaalisuuteen kasvamiseen. (Kaipio 1999, 13; ks. myös De Leon 2000, 38; Murto 1997, 189.)

8.4 Narkomaaneille tarkoitettujen yhteisöjen toimintaperiaatteet

Narkomaaneille tarkoitetuissa yhteisöissä toiminta perustuu sosiaaliseen oppimiseen. Toiminnan tavoitteena on yksilön käyttäytymisen ja asenteiden muutos. Muutoksen perustana on hyvin organisoitu ja strukturoitu yhteisö, joka rajoittaa ja määrää yksilön toimintaa ja vastuuta. (De Leon 2000, 136–138; Isohanni 1986, 12–15; Mc Dowell & Spitz 1999, 208.) Toiminnan perustana ovat Murrin (1997, 249–251) mukaan 1) kaikkien yhteisön jäsenten aktiivinen toimintoihin osallistuminen, 2) jäsenten väliset suhteet, 3) yhteiset normit, arvot, struktuuri ja menetelmät, 4) muilta yhteisön jäseniltä saatava palaute, 5) avoin

kommunikaatio, 6) roolien uudelleen muotoutuminen sekä 7) yksilöllinen muutos, jossa käytetään apuna koko yhteisöä.

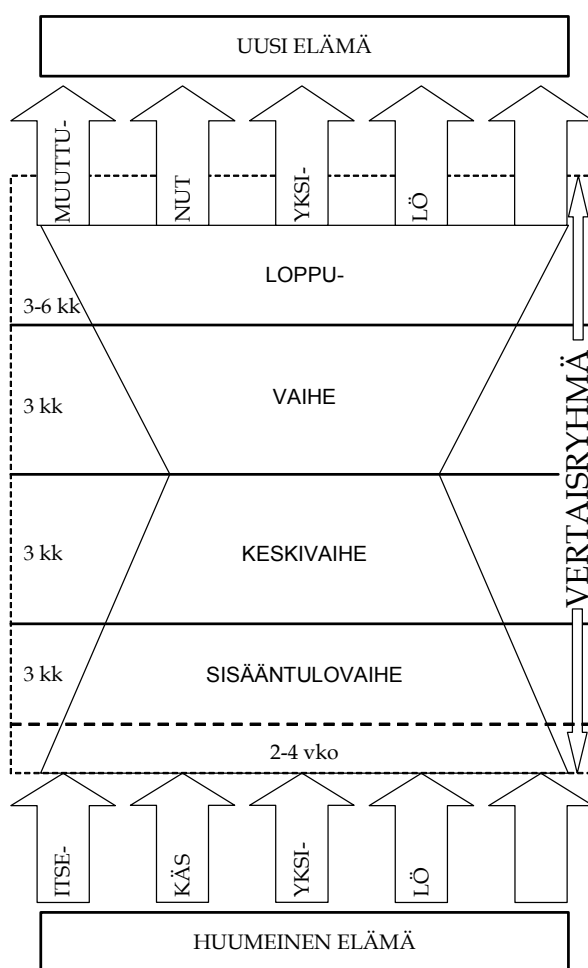
Keskeiset periaatteet. Edelleen Murrone (1997, 249–251) mukaan toiminnan keskeiset periaatteet ovat 1) *demokraattinen päätöksenteko*, johon kaikki yhteisön jäsenet osallistuvat. Demokratian katsotaan tukevan yksilöiden terapeuttisen potentiaalin hyödyntämistä. Demokratia auttaa myös vertaisryhmän sosiaalisen painostuksen hyväksikäyttöä. Auktoriteetin hämärtämistä pidetään tärkeänä, koska sen avulla voidaan poistaa kohde narkomaanien negatiivisilta reaktioilta. 2) *Sallivuus*, joka tarkoittaa yhteisön jäsenten suvaitsevaisuutta toisiaan kohtaan. Sallivuus tuo esiin narkomaanien ongelmia toisten persoonallisuuden piirteiden ja erilaisuuden sietämisessä. Salliva yhteisö mahdollistaa uudenlaisten käyttäytymistapojen turvallisen kokeilun. 3) *Yhteisöllisyys*, joka viittaa yksilöiden väliseen läheisyyteen, välittömään kommunikaatioon ja epämuodollisuuteen. Lähtökohtana on se, että kaikkea, mitä yksittäinen yksilö tekee tai puhuu, voidaan käyttää terapeuttisesti. Jokaisella yhteisön jäsenellä on oikeus olla osallisena kaikesta. Narkomaanien taustoissa on usein hylätyksi tulemisen kokemuksia ja siksi yhteisö toimii päivittäin osaa ottaen ja reagoiden. Näin mahdollistuu korjaavien emotionaalisten kokemusten tuottaminen. Yksilöiden uskotaan harjaantuvan sietämään tunteita ja reagoimaan itse emotionaalisesti. Osallistamalla aktiivisesti yhteisön toimintaan yksilöt oppivat aktiivisemmiksi myös yhteisön ulkopuolella. 4) *Todellisuuden kohtaaminen ja konfrontaatio*, jotka ovat negatiivisten toimintatapojen muuttamisen välineitä. Yksilöt saavat jatkuvasti palautetta siitä, miten muut kokevat heidän käyttäytymisensä. Tällä pyritään tekemään narkomaaneille tyypillinen kieltäminen, vääristely ja vetäytyminen tietoisiksi ja vaikeiksi säilyttää. Yhteisön tarkoitus on edustaa mahdollisimman hyvin normaalia yhteiskuntaa ja elämää. (Ks. myös De Leon 2000, 127–131; Isohanni 1986, 13, 258–259; 263.)

Hierarkkisuus. Terapeuttiset yhteisöt käyttävät toiminnassaan vaiheittaista, hierarkkista mallia, jossa hoitovaiheet ovat suhteessa lisääntyvän yksilöllisen ja sosiaalisen vastuun tasoihin. Koko yhteisön terapeuttista potentiaalia hyödynnetään tavoitteiden saavuttamiseksi. (De Leon 2000, 136–138; Isohanni 1986, 135; Mc Dowell & Spitz 1999, 209–210.) Vertaisryhmän vaikutusta käytetään apuna sosiaalisten normien oppimisessa ja sosiaalisten taitojen kehittämisessä. Negatiivista ajattelua ja käyttäytymistä pyritään muuttamaan yksilö- ja ryhmäterapioidella sekä ryhmäistunnoilla. Jokainen jäsen on osa yhteisöä, jossa on hierarkkiset säännöt, oikeudet ja vastuu. Tarkkoja käyttäytymissääntöjä korostetaan ja vahvistetaan palkkioilla ja rangaistuksilla. Tavoitteena on itsekontrollin ja vastuullisuuden kehittyminen ja lisääntyminen. (Ks. mm. De Leon 2000, 269–271, 277–280, 289.)

Yksilön persoonallisuuden muutokseen terapeuttiset yhteisöt käyttävät erilaisia käyttäytymisen muuttamiseen tähtäviä *terapioita*, esimerkiksi kognitiivisbehavioraalista, transaktioanalyttista tai perheterapiaa. Terapiamuodon valinta riippuu yhteisön toimintafilosofiasta. Useimmille terapeuttisille yhteisöille ominaisia piirteitä ovat lisäksi 1) asiakkaiden ja henkilökunnan tiivis, tassa-arvoisuuteen perustuva vuorovaikutus, 2) hoitoprosessin perustaminen asiakkaiden vahvojen puolien tukemiseen ja laajentamiseen, 3) työtoiminnan merkityksen korostaminen, 4) yhdessä sovittujen sääntöjen ja normien merkitys yhteisön elämää ja vuorovaikutusta ohjaavana tekijänä sekä 5) koko yhteisön ja

erilaisten ryhmien kokoukset terapeuttisina foorumeina. (Isohanni 1986, 137-140, 252-253, 265; Murto 1997, 28-29.)

Toimintatapojen, käyttäytymisen, arvojen ja asenteiden vaiheittainen muutos. Murron (1997, 75) mukaan terapeutit käyttävät neuvontaa, ryhmäterapiaa ja vertaisryhmän tukea kasvattaessaan yksilöitä uuteen elämään ja auttaessaan heitä suuntaamaan elämänsä kohti positiivisia päämääriä. Edellytyksenä on perheenomainen ympäristö, jossa painotetaan rehellisyyttä, luottamusta ja itsehoidon merkitystä. Ankaruus ja sääntöihin sitoutuminen ovat osoituksena siitä, että kyseessä on todella "vakava työ". Ensimmäisestä päivästä lähtien asiakkaat ottavat vastuun itsestään, muun muassa siisteydestään ja käyttäytymisestään. He osallistuvat yhteisön päivittäisiin toimintoihin työryhmissä. Asiakkaille annetaan lisää vastuuta sitä mukaa kun he ovat valmiita vastaanottamaan sitä. Toiminnassa korostetaan sitä, että yksilö voi muuttua ja oppia kyseenalaistamisen ja toiminnan sekä ymmärtämisen ja yleisesti hyväksytyjen inhimillisten kokemusten jakamisen kautta. Terapeuttisissa yhteisöissä yksilön muuttuminen tapahtuu vaiheittain. Kunkin vaiheen kesto riippuu jokaisen asiakkaan yksilöllisistä tarpeista, keskimäärin vaiheet ovat noin kolmen kuukauden mittaisia. (Mc Dowell & Spitz 1999, 210; ks. myös De Leon 2000.) Olen kuvannut terapeuttien yhteisöjen vaiheittaisen, teoreettisen toimintamallin kuviossa 5.

KUVIO 5 Terapeutin yhteisön vaiheittainen toimintamalli

Yhteisöön *sisääntulovaiheessa* aletaan opetella ja sisäistää uusia arvoja ja normeja. Hoidon alussa tulokkaat turvautuvat usein aiemmasta elämästään tuttuihin defensseihin ja "acting outiin" välttääkseen emotionaalista stressiä. (Murto 1997, 76; ks. myös Isohanni 1986, 138.) Defensseihin turvautuminen perustuu varhaislapsuuden kokemuksiin. Yksilö on oppinut suojautumaan hallitsemattomilta, rajuilta tunteilta. Kohdatessaan uusia ja outoja tilanteita yksilö pyrkii suojautumaan ja pakenemaan vaaralliseksi kokemiaan tuntemuksia. Hän voi korvata normaalit toimintamallit muilla, vastakkaisilla toimintamalleilla. Hän saattaa pyrkiä esimerkiksi miellyttämään muita, tulla ahdistuneeksi tai saa fyysisiä oireita. (Niemi, Pehunen, Tuomola & Vuori 1993, 145; ks. myös De Leon 2000; Lindberg 1998.) Ensimmäisen vaiheen alussa yhteisö on tulokkaan kanssa kuitenkin suhteellisen salliva. "Totutteluvaihe" kestää yleensä muutamia viikkoja. Hoidon edetessä aletaan vähitellen asettaa tiukempia rajoja ja vaatimuksia. (Murto 1997, 76.)

Keskivaiheessa käydään läpi elämänhistoria ja aiemmat kokemukset sekä aletaan opetella uutta käyttäytymistä. Asiakkaan suhde yhteisöön perustuu vielä ajoittain negatiiviseen transferenssiin, mutta myönteiset ja kielteiset asenteet alkavat saada perspektiiviä ja kehittyä realistisemmiksi. Transferensseissa on defenssien tapaan kyse tilanteeseen soveltumattomien toimintamallien käyttämisestä yksilölle vieraalta ja vaikealta tuntuissa tilanteissa. (Murto 1997, 76; ks. myös Isohanni 1986, 137.) Tässä vaiheessa opetellaan lisäksi itsetuntemusta ja aletaan vähitellen suunnitella tulevaan elämään liittyvää koulutus- tai työuraa (Niemi ym. 1993, 146; ks. myös Isohanni 1986, 146-47).

Loppuvaiheessa valmistaudutaan takaisin normaaliin yhteiskuntaan siirtymiseen luomalla suhteita yhteisön ulkopuolisiin ihmisiin, harjoittelemalla itsenäistä elämää ja hankkimalla koulutus- tai työpaikka. Yhteisö antaa tähän kaiken tukensa. Asiakas saattaa vielä loppuvaiheessakin olla ajoittain ahdistunut. Hän on erityisesti huolissaan selviytymisestään uudenlaisen käyttäytymismallinsa avulla entisessä ympäristössään. Yhteisön tuella realiteetit kuitenkin yleensä selkiintyvät. (Murto 1997, 76; ks. myös Isohanni 1986, 137.) Yksilö on omaksunut uutta ymmärrystä ja kokemusta sekä uusia toimintamalleja, joiden avulla hänen itseymmärryksensä on lisääntynyt. Ajoittaisesta ahdistuneisuudesta huolimatta yksilöllä on kyky selviytyä uudessa elämäntilanteessaan. (Niemi ym. 1993, 147.)

Persoonallisuuden vaiheittainen muutos. Terapeuttisten yhteisöjen toiminnan lähtökohtana on käsitys narkomaanien persoonallisuudesta, joka 1) on ahdistunut ja vailla itseluottamusta, 2) tarvitsee näyttöä sekä itselle että toisille menestymisestä, joka ei perustu todellisuuteen, 3) ei uskaltaudu läheisiin ja rehellisiin ihmissuhteisiin ja 4) elää itsekeskeisesti piittaamatta muista paitsi silloin, kun näitä tarvitaan omien pyrkimysten tyydyttämiseen. Narkomaanit pyrkivät usein antamaan itsestään kovan, rennon, etäisen viileän ja välinpitämättömän kuvan. Kuva on suojautumista niin toisilta kuin itseltäkin, jotta yksilön ei tarvitsisi nähdä itseään sellaisena kuin on. Vihjeillä yritetään välittää haluttua imagoa omaksumalla esimerkiksi tietty pukeutumis- ja hiustyyli tai alamaailman slangit. (De Leon 1996, 62; De Leon 2000, 347-348; Murto 1997, 64, 216; ks. myös Klingemann 1991, 733-738.)

Yhteisössä vihjeet riisutaan, jotta todellinen yksilö - ihminen - saataisiin esiin. Todellisen, pysyvän muutoksen edellytys on pinnan alla olevan rikollisiin

arvoihin ja normeihin perustuvan minäkuvan muuttaminen. Muutos tapahtuu vaiheittain. Ensisijaisena edellytyksenä muutoksen tapahtumiselle ja pysyvyydelle on riittävän pitkä hoitoaika. Näin narkomaani voi rakentaa uuden, realistisen ja terveisiin arvoihin perustuvan minäkäsityksen ja selviytyä elämässä omillaan. (De Leon 2000, 218–223; Murto 1997, 66–67, 211–212; ks. myös. Prendergast ym. 2000.) Yhteisöissä korostetaan sitä, että yksilöllä itsellään on kuitenkin aina vastuu toiminnastaan. Yksinkertaisilla ja selvillä malleilla autetaan yksilöä ymmärtämään ja hallitsemaan elämäntilannettaan, jota hän ei aiemmin ole saanut hallintaansa. Kun yksilö ymmärtää, kuinka vaikeudet ovat syntyneet, se auttaa ja motivoi muuttumaan. Yhteisöjen oppisisällöt siis 1) selittävät riippuvuuden problematiikkaa, 2) auttavat ymmärtämään terapian toimivuutta ja 3) määrittelevät, kuinka yksilön itsensä on toimittava ja käyttäytyvä terapeuttisessa yhteisössä. (De Leon 1996, 53–55; De Leon 2000, 85; Mc Dowell & Spitz 1999, 208–209; Murto 1997, 65.)

Huumeriippuvaisella huumeet ovat tulleet yksilön ja hänen sosiaalisen elämänsä väliin. Persoonallisuuden kehitys on pysähtynyt monilta osin varsinkin, jos huumeidenkäyttö on alkanut varhaisessa nuoruudessa. Kontaktit ympäristöön ovat kapeutuneet ja yksilö on menettänyt kontaktin myös omiin tarpeisiinsa ja tunteisiinsa. Narkomaani käsittelee ongelmiaan ja epäonnistumisiaan huumeiden avulla ja pääsee näin irti todellisuudesta. Sosiaalista tukea hän saa muiden käyttäjien alakulttuureista. (Ks. mm. Dinges & Oetting 1993.)

Hoidon aikana terapeutin yhteisö astuu huumeiden tilalle. Terapeutin yhteisö on perhe. Yhteisön henkilökunnan jäsenet ovat ikään kuin isä ja äiti, vanhemmat kuntoutettavat isosisaruksia. Tässä uudessa perheessä yksilö saa mahdollisuuden myönteisiin, korjaaviin ihmissuhdekokemuksiin. Hän saa hyväksymistä, rakkautta ja arvostusta, mutta jatkuvasti myös suoraa ja rehellistä palautetta. (De Leon 2000, 69–70, 168–172; Murto 1997, 70, 216–217.) Hoidon kohteena ei ole kemiallinen riippuvuus, joka ei ole yksilön perusongelma, vaan syy tulla terapeuttiseen yhteisöön. Pääpaino on käyttäytymiseen, ajatuksiin sekä tunteisiin vaikuttamisessa ja yksilön persoonallisuuden muuttamisessa. Käyttäytymiseen pyritään vaikuttamaan hyödyntämällä psykologista tietoa käyttäytymisen muokkaamisesta, sosiaalisesta oppimisesta ja kognitiivisesta psykologiasta. Vaikka terapeutin yhteisö keskittyykin yksilön persoonallisuuden muuttamiseen, se ei kuitenkaan pyri muuttamaan peruspersoonallisuutta. Kuvaavampaa olisikin ehkä todeta terapeuttisten yhteisöjen pyrkivän narkomaaneja kuntouttaessaan yksilöiden sosiaaliseen ja persoonalliseen kasvuun. (De Leon 1996, 51–53; De Leon 2000, 169; Murto 1997, 113.)

Yhteisön kehitysvaiheiden merkitys yksilöllisissä toipumisprosesseissa. Murroneen (1997, 53–54) mukaan terapeuttisissa yhteisöissä on säännönmukaista kehityksen taantuminen parin vuoden välein, jolloin asiakkaiden vaihtuvuus on suuri. Yhteisöjen toiminnassa on selkeästi erotettavissa neljä yhteisöllistä kehitysvaihetta, joita Murto (1997, 58–59) kutsuu Anttiseen & Ojaseen (1984) viitaten 1) hajanaisuuden ja vapaaehtoisuuden, 2) struktuurin ja organisaation, 3) spontaanisuuden ja sallivuuden sekä 4) hajanaisuuden ja ristiriitojen vaiheiksi. Ensimmäinen vaihe saattaa jäädä hyvin lyhyeksi tai kokonaan pois, jos yhteisö voidaan aloittaa suunnitellusti. Strukturoitu vaihe voi muodostua kestäväksi; spontaani ja salliva vaihe ei siis ole mitenkään väistämätön. Strukturi käy kuitenkin usein sekä henkilökunnan että asiakkaiden voimille tai se alkaa

tuntua turhalta, koska asiat tuntuvat sujuvan ilman sitäkin. Spontaani, salliva vaihe joutuu tulikokeeseen silloin, kun yhteisöön tulee uusia asiakkaita. Saattaa olla, että he eivät pääse yhteisöön sisään; he joko eivät halua tai osaa toimia tavalla, jota spontaani yhteisö edellyttää tai sitten vanhat jäsenet eivät anna uusille riittävästi tilaa. Seurauksena voi olla hajanainen ja ristiriitainen kausi, joka päättyy vasta, kun struktuuria on jälleen lisätty.

Yhteisön kehitysvaiheella on tutkimusten mukaan (ks. mm. Prendergast ym. 2000, 1954) yhteys yhteisöön sitoutumiseen sekä toipumistuloksiin. Myös hoitoajalla on selvä yhteys tuloksiin. Hoidon onnistuminen edellyttää vähintään noin vuoden pituista hoitoaikaa. (Murto 1997, 58; Prendergast ym. 2000, 1954.) Jatkuvuuden kannalta 2-3 kuukauden yhteisössä oloaika muodostaa taitetekohdan, jolloin asiakkaat kokevat ristiriitaa ja ahdistusta yhteisöön liittymisessään. Tässä vaiheessa monet keskeyttävät hoidon, joskin moni saattaa palata myöhemmin takaisin. (Murto 1997, 68; ks. myös De Leon 2000, 275.)

9 MIKKELI-YHTEISÖN TOIMINTA

Yhteisökasvatuksellisissa, terapeuttisissa yhteisöissä puhutaan tavallisesti narkomaanien yhteisöhoidosta. Myös Mikkeli-yhteisön arjen käytännöissä ja kirjallisissa dokumenteissa toistuu useimmiten hoito-sana. Käytän kuitenkin jatkossa yhteisön toiminnasta puhuessani kuntoutus-sanaa. Perustelen valintaani ensinnäkin sillä, että hoito-sana soveltuu paremmin kuvaamaan farmakologista huumevieroitusta. Toisaalta yhteisössä ei oppilaita hoideta sanan perinteisessä merkityksessä. Oppilaat pikemminkin opiskelevat uutta elämää kokonaisvaltaisen kuntoutumisprosessin aikana, jolloin huomioidaan sekä yksilöiden fyysiset että psyykkiset tarpeet.

Mikkeli-yhteisön tarjoama kuntoutus on päihteettömyyteen, aikuisuuteen ja vastuullisuuteen tähtäävää yhteisökasvatusta. Se on tarkoitettu 18 vuotta täyttäneille narkomaaneille, joille on syntynyt oma halu irrottautua päihteidenkäytöstä ja siihen liittyvästä alakulttuurista. Kuntoutukseen tuleminen on vapaaehtoista. Yhteisön kuntoutusmalli lähtee siitä, että kemiallista riippuvuutta ei voi hoitaa toisella kemialla. Yhteisössä pyritäänkin siihen, että riippuvuudesta selvittää mahdollisimman pienellä ja tilapäisellä lääkemäärällä, mikäli lääkahoito lainkaan on tarpeen. Lääkkeitä käytetään tavallisesti vain kuntoutuksen alkuvaiheessa ja vain oppilailta, joilla on kaksoisdiagnoosi eli huumeriippuvuuden lisäksi jokin somaattinen tai psykiatrinen sairaus. Alun vieroitusvaiheessa on tarjolla lääkeshoidolle vaihtoehtoisia menetelmiä kuten akupunktiota, rentoutusta ja aromaterapiaa, joilla pyritään helpottamaan vieroitusoireiden aiheuttamaa tuskaa ja ahdistusta. Kuntoutuksen päätavoitteena on kasvu päihteettömyyteen, lainkuuliaisuuteen ja aikuisuuteen. Yhteisöllisyyttä toteutetaan jakamalla vastuu yhteisössä asuvien kesken. Terveiden rajojen asettaminen sekä uusien arvojen ja normien luominen ovat kuntoutuksen tärkeimpiä päämääriä. Yhteisön peruseriaate on se, että henkilökunta ei hoida oppilaita vaan toisten oppilaiden muodostama vertaisryhmä on kuntouttava elementti. Henkilöstö keskittyy tukemaan ja auttamaan päihteettömän elämäntavan opettelemisessa. (Ks. Murto 1997.) Henkilöstön pääasiallisena tehtävänä on huolehtia siitä, että yhteisö ei jää oman onnensa nojaan. Henkilöstön tehtävänä on myös kantaa vastuu toimintakulttuurista. Oppilaat harjoittelevat arjessa tarvittavia perustaitoja työskentelemällä pienryhmissä. Lisäksi oppilaat kantavat vastuun yhteisön päivittäisestä toiminnasta.

Kasvatuksellisten ja terapeuttisten yhteisöjen toiminta perustuu samoille peruseriaatteille. Yhteisöstä ja asiakkaiden ongelmien laadusta riippuen jokainen yhteisö joutuu kuitenkin sopimaan ja määrittelemään omat periaatteensa ja toimintafilosofiansa, jotka eroavat muiden yhteisöjen periaatteista ja filosofiasista. Yhden yhteisön toiminnassa saatetaan korostaa transaktioanalyttisen terapian merkitystä, jossain toisessa yksilöterapian merkitystä. Yhteisöissä joudutaan jatkuvasti liikkumaan periaatteiden ja niiden soveltamisen ongelmallisessa kentässä. Yhteisön käytännöt pakottavat tarkistamaan toimintaperiaatteita, joiden tulkinta ja noudattaminen vaativat jatkuvaa jäsenten välistä vuorovaikutusta ja keskustelua esimerkiksi yhteisissä kokouksissa. (Murto 1997, 221–222.)

Mikkeli-yhteisön toimintafilosofiassa (ks. liite 7) ei korosteta erityisesti minkään terapian menetelmiä. Toimintafilosofia on muotoutunut yhteisön arkipäivän käytäntöjen ja tavoitteiden pohjalta yhteisten päätösten perusteella. Oppilaiden yksilölliset tarpeet pyritään huomioimaan henkilökohtaisten keskustelujen kautta. Toiminnassa on useita osa-alueita, joilla jokaisella on merkitystä oppilaiden yksilöllisissä toipumisprosesseissa. Kuvaan osa-alueita tarkemmin seuraavissa alaluvuissa.

9.1 Yhteisön henkilökunta

Yhteisössä työskenteli aineistonkeruun alkaessa keväällä 1999 viisi ohjaajaa, neljä miestä ja yksi nainen. Naisohjaajalla oli omakohtainen toipumiskokemus, samoin hänen yhteisössä ohjaajana työskentelevällä avopuolisollaan. Molemmat hankkivat yhteisössä työssäoloaikanaan päihdetyön ammatillisen pätevyyden. Yhdellä miesohjaajalla oli yrittäjäuran jälkeen hankittu ammatillinen ohjaajapätevyys. Yksi miesohjaajista tuli yhteisöön suorittamaan sosiaalialan opintoihinsa liittyvää työharjoittelua. Hän jatkoi kesälomansijaisena ja hänet palkattiin syksyllä varsinaiseksi työntekijäksi. Yksi sosiaaliohjaajakoulutuksen saanut miesohjaaja vaihtoi toiseen työpaikkaan vuoden 1999 alkukesällä. Hänen tilalleen ohjaajaksi tuli miesoppilas kuntoutuksensa viimeisessä vaiheessa. Aineistonkeruuni jatkuessa myös kaksi muuta miesoppilasta työskenteli kuntoutuksen loppuvaiheen ajan ohjaajana. Ohjaajien lisäksi yhteisössä työskenteli naispuolinen psykiatrian erikoissairaanhoitaja ja miesjohtaja. Lääkäripalvelut saatiin pääasiassa ostopalveluina. Kerran viikossa yhteisön omalääkärillä oli vastaanotto yhteisön tiloissa. Vastaanotolle pääsi tarvittaessa. Hammaslääkäri- ja laboratoriopalvelut saatiin ostopalveluina.

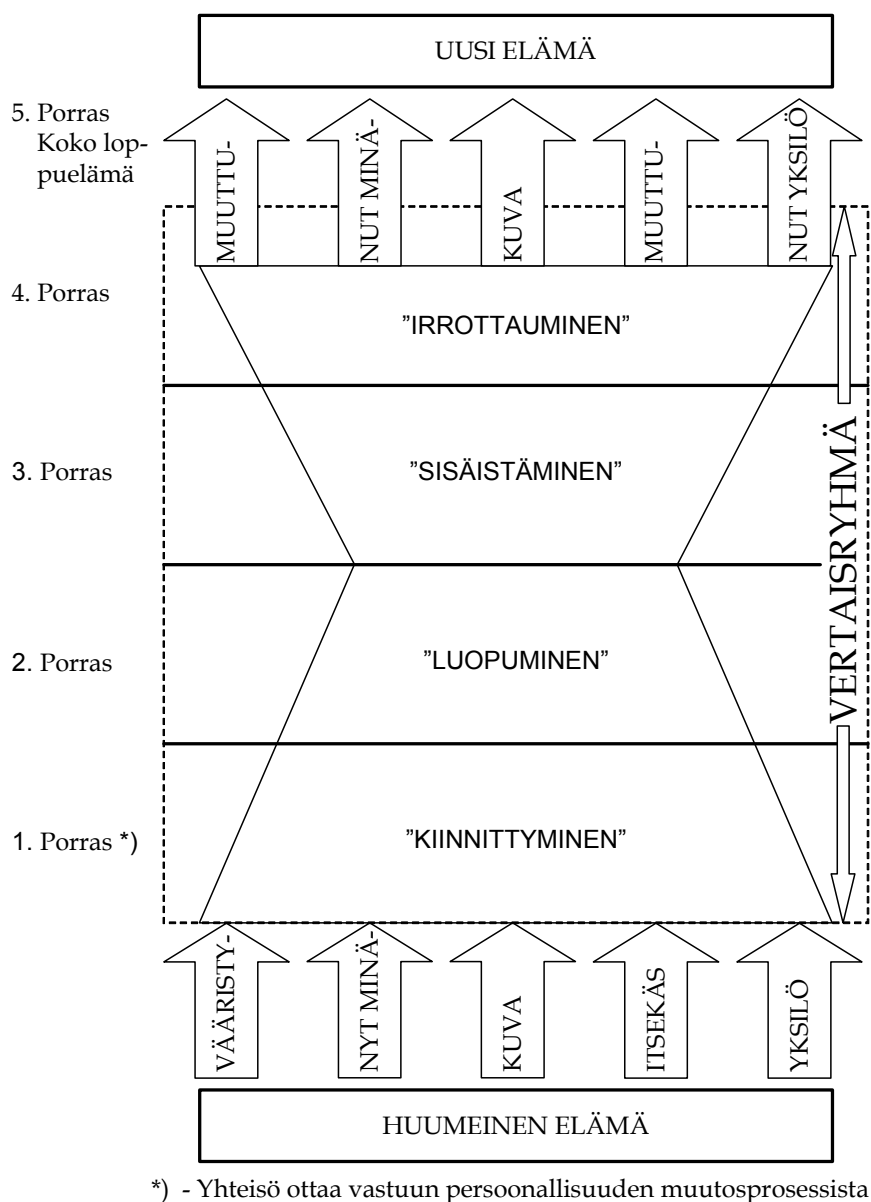
Yhteisön henkilökunnan jäsenet - johtajaa lukuun ottamatta - kuvailivat kirjallisesti toimintafilosofiaansa kesän 2000 lopulla. Yhteistä kirjoitelmille oli se, että jokainen henkilöstöön kuuluva kuvasi toimivansa auttamis- ja ihmisuhteammattissa, jossa saa työskennellä eritasoisista ongelmista kärsivien kanssa. Arjen toimintaan nähtiin liittyvän tunteen ja tarkoituksen, toisten kunnioittamisen, yhteiset tavoitteet sekä avoimen vuorovaikutuksen. Henkilökunnan näkemykset olivat yhdenmukaisia yhteisökasvatuksen peruseriaatteiden kanssa. Työntekijät korostivat, että he eivät työssään keskity niinkään selvittämään syitä, jotka ovat johtaneet oppilaiden ongelmalliseen elämäntilanteeseen. He näkivät työssään keskeiseksi oppilaiden omien kykyjen löytämisen ja pai-

nottivat tulevaisuuteen suuntaamista. Henkilöstö auttaa oppilaita auttamaan itse itseään ja hakee yhdessä oppilaiden kanssa ratkaisuja tulevaisuutta koskeviin ongelmiin. Käsitys noudattaa Peavyn (1999, 28) määritelmää ohjaustyöstä. Määritelmän mukaan ohjaus on ”suoraan ihmisten sosiaalisessa elämässä kohtaamien ongelmien ratkaisemiseen tähtäävää toimintaa”. Keskustelujen perusteella on pääteltävissä, että parhaiten yhteisöllisessä huume kuntoutuksessa onnistuu työntekijä, jolla itsellään on toipumiskokemus: *”kukaan ei voi auttaa addiktia kuten toinen addikti”* (lainaus miesoppilaan, 26, puheesta vapaamuotoisessa keskustelussa). Myös kuntoutuksen loppuvaiheessa olevan oppilaan siirtymistä henkilökunnan statukseen pidetään hyvänä asiana. Näkemys toipumiskokemuksen omaavasta työntekijästä parhaana työntekijänä noudattaa Daytopin yleisiä periaatteita. Daytop-yhteisöissä kaikkialla maailmassa on periaatteena, että entisiä oppilaita siirtyy yhteisön työntekijöiksi. Sitä pidetään kuntoutuksen onnistumisen kannalta tärkeänä. Oppilaiden näkemyksissä korostuu kuitenkin, että kokemusperäisen tiedon lisäksi tarvitaan myös ammatillista osaamista.

Keskityn tässä tutkimuksessa yksilöllisiin kuntoutumis- ja toipumisprosesseihin, joiden kautta pyrin hahmottamaan kuvaa yhteisöllisestä huume kuntoutuksesta. Henkilökunnan professionaalisuus ja rooli yhteisöllisessä huume kuntoutuksessa on oma tutkimusalueensa. Tästä johtuen henkilöstöyhteisön kuvaus jää tässä tutkimuksessa vähäiseksi. Kuvaan henkilökunnan toiminnan ja ammatillisuuden yhteyttä oppilaiden toipumisprosesseihin vain niiltä osin, kuin ne ilmenevät oppilaiden puheissa.

9.2 Askel askeleelta - porras portaalta

Hahmotan Mikkeli-yhteisön toimintaa kuvion 6 portaittaisen toimintamallin avulla. Huumeriippuvuudesta toipuminen tapahtuu yhteisössä askel askeleelta samaan tapaan kuin AA:n toipumisohjelmassa. Yleensä ensimmäinen askel toipumisen tiellä otetaan katkaisuhoidossa. Ennen yhteisöön tuloaan jokainen oppilas on ollut vähintään seitsemän vuorokautta päihdeettömänä. Osa on ollut katkaisuhoidossa jossain hoitolaitoksessa, osa tulee kotoaan. Toipuminen etenee askeleittain jaksottuen kolmeen noin kolmen kuukauden pituiseen vaiheeseen. Neljäntenä vaiheena on pisimmillään puolen vuoden mittainen työharjoittelu. Jokaisesta vaiheesta käytetään nimitystä *porras*. Jokaisella portaalla oppilaan tukena työskentelee ohjaaja. Kaikilla portailla on keskeistä 12 askeleen toipumisohjelma ja tukihenkilön/kummin hankkiminen kuntoutumisen tueksi. *Ensimmäisen portaan* päätavoitteena on liittyä yhteisöön, tunnistaa oma päihdeongelma sekä opetella pyytämään ja vastaanottamaan apua. Muita tavoitteita ovat elämäntilanteen rauhoittaminen ja itsestä huolehtimisen oppiminen sekä asiallisen käyttäytymisen ja huolellisen työtavan oppiminen työryhmissä. (Ks. Murto 1997.) *Toisen portaan* aikana oppilas oppii hyväksymään päihdeongelmaansa ja aidot tunteensa. Muita tavoitteita ovat henkilökohtaisten elämisen ongelmien tiedostaminen, elämänmuutosta estävästä käyttäytymisestä luopuminen ja itsestä löytyvän palveluhalukkuuden löytäminen. Vastuu työryhmien tehtävistä ja yhteisön toiminnasta kasvaa. (Ks. Murto 1997.)

KUVIO 6 Mikkelin yhteisön vaiheittainen toimintamalli

Kolmannella portaalla oppilas oppii mieltämään itsehoidon luonnolliseksi osaksi elämäänsä. Hän on oppinut arvostamaan saavutettua uutta elämäntapaa ja pysyy omaehtoisin päihitteettömyyttä tukeviin valintoihin ja ratkaisuihin. Oppilas ottaa itsensä lisäksi vastuuta myös muiden kuntoutuksesta ja toipumisesta. Suhde auktoriteetteihin ja vanhempiin oppilaisiin on tasavertaistunut ja oppilas harjoittelee elämäntapaa ympäristön paineista ja häiriöistä huolimatta. (Ks. Murto 1997.) *Neljäs porras* on työllistymisjakso, jonka aikana oppilas käy joko ansiotyössä tai opiskelee yhteisön ulkopuolella taikka suorittaa työharjoittelun yhteisössä. Hän huolehtii tavanomaisista menoistaan, kuten vuokrasta ja ruuasta. Yhteisöstä irrottautuminen ja itsenäinen päihitteettömän elämän harjoittelu yhteisön ulkopuolella alkaa. Portaan aikana luodaan edellytykset siirtyä kotipaikkakunnalle: hankitaan asunto sekä saatetaan raha-, opiskelu- ja/tai työasiat

kuntoon. (Ks. Murto 1997.) Yhteisöstä lähdön jälkeen alkaa toipumisen *viides porras*, joka on koko loppuelämän jatkuva. Tukena toimivat AA:n tai NA:n itsehoitoryhmät ja kummit. Kuntoutuksen päätyttyä oppilaan on mahdollista osallistua jatkoryhmiin, jotka kokoontuvat yhteisössä. Oppilaalla on tarvittaessa mahdollisuus myös kriisihoitoon.

Tulkintojeni taustalla olevat tiedot Mikkeli-yhteisön portaittaisesta kuntoutusprosessista perustuvat tilanteeseen, joka yhteisössä oli tutkimusaineiston keruun aikana vuosina 1999–2001. Olen koonnut tiedot aineistonkeruun aikaisista portaiden työkirjoista ja yhteisön esitteestä (Mikkeli-yhteisön esite 1998) sekä täydentänyt niitä oppilaiden haastatteluista ja päiväkirjoista tekemilläni tulkinnoilla. Yhteisön toimintaa kehitetään ja toimintatapoja muutetaan tarpeen mukaan kuitenkin jatkuvasti. Niinpä toiminnan perusteet ovat aineistonkeruun päätyttyä saattaneet muuttua.

9.2.1 Ensimmäinen porras - kiinnittyminen

Isosisaruksen tuki kiinnittymisessä. Ensimmäisellä noin kolmen kuukauden mittaisella portaalla tapahtuu yhteisöön kiinnittyminen. Tulokkaat alkavat vähitellen sisäistää käytäntöjä ja sääntöjä - oppivat talon tavoille. Kiinnittymisessä ovat merkittävänä tukena isosisarukset, jotka perehdyttävät tulokkaat yhteisöön. Isosisarus nimetään vanhempien oppilaiden joukosta. Isosisko tai -veli toimii oppilaan tukena ja oppaana koko kuntoutuksen ajan pitäen huolen muun muassa siitä, että pikkusisarus on oikeassa paikassa oikeaan aikaan ja tekee vaaditut tehtävät oikein. Isosisarus opastaa myös käytäntöjen ja sääntöjen oppimisessa ja noudattamisessa. Tulokas asuu samassa huoneessa isosisaruksensa kanssa. Myös henkilökunnasta nimetty ohjaaja tukee ja ohjaa oppilasta.

Yhteydet yhteisön ulkopuolelle. Yhteisössä ajatellaan, että toipumisprosessin alku vie oppilaan kaikki voimavarat eikä niitä riitä ulkopuolisten suhteiden hoitamiseen. Tästä johtuen yhteydet yhteisön ulkopuolelle kielletään kokonaan ensimmäisen kuukauden ajaksi lukuun ottamatta puhelua yhdelle läheiselle ei-käyttävälle henkilölle ja sosiaalityöntekijälle tai muulle viranomaiselle. Oppilaat eivät myöskään saa vastaanottaa puheluita. Kiellon perusteluna on lisäksi päihteitä käyttävistä kavereista luopuminen elämäntilanteen rauhoittamiseksi. Välttämättömät menot yhteisön ulkopuolelle oppilas hoitaa toisen, vanhemman oppilaan avustuksella. Oikeuden asioiden hoitamiseen yksin saa tavallisesti toisella portaalla. Suunnilleen ensimmäisen portaan puolesta välistä alkaen oppilas voi soittaa ei-käyttävälle läheisilleen ja jatkossa myös NA-kummilleen. Puhelujen määrä ja kestoaika on rajattu ja puhelut merkitään puhelinvihkoon. Puheluista on sovittava etukäteen. Virastoasioiden hoitamiseen liittyvät puhelut voi hoitaa työaikana, muut työajan ulkopuolella. Oppilaat saavat vastaanottaa puheluita vapaa-aikanaan. Vanhemmat oppilaat tarkistavat, että soittaja on ei-käyttävä ja puhelu on asiallinen.

Päiväohjelma. Heti kuntoutuksen alussa oppilaat alkavat noudattaa päiväohjelmaa ja huolehtia itsestään hoitamalla perustarpeensa kuten ravinto, lepo, hygienia ja riittävä liikunta. Kaikki alkaa oikeaan aikaan heräämisen ja muiden säännöllisesti toistuvien rutiinien opettelemisesta. Tarkoituksena on opettaa vastuullisuuteen: oppilas ottaa aluksi vastuun itsestään sekä toiminnastaan ja alkaa vähitellen kantaa vastuuta myös muista. Päiväohjelmaan kuuluu

myös työryhmään liittyminen ja työn tekeminen vanhemman oppilaan ohjauksessa.

Itsestä vastuun ottaminen. Heti yhteisöön tultuaan oppilaat tekevät Mast-testin (Michigan Alcoholic Screening Test, ks. liite 8), jolla kartoitetaan päihderiippuvuuden vaikeusastetta. Mahdollisimman pian oppilaan yhteisöön saapumisen jälkeen tehdään myös tulohaastattelu. Tulohaastattelu on samantyyppinen kuin kaikissa suomalaisissa sosiaali- ja terveyslainsäädännön alaisissa laitoksissa lain mukaan määrätään tehtäväksi. Yhdyseshenkilö pitää tulokkaalle infon, jossa kertoo yhteisön toiminnasta. Oppilaiden toivotaan allekirjoittavan hoitosopimuksen 2-3 viikon kuluessa yhteisöön saapumisestaan. Hoitosopimuksessa sitoudutaan noudattamaan yhteisön sääntöjä ja toimimaan muutenkin yhteisön edellyttämällä tavalla. (Ks. liite 2d.) Oppilas aloittaa ensimmäisen portaan hoito-ohjelman ja liittyy itsehoitoryhmiin. Hänellä on mahdollisuus saada tukea ja ohjausta isosisaruksen lisäksi myös vastuuryhmältä. Oppilas aloittaa muutaman päivän kuluttua saapumisestaan päiväkirjan kirjoittamisen, jota jatkaa koko kuntoutuksen ajan. Päiväkirja on yksi tärkeimmistä itsearviointitavoista. Sen kirjoittamisella on terapeuttinen tarkoitus ja oppilas voi seurata edistymistään päiväkirjateksteistään. Oppilaan on päivittäin kirjoitettava päiväkirjaansa ajatuksiaan, tunteuksiaan ja kokemuksiaan yhteisössä olosta ja toipumisesta. Kerran viikossa hän antaa päiväkirjansa portaansa ohjaajalle tarkistettavaksi. Ohjaaja kirjoittaa päiväkirjaan palautteen. Itsearviointilomakkeet (ks. liite 9) ja niitä täydentävä muutostarpeiden luettelo (ks. liite 10) ovat myös osa hoito-ohjelmaa ja niitäkin oppilas käyttää toipumisensa tukena koko kuntoutuksen ajan. Oppilas arvioi psyykkistä ja fyysistä tilaansa sekä sanallisesti että numeerisella asteikolla. Oppilas asettaa itselleen tavoitteita, joiden saavuttamista itse arvioi. Hän arvioi myös muutostarpeitaan ja tekee muutossuunnitelman. Portaan ohjaaja tarkistaa lomakkeet kuukausittain ja käy tarvittaessa arviointeihin sekä suunnitelmiin liittyviä keskusteluja oppilaan kanssa.

Elämisen rutiinien opettelu. Kiinnittymisvaiheen alussa, hoitosopimuksen allekirjoittamisen jälkeen, oppilas joutuu poistamaan ulkoiset alakulttuurin merkit. Oppilas luovuttaa valtaosan henkilökohtaisesta omaisuudestaan säilytykseen. Käteinen raha talletetaan oppilaalle avattavalle pankkitilille ja hän voi käyttää rahoja vain rahankäyttösuunnitelman mukaan. Rahankäyttösuunnitelma toimitetaan henkilökunnan hyväksyttäväksi. Oppilas saa ensimmäisellä portaalla käyttöönsä taskurahaa 100-150 markkaa viikossa [tiedot on ilmoitettu markkamääräisinä, koska markka oli aineistonkeruuaikana vielä virallinen valuutta]. Taskuraha eli käyttövarat jaetaan kerran viikossa. Jakaja oli aineistonkeruuni aikana nimetty henkilökunnasta. Myöhemmin tehtävä siirtyi vastuuryhmälle. Rahaa voi käyttää esimerkiksi savukkeiden ostamiseen. Ostoksistaan oppilas laatii listan, jonka mukaan keittiövastaava suorittaa ostokset viikoittaisella kauppareissullaan. Oppilaan on pidettävä menoistaan ja tuloistaan tilivihkoa, johon liitetään kuitit ostoksista ja maksetuista laskuista. Pankin tiliotteet ovat tositteina tuloista. Rahankäytön säännöstelyllä pyritään kasvattamaan omavaraisuuteen eli siihen, että oppilas ei elä toisten kustannuksella. Seuran tavoitteena on oppia elämään sekä rahan kanssa että rahattomana.

Laajemman yhteisön jäseneksi harjoittelu. Yhteisössä korostetaan alusta lähtien, että oppilaan on opittava elämään päihteettömästi ensin yhteisössä sen pelisääntöjen mukaan ja kuntoutuksen edetessä yhteiskunnan pelisääntöjen

mukaan yhteisön ulkopuolella. Oppilas opettelee päihitteettömään elämään yhteisön ulkopuolella päihitteettömillä harjoitelluilla. Harjoittelussa oppilas opettelee itsenäistä itsehoitoa, omaehtoista päihitteetöntä elämää sekä sosiaalista kanssakäymistä ja uusien raittiiden ihmissuhteiden luomista. Oppilas suunnittelee harjoittelunsa etukäteen. Ennen harjoittelua on tehtävä harjoittelu-aikaa koskeva rahankäyttösuunnitelma. Suunnitelmien noudattaminen tukee käyttäytymisen muutosta. Päihitteettömät harjoittelut alkavat ensimmäisen portaan tukiharjoittelulla, jonka oppilas tekee isosisaruksen kanssa Mikkeliin. Harjoittelu voi olla vaikka kauppasioiden hoitamista, parturissa tai elokuvissa käyntä, ravintolassa ruokailua tai harrastustoimintaa. Sisältö määräytyy sen mukaan, kuinka paljon oppilaalla on rahaa käytettävissä. Ensimmäinen tukiharjoittelu kestää maksimissaan neljä tuntia. Harjoitteluun lähtöä varten oppilas tekee vielä kuljetushakemuksen. Kuljetushakemus on tehtävä muitakin menoja varten, jos oppilas tarvitsee yhteisön autoa ja kuljettajaa tai mahdollisesti muuta tukihenkilöä yhteisön ulkopuolelle lähtiessään.

Ryhmät ja askeltehtävät. Jokaisella portaalla on oma työkirja, jonka mukaisesti toipumiseen liittyviä asioita käsitellään ja tehtäviä tehdään. Porrasryhmät kokoontuvat viikoittain. Ryhmissä puretaan kunkin portaan tehtävät ohjaajan johdolla. Ryhmissä käsitellään myös muita toipumiseen liittyviä asioita etukäteen laaditun asialistan mukaan. Asioiden yhteisellä käsittelyllä pyritään saamaan oppilaalle samaistumisen kokemuksia. Oppilas oppii ymmärtämään, että hän ei ole ongelmiseen yksin eivätkä ongelmat ole poikkeuksellisia, vaan monilla muillakin on samanlaisia ongelmia.

Oppilas osallistuu yhteisön AA- tai NA-ryhmiin. Ryhmiin voivat osallistua yleensä myös yhteisön ulkopuolelta tulevat toipuvat. Oppilas aloittaa myös 12-askeleen toipumisohjelman mukaisten askeltehtävien työstämisen. Ensimmäinen askel on prosessin alku. Oppilas myöntää voimattomuutensa riippuvuutensa suhteen ja sen, että elämä on käynyt hallitsemattomaksi. Oppilas pohdii muun muassa addiktiosairauttaan, sen kieltämistä, pohjan löytymistä ja siihen liittyvää epätoivoa ja eristäytymistä, antautumista addiktionsa edessä sekä sen hyväksymistä, että toipuminen on ratkaisu ongelmiin. Oppilas kartoittaa myös oikeusasioidensa hoitamista sekä terveydentilaansa ja tapaansa hoitaa itseään. Yhtenä askeleen osa-alueena ovat ehdot. Ehdot on varattu retkahdukseksi ja ne voivat olla esimerkiksi ajatusrakennelmia, joiden mukaan oppilas yrittää säilyttää pienen määrän hallintaa tyyliin *“okei, hyväksyn, etten voi hallita käyttäytymistäni, mutta voin kai silti myydä huumeita”*. Tehtävän tarkoituksena on oppia luopumaan virheellisistä ajatusrakennelmista. Askeltehtävissä voi edetä vain askel kerrallaan eikä seuraavaa tehtävää voi työstää, ennen kuin edellinen on hyväksytty. Vanhemmat oppilaat hyväksyvät nuoremman askeltehtävät. Suoritettuaan 1. tehtävän hyväksytysti oppilas voi siirtyä toiselle portaalle.

Siirtyjäiset. Seuraavalle portaalle siirtymisen yhteydessä järjestetään siirtyjäiset, jotka ovat tärkeä osa yhteisön rituaali- ja juhlaperinnettä. Juhlallisilla siirtyjäisillä halutaan osoittaa, että oppilas on saavuttanut yhden päämäärän toipumisensa tiellä. Tämän nähdään edistävän oppilaassa ja hänen käytöksessään tapahtuvaa muutosta. Jokaisen oppilaan valokuva on ripustettu seinälle yhteisön kuntoutusmallia kuvaavan kuvion ensimmäisen portaan kohdalle. Kuvaan liitetään oppilaan muutostarpeistaan laatima teksti. Siirtyjäisissä valokuva siirretään seuraavan portaan kohdalle, muutostarpeet tarkistetaan ja tar-

vittaessa uusitaan. Tällä halutaan osoittaa nuoremmille oppilaille, että toipuminen on todella mahdollista. Etenemisen seuraaminen portaikossa vahvistaa myös oppilaan omaa uskoa edistymiseensä. Yhteisössä juhlistaan myös jokaisen oppilaan raittiuden kuukausi- ja vuosipäiviä sekä kuntoutuksen päättymistä. Näilläkin juhlilla on vastaava merkitys kuin siirtyjäisillä.

9.2.2 Toinen porras - luopuminen ja hyväksyminen

Myös kuntoutuksen toinen porras kestää keskimäärin kolme kuukautta. Täsmällistä kestoja ei voi määrittää, koska se vaihtelee yksilöllisesti. Kestoon vaikuttaa muun muassa se, miten nopeasti oppilas saa tehdyksi portaaseen liittyvät askeltehtävät. Keskeinen tavoite on aitojen tunteiden tiedostaminen, käsittely ja hyväksyminen. Tunteiden tiedostaminen alkaa oman päihdeongelman hyväksymisellä. Oppilas opettelee myös tiedostamaan henkilökohtaiset elämänongelmansa, luopumaan elämänmuutosta estävästä käyttäytymisestä sekä löytämään itsestään palveluhalukkuuden. Menetelminä ovat ensimmäisen portaan tapaan porras- ja työryhmässä työskentely, tunne-elämän tarkastelu ja suunnitelmallinen työskentely tunteiden kanssa sekä itsehoitoryhmiin osallistuminen.

"Stoorin" kirjoittaminen. Oppilas kirjoittaa tavallisesti toisen portaan alkuvaiheessa elämäntarinansa eli "stoorinsa". Tarkoituksena on, että muu yhteisö tutustuu oppilaaseen ja oppilas pääsee liittymään yhteisöön tasavertaiseksi jäseneksi. Oppilas pohtii elämäänsä ja päihteiden vaikutusta siihen. Tarkistamisen ja mahdollisten täydennysten ja korjausten jälkeen oppilas esittää stoorinsa yhteisölle. Muut antavat esittäjälle positiivista palautetta, jonka tarkoituksena on itseluottamuksen tukeminen ja vahvistaminen. Stoori videoidaan. Videoinnilla halutaan mahdollistaa oppilaille edistymisensä ja kehittymisensä arvioiminen kuntoutuksen kuluessa.

Askeltehtävät ja korkeampi voima. Tällä portaalla tehdään 2. ja 3. askeltehtävät. Toisen tehtävän keskeinen sisältö on oppia uskomaan, että jokin itseä suurempi voima voi palauttaa mielen terveyden. Voimasta käytetään askeltehtävissä AA:n tapaan nimitystä korkeampi voima - yhteisön arkikielessä lyhyesti kv. Oppilaan ei tarvitse vielä määrittellä, mikä tai millainen hänen kv:nsä on. Ymmärrys asiasta tulee myöhemmin. Oppilaan on nyt tärkeintä löytää voima, joka toimii juuri hänelle ja joka voi auttaa häntä. Asian selkiintymiseksi oppilasta kehoitetaan ajattelemaan addiktiotaan itseä suurempana kielteisenä voimana. Oppilas tarvitsee jotain vähintään yhtä voimakasta myönteistä voimaa taistellakseen sitä vastaan. Tunne-elämänsä tarkastelua varten oppilas saa portaan ohjaajalta tunnevihkon, johon hän kirjaa päivittäin tunteitaan eri tilanteissa viikon ajan. Oppilas kuljettaa vihkoa aina mukanaan voidakseen kirjata tunteet reaaliajassa eli sellaisena kuin ne tapahtumahetkellä koki. Pidettyään tunnevihkoa viikon, oppilas voi vastata toisen portaan työkirjan kysymyksiin. Kolmos-tehtävässä on keskeistä päätös luovuttaa oma tahto ja elämä kv:n huomaan. Luovuttamisen ensimmäinen vaihe on päätöksen tekeminen, toinen omasta tahdosta luopuminen. Oppilas muodostaa käsityksensä kv:sta ja luovuttaa tahdonsa ja elämänsä jonkun huomaan. Edelleen oppilas pohtii halukkuuttaan toipumiseen ja opettelee hellittämään tähän saakka negatiivisella tavalla hallitsemistaan asioista.

Ryhmät ja tukihenkilö. Oppilas voi toisella portaalla osallistua yhteisön ulkopuolisiin itsehoitoryhmiin yhteisön ryhmien lisäksi. Viikoittain on osallistuttava tietty vähimmäismäärä ryhmäistuntoihin, ylärajaa ei ole. Oppilaalla on viimeistään tällä portaalla oltava AA- tai NA-kummi. Oppilas ehdottaa jotain tuntemaansa ja luotettavana pitämäänsä toipuvaa henkilöä kummikseen. Vastuuryhmä hyväksyy oppilaan ehdotuksen. Ehdokkaan suostumus on hyväksymisen edellytys. Usein sama henkilö toimii kummina vuosikaudet. Aina henkilökiat eivät kuitenkaan toimi tai elämässä tapahtuu ennakoimattomia asioita. Tällöin oppilas hankkii uuden kummin.

Yhteydet yhteisön ulkopuolelle. Toisen portaalla oppilaalla on ensimmäisen kerran oikeus itsenäiseen harjoitteluun Mikkelissä. Harjoittelu on samantyyppinen kuin ensimmäisen portaalla tukiharjoittelu. Yksin tehtävällä harjoittelulla kannustetaan oppilasta ottamaan enemmän vastuuta valinnoistaan. Harjoitteluun liittyvä rahan- ja ajankäyttösuunnitelma sekä kuljetushakemus tehdään kuten ensimmäisellä portaalla. Toisella portaalla oppilaalla on lisäksi mahdollisuus viikonloppuharjoitteluun esimerkiksi vanhempien tai kummin luona. Harjoittelupaikan on oltava päihteetön. Oppilas raportoi yhteisölle harjoittelunsa kulusta ensimmäisenä harjoittelun jälkeisenä arki- tai viikonloppuna. Toiselle portaalle siirryttyään oppilas voi kutsua vieraita luokseen yhteisöön. Tavallisesti kutsutaan omat vanhemmat tai lapset, joskus myös puolison kutsuminen on mahdollista. Vieraan on kuitenkin oltava ei-käyttävä. Vieraan kutsumisesta tehdään hakemus, joka etenee hierarkkisesti. Ensimmäisellä kerralla vieras voi viipyä yhteisössä yhden päivän ajan viikonloppuna, myöhemmin vierailut voivat kestää viikonlopun yli. Myöhemmillä portailla ja erityisissä poikkeustapauksissa vierailut voivat olla pidempiäkin.

Rahankäyttö. Rahankäyttöön tulee muutos. Oppilas voi toisesta portaasta lähtien säilyttää rahankäyttösuunnitelmansa mukaiset varat itsellään, ei enää isosisaruksella kuten edellisellä portaalla. Myös käyttövarojen määrä lisääntyy: oppilas saa käyttörahaa enintään 200 markkaa viikossa. Oppilas säilyttää edelleen kuitit ostoksistaan ja laskuistaan, pankin tiliotteet tuloistaan sekä pitää tilivihkoa. Vastuuryhmä tarkastaa tilivihkot kaksi kertaa kuukaudessa kuten ensimmäiselläkin portaalla. Mikäli oppilas saa käteistä rahaa, hänen velvollisuutensa on toimittaa se hierarkkisesti henkilökunnalle, joka tilittää sen oppilaan tilille. Isompia hankintoja - esimerkiksi vaateostoja - varten oppilas tekee anomuksen kotipaikkansa sosiaalitoimistoon. Sosiaalityöntekijä maksaa rahankäyttösuunnitelman mukaisesti hyväksymänsä rahat oppilaan tilille, jota oppilas käyttää sitovien suunnitelmien mukaan.

Oikeudet ja velvollisuudet. Lisäoikeuksien tarkoituksena on huomioida enemmän oppilaan yksilöllisiä tarpeita. Oikeuksien ohella myös velvollisuudet lisääntyvät. Oppilaan edellytetään muun muassa olevan esimerkkinä nuoremmille oppilaille. Oppilas alkaa ottaa enemmän vastuuta muista ohjaamalla ja johtamalla nuorempia oppilaita työryhmässä. Hänellä on mahdollisuus edetä hierarkiassa. Oppilaan edellytetään alkavan olla myös itsehoitoryhmissä aiempaa aktiivisempi. Ensimmäisen portaalla aikaan riitti, että ryhmäistuntoihin osallistui vain passiivisena kuuntelijana. Toisella portaalla oppilaan toivotaan esittävän ryhmässä aktiivisesti puheenvuoroja.

9.2.3 Kolmas porras - sisäistäminen ja yksilöllisyyden huomioiminen

Seuraavalla noin kolmen kuukauden mittaisella portaalla oppilas on jo sisäistänyt yhteisön toimintatavat ja -rutiinit luonnolliseksi osaksi elämäänsä. Uudet elämänarvot ovat alkaneet muotoutua ja oppilas on oppinut arvostamaan saavuttamaansa uutta elämäntapaa. Hänen edellytetään kuitenkin tunnistavan ja hyväksyvän rajansa sekä elämäntaitojensa keskeneräisyyden. Hänen edellytetään myös harjoittelevan elämönhallintaa ympäristön paineista ja häiriöistä huolimatta. Kolmannen portaatan tavoitteena on, että oppilas kykenee kompromisseihin ratkaisuisaan ja oppii huomioimaan myös toisten mielipiteet. Oppilas oppii mieltämään itsehoidon oleelliseksi osaksi elämäänsä. Hänen on pystyttävä tekemään omaehtoisia, päihitteettömyyttä tukevia valintoja. Oppilaan edellytetään tässä vaiheessa olevan kyvykäs yhteisön asioiden hoidossa. Hänen suhteensa auktoriteetteihin ja vanhempiin oppilaisiin on tasavertaistunut. Oppilas saa lisää velvollisuuksia, mutta myös oikeudet lisääntyvät. Oppilaan on kolmannen portaatan aikana pystyttävä kontrolloimaan käyttäytymistään aiempaa enemmän, koska hänen edellytetään toimivan entistä enemmän esimerkkinä muille oppilaille. Hän myös ohjaa nuorempia oppilaita kohti tervehenkistä yhteisöllisyyttä. Oppilaan on osoitettava arvostavansa yhteisökasvatuksen muista käyttäytymistä.

Ryhmät ja askeltehtävät. Oppilas tekee edelleen askeltehtäviä ja osallistuu porrasryhmiin. Nyt on vuorossa neljännen askeltehtävän tekeminen. Tehtävää pidetään toipumisohjelman vaativimpana ja työteliämpänä. Valtaosa oppilaista joutuukin käyttämään tehtävän tekemiseen enemmän aikaa kuin muihin tehtäviin. Oppilas tekee perusteellisen ja pelottoman moraalisen itsetutkiskelun eli tutkii johdonmukaisesti ja tarkkaan koko elämäänsä. Tehtävälle ei aseteta yleensä määräaikaa ja sen voi tehdä osissa. Oppilaan toivotaan käyttävän hyväkseen voimaa, jonka sai kolmea ensimmäistä askelta tehdessään. 4. askeleen nähdään ennakoivan uutta ajanjaksoa toipumisessa. Askeleessa löydettyä tietoa on tarkoitus käyttää avuksi viiden seuraavan työskentelyssä. 4.-9. askeltehtäviä ajatellaan prosessiksi toipumisprosessin sisällä. Toipumisohjelmassa verrataan tätä prosessia sipulin kuorimiseen. Oppilas voi ajatella itseään sipulina. Jokainen sipulin kerros kuvastaa uutta kieltämisen, addiktion, luontevirheiden ja aiheutettujen vahinkojen kerrosta. Ydin kuvaa puhdasta ja tervettä henkeä, joka on oppilaan sisimmässä. Askeliä työstäessään oppilas ikään kuin kuorii yhden kerroksen ja pääsee lähemmäksi tervettä ydintään. 4. askeltehtävä on kaksiosainen. Ensimmäinen osa ohjaa oppilasta selkiyttämään askeleen sisällön ymmärtämistä ja valmistautumaan työskentelyyn tutkimalla työskentelymotiivejaan, toisessa osassa tapahtuu perusteellinen ja peloton itsetutkiskelu. Yksi askeleen osa-alue on pelkojen kohtaaminen. Oppilas erittelee esimerkiksi, keitä tai mitä pelkää ja miksi, miten on reagoinut pelkoihinsa tai miten on niitä peittänyt sekä mitä pelkää eniten tarkastella tai paljastaa itsessään.

4. tehtävän ja samalla koko toipumisprosessin tuskallisimman osa-alue on muistella henkisen tai fyysisen väkivallan kohteeksi joutumista tai sen muille aiheuttamista. Oppilas joutuu kirjoittamaan ajoista, jolloin häntä laiminlöivät ja satuttivat ihmiset, joiden olisi pitänyt rakastaa ja suojella häntä. Hän joutuu myös kuvaamaan tilanteita, jolloin aiheutti samanlaista tuskaa toisille. Näiden esiintuominen on tärkeää, koska salaisuutena pidetty tuska ja häpeä voivat saa-

da ihmisen toimimaan kielteisellä tavalla tai edesauttavat kielteisen minäkuvan sekä tuhoisien uskomusten muodostumista. Oppilaan on oltava valmis kohtaamaan käyttäytymisensä, ottamaan siitä vastuu ja muuttamaan se. Askeleessa käydään läpi myös asioita ja tilanteita, joissa oppilas kokee toimineensa oikein ja joilla on ollut myönteinen vaikutus itseen ja muihin. Tarkoituksena on luoda itsestä kokonainen kuva sekä oppia tietämään, millaista käyttäytymistä haluaa elämässään lisätä. Oppilas pohtii vielä ihmissuhteisiinsa ja seksuaalisuuteensa liittyviä asioita. Tavoitteena on saada selville, milloin omat valinnat, uskomukset ja käyttäytyminen ovat johtaneet epäterveisiin ja tuhoaviin ihmissuhteisiin. Edelleen tavoitteena on tulla sinuiksi seksuaalisuuden kanssa määrittelemällä siihen liittyvät arvot, periaatteet ja moraalit. Tehtävän lopussa oppilas joutuu vielä pysähtymään ja miettimään, onko unohtanut jotain tahattomasti tai tahallisesti tai onko ajatellut jonkin asian olevan niin paha, ettei ole voinut sitä paljastaa. Salaisuuksien säilyttämistä pidetään uhkana toipumiselle, koska oppilas rakentaa ehtoja toipumisohjelmalleen salaisuuksia säilyttämällä. 4. askeltehtävä puretaan porrasryhmässä ja aiemmista tehtävistä poiketen myös omalle kummille.

Oppilas osallistuu yhä enemmän yhteisön ulkopuolisiin itsehoitoryhmiin. Yhteisön ryhmiin osallistuminen alkaa jäädä vähemmälle, koska oppilaan on tarkoitus opetella omaehtoista itsehoitoryhmiin osallistumista. Oppilas voi lähteä itsehoitoryhmiin yksin tai muiden oppilaiden mukana joko Mikkeliin tai kauemmas. Ryhmiin on osallistuttava myös pidempien harjoittelujen aikana.

Harjoittelut. Kolmannen portaan oppilas harjoittelee päihtetöntä elämäntapaa säännöllisesti ja suunnitelmallisesti yhteisön ulkopuolella viikonloppuisin. Hän voi vieraila esimerkiksi perheensä tai kumminsa luona. Viikonloppuharjoittelut alkavat perjantaisin klo 14 ja päättyvät sunnuntaisin klo 21. Oppilas soittaa harjoittelusta kertoakseen, miten harjoittelu on siihen saakka mennyt. Myös kolmannen portaan harjoitteluista tehdään ajan- ja rahankäyttösuunnitelmat sekä mahdollinen kuljetushakemus. Oppilas raportoi suunnitelmien toteutumisesta harjoittelusta paluunsa jälkeisenä arki-aamuna. Oppilas voi käydä viikonloppuharjoittelujen lisäksi lyhyemmissä harjoitteluissa ja lähteä esimerkiksi elokuviin tai ravintolaan. Käytettävästä ajasta sovitaan erikseen ja paluuaika vaihtelee riippuen siitä, tapahtuuko harjoittelu arkena vai viikonloppuna.

Rahankäyttö. Rahankäytössä ovat voimassa miltei samat säännöt kuin aiemminkin. Koska toipumisessa on yhtenä tavoitteena oppia huolehtimaan omista raha-asioista, oppilaan ei enää kolmannella portaalla tarvitse säilyttää kuittejaan. Hän pitää kuitenkin tuloistaan ja menoistaan tilivihkoa, jonka vastuuryhmä tarkastaa kerran kuussa. Oppilaan saamien käyttövarojen enimmäismäärä on edelleen 200 markkaa viikossa.

Vastuullisuus ja yksilöllisyys. Kolmannen portaan oppilaan edellytetään toimivan asiallisesti ja esimerkillisesti kaikissa tilanteissa sekä yhteisössä että sen ulkopuolella. Hänen on käyttäytymisellään näytettävä esimerkkiä nuoremille oppilaille. Myös työtehtävissä oppilaan edellytetään toimivan esimerkillisesti. Oppilaan on tässä vaiheessa mahdollista yletä hierarkiassa joko työryhmän vastaavaksi ja sitä kautta vastuuryhmään tai yhdyshenkilöksi. Oppilaan edellytetään toimivan yhä vastuullisemmin yhteisön ja nuorempien oppilaiden eduksi, vaikka hänellä samaan aikaan alkaa olla mahdollisuus yksilöllis-

ten ratkaisujen ja suunnitelmien tekemiseen. Oppilas voi esimerkiksi alkaa suunnitella tulevaa koulu- tai työuraansa ja asunnon hankintaa. Vähitellen alkaa siis yhteisöstä ulospäin ja tulevaisuuteen suuntautuminen.

9.2.4 Neljäs porras - irrottautuminen ja yksilöllisyyden lisääntyminen

Yhteisön kehittyessä ja toimintatapoja tarkistettaessa on neljännen portaan kes-
tossa sekä periaatteissa tapahtunut eniten muutoksia. Kuvaan portaan toiminta-
ta kuitenkin aineistonkeruuaikaisten tietojen perusteella. Neljäs porras kestää
ajallisesti kauimmin, pisimmillään kuusi kuukautta. Keskeisin tavoite on oppia
suuntautumaan kohti vastuullisuutta ja tervehenkistä aikuisuutta. Toiminnan
lähtökohtana on itsehoidon merkityksen lujittuminen. Oppilas oppii hoitamaan
päihdeongelmaansa itseohjautuvasti vaalien päihdeettömyyttä ja suhtautuen
kriittisesti päihteisiin ja alakulttuuriin. Oppilas luo kontakteja toisiin toipuviin
yhteisön ulkopuolella ja opettelee empatiaa itseään ja muita kohtaan. Oppilas
säilyttää kuitenkin sitoutumisensa yhteisöön ja yhteisiin sääntöihin. Neljännellä
portaalla oppilas opettelee suunnitelmallista rahankäyttöä ja aloittaa mahdolli-
suuksien mukaan velkojensa ja sakkojensa maksamisen. Oppilas aloittaa vii-
meistään nyt harrastustoiminnan yhteisön ulkopuolella. Oppilas oppii kanta-
maan vastuun itsestään ja koko yhteisöstä henkisellä, fyysisellä, sosiaalisella,
hengellisellä ja taloudellisella tasolla. Hän oppii soveltamaan itsehoito-ohjelmaa
arkielämään sekä yhteisössä että sen ulkopuolella. Tavoitteena on myös toisten
toipuvien tukeminen heidän kasvussaan. Oppilas hoitaa kaikki kulunsa tuloil-
laan. Oppilas alkaa kartoittaa ja suunnitella tulevaisuuttaan. Suunnitteluun
kuuluvat muun muassa asuntoasioiden hoitaminen, koulutusta tai työpaikkaa
koskevien suunnitelmien tekeminen, jatkohoitosuunnitelmat, mahdollisen yh-
dyskuntapalvelun suunnittelu tai sakkojen sovittaminen sekä mahdollisen vel-
kasaneerauksen suunnittelu. Suunnitelmien tekemiseen tarjoutuu mahdollisuus
esimerkiksi työvoimatoimistossa käynneillä tai oppilaitostutustumisilla, joihin
neljännen portaan oppilas voi lähteä tarpeen mukaan.

Ryhmät, askeltehtävät ja työharjoittelu. Oppilas tekee askeltehtäviä vii-
dennestä eteenpäin. Osalla jäävät 10.–12. tehtävät tekemättä yhteisössä ollessa.
He tekevät ne yhteisöstä lähdettyään ja purkavat ne joko kummilleen tai yhteis-
sön ulkopuolisissa itsehoitoryhmissä. Oppilas osallistuu edelleen porrasryh-
miin. Portaan ohjaaja on oppilaan tukena kuntoutuksen loppuun asti. Oppilas
voi pyytää ohjaajalta neuvoja tulevaisuuteensa liittyvien asioiden hoitamiseen.
Oppilas käy itsehoitoryhmissä vähintään kaksi kertaa viikossa. Toinen ryhmistä
voi olla yhteisön ryhmä, toinen yhteisön ulkopuolinen ryhmä, johon oppilas
osallistuu itsenäisesti. Neljättä porrasta kutsutaan työllistymisvaiheeksi, mikä
tarkoittaa sitä, että oppilas alkaa harjoitella tavallista elämää tekemällä säännöl-
listä työtä. Jotkut oppilaat harjoittelevat neljännellä portaalla ohjaajan tehtäviä
yhteisössä. Oppilas voi osallistua yhteisön työryhmiin, mutta hän voi työsken-
nellä myös yhteisön ulkopuolella. Vaihtoehtoisesti hänen on mahdollista aloit-
taa opiskelu jossain paikallisessa oppilaitoksessa.

Harjoittelut. Oppilaalla on lyhyiden harjoittelujen lisäksi mahdollisuus
kolmeen viikon ja yhteen kahden viikon pituiseen harjoitteluun. Pisin harjoitte-
lu tapahtuu kuntoutuksen viimeisten viikkojen aikana. Oppilas voi yhdistää
viikonloppuharjoitteluunsa asioiden hoitamista, mikäli se katsotaan toipumisen

kannalta perustelluksi. Oppilas voi esimerkiksi yhdistää viikonlopun kummi vierailun ja arkipäivänä tapahtuvan työvoimatoimistossa käynnin samaan harjoitteluun. Myös neljännen portaan oppilas soittaa harjoitteluaikaan yhdyshenkilölle etukäteen tehdyn suunnitelman mukaan. Hän myös raportoi harjoittelustaan ensimmäisenä harjoittelun jälkeisenä arki-aamuna. Mikäli oppilaalla ilmenee pitkän harjoittelunsa aikana ongelmia - on esimerkiksi vaarassa "retkahtaa" - hän voi keskeyttää harjoittelun ja palata yhteisöön.

Itsenäinen rahankäyttö. Neljännellä portaalla oppilas aloittaa itsenäisen rahankäytön eli saa tiliavaimet ja pikapankkikortin itselleen. Henkilökunnan tilinkäyttöoikeus poistetaan. Tässäkin vaiheessa oppilas pitää tilivihkoa. Kuitteja ei kuitenkaan tarvitse säästää. Vastuuryhmä tarkistaa tilivihkot kerran kuussa. Oppilaan käyttörahan enimmäismäärä nousee 300 markkaan viikossa. Rahankäyttösuunnitelmaa ei tarvitse tehdä kahden viimeisen kuukauden aikana. Oppilas voi käyttää yhteisön lääkäripalvelua tai omakustanteisesti ulkopuolisia terveydenhuollon palveluja. Oppilas opettelee vastaamaan lääkäri- ja lääkekuiluistaan. Lääkevastaava kuitenkin säilyttää oppilaan mahdolliset reseptit ja lääkkeet ja valvoo lääkkeiden käyttöä.

Lisääntyvä itsenäisyys. Neljännen portaan oppilaat asuvat omissa solussaan, jossa jokaisella on oma huone. Näin oppilaat voivat harjoitella itsenäistä asumista. Oppilas voi entistä enemmän päättää vapaa-ajanvietostaan ja esimerkiksi vuokrata videoita käyttöönsä. Omia huonekaluja oppilas ei voi yhteisöön tuoda, mutta hän voi hankkia niitä, kun on saanut järjestetyksi itselleen asunon. Oppilas saa käyttää asuinsolun puhelinta viikoittain kummipuheluihin 20 minuuttia ja muihin puheluihin 10 minuuttia. Puheluista ei enää tarvitse ilmoittaa etukäteen, mutta ne pitää kirjata puhelinvihkoon, jonka vastuuryhmä tarkistaa. Ylimenevän puheluaajan oppilas joutuu maksamaan käyttövaroistaan. Portaon loppupuolella oppilas saa oman puhelimensa käyttöönsä esimerkiksi ollessaan yhteisön ulkopuolella harjoittelussa. Yhteisössä ollessa puhelin jätetään edelleen säilytykseen.

Liikkuminen yhteisön ulkopuolelle tapahtuu omakustanteisesti lukuun ottamatta AA- ja NA-ryhmiin menoa. Oppilas voi ajoluvan saatuaan käyttää yhteisön autoa, kunhan ilmoittaa asiasta yhdyshenkilölle. Oppilas käyttää ajopäiväkirjaa ja hankkii polttoaineen omilla rahoillaan. Kun oppilas lähtee yhteisön ulkopuolelle, hänen on ilmoitettava siitä aamukokouksessa. Ilmoituksessa on arvioitava lähtö- ja paluu-aika. Arkisin yhteisöön pitää palata klo 23:een, perjantaisin ja lauantaisin klo 02:een mennessä. Yöpoissaolojen osalta toimitetaan kirjallinen hakemus. Kahden viimeisen kuukauden aikana oppilaan on mahdollista neuvotella yhdyshenkilön kanssa yhteisön ulkopuolelle suuntautuvista, perustelluista menoistaan aamukokouksen jälkeenkin. Yhdyshenkilöllä ja vastuuryhmällä on oikeus rajoittaa oppilaan liikkumista tarvittaessa. Liikkumisesta yhteisön alueella, esimerkiksi lenkille menosta riittää kirjaus tapahtumavihkkoon.

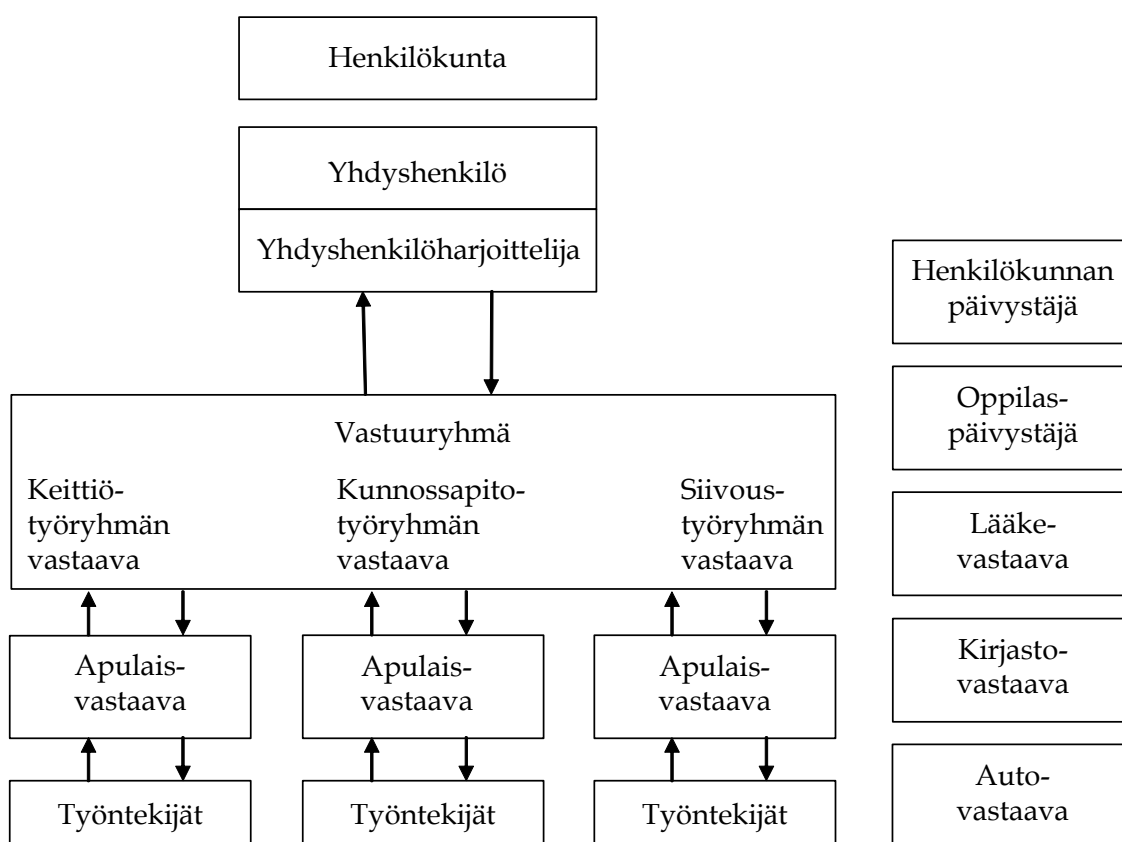
Yhteisöstä lähtöön valmentautuminen. Neljännen portaan loppuvaiheessa oppilasta valmennetaan ja tuetaan kaikin tavoin yhteisön ulkopuolelle siirtymisessä ja yhteiskuntaan sosiaalistumisessa. Oppilas alenee hierarkian alimmalle tasolle eli työryhmänsä työntekijäksi. Tätä perustellaan sillä, että oppilaan on palattava normaaliin yhteiskuntaan, joka toimii myös hierarkkisesti. Yhteisöhierarkiassa aleneminen opettaa nöyryyttä: oppilaalla ei ole liiallista vallan ja

hallinnan tunnetta, kun hän päättää kuntoutuksen hierarkian alimmalla tasolla. Tämä edistää sopeutumista yhteisön ulkopuoliseen maailmaan. (Ks. mm. De Leon 2000; Murto 1997.) Henkilökunta tukee oppilasta asunto-, koulu- ja työasioiden järjestämisessä. Oppilas saa käytännön apua muun muassa muuttoasioissa kuten asuntonsa kalusteiden ja käyttötarvikkeiden hankinnassa. Oppilaalla on yhteisöstä lähtiessään oltava varmuus siitä, että nämä perusasiat ovat kunnossa eikä hän jää tyhjän päälle. Myös taloudelliset asiat huolehditaan kuntoon. Lopuksi varmistetaan vielä, että oppilaalla on tulevalla asuinpaikkakunnallaan tiedossa itsehoitoryhmä, johon voi osallistua. Myös kummissuhteen toimivuus varmistetaan. Kuntoutuksen päättyessä oppilaalle järjestetään läksiäiset, joka on siirtyäisten tavoin tärkeä osa yhteisön juhla- ja rituaaliperinnettä.

Yhteydet yhteisöön lähdön jälkeen. Oppilas voi halutessaan tulla yhteisöön vierailulle kuntoutuksen päättymisen jälkeen, kunhan ilmoittaa siitä etukäteen. Oppilas voi olla yhteydessä muihin oppilaisiin myös yhteisön ulkopuolisissa itsehoitoryhmissä. Jos oppilas yhteisöstä lähdettyään retkahtaa, yhteisö tarjoaa hänelle mahdollisuuden lyhytaikaiseen kriisihoitoon. Kriisihoidon aikana pyritään nostamaan oppilas takaisin jaloilleen eli tuetaan lopettamaan päihteidenkäyttö mahdollisimman nopeasti. Yhteisössä järjestetään myös jatkohoidon tapaamisia muutaman kuukauden välein. Tapaamisiin kutsutaan kaikki entiset, kuntoutuksen loppuun käyneet oppilaat. En kuvaa kriisihoitoa tai jatkohoitotapaamisia tässä yhteydessä kuitenkaan tämän enempää, koska oppilaiden selviytymisen seuraaminen yhteisöstä lähdön jälkeen ei ole tämän tutkimuksen tehtävä.

9.3 Työtoiminta ja hierarkia - vastuuseen oppimista

Mikkeli-yhteisössä korostetaan työn merkitystä kuntoutusmenetelmänä. Työn tekemisen uskotaan edistävän toipumista ja auttavan yhteiskuntaan sosiaalisumisessa. Oppilaalla on koko ajan mielekästä tekemistä ja sen kautta mahdollisuus kokea onnistumisen elämyksiä. Työtehtävistä huolehtimalla oppilas oppii pitkäjänteisyyden, vastuullisuuden ja omasta osuudesta huolehtimisen merkityksen. Työn tekemisellä on merkitystä myös itsetunnon vahvistumiselle. Jokainen on velvollinen osallistumaan työtoimintaan päivittäin: oppilaat kantavat yhdessä vastuun päivärutiineista fyysisen ympäristön siisteyden ja ruuanvalmistuksen osalta. Oppilaiden tekemä työ on näin ollen arvostettua ja tarpeellista - suorastaan välttämätöntä. (Ks. mm. Murto 1997.) Työtoiminta tapahtuu kuviossa 7 esittämäni hierarkian mukaisesti.

KUVIO 7 Mikkelin yhteisön hierarkia

Työryhmät ja hierarkkinen asema. Oppilashierarkia on jaettu siivous-, keittiö- ja kunnossapitotyöryhmiin. Hierarkkista järjestystä on noudatettava kaikissa asioissa eikä hierarkkia voi ohittaa. Käytännön työtehtävistä huolehtiminen on pääosin hierarkiassa alimpina olevien *työntekijöiden* vastuulla. Uusi oppilas aloittaa yleensä siivousryhmän työntekijänä. *Siivousryhmä* huolehtii yhteisten tilojen siisteydestä ja pyykinpesusta. Kukin oppilas siivoaa oman huoneensa yhdessä huonetoverinsa kanssa. *Keittiöryhmän* vastuulla on, että ateriat ovat tarjolla, ruokasali siivottuna ja tiskit tiskattuina oikeaan aikaan. Aamu- ja iltapalavuorot on jaettu kaikkien oppilaiden kesken. *Kunnossapitoryhmän* tehtäviin kuuluvat ruohonleikkuu ja lumitöiden tekeminen sekä pienet korjaustyöt.

Työryhmän koko riippuu töiden määrästä. Yleensä keittiöryhmässä on eniten työntekijöitä. Kunnossapidon työntekijöitä on tavallisesti vähiten, koska isommat korjaus- ja kunnostustyöt - esimerkiksi puutarhatyöt tai asuinhuoneiden tapetointi ja maalaus - hoidetaan talkoilla. Työntekijöiden määrä riippuu luonnollisesti myös oppilasmäärästä. Yhteisön toiminnan alussa työntekijöitä oli kussakin ryhmässä vain pari kolme henkilökunnan vastatessa ryhmän toimivuudesta. Toiminnan kehittyttyä ja oppilasmäärän lisääntyttyä työntekijöitä oli kussakin ryhmässä jopa seitsemän.

Hierarkian seuraavalla tasolla ovat työryhmän *apulaisvastaavat*. Heillä on jokseenkin samanlainen rooli kuin työpaikkojen apulaisjohtajilla. Apulaisvastaavat osallistuvat itsekin töiden tekemiseen, mutta huolehtivat myös siitä, että jokainen ryhmän työntekijä hoitaa työtehtävänsä huolellisesti.

Työtehtävät määrätään arkisin aamun työnjaolla ja kirjataan työnjakolistaan. Työnjaosta ovat vastuussa hierarkiassa ylimpinä olevat *vastaavat*, jotka ovat ikään kuin työnjohtajan asemassa. Vastaavilla on enemmän oikeuksia ja velvollisuuksia kuin muilla työryhmien jäsenillä. Heillä on muun muassa oikeus suunnitella itsenäisesti ryhmänsä toimintaa ja tehdä ehdotuksia toisten hierarkkisesta asemasta. Nimensä mukaisesti he ovat vastuussa työryhmänsä toimivuudesta ja raha-asioista. Esimerkiksi keittiöryhmän vastaava laatii ruokalistan ja budjetin, huolehtii raaka-ainehankinnoista ja pitää huolen siitä, että budjetissa pysytään. Vastaavat muodostavat *vastuuryhmän*. Vastuuryhmän päivittäisestä työajasta suuri osa menee vastuuryhmän kokouksiin ja vastuuttamisiin. Tästä johtuen vastaavat osallistuvat arjen työtehtäviin vähemmän kuin hierarkiassa alempana olevat.

Hierarkiassa on ylimpänä henkilöstö- ja oppilasyhteisön välinen *yhdyseshenkilö* - yhteisön arkikielessä *yh*. Yh:ksi ei joudu kylmiltään, vaan tehtäviä opetellaan joitakin viikkoja *yh*-harjoittelijana. Harjoitteluaikana oppilaalla ei ole hierarkkisia oikeuksia tai velvollisuuksia. Harjoittelija opettelee tuleviin tehtäviinsä työssä oppien eli kulkee *yh:n* mukana seuraten tämän toimintaa. *Yh* osallistuu muun muassa kaikkiin kokouksiin ja vastaa siitä, että tieto käsitellyistä asioista kulkee hierarkkisesti sekä alas- että ylöspäin. Edelleen *yh* kokoaa päivä-tiedotteen, josta ilmenevät yhteisön päivittäiset tapahtumat. *Yh:n* edellytetään olevan selvillä kaikesta, mitä yhteisössä tapahtuu. Hänellä on oppilaista eniten oikeuksia ja velvollisuuksia. Häntä voisi luonnehtia yhteisön apulaisjohtajaksi.

Hierarkkisesta asemastaan riippumatta oppilas voi sekä yletä että aleta hierarkiassa tai siirtyä toiseen työryhmään. Tavallisesti yleneminen on mahdollista aikaisintaan toisen portaan alussa. Ylenemisen edellytyksenä on asiallinen käyttäytyminen ja luotettavuus, työtehtävien huolellinen suorittaminen, yhteisöön sitoutuminen sekä ohjelman mukainen edistyminen kuntoutuksessa. Oppilas alenee hierarkiassa, mikäli hänellä on vaikeuksia suoriutua tehtävistään tai hänen toimintansa ja käyttäytymisensä on moitittavaa. Toisinaan apulaisvastaavan, vastaavan tai *yh:n* asemaan edennyt oppilas käyttää asemansa tuomia oikeuksia väärin - yhteisön arkikielen mukaan syyllistyy vallankäyttöön. Tällöin hänet alennetaan työntekijäksi. Hierarkiassa on kuitenkin mahdollista yletä uudelleen, mikäli pystyy osoittamaan olevansa luottamuksen ja vastuun mit-tainen.

Vertaisvastuu. Oppilaat vastaavat yhteisön toiminnasta myös iltaisin ja viikonloppuisin ja ovat vastuussa tekemisistään toisille yhteisön oppilaille - vertaisilleen. Henkilökunta on paikalla vain virka-aikaan eli maanantaista perjantaihin klo 8-16. Oppilailla on virka-ajan ulkopuolella tukena viikoittain vaihtuva henkilökunnan päivystäjä. Oppilasyhteisön toimintaa valvoo viikoittain vaihtuva *oppilaspäivystäjä*, jonka vastuulla on tarkkailla yhteisön elämän sujumista ja sääntöjen noudattamista. Mikäli ongelmia ilmenee, oppilaspäivystäjä ottaa yhteyden *henkilökunnan päivystäjään*. Oppilaspäivystäjä ei kuulu varsinaiseen hierarkiaan.

Myöskään *puhelinpäivystäjällä* ei ole hierarkkista asemaa. Oppilas voi toimia puhelinpäivystäjänä oltuaan yhteisössä kuukauden. Päivystysvuoro kestää 2 tuntia kerrallaan klo 8-16 välisenä aikana. Oppilaspäivystäjä jakaa puhelinpäivystysvuorot aamuisin ja merkitsee ne päivystyslistaan. Puhelinpäivystäjän pääasiallisin tehtävä on hoitaa puhelinvaihdetta. Lisäksi hän pitää tapahtumavihkoa. Kokousten ja ryhmien aikana puhelinvaihdetta ja tapahtumavihkoa hoitaa henkilökunta. Päivystäjä voi poistua työtilastaan vuoronsa aikana vain pakottavissa tilanteissa. Poistuessaan hän joutuu järjestämään itselleen sijaisen.

Sijaisen järjestäminen on tärkeää myös työryhmissä, minkä havaitsin eräällä aineistonkeruumatkallani. Kummastelin, miksi päivätiedotteessa lukee toisinaan oppilaan nimen perässä del yh, joskus del apulaisvastaava. Tällä tarkoitetaan sitä, että oppilas delegoi tehtävänsä toiselle ollessaan itse estynyt esimerkiksi sairastumisen tai kaupungilla asioimisen takia. Delegoinnista ilmoitetaan hierarkkisesti yhdyshenkilölle, joka kirjaa tiedon päivätiedotteeseen ja delegointilistaan. Näin yhteisön muut jäsenet saavat asiasta tiedon. Delegoinnin suhteen ollaan tarkkoja. Hierarkkisesta asemastaan tai työtehtävistään riippumatta jokaisen on varmistettava yhteisön arjen sujuminen huolehtimalla delegoinnista. Delegoinnin avulla oppilas oppii vastuullisuutta eikä jätä velvollisuuksiaan ja vastuitaan hoitamatta.

Vanhimmista oppilaista nimetään vielä lääke-, kirjasto- ja autovastaavat. *Lääkevastaava* huolehtii lääkkeiden jakamisesta. *Kirjastovastaava* lainaa kaupunginkirjastosta kirjoja oppilaiden toivomusten mukaan kerran viikossa ja huolehtii niiden palauttamisesta. *Autovastaava* huolehtii yhteisön asioiden hoitamiseen liittyvät ajotehtävät. Hänen vastuullaan ovat myös autojen tankkaus ja pesu sekä pienet huollot. Oppilaat toimivat lisäksi vuorollaan myös *saunavastaavana* ja *valopoliisina*. Saunavastaava huolehtii saunan lämmityksestä saunailtoina, valopoliisi valojen sammuttamisesta iltaisin.

Useimmissa yhteisökasvatuksellisissa hoitopaikoissa henkilöstö ei kuulu hierarkiaan, samoin on Mikkeli-yhteisössä. Henkilöstö käyttää kuitenkin ylintä hierarkkista päätösvaltaa. Henkilöstöyhteisöä voisi verrata työyhteisön toimitusjohtajaan. Käytännössä valtaosa yhteisön asioista päätetään yhteisökokouksissa, joihin kaikki oppilaat hierarkkisesta asemastaan riippumatta samoin kuin koko henkilökunta osallistuvat.

9.4 Käytännöt, säännöt ja vastuutukset

Mikkeli-yhteisössä vallitsee muiden terapeuttisten yhteisöjen tapaan kova kuri. Oppilaat noudattavat tiukkaa, mutta hyväksyttävää normistoa sekä käytäntöjä ja sääntöjä. Toimintaan liittyvät rutiinit ja niiden hoitotapa on kirjattu yksityiskohteisesti. Säännöt tallennetaan kansioon, josta jokainen voi ne tarvittaessa tarkistaa. Käytännöistä ja säännöistä sekä niiden muuttamisesta päätetään yhteisökokouksissa. Päätökset liitetään kansioon päivämäärineen. Näin varmistetaan, että käytäntöjä ja sääntöjä ei rikota ja toimintaohjeet on aina mahdollista tarkistaa. Kirjalliset päätökset ovat tarpeen erityisesti vastuuttamistilanteissa.

Käytäntöjen ja sääntöjen merkitys. Kansioista löytyvät ohjeet arkeen liittyviä asioita varten: henkilökohtaisten tavaroiden säilyttäminen, vierailijat, las-

kujen maksaminen, puhelinkäytäntö, roskien kierrätys, musiikin kuuntelu, päällysvaatteiden säilytys, tupakointi ja niin edelleen. Tutustuessani kansion sisältöön, hämmästyin aluksi ohjeiden pikkutarkkuutta: muun muassa ulkojalakineiden laittaminen eteisen kenkätelineeseen oli kirjattu sekä savukkeiden käärimis- ja polttamispaikka ohjeistettu neliömetrin tarkkuudella. Ymmärsin pikkutarkkojen käytäntöjen ja sääntöjen sekä niiden muuttamismenettelyn merkityksen myöhemmin. Yhdessä sovitulla käytännöllä ja säännöillä pyritään ensinnäkin ohjaamaan päivittäistä elämää sekä oppilaiden ja henkilökunnan välistä vuorovaikutusta oikeaan suuntaan. Toiseksi käytäntöjen ja sääntöjen tarkoituksena on auttaa oppilasta hallitsemaan omaa elämäänsä. Niitä käytetään myös apuna sosiaalisten normien oppimisessa ja sosiaalisten taitojen kehittämisessä.

Yhteisiin tavoitteisiin sekä käytäntöihin ja sääntöihin sitoutuminen antaa mahdollisuuden yksilöllisten tarpeiden toteuttamiselle. Ne määrittelevät myös, kuinka oppilaan on toimittava suhteessa muihin. Yhteinen toimintojen suunnitteleminen, toteuttaminen sekä ongelmien ratkaiseminen ja arviointi luovat edellytykset yhteisön yksittäisten jäsenten kehitykselle. Toisaalta tiukka kuri ja selkeät rajat vahvistavat perusturvallisuuden tunnetta: oppilaat tietävät kaikissa tilanteissa, miten toimia ja osaavat odottaa sitä myös muilta. Käytännöt ja säännöt vahvistavat osaltaan oppilaiden itsetuntoa. Yksilön itsetunnon vahvuus liittyy nimittäin suurelta osin perusturvallisuuden kokemiseen sekä kokemukseen ympäristön ja eri tilanteiden hallinnasta. (Ks. De Leon 2000; Kaipio 1995; Murto 1997.)

Ankara kuri ja sääntöihin sitoutuminen ovat osoituksena siitä, että kuntoutus on kovaa työtä. Ensimmäisestä päivästä lähtien oppilaat opettelevat ottamaan vastuuta itsestään sekä käyttäytymisestään. Käytännöt ja säännöt toimivat oppimisen tukena. Oppimisen lähtökohtana on arkitodellisuus ja muiden kanssa tapahtuvan toiminnan kautta syntyvät yhteiset kokemukset ja käytännöt. Kuntoutuksen edetessä käytännöt ja säännöt auttavat oppilasta toimimiaan ja kehittymään yhteisön jäsenenä. Ne edistävät myös yhteisen toiminnan merkityksen ymmärtämisessä. (Ks. Murto 1997.)

Vastuutusten merkitys. Yhteisössä ei käytetä käytäntöjen ja sääntöjen vastaisesta käyttäytymisestä aiheutuvista seuraamuksista rangaistus-nimekettä. Käytäntöjen ja sääntöjen rikkomisesta seuraa vastuutus. Perustelu tälle on se, että oppilaita halutaan kasvattaa ja ohjata suuntautumaan toivottuun käyttäytymiseen. Vääriin toimintatapoihin puututaan aina, ne selvitetään perusteellisesti ja oppilaalle esitetään vaatimus paremmasta käyttäytymisestä ja toiminnasta. Vastuutuksissa pääpaino onkin juuri vaatimisessa ja keskusteluissa. Kuten Murto (1997, 196) toteaa Makarenkoon (1958) viitaten, paremman käyttäytymisen vaatimus on kunnianosoitus oppilaalle, koska siihen sisältyy usko tämän mahdollisuuksiin. Vastuutukset perustuvat aina myönteisiin arvoihin ja rakentaviin normeihin. Vastuutuksilla ohjataan oppilasta kohtaamaan todellisuus oikealla tavalla. Todellisuuden kohtaaminen ja konfrontaatio ovat negatiivisten toimintatapojen muuttamisen välineitä. Oppilas saa vastuutuksiin liittyvissä konfrontaatiotilanteissa palautetta siitä, miten muut kokevat hänen käyttäytymisensä. Tällä pyritään tekemään oppilaille tyypillinen kieltäminen ja vääristely vaikeiksi säilyttää. Oppilas joutuu vastuutettaessa miettimään, miten

toimi kyseisessä tilanteessa väärin, mitä siitä seuraa itselle, muille oppilaille sekä koko yhteisölle ja miten pitää jatkossa toimia.

Vastuutusten vakavuusasteet. Vastuutukset ovat ankaruudeltaan eritasoisia. Lievin on *suullinen ojennuskeskustelu*. Työryhmän apulaisvastaava tai vastaava puhuttelee oppilasta, mikäli tämä ei ole toiminut tehtävissään oikein tai noudattanut käytäntöjä ja sääntöjä. Astetta ankarampi on *kirjallinen ojennus*, jonka tavallisesti antaa vastuuryhmä. Oppilaan vastattua ojennukseen kirjallisesti - yleensä viimeistään viikon kuluttua sen saamisesta - vastaus käsitellään aamukokouksessa ja joko hyväksytään tai hylätään. Hylkäämisen jälkeen oppilas joutuu vastuuryhmän ojennuskeskusteluun ja vastaa uudelleen. Tämä voi toistua joitakin kertoja. Ellei oppilas vieläkaan pysty muuttamaan käytöstään tai toimintatapojaan, hän joutuu tekemään *kirjallisen tilannearvion* ja pohtimaan virheitään laajemmin ja kokonaisvaltaisemmin. Seuraava ankarampi vastuutus on *kirjallinen selvityspyyntö*. Ellei selvityspyyntökään tuota toivottua käyttäytymisen ja toiminnan muutosta tai oppilas on haluton tahi kyvytön asialliseen pohdintaan, seuraa *saunottaminen*. Oppilas joutuu miettimään virheelliseen toimintaansa liittyviä kirjallisia kysymyksiä sananmukaisesti saunalle - tosin kylmälle. Hän saa saunottamisen aikana olla yhteydessä vain isosisarukseensa. Hän myös ruokailee yksin. Oppilaan odotetaan kirjoittavan vastauksensa rehellisesti ja pohtivan niissä vääränlaista käyttäytymistään ja toimintaansa perusteellisesti. Hänen odotetaan miettivän, millainen käyttäytyminen olisi oikein ja hänen itsensä sekä yhteisön edun mukaista. Saunottamisen jälkeen oppilas joutuu *talokokoukseen*. Saunottaminen saattaa kestää jopa vuorokausia ennen vastauksen hyväksymistä.

Oppilas joutuu saunalle myös kuntoutuksen keskeyttämisajatusten yhteydessä. Tällöin saunottamisen tavoitteena on motivoitua kuntoutuksen jatkamiseen itsetutkiskelun kautta. Saunottamisesta ja talokokouksesta huolimatta kaikki eivät joko halua tai osaa muuttaa toimintaansa tai käyttäytymistään tai eivät halua jatkaa kuntoutusta. Tällöin joudutaan *henkilökunnan puhutteluun*. Seuraavana on *johtajan puhuttelu*. Käytännössä henkilökunta ja johtaja puhuttelevat oppilaan yleensä yhdessä. Ellei vastuuttaminen vieläkaan johda toivottuun lopputulokseen - käyttäytymisen ja/tai toimintatapojen muutokseen - seurauksena on erottaminen eli uloskirjoittaminen. Erottaminen on ainoa vaihtoehto silloin, kun oppilas on syyllistynyt pahimpaan mahdolliseen rikkomukseen eli joko syyllistynyt väkivaltaan toista oppilasta kohtaan tai solminut seksisuhteen toisen oppilaan kanssa. Erottaminen voi olla joko määräaikainen tai lopullinen uloskirjoittaminen. Oppilas lähtee määräaikaisen erottamisen ajaksi yhteisöstä muutamaksi viikoksi, asuu jonkun ei-käyttävän henkilön luona, on päihteetön ja käy itsehoitoryhmissä. Tarkoituksena on, että oppilas pohtii tilannettaan rauhassa. Hän saa palata yhteisöön halutessaan, mikäli pystyy sitoutumaan käytäntöihin ja sääntöihin. Lopullisesti uloskirjoitetullakin oppilaalla on mahdollisuus palata yhteisöön ja aloittaa kuntoutus alusta, mikäli täyttää kaikki uudelle oppilaalle asetetut kriteerit.

Positiivinen palaute. Oppilaan on mahdollista saada myös positiivista suullista tai kirjallista palautetta - ojennuksia - esimerkiksi silloin, kun on tehnyt työtehtävänsä esimerkillisesti tai toiminut muutoin erityisen hyvin yhteisön ja muiden oppilaiden tai itsensä kannalta ajateltuna. Positiivisten ojennusten tarkoituksena on oppilaan itsetunnon vahvistaminen ja positiivisen minäkuvan

muodostumisen tukeminen. Aluksi oppilaan on vaikea ottaa vastaan positiivisia ojennuksia, koska ei ole siihen aiemmassa elämässään juuri tottunut. Myöhemmin positiiviset ojennukset kannustavat entistä vastuullisempaan toimintaan. (Ks. De Leon 2000; Murto 1997.)

Henkilöstön vastuutukset. Aloitellessani aineistonkeruuta vain oppilaita vastuutettiin. Myöhemmin alettiin vastuuttaa myös henkilöstöä. Henkilökunnan vastuutukset ovat tavallisesti ojennuskeskusteluja. Jos joku henkilökuntaan kuuluvista ei noudata yhteisöllisyyden periaatteita tai käytäntöjä ja sääntöjä, häntä puhutellaan yhteisökokouksessa. Toisinaan vastuutus tapahtuu johtajan puhuttelussa tai henkilöstön kokouksessa. Kirjallisia ojennuksia tai tilannearvioita sen enempää kuin saunottamistakaan ei henkilöstön osalta koskaan tullut tietooni.

9.5 Viikko- ja päiväjärjestys

Tarkasti säännellyllä päivä- ja viikkojärjestyksellä pyritään ohjaamaan sekä koko yhteisön että yksittäisten oppilaiden päivittäistä elämää. Hierarkian sekä käytäntöjen ja sääntöjen tapaan viikko- ja päiväohjelma auttavat hallitsemaan elämää, edistävät sosiaalisten normien oppimista ja vahvistavat perusturvallisuuden tunnetta. Aikataulujen tarkalla noudattamisella pyritään kehittämään ja lisäämään oppilaan itsekontrollia ja vastuullisuutta. Oppilaalle kehittyy vähitellen rakenteisiin mukautumisen ja impulssien hallitsemisen kyky, mikä häneltä on huumemaailmassa puuttunut. Päivä- ja viikkojärjestystä perustellaan myös sillä, että oppilas oppii noudattamaan säännöllistä päivärytmiä, jota joutuu noudattamaan palatessaan aikanaan yhteiskuntaan. (Ks. Murto 1997.)

Viikko-ohjelma. Ilmoitustaululla nähtävillä olevaan viikko-ohjelmaan on merkitty jokaisen viikonpäivän tapahtumat herätyksestä illan hiljaisuuteen. Ohjelma on pysyvä; sitä voidaan tarvittaessa muuttaa vain yhteisökokouksen päätöksellä. Aineistonkeruun aikana ohjelmassa tapahtui muutoksia kolme kertaa. 7. toukokuuta 1999 korjattu viikko-ohjelma on esitetty liitteessä 11. Joka viikko laaditaan lisäksi viikkotiedote, johon kirjataan eri osa-alueiden vastuuhenkilöt alkaen henkilökunnan päivystäjistä autovastaavaan.

Päivätiedote. Viikko-ohjelma saattaa toisinaan muuttua esimerkiksi audienssien tai vierailijoiden vuoksi. Tästä johtuen laaditaan arkiamuisin päivätiedote. Yhdyshenkilö kirjaa tiedotteeseen oppilaita koskevat asiat, kuten hyväksytyt kuljetukset, mahdolliset ojennuskeskustelut ja talokokoukset. Tiedotteeseen kirjataan myös taskurahojen jakamisen ajankohta. Aineistonkeruun alkuvaiheessa päivätiedotteeseen kirjattiin lisäksi vierailijoille pidettävät oppilasinfot, joissa oppilaat esittelevät yhteisön toimintaa. Toiminnan kehittyessä vierailijoiden määrä lisääntyi ja vierailuille sekä infoille sovittiin kiinteä aika.

Päivätiedote luetaan henkilökunnan aamuraportilla ja se on kaikkien nähtävissä eteisaulan ilmoitustaululla ennen töiden alkamista. Päivätiedotteessa ovat erityisen tärkeitä *audienssit* eli audit. Oppilas voi pyytää audia kenelle tahansa henkilökuntaan kuuluvalla, esimerkiksi sairaanhoitajalle tai portaansa ohjaajalle, mikäli hänellä on tarve käsitellä henkilökohtaisia, toipumiseensa liittyviä asioita. Oppilas ilmoittaa auditoiveensa työryhmänsä apulaisvastaavalle

aamun työnjaolla. Apulaisvastaava kirjaa toiveet ja toimittaa ne yhdyshenkilölle, joka esittelee asiat henkilökunnan aamuraportilla. Henkilökunta laatii au-
deista aikataulun päivätiedotteeseen. Päivän aikana hoidetaan viikko-ohjelman lisäksi vain päivätiedotteeseen kirjatut asiat. Päivän aikataulu ei saa mennä sekaisin. Jos oppilas tai henkilökunta unohtaa hoitaa jonkin asian, se siirtyy seuraavaan arkipäivään.

9.6 Kokoukset

Päivä- ja viikko-ohjelmiin sisältyy lukuisia kokouksia. Kokouksissa keskeisiä ovat yhteisön perustehtävän esillä pitäminen, avoimen kommunikaation turvaaminen, toimintaa koskevien päätösten tekeminen, käytäntöjen sekä sääntöjen sopiminen ja noudattamisen valvominen sekä ristiriitojen käsittely. Yhteisöllisen huume kuntoutuksen vaikuttavuus perustuu suurelta osin vertaisryhmän potentiaalin hyödyntämiseen. Yhteisissä kokouksissa pyritään sen vuoksi korostamaan henkilöstö- ja oppilasyhteisön välisen kuilun ehkäisemistä, keskinäisen luottamuksen rakentamista sekä yhtenäisen yhteisön luomista. (Ks. Murto 1997.)

Yhteiset kokoukset. Jokainen arkipäivä alkaa henkilökunnan *aamuraportilla*, johon osallistuu yhdyshenkilö sekä osan aikaa oppilaspäivystäjä. Päivystäjä raportoi henkilökunnalle edellisillan tapahtumat. Henkilökunta päättää mahdollisista toimenpiteistä, mikäli jotain poikkeuksellista ilmenee. Kuljetus- sekä rahankäyttöhakemukset käsitellään ja palautetaan hierarkkisesti oppilaille. Päivän aikana hoidettavista asioista sovitaan. Aamuraportin jälkeen koko yhteisö osallistuu päivittäiseen *aamukokoukseen*, jota johtaa oppilaspäivystäjä tai yhdyshenkilö. Kokous aloitetaan toipumiseen liittyvällä päivän tekstillä, jonka lukee joku oppilas. Ennen asioiden käsittelemistä vietetään muutaman minuutin hiljainen rauhoittumishetki. Kokouksessa ilmoitetaan päivätiedotteen tapahtumat sekä kuullaan mahdolliset ojennukset ja annetaan niistä palautetta. Jokainen voi vielä aamukokouksessa tuoda esiin päivän aikana hoidettavia henkilökohtaisia asioita, mikäli ne päivätiedotteesta puuttuvat. Aamukokous päätetään tyyneysrukoukseen, jonka kaikki lukevat yhdessä ääneen piirissä käsi kädessä. Jokaisen arkipäivän päätteeksi toistuu "*päivä pulkkaan*" -raportti, johon osallistuvat henkilökunta ja yhdyshenkilö. Raportilla puretaan ja käsitellään päivän tapahtumat.

Koko yhteisön kokouksia ovat lisäksi viikon suunnittelupalaveri, yhteisökokous, tunneryhmä ja talokokoukset. *Yhteisökokouksen* ensisijainen tehtävä on yhteisistä asioista päättäminen. Sen tarkoituksena on lisäksi vahvistaa uskoa kuntoutusprosessiin, olla oppimisen foorumi sekä vaikuttamisen ja kontrollin väline. Yhteisökokous on yhteisön kommunikaation perusta. Kokous pidetään vähintään kerran viikossa. Jokainen yhteisön jäsen voi pyytää kokouksen koollekutsumista tarpeen mukaan tiheämminkin. (Murto 1997, 221.)

Tunneryhmässä harjoitellaan sekä negatiivisten että positiivisten tunteiden hallintaa. Jos oppilas on työviikon kuluessa tuntenut tunteita toista yhteisön jäsentä kohtaan, hän kirjoittaa paperille tunteensa sekä sen kohteen ja pudottaa lapun lukittuun laatikkoon. Tunteet puretaan viikoittain perjantaisin; muulloin

niiden ilmaiseminen on kiellettyä. Tunneryhmässä yhteisön jäsenet istuvat ringissä. Ryhmän vetäjä - joku henkilökunnasta - jakaa tunnelaput kirjoittajilleen. Kukin vuorollaan purkaa tunteensa. Tunteen antajan on otettava katsekontakti tunteensa kohteeseen ja perusteltava tunteensa sekä sen syy. Vastaanottaja ilmoittaa ottavansa tunteen vastaan, jos näkee sen perustelluksi. Tunneryhmässä huutaminen ja asioiden suoraan puhuminen on sallittua, jopa toivottavaa. Puhujan on kuitenkin koko ajan istuttava paikoillaan, edes takamus ei saa tuolista nousta. Muut antavat sekä tunteen antajalle että vastaanottajalle palautetta. Ryhmän päätteeksi jokainen kertoo menneen viikon aikaiset negatiiviset ja positiiviset tunteensa. Tunteiden hallitulla ilmaisemisella pyritään siihen, että oppilas oppii riisumaan vääristyneet defenssinsä sekä kohtaamaan itsensä ja käyttäytymisensä vaikutukset ryhmän antaman palautteen, konfrontaation ja tulkinnan kautta. Kun ihmisen on pakko luopua valheellisista naamioistaan ja hän kokee samalla tulevansa hyväksytyksi, hänellä on pitävä pohja identiteettinsä rakentamiseen ryhmän jäsenenä. (Ks. Murto 1997.)

Talokokous toteutetaan kuten tunneryhmä ja tavoitteet ovat samat. Konfrontoinnin kohteena on saunotettava oppilas, johon muut kohdistavat usein äänekkästä ja ankaraakin kritiikkiä. Kohteen on säilytettävä katsekontakti toisiin ja oltava vaiti. Talokokouksessa käsitellään saunotettavan kirjalliset vastaukset ja ne joko hyväksytään tai oppilas määrätään miettimään tehtäviä uudelleen.

Vertaisryhmän ja henkilöstön omat kokoukset. Oppilaiden viikoittaisia kokouksia ovat *askelkokous* ja *itsehoitoryhmät* sekä *vapaa-ajan kokous*, jossa suunnitellaan seuraavan viikon vapaa-ajan toimintoja. Lisäksi jokainen oppilas osallistuu *porrasryhmäänsä*.

Vastuuryhmä ja henkilökunta pitävät yhteispalaverin kerran viikossa pohdittien ja suunnitellen yhteisön asioita. Lisäksi henkilöstöllä on erikseen omia kokouksia, joissa pohditaan henkilökunnan jaksamista ja toimintaa sekä yleisiä työskentelyyn ja toimintaperiaatteisiin liittyviä asioita. Henkilöstö kokoontuu päivittäin. Henkilökunnan kokoukset toimivat yhteisön tilan tutkimisen ja kehittämisen välineenä. Ne ovat välttämättömiä, jotta henkilöstön jäsenten välinen kommunikaatio säilyy avoimena ja toimintalinjat yhtenäisinä. Lisäksi ne ovat merkittäviä henkilöstöyhteisön eheyden ja yhtenäisyyden huoltamiseksi. (Ks. Murto 1997.)

9.7 Juhlat, rituaalit ja vapaa-aika - kiinteä osa yhteisöelämää

Elämä yhteisössä ei ole vain työtä ja rutiinia. Sekä yksilöiden itsetunnon että yhteisön jäsenten yhteenkuuluvuuden lujittamisessa juhlatilaisuuksien, matkojen, vapaa-ajan harrastusten ja kulttuuritoiminnan merkitystä pidetään tärkeänä. *Rituaalien ja juhlien järjestämisellä* pyritään vahvistamaan yksilöllistä muutosprosessia. Ne vahvistavat myös oppilaan käsitystä vakaan ympäristön ja säännöllisen elämän merkityksestä toipumiselle. Juhlat ja rituaalit tuovat vaihtelua ja kohokohtia arkeen. Juhlia valmistellaan huolella ja ne tarjoavat haasteellisia tehtäviä järjestelyineen ja ohjelmineen. Mikkeli-yhteisössä panostetaan kalenterivuoden aikana toistuvien juhlapäivien valmisteluun. Tavoitteena on lämminhenkisten yhteisten hetkien kokeminen, mihin oppilailla ei juuri ole en-

tisessä elämässään ollut mahdollisuutta. Portaalta toiselle siirtyjäisiä valmistelaan myös huolella. Siirtyjäiset toimivat nuoremmille oppilaille kannustimena kuntoutuksessa jaksamiseen, vanhemmille niiden järjestäminen tarjoaa mielekäästä tekemistä. Myös *matkojen* merkitys myönteisten odotusten luojana, toiminnan aktivoijana ja monipuolistajana sekä oppimiskokemuksena on suuri. Yhteisössä järjestetään virkistysmatkoja eri puolille Suomea: talvisin käydään esimerkiksi laskettelureissuilla, kesäisin kiihdytysajoissa. Säännöllisin väliajoin järjestetään myös valtakunnallisia konventeja. Niihin kutsutaan muita toipuvia sekä heidän perheitään toisista hoitopaikoista ja itsehoitoryhmistä. (Murto 1997, 247.)

Vapaa-ajanviettomahdollisuudet liittyvät oleellisina yhteisön toimintaan. Ne tuovat vastapainoa intensiiviselle kuntoutusohjelmalle. Yhteinen viikkoliikunta toistuu viikko-ohjelman mukaisesti ja sen sisältö suunnitellaan etukäteen. Liikuntaa harrastetaan joko yhteisön liikuntahallilla ja kuntosalilla tai yhteisön ulkopuolella esimerkiksi uimahallissa tai laskettelurinteessä. Yhteisön puu- ja metalliverstaalla on mahdollisuus kädentaitojen harrastamiseen, musiikkihuoneessa musiikkiharrastukseen. Oppilailla on halutessaan mahdollisuus myös saunomiseen rantasaunassa, kalastamiseen lähijärvellä ja ulkoiluun rauhallisessa lähiympäristössä. (Mikkeli-yhteisön esite 1998.) Vapaa-aikanaan oppilaat voivat lisäksi kuntoutuksen vaiheesta riippuen käydä elokuvissa, tanssimassa tai ravintolassa.

Vuoden 2000 aikana, kun yhteisössä oli aiempaa enemmän naisia, yhteisössä toimi myös *naisten ryhmä*. Ryhmässä "toughuttiin likkojen juttuja" naisoppilaiden toiveiden mukaisesti: uimahallireissuja, ratsastustunteja ja messuilla käyntejä yhteisön ulkopuolella sekä aerobictunteja, leipomista ja videonkatselua yhteisössä. Kun naisoppilaiden määrä myöhemmin väheni, myös naisten ryhmän toiminta hiipui.

10 TOIPUMISPROSESSIEN KUVAUS

Oppilaiden toipuminen yhteisössä etenee prosessinomaisesti. Eteneminen on epätasaista eikä se tapahdu kaikilla oppilailta eikä käyttäytymisen kaikilla osa-alueilla samassa tahdissa. Kuntoutuksen osa-alueiden merkitykset korostuvat kuntoutuksen eri vaiheissa eri tavoin. Erityisesti kuntoutuksen alussa kokemukset monista osa-alueista ovat negatiivisia. Uusi ja vanha käyttäytymismalli ”taistelevat”, sosiaalinen poikkeavuus ja asosiaaliset asenteet, arvot ja käyttäytyminen palaavat toistuvasti. Alkuvaiheen kertomuksissa toistuu, että oppilaiden kohtelu ei ole yksilöllistä ja tasavertaista eikä vuorovaikutus oppilaiden kesken tai henkilöstön ja oppilaiden välillä ole avointa ja rehellistä. Kuntoutuksen edetessä, oppilaiden kiinnittyä yhteisöön kokemukset muuttuvat positiivisemmiksi osa-alueiden merkitysten selkiinnyttyä ja toipumisen tarkoituksen sisäistyttyä. Kokemusten positiivisuuteen on selvä yhteys myös yhteisön kehitysvaiheella.

Yhteisön kuntoutusohjelman toiminnoista osa on suunnattu suoraan yksittäiseen yksilöön, osa epäsuorasti kasvattajien kautta vertaisryhmään tai koko yhteisöön. Yksittäiseen yksilöön suunnattujen toimintojenkin on tarkoitus vaikuttaa koko yhteisöön ja kaikkiin sen jäseniin. Kuntoutusohjelman ja toipumisen elementtejä yksilötasolla ovat itsen tutkiskelu, itsehoitoryhmät, vastuutukset ja ojennukset sekä kirjalliset tehtävät. Myös kolmen kuukauden kriisin ja siihen liittyvien keskeyttämisajatusten voi ajatella olevan yksilötason elementtejä. Kuntoutuksen loppuvaiheessa harjoittelut ja tulevaisuus ovat merkittäviä yksilötason elementtejä. Vertaisryhmätason elementtejä ovat hierarkia, työtoiminta, käytännöt ja säännöt, kokoukset ja ryhmät sekä isosisarukset. Päiväjärjestys on tapa organisoida vertaisryhmän toimintaa. Henkilöstön rooli liittyy kasvattajayhteisön toimintaan, jonka osa-alue yksittäisten kasvattajien tasolla on vastuutukset ja ojennukset. Avoimuus, rehellisyys, tasavertaisuus ja yksilöllisyys eivät ole toimintoja, mutta niiden voi ajatella olevan toipumista edistäviä elementtejä koko yhteisön tasolla.

Joidenkin osa-alueiden kuvaukset ovat alusta alkaen positiivisia. Kuntoutuksen edetessä positiivinen merkitys vain vahvistuu. Jotkut toiminnot, muun muassa itsen tutkiskelu, tuottavat aluksi vaikeuksia eivätkä kaikki ymmärrä niiden merkitystä koko kuntoutuksen aikana. Henkilökunnan roolin osalta kokemukset poikkeavat eniten toisistaan. Toisten mielestä henkilökunnan merki-

tys toipumisen onnistumisessa on alusta alkaen merkittävä, toiset kritisoiivat henkilökuntaa koko kuntoutuksen ajan. Kritiikki on ainakin osittain yhteisön kehitysvaiheeseen liittyvää. Toiminnan alussa, kun yhteisö oli vielä kehittymätön, henkilöstöön kohdistuva kritiikki oli kärkevintä. Arvostelu väheni ja kritiikki muuttui positiivisemmaksi yhteisön kehitysprosessin edetessä.

Useissa tutkimuksissa (mm. De Leon 2000; Murto 1997; Tamminen 2000) on todettu, että kolmen kuukauden kriisi liittyy päihderiippuvuudesta irrottautumiseen. Kriisillä tarkoitetaan kuntoutuksen vaihetta, jolloin kuntoutettava on epätoivoisimmillaan toipumisestaan ajatellen. Hän kokee ristiriitaa ja ahdistusta yhteisöön liittymisessään. Kriisiin liittyy vakavia keskeytysajatuksia ja moni keskeyttääkin kuntoutuksen. Keskeyttämiset liittyvät myös yhteisön kehitysvaiheeseen: mitä vakaammalla tasolla yhteisö on, sitä harvinaisempia ovat keskeytykset.

Yhteisön kuntoutusohjelmalle on ominaista, että tulevaisuuden suunnitelmia aletaan tehdä hyvissä ajoin ennen kuntoutuksen päättymistä. Yksilöllisiin toipumisprosesseihin liittyy myös terve yhteisöstä irrottautumisen tarve. Kuntoutuksen alkuvaiheessa tulevaisuus on vielä kaukainen asia ja siitä puhutaan vain ohimennen. Vaikka vielä ei tehdä mitään konkreettista tulevaisuuttaan ajatellen, tulevaisuus ilman päihteitä on läsnä ainakin ajatuksissa. Tulevaisuuden suunnittelu alkaa konkreettisesti kolmannen portaan lähestyessä.

Kuvaan yksilöllisiä toipumisprosesseja portaiden mukaisesti oppilaiden kertomusten ja kokemusten perusteella. Olen koonnut kuvaukset eri osa-alueiden merkityksestä toipumiselle itsearviointilomakkeilta, päiväkirjoista ja haastatteluista. Jaottelen toipumisen elementit yksilö- ja vertaisryhmätasolle sekä kasvattajien ja koko yhteisön tasolle suunnattujen toimintojen mukaan. Jaottelu ei ole kaikilla portailla samanlainen johtuen etenemisen vaihtelusta yksittäisten oppilaiden ja eri osa-alueiden välillä. Osa vaihtelusta on yhteydessä yhteisön kehitysvaiheisiin.

10.1 Minuuden riisuminen ja kauhun paikka

Yhteisö ottaa vastuun yksilön persoonallisuuden muutosprosessista yhteisöön tulopäivänä. Yksilö joutuu kuitenkin ottamaan vastuun itsestään ja toiminnastaan. Yhteisöön tulo ja hoitosopimuksen allekirjoittaminen ovat tavallisesti vapaaehtoinen valinta. Ensimmäisen portaan alun 2–4 ensimmäistä viikkoa ovat kuitenkin sokeeraavia. Puheissa korostuu järkytys henkilökohtaisiin ulkoisiin ominaisuuksiin puuttumisesta ja kaikkien ”*samaan muottiin ahtamisesta*”. Järkytystä lisää se, että yhteisö sijaitsee ”*keskellä ei mitään*” (lainaukset miesoppilaan, 26, puheesta). Olen nimennyt ensimmäiset viikot Goffmania (1969) mukailleen ”*minuuden riisumisen*” -vaiheeksi. (Ks. mm. De Leon 2000; Mc Dowell & Spitz 1991.)

Minuuden riisuminen. Goffman (1969, 5) puhuu minuuden riistosta kirjoittaessaan totalitaarisista laitoksista. Myös Mikkeli-yhteisössä tapahtuu eräänlainen minuuden riisto, vaikka yhteisö ei olekaan totaalilaitos eivätkä oppilaat ole yhteisössä vastoin tahtoaan. Ensimmäisten viikkojen tapahtumat ovat kuitenkin samankaltaisia kuin Goffmanin (1969, 5–6) kuvaamat yksilöön kohdistuvat pa-

otteet. Haluan kuitenkin korostaa, että vain ensikokemukset yhteisössä ovat Goffmanin pakotteiden kaltaisia. Alkuvaiheen sokin jälkeen, kun "samaa muottiin ahtamisen" merkitys on oivallettu, kukaan ei koe yksilöllisyyttään riisettävän tai minuuttaan riisuttavan. Minuuden riisumisen tunne on vahvimmiltaan kuntoutuksen ensimmäisen kuukauden ajan. Jatkossa siitä puhutaan vain satunnaisesti.

Vahvistuksen tulkinnoilleni minuuden riisumisesta - ja muiden portaiden osalta tekemieni tulkintojen oikeellisuudesta - sain yhteisökokouksessa 12. tammikuuta 2000 esitellessäni kuvion 6 hahmotelmaa. Oppilaat olivat palautteissaan yksimielisiä tulkinnoistani ja kuvauksestani: *"juuri tuollaistahan se alussa oli"* (lainaus miesoppilaan, 32, puheesta). Peilaan tulkintojani Goffmanin (1969) kuvaukseen totaalisista laitoksista selkiinnyttääkseni, miten minuuden riisumisen vaiheet nöyryyttäminen, eristäminen ja pelko koetaan.

"Nöyryyttämistä ja simputusta". Goffman (1969, 6) jakaa yhteiskunnan totaaliset laitokset viiteen ryhmään. Yhteen ryhmään kuuluvat laitokset, jotka on perustettu tuotannollisten tai koulutustehtävien tehokasta suorittamista varten ja joiden olemassaolo selitetään vain näillä instrumentaalisilla perusteilla. Esimerkkeinä Goffman mainitsee "kasarmit, laivat, sisäoppilaitokset, työleirit" (emt., 6). Mikkeli-yhteisöä voisi verrata kasarmiin tai keskitysleiriin.

"Onhan tää kauheeta. Täällön sama kuri kun intissä, mut se kait johtuu siitä, kun täällön vaan miehiä. Kylhän tää tuntuu ihan nistien keskitysleiriltä" (Martti, 26).

Vertaisin Mikkeli-yhteisöä kuitenkin mieluummin sisäoppilaitokseen. Ero tavanomaiseen sisäoppilaitokseen verrattuna on se, että oppilaat eivät opiskele oppiaineita; he opiskelevat uutta elämää.

Goffman (1969, 15) toteaa laitokseen tulon tietävän yleensä "menetyksen ja nöyryytyksen lajeja. - - yleisesti tiedetyt sisäänkirjoitusmenot, kuten elämänkeran kirjaus, valokuvaaminen, - - henkilökohtaisen omaisuuden luettelointi varastointia varten, - - sääntöihin perehdyttäminen ja asuinsijan näyttäminen". Tulohaastattelu, stoorin julkinen luku ja ruotiminen, valokuvat seinällä ja henkilökohtaisista tavaroista luopuminen ovat myös Mikkeli-yhteisön arkipäivää. Oppilaiden henkilökohtaiset tavarat luetteloidaan ja säilytetään varastossa kuntoutuksen ajan. Pienimmästäkin ulkoisesta huumehuuruiseen alakulttuuriin liittyvästä merkistä on luovuttava. Esimerkiksi vaatteissa ei saa olla bändilogoja, lävistykset on poistettava ja heavymusiikkia sisältävät levyt luovutettava säilytykseen. Lisäksi miehet leikkauttavat hiuksensa "vapaaehtoisesta pakosta" sängeksi - merkiksi samaan muottiin mukautumisesta.

Goffman (1969, 13-14) kuvaa uuden tulokkaan saapumista totaalilaitokseen seuraavasti: "kun tulokas saapuu - - hänellä on itsestään käsitys, joka perustuu hänen kotimaailmansa sosiaalisiin toistuvuuksiin. Laitoksessa häneltä riistetään - - näiden - - tuki. - - hänen edessään on sarja minuuden alennustiloja, halvennuksia, nöyryytyksiä ja häväistyksiä. Hänen minuuttaan loukataan systemaattisesti, vaikkakin usein tahattomasti".

Mikkeli-yhteisön toimintafilosofiaan ei kuulu minuuden alennustila eikä loukkaaminen edes tahattomasti. On kuitenkin nöyryyttävää, kun kuntoutuksen alussa joudutaan tottelemaan hierarkiassa ylempänä olevia. Tiukka hierarkkisuus koetaan sokkina ja uhkana minuudelle. Esimerkkinä nöyryytyksestä tai suoranaisesta häväistyksestä mainitaan kuntoutuksen alun ensimmäinen

työtehtävä: vessanpesu. Myös uuden päivärytmin opettelemista pidetään nöyryyttävänä ja ihmisarvoa alentavana sekä vaikeana ja vastenmielisenä. Kaikelle on kuitenkin yhteisön toimintaperiaatteissa hyvät perustelut. Tähän on myös sitouduttu vapaaehtoisesti hoitosopimusta allekirjoitettaessa. Alennustilan syvyys on kuitenkin yllätys.

“Simputusta ja nöyryyttämistä ja alistamista ja aivan sairasta mitättöimistä” (Risto, 23).

“Muusta maailmasta eristämistä”. Goffman (1969, 5) kirjoittaa totaalilaitosten eristyneisyydestä näin: “jokaisella laitoksella on - - saartotaipumuksia. - - saartavaa tai totaalista luonnetta symbolisoi este ulkomaailman kanssa käydyn sosiaalisen vaihdon ja laitoksesta poistumisen tiellä - este joka on - - osa laitoksen fyysistä koneistoa”. Myös Mikkeli-yhteisössä on vastaavanlaista saartotaipumusta: tulokkaiden yhteydenpito yhteisön ulkopuolelle kielletään aluksi kokonaan. Myöhemmin yhteisöstä voi poistua vain kirjallisen anomuksen tehtyään. Tämä on osa yhteisön toimintafilosofiaa ja organisaatiota, osa “fyysistä koneistoa”. Saartotaipumus koetaan kuitenkin ikäväksi asiaksi.

“Yhteisössä eristetään liikaa muusta maailmasta” (Martti, 26).

Goffman (1969, 8) kirjoittaa: “asukit asuvat laitoksessa ja heidän yhteytensä maailmaan - - ulkopuolella ovat rajoitetut; henkilökunnalla on yleensä kahdeksantuntinen työpäivä ja se on sosiaalisesti yhdentynyt ulkomaailmaan. Goffman (1969, 14) jatkaa: “este jonka - - laitokset asettavat asukkien maailman ja siviili-maailman väliin osoittaa minuuden ensimmäisen rajoituksen. - - ero ulkomaailmasta kestää kellon ympäri - - vieraskäynnit ja vierailut laitoksen ulkopuolella ovat alkuun tyystin kiellettyjä etuoikeuksia; näin varmistetaan että ero entisistä rooleista on alun pitäen syvä ja että niiden merkitys tajutaan. - - vapaaehtoinen tulokas on jo osittain vetäytynyt eroon kotimaailmastaan; se minkä laitos katkaisee on jotain jo kuihtumaisillaan olevaa”.

Samoin on Mikkeli-yhteisössä: työntekijät ovat läsnä virka-aikana, oppilaat - hierarkkisesta asemastaan riippuen - vastaavat muulloin yhteisön kaikesta toiminnasta. Myös vieraskäynnit ovat aluksi kiellettyjä. Myöhemmin vieraita voi kutsua anomuksesta. Kuntoutuksen alussa yhteisöön ei myöskään saa vastaanottaa postia kontrolloimatta eikä vierailijoilla saa olla tiettyjä tuomisia, esimerkiksi savukkeita. Rajoitusten perusteluna on toipumisen häiriöttömän alun mahdollistuminen ja entisen elämän houkutusten poistuminen sekä oppiminen tulemaan toimeen omillaan.

Goffman (1969, 7) kirjoittaa: “elämä - - on järjestynyt siten, että yksilö nukkuu, huvittelee ja työskentelee eri paikoissa, eri osallistujien kanssa, eri auktoriteettien alaisena ja vailla kaikenpuolista rationaalista suunnitelmaa. - - laitosten keskeinen piirre on näitä kolmea elämänpiiriä erottavien esteiden sortuminen. Ensinnäkin elämän eri puolet tapahtuvat samassa paikassa ja yhden - - auktoriteetin alaisena. Toiseksi - - päivärytmiin jokainen vaihe suoritetaan - - ryhmän välittömässä seurassa, ja ryhmän jokaista jäsentä kohdellaan samalla tavoin ja vaaditaan tekemään samat asiat yhdessä. Kolmanneksi päivärytmiin kaikki vaiheet noudattavat tiukkaa aikataulua, yksi toimi johtaa ennalta määrättyyn aikaan seuraavaan, ja muodollisten sääntöjen järjestelmä - - on - - määrän-

nyt koko toimintojen sarjan. - - pakolliset toimet noudattavat - - rationaalista suunnitelmaa jonka väitetään toteuttavan laitoksen virallisia päämääriä”.

Mikkeli-yhteisössä oppilaiden elämän kaikki eri puolet tapahtuvat kuntoutuksen alkuvaiheessa yhteisön tiloissa. Auktoriteettina toimii vertaisryhmä, jonka toimintaa säätelee vastuuryhmä ja viimekädessä henkilökunta. Päivittäiset toiminnot tapahtuvat etukäteen määrättyssä järjestyksessä tarkan aikataulun mukaan. Päivärutiinien jokainen vaihe suoritetaan erilaisissa ryhmissä. Rutiinien hoitamisessa pyritään toimimaan tasavertaisten oikeuksien ja velvollisuuksien puitteissa tiukan hierarkkisesti. Hierarkkisuuutta voisi verrata Goffmanin (1969, 9) kuvaukseen totaalisten laitosten toiminnasta: “[henkilökunnan ja hoidokkien] sosiaalinen välimatka on normaalisti suuri ja usein - - säännöin vahvistettu. - - kuten rajan yli käytyä keskustelua rajoitetaan, niin rajoitetaan myös tiedon kulkua”.

”Seuraamusten pelko”. Hierarkian ohituksesta tai muusta rikkomuksesta saa Mikkeli-yhteisössä useimmiten kirjallisen ojennuksen. Tässäkin on yhtäläisyyttä Goffmanin (1969) kuvaukseen: “ihmisryhmien muodostama byrokraattinen organisaatio joutuu käsittelemään monia inhimillisiä tarpeita. - - jokainen tekee sen mihin häntä on selvästi käsketty, - - yhden - - rikkomusta korostaa muiden näkyvä, jatkuvasti valvottu alistuminen. - - asukki joka osoittaa uhmaa, saa välittömän ja tuntuvaan rangaistuksen, jota lisätään kunnes hän avoimesti ‘huutaa äitiä’ ja nöyryyttää itsensä” (emt., 8, 16). Myös Mikkeli-yhteisössä seuraamukset ja vastuuttaminen muuttuvat asteittain kovemmiksi. “Äidin huutaminen” voisi olla talokokouksissa muiden taholta tulevaa, vastuutettavaan oppilaaseen suunnattua kritiikkiä, julkista nöyryyttämistä, jonka aikana kohteen on oltava vaiti. Seuraamuksilla ei Mikkeli-yhteisössä ole kuitenkaan rangaistamistarkoitusta. Niillä halutaan osoittaa, missä asioissa on toimittu väärin ja miten väärä toimintatapa on muutettava. Kuntoutuksen alkuvaiheessa seuraamusten uhka kuitenkin pelottaa.

”Hirveet pelot kaikesta, kaikki mitä teen, on väärin... kaikki kyttää, kun teen väärin. Ei uskalla tuoda asioita esille seuraamusten pelossa, koska siion oma perse vaarassa” (Kari, 29).

”Kauhun paikka”. Minuuden riisuminen ja hierarkian alimmalle tasolle joutuminen herättää kauhua. Kun minuuden riisumisesta toivutaan, kauhua aiheuttaa edelleen kova kuri sekä se, että joutuu kantamaan vastuun tekemisistään ja alistumaan toisten komennettavaksi. Aluksi kauhun paikan kuvaukset perustuvat ennako-oletuksiin, uskomuksiin ja luuloihin. Kuntoutukseen tullessaan kukaan ei osaa olla oma itsensä ja vapautuminen on vaikeaa. Vaikeudet johtuvat siitä, että vuosikausiin ei ole kohdattu itseä eikä arkipäivää selvin päin. Myös epäily toipumisen mahdollisuudesta ja elämän onnistumisesta selvin päin on tavallista.

”Ensimmäisinä päivinä oli kauheeta kuulla sääntöi, kauheet kurihommat ja hierarkiat ja sit lähti tälleen metsän keskelle. Kaikki siinä oli tosi hirveetä, ihan mielettömän kauheeta. Ei ollu koskaan joutunu tottelemaan ketään ja joutu yhteisöön tultuaan yhtäkkiä tottelemaan kaikkia” (Martti 26).

”Ei osaa olla vapautuneesti, ettei oo sit liian retee tai ei oo tarpeeks nöyrä” (Risto 23).

Koska itsetunto on vuosia jatkuneen huumeidenkäytön ja sitä edeltäneiden epäonnistumisten takia usein alamaissa, itseä mitätöidään ja pidetään muita huonompana. Kuntoutusta aloitettaessa ei oikein tiedetä, miten yhteisössä kuuluisi toimia ja käyttäytyä. Kun yhteisöön ei vielä ole kotiuduttu, olo on yksinäinen. Heikosta itsetunnosta ja epävarmuudesta johtuen tunne-elämä on alussa aivan sekaisin ja toipuminen on "helvetin hankalaa".

"Olo on henkisesti skitsofreeninen, eikä välillä ole yhtään hajua, missä mennään" (Arttu 25).

"On mitänsanomaton olo... väsynyt ja apaattinen. En ilmeisesti tunnista tunteitani. Tunne-elämäni saattaa olla kateissa" (Mauri, 30).

Portaan puolenvälin jälkeen toipuminen pääsee pikkuhiljaa alkuun ja toiveikkuus onnistumisen mahdollisuudesta herää. Mielialojen heittäminen alkuaan epätoivon jälkeen vähitellen tasoittuu. Yhteisöön aletaan olla valmiita sitoutumaan. Onnistumisen ja tyytyväisyyden tunteita aletaan saada pienistäkin asioista. Huumeidenkäytön lopettamisen lisäksi ollaan tyytyväisiä myös psyykenlääkeistä luopumisesta. Myös fyysinen olo on parantunut.

"Vaikka yhtenä päivänä vituttaa, niin kyllä se ohi menee" (Pauli, 33).

Muutamassa viikossa kauhun tunne häviää. Hyviä päiviä alkaa olla yhä useammin. Kiireisten päivien jälkeen ollaan kuitenkin väsyneitä. Jatkuva väsymyksestä johtuen olo on välillä ärtynyt. Tämän arvellaan olevan merkki siitä, että toipuminen ei edisty. Väsymykseen ja tympääntyneisyyteen halutaan kuitenkin itse vaikuttaa.

"Fyysinen ja psyykinen hyvinvointi kulkevat käsi kädessä. - - Jotenkin tympääntynyt ja väsähtänyt olo... puuduttaa. - - väsymys ja kyllästyminen ovat merkkejä paikallaan pysyttelemisestä... itse on kai pysyttävä vauhdissa" (Mauri 30).

Yksilön kokemukset. Toisille kirjallisten tehtävien tekeminen on hyvä ja toipumista edistävä asia, toiset eivät käsitä niiden merkitystä lainkaan. Erityisesti naiset kokevat päiväkirjan ja itsearviointilomakkeiden kirjoittamisen tärkeiksi ja toipumista edistäviksi. Ne ovat heille hyvä keino purkaa "omia juttuja". Miehinkin toteavat kirjoittamisen helpottavan oloa, vaikka ajatusten paperille laittaminen tuottaakin vaikeuksia. Usein päivän tapahtumat kirjataan päiväkirjaan kronologisesti eikä osata kuvata omia ajatuksia ja tunteita. Samoin on itsearviointilomakkeiden sekä askeltehtävien työstämisen laita. Vaikeudet tehtävissä johtuvat tavallisimmin luki-vaikeuksista tai alun motivaation ja harjaantumisen puutteesta.

Tehtävien tekeminen opitaan kuitenkin nopeasti. Tehtävät ovat hyvä väline itsen kanssa työskennellessä: ne ovat avuksi, kun kuntoutukseen sitoutuminen tuntuu vaikealta tai kun herää epäilyksiä käytön lopettamisen onnistumisesta. Työtehtävistä ja tiukasta päivärytmistä johtuva kiire haittaa joskus tehtävien tekemistä; erilaisia tehtäviä on liikaa. Tehtävät jätettäisiin joinakin päivinä mielellään tekemättä: mieluummin vain levittäisiin tai korkeintaan kirjoitettaisiin päiväkirjaa. Jos "sana ei ole hallussa", tehtävät väsyttävät vielä enemmän. Henkilökunnan tehtävistä antama palaute tuntuu välillä negatiiviselta: pelottaa, että tulee ojennuksia, jos esimerkiksi kirjoittaa päiväkirjaa rehellisesti.

“Kauheet vainot iskee välillä, mutta tehtävien kirjoittaminen helpottaa” (Seppo, 24).

“Hermost ovat kireällä jatkuvien hakemusten, kirjallisten tehtävien, töiden ja muiden vastavien kanssa” (Salli, 21).

“Tekee joskus kirjallisia tehtäviä vastoin omia ajatuksiaan ja tunteuksiaan vastuuttamisen pelossa. Pelkää joutuvansa vastuutetuksi, jos kirjoittaa päiväkirjaan kaiken, mitä päässä pyörii” (Kari, 29).

Erityisesti yhteisön toiminnan alkuvaiheessa vastuuttamista pidettiin nöyryyttävänä, koska vastuutettavaa kohdeltiin hyvin ankarasti. Vastuuryhmäläiset saattoivat ojennuskeskusteluissa huutaa syytöksiä antamatta vastuutettavalle mahdollisuutta kertoa omaa näkemystään asiasta. Vastuuttamisista ja ojennuksista oltiin kauhuissaan, jopa raivoissaan ymmärtämättä niiden tarkoitusta. Yhteisön kehittymisen myötä vastuutukset muuttuivat kuitenkin inhimillisemmiksi. Vastuutustilanteista alkoi tulla rakentavampia. Vastuutusten merkitys toipumisen kannalta alkoi selkiintyä.

“Hyvä päivä, kun ajattelee, miten rikki sitä on ollut. Yhteisö pysäytti ja laitto saunalle miettimään. - - Vaikka itsekin huomaa virheensä, ei myönnä niitä tai ainakin vähättelee ja yhteisö näkee tämän paremmin kuin itse. - - huomaa välillä oman käyttöksensä olevan lapsellista ja toteaa ansainneensa - - saunotukset. Saunalle mennessään tuntee katkeria kaunan tunteita, mutta siellä asiat valkenee” (Pauli, 33).

Itsehoitoryhmiä pidetään merkityksellisinä toipumisessa onnistumiselle. Kun vanhojen aikojen ajattelemisen synkistää mieltä, ryhmä helpottaa oloa. Ulkopuolisiin ryhmiin pääseminen tuo myös vaihtelua arkeen ja piristää. Itsehoitoryhmissä käymisessä on hyvää lisäksi se, että niissä saa toipumisessa pidemällä olevilta hyviä neuvoja omaa toipumista ajatellen.

“Itsehoitoryhmät rauhoittavat mieltä, saa niissä euforian tunteuksia” (Seppo, 24).

“Ryhmästä hyvä fiilis... tullu uskoa itseensä eikä oo halua kelailla turhia. Nautin olostani, arvostan raittiutta ja muita ihmisiä, erilaisuutta. Usko tähän yhteisöön, sen voimaan ja muuhun on aika vahva. Oon tehny virheitä ja asioita, joita haluaisin muuttaa... tuun tekeen vastedeskin virheitä, mutta ikinä en oo ollu noin tosissani muuttumassa. Tuntuu, että ollaan hyvällä tiellä. Mä tuun kuuluun vielä johonkin, kuulun nyt jo. Pikkuhiljaa tuntuu, että mä alan elää!” (Risto, 23).

Itsen tutkiskelu on yksi yhteisökasvatuksen tärkeimmistä elementeistä. Itsen tutkiskelun kautta pyritään löytämään virheet omassa toiminnassa. Henkilökunta ja vertaisryhmä antavat neuvoja virheellisten toimintatapojen muuttamiseksi. Yksi tapa itsen tutkiskeluun on toipumisen arviointi itsehoitolomakkeilla. Jokainen asettaa itselleen tavoitteita ja arvioi onnistumistaan tavoitteiden saavuttamisessa. Myös ojennuksissa joudutaan arvioimaan oman toiminnan merkitystä paitsi omalle, myös muiden toipumiselle. Oman toipumisen arviointi on keskeistä myös itsehoitoryhmissä. Myös päiväkirja on tarkoitettu oman toipumisen ja toiminnan arviointiin. Itsen tutkiskelua tapahtuu myös työtehtäviä tehdessä - moppia heilutellessa.

Toisille oman toiminnan arvioiminen on vaikeaa, toiset oppivat siihen vähitellen. Joillekin omien virheiden myöntäminen ja toimintatapojen muuttaminen on lähes mahdotonta. Vaikeudet itsen arvioimisessa johtuvat siitä, että

huumemaailmassa ajattelu ja toiminta ovat pyörineet vain oman navan ympärillä periaatteella "minulle kaikki tänne heti nyt". Itsessä ei ole nähty vikaa, vaan on helposti syytely toisia omista ongelmista. Huumehierarkian huipulla olleille on muotoutunut ylemmyyden tunne itsestä suhteessa muihin. Yhteisössä omaa käytöstä pyritään koko ajan tarkkailemaan ja muuttamaan - välillä liikaakin, mikä aiheuttaa huonoa oloa. Itsen tutkiskelun osalta kuntoutus on henkisesti raskasta, mutta itsen kriittinen arvioiminen ja omien toimintatapojen muuttaminen alkaa kuitenkin vähitellen sujua.

"Ei tiedä, miten pitää muuttua ja pitäisikö muuttua enemmän. Selviänpö hoidosta kunnialla, kun en osaa muuttua enkä muuttaa käytöstä riittävästi" (Pauli, 33).

"Pitää huomata itsessä vikoja ja myöntää reilusti syyn olevan itsessä, jos toisten oppilaiden kanssa tulee suukopua" (Jouni, 26).

"Alkaa huomata mitätöineensä muita ihmisiä koko ikänsä ja päättää korjata asenteitaan, käytöstään ja suhtautumistaan muihin" (Kari, 29).

Toipumisprosessiin liittyy usein kolmen kuukauden kriisi. Kriisiin liittyy epäilyksiä toipumisen ja päihitteettömän elämän onnistumisesta. Ei olla varmoja siitäkään, saako yhteisöstä eväitä yhteiskuntaan sosiaalistumista varten. Tunnetasolla yhteisöelämää varjostaa syyllisyys menneestä sekä siitä, että on tullut pillattua koko elämä päihteidenkäytöllä. Tuntemukset aiheutuvat usein siitä, että yhteisössä joudutaan ensimmäisen kerran kohtaamaan aidot tunteet. Myös huumeidenkäytöstä aiheutuneita sairauksia murehditaan. Usein pohditaan, millaista elämä olisi ollut, elleivät huumeet olisi sitä pilanneet. Välillä mieleen muistuu asioita menneestä elämästä ja ne jäävät pyörimään päähän, mikä aiheuttaa masennusta ja väsymystä; tuntuu, että "pää hajoaa". Usein mietitään myös huumeidenkäytön syitä: onko syynä vain sattuma, vai voiko taustalla olla jokin lapsuudessa koettu.

"Kelailee välillä vanhaa ja tulevaa, raittius pelottaa, vaikei haluakaan takaisin entiseen - - tulee huono olo vanhoja, käyttöaikaisia asioita muistellessa... olen usein tunteessa, kuuluneeko tähän toipumisvaiheeseen" (Risto, 23).

"Vituttaa olla c-hepatiittiviruksen kantaja... sain sen pirihuoralta - - pää romuna... et on vittu tullu pillattuu oma rakas pieni pää" (Seppo, 24).

"Ehkä lapsuuden vastoinkäymisiä ei ole halunnut miettiä, koska on tullut uudet vastoinkäymiset ja uudet hankaluudet" (Mauri, 30).

Kriisin aikaan mieleen tulee välillä kaipaus takaisin käyttöaikaan, siinä kun on kuitenkin ollut ainakin alussa myös positiivisia asioita. Käyttöajan kaipuuseen liittyy haaveilu aineiden tuottamasta mielihyvästä ja huolta aiheuttaa, kun ei voi olla varma, onko mikään sittenkään muuttunut.

"Näkee vetoumia, vaikka on ollut neljä kuukautta raittiina. Mikään ei ole muuttunut" (Jouni, 26).

Tämän voisi tulkita kärsimättömydeksi: toipumisen haluttaisiin tapahtuvan nopeasti. Kun huomataan, ettei ole pystytty irrottautumaan riippuvuudesta vajaassa kolmessa kuukaudessa, petytään. Kärsimättömyys johtaa keskeyttä-

misajatukseen: kun mikään ei ole muuttunut, on sama lopettaa ja lähteä takaisin kentälle tai yrittää toipumista muualla. Keskeytysajatuksat ovat kuitenkin tyyppillisiä toipumisessa, joka etenee tyyliin kaksi askelta eteen, yksi askel taakse.

Keskeytysajatuksia on eniten ensimmäisen portaan alussa. Usein kuntoutus keskeytyykin muutaman ensimmäisen viikon aikana. Ainakin hoitopaikan vaihtoa harkitaan useasti, vaikkei paikan vaihtaminen mitään autakaan.

“Pakenen vain itseäni ja päätin, että käyn täällä hoidon loppuun vaikka päällä seisten. Minun pitää luovuttaa vanhaa elämäntyyliäni ja ajatuksia pois, niin hyvä tulee. Näistä päätöksistä tuli mahtava olo. Mua ei saisi kirveelläkään pois täältä. Oli ilo huomata, että kaikki olivat iloisia... lisää näitä päiviä” (Pauli, 33).

Vertaisryhmän merkitys. Hierarkiaan sopeutuminen on yksi vaikeimmista asioista, erityisesti alimmalle tasolle työntekijäksi joutuminen. Sopeutumista vaikeuttaa se, että aiemmassa elämässä ei ole jouduttu ottamaan vastaan käskyjä keneltäkään. Koskaan ei ole tehty mitään, mistä ei ole pidetty. Ala-arvoiset työt on aina tehnyt joku muu.

“On ihmisarvoa alentavaa, kun oppilas pakotetaan tekemään ala-arvoisia töitä [vessan pesu]” (Martti, 26).

Hierarkiassa yleneminenkään ei ole helppoa. Varsinkin yhteisön toiminnan alkuvaiheessa jouduttiin ylenemään vastentahtoisesti oppilaiden vähäisyydestä johtuen. Muutaman kuukauden yhteisössä olon jälkeen ei vielä oltu valmiita apulaisvastaavan tai vastaavan tehtäviin. Koska oppilaita oli vähän, suuri osa työajasta meni työtehtävien hoitamiseen, eikä tulokkaita ehditty perehdyttää. Kun vastuutehtävistä ei tiedetty mitään, omasta pärjäämisestä oltiin huolissaan. Lisääntyneeseen vastuuseen väsyttiin helposti, mutta oli pakko yrittää jaksaa.

“On liian nopeasti tullut paljon vastuuta muun muassa vastuuryhmään siirtymisen myötä. Vastuu painaa, vituttaa välillä, kun ei osaa olla kaikkietietävä” (Markku, 25).

“Antaa mennä vaan omalla painollaan ja lyödä ittensä kehiin sekaan. Tää on silti just sitä mitä mä tarvin... vastuunkantamista” (Seppo, 24).

Yhteisön toiminnan vakiinnuttua vastuuryhmän ja yhdyshenkilön asemaa ja valtaoikeuksia arvostellaan. Hierarkiassa ylempänä olevia syytetään toisinaan liiallisesta vallankäytöstä ja vääränlaisista toimintatavoista. Erityisesti vastuuryhmän jäseniltä odotetaan inhimillisempää käyttäytymistä ja toisten yksilöllisyyden huomioimista.

Hierarkian merkitys toipumiselle opitaan ymmärtämään vähitellen. Muutamassa viikossa hierarkiaan aletaan sopeutua ja sen noudattaminen tuntuu helpolta. Sopeutumisen edellytyksenä on nöyrytyminen.

“Siinä oppii, et kaikki työ on työtä ja pääsee eroon ylpeydestä. Oppinu vastaanottaa käskyjä ja toimimaan niiden mukaan ja olemaan menemättä tunteeseen siitä, et joku komentelee. Oppii hyväksyyyn auktoriteetit... se on pakko, jos haluaa tonne yhteiskuntaan mennä” (Martti, 26).

“Pysyy hommat aisoissa. Jos täällä ois kaikki samalla tasolla hierarkiassa, täällä sinkoiltais joka paikkaan. Ellei olisi hierarkiaa, kaikki tekisivät vain, mitä haluaisivat tai kukaan ei tekisi mitään” (Markku, 25).

On myös opittu olemaan avoimempia ja ohjaamaan nuorempia oppilaita sekä tunnistamaan omia tunteita. Nöyrytymisen ja avoimuuden oppimisen myötä olo alkaa olla parempi.

“Kun nöyrytyy tekemään sen, mitä käsketään, ei tulekaan niin paha olo kuin aikaisemmin kuvitteli” (Pauli, 33).

Hierarkiaan liittyy saumattomasti töiden tekeminen. Alusta alkaen jokainen joutuu kantamaan vastuun yhteisön toiminnasta osallistumalla työtehtäviin hierarkian mukaisesti. Käyttöaikana ei ole opittu tekemään mitään, koska huumeura on saattanut alkaa jo peruskouluaikana. Yhteisössä kaikki on opeteltava alusta: lattiamopin heiluttaminen, vessan siivoaminen ja ruuan laittaminen. Varsinkin kuntoutuksen alussa työntekoon väsyttään nopeasti, koska siihen ollaan tottumattomia. Tehtävät opitaan kuitenkin muutamassa viikossa, koska vanhemmat oppilaat pyrkivät kiireestään huolimatta opastamaan nuorempia kädestä pitäen. Kun työn tekemiseen pikkuhiljaa opitaan, työnteko ja siitä aiheutuva väsymys aletaan vähitellen nähdä positiivisena asiana.

“Keittiöllä olo on raskasta, ei ehdi jutella eikä selvitellä omia asioitaan eikä tunteitaan... tuntee olevansa ulkopuolinen. - - kiire on toisaalta hyvää, kun ei jää aikaa turhaan asioiden kelaamiseen ja vatvomiseen” (Markku, 26).

“Työn tekemisestä tulee hyvää mieli” (Mauri, 30).

Käytännöt ja säännöt tuntuvat aluksi järjettömiltä. Kukaan ei tunnu ymmärtävän, miksi asiat pitää määrätä niin tarkkaan. Koska käytäntöjen ja sääntöjen merkitystä ei ymmärretä, ne saavat osakseen vain rankkaa arvostelua, jota ei osata selittää tai kohdistaa. Käytäntöjen ja sääntöjen merkitys selkiytyy ja kriittikki alkaa olla perusteltua vasta myöhempien portaiden aikana.

Kokouksia pidetään perusidealtaan hyvinä. Toisaalta ainainen kokouksiin osallistuminen vie työn tekemiseltä aikaa ja päivistä tulee katkonaisia. Kaikkia asioita ei myöskään pitäisi jättää kokouksessa käsiteltäviksi, vaan ne pitäisi käsitellä heti. Ryhmiä pidetään tärkeinä, koska niissä on hyvä henki. Niissä saa rakentavaa palautetta, kannustusta ja rohkaisua.

“Toisten oppilaiden [talo] kokoukset vituttavat, niihin menee liikaa aikaa” (Markku, 25).

“Kaikenmaailman kokoukset väsyttävät eivätkä työt edisty” (Pauli, 33).

“Tuli sellainen olo ryhmässä, että tuntui kuuluvansa yhteisöön eikä tuntenut itseään ulkopuoliseksi” (Salli, 21).

Isosisarusjärjestelmä toimii hyvin ja isosisaruksesta on yleensä vain positiivista sanottavaa. Aina henkilökemiat eivät kuitenkaan toimi eikä tulokas saa tarvitsemaansa ohjausta ja tukea. Isosisarus merkitystä arvioidaan useimmiten pikkusisaruksen roolissa, koska isosisarukseksi pääsee vasta muutaman kuukauden kuntoutuksen jälkeen. Jo isosisaruksena toimivat ovat toisinaan huolis- saan roolistaan.

“Kannan huolta uudesta pikkusiskosta, siitä miten hyvin osaan perehdyttää sen yhteisön tavoille” (Salli, 21).

Oppilaat ovat vaikeasti päihderiippuvaisia ja huumeura on pitkä. Ryhmän jäsenten välinen solidaarisuus ja toisista huolehtimisen taito on jo aikaa sitten unohtunut. On opittu tulemaan toimeen omillaan ja olemaan luottamatta keneenkään. Tästä johtuen vertaisryhmään on aluksi vaikea sopeutua. Ei ole helppo ottaa vastaan apua ja tukea toisilta. Vanhempien oppilaiden tuki on kuitenkin pyyteetöntä. Tulokkaat oppivat nopeasti pyytämään apua, kun huumeet tulevat mieleen, paluu kentälle alkaa houkuttaa tai keskeyttäminen pyörii ajatuksissa. Toisten antamasta avusta ja henkisestä tuesta iloitaan. Toisinaan pelkkä toisen läsnäolo ja kuunteleminen auttavat vaikeissa tilanteissa. Myös muilta saatua palautetta pidetään arvokkaana. Onnistumisen tunteita tulee myös silloin, kun voi auttaa toisia kuuntelemalla ja keskustelemalla.

“Kun toiset oppilaat ovat valmiita auttamaan, haluaa myös itse auttaa toisia pääsemään vaikeiden aikojen yli, koska toisten auttaminen auttaa itseä toipumisessa” (Markku, 25).

“Tuntee usein pelkoa epäonnistumisesta, hirveet pelot kaikesta - - siitä selviää keskustelemalla vanhempien oppilaiden kanssa” (Risto, 23).

“Oon ilonen, kun voin auttaa muita. En osaa oikein pyytää itse apua, vaan yritän sinnitellä omillaan, mut meidän pitää tukea toinen toistaan, silloin on parempi toipua, kun on tunne, että jokainen välittää” (Pauli, 33).

Kuntoutuksen edetessä, kun päästään käymään yhteisön ulkopuolisissa ryhmissä ja harrasteissa, myös yhdessä tekemisestä tulee tärkeää. Yhteisen tekemisen myötä yhteishenki ja yhteenkuuluvuuden tunne kehittyvät ja paranevat; ne kun ovat huumeita käyttäessä usein täysin unohtuneet.

“Yhteisön oppilaiden yhteiset tekemiset tuntuvat mukavalta. Hauska, kun on koko yhteisö paikalla... tulee tuttu ja turvallinen olo. - - Huomasin, miten hyvä ja lämmin henki täällä on ja kuinka tärkeä yhteisö on, kaikki tukee toisiaan. Pitkästä aikaa oli hyvä olo, että joku välittää, yhteisö välittää, ei tarvi olla yksin asioidensa kanssa” (Salli, 21).

Päivä- ja viikkojärjestykseen oppiminen tuottaa vaikeuksia, koska kentällä on totuttu elämään tavanomaisesta päivärhythmistä poiketen. Päivää on rytmittänyt vain huumeiden hankkiminen ja käyttäminen ja hereillä on enimmäkseen oltu yöaikaan. Päiväjärjestys tuntuu aluksi rankalta, kun uusia muistettavia asioita on paljon. Jo muutaman viikon kuluttua päivärutiineja ja viikkorytmiä pidetään helppoina noudattaa. Arjen säännöllisyys alkaa tuntua suorastaan välttämättömältä. Se auttaa oppimaan yhteiskunnan rytmin noudattamista tulevassa elämässä.

“Rutiinit ottavat välillä päähän - - mut ei ne tunnu niin hirveen vaikeelta kuitenkaan. Tää on sitä, mitä ois tuolla normaaliyhteiskunnassa... siellähän on kans päivärhythmit, minkä mukaan on eletävä” (Markku, 25).

Yhteiselämää ajatellen kiireiset päivät vievät toisinaan kuitenkin liikaa aikaa. Kun töiden ja kokousten kanssa on kiirettä, itsen hoitamiseen ei jää aikaa. Esimerkiksi tehtäviä ei ehdi tai jaksaa tehdä kunnolla eikä päiväkirjan kirjoittamiseen ehdi keskittyä. Erityisesti keittiöryhmässä on liikaa töitä; kiireinen ja raskas työrytmi väsyttää. Lepoa ja rentoutumista sekä omaa rauhaa ja hiljentymis-

tä kaivataan lisää. Samanlaisina toistuvat päivät kyllästyttävät. Usko selviytymiseen on kuitenkin vahva.

“Päivät ovat usein liian kiireisiä ja väsyttäviä. - - työt vituttanu tosi lujaa. Heti alussa otettu luulot pois, eikä ystävällistä sanaa oo paljo herunut. Aikaa täällä ei oo kun harvoin. Yksinkertanen elämä sopis mulle, mutta täällä tiukataan koko ajan jotain... tosi raskasta - - oon jatkuvasti väsynyt ja tympiintynyt samaan päivärytmiin” (Risto, 23).

“Ajattelin, että sitä se olisi myös normaalissa elämässä, jos saisi tehdä töitä... kyllä täällä kuitenkin oman itsen hoitoon jää riittävästi aikaa” (Mauri, 30).

Kasvattajien merkitys. Henkilökunnan asenteisiin ollaan usein “vittuuntuneita”, mutta ei kysyttäessä osata määritellä, mistä tunne johtuu. Osa kritiikistä on koko yhteisön kritiikkiä, joka johtuu yhteisön kehittymättömyydestä. Yhteisö ei vielä toimi siten kuin sinne tullessa oli toivottu ja odotettu. Pikkuhiljaa henkilökunnan rooli täsmentyy ja henkilöstön toimintaan aletaan olla tyytyväisiä. Tämä heijastuu heti yhteisön ilmapiiriin.

“Yhteisön kehitys on liian hidasta, henkilöstöyhteisö on kehittymätön” (Arttu, 25).

“Henkilökuntakin on menossa mukana... tuntuu, että yhteisö olisi menossa tiiviimpään suuntaan, mikä parantaa toipumista” (Pauli, 33).

Yhteisön pelisäännöt. Yhteisössä painotetaan asioista puhumisen, avoimuuden ja rehellisyyden tärkeyttä. Avoimuudella ja rehellisyydellä tarkoitetaan muun muassa sitä, että kenellä tahansa on mahdollisuus tuoda esiin havaitsemiaan epäkohtia ja parannusehdotuksia. Tämä ei kuitenkaan aina toteudu ja epäkohtia jätetään tuomatta esiin vastuutusten pelossa. Toiminnan alkuvaiheessa oppilaiden keskinäinen tai henkilöstön ja oppilaiden välinen tasavertaisuus ei toteutunut. Myöskään oppilaiden yksilöllisyyttä ei huomioitu riittävästi. Kun oppilaiden vähäisestä määrästä johtuen jouduttiin keskittymään arjen toiminnan pyörittämiseen, yhteisön etu meni usein yksilön edun edelle. Myös samaan muottiin pakottamista arvosteltiin. Toisaalta sitä pidettiin hyvänä asiana, koska ajateltiin, että silloin kukaan ei pääse erityisasemaan.

“Oppilaat eivät voi eivätkä uskalla tuoda asioita esille seuraamusten pelossa - - kun asioita jätetään käsittelemättä, se aiheuttaa pahaa oloa. - - Henkilöstön olisi tärkeää kiinnittää enemmän huomiota oppilaiden yksilöllisyyteen, koska me ollaan kuitenkin erilaisia vaikka me ollaan niin samanlaisia” (Kari, 29).

Yhteenveto. Ensimmäisen portaan alussa oppilaiden kokemukset osa-alueiden merkityksestä ovat sävyiltään negatiivisia. Portaan loppuvaiheessa, pahimman kauhun laannuttua, kertomuksiin alkaa tulla uusia sävyjä. Yhteisöön kiinnittyminen on jo tapahtunut ainakin jollain tasolla. Joillakin yhteisöön kiinnittyminen vie kauemmin aikaa kuin toisilla, mutta kaikki kuitenkin kykenevät tunnistamaan päihdeongelmansa ja osaavat pyytää sekä vastaanottaa apua. Elämäntilanne on saatu rauhoitettua ja itsestä on opittu huolehtimaan. Kenttäaikainen käyttäytyminen on muuttunut asialliseksi, on opittu tekemään töitä yhteisössä ja hierarkiaan on sopeuduttu.

“Osaan jo keskittyä asioihin eivätkä pienet vastoinkäymiset pilaa koko päivää. Luovuttaminen on kai alkanu. - - Yhteishenki on hyvä... tuntuu hyvältä, kun alkaa tulla ihmisten kanssa pa-

remmin toimeen. Välillä kyllä sattuu vääntöpäivä, mutta sehän vaan kasvattaa. Siviilissäkin tulee vastoinkäymisiä, se on varma, täällä oppii käsitteleen niitä” (Jouni, 26).

“Alkaa saada narun päästä kiinni, alkaa tottua rutiineihin. Oon onnellinen jokaisesta päivästä, kun ei tuu vääntöjä. Ryhmätilanteet jännittää, mut oon oppinu olemaan oma itsensä... pieni jännitys ja pelko pitää mielen skarppina. Pää leviää, jos ei pysty luovuttaan. Kun on hoito loppuvaiheessa, ni varmaan haikee lähtee täältä, ku yhteisö ollu tukena asiassa ku asiassa ja mikä henki” (Seppo, 24).

“Olen pohdiskellu vammaisuuttani ja vanhoja paskoja. Tuntuu toivottamalta muuttua, kun huomaa palaavansa vanhoihin ajatusmalleihin... johtuuko pessimistiset ajatukset vanhasta ajattelutavasta, kun en ole luottanu keneenkään enkä mihinkään. Olen tottunu ajattelemaan asiat pahimmalla mahdollisella tavalla ja - - säästynyt yllätyksiltä... kerran narkkari, aina narkkari. En ole kyennyt uskomaan - - muutokseeni. Oman pessimismin huomaaminen saattaa olla avain muutokseen... ihminen ei voi muuttua, ellei itse koe tarvetta siihen... eteen tulevat ongelmat ja ajatukset niistä on mahdollisuus muutokseen. Kyl musta tuntuu, ete olen edistynyt itseni kanssa, mut kyl tuntee välillä kyllästymistä yhteisöön” (Mauri, 30).

“Huomaa yhteisössä silloin tällön pientä tunteilua. - - välillä hoito kyllästyttää ja tympii. Kyl mä olen alkanu sopeutua ja kotiutua yhteisöön... tuntuu semmosta lämmintä yhteenkuuluvuuden tunnetta. Ei täällä oleminen helppoo ole kaikkien tunteiden kanssa... joutuu hyväksymään kaikenlaista. Uskon, että kestä vuttumaisemmat ajatkin. Elä, älä retosta, sillä elämä ei ole petosta” (Risto, 23).

“Huomaa selvin päin nauttivansa pienistäkin asioista, kuten auringonpaisteisesta aamusta” (Pauli, 33).

10.2 Palanen tilkkutäkissä

Kokemus ja ymmärrys kuntoutuksen osa-alueiden merkityksestä toipumiselle ovat lisääntyneet toisen portaan alussa ja osa-alueita pystytään arvioimaan paremmin. Yhteisöön aletaan vähitellen sopeutua. Virheellisistä toimintatavoista ja normaalielämää estävästä käyttäytymisestä aletaan oppia luopumaan. Kuntoutuksen sisältö alkaa selkiintyä. Yksittäiset yksilöt alkavat kiinnittyä entistä tiiviimmin osaksi kokonaisuutta.

“Yhteisö on kuin tilkkutäkki, mihin ommellaan koko ajan palasia kiinni... kohta minutkin on ommeltu” (Martti, 26).

Useimpien osa-alueiden merkitykset ovat sisäistyneet. Kuntoutuksen alussa tapahtunutta yhteyksien katkaisemista käyttäviin kavereihin pidetään tärkeänä. Ymmärretään, että yhteydenpito on vaarallista, koska kaverit voivat ruveta houkuttelemaan pois kuntoutuksesta.

“Kuvittelin, etten sopeudu yhteisöön koskaan. Ajattelin syyn olevan siinä, että olin kentällä kasvanut liian jääräpääksi. Olisin halunnut pitää enemmän yhteyttä sukulaisiin ja käyttäviin kavereihin. - - käyttäjäkavereista irrottautuminen hoidon alussa on kummiskin edellytys toipumiselle” (Martti, 26).

Tunnetasolla oivalletaan yleensä ensimmäiseksi valheista luopumisen merkitys. Enää ei haluta paeta toisten syyttelyn taakse. Rehellisyyden merkitystä toipumisen onnistumisessa korostetaan. Ensimmäiseksi myönnetään, että huumeon-

gelma on alun alkaen ollut oma valinta, ei muiden aiheuttama. Tämän oivalta-
minen helpottaa. Itseluottamus alkaa lisääntyä ja mielipiteitä uskalletaan tuoda
julki aiempaa enemmän. Paljon on kuitenkin vielä asioita, joissa

“voi vain alistua, nöyrytyä, luovuttaa ja pitää päänsä kiinni” (Salli, 21).

Yhteisöön on alettu kotiutua; siitä on tullut koti, jossa tuntee usein ensimmäistä
kertaa elämässään olevansa oikeasti onnellinen.

*“Tuli helpottunut olo kun oon nyt täällä enkä siellä entisessä helvetissä. - - olen onnellinen
valinnastani tulla tänne... yhteisön ulkopuolisilta reissuilta palattua on kiva palata” (Salli,
21).*

Välillä epävarmuus iskee, eikä omiin päätöksiin ja tekemisiin osata luottaa.
Muilta saatua palautetta kritisoidaan usein. Positiivista palautetta kaivataan
enemmän vahvistukseksi vielä heikolle itsetunnolle. Epävarmuudesta huoli-
matta yhteiselämään on sopeuduttu. Sopeutumiseen liittyy sosiaalisuus -
muiden kanssa aletaan tulla toimeen. Yhteisön ilmapiiri on parantunut ja olo
alkaa tuntua turvalliselta. Arki alkaa sujua, kun myös päivärutiineihin on alettu
sopeutua. Välillä on jaksoja, jolloin päivät tuntuvat hyviltä jatkuvasti.

“On jo alkanut oppia sosiaalisuutta ja alkaa olla kiinni yhteisössä tosi paljo” (Seppo, 24).

*“Tuntuu kuin yhteisössä olisi luottamus toisiin oppilaisiin kasvanut. Tuntuu, että todella ha-
luan olla täällä... kai se johtuu siitä, että yhteisössä on hyvää ilmapiiri” (Pauli, 33).*

*“Tuntuu kuin pystyisin nauttimaan tavallisesta arkisesta elämästä enemmän kuin ennen.
Yhteisö on hyvässä mallissa, koska kaikki oppilaat voivat hyvin... oikein hyvä fiilis” (Mauri,
30).*

Mielialat vaihtelevat kuitenkin nopeasti. Jos vielä eilen tuntui siltä, että yhteisö
on hyvällä mallilla, tänään tilanne on toinen: yhteisön tila huolestuttaa. Tämä
osoittaa, että yhteisö organisaationa ei vielä ole vakaassa tilassa. Yhteisön kes-
keneräisyys vaivaa. Yhteisön eteenpäin meno edistäisi toipumista ja omalla
toiminnalla yritetään auttaa yhteisöä kehittymään. Huoli yhteisön tilasta aihe-
uttaa väsymystä ja apatiaa. Yhteisten asioiden ja vastuiden hoitoon uppoudu-
taan niin, että oma toipuminen unohtuu. Liiallisesta vastuun kantamisesta ai-
heutuu usein kiirettä ja kyllästymistä.

*“Yhteisön tila ei ole paras mahdollinen. Uskon sen paranevan... tulee pientä stressiä noista
heilahduksista” (Jouni, 26).*

“Ei välillä jaksa kaikkea tätä ohjelmaa” (Risto, 23).

Monia kuntoutuksen elementtejä kyseenalaistetaan vielä. Erityisesti korkeam-
man voiman merkitys on hämärä. Välillä korkeamman voiman olemassaoloon
ei jakseta uskoa.

*“Kyllästynyt olo... kyllästytti oma itteni, kun en ymmärrä tota uskomaan oppimista. Todelli-
suudessa mulla ei ole mitään korkeampaa voimaa” (Pauli, 33).*

Myös tulevaisuus mietityttää, vaikka kuntoutuksen päättymisen on vielä kaukana. Halu palata aikanaan yhteiskuntaan ja olla normaali on kuitenkin vahva. Haaveet ammatin opiskelemisesta ja töihin menemisestä pyörivät toisinaan päässä ja olo on levoton.

“Olen pohdiskellut suhdettani korkeampaan voimaan. Nyt menee hyvin, mutta tarvoitsen uskoa ja luottamusta tulevaisuuden vastoinkäymisissä, jotta selviän” (Mauri, 30).

Tulevaisuudenhaaveisiin yhdistyy joskus myös menneisyyden muisteleminen. Ajatuksissa käyttöaika on aikaa, joka olisi saanut jäädä elämättä. Hyviä aikoja ennen huumeidenkäytön aloittamista muistellaan usein. Ajatuksista on tärkeä puhua muiden kanssa. Siten ajatukset selkiintyvät ja ote raittiista elämästä tiukenee päivä päivältä. Keskustelut helpottavat oloa. Yhteisön porukassa viihdyttään hyvin ja yhteisö on entistä kodinomaisempi.

Yhteisöelämä sujuu useimmiten vaivattomasti. Joillekin yhteisöön sopeutuminen ja entisestä elämästä luovuttaminen on kuitenkin erityisen vaikeaa. Toisia ihmisiä yhteisössä ja sen ulkopuolella arvostellaan jatkuvasti. Välillä on vaikea hyväksyä, että omat ongelmat eivät johdu muista ihmisistä, vaan itsestä - tai ainakin vääränlaisesta käyttäytymisestä. Naiset kaipaavat enemmän “naisen juttuja” miesvoittoiseen yhteisöön.

Yksilön kokemukset. Kirjallisten tehtävien tekeminen tuntuu vielä toisinaan tarpeettomalta. Varsinkin miehille tehtävien tekeminen tuottaa vaikeuksia, koska niiden merkitys ei ole sisäistynyt. Tehtävien arvellaan hidastavan toipumista, kun niissä joutuu palaamaan käyttöaikaan. Toisaalta ollaan sitä mieltä, että tehtävien tekeminen edistää kuitenkin toipumista. Myös päiväkirjan kirjoittaminen alkaa sujua, kun siihen saa kirjoittaa omimpia tunteitaan.

“Tehtäviä kun tekee, sitä kautta lähti jokin prosessi käyntiin. On tullut tehtävistä hyöä mieli” (Jouni, 26).

“Askelten työskenteleminen on tosi tärkeää... pystyy tutkaileen elämän eri osa-alueita” (Markku, 25).

“Pää on välillä pakahtumaisillaan, mut päiväkirjan kirjoittaminen helpottaa” (Risto, 23).

Vastuutuksia ja ojennuksia pidetään edelleen rankkoina ja joskus liian ankarina. Nyt on alettu myöntää seuraamusten olevan “omia mokia” eikä niitä pidetä enää vastuuryhmäläisten vallanhalusta johtuvina. Positiivisinta vastuutuksissa on toisten antama palaute. Ulkoiseen olemukseen puuttumisesta ei kuitenkaan pidetä. Positiivisen palautteen vastaanottaminen on toisinaan vaikeaa, koska vain negatiiviset tunteet ja muilta saatu negatiivinen palaute ovat kenttäajalta tuttuja. Negatiivinen palaute on helpompi hyväksyä kuin toisten kehu, jotka nolostuttavat. Yhteisössä pyritään kuitenkin tietoisesti positiivisen palautteen antamiseen aina, kun siihen on aihetta. Yleensä positiivinen palaute lämmittää mieltä ja kannustaa yrittämään entistä enemmän.

“Ulkoiseen olemukseen [viikien ajamiseen] puuttuminen vastuuryhmän taholta on tyhmää. - - on kyllä tullut sitä vertaisryhmän positiivista tukea, jota vaille käyttäjä kentällä jää” (Martti, 26).

Itsehoitoryhmät toimivat hyvin, vaikka puhuminen muiden edessä jännittää edelleen.

“Välillä kaikki asiat vituttaa, väsyttää ja tympäsee... ryhmät kuitenkin auttaa. Kaupassa alkoi vituttaa, kun tuntuu, että ihmiset kyttää. - - Ryhmässä hyvänolon tunne meni läöitseni, kun purin asiat, mitkä vituttaa. Ryhmiin uskon... kun niissä käy, pysyy raittiina ja niissä tulee aina hyvää olo. Eilen oli taas kyllästynyt ja vähän väsynyt olo, johtui ilmeisesti ressisestä... mikään asia ei oikein tuntunut kiinnostavan... soutu järvellä helpotti... sitten ryhmän jälkeen olo oli todella hyvä” (Pauli, 33).

“Hoito on kipeen rankka ja välillä tekee kamaa mieli, mut himot lähti kun puhuin ryhmässä. Oppinu vähän käyttää ryhmiä ja hoitaan itseensä, pyytään apua, kun mättää, sen suhteen on tullu nöyryyttä” (Risto, 23).

“Ulkopuoliset ryhmät on piristäviä. Niissä käydessä on mukavaa, kun voi nähdä tavallisiakin ihmisiä. Ryhmistä palattua on kuitenkin turvallista tulla kotiin. Ulkopuolisissa ryhmissä käydessä tulee hyvä olo siitä, kun on yhteisön oppilaita mukana... pystyy juttelemaan pelostaan toisille oppilaille, se helpottaa” (Salli, 21).

Oma osuus toipumisessa ja aiemmassa huumeidenkäytössä mietityttää jatkuvasti. Oman osuuden tarkkailulla, omien virheiden myöntämisellä ja oman toiminnan muuttamisella ymmärretään olevan suuri merkitys toipumisen onnistumiselle. Oman osuuden myöntäminen tuottaa kuitenkin toisinaan suuria vaikeuksia. Usein etsitään ja ollaan myös löytävinään syy omiin ongelmiin toisista ihmisistä. Toisinaan arvellaan muiden oppilaiden olevan sairaampia kuin itse ollaan. Toisten arvostelusta saa henkilökunnalta nopeasti palautetta, joka ihmetyttää.

“Kannattaa keskittyä omaan hoitoonsa. Itseäsi sinä ole täällä hoitamassa ja oma hoito on pääasia” (miesohjaaja, 33).

“Palaute vähän ihmetyttää. Toki keskityn omaan hoitoni, mutta olen ja elän myös muiden kanssa, joka kuuluu ja näkyy” (Olavi, 30).

Oman tilan kriittinen arviointi auttaa yleensä huomaamaan syyn huonovointisuuteen sekä näkemään oman osan tilanteessa. Toipuminen on välillä raskasta, mutta useimmiten tunteiden hallinta onnistuu. Mielialamuutosten kanssa joudutaan kuitenkin kamppailemaan. Kenttäaika muistellaan ja huomataan, että kenttäaikana todellinen minä on piilotettu jonkin roolin taakse. Asioita pohditaan syvällisesti ja perusteellisesti. Henkilökohtaista kasvua on tapahtunut ja tunteiden erittely alkaa olla helppoa.

“Vittu, et välillä vituttaa ja rankasti tää toipuminen... aina ollu joku rooli päällä ja nyt sit kohdata oma ittes, huh huh” (Seppo, 24).

“Välillä on vaikea olla oma itse, kun ei edes tiedä kuka on. - - Täytyisi enemmän keskittyä hoitoon, eikä miettiä kenttäaikoja. Menneet on kohdattavaa, eikä saa juosta pakoon. - - Kun muistan, mistä tulen ja mietin, mitä minulla tällä hetkellä on, asiani ovat hyvin eikä ole valittamista” (Salli, 21).

“On se hyvä, että tiedostaa virheet ja tietää, ettei kannata lähteä kentälle... minun pää ei ainaakaan kestäisi” (Pauli, 33).

Itsen tutkiskeluun liittyy stoorin kirjoittaminen. Mennyttä elämää ja käyttöaikaa ei pyritäkään ymmärtämään, mutta toipumisen edellytys on, että mennyttä ei kielletä. Elämäntarinaa kirjoitettaessa huumehuuruisen elämän muisteleminen tuottaa yleensä tuskaa. Toisaalta tuskallisten muistojen kirjoittaminen myös helpottaa. Kamanhimo yllättää toisinaan stooria kirjoitettaessa ja itsen tunnistaminen tuottaa vaikeuksia. Portaan loppuvaiheessa menneisyyteen liittyviä "juttuja" alkaa olla helpompi kestää. Olo on helpottunut.

"Vaikee tuntee itseensä nykyään kuka oikein on, kun on vielä muuttanutkin. Kirjottaa ja puhuu asioista, mistä ei ennen oo puhunut... on jotenkin ihmeissään itsensä kanssa. - - ne ajat on ohi eikä sinne enää palata" (Risto, 23).

Usko raittiiseen tulevaisuuteen alkaa heräillä. Menneiden ja olemassa olevien asioiden kanssa ollaan tasapainossa. Tulevaisuuden uskoa edistää tunteiden erittelyn oppiminen.

"Uskoo tulevaisuuteen täysillä. - - Törmätessäni tunteita herättäviin tilanteisiin yritän pysähtyä ja tutkia fiiliksiä saadakseni selvää, mitä itse asiassa tunnen" (Kari, 29).

Mielialojen ailahtelusta johtuen itsen kanssa työskentely tuottaa välillä hankaluuksia. Toipuminen edistyy ja olo alkaa olla vapautuneempi, mutta ihan aina ei vain tiedä, miten pitäisi vielä muuttua tai muuttaa käyttäytymistä. Olo on muutoksen vaikeudesta ja hitaudesta johtuen usein tympääntynyt ja fiilikset laiskoja. Joskus olo tuntuu mitäänsanomattomalta ja oma lyhytjännitteisyys harmittaa. Uuden käyttäytymisen oppimista ei tunnu tapahtuneen.

"Tämänkään kirjoittamiseen ei jaksu keskittyä... puhuin isäni kanssa puhelimesta ja sekin meni vähän vanhaan malliin vastaan vääntämiseksi. - - Tunsin itseni laiskaksi, kyllästyneeksi ja tympääntyneeksi" (Mauri, 30).

Vetounia nähdään usein, mikä tulkitaan merkiksi toipumisen pysähtymisestä. Silloin on tärkeintä luovuttaa ja olla rennompi, vaikka omiin kykyihin ja ominaisuuksiin luottaminen sekä toipumisen eteneminen tuntuukin vaikealta. Kun omat virheet alkavat tuntua liian suurilta, on keskityttävä itseen ja virheiden muuttamiseen enemmän joka päivä. Itsen tutkiskelun avulla parantuu myös sosiaalinen kanssakäyminen. On myös opittava ottamaan vähäisestä vapaaajasta kaikki irti, eikä pidä vatvoa yhteisön asioita liikaa.

"Ressiiä asioista ja tehtävistä" (Pauli, 33).

"Oon menny selvästi eteenpäin, oppinu suhtautuun asioihin rennommin... en enää jännitä niin paljon kuin muutama viikko sitten" (Risto, 23).

"Työskentelen itsen kanssa - - oppii suvaitsemaan muita, vaikka olisi huono päivä" (Arttu, 25).

Portaan alussa tulee usein vielä kriisivaihe ja oma onnistuminen epäilyttää. Olo on toisinaan yksinäinen ja masentunut eikä usko toipumiseen tahdo riittää. Masennusta aiheutuu myös siitä, että kuntoutusta on jäljellä vielä niin pitkä aika. Yhteisöelämä väsyttää ja kyllästyttää välillä.

“Hetä kun tuli 3 kk täyteen, tuli joku ihme prosessi. Ei mitään elämisen iloa, kun on niin paljon saavutettavana ja niin alussa vielä. Rutiinit ei vituta, mut on tylsä meininki. Sanottiin, et on joku prosessi käynnissä... olis kiva tietää mikä. Tää on hidasta ja rankkaa... tekis mieli puhua enemmän asioita päästään ulos - -. Ei jaksaa... oon jotenkin rutinoitunut ja rutiinien ja toipumisen tylsistyttämä, ei oo paljo hehkua hommassa. Tulevaisuus näyttää synkältä ja nykyisyys ei innosta. Tuskastuu välillä hoidon ja toipumisen hitauteen. On kai vaan ajateltava positiivisesti. Vittuuntunut olo... vituttaa ihmiset ja koko systeemi, mut kai se kuuluu asiaan. Yritän uskoo siihen, mitä teen ja mihin oon menossa, et suunta ja keinot on oikein. Mä tuun onnistuun vielä elämässäni... saan siitä elämisen arvoista. Mä tiedän, et mä tiedän, osaan ja onnistun, jos vaan jaksan ja haluan” (Risto, 23).

Kriisitilanteessa toisten tuki ja ryhmissä käyminen helpottavat oloa. Joskus olo paranee, kun saa edes hetken olla yksin. Yksinoloon ei kummallisia puitteita tarvita; joskus riittää, kun pääsee puolen tunnin kävelyllä tai järvelle soutelemaan ja kalastelemaan. Keskeytysajatuksia ei enää juuri ole. Ajatukset saattavat joskus käväistä mielessä, mutta yleensä ne menevät ohi yhtä nopeasti kuin tulevatkin. Keskeytysajatuksia johtuvat useimmiten liian tiukasta kurista.

Vertaisryhmän merkitys. Asioiden hoitaminen hierarkkisesti ei juuri tuota ongelmia. Toisinaan kritisoidaan kuitenkin sitä, kun pienetkin asiat on hoidettava hierarkkisesti: miksi esimerkiksi postimerkki tai nastapakkaus on anottava hierarkkisesti? Isommissa asioissa vastaavanlaisen hoitotavan arvellaan olevan tavallista myös suuremmissa yhteisöissä, esimerkiksi työpaikoilla. Myös hierarkiassa ylenemistä ja alenemistä pidetään luonnollisina. Yleneminen tapahtuu tosin vieläkin liian nopeasti: vastuun kantamiseen ei olla vielä valmiita, kun yhteisössä on oltu vasta muutamia kuukausia. Apulaisvastaavan ja vastaavan tehtäviin perehdyttämistä kaivataan myös enemmän. Hierarkiaan on kuitenkin alettu suhtautua rauhallisemmin. Yleneminen tosin häkellyttää, mutta asioiden uskotaan järjestyvän omalla painollaan ja ylenemisestä ollaan ylpeitä.

“Kyllä siitä [ylenemisestä] selvittäään, kun on selvitty tännekin asti” (Salli, 21).

Vastuuryhmään kuulumisen koetaan vaativaksi ja rankaksi, mutta kasvattavaksi. Vastuuryhmän vallankäyttöä arvostellaan kuitenkin vielä. Myös vastuuryhmän puhutteluun joutuminen aiheuttaa vielä närkästystä ja suuttumusta. Vastuuryhmän tapa hoitaa vastuutuksia ei vielä kukaan kunnioita oppilaiden yksilöllisyyttä eikä vastuutettavan mielipidettä huomioida riittävästi.

Työtehtävissä koetaan välillä riittämättömyyttä eikä aina ehditä tehdä kaikkea mitä pitäisi. Kaikkia töitä ei vielä edes osata tehdä, kun huumeita käytettäessä ei ole opittu eikä totuttu tekemään mitään. Töitä kertyy välillä yksittäiselle oppilaille liikaa. Osittain tämä johtuu siitä, että oppilasmäärä on pieni. Arjen työt on kuitenkin hoidettava, vaikka tekijöitä onkin vähän. Keittiön toimivuus huolestuttaa ja väsyttää oppilaita eniten. Yhteisön toimintatapoja suunniteltaessa ei ole ilmeisesti riittävästi huomioitu eri työryhmien kuormittavuutta ja työt jakautuvat epätasaisesti.

“Keittiötyöryhmä toimii, kun tekee itse töitä sikana. - - tuntuu, että kun ovat ruvenneet suunnittelemaan tätä hoitopaikkaa, on jätetty tärkeitä asioita selvoittamattä” (Olavi, 30).

Riittämättömyyden tunteista ja jatkuvasta kiireestä huolimatta töiden tekemistä pidetään toipumista edistävänä.

“Siinä oppii tekemään töitä tulevaa normaaliyhteiskuntaan siirtymistä ajatellen” (Markku, 25).

Käytännöistä ja säännöistä on tullut osa arjen rutiineja. Koska yhteisön toiminta hakee vielä uomiaan, käytännöissä ja säännöissä tapahtuu paljon muutoksia. Muutoksista päätetään yhteisökokouksissa. Sääntöjen muuttamismenettelyä pidetään hyvänä asiana, samoin sitä, että muutokset tehdään kirjallisina. Käytäntöjen ja sääntöjen kansioon on kuitenkin jäänyt tarkistamattomia ja tarpeettomia kohtia ja niitä arvostellaan vielä silloin tällöin.

“Säännöt ovat tärkeitä, mut osa niistä on täysin älyttömiä” (Martti, 26).

Useimmista kokouksista on tullut luonnollinen osa arkea. Kokoukset kyllä katkaisevat työrytmin pahasti; juuri, kun on ehtinyt työn aloittaa, joutuu jättämään sen kesken kokouksen takia. Tätä ei kuitenkaan pidetä kovin merkittävänä asiana. Jos ryhmätilanteet olivat vaikeita ensimmäisellä portaalla, ovat ne vaikeita toisellakin portaalla. Ryhmätilanteista alusta lähtien vaivattomasti selviytyneille ryhmät toimivat hyvin ja ovat tärkeä osa toipumista. Ryhmissä saa saamaistumiskokemuksia ja huomaa, ettei ole ongelmiseen yksin.

“Jännittää edelleen ryhmissä esiintyminen. Jospa portaan loppuvaiheessa ryhmien vetäminen ei enää jännittäisi” (Markku, 25).

“Ryhmät ovat parantavia” (Olavi, 30).

Tunneryhmissä opittua tunteiden tunnistamista, hallintaa ja oikeanlaista esiintuomista pidetään tunne-elämän heräämistä edistävänä tekijänä. Tunteita on opittu erittelemään: huumeita käytettäessä viha ja pelko olivat tavallisia, nykyisin tunnetaan jo iloakin.

“Tunneryhmästä oppii itsehillintää - -. Joskus tunteiden panttaaminen viikon ajan on vaikeaa” (Martti, 26).

“Tunteet tulevat ja menevät eivätkä jää päälle ja pilaa päivää, enkä ole pulassa niiden kanssa” (Arttu, 25).

Isosisarjärjestelmä toimii hyvin. Portaan alkuvaiheessa järjestelmää arvioidaan omalta kannalta. Loppuvaiheessa aletaan pohtia, mikä merkitys itsellä isosisaruksena on pikkusisaruksen toipumiselle. Toisaalta pikkusisaruksen edistymisen nähdään edistävän omaa toipumista.

“Isoveli auttaa yhteisöön ja sääntöihin sopeutumisessa. Isoveli osaa - - selittää sääntöjen merkityksen. Isoveljeltä saa tukea, kun hoidon keskeytysajatuksia tulee mieleen” (Martti, 26).

“Keskustelut pikkusisarusten kanssa helpottavat heidän oloaan. Helpottavatko keskustelut toisten kanssa omaa oloa?” (Mauri, 30).

“Pikkuveljen edistyminen auttaa kiinnittymään yhteisöön ja tuo itsevarmuutta” (Olavi, 30).

Vertaisryhmän merkitys toipumisessa on entistä suurempi. On alettu hyväksyä, että yksin ei pärjätä, vaan tarvitaan apua ja tukea toisilta. Toisten tuella toipuminen onnistuu helpommin. Itselle tulee hyvä olo siitä, kun voi auttaa toisia.

Olon huomataan paranevan erityisesti toisten kanssa keskustellessa. Omaa oloa ja toipumista peilataan usein vertaisryhmää tarkkailemalla. Vertaamalla itseä toisiin huomataan, että on opittu empaattisemmaksi. Huonoista oloista päästään yli nopeasti toisten tuella ja "elämä on kivaa". Vertaisryhmän merkitys korostuu myös kokouksissa ja ryhmissä. Ryhmissä toisilta saadun palautteen avulla tulee hyviä fiiliksiä. Niissä huomaa, että on muitakin, joilla on sama päämäärä: toipuminen.

"Vertaisryhmän tuki on ihan ensisijainen ja sehän tietysti vaikuttaa yhteisön ilmapiiriin" (Markku, 25).

"Vitutti yhden oppilaan käytös. Mietin sen käyttäytymistä... huomasin, että siksi se vitutti, että käyttäydyn välillä itse samanlailla. - - Tuntee saavansa apua vertaisryhmästä, kun ei tarvitse pätkäillä asioita niin paljon yksin" (Pauli, 33).

"Huomaa virheitä omassa toiminnassa ja huomaa kuuluvansa joukkoon omana itsenään. - - Joku on huolissaan ja huomauttaa mulle siitä, ettei ajais itseään seinään. Mielialat vaan ailahtelee. On hyvä että joku pysäyttää, kun ei itse aina tajua - - sitä kautta oppii hyväksymään virheensä" (Salli, 21).

Portaan loppuvaiheessa oppilaiden keskinäiset suhteet ovat muodostuneet kiinteiksi. Toisten kanssa tunnetaan voimakkaita yhteenkuuluvuuden tunteita. Myös myötäelämisen taito on opittu. Toisten edistymisestä osataan iloita ja sitä pidetään oman toipumisen edellytyksenä. Vastuullisuus muiden hyvää oloa sekä toipumista kohtaan ilmenee muun muassa siinä, että toisten tunteista ollaan huolissaan.

"Osaan antaa järkevää palautetta ja tukea toisia - - toipumisessa, enkä enää yritä saattaa muita huonoihin oloihin saadakseen itse hyötyä" (Arttu, 25).

Elämä yhteisössä on kiireistä ja raskasta. Tiukka päivärytmi hermostuttaa ja väsyttää. Raskaat päivät masentavat eniten kirjallisten tehtävien osalta: tekemättömistä tehtävistä aiheutuu paniikkia. Tiheään toistuvat kokoukset väsyttävät. Kokoukset sotkevat työryhmät kaaoksen valtaan ja siitä aiheutuu stressiä. Välillä ei ehdi tehdä mitään, ei edes nukkua kunnolla. Kiireiseen päivärytmiin oppimista pidetään kuitenkin tärkeänä, jotta tulevaisuudessa osattaisiin toimia oikein työelämässä ja yhteiskunnassa.

"Välillä tuntuu, kuin olisi lintu, jolla ei ole jalkoja. Se lentää taukoamatta, se nukkuu lentäessään pilvellä, syö hyönteisiä - - räjähdysalttiilla päällä... välillä täällä ihmiset käyttäytyy päin persettä. Helvetinmoista juoksua ympäri yhteisöä, samalla tarvitsisi vielä neuvoa ja opastaa sisaruksia... ei vaan kerkiä tuhanteen paikkaan yhtä aikaa. Tuntuu välillä, että repeytyy palaasiin" (Salli, 21).

"Tehtävät on tekemättä, päivät ovat pitkiä ja kiireisiä - - tämä tuntuu välillä liian rankalta" (Mauri, 30).

"Hermostus lopua, kun olin niin väsynyt. Oli ojennuskeskustelu ja vr plus hk:n palaveri ja muita ryhmiä ja keittiöllä oikein kaaos" (Pauli, 33).

"Oman itsen hoitoon ei tahdo jäädä riittävästi aikaa. - - Normaaliin päivärytmiin oppiminen on silti hyvää asiaa. On hyvä, et aamul herätään ja päivä tehdään tiukasti töitä. Ensinnäkin tulee noustua sieltä sängystä, sit se, että ei kerkee sairastaa... ei kerkee miettiä, et kuinka huonosti mä nyt voinkaan" (Kari, 29).

Kasvattajien merkitys ja yhteisön pelisäännöt. Oppilasyhteisö on kehittynyt toipumista edistävälle tasolle, mutta henkilöstöyhteisön kehitys on edelleen kesken. Osaa henkilökunnasta arvostellaan ammattitaidottomuudesta ja yhteistyökyvyttömyydestä. Henkilöstö ei aina noudata hierarkiaa kuten pitäisi, eikä ole ymmärtänyt, mistä lääkkeettömässä yhteisöhoidossa on kyse. Ammatti-ihmisiä pidetään kuitenkin välttämättöminä toipumisen kannalta, mutta pelkkä "kirjaviisaus" ei riitä. Työssä onnistuu parhaiten se, joka todella tietää, mistä huumeriippuvuudessa on kyse. Tietoon on kuitenkin yhdistyttävä myös kirjaviisautta.

"Henkilökunta tekee asiat vitun vaikeeks" (Seppo, 25).

"Henkilöstö- ja oppilasyhteisö eivät ole tasavertaisia. Ne eivät voikaan olla samalla tasolla, koska huumeista irrottautumaan pyrkivän ihmisen tukena taroitaa aina ammatti-ihmistä, vaikka vertaisryhmän tuki onkin tärkeää. - - Täytyy olla henkilökuntaa, jolla itsellään on toipumiskokemus, silloin saa tukea vertaisiltaan eli niiltä, jotka tietävät, mistä päihderiippuvuudessa on kyse" (Martti, 26).

"Addiktien hoito ei onnistu niiltä, joilla ei ole lainkaan alan koulutusta tai kokemusta addiktiosta" (Arttu, 25).

Yksilöllisyys ja tasavertaisuus sekä avoimuus ja rehellisyys alkavat olla itsensäenselvyyksiä. Ajoittaisen oppilaiden eriarvoisuuden takia yhteisön ilmapiiri ei kuitenkaan ole vielä paras mahdollinen eikä yhteisö toimi niin hyvin kuin voisi.

"Oppilaat ei ole tasavertaisia. Yhteisö voi huonosti. Jos nyt ei asioihin puututa rankalla kädellä, pian on liian myöhäistä... yhteisön tila ei ole paras mahdollinen" (Mauri, 30).

Yhteenveto. "Tilkkutäkkiporras" on käännekohta pitkässä kuntoutuksessa, joka ei ole vielä portaan päätyessä aivan puolella välissä. Aikaa on vielä paljon jäljellä, mutta paljon sitä on jo takanakin. Välillä on ollut vaikeaa, mutta toipumisessa on kuitenkin onnistuttu enimmäkseen hyvin. Kiinnostusta tai kaipuuta vanhoihin piireihin ei enää tunneta. On samantekevää, mitä vanhat ystävät ajattelevat. Yhteisöstä on tullut koti, mutta kotoa irrottautumisen ajatukset alkavat pyöriä jo mielessä. Enemmän vapaa-aikaa yhteisön ulkopuolella kaivataan, vaikka ollaankin vielä epävarmoja vieraassa seurassa. Koska toisten kanssa ollaan lähes 24 tuntia vuorokaudessa, heitä on usein vaikea sietää. Toisten naamat ärsyttävät, mutta sen arvellaan kuuluvan toipumisprosessiin. Yksinäisyyttä haluttaisiin kuitenkin enemmän. Loppuvaiheessa asenteet toipumiseen ovat kuitenkin muuttuneet positiivisemmiksi. Yhteisöön pääsystä ja kiinnittymisestä ollaan kiitollisia. Erityistä iloa tunnetaan siitä, että on onnistuttu ainakin osittain luopumaan virheellisistä toimintatavoista.

"Hyvää fiilistä, kun saavuttaa 6 kk raittiutta ja 60 päivää tupakoimatta. - - alakulttuuri ei pysty tarjoamaan mulle enää mitään" (Mauri, 30).

"On hyvä päästä välillä pois yhteisöstä... jotenkin pää lämpenee näihin tyyppeihin välillä" (Risto, 23).

"Olen kiitollinen, että oon lähtenyt toipumaan, eikä tarvitse nukkua horkassa rappukäytävissä, varastaa tai skitsoilla. Toivoisin muillekin tätä vaihtoehtoa narkkaamisen sijasta. Kyllä

täälläkin on välillä todella vaikeita aikoja... ei voi muuta kun pyytää voimia ja sitkeyttä” (Salli, 21).

10.3 On kiva palata kotiin

Kolmannella portaalla kuntoutuksen osa-alueiden merkitystä toipumiselle pohditaan useimmiten itsetutkiskelun kautta. Oma osuus onnistumisessa on tullut entistä merkittävämmäksi. Yksinäisyyden ja oman rauhan kaipuu ja halu päästä enemmän yhteisön ulkopuolelle korostuvat, koska

”yhteisössä pää jotenkin näivettyy” (Risto, 23).

Syynä on tunne toipuneisuudesta ja halusta kokeilla siipien kantavuutta ulkopuolisessa maailmassa. Toisaalta yksinäisyyden kaipuu on myös eristyneisyyttä. Yhteisöön on kiinnitytty niin, että yhteisiä asioista huolehditaan välillä liikaa ja siksi vapaa-aikaa ja lepoa kaivataan enemmän. Vapautus hierarkiasta, johon on mahdollisuus esimerkiksi kirjallisten tehtävien tekemistä varten, mahdollistaa lisävapaa-ajan.

Omia menemisiä voi vähitellen suunnitella itsenäisesti. Kaupungilla asioiden hoitaminen ja rentoutuminen ilahduttavat, kun silloin saa ajatukset irti yhteisön asioista ja saa miettiä rauhassa omaa tilannetta.

”Päätin illalla lähteä elokuviin päästäkseni olemaan vähän omissa oloissani rauhassa... hyöää teki” (Mauri, 30).

Yksin yhteisön ulkopuolelle meneminen ei ole kuitenkaan aina helppoa. Kaupungilla tavallisten ihmisten joukossa huomaa usein *”olevansa tutkalla”*.

Jos yhteisöön sopeutuminen ei ole vielä onnistunut eivätkä rutiinit ole sisäistyneet, joutuu usein vastuutettavaksi. Tämä närkästyttää ja aiheuttaa negatiivista kritiikkiä hierarkiassa ylempänä olevia kohtaan. Kritiikistä johtuen fiilis yhteisössä on välillä kireä. Usein kritiikki johtuu kuitenkin siitä, että tekee mieli päihteitä.

”Yhteisö on sekaisin. - - lähes kaikki asiat ymmärretään väärin ja vastuutetaan. - - tuntuu, että kaikki ei ole kohdallaan. Tekisi mieli kritisoida vastuuryhmää, mutta keskityn omaan hoitoni. Kaikki mököttävät... täällä vallitsee kylmä ja liian tiukka ilmapiiri ja se johtuu hierarkiassa ylimpinä olevista. - - nyt vasta tajusin, että minun teki mieli päihteitä - - en ole koko hoidon aikana pystynyt myöntämään näin yksinkertaista asiaa, mutta näinhän se on” (Olavi, 30).

Mielialat vaihtelevat vielä joka päivä. Sitä pidetään kuitenkin toipumisprosessiin kuuluvana. Kuntoutus kyllästyttää välillä, vaikka yhteisön ilmapiiri onkin parantunut. Myös yhteishenki on parantunut ja yhteisöllinen ajattelu sekä yhteisön edun tärkeys ovat korostuneet. Näiden uskotaan koituvan viime kädessä jokaisen omaksi eduksi ja edistävän toipumista.

”Välillä on rankkaa, välillä leppoisaa - - se on toipumisen pieni kuoppa” (Jouni, 26).

”Yhteisössä on ihana fiilis - -, mutta vähän kypsää toisinaan” (Olavi, 30).

“Vitutukset ovat alkaneet vähentyä toipumisen edetessä tai jos niitä on ollut, niin suurimmaksi osaksi vain hetkellisiä. Kaikki, mikä koskettaa, se kasvattaa. - - Yhteisössä on hyvä henki... toivottavasti se säilyy, sillä siten on helpompi elää ja toipua täällä” (Pauli, 33).

Yhteisö tuntuu toimivan hyvin. Uusi ajattelutapa on alkanut sisäistyä ja paikkaa kehutaan parhaaksi mahdolliseksi hoitopaikaksi. Yhteisön nähdään auttaneen merkittävästi huumeista irrottaumisessa ja toipumisessa. Näkemys tosin muuttuu vielä välillä, mutta enimmäkseen yhteisön toimivuuteen uskotaan. Yhteisöstä on tullut koti. Yhteisön ulkopuolisilta reissuilta palatessa on

“kivoa palata kotiin. - - Tää mesta on kultaaki kalliimpi” (Martti, 26).

Yksilön kokemukset. Itsen kanssa työskentely on merkittävä, mutta vaikea osa-alue. Välillä pelätään, että ollaan kyvyttömiä muuttamaan yhteisön toivomalla tavalla ja epäillään, ettei vielä kukaan kuuluta joukkoon. Omaan toimintaan ollaan usein tyytymättömiä ja itsestä löydetään huonoja puolia arvellessa, ettei tulla valmiiksi ikinä. Myös toisten toiminnan hyväksyminen on välillä vaikeaa, koska ei osata vielä käsitellä ja hyväksyä omaakaan toimintaa. Epäilyt muutoskyvykkyydestä ja kyvystä toimia oikein kalvavat mieltä. Pää tuntuu välillä todella sairaalta, kun itseltä tulee vaadittua välillä liikaa. Henkistä ja fyysistä väsymystä podetaan varsinkin, jos tehtäviä ei ole tehty eikä itseä ole muistettu hoitaa. Välillä tuntuu, että toipumisessa ei ole tapahtunut mitään edistystä. Tuolloin pyritään tietoisesti ottamaan hieman rennommin.

“Tuntuu välillä, että kuuluisin mielisairaalaan ennemmin kun tänne. Tulee mieleen, et napsahdan välillä jonkinasteiseen psykoosiin... tää on hirveetä. Kävin kertomassa vr:läisille, mitä mä kelailen ja skitsoilen ja tuli kyllä tosi helpottava olo, mutta saas nähä, osaanko jatkaa oikeeta linjaa” (Kari, 29).

“Pelkään toisinaan, että en oikeasti elä ohjelmaa... että mitään suurempaa henkistä kasvua ei ole tapahtunut, olen vain puhtaana - - en pahemmin murehdi mitään, koska muuten saan murehtia lopun elämäni. Päivä kerrallaan” (Mauri, 30).

Oman osuuden myöntäminen huumeidenkäytössä tai toipumisessa on enimmäkseen helppoa. Joskus omien virheiden myöntäminen tuottaa kuitenkin vaikeuksia; muita arvostellaan ja syytellään ja itseä pidetään toipuneempana ja vähemmän ongelmaisena kuin muut. Ellei näe muutostarpeitaan, saa asenteestaan ja toiminnastaan nopeasti palautetta henkilökunnalta ja määräyksen ruveta tekemään enemmän omaa osaansa.

“Olen onnen poika, kun olen näinkin selväpäinen ja itsevarma. Tiedän, etten ole yhtä sekaisin kuin moni muu, en usko päivääkään heidän pärjäävän puhtaana tai järjissään hoidon loputtua” (Olavi, 30).

“Voisit keskittyä itsesi hoitamiseen, elä kyttäile ja arvostele muita. Itsesi takia sinä täällä olet” (miesohjaaja, 25).

Toisten alaisuudessa työskentelyä on vieläkin välillä vaikeaa kestää. Ainaisten vastuutusten epäillään johtuvan toisten turhasta silmälläpidosta. Tästä aiheutuu taistelua oman toiminnan tarkkailua ja muuttamista vastaan. Joskus järki kiinnyy vasta sitten, kun uhataan ankarimmalla mahdollisella seuraamuksella: sauna, johtajan puhuttelu ja “koivukuja” [uloskirjoittaminen].

Luovuttamisen merkitys ymmärretään; on yksinkertaisesti pakko luovuttaa, kun huomataan, että asiat eivät mene oman halun mukaisesti kuten entisessä elämässä.

“Viimein tuli mieleen, että mä yksinkertaisesti sairastan... siitä pääsee yli luovuttamalla”. (Kari, 29).

Kuntoutukseen ja itseen on saatu uutta asennetta. Viimeistään nyt on päätetty tehdä lujasti työtä uusien asioiden saavuttamiseksi. Usko omaan mahdollisuuksiin alkaa olla vahva. Oma toimintaa pyritään tarkkailemaan ja virheitä arvioimaan rehellisesti. Nyt on oivallettu, mitä itsen hoitaminen tarkoittaa: toipuminen on lopulta kiinni vain itsestä.

“Oma tahto muuttaa oma elämä... ittestä se lähtee” (Jouni, 26).

Itsetutkiskelun avulla on vähitellen opittu olemaan rennommin sekä käsittelemään omaa epävarmuutta ja arkuutta. Päiväkirjaa käytetään hyvin tunteiden käsittelemisen tukena. Omat virheet myönnetään itselle heti ja yritetään toimia annettujen ohjeiden mukaisesti. Jos voi huonosti, saa yleensä itsetutkiskelun avulla itsensä nopeasti kasaan ja pystyy olemaan itsen kanssa hyvinä ja huonoina päivinä. Myös tunne-elämän kehittyminen on nopeaa. Vaikka ollaankin vielä usein tunteessa, tunteita on opittu paremmin yksilöimään.

“Olen käyttänyt tunneryhmää ja pystyn elämään tunteineni ilman, että niitä tarvitsee aina peitellä eivätkä ne enää vie minua, vaikka välillä se onkin vaikeaa” (Arttu, 25).

Kirjalliset tehtävät alkavat sujua, vaikka niitä tuntuukin välillä olevan liikaa. Tehtävien tekemiseen jää aivan liian vähän aikaa.

“Liikaa kauheeta häslinkiä, säätöä ja erinäisiä tehtäviä ja muistettavia asioita” (Kari, 29).

Keskeytysajatukset alkavat olla harvinaisia. Ajatuksia tulee kuitenkin mieleen, kun ollaan “kyllästyneitä ja vittuuntuneita” kaikkeen. Keskeytysajatukset johduvat yleensä siitä, että ei ole muistettu hoitaa itseä. Toisaalta tulee usein mieleen, että on jo niin toipunut, että voisi lähteä yhteisöstä ja tulisi kyllä toimeen omillaan. Kun asiaa tarkemmin miettii, lähteminen ei tunnukaan hyvältä ajatukselta vielä kuntoutuksen tässä vaiheessa.

Harjoittelut ja tulevaisuus herättävät monenlaisia ajatuksia. Harjoitteluista on tullut tärkeä osa toipumista ja tulevaisuuteen suuntautumista. Yhteisössä ajoittain vaivaava synkkyys ja kyllästymisen tunne helpottavat harjoitteluissa. Toisaalta harjoitteluissa huomataan joskus, että elämässä on edelleen tyhjiö, jonka päihteet ovat ennen täyttäneet.

“Löysin päihteiden täyttämän tyhjiön, kun mikään ei pahemmin kiinnosta. Ajattelin, ettei täällä [Mikkelissä] ole minulle mitään, mutta sama se olisi joka paikassa, missä olisin, vaikka kaupunki olisi miten iso. Tunnen itseni ulkopuoliseksi normaalien ihmisten, junttien, keskelä... sitä kai se sairaus näin selvin päin on” (Mauri, 30).

Joskus harjoitteluissa huomaa taantuvansa käytökseltään. Onneksi entisten käyttäjäkavereiden satunnainen tapaaminen harjoitteluissa ei herätä enää tunteita. Harjoitteluista arkiseen yhteisöelämään palaaminen tuntuu kuitenkin toi-

sinaan vastenmieliseltä. Joskus arvellaankin, että ollaan jo vahvoilla ja pärjättäisiin siviilissä, jos lähdettäisiin yhteisöstä. Myös halu palata entiseen valtaa vielä joskus ajatukset.

“Ahdistaa tää yhteisöelämä, jotenki jäi päästä osa harjotteluun. - - Kamaa rupes kelaileen ihan sairaasti ja huomasin pientä omavoimaisuutta, et kyl sitä ehkä vois pärjätä, mut huomasi, et vitut sitä pystyis vielä oleen, sosiaalinen puoli ja noi ihmissuhteet” (Seppo, 24).

Tulevaisuutta yhteisöstä lähdön jälkeen mietitään päivä päivältä yhä enemmän. Myös nelosporras eli työllistymisvaihe askarruttaa, koska silloin ehkä lähdetään ensimmäisen kerran ”oikeasti” yhteisön ulkopuolelle. Ajatukset tulevaisuudesta ovat ristiriitaisia; toisinaan sitä odotetaan innokkaasti, usein se kuitenkin pelottaa. Ei ole kuitenkaan tulevaisuutta ilman menneisyyttä ja ilman sovintoa menneisyyden kanssa.

“Yhteisöstä ulospäin suuntautuminen on alkanut, sitä alkaa miettiä tulevaisuuttaan yhä useammin. Olen eritellyt - - tunteita ja ajatuksia ja tulevaisuus huolestuttaa, ei oikein innosta - - . - - en oikein tiedä, mitä tulevaisuudelleni tekisin... palaisiko entiselle kotipaikkakunnalle vai ei. Ajatus palaamisesta ei tunnu houkuttevalta... jotenkin kaikki muistuttaa vanhasta ja tuntuu, että elääkseen uudella tavoin elämä kävisi rajoittuneeksi ja yksinäiseksi. Uudessa ympäristössä viriäisi uusia virikkeitä... olisikohan helpompi suhtautua ennakkoluulottomasti uuteen kuin vanhaa? Jotenkin tuntuu eristäytyvän säilyttääkseen henkisen hyvinvointinsa. - - No, menneet ovat menneitä... tulevaisuus tulee eteen valmisteltuna tai valmistelemattomana. Tulevaisuudesta saa ennustettavamman valmistautumalla siihen” (Mauri, 30).

Tulevaisuuteen valmistaudutaan hoitamalla siihen liittyviä asioita harjoitteluisa ollessa. Ristiriitaisista tunteista huolimatta tulevaisuuteen on alettu suhtautua enimmäkseen positiivisesti.

“Olen mietiskellyt harjoitteluuni liittyviä asioita. Vointi on erinomainen, siis mieliala... olen iloinen ajatuksesta, että minulla voi olla jokin toimiva elämänfilosofia. Osaanko kuitenkaan riittävästi suunnitella työharjoitteluani... orientoitua suunnittelemaan tulevaisuuttani. Osaanko tehdä konkreettisia asioita asuntoasian suhteen... olenko jotenkin jämähtänyt paikoilleni. Olenko oikeasti orientoitunut ammatinvalinnanohjaukseni suhteen. Pitäisi olla innostuneempi ehkä, vai olenko skeptinen” (Mauri, 30).

“Luulen, et sit tuolla siviilissä on odottamassa oikee elämä isolla E:llä” (Risto, 23).

Vertaisryhmän merkitys. Vastuullisuuteen on opittu ja vaikka hierarkiassa tapahtuu liikehdintää, ylenemisen toivottaisiin tapahtuvan aiempaa nopeammin. Vastaavaksi ylenemisestä ollaan kuitenkin vielä ”älläkällä lyötyjä”.

“Haluaisi päästä ylenemään hierarkiassa... enemmän valtaa” (Martti, 26).

“Kaikkihan on itestä kiinni, tarkoitan vastuuta. Olen ylpeä itsestäni” (Seppo, 24).

Vastaavana pääsee vastuuryhmään, jonka toimintatavat ovat kehittyneet.

“Vastuuryhmässä oleminen pistää miettiä omaa käytöstä. Pysyyhän valppaana itsensä suhteen, kun voi peilailla muiden käyttäytymisestä omaa käytöstä. Kivoasti kestänyt ylimääräiset rasitukset, mitkä vastuuryhmässä on koitunut” (Risto, 23).

Aina vastuuryhmän jäsenyys ei suju ongelmitta. Tuolloin joudutaan vastuuryhmän sisäiseen ojennuskeskusteluun. Seurauksena on yleensä vastuuryhmästä erottaminen ja työntekijäksi aleneminen. Hierarkiassa aleneminen on usein ikävä kokemus, mutta löydetään alenemisesta positiivisiakin puolia: ei tarvitse kantaa aikaa ja voimia vievää vastuuta.

Yhdyshenkilöksi pääsemistä toivotaan, mutta se jännittää ja pelottaa; yhdyshenkilöllä on vastuuta ja työtehtäviä liikaa. Toisinaan hierarkiassa ylempänä olevat käyttävät asemaansa ja valtaansa väärin, mistä seuraa hierarkian kritisointia.

“Yhdyshenkilön hommat rassaa vitusti, tuntuu et jää itsehoito minimaaliseksi” (Seppo, 24).

“Vituttaa koko hierarkia... kieli ruskeana eräät” (Jouni, 26).

Vertaisryhmän merkitys toipumiselle on entisestään korostunut. Toisinaan epäilyttää, tuleeko toisten hyväksymäksi omana itsenään. Avoin keskustelu hälventää yleensä nämä epäilyt. Toisten tuesta iloitaan. Vanhemman oppilaan esimerkkinä olemisen on oivallettu edistävän nuorempien toipumista. Vastuu toisista oppilaista painaa, mutta usein ollaan hyvillään, kun jaksetaan kuunnella toisten huolia.

“Iski kauhee skitso, et emmä kuulu tänne, ei mua hyväksytä... kun rupes jutteleen ihmisten kanssa, se toi yhteenkuuluvuutta” (Seppo, 24).

“On hieno huomata, että mun ympärillä on ihmisiä, jos vaan haluan ja tarvoitsen... se on mielen raittiuden tuoma plussa” (Risto, 23).

Työtehtäviä kommentoidaan vain kiireisestä päivärytmistä puhuttaessa. Iltaisin töiden jälkeen ollaan hyvin väsyneitä ja usein mietitään, onko tarpeeksi aikaa itselle vastuutehtävien ja muista huolehtimisen ohella. Työn tekemisestä on kuitenkin alkanut tulla luonnollinen osa yhteisöelämää ja toipumista. Yksinoloa kaivataan kuitenkin lisää.

“Sais edes pari tuntia täysin totaalisen kokonaan rauhassa omissa oloissani... se tekis päälle tosi terää” (Kari, 29).

Käytännöt ja säännöt sekä niihin liittyvä vastuuttaminen ovat myös sisäistyneet. Yhteisön toiminnassa havaittuihin epäkohtiin ei kuitenkaan aina uskalleta vastuuttamisen pelosta puuttua.

“Oppilaat uskaltavat vähitellen puuttua havaitsemiinsa epäkohtiin, mutta vastuutuksen pelkoa on vieläkin” (Martti, 26).

Isosisaruksen rooli ja merkitys toipumisessa on muuttunut. Tällä portaalla pohditaan, osataanko isosisaruksena toimia oikein ja esimerkillisesti.

Ryhmiä pidetään tärkeinä, koska niissä saa samaistumisen tunteita ja hyviä fiiliksiä. Ryhmien vetämisestä selvittää vaivattomasti. Aiemmin ryhmätilanteita jännittäneetkin pystyvät jo puhumaan ryhmissä. Ryhmissä puhuminen helpottaa, kun tekemättömät tehtävät ja asiat vaivaavat. Keskustelut ryhmissä auttavat muissakin vaikeissa tilanteissa. NA-kummit ovat arvokkaana tukena myös yhteisön ulkopuolella harjoitteluissa. Myös tulevaisuutta ajatellessa ryh-

mien ja tukihenkilön merkitys korostuu. Ryhmien arvellaan olevan "sitten siviilissäkin" antoisia. Elämä ei tule kuitenkaan olemaan helppoa yhteisöstä lähdön jälkeen.

"Oisin ollu [harjoittelussa] pallo hukassa yksin [ilman kummia]" (Seppo, 24).

"Vaikeeta omillaan eläminen. Vaikka täällä menee hyvin, tää on kuitenkin vaan meidän pikkuyhteisö ja iso paha ulkomaailma on ihan jotain muuta... tää on parasta muistaa, kun täältä pyrähtää maailmalle, ettei tuu lähettyä ihan soitellen sotaan - - kummi ja ryhmät on tärkeitä" (Kari, 29).

Päivärytmi tuntuu entistä kiireisemmältä. On vaikea sanoa, ovatko päivät todella muuttuneet kiireisemmiksi tai onko työtehtäviä tullut lisää. Voisi olettaa, että työtehtävät eivät ole lisääntyneet, vaan oppilaiden vastuuntunto on lisääntynyt. Kiireentunnun taustalla voi olla se, että vastuuntunnon lisääntyttä työt halutaan tehdä entistä tunnollisemmin ja paremmin. Joka tapauksessa päivärytmi väsyttää. Kiireen lisääntyttä kirjallisia tehtäviä ei ehditä tehdä niinkään hyvin kuin ennen. Toisaalta askeltehtävät ovat vaativampia kuin aiemmin ja ne vievät enemmän aikaa. Erityisesti keittiöllä on kiireistä ja rankkaa. Keittiöryhmässä työskentelevien voimat ovat lopussa ja olo on sen vuoksi joskus synkkä ja ailahteleva. Kiire ja väsymys aiheuttavat kyllästymistä kaikkeen. Ne lisäävät myös säätämisen tarvetta: käytäntöjä haluttaisiin muuttaa ja asioita hoitaa omalla tavalla muista piittaamatta.

"Kiire stressaa, harmittaa ja vituttaa" (Pauli, 33).

"Välillä ei oikein jaksais katsella tätä sekoilua eikä paimentaa ketään, mutta vr:ssä on pakko. Ohan sitä kasvatusevelvollisuus suhteessa nuoriin oppilaisiin... tahtos välillä eristäytyä kaikesta... millä tässä jaksaa ketään kasvattaa, ohjata tai ees valvoa yhteisön toimintaa, kun painaa tukka putkella hommia ja hermot tosi kireellä... aika tiukkaa on välillä" (Risto, 23).

"Rupee iltasinki olee tosi kiire, itsearvioinnit, yhteisön asiat, ei kerkii päiväkirjaakaan täytteen" (Seppo, 24).

Luovuttamisen merkitys on kuitenkin opittu. Raskaiden päivien jälkeen "asianmukaisille tahoille" puhuminen helpottaa oloa. Ote asioihin alkaa vahvistua ja varmistua. Kiireisistä aikatauluista oppii elämän realiteetteja yhteiskuntaan siirtymistä varten.

"Ei auta muuta kuin luovuttaa, nollata pää ja tilanne... nähdä vaikeudet kasvun paikkana, ottaa opikseen ja kasvaa - - voivathan siviilissäkin viikot olla kiireisiä" (Seppo, 24).

Kasvattajien merkitys ja yhteisön pelisäännöt. Henkilökuntaa kritisoidaan enää satunnaisesti. Myöskään avoimuuteen, rehellisyyteen ja tasavertaisuuteen ei juuri kohdistu enää kritiikkiä. Yksilöllisyyden osalta yhteisössä on vielä parantamisen varaa: lisää suvaitsevaisuutta kaivataan. Yksilöllisyyden huomiointi olisi tärkeää siksi, että oppilaat ovat taustoiltaan erilaisia. Myös kuntoutuksessa tarvittaisiin erilaisia kokemuksia ja erilaista, yksilöllistä tukea.

"Toinen päihteiden käyttäjä tarvitsee kovemman pohjakokemuksen kun toinen ennen raittiuteen pääsyä" (Pauli, 33).

Yhteenveto. Olo tuntuu vieläkin ajoittain yksinäiseltä ja ulkopuoliselta suhteessa muihin. Ajoittain tulee kyllästymisen tunteita. Yhteisö ei toimi aina hyvin. Menneisyys kummittelee välillä mielessä. Vetoumia nähdään ja päihteistä uneksitaan toistuvasti. Retkahtaminen pelottaa. Usein ollaan huolissaan siitä, selviääkö sittenkään tulevasta elämästä raittiina. Takaisin kentälle käyttämään ei kuitenkaan haluta lähteä.

Yhteisön ja itsehoitoryhmien ulkopuolisiin ihmisiin on vielä vaikea solmia suhteita. Varsinkin miehet ovat huolissaan arkuudestaan suhteessa vastakkaiseen sukupuoleen. Naisilla samankaltaisia ajatuksia on harvemmin. Vaikeuden solmia suhteita muihin ja erityisesti toiseen sukupuoleen voisi ajatella johtuvan siitä, että käyttöaikana ei ole edes yritetty solmia suhteita selvin päin. Päihteissä suhteiden solmiminen on ollut helpompaa. Vapaa-aikana lähdetään kuitenkin rohkeasti yhteisön ulkopuolelle. Kaiken aikaa tullaan vakuuttuneemmaksi siitä, että myös raittiina voi pitää hauskaa.

Turhista asioista ei enää stressata. Olo on pirteämpi ja iloisempi ja omiin päätöksiin luotetaan enemmän kuin ennen. Kyky käsitellä tunteita on entisestään kehittynyt. Myös positiivisia tunteita osataan ilmaista, vaikka se onkin välillä vaikeaa. Huumorin ja muiden tunteiden palautumista pidetään toipumisen merkinä, koska huumeita käytettäessä aidot tunteet kätkettiin välinpitämättömyyden taakse. Tärkeimpänä tunteiden palautumisen merkinä pidetään anteeksi antamista.

Portaan loppupuolelle saakka on oltu kärsimättömiä toipumisen suhteen; se on edennyt liian hitaasti. Portaan alkaessa lähestyessä loppusuoraa on oivallettu, että toipumisen kanssa ei ole kiirettä. Kärsimättömyyden tilalle on tullut tyyneys ja onnellisuus tähänastisesta onnistumisesta ja raittiudesta.

“Tuntuu, et tänne sekoo. Suorittamista päivästä toiseen. Ihmiset ovat väsyneitä. Väsymys, vitutus, ärtymys ovat yleisimpiä tunteita... jotenki puuduttavaa tää homma välillä. Tulee kuitenkin hyvä fiilis yhteisöstä ja siitä, mitä olen tältä saanut. Olen ikionnellinen uuteen elämäntyylisiin” (Jouni, 26).

“Oli tosi mahtava fiilis [diskossa yli vuoteen selvin päin]. Luo kyllä vitusti uskoa tähän toipumiseen ja elämään” (Risto, 23).

“En ole enää niin vahva ja tunteeton kun ennen. Ei asioita pysty enää heittämään niin kuin mitään ei olisi tapahtunutkaan” (Salli, 21).

“Toipuminen maistuukin taas tosi mahtavalta. - - Oppinu hoitamaan asiat diplomaattisesti eikä enää väkivallalla ja pakottamalla” (Pauli, 33).

Vaikka kuntoutus tässä vaiheessa onkin enimmäkseen mielenkiintoista ja mukaansatempaavaa, yhteisö ei sittenkään ole kaikkivoipa eikä voi auttaa kaikkia.

“Yhteisö ei voi auttaa kaikkia. Paljo mä oon täältä saanu, mut yli-ihmistä musta ei tule” (Martti, 26).

10.4 Tätä paikkaa tulee vielä ikävä

Neljännellä portaalla kasvaa terve halu irrottautua tiiviistä yhteisöelämästä. Yhteisössä on toisaalta hyvä olla: aiemmin kauhisteltiin, kun kuntoutusaikaa on jäljellä niin paljon, nyt kauhistellaan, kun aikaa on niin vähän. Yhteisöstä lähtöä ajatellessa arvellaan, että

“tätä paikkaa tulee vielä ikävä” (Martti, 26).

Tunteet kuitenkin vaihtelevat ja lähdön lähetessä yhteisöelämä ja jatkuva toipumisen ajattelu kyllästyttävät enemmän ja enemmän. Yhteisön asioista vastuun kantaminen ei oikein enää innosta. Oma tulevaisuus ja omat asiat tuntuvat paljon tärkeämmiltä. Kuntoutuksesta ei enää tunnu saavan mitään hyötyä itselle. Oma rauha, yksilöllisyyden huomioimista, yksityisyyttä ja lepoa kativataan lisää.

“Kulissit kunnossa ja julkisuus hohtaa. Kyllästynyt olo... tosi tympääntynyt olo... kyllästyttävää, tosi kyllästyttävää. Hoidan hommani, mitkä pitää hoitaa, enkä muuhun jaksa kiinnostuakaan” (Salli, 21).

“Oishan se mukavaa saada välillä suffelia, eikä aina vaan duunia, duunia, duunia ja vastuuta, vastuuta itestä, hommista, muista ja itestä. - - Tympii... oon kyllästynyt ja vitun väsynyt tähän 15 kuukautisprojektiin... vaikee uskoa, että tapahtuis enää muutosta asenteissa ja ajatuksissa” (Kari, 29).

Kokonaisuutena menneeseen yhteisöaikaan ollaan kuitenkin tyytyväisiä. Tulevaisuutta varten on saatu hyviä eväitä ja loppuvaiheen uskotaan vielä vahvistavan muuttuneita ajatuksia ja toimintatapoja. Nyt ei kannata enää luovuttaa; kun kuntoutuksessa on jaksettu olla jo näin kauan, mitään kiirettä ei ole.

“Olen onnellinen, että oon saanu oppia elämän aakkosia täällä” (Kari, 29).

“Loppuis jo... on taas kypsä olo, tuntuu, et ei saa mitään irti. Ku lähtee, voi tulla aika haikeeta fiilis, on kuitenkin niin paljon saanu tän olon aikana, mitä täällä on ollu. Miten sitä jaksaa... uskoa vaan ja ottaa pienistä irti mitä saa” (Seppo, 24).

“Olen harjoittelusta saakka ollut muissa maisemissa ja mietteissä. Olen jo nyt vahvoilla, mutta kun käyn hoidon loppuun, olen vahvempi. Kait tämä on normaalia, että kelailee kaikkea, mitä elämä ei ole täällä, mutta mikä on niin lähellä... se maailma jaksaa odottaa” (Olavi, 30).

Yhteisön tila on vakaa ja toipumisympäristö turvallinen ja oikeudenmukainen. Tulokkaatkin uskaltavat puhua asioista ja tuoda julki mielipiteitään avoimesti. Yhteisö on kehittynyt nopeasti oikeaan suuntaan. ”Hommaan” uskotaan. Asenteet ja mielialat ovat enimmäkseen positiivisia, mutta yhteisön ilmapiiri on vielä välillä kireä.

“Tuntuu, kuin olisimme samaa suurta perhettä. Nykyään täällä on niin oikeudenmukainen meininki, että jos joudun saunalle, olen siitä ainoastaan iloinen” (Olavi, 30).

“Joku otti askelkokouksessa esille yhteisön ilmapiirin... siitä syntyikin moinen veivaaminen. Kaikki täällä välillä voi päin vittua... se on sitä todellista arkea. Tästä talosta puuttuu terve

järki! Siis voi venäjä kyllä vituttaa! Tämä toiminta on kyllä välillä kaukana siviilielämästä". (Salli, 21).

Vaikka ilmapiiri on ajoittain huono, elämä yhteisössä sujuu useimmiten ihan kivasti ja toiset tuntuvat läheisiltä. Naisten on tosin välillä vaikea sopeutua "miehiseen menoon", koska yhteisössä on naisia vähän. Naiset yrittävät parhaansa, että "likkojen jutut" alkaisivat toimia paremmin, koska naisten yhteistoimintaa pidetään tärkeänä ja kuntoutuksellisesti merkityksellisenä.

Vapaa-aikaa vietetään paljon yhteisön ulkopuolella. Koska käyttöajan lopulla ei enää pitänyt itseään ihmisenä, on kiva liikkua toisten joukossa ja pitää hauskaa selvin päin. Nyt uskaltaa puhua ihmisille, jopa vastakkaista sukupuolta oleville. Seurustelusuhdetta ei kuitenkaan vielä kaivata.

"Miehet ehkä pyörii päässä, mutta se siitä" (Salli, 21).

Pitkiin harjoitteluihin lähtiessä arvellaan irrottautumisen yhteisöelämästä tekevän hyvää. Harjoitteluista palaaminen tuntuu kuitenkin helpottavalta, koska ilman yhteisön tukea selviytymisestä ollaan vielä epävarmoja. Myös retkahtamisen mahdollisuus pelottaa, kun yhteisön ulkopuolella tapaa toisinaan "ei-toivottuja tuttavuuksia".

Yksilön kokemukset. Toipumisohjelmassa korostetaan itseohjautuvuutta ja siksi itsen tutkiskelun merkitys korostuu. Itsen kanssa työskennellään entistä enemmän. Itsen kohtaaminen ei ole silti helppoa. Useimmiten vaikeudet voiteetaan vastuutusten kautta. Hoitovastaisen asenteen takia saattaa kuitenkin joutua vielä viimeisessä vaiheessakin uloskirjoitetuksi määrääjäksi. Miettimisen jälkeen on lupa palata, jos haluaa ja pysyy "putsina". Uudelleen yhteisöön sopeutuminen on yleensä vaikeaa ja kapinointihalua nostaa päätään ajoittain. Kapinointi on kuitenkin addiktiosairaudelle ominaista. Mielialat vaihtelevat pohjamudista loistavaan. Paikan uudelleen ansaitseminen yhteisössä on kuitenkin mahdollista.

Välillä tulee yksinäisyyden ja ulkopuolisuuden tunteita. Toisenlainen yksinäisyys tuntuisi välillä hyvältä. Itsen tutkiskelun avulla huomaa yleensä parannettavaa itsessään. Asenteet muuttuvat vähitellen ja toisilta saatu positiivinen palaute ilahduttaa. Usko muuttumisen mahdollisuuteen vahvistuu. Kuntoutukseen tultaessa on oltu pelokkaita, elämää ja itseä kyllästyneitä. On haluttu vain päästä pois "sairaaseen mielen ikeestä". Päällimmäisenä on aiemmin ollut valtava tarve olla toisten hyväksymä. Toisia ei ole kuitenkaan pystytty hyväksymään etsimättä heistä puutteita ja virheitä. Suvaitsemattomuus muita kohtaan on johtunut siitä, että ei ole hyväksynyt itseään.

"Kun oppii hyväksymään itsensä, on helpompi hyväksyä muut" (Kari, 29).

Toisinaan tuntuu, että ainoa sairaus on päihderiippuvuus eikä tunne-elämän sairautta tai muita riippuvuuksia ole kuten toisilla. Itsen tutkiskelun jälkeen on pakko myöntää, että itsessä on vialla muutakin. Vastuuryhmä palauttaa yleensä lopullisesti maan pinnalle. On myönnettävä olevansa addikti, joka voi huonosti toisinaan. Toisten arvostelu vähenee ja oma olo paranee sen myötä.

"Yhteisössä on meininki, että olen addikti ja teen kaikki addiktinomaisesti. Ja paskat, mun elämä on ollut ihan tavallista paitsi päihteet sotki sen. Ehkä toi sairaus toimii jollain osa-

alueella, mutta mä en yksinkertaisesti löydä sitä. En ole seksi-, peli-, ruoka-, ihmissuhde- tai jotain muuta addikti... vituttaa, että kaikki luokitellaan samaan porukkaan. - - Taidan tilata ajan psykiatrille ja kertoa ongelmistani hänelle. - - Katselin päiväkirjaani kuukauden taaksepäin ja huomasin etten ole arvoitellut - - ketään. Olen voinut pitkään hyvin ja se antaa minulle uskoa tähän juttuun. - - Yhteisössä on mukava tunnelma ja tiivis yhteenkuuluvuuden henki... yritän pitää henkeä yllä tekemällä oman osani vastaisuudessakin” (Olavi, 30).

Yleensä sairastamisen pystyy erottamaan ”normaaleista elämän hidasteista”, kuten väsymyksestä ja nälästä. Tunne-elämä ja psyykkinen terveydentila ailahtelevat kuitenkin välillä, kun päivittäinen itsetutkiskelu on jäänyt tekemättä. Alakulttuuri on välillä läsnä käyttäytymisessä. Aina ei uskalla olla oma itsensä, vaan koettaa päteä liikaa, mikä aiheuttaa masennusta.

”Välillä tuntuu, että addiktit hakevat jotain vitun sääliä nälissään ja uupuneina” (Olavi, 30).

”Olen ihan sekaisin... olen laiskuuttani saanut itselleni sekaisen pään ja huonon olon” (Marti, 26).

”On vaan opittava olemaan oma itsensä ja hyväksyttävä itsensä sellaisena kuin on eikä näytellä muuta” (Pauli, 33).

Syvällisestä itsen tutkiskelusta huolimatta omaa osuutta virheisiin ei vaikeissa tilanteissa aina osaa löytää. Silloin auttaa vain syvällisempi tutkiskelu.

”Hetimit, kun tekee virheen, rupee kelaan, et vittu ku taas toimi tyhmiästä ja selvitys, selvitys... perkele täytyy ajatella ennen kuin toimii. Tämä henkinen paine on saatanan kovaa” (Seppo, 24).

”Täytyy kai ruveta tutkailee itseäni vähän syvemmin” (Pauli, 33).

Tunteet ailahtelevat joskus myös kyllästymisestä johtuen. Itsen tutkiskelu auttaa käsittelemään tunteitakin. Olo paranee ja vastoinkäymiset tulevat osaksi arkea. Tunteiden käsitteleminen on toipumisen edellytys ja ydin. Kun uskaltaa tuntea ja elää, mutta ei anna tunteiden ohjata, voi olla varma siitä, että toipuminen on hyvällä perustalla.

”Synkkä mieli... luulen sen johtuvan siitä, että olen ollut kyllästynyt tähän touhuun. Koen, että se vahvistaa itseäni kestäämään myös huonompia päiviä raittiina. - - Huomasin, että minulla on kasvun paikka siinä, että en menisi tunteeseen, jos jotain asioita muutetaan ja ne ei minua miellytä. Luulen, että se on samaa asiaa kuin muutostarpeet... uskon, että pystyn myös siihen” (Pauli, 33).

”Välillä tunnen todella negatiivisia kyllästymisen tunteita, mutta pystyn työstämään niitä” (Arttu, 25).

Vanhimmat oppilaat alkavat ottaa kontakteja vastakkaiseen sukupuoleen yhteisön ulkopuolella. Rakastumisen tunteitakin on opittu käsittelemään ja hallitsemaan järjen kanssa. Itsen tutkiskelun avulla osataan pysähtyä ja ottaa tilanne vastaan rauhassa. Nykyistä itseä vertaillen usein entisiin aikoihin ja huomataan, että vapautumista on tapahtunut myös seurusteluun liittyvissä asioissa. On opittu elämään tässä päivässä kiinnittäen huomiota luontevirheisiin ja vääriin tekoihin.

“Vointi on parempi kuin koskaan ja sitä tuntee varmuutta ja vastuuta omasta toipumisesta” (Arttu, 25).

Tulevaisuus on läsnä puheissa aina ja kaikkialla. Toisaalta se kiehtoo, toisaalta kauhistuttaa. Siitä on tullut uusi kauhun paikka. Tulevaisuudessa mietityttää ja huolestuttaa eniten se, miten selviää päihteettömässä elämässä ilman yhteisön tukea. Ahdistus helpottuu yleensä toisten kanssa puhumalla. Oma valmius selviytyä kuntoutuksen jälkeen kuitenkin epäilyttää ja ajatuksiin astuu pelko retkahduksesta. Harjoitteluissa huomataankin usein, että elämään yhteisön ulkopuolella ei olla vielä valmiita. Ulkomaailma on pelottava paikka, vaikka kaikki sujuisikin harjoitteluissa hyvin.

“Vääntää, kääntää, puristaa ja tekee piriä mieli. MÄ OON SEKASIN! Ja vielä muka valmis siviiliin? Vitut! - - Tuntuu turvalliselta olla täällä. Vois olla tutkalla, jos hoitoon ei kuuluis harjoitteluita, vaan joutuis 15 kk:n jälkeen kylmiltään siviiliin. Saattais joutua ettimään kemiallista rohkasua pelkoihin ja jännitykseen” (Kari, 29).

Tulevaisuuden huolesta huolimatta puhtaana olo tuottaa iloa. Iloa himmentävät kuitenkin huolet asunto-, opiskelu- ja työasioista. Portaen loppupuolella mieltä askarruttavat myös pitkät harjoittelut ja mahdollisuus olla tulevaisuudessa kohutuukäyttäjä. Vaihtoehtoja pohtiessa uskotaan kuitenkin, että homma järjestyy toipuvien ystävien, kummin ja yhteisön tuella. Päätetään ottaa loppukiri ja unohtaa murehtiminen.

“10 kuukautta putsia aikaa takana, ei sitä murreta millään, on sen verran kova halu säilyttää tämä, mitä on saanu ja mitä tulee saamaan. On tärkeää ajatella positiivisesti... sitä elää pienessä maailmassa tällä hetkellä. On varmaan kova pudotus, ku hoito loppuu arkeen” (Seppo, 24).

“Minnehän sitä kannattais muuttaa asumaan hoidon päätyttyä ja mitä kautta sen yleensä sen asunnon saa. Mä en varmaan saa opiskelupaikkaa tai työpaikkaa” (Martti, 26).

Yhteisön ulkopuolisiin toipuviin halutaan pitää enemmän yhteyttä. Kaipuu normaaliin elämään on suuri. Kyllästyminen ja halu päästä lähtemään yhteisöstä on yhä voimakkaampaa. Isompien asioiden [asunto-, opiskelu- ja työasiat] järjestelyn rinnalla myös tulevaisuuteen liittyviä yksityiskohtia tanssikirssista lähtien aletaan suunnitella. Kuntoutuksen loppumista ajatellessa tunnetaan vahvoja haikeuden tunteita, mutta itseluottamus on jo vankkumaton.

“Henkisesti oon ihan paskana. Vituttaa koko yhteisö. Vituttaa vankilat, kaikki vituttaa... sairastan sikalujaa. Toivottaavasti vääntö menee pian ohi, ei jaksaisi... rankkaa henkisesti. Asiat eivät mene eteenpäin niin kuin tahtoisin, vaan joku mättää... olen voimaton. Olen tyytyväinen, että hoitoni on kohta ohi. En sano, että alkaa ruusuilla tanssiminen, ei todellakaan, mutta siviiliin tekee mieli” (Jouni, 26).

“Pitkän ja raskaan hoidon kuuluukin loppupuolella tökkiä. Oleellista on, että sen kestää ilman kemialla ja että on muita työkaluja käsitellä turhautumistaan ja mökkyroitä” (Salli, 21).

“Sitä on oman onnensa seppä... ei ole tällasta tukea takana ja turvaa. Jotenki ajattelen, et on sitä jo saanu niin paljon, että kyl tasan tarkkaan tiedän miten toimin” (Seppo, 24).

Vastuuttamista, kirjallisia tehtäviä sekä harjoittelua kritisoidaan enää satunnaisesti. Joskus ahdistaa, kun ei ehdi tai ei osaa tehdä kirjallisia tehtäviä. Jos yrittää pyrkiä täydellisyyteen tehtävissä,

“koko homma [toipuminen] saattaa mennä suorittamiseksi” (Pauli, 33).

Useimmiten askelten työstämisen uskotaan kuitenkin auttavan oman osuuden näkemisessä ja siinä, ettei enää haluta selitellä millään mitään. Harjoitteluja pidetään tärkeinä normaalin elämän oppimisessa. Ne poistavat turhaa stressiä, kun silloin pääsee pois yhteisöstä. Toisaalta ”normaalien” ihmisten tapaaminen yhteisön ulkopuolella tuntuu rasittavalta.

“Ei jaksakaan kaikille selitellä, missä on ja mihin aikoo, kun ei sitä itekkään vielä ihan tarkkaan tiedä” (Salli, 21).

Vertaisryhmän merkitys. Hierarkia kuohuttaa vielä tunteita. Usein hierarkiaa arvostellaan henkilökohtaisella tasolla eikä sitä osata arvioida toipumisen kannalta. Aleneminen aiheuttaa katkeruutta, yleneminen on iloinen asia. Vastuutehtävät menevät yleensä hyvin, vaikka vähän rasittavatkin. Hierarkiassa ylempänä olevien vallankäyttöä ja vastuuryhmän toimintaa kritisoidaan kuitenkin toisinaan.

“Ei jaksakaan jankutusta nöyryyden hakemisesta. - - Jos selvitys tulee, se vahvistaa, et ei täällä tosiaankaan uskalla tehdä virheitä, vaikka niitä tulee... täytyy vaan luovuttaa. - - Kyllä se tästä, kun ei anna vitutukselle valtaa” (Seppo, 24).

Vertaisryhmällä ja itsehoitoryhmillä on entistä tärkeämpi rooli toipumisessa. Erityisen merkityksellistä on se, että vanhemmat oppilaat ovat esimerkkinä ja tukena nuoremmille. Nuoremmat oppilaat pitävät vanhempien tukea motivoivana ja kannustavana, kun mieli on maassa ja usko toipumiseen horjuu. Kuntoutuksessa pidemmällä olevat pitävät keskusteluja iältään vanhempien kanssa kasvattavina. Aina ei kuitenkaan koe osaavansa eikä oppivansa mitään, vaikka saakin toisilta hyviä neuvoja. Näissä tilanteissa vertaisryhmä ja henkilökunta pyrkivät vahvistamaan itsetuntoa positiivisella palautteella. Monasti positiivinen palaute hämmentää, koska siihen ei ole vielä totuttu, mutta yleensä usko omaan kykyyn osata ja oppia sekä toipua palautuu.

Kuntoutuksen jo päättäneiden tapaaminen yhteisön ulkopuolella ilahduttaa. Heidän esimerkkinsä auttaa toipumisen tiellä ja vahvistaa uskoa siihen, että oma onnistuminen on mahdollista - ja lähellä. Toisten toipuvien tukea pidetään tärkeänä, koska kuntoutuksen päätyttyä tukea ei voi enää saada henkilökunnalta. On siis hyvä, että kaltaisiltaan oppii pyytämään ja myös saa apua toipumisen tueksi.

“Yksin en kuitenkaan pärjää” (Arttu, 25).

“Ulkopuolisissa ryhmissä näen sairauden kahdet kasvot. Olen oppinut käyttämään ryhmiä parhaiten kuuntelemalla muita toipuvia” (Olavi, 30).

Isosisaruksia ei arvostella lainkaan eikä keskeytysajatuksia enää ole. Päiväjärjestykseen on rutinoitunut. Enää ei stressata, vaikka päivät ovat kiireisiä. Työteh-

tävät sujuvat rutiinilla, vain keittiöllä on edelleen raskasta. Samaan aikaan keittiöllä ja neljännellä portaalla oleminen tuntuu mahdottomalta; töitä on liikaa ja vointi heikkenee. Työn tekemistä pidetään kuitenkin normaalielämän edellytyksenä ja työnteosta nautitaan, kunhan ei ole liian kiire.

“Yhteisöstä irrottautuminen - - on mahdotonta, koska mä oon ollu niin lopussa, etten oo jaksanu edes miettiä minne menisin tai mitä tekisin saati että olisin pystynyt toteuttamaan jotain. - - Saatanansaatanan vitunvittu, eikö tää vitun keittiöhelvetti jo riitä? Tässä jää kaikki muut täysin sivuun, kun mä oon niin poikki ja täynnä keittiöö! Mä en jaksa!” (Kari, 29).

“Puutarhahommat on terapeuttisia... mä oikeestaan pidän niistä” (Pauli, 33).

Käytäntöjä ja sääntöjä yritetään noudattaa itsen takia eli siksi, että kehityttäisiin ja opittaisiin tulevaan elämään. Joskus sääntöjä tulee kuitenkin rikottua, mutta vastuuttamista pidetään kasvattavana. Ainoa keino hyvittää itseään ja yhteisöä rikkomusten jälkeen on se, että parantaa tapansa ja kantaa vastuunsa. Häpeän tunnistaminen antaa edellytykset toimia jatkossa paremmin.

“Pystyy skarppaamaan asioissa... pystyy ajattelemaan, että pieninkään epärehellisyys ei kannata. Hävettää saatanasti, mutta tehtyä ei saa tekemättömäksi. Mut kyl siitä oppii” (Pauli, 33).

Päivittäisiin kokouksiin ja ryhmiin on totuttu. Vain tiheään toistuvat talokokoukset väsyttävät henkisesti.

Kasvattajien merkitys ja yhteisön pelisäännöt. Kasvattajien ja koko yhteisön tasolla asioihin on alettu suhtautua tyyneysrukouksen tapaan niin, että hyväksytään sellaisenaan asiat, joita ei voida muuttaa.

“Tämmöistä se vain välillä on” (Pauli, 33).

Yhteisön toimintaperiaatteisiin on totuttu ja opittu eikä tarvetta kritiikkiin ole usein. Kritiikki on useimmiten tavanomaista, kenen tahansa ajoittain arkirutiineja kohtaan tuntemaa kyllästymistä.

Henkilökunnan rooli on muuttunut, kun työllistymisvaiheen oppilaita siirtyy henkilöstöön, mikä on oppilaiden mielestä hyvä asia. Kaikki henkilöstön jäsenet eivät pidä siitä, koska kokevat asemansa henkilöstössä uhatuksi. Muisakin asioissa henkilöstöllä on välillä näkemyseroja, mikä ahdistaa ja vaikeuttaa yhteisön kehitystä, työntekoa sekä toipumista. Varsinkaan työllistämisvaiheen osalta henkilökunta ei tunnu tietävän, miten pitäisi toimia ja miten oppilaat työllistettäisiin mielekkäästi.

“Kun saataisiin henkilöstöön yhtenäinen linja, olisi helpompi tehdä töitä ja yhteisö menisi eteenpäin” (Markku, 25).

“Nelosporras on tainnu henkilökunnalta jäädä toimintaa käynnistettäessä suunnittelematta” (Arttu, 25).

Avoimuus, rehellisyys, yksilöllisyys ja tasavertaisuus ovat useimmiten itsensänselvyiksiä. Eriarvoisesta kohtelusta raivotaan vain huonoina päivinä. Joidenkin asioiden hoidossa on toisinaan vielä “salakähmäisyyttä”. Tällä tarkoitetaan joidenkin tapaa puhua toisista selän takana.

“Olen itse joskus liianki suorapuheinen enkä voi hyväksyä muiden salakähmäisyyttä”. (Martti, 26).

Yhteenveto. Portaan lopussa kertomuksista välittyy kyllästymisen, turhautumisen, haikeuden, toivon ja pelon tunteita. Yhteisössä oloon ollaan kyllästyneitä, mutta tunne menee yleensä ohi yhtä nopeasti kuin tuleeekin. Monet turhanpäiväiset asiat ja toiset ihmiset vievät välillä liikaa huomiota omalta toipumiselta. Rutiinit kypsyttävät, velvollisuudet tuntuvat pakkopullalta eikä mikään yhteisön juttu anna mitään. Tämä voi ajatella olevan merkki terveestä irrottautumisesta ja siitä, että aletaan olla valmiita kohtaamaan uusia haasteita ja uusi, päihteen elämän.

Itseluottamus horjuu ja mielialat vaihtelevat kuitenkin vielä. Yhteisöön, toipumiseen, addiktina oloon ja ihan kaikkeen on kyllästytty. Entinen huumeinen elämä tulee joskus mieleen. Usein toivotaan, että ei olisi koskaan kokeiltukaan aineita eikä olisi koskaan tarvinnut tulla yhteisöön. Vastuuryhmän puhuttelu vahvistaa kuitenkin yleensä onnistumisen tunnetta.

Usko itse on vahvistunut. Aiemmin hiljaiset ja yhteisöön kohdistuvaa kritiikkiä karttaneet uskaltavat heitellä kokouksissa tulisiakin kommentteja ja mielipiteitä. Itseluottamusta vahvistaa, kun huomaa oppineensa käyttäytymään ja hoitamaan asioita oikealla tavalla esimerkiksi sosiaalitoimistossa. Viimeistään nyt on korkeamman voiman ja muidenkin osa-alueiden merkitys selkiintynyt. Yhteisön ulkopuolelle lähteminen jännittää ja pelottaa, mutta sinne pääsemistä odotetaan kuitenkin malttamattomasti.

“Mä oon hyvä just tämmösenä... pystyn täysin vaivatta olemaan mä” (Kari, 29).

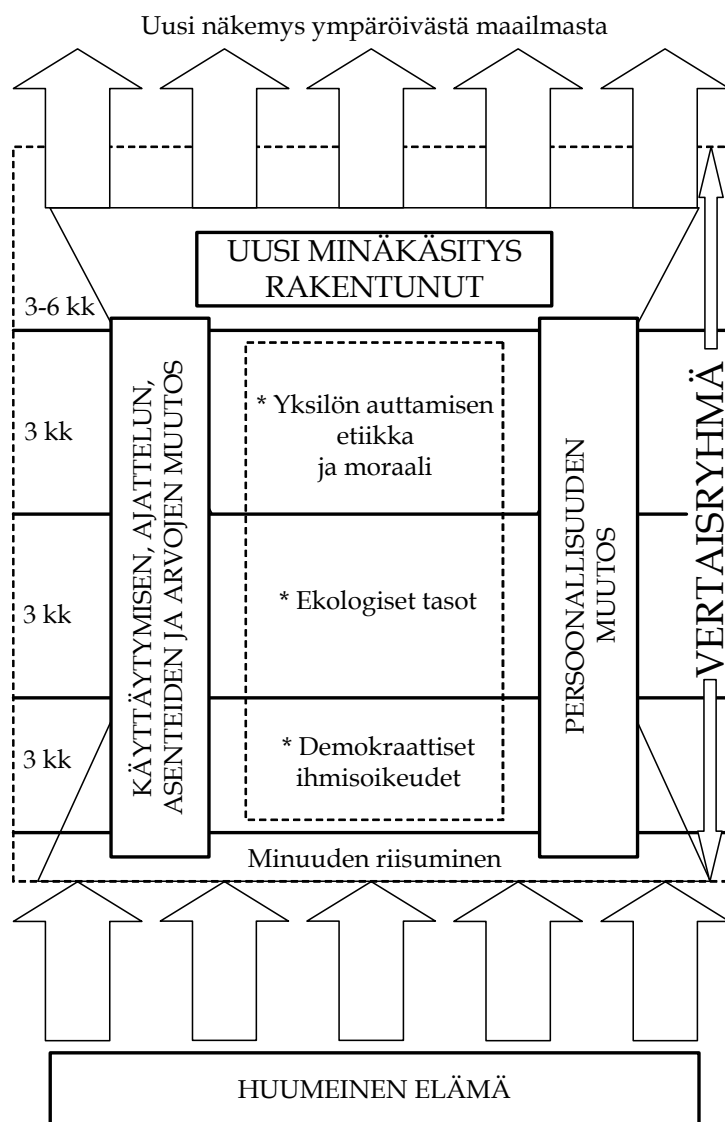
“Vanhojen asioiden muistelu tuottaa vetoaluja. Vetoaluja ei ole ollut pitkiin aikoihin, mutta uskon tämän kuuluvan hoito-ohjelmaan” (Olavi, 30).

“Ostoksilla käydessä rahankäyttösuunnitelma autto käsittelemään rahaa. Jos ei ois ollu tarkkoja suunnitelmia, mitä ostaa, olis ostoaddiktio iskeny” (Pauli, 33).

“Aika kuluu nopeasti, siviili lähenee ja toipuminen etenee” (Kari, 29).

Kuvaan Mikkeli-yhteisön oppilaiden yksilöllisiä toipumisprosesseja kuntoutusohjelman vaiheitten mukaan portaittaisessa mallissa kuviossa 8 samaan tapaan kuin terapeuttisen yhteisön yleistä vaiheittaista toimintamallia kuviossa 5 sekä yhteisön teoreettista, vaiheittaista mallia kuviossa 6.

”UUELLEEN JUURTUNEET”

KUVIO 8 Uudelleen juurtuneet

10.5 Miksi lähteneiden kuntoutus keskeytyi?

Ymmärsin tutkimusprosessini edetessä, että voidakseni arvioida yhteisökasvatuksen merkitystä huumeriippuvuudesta irrottautumisessa, minun on selvitettävä myös kuntoutuksen keskeytysten syitä. Syiden selvittäminen on merkityksellistä myös jääneiden kuntoutukseen sitoutumisen arvioinnissa. Tukeudun syiden selvittämisessä lähteneiden kertomuksista tekemiini tulkintoihin. Osa keskeytysajatuksista on koottu ensihaastatteluista. Syiden luokittelu perustuu myös havainnoissa ja keskustelujen aikana tehtyihin kenttämuistiinpanoihin. Olen täydentänyt tietoja päiväkirjatekstien ja puhelinhaastattelujen pohjalta.

Olen käyttänyt aineistona myös oppilaskansioita, joihin on kirjattu lähtöpäivä sekä lähdön syy. Osa perusteluista oppilaat ovat kuvanneet kirjeissä.

Osa lähteneistä keskeytti kuntoutuksen omasta halustaan, osa uloskirjoitettiin yhteisön taholta. Kuvaan keskeytysten perusteluja tarkemmin jaotellen syyt yksilö-, vertaisryhmä- ja kasvattajatasoista, koko yhteisöstä sekä yhteiskunnallisesta tasosta johtuviin syihin.

Yksilöstä johtuvat lähdön syyt. Yhteisön ulkoisen ja sisäisen sosiaalisen todellisuuden paineissa lähtijä koki tullessa nöyryytetyksi ja alistetuksi. Hän ahdistui tai tuli väkivaltaiseksi. Turvattomuus irrotti yhteisön paineista ja palautti entisiin suhteisiin ja verkostoihin. Toisaalta lähtijä koki jo toipuneensa ja kuvitteli lähtiessään olevansa jo kuivilla tai osaavansa elää entisissä käyttäjäryhmissään ilman ongelmia. Yleensä kyllästyttiin kuntoutusohjelmaan, kun ei jaksettu yhteisön tiukkuutta. Jaksamattomuutta selitettiin toiminnan alkuvaiheessa myös oppilasmäärän vähyydellä: pienellä porukalla ei arjen velvollisuuksia jaksettu hoitaa.

“Yks syy, minkä takia mun käytös meni sellaseks kun meni, et mä rupesin protestoimaan kaikkea. - - Ensimmäiset kaks viikkoo meni jäitä poltellessa... mä keräsin kaikki tunteet ja asiat, mitä on tapahtunut. Yritin näyttää... kasvo säilyttää, et kaikki on hyvin. - - sisällä oli suuri vitutus. Se pallo vaan kasvo ja kasvo, mä jouduin vastuuryhmään puhutteluun ja sit meni hermot, kävin heitteleen tavaroita vastuuryhmän jäsenien päälle... ja sit se puukko” (mies 28).

“Olen onnenpoika, kun olen näin selväpäinen ja itsevarma. Tiedän, etten ole yhtä sekaisin kuin moni muu. Pärjään puhtaana ja järjissään, kun lähdän” (mies, 30).

“Musta tuntuu, että jotkut on lähteny täältä sen takia, kun ne ei jaksa sääntöjä, ne ei jaksa käyttäytyä, ne ei jaksa hierarkiaa, ne ei jaksa vastuuta, ne ei jaksa nöyrytyä - - - mulle tuli vaan semmonen olo, että mä en jaksa, - - ei oo kysymys, että onko vastuuta vai eiks oo vastuuta vai onko sääntöjä. - - kun mulla on semmonen olo, etten mä jaksa, mä lähdän” (nainen, 22).

Toisaalta osa tarvitsi tukea toipumiselle vain päihteistä irrottautumisen alkuvaiheessa, kun päihderiippuvuus ei ollut vielä vaikea. Kun huumeidenkäyttö ei ollut jatkunut tarpeeksi kauan, käyttäjä ei tiennyt huumehelvetistä mitään. Pitkään kuntoutukseen ei ollut motivaatiota.

“Pystynkö mä saamaan motivaation, et jaksan loppuun asti, vai vedänpö veitsen terällä? Jos - - oon veitsen terällä koko ajan, se tekee hallaa - - mulle. - - Mullei ollu yhtä rajua päihdetaustaa, ku muilla” (mies, 34).

Vertaisryhmä lähdön syynä. Keskeytyksille löytyi perusteluja vertaisryhmän toimintakulttuurista. Hierarkiassa yleneminen merkitsi vastuun lisääntymistä. Erityisesti liian nopea yleneminen saattoi merkitä sellaista ahdistumista, että oli parasta lähteä. Toisaalta tiukka yhteisökulttuuri saattoi jättää liian mahdollisuuksia yksityisyydelle – ajalle ja tilalle – sekä yksilöllisyydelle.

“On tosi vaikeaa ojentaa ja määrätä muita. Osa porukasta on kentällä tottunu säätään ja määräämään toisia, mut se ei toimi täällä. - - Siirtyminen vastuutehtäviin tapahtu liian pian. - - Tuliko ehkä vastuuta liikaa... mä en osaa tänä päivänäkään kantaa vastuuta. - - tiedän, että rahkeet kestää vastuun kantamisen, mut mä en kykene irrottautuun siit ollenkaan. - - rupeen käymään koko ajan isommil ja isommil kierroksilla. Mä en osaa löysätä enkä hellittää. Se ai-

heuttaa sen, et musta tulee huonotuulinen, ärtynyt, voin todella huonosti. - - mä ahdistun” (mies, 33).

”Mikä sopii yhdelle, ei sovi toiselle. Addiktiot on erilaisia. Mun oli saatava tehdä omat virheet, ymmärtää ne ja muuttaa suuntaa ilman painostusta” (mies, 28).

Vertaisryhmässä käytiin myös valtataisteluja, jolloin alistettu saattoi ottaa hatkat. Valtataistelussa kilpailtiin toisten kanssa ja oltiin kateellisia, jos toiset esimerkiksi pääsivät etenemään hierarkiassa saaden valtaa. Usein valtataistelu ja huonot välit johtuivat kuitenkin kenttäaikaisista tapahtumista.

”Niin kauan, kun mä en nähny ketään [käyttöaikaisia tuttuja], ei tuntunu missään, mut heti, kun ensimmäinen niistä kävi ovel, niin samal - -. Jälkeenpäin ajatellu vähän niin kun ois joku heittäny kiukaalle vettä, samanlainen kohahdus kävi päässä. Ei kyenny mihinkään järjelliseen eikä normaaliin toimintaan” (mies, 33).

Naisille tuntui yhteisöön kiinnittymisen esteenä olevan miehinen kulttuuri, joka saattoi ahdistaa kahdesta suunnasta: seksisuhteisiin houkuttelevana tai painostavana. Oppilaiden väliset seksisuhteet olivat kuitenkin ehdottomasti kiellettyjä, koska seksisuhteiden katsottiin haittaavan yhteisöön kiinnittymistä ja estävän terveen toipumisprosessin. Suhteisiin hairahtuneet joutuivat lähtemään yhteisöstä – sekä naiset että miehet.

”Sua varotetaan, että älä viihdy liian hyvin M:n kanssa... me halutaan varottaa, et älä anna tilanteen kehittyä enää, ettei sulla ole parin viikon kuluttua seksisuhdetta, koska se aiheuttaa heti uloslennon” (kenttämuistiinpanot miesoppilaan vastuuryhmän puhuttelussa 20.4.1999).

Kasvattajat lähdön syynä. Kasvattajayhteisön suhteen ei noussut esille merkityksellisiä keskeyttämisen perusteluja. Kasvattajayhteisön koettu läheisyys tai etäisyys oppilaista saattoi kokemuksena osaltaan vaikuttaa yhteisöstä irtautumisen kesken toipumisprosessin. Keskeisin kritiikin kohde oli yksittäisten kasvattajien ammattitaidottomuus toimia toisaalta yhteisökasvatuksellisten periaatteiden mukaisesti, toisaalta vaikeasti päihderiippuvaisten narkomaanien hoitoyhteisössä. Perinteisiin yksilökeskeisiin hoitokäytäntöihin koulutuksensa saaneet eivät välttämättä onnistuneet toimimaan yhteisön pelisääntöjen mukaisesti. Aivan toisenlaisista työkäytännöistä yhteisöön tulleet työntekijät eivät taas herättäneet luottamusta kovan huumeuran kokeneissa oppilaisissa. Ammattitaidottomuus saattoi näkyä myös ”vanhan jauhamisena” eli jo kertaalleen käsitelyihin asioihin aina uudelleen palaamisena.

”Täällon pari hoitajaa - - ne sooloilee, koska niillä on se perinteinen malli niin vahvana. Hoitamisen malli pitäis saada pois tästä. - - pitää myös henkilökunnan sisäistää, ettei voi olla semmonen hoitomalli. Mä uskon, et sit, kun täällon kaikki työntekijät addiktii suurin piirtein, niin tää toimii tää juttu. - - Henkilökunnan pitäis tajuta, et me on kierretty luukulta luukulle, ovelta ovelle hakemassa se mieleisin vastaus, niin yks kun sanoo jotain... niinku henkilökunnalt, mitä ne on päätöksii tehny, niin ne ei muutu tilanteen mukaan. - - Eikä mistään kuu-kausien takasista... kolme metrii yli menevistä asioist” (mies, 32).

”Ku tulee jostain metalliverstaalta ja lainausmerkeis mejän narkkareitten keskelle tänne, niin ei se voi saatana sanoo, et joo, mä ymmärrän sua. Kun tuli audille, niin tuntu, et toinen ei kuunnellu ollenkaan. - - jos vilkuilee kelloo tai kävelee kopioimaan, niin mä olin ihan saletti, et nyt se ei kuuntele. - - ja sit, kun mullon niskat päin helvettiä, siihen tyrkytetään aromate-

rapiaa ja appelsiiniöljyä ja vyöhyketerapiaa ja tällasta. En mä sitä mitätöi, mutta se ei vaan toimi” (mies, 34).

”Paskan marjat... ne vittuili kaikkee, ne jäi vatoomaan niitä, et mitä tapahtu, missä teit, mitä teit... ne syyllisty vanhojen muisteleamiseen” (mies, 28).

Yhteisöorganisaatio lähdön syynä. Yhteisöorganisaation tasolta löytyi monenlaisia keskeytysten perusteluja, osa toisilleen täysin vastakkaisia. Yksi keskeytysten olennaisin syy oli koko yhteisökasvatuksellisen huume kuntoutuksen ydinasia eli tiukka hierarkkisuus ja tiukat säännöt. Kompastelu alkoi heti ensimmäisellä portaalla, kun ei haluttu alistua ehdottomaan kuriin. Se koettiin nöyryytyksenä ja holhoamisena. Varsinkin toiminnan alussa yhteisö vaikutti hajanaiselta ja käytännöt olivat epäselviä ja epäjohtomukaisia.

”Jouduimme säveltämään joka homman kanssa - - - alkoi `Rosvot ja poliisit -leikki` ja uhmaa ja vastustusta riitti - -. Olimme lojaaleja käytäntöjen ja sääntöjen suhteen. Ojennuksia annettiin vain törkeimmistä laiminlyönneistä sekä tahallisista töpeksimisistä ja epäasiallisuuksista. - - ongelmia tuotti myös se, että - - teimme tiimipäätöksiä miten milloinkin. - - aloin kehittälemään keinoa päästä ulos kuvioista vähin vaurioin. - - Kun en löytänyt ratkaisua, karkasin” (mies, 28).

”Mä oon eläny rajattoman elämän. - - ja sit napataan - - tiukat rajat ja säännöt - - niitten kans on ollu julma vääntö. - - tosissaan tökkiny välillä ja kyseenalaistanu - - monta kertaa tän hoidon ja hoidossa pysymisen” (mies, 33).

Lähdön syiksi mainittiin myös sekä liian tiukka työtahti että selkeiden työrupeamien jatkuva keskeytyminen erilaisiin kokouksiin. Myöskään yhteisön keskeisten periaatteiden laiminlyönnit eivät välttämättä vakuuttaneet kuntoutukseen tulleita. Yhtenä esimerkkinä mainittiin lääkkeettömyys periaatteena, mutta ei hoitokäytäntönä.

”Oli yllätys, miten katastrofaalisessa kunnossa rakennukset oli, kun aloitettiin. Hoitovatkaukset sai jäädä. Työtä tuntu olevan kaikkialla mihin katsoi” (mies, 28).

”Mä aloin miettimään, et mitä mä oon tänne tullu tekemään, et en mä oo tänne tullu tekeen töitä, että ittee mä oon tänne tullu hoitamaan, että ei tää voi mennä näin, että ei jää sitte aikaa itelleen” (nainen, 26).

”Töitä tehään lyhyitä pätkiä kerrallaan. Kun ehitään työkalut järjestää, niin ne täytyy jo kerätä paikoilleen ja painua johonki istuntoon” (mies, 32).

”Mä valitsin nimenomaan tän sen takia, et tää on lääkkeetön, mut täällon annettu mielialalääkkeitä ja tollasii. Puhutaan, et yritetään ajaa niin nopeesti kun mahdollist alas, sit annetaan kuitenkin lääkkeitä. - - Sillon mä päätin lähteä” (mies, 32).

Kuntoutuksen tärkeimpiä tavoitteita ovat yksilön persoonallisuuden muuttuminen ja ympäröivään yhteiskuntaan sosiaalistuminen. Tavoitteiden saavuttamisessa nojaututtiin joskus ihmisarvoa alentaviin ja yksilön vapautta rajoittaviin menettelytapoihin. Yhteisöorganisaatiossa oli huonoa ilmapiiriä ja huonoa vointia aiheuttavia epäkohtia. Havaittuihin epäkohtiin ei kuitenkaan voinut tai uskaltanut puuttua eikä vaikuttaa itseä koskeviin asioihin riittävästi. Kun ei voinut vaikuttaa, oli parempi lähteä.

“Ihminenhän on laumaeläin. Se tarvii tukea ja turvaa ja semmosta, että jos ruvetaan sitä vapautta rajoittamaan, niin ihminen kokee sen... tulee silleen mollatuks. - - Saattaa hankkiutua hankaluuksiin, jos alkaa selventämään epäkohtia. - - jotkut ottaa asiakseen saunalla käyneen ojentamisen, ne ei pysty puhumaan rauhallisesti, antamaan palautetta rauhas. - - Ihmisellä on varsinkin negatiivisen palautteen suhteen tietty kiintiö, mitä pystyy ottamaan vastaan. Jos aletaan huutamaan, lukot päälle saman tien. Mitään ei mee jakeluun. - - oli mitä tahansa, niin mitään ei olla... toiset oppilaat tai addiktit - - mitätöimään tätä ihmistä” (mies, 32).

Toipumisohjelman yksi keskeinen tavoite on myös luopuminen. Aina luopuminen ei onnistunut tai menneestä luovuttamiseen ei ollut edes halua.

“Siihen luovuttamiseen. Pitäis luovuttaa kaikki entinen. Se on asia, mitä mä en pysty, enkä halua tehdä. En mä halua luovuttaa kaikkee, siillon kuitenkin niin paljo siteitä. Jo pelkästään lasten kautta ja muutenkin. - - kaikki ne tyypit, mitä mä tunnen. - - En mä halua niistä kaikista luovuttaa” (mies, 34).

Yhteiskunnalliset lähdön syyt. Yhteiskunnallinen taso näyttäytyi aineistoissa kahdessa merkityksessä: keskeyttäneiden sosiaalisen todellisuuden rakenteina ja yhteiskunnan palvelujärjestelmän toimintalinjauksina. Sosiaalisen todellisuuden rakenteissa olennaisia piirteitä olivat naisilla omat lapset, jotka oli pitänyt jättää yhteisön ulkopuolelle. Myös tiukka sitoutuminen parisuhteeseen läheisriippuvuutena sai jotkut keskeyttämään kuntoutuksen.

“Ei se [äitiys] oo ihan pimennossa mun päässä. - - Yhdessä vaiheessa mä olin täällä ainoa, jolla oli lapsia - - ei nuo voi tietää, miltä tuntuu, kun oma lapsi viedään pois. Sitte täällä on ollu isä, jolla on lapsia. Mun mielestä äidin ja lapsen suhde on semmonen. - - se on eri asia, kun äiti on erossa lapsesta, kuin isä on erossa lapsesta. - - Mä äitinä olen täällä... ei se vaan toimi. - - Ja mä oon aina tullu miesten kanssa toimeen - - vaikka on ollu niin kurja elämä ja niin kurja aviomies, niin - - en mä koe sitä mitenkään hankalaksi” (nainen, 22).

Osan sai palaamaan omaan porukkaan pohjakokemuksen puuttuminen eli huumeysteisestä edelleen löytyvät, vaikka ajoittaisetkin positiiviset kokemukset, osa sukkuloi yhteisön ja kentän välillä. Näissä sosiaalisen todellisuuden rakenteissa käyttäjä saattoi suostua kuntoutukseen lähinnä miellyttääkseen läheisiään ja perhettään. Henkilökohtainen motivaatio kuitenkin puuttui.

“Mullon loppunu samaistumisen kokemukset... mä pystyn samastumaan johonki ahdistukseen, mutta siihen käyttöosastoon ja tämmöseen, että mitä tehdään sen takia, että halutaan piikki - - tällasiin juttuihin mulleioo harmainta aavistustakaan” (mies, 34).

“Kun mä olin eka kerran täällä, niin kyl mulla oli tarkoitus ruveta hoitaan itteeni... mulloli paljon pääsääntöisesti herooinista tullu velkoja... ne pyöritti ajatuksia kenttäaikaseen touhuun. - - en saanu etäisyyttä vetämiseen... ei ollu sielunrauhaa. - - se vaan ajautu siihen, et vaik tuli uudelleen tänne, ni se oli pakon sanelema juttu. En mä pystyny enää siellä kotipaikkakunnalla olemaan... kun mä jouduin toisen kerran pois täältä, mä sain hoidettuu ne velat. Sit mä muutaman kuukauden tsemppailin ja viuhkosin - - ja sit mä tajusin, et se - - ei anna mulle mitään. Sitä rupes miettimään, et mitä se elämä on... mä kyl heti löysin oman paikkani sieltä kamamaailmast - - sielleioo kummiskaan ketään eikä mitään” (mies, 28).

Palvelujärjestelmän suunnasta katsottuna käyttäjän oli pitänyt valita kahden huonon vaihtoehdon välillä: joko yhteisöön lähteminen tai vankila ja avustusten katkaiseminen. Tällöinkin oma motivaatio saattoi olla varsin vähäinen. Kuntoutus saattoi keskeytyä myös sosiaalitoimen rahoituksen loppumiseen, vaikka käyttäjällä olisi ollut halu jatkaa loppuun.

“Lähen takas Hämeenlinnaan [vankilaan], kun siellä pystyy käyttään” (nainen, 32).

“Ikävänä asiana tuli tieto siitä, ettei kaupunki maksa 4-vaihetta. Vituttaa. Olen kuitenkin ajatellut, että tällä kokemuksella on tarkoitus. Se valmistaa ottamaan vastaan ja hyväksymään elämän ikäviä tosiasioita” (mies, 26).

Yhteenotto. Syyskuun 1998 ja huhtikuun 1999 välisenä aikana kuntoutuksen keskeytyminen oli ollut yleistä. Tämä selittynee sillä, että yhteisössä elettiin toiminnan alussa ajoittain ristiriitojen ja hajanaisuuden vaihetta eivätkä käytännöt ja säännöt olleet vakiintuneet. Tulokkaiden oli vaikea sopeutua paikkaan, joka vielä haki toimintatapojaan. Myös oppilasyhteisö oli kehittymätön. Uusien oppilaiden tulo aiheutti sekaannusta ja siihen reagoitiin rikkomalla käytäntöjä ja sääntöjä. Myöskään arjen toiminnot eivät sujuneet, koska oppilaita oli vähän. Arjesta huolehtimiseen meni suhteettomasti aikaa eikä kiireistä työrytmiä jaksettu, kun itsen hoitamiseen jäi liian vähän aikaa. Kun yhteisö kehittyi vakaammalle tasolle, kuntoutukseen oli vaivattomampaa kiinnittyä. Myös tulokkaat kunnioittivat yhteisiä sääntöjä, kun vanhemmat oppilaat eivät enää kyseenalaistaneet niitä.

Vielä huhtikuussa 1999 lähes 75 % yhteisöön tulleista keskeytti kuntoutuksen. Keskeyttäminen tapahtui naisilla keskimäärin 1,5 kuukauden, miehillä 3,5 kuukauden jälkeen. Tavallista oli, että yhteisöstä lähdettiin 1-3 viikon jälkeen. Keskeytykset olivat yhteydessä yhteisön kehitysprosessiin. Mitä vakiintuneempia yhteisön säännöt, käytännöt sekä toiminnot olivat ja mitä vakaampi yhteisön ilmapiiri oli, sitä pienempi oli keskeytysprosentti. Käsitystä vahvistaa se, että toukokuussa 2000 keskeytysprosentti oli enää hieman yli 20. Ennen keskeyttämistä naiset viihtyivät yhteisössä jo lähes 4 kuukautta, miehet lähes puoli vuotta.

Pidentyneet kuntoutusajat ja alhaisempi keskeytysprosentti osoittavat, että yhteisön toiminta oli alkanut vakiintua. Yhteisö pystyi nyt tarjoamaan kuntoutusta, jollaista oppilaat olivat tulleet hakemaan. Yhteisön toiminnan vakiinnuttua entisestään keskeytysprosentti pieneni edelleen. Valtaosa keskeytyksistä tapahtui vieläkin muutaman viikon kuluttua kuntoutuksen aloittamisesta, jolloin hoitosopimusta ei oltu vielä allekirjoitettu eikä yhteisöön kiinnitytty. Tästä voi tehdä johtopäätöksen, että yhteisöön tullessa ei oltu tarpeeksi motivoituneita. Jos oma halu ja motivaatio toipumiseen puuttuvat, kuntoutukseen sitoutumisen ennuste ei voi olla hyvä.

Sitoutumismotivaation puuttumisen voi toiseen hoitopaikkaan lähteneillä tulkita johtuvan siitä, että tiukkoihin sääntöihin ja kuriin nojautuva yhteisö ei voi auttaa kaikkia huumeongelmaisia. Toisia auttaa yksilöllisempi hoito-ote. Vastaperustetussa Mikkeli-yhteisössä ei keskitytty riittävästi yksilöihin, vaan yhteisön toiminnan ylläpitämiseen ja edistämiseen. Erilaisten yksilöiden erilaisien ongelmien hoitamiseen tarvitaan kuitenkin erilaisia tapoja.

“Mun mielipide on se, että vaikka Mikkeli-yhteisö on helvetin hyvä, niin ei tääkään voi kaikkia auttaa” (mies, 34).

Kentälle lähteneillä motivaation puuttumisen voi tulkita johtuneen siitä, että huumeet tarjosivat vielä positiivisia kokemuksia ja käyttöä haluttiin jatkaa. Elämälle ajateltiin vielä saatavan merkitys ryhmästä, joka oikeuttaa huumeet ja olemassaolon sekä tarjoaa elämänprojekteja. Huumemaailma näyttäytyi edel-

leen maailmana, jossa saattoi tuntea sosiaalista yhteenkuuluvuutta muiden käyttäjien kanssa. Huumeryhmittymässä koettiin vielä sosiaalista hyväksyntää sekä tukea minäkäsitykselle ja identiteetille. Huumeidenkäyttöä pidettiin vielä mielekkäänä toimintana. Arjen sosiaalisen todellisuuden rakentamiselle ei ollut tarvetta hakea toisenlaisia keinoja. Juuret olivat vielä niin syvällä huumemaailmassa, että normaalielämään paluu ja yhteiskuntaan uudelleen juurtuminen ei vielä ollut mahdollista.

11 UUDELLEEN JUURTUNEET

Pitkäkestoiseen huume kuntoutukseen sitouduttuaan huumeidenkäyttäjä on tehnyt uuden valinnan. Käyttäjä on valinnut huumeettoman elämän ja normaaliuden huumeidenkäytön sijaan. Nuoruuden valinnan, huumeiden, tilalle tulee yhteisössä uusi valinta, irrottautuminen. Yhteisössä yksilön käyttäytymistavat sekä asenteet, arvot ja normit alkavat muovautua uudelleen.

Yhteisön päivittäisiin toimintoihin osallistuminen edistää yksilön muutosta. Osa muutokseen tähtäävistä toiminnoista ja interventioista suunnataan yksittäiseen yksilöön suorasti, osa epäsuorasti koko yhteisön kautta. Suorat interventiot ovat henkilöstön tai vertaisryhmän jäsenten suunnittelemissa. Ne johtuvat yksilön käyttäytymisestä. Esimerkkeinä suoraan yksilöön vaikuttavista interventioista ovat erilaiset ryhmät ja kokoukset sekä henkilöstöltä tai muilta oppilailta saatava henkilökohtainen neuvonta ja opastus, kuten ojennukset, konfrontaatio ja positiivinen vahvistaminen. Yksilöön epäsuorasti vaikuttavat interventiot ovat yleensä ennalta suunnittelemattomia. Ne tapahtuvat päivittäisissä vuorovaikutustilanteissa. Oppilaiden edellytetään olevan toistensa tukena, korjaavan ja ohjeistavan toisia oppilaita sääntöjä ja käytäntöjä noudattaen ja turvallisesti, roolimallina toimien sekä sosiaalisesti hyväksyttävien tapojen mukaisesti. Esimerkkejä näistä interventioista ovat henkilökohtaiset paljastukset stoo-reissa, ajatusten ja tunteiden jakaminen tunneryhmissä, työtehtävien muutokset tai siirtyjäiset.

Jotkut toiminnot ja interventiot riippuvat yhteisön tarpeista: tiettyjä kokoontumisia järjestetään, kun on tiedotettava tärkeistä asioista, kun yhteisön sääntöjä ja käytäntöjä on rikottu tai yhteisön tila näyttää huonolta. Esimerkiksi päivittäiset kokoukset, ryhmät, työtoiminnot ja ruokailut on suunnattu kaikille, eivätkä ne riipu mistään tietystä tapahtumasta tai ongelmasta. Niiden vaikuttavuus perustuu osallistumiseen.

Vertaisryhmän mukanaolo parantaa toimintojen ja interventioiden merkitystä riippumatta siitä, onko ne suunnattu yksittäiseen yksilöön tai koko yhteisöön. Yksittäiset yksilöt, vertaisryhmä ja koko yhteisö ovat kuitenkin vastuussa yhteisön edistymisestä. Toisaalta koko yhteisö on vastuussa yksittäisten yksilöiden edistymisestä ja sitoutumisesta. Yhteisöön sitoutuminen on yhteydessä kuntoutusohjelman vaiheisiin sekä yksilön sosiaaliseen ja psyykkiseen muutokseen. (Ks. mm. De Leon 2000; Mc Dowell & Spitz 1991.)

Kuntoutusvaiheiden merkitys yksilöllisissä toipumisprosesseissa. Yhteisön odotukset oppilaan osallistumisesta, sitoutumisesta ja reaktioita kohtaan muuttuvat kuntoutuksen vaiheiden myötä. Kuntoutuksen edetessä oppilaan odotetaan toimivan sekä suoriutuvan tehtävistään vastuullisemmin ja itsenäisemmin. Edistymistä arvioidaan jatkuvasti yksilölliset tekijät huomioiden. Mikäli oppilaalle aiheutuu seuraamuksia sääntöjen ja käytäntöjen rikkomisesta, yhteisö pyrkii muuttamaan vääränlaista käyttäytymistä tukien yksilöä muutoksessa. Yhteisön ja vertaisryhmän taholta tulevat vaatimukset kovenevat ohjelman edetessä. Sanktiot ovat monimutkaisempia, konfrontalisempia ja kriittisempiä, mutta samalla ohjaavampia ja tukevampia. Tätä perustellaan sillä, että kuntoutuksessa pidempään ollut on jo sisäistänyt ohjelman periaatteet. Mikäli oppilasta joudutaan silti vastuuttamaan, hänen käyttäytymisensä ja asenteensa sekä toipumisensa ovat ehkä taantuneet eikä edistymistä tapahdu. Vastuutukset on suunniteltu kannustamaan persoonallisen kasvun jatkumisessa. Tilanne on sama, jos yksilö palaa yhteisöön retkahduksen jälkeen. (Ks. mm. De Leon 2000; Isohanni 1986; Murto 1997; Niemi ym. 1993.)

Aluksi oppilaan yhteisöön sitoutuminen on varovaista ja hän osallistuu rajoittuneesti toimintoihin. Vähitellen sitoutuminen ja osallistuminen tulevat kokonaisvaltaisemmiksi. Kuntoutuksen edetessä oppilas alkaa asteittain irrottautua yhteisöstä. Hänen sitoutumisensa yhteisön ulkopuoliseen maailmaan lisääntyy. Käsitukset itsestä ja omasta identiteetistä muuttuvat sitoutumisasteen muuttuessa. Kyse on negatiivisten sosiaalisten mielikuvien ja oikeiden tunteiden tiedostamisesta sekä muutoksista itsekontrollissa. Sitoutumisaste heijastaa sosiaalista ja psykologista muutosta eli sitä, miten oppilas osaa käyttää yhteisöä hyödykseen oppiessaan vertaisryhmältä ja kantaessaan vastuuta koko yhteisön edistymisestä.

Myös uuden käyttäytymisen, arvojen ja asenteiden oppiminen ja sisäistäminen tapahtuvat asteittain. Käyttäytymisen alueella sisäistäminen alkaa niin, että oppilas noudattaa sääntöjä ja pysyy uskollisena yhteisön normeille ja odotuksille vain välttääkseen seuraamukset ja kadulle tai vankilaan palaamisen. Sitoutuminen on tällöin tavallaan kuuliaisuutta. Ainoastaan toisten kanssa tehtyihin sopimuksiin ja ulkoisten seuraamusten välttämiseen perustuvan oppimisen seurauksena saattaa kuitenkin olla sääntöjen rikkominen ja mahdollisesti kuntoutuksen keskeyttäminen. Sosiaalisten suhteiden alueella sisäistäminen perustuu kuntoutuksen alussa oppilaan subjektiivisiin kokemuksiin ja odotuksiin. Sosiaaliset suhteet perustuvat oppimiskokemuksiin: toisilta saa apua ja eristyneisyyden tunne alkaa vähetä.

Kun oppilas on alkanut kiinnittyä yhteisöön, hän noudattaa ohjelmaa voidakseen jatkaa yhteisössä oloaan ja vertaissuhteitaan siellä tai vain ylläpitääkseen parempaa elämäntilannettaan. Käyttäytymisen alueella sisäistäminen etenee niin, että oppilas pyrkii toimimaan sääntöjen mukaisesti saadakseen vertaisryhmän hyväksynnän. Tällainen mukautuminen kuitenkin rajoittaa muutoksen sisäistämistä. Yksilön subjektiiviset kokemukset ja odotukset ovat yhteydessä omiin valintoihin ja erityisesti tarpeeseen saada kokea kuntoutuksen loppuun käymisen ilo. Oppilas on kuitenkin alkanut sisäistää kuntoutuksen päämäärän: vertaisryhmään ja yhteisöön sosiaalistumisen ja toipumisen. Tavoite perustuu hänen subjektiiviseen tarpeeseensa ja muutoshalukkuuteensa. Oppilas alkaa kuntoutuksen keskivaiheesta alkaen saada henkilökohtaista hyötyä

sosiaalisista suhteista. Hän oppii samaistumaan toisiin oppilaisiin ja pystyy sitoutumaan sosiaalisiin suhteisiin. (Ks. mm. De Leon 2000; Murto 1997.)

Kuntoutuksen loppuvaiheessa oppilas tavallaan sitoutuu omaan muutokseensa. Sitoutuminen perustuu subjektiivisiin kokemuksiin todellisesta muutoksesta. Sitoutumisvaiheessa oppilas noudattaa sääntöjä ollakseen roolimalli nuoremmille oppilaille. Roolimallina toimiminen edistää hänen omaa muutostaan. Sitoutuessaan muutokseensa oppilas saavuttaa henkilökohtaista hyötyä: sääntöjen ja järjestyksen noudattaminen tekee elämän helpommaksi. Oppilas oivaltaa kuitenkin, että persoonan muutos on jatkuva prosessi, joka jatkuu yhteisöstä lähdön jälkeen. Kuntoutuksen aikaiset sosiaaliset suhteet ja välittäminen ovat vastavuoroisia. Oppilas oppii käsittelemään haavoittuvuuttaan ja defenッセjään sekä samaistumaan toisiin. Hän oppii ymmärtämään ja hyväksymään vertaisryhmän jäseniä sekä tuntemaan empatiaa heitä kohtaan. Oppilas oppii myös olemaan esimerkkinä toisille eri rooleissa ja kuntoutukseen sitoutumisessa. Muutosmotivaatio on sisäistä ja heijastaa huumeriippuvuuteen liittyvien persoonallisuuden ongelmien ja väärän käyttäytymisen myöntämistä ja hyväksymistä. Käsitys kuntoutuksen toimivuudesta vahvistuu muutoksekokemusten myötä. (Ks. mm. Koski-Jännes 1998; Murto 1997; Saarnio ym. 1998; ks. myös Holopainen 1999; Klingemann 1991; Lindberg 1998.)

Oikea elämä ja toipuminen ovat usein vastakohtaisia verrattuna oppilaan aiempaan ajatteluun sekä käsityksiin huumeidenkäytöstä, itsestä ja maailmasta. Yhteisössä vaaditaan käyttäytymisen muutosta, joka on ristiriidassa sosiaalisesti poikkeavan tai häiriintyneen käytöksen kanssa. Muutoksen sisäistyminen alkaa, kun oppilas alkaa epäillä aiempia käsityksiään ja asteittain korvata vanhat ajattelumallinsa uusilla. Sisäistyminen etenee, kun uusi käyttäytyminen toistuu. Oppilas alkaa pitää yhteisön vaatimuksia helppoina ja näkee sekä säännöt että muutoksen positiivisesti. Kun opituista asioista tulee luonnollinen osa toimintatapaa, oppilas on edennyt toipumisessaan eksternaalisesta internaaliseen eli sisäistäminen on tapahtunut. Sisäistämisen myötä oppilas pystyy ensin muuttamaan käyttäytymistään. Myöhemmin myös asenteet, arvot ja normit alkavat muuttuvat; lopullinen persoonan muutos voi alkaa. (Ks. De Leon 2000; Isohanni 1986; Murto 1997.)

Toisinaan käy kuitenkin niin, että sisäistämisessä ja toipumisessa ei näytä tapahtuvan edistymistä. Tämä voi johtua joko oppilaan kognitiivisten taitojen tai psyykkisten tekijöiden rajoittuneisuudesta tai kuntoutusohjelmasta. Oppilas saattaa esimerkiksi tuntea itsensä jo riittävän toipuneeksi. Henkilöstön tai nuorempien oppilaiden suhtautuminen ja asenteet saattavat vahvistaa tunnetta. Toisinaan oppilas ei koe saavansa kuntoutukselta enää mitään, vaan tuntee itsensä ikävystyneeksi eikä näe enää uusia oppimismahdollisuuksia. Oppilas ei huomaa muutosta itsessään ja kuvittelee olevansa valmis lähtemään pois yhteisöstä. Toisaalta oppilas voi pelätä seuraavaan vaiheeseen siirtymistä tai ei halukaan lähteä kuntoutuksen päättymisen lähetessä, koska tuntee itsensä kyvyttömäksi kohtaamaan ulkopuolisen maailman. Toisinaan oppilas voi tuntea epäonnistuvansa uuden oppimisessa tai ei hyväksy oppimista tärkeänä uuden elämän arvona. Voidakseen sitoutua enemmän yhteisöön, oppilaan on oltava valmis sitoutumaan kuntoutuksen seuraavaan vaiheeseen. Oppilas ei saa keskittyä liikaa esimerkiksi ryhmiin tai muihin ulkopuolisiin menoihin, vaan hänen on suoritettava enemmän itsearviointia. Hänen on hyväksyttävä vertais-

ryhmän ja henkilöstön taholta tuleva arviointi ja palaute, koska niiden tarkoituksena on estää toipumisessa taantumista. (Ks. mm. De Leon 2000; Lindberg 1998; ks. myös Koski-Jännes 1998.)

Oppilaan on tunnettava olonsa turvalliseksi sisäistääkseen toimintatavat, jotka johtavat psyykkiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin. Sosiaalisuuteen oppiminen kasvattaa yksilön vastaanottokykyä ja halukkuutta paljastaa todellinen minänsä, mikä johtaa ymmärretyksi ja hyväksytyksi tulemiseen. Primaarisosialisaatioon liittyvä kokemus identifikaatiosta eli samaistumisesta edeltää empatian, myötätunnon ja sitoutumisen kokemuksia. Toipuminen ja kokemukset sosiaalisista suhteista rohkaisevat käyttäytymisen muutokseen, jonka seurauksena itseluottamus vahvistuu ja johtaa toipumisessa etenemiseen ja persoonan muutokseen. Vaikka oppilaan muutokset ovat subjektiivisia, ne ovat myös näkyvästi havaittavissa. Empatian, myötätunnon, ymmärryksen ja hyväksymisen tunteiden näyttäminen toisille on myös osoitus subjektiivisesta muutoksesta. Muutokset yksilössä voivat tuottaa muutoksia muissa vertaisryhmän jäsenissä. Toipuminen ja subjektiivisen oppimisen lisääntyminen vaiheesta toiseen siirtäessä ovat siis antamista ja saamista. (Ks. De Leon 2000; Koski-Jännes 1998; Murto 1997; ks. myös Cohen 1995.)

Toimintatapojen, käyttäytymisen, arvojen ja asenteiden vaiheittainen muutos. Oppilas oppii kuntoutuksen aikana toimimaan sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla. Muutosta tapahtuu myös sosiaalisen vuorovaikutuksen turvallisuudessa ja ennustettavuudessa. Käyttäytymisen uudelleen oppimisessa tärkeintä on se, miten tavat, asenteet ja arvot muuttuvat. Uusien arvojen oppimisen kautta oppilas oppii soveltamaan oikean elämän malleja käytännössä. Tämä tapahtuu yhteisöön sosiaalistumisen kautta. Kun oppilas sosiaalistuu yhteisöön, hänen on mahdollista sosiaalistua myöhemmin yhteiskuntaan. Oppilaassa tapahtuu täydellinen muutos opitun minän kypsytymisen kautta. Oppilas oppii ottamaan vastuun toiminnastaan, säätelämään toimintaansa ja hallitsemaan käyttäytymistään. Hän oppii käyttäytymään aikuisen ihmisen tavoin. (Ks. De Leon 2000; Kaipio 1995; Murto 1997.)

Oppilaan käsitys itsestä liittyy siihen, millaisia odotuksia hänellä on tulevaisuutta kohtaan ja miten hän arvioi voimavaransa suhteessa odotuksiin. Käyttöajan lopulla hän on ehkä ajatellut, että ei kelpaa eikä pysty mihinkään. Ajatukset johtuvat vääristä mielikuvista ja vääränlaisesta tavasta suhtautua itseensä. Yhteisössä väärä minäkäsitys muuttuu. Oppilas oppii asettamaan toisenlaisia tavoitteita itselleen, kun käsitys itsestä ja arvomaailma muuttuvat. Hän oppii vertaisryhmän tuella suhtautumaan optimisesti tulevaisuuteensa. Hän oppii suhtautumaan myös elämän riskeihin uudella tavoin ja pitää niitä uusina mahdollisuuksina ja haasteina, joihin uskoo voivansa vastata. Oppilas oppii, että vääränlainen käyttäytyminen on ollut syynä ongelmiin, ei ympäristö tai toiset ihmiset. (Ks. mm. Aho 1997; Keltikangas-Järvinen 1998.)

Käyttäytymisen muuttumisen ja uusien arvojen ja asenteiden oppimisen myötä oppilas voi psyykkisesti hyvin. Voidaan puhua ajattelutapojen, tietoisuuden, ongelmanratkaisukyvyyn ja päätösten tekotapojen muutoksesta sekä ulkoisten ja sisäisten, omaan oloon vaikuttavien tekijöiden ymmärtämisestä. Vääränlaiset käsitykset muuttuvat todellisiksi käsityksiksi itsestä, muista ja olosuhteista. Oppilas oppii tunnistamaan ja arvioimaan toimintaansa etukäteen sekä tunnistamaan vaihtoehtoja ja tekemään oikeita valintoja. Tunnetasolla on

kyse tunteiden tunnistamisesta. Oppilas kykenee kohtaamaan ja käsittelemään tunteitaan eikä käsittele niitä enää tuhoavalla tavalla. Hän oppii kontrolloimaan käytöstään eikä enää toimi impulsiivisesti. Lisäksi hän oppii ymmärtämään, että tunteet, käyttäytyminen ja ajattelu liittyvät toisiinsa. (Ks. De Leon 2000; Murto 1997.)

Psyykkisen kasvun tavoitteiden saavuttamisen ja persoonan muutoksen edellytyksenä on käyttäytymisen, asenteiden ja tunteiden hallinnan muutos. Ne edellyttävät jatkuvaa itsearviointia. Kun oppilas oppii huomaamaan oman osuutensa syyttämättä muita, hän on oikealla tiellä toipumisessa ja muutoksessa. Muutos voi kuitenkin olla epätasaista; yritykset ja erehdykset vaihtelevat jopa päivittäin. Muutos ei myöskään tapahdu kaikilla oppilailla eikä käyttäytymisen kaikilla osa-alueilla samassa tahdissa. Usein uusi ja vanha käyttäytymismalli kamppailevat: sosiaalinen poikkeavuus, katujen kieli, asiaalliset asenteet ja huumeslangi palaavat toisinaan, varsinkin kuntoutuksen alkuvaiheessa. Oppilaan tunteet ja odotukset heijastavat hänen käsityksiään yhteisön toiminnasta. Käsitteet henkilökohtaisesta muutosprosessista riippuvat myös käyttäytymisen ja asenteiden muutoksen vakaudesta. Muutos riippuu lisäksi siitä, miten oppilas näkee itsensä, mutta se voi riippua myös ulkopuolisista vaikutteista, kuten toisista oppilaista tai henkilöstöstä.

Uusien arvojen ja asenteiden sekä käyttäytymisen oppimiseen liittyy pääseminen yli menneistä epäonnistumisista. Oppilaan on pystyttävä käsittelemään huumeidenkäyttöään ja opittava korvaamaan väärä käyttäytymistyyli hyväksyttävällä. Hänen on myös sitouduttava uusiin käyttäytymismalleihin ja asenteisiin muuttuakseen sekä opittava selviytymään elämästä huumeettomana. Erilaiset roolit ja muilta saatu palaute auttavat uuden käyttäytymistavan oppimisessa. Vertaisryhmä rohkaisee ja vahvistaa yksilöllisiä asenteiden ja käyttäytymisen muutosyrityksiä erehdyksistä huolimatta. Yhteisössä ajatellaan, että jo yrittäminen on muuttumista ja oppilas, joka on innokas yrittämään, on yleensä motivoitunut jatkamaan muutostyöskentelyään. Koko persoonan muutos perustuu eri osa-alueiden - käyttäytymisen, ajattelun, arvojen, tunteiden - pieniin muutoksiin. Kun oppilas huomaa pienet muutokset, hän pystyy sitoutumaan muutosprosessiin entistä enemmän. Tämä helpottaa laajempaa käyttäytymisen ja asenteiden muutosta sekä muutoksen sisäistymistä ja asteittaista kehittymistä uudeksi elämäntyyliseksi ja identiteetin muutokseksi. (Ks. De Leon 2000; Kaipio 1995; Murto 1997.)

Yhteisön struktuuri muodostuu tavoista suhtautua sosiaaliseen tietoiseen toimintaan. Tästä muotoutuu yhteisön sosiaalinen ryhmä, yleistetyt toiset, joka antaa oppilaalle yhteneväisyyden. Kun oppilas saavuttaa tämän kokonaisuuden, hän sosiaalistuu yhteisöön. Yleistyneiden toisten kiteytyttyä oppilaan tietoisuudessa, hänen ulkoinen ja sisäinen todellisuutensa kohtaavat. Oppilaasta alkaa tulla yhteiskunnallisesti toimintakykyinen subjekti. Oleminen yhteisössä sisältää jo sinällään prosessin, joka muuttaa subjektiivista sosiaalista todellisuutta ja identiteettiä. Subjektiivisen todellisuuden ja identiteetin muuttuminen ei ole mahdollista ilman vertaisryhmää - merkityksellisiä toisia. (Ks. Mead 1964; Siljander 1997; Sutinen 1997; ks. myös Kaipio 1995; Peltonen 1997.)

Yhteisössä kaikki sosiaalinen kanssakäyminen liittyy vertaisryhmään. Kun uusi todellisuus on sisäistynyt, oppilaalla voi olla suhteita ulkopuolisiin, mutta ei edeltäviin merkityksellisiin toisiin - huumeryhmittymään. Tästä on kyse sii-

nä, kun huumeita käyttävistä kavereista irrottaudutaan kokonaan kuntoutuksen alussa. Yhteisössä tapahtuvassa sosialisatiossa menneisyys tulkitaan uudelleen. Todellisuusperusta on nykyisyydessä. Huumeista menneisyyttä ei kuitenkaan kielletä, mutta sitä ei pyritä ymmärtämään eikä muuttamaan. Tähän perustuu muun muassa se, että oppilas kertoo elämäntarinansa koko yhteisölle. Mitään ei salata, mutta rankimmistakaan kokemuksista ei pidetä meteliä. (Ks. Bauman 1997; Berger & Luckmann 1994; De Leon 2000.)

Persoonallisuuden vaiheittainen muutos. Oppilaan ydinminä on muodostunut perimän ja kypsymisen kautta. Opittu minä puolestaan on muovautunut ympäristön, sisäistämisen ja kasvamisen yhteisvaikutuksesta. Identiteetti taas on minän kokonaisuus, jonka osia ovat mielikuva itsestä ja minäkäsitys. Ydinminä on ainutlaatuinen ja riippumaton oppilaan kyvyistä tai menneisyydestä. Opittu minä viittaa siihen, minkä oppilas on sisäistänyt ympäristöstään ja mikä on muodostunut hänen persoonansa piirteiksi perimän antamien rajojen puitteissa. Identiteetin rakentuminen perustuu ydinminän ja opitun minän väliseen vuorovaikutukseen. (Ks. mm. Dunderfelt 1997; Keltikangas-Järvinen 1998.)

Yhteisössä oppilaan uuden sosiaalisen identiteetin voidaan ajatella muovoutuvan ja kehittyvän vertaisryhmän ja yhteisön kautta. Yksi yhteisön toiminnan peruseriaatteista on palaute, joka auttaa toipumisessa. Oppilas luo käsitystä itsestään vertaamalla itseään muihin ja muilta saamansa palautteen kautta. Palaute lisää yksilön itsetuntemusta ja toimii identiteetin muovaajana. Konfrontaation sekä negatiivisen ja positiivisen palautteen avulla oppilas alkaa muovata uutta käsitystä itsestään. Yksilön itsetuntemus kasvaa ja kehittyy. Yhteisössä toipuminen on vuorovaikutuksellista. Vanhempi oppilas on esimerkiksi nuoremmalle: nuorempi oppilas saa vahvistusta toipumiselleen nähdessään vanhemman etenevän ja onnistuvan toipumisessaan. Vanhempi oppilas kokee toisaalta oppivansa nuoremmalta kuunnellessaan tämän kertomuksia sekä seurataksaan ja ohjateksaan tätä. Vanhempi oppilas saa vahvistusta käsityksilleen uudesta elämästä: kun näkee nuoremmen toimivan virheellisesti, usko oikeaan toimintaan vahvistuu. Oppilas ymmärtää, että vanhoihin käyttäytymismalleihin palaaminen on tuhoisaa. (Ks. mm. Aho 1997; Keltikangas-Järvinen 1998.)

Oppilas muuttuu sosiaalisesti ja psyykkisesti, kun paneutuu täydellisesti yhteisöelämään. Toipuminen ja elämäntyylin muutos tapahtuu oikean elämän oppimisessa. Tämä tarkoittaa juuri toimintoihin ja rooleihin osallistumista ja niiden avulla tapahtuvaa uusien arvojen ja ajattelutapojen sekä toipumisprosessin sisältöjen sisäistämistä. Täyden osallistumisen seurauksena on identiteetin muutos. Persoonaksi, sosiaaliseen toimintaan kykeneväksi ja oman kasvun subjektiksi kasvaminen toteutuu yhdessä toisten subjektien kanssa. Persoonan muutoksen lähtökohtana on yhteisöllisyyden tunteen kautta syntyvä luottamus siihen, että voi itse vaikuttaa elämäänsä ja sitä määrittäviin olosuhteisiin. Lähtökohtana on myös uusien mahdollisuuksien ja vaihtoehtojen löytäminen. Oppilas joutuu kuitenkin refleктоimaan ja arvioimaan uudelleen entisiä toimintatapojaan, joille uutta toimintaa ohjaavat uskomukset perustuvat. (Ks. De Leon 2000; Murto 1997; ks. myös Kaipio 1995.)

Muuttunut käsitys itsestä on avaintekijä identiteetin muutoksessa. Yhteisössä identiteetin muutosprosessi etenee kolmen vaiheen kautta: vanha identiteetti hylätään, uusi identiteetti rakennetaan ja uutta identiteettiä kehitetään. Ensimmäisessä vaiheessa oppilas tunnistaa negatiiviset käsitykset itsestään ja

hyväksyy todelliset tunteensa ja ajatuksensa. Tunne muutoksesta vahvistuu, kun oppilas huomaa toisten ymmärtävän ja hyväksyvän myös hänen epäaidon minänsä. Toisessa vaiheessa uuden identiteetin elementti on se, että oppilas tunnistaa ja hyväksyy positiivisen käsityksen itsestään. Muutos tapahtuu onnistumisen elämysten kautta eri rooleissa toimiessa. Kolmas vaihe on yhteydessä yksilöllisiin kokemuksiin ja yhteisön ulkopuolisiin sosiaalisiin rooleihin sitoutumiseen. Kun oppilas on saavuttanut toipumisessa asetetut päämäärät, hän on valmis jatkamaan identiteetin muutosprosessia kuntoutuksen jälkeenkin. (Ks. mm. De Leon 2000; Murto 1997.)

Olennaista persoonallisuuden muutosprosessissa on se, miten oppilas itse näkee ongelmansa, kuntoutuksen tarpeensa sekä kuntoutuksen toimivuuden. Nämä ovat yhteydessä siihen, kuinka oppilas pystyy kiinnittymään toipumisprosessiin. Onnistumisen elämykset ja edistyminen ovat puolestaan yhteydessä siihen, miten oppilas näkee muuttuvansa. Muutos minäkäsityksessä on jatkuvan identiteetin muutosprosessin perusta. Koko persoonan muutos on oppilaan käyttäytymisen, kognitioiden, emootioiden, kokemusten ja odotusten muutoksen yhdistämistä. Usko muutokseen vahvistuu, kun oppilas huomaa harjoitteiluissa käydessään käyttäytyvänsä eri tavoin myös entisessä elinympäristössään, suhtautuvansa eri tavoin entisiin käyttäjäkavereihinsa sekä uusiin ystäviin ja mahdolliseen perheeseen. (Ks. mm. De Leon 2000; Mc Dowell & Spitz 1999; Murto 1997.)

Voisi ajatella, että oppilaan koko elämä saa uuden suunnan persoonallisuuden muuttumisen myötä. Oppilas kypsyy vastaanottamaan uusien elämänvaiheiden tuomat uudet haasteet ja suhtautumaan stressitilanteisiin kypsällä tavalla. Itsen hyväksyminen ja identiteetin muuttuminen helpottavat takapakien sietämistä. Oppilas ei enää pidä elämän riskitekijöitä ylitsepääsemättöminä, hallitsemattomina ongelmina, jotka on ennen ratkaistu päihteillä. Hän oppii ottamaan ne vastaan haasteina, jotka voitetaan. Oppilas löytää oikean minänsä ja oppii, että ei olekaan epäonnistunut. Hän ei enää mieti, kuka on huumeita käyttäessään ollut. Kuntoutuksen aikana tapahtuu kuitenkin muutos vain opitussa minässä. Peruspersoonallisuutta eli ydinminää ei pyritäkään muuttamaan. (Ks. Berger & Luckmann 1994; De Leon 2000; Dunderfelt 1997; Harris 2000; Hurme 1981; Murto 1997; Niemelä 1999; Perttula 1996; Rönkä 1992, 1996.)

Tutkimukseni kolmannen tutkimuskysymyksen "*millainen sosialisatioprosessi yhteisökasvatuksellinen huumeekuntoutus on?*" tarkoituksena oli selvittää, millainen sosialisatioprosessi yhteisökasvatuksellinen huumeekuntoutus on keskittyen vaikeasti päihderiippuvaisten narkomaanien yksilöllisiin toipumisprosesseihin yksilö- ja vertaisryhmätasolla. Johtopäätöksinä arvioin tärkeimmän tutkimuskysymykseni osalta empiiristen tutkimushavaintojeni yhteyksiä aiempaan tutkimustietoon.

Huumeidenkäyttöä lopetettaessa oppilaan sosiaaliset suhteet ovat alkaneet muuttua. Merkittävin muutos on tapahtunut suhteessa muihin käyttäjiin. Huumeista irrottautumisen haluun on liittynyt arjen todellisuuden kohtaaminen ja tarve löytää uusi merkitys elämälle. Kuntoutuksen alussa yhteisö astuu huumeiden tilalle. Yhteisöstä tulee perhe, jossa henkilöstö korvaa vanhemmat ja vertaisryhmä sisarusten vertaisryhmän. Oppilas saa mahdollisuuden myönteisiin, korjaaviin ihmissuhdekokemuksiin. Hän saa hyväksymistä, rakkautta ja arvostusta, mutta jatkuvasti myös suoraa ja rehellistä palautetta. Henkilöstö ja

vertaisryhmä ovat merkittävä tuki yhteisöön sosiaalistumisessa. Heidän tuellaan opetellaan aluksi arjen perusasioita henkilökohtaisen hygienian hoitamisesta alkaen. Vertaisryhmän tuki on erityisen merkittävä, kun opetellaan solmimaan ja ylläpitämään oikeanlaisia sosiaalisia suhteita. Kasvaakseen ja oppiakseen sekä sosiaalistuakseen huumeiden käytön ulkopuolisille sektoreille oppilas tarvitsee merkityksellisiä toisia. Selviytymisen kannalta merkityksellisiä toisia ovat yhteisössä vertaisryhmän jäsenet. (Ks. mm. Bauman 1997; Berger & Luckmann 1994; Herbert 2002; Morgan 1999; Parsons & Bales 1955; Ribbens 1994.)

Vertaisryhmä huolehtii oppilaasta, mutta myös konfrontoi negatiivisista asioista tavoitteenaan herättää tietoisuus ja katkaista negatiiviset käyttäytymistai ajattelumallit. Huolenpidolla ja konfrontoinnilla pyritään korjaamaan aiempien loukkauksien ja varhaisen deprivaaation aiheuttamia käytöshäiriöitä ja tarjoamaan tunne muutosmahdollisuudesta. Oppilaan eristyneisyys vähenee ja tunne vertaisryhmän jäsenyydestä vahvistuu. Tämä puolestaan kannustaa toipumisprosessiin sitoutumisessa ja edistää toipumista. (Ks. Alheit 1994; De Leon 2000; Järvinen & Jahnukainen 2001; Murto 1997.)

Oppilaan ja yhteisön välillä tapahtuu jatkuvaa sosiaalista vuorovaikutusta. Oppilas saa toisinaan rangaistuksia, toisinaan palkintoja. Se, miten oppilas kokee rangaistukset ja palkinnot, on yksilöllistä. Jos oppilas saa käyttäytymisestään negatiivista palautetta, hän saattaa tuntea pettymystä, arvottomuutta, epäonnistumista ja syyllisyyden tunteita. Kun oppilas muuttaa asenteitaan ja käyttäytymistään ja toimii uudella tavalla, hän saa positiivista palautetta. Oppilaan itseluottamus ja -kunnioitus lisääntyvät. Vahva itseluottamus ja -kunnioitus auttavat suoriutumaan normaaliyhteiskunnan vaihtelevista säännöistä. Yhteisön sosiaaliset suhteet ja huolenpidon kokemukset ovat olennaisia myös muodostettaessa suhteita ei-käyttäviin ihmisiin kuntoutuksen jälkeen. Yhteisössä sitoutuminen on liittymistä tiettyihin yksilöihin, esimerkiksi isosisaruksiin, mutta samalla liittyminen on kollektiivista kiinnittymistä laajempaan yhteisöön. Sosiaalistuminen laajempaan yhteisöön auttaa oppilasta vastustamaan vääränlaisten vertaisryhmien vaikutusta kuntoutuksen jälkeen. Yhteisöön kiinnittyminen ja sosiaalistuminen auttavat oppilasta käyttämään ihmissuhteita positiivisesti hyväkseen kriisi- ja stressitilanteissa, jotka ilman toimivaa sosiaalista verkostoa saattaisivat johtaa retkahdukseen. Oppilas osaa ylläpitää raittiutta niissäkin tilanteissa ja olosuhteissa, jotka aiemmin olivat syynä huumeiden käyttöön. (Ks. mm. De Leon 2000; Murto 1997.)

Vertaisryhmän merkitys toipumisessa perustuu sosiaaliseen vertaamiseen. Tällä tarkoitetaan itsestä oppimista vertaamalla itseä toisiin. Vertaisryhmää käytetään apuna muun muassa sosiaalisten normien oppimisessa ja sosiaalisten taitojen kehittämisessä. Yhteisön jäsenyys edistää oppilaan tapaa luokitella itseään oikealla tavalla ja vahvistaa hänen itsetuntoaan. Luokitellessaan itsensä yhteisön vertaisryhmän jäseneksi oppilas vahvistaa identiteettiään ei-käyttävänä, toipuvana yksilönä. Hän omaksuu ensin vertaisryhmän, seuraavaksi koko yhteisön normit ja ihanteet ja haluaa noudattaa niitä. Myöhemmin hän haluaa noudattaa näitä normeja ja ihanteita myös yhteiskunnan jäsenenä. Useimmiten oppilas tosin sisäistää lopullisesti oikeat toimintatavat ja yhteiskunnan arvot ja normit vasta kuntoutuksen jälkeen normaalielämään palattuaan. (Ks. Bauman 1997; Corsaro 1997; Dunderfelt 1997; Harris 2000; Murto 1997; Niemelä 1999.)

Oppilaan sosiaalistuminen yhteisöön sekä sitoutuminen merkityksellisiin toisiin - vertaisryhmään - vahvistaa persoonallisuuden muutosta molemminpuolisesti. Pienempiin ryhmittymiin sitoutuminen [isosisarus] toipumisprosessin alussa auttaa kiinnittymään yhteisöön. Toisaalta liittyminen aluksi yleistettyihin toisiin [yhteisöön organisaationa] saattaa asteittain vähentää oppilaan pelkoa muodostaa suhteita merkityksellisiin toisiin [vertaisryhmän yksilöihin]. (Ks. Bauman 1997; Berger & Luckmann 1994; De Leon 2000; Herbert 2002.)

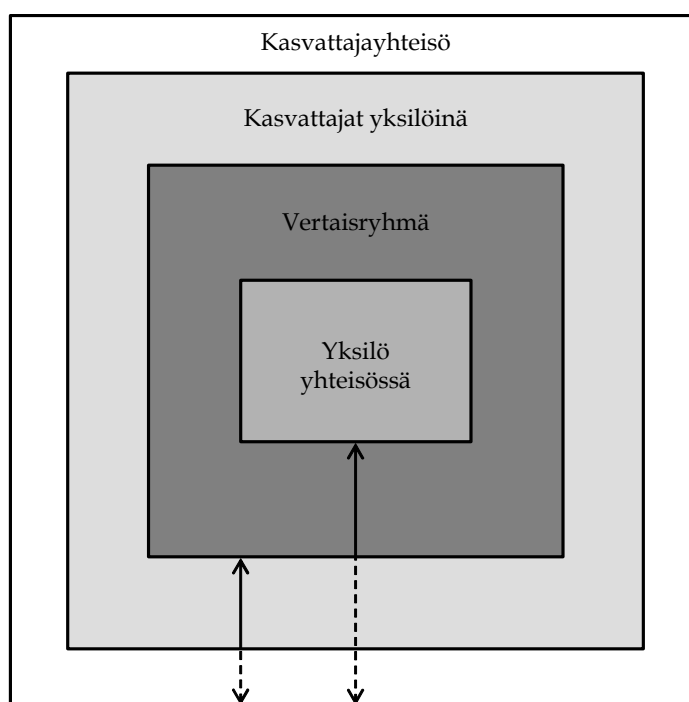
Yhteisössä tapahtuvassa sosialisatiossa on vertaisryhmän merkitys perusteltavissa ryhmäsosialisatioteoriolla. Kuntoutusprosessin alussa heterogeeniset yksilöt puristetaan "samaa muottiin"; vertaisryhmän jäsenistä tulee toistensa kaltaisia. Alun minuuden riisumisen jälkeen yksilöt alkavat vertaisryhmän paineesta muovautua entistä enemmän toistensa kaltaisiksi. Toipuvat narkomaanit samaistuvat vertaisryhmään ja omaksuvat sen normit korvaten tällä edeltävän huumeryhmittymän normit. Reaalikonfrontaation ja vertaisryhmän palautteen avulla yksittäinen oppilas sosiaalistuu vertaisryhmään. Käyttäytymisen, arvojen ja asenteiden sekä persoonallisuuden muutoksen edetessä vertaisryhmän esimerkki muokkaa persoonallisuutta myös luomalla eroja jäsenten välillä. Roo-limallit - vertaisryhmän esimerkki - edistävät persoonallista kasvua. Jotta oppilas voisi sosiaalistua kuntoutusyhteisöä laajempaan yhteisöön - yhteiskuntaan, hänen yksilöllisille ominaisuuksilleen annetaan tilaa kuntoutuksen edetessä yhä enemmän. Yhteisö ja vertaisryhmä kannustavat ja ovat tukena yksilöllisten ratkaisujen tekemisessä. (Ks. Bauman 1997; Berger & Luckmann 1994; De Leon 2000; Harris 2000; Herbert 2002.)

Vertaisryhmän merkitystä oppilaan identiteetin rakentumisessa voisi perustella myös sosiaalisella identifikaatioteoriolla. Vertaisryhmään kuuluvien samankaltaiset elämäkokemukset sekä halu muutokseen muovaavat ryhmästä kiinteän. Oppilas tuntee voimakasta samaistumisen halua toipumisessa pidemmällä olevien kanssa. Vertaisryhmän attraktio eli vetovoima ilmenee ryhmän jäsenten välisessä vuorovaikutuksessa, tunteissa ja toiminnassa. Toipumisen peruselementtejä ovat samaistumisen ja välittämisen kokemukset, identifikaatio, empatia sekä sitoutuminen, joita sosiaalinen vuorovaikutus edistää. Esimerkiksi ryhmissä oppilas tuntee samaistumisen kokemuksia huomattaessaan olevansa samankaltainen toisten kanssa käyttäytymiseltään, tunteiltaan ja elämäkokemuksiltaan. Toisten puheet, käyttäytyminen ja elämäntarinat ovat merkityksellisiä, koska ne ilmentävät oppilaan omaa elämää. (Ks. Corsaro 1997; De Leon 2000; Harris 2000; Hogg & Abrams 1988; Järvinen & Jahnukainen 2001; Kaipio 1995; Maccoby 1983; Murto 1997.)

Yhteisössä oppilas saattaa tuntea itsensä hyväksi ensimmäisen kerran elämässään omana itsenään toisten samankaltaisten kanssa. Oppilas alkaa aiempien epäonnistumisten sijaan saada onnistumisen tunteita ja huumeiden tarjoamat merkitykset muuttuvat normaalielämän merkityksiksi. Huumeita käyttäessään oppilas on sosiaalistunut huumeryhmään. Yhteisössä avautuu uusi elämän suunta. Yhteisön vertaisryhmä alkaa muovata oppilasta sekä tämän normeja sekä käyttäytymistapoja. Oppilas sosiaalistuu yhteisössä toisten kaltaistensa ryhmään: huumeita käyttämättömien ryhmään. (Ks. Bauman 1997; Dinges & Oetting 1993; Dunderfelt 1997; Niemelä 1999.)

Huumeista irrottautumisessa on yhteisössä tavoitteena koko elämäntyylin muuttuminen, jolloin resosialisatio ja sosialisatio ovat perustava tekijä. Elä-

mysten etsijällä muutosta voisi kuvata resosialisaationa eli uudelleen sosiaalisumisenena. Se ei ala alusta, kuten primaarisosialisaatio, vaan huume maailman subjektiivisen todellisuuden purkamisesta. Resosialisaatiossa palautuu jotain sellaista, mikä on jo ollut olemassa ennen huumeidenkäytön aloittamista. Huumeriippuvuudesta selviytyminen on etsijällä edeltävän sosiaalisen todellisuuden jäsentymistä uudella tavalla. Elämästä selviytyjän sosialisaatio alkaa usein alusta, koska se ei lapsuudessa ole kunnolla voinut alkaa. Selviytyjällä saattaa tapahtua osittaista primaarisosialisaatiota, mutta ainakin sekundaarisosialisaatio. Myös selviytyjän sekundaarisosialisaatiossa tapahtuu muutoksia, mutta ne ovat osittaisia ja rakentuvat primaarisäistymisen varaan. Selviytyjän huumeriippuvuudesta selviytyminen on edeltävän sosiaalisen todellisuuden uudelleen rakentamista. (Ks. Bauman 1997; Berger & Luckmann 1994; De Leon 2000.)

KUVIO 9 Yhteisön ekologisten tasojen merkitys yksilöllisissä toipumisprosesseissa

Tulosten perusteella on nähtävissä, että yhteisön vertaisryhmä on merkittävin sosiaalistaja yhteisökasvatuksellisessa huume kuntoutuksessa. Vertaisryhmä vahvistaa oppilaan uskoa itseän ja siihen, että henkilökohtaisen riskin ottaminen - huumeista irrottautuminen ja toipuminen - kannattaa. Vertaisryhmä toimii yhteisön edellyttämän käyttäytymisen ja asenteiden esikuvana. Vertaisryhmän palaute vahvistaa yksilön käyttäytymisen, tapojen, arvojen ja asenteiden sekä persoonan muutosta ja kohottaa oppilaan omaa tietoisuutta muutosprosessista. Vertaisryhmään samaistuminen on tärkeä tekijä persoonan muutoksen alussa. Oppilas muuttuu verratessaan itseään toisiin, joilla on samankaltaisia huumeista irrottautumis- ja toipumisyrityksiä. Samaistuminen ja siihen liittyvä itsereflektio ovat myös jatkossa muutosprosessin avaintekijöitä. (Ks. mm. Kaipio 1999; Kaukonen 2000; Mc Dowell & Spitz 1999; ks. myös Murto 1997; Schilit & Gomberg 1991.)

Kuntoutus- ja muutosprosessin jatkuessa oppilas tekee päätöksen uuden käyttäytymisen sekä uusien asenteiden ja arvojen ylläpitämisestä huumeettomassa elämässä. Oppilas asettaa itselleen uusia psyykkisiä ja sosiaalisia tavoitteita. Hän tekee suunnitelmia elinolojensa parantamisesta koskien työtä, ystävyys-suhteita, terveyttä sekä suhteita viranomaisiin. Itsehoito- ja porrasryhmät toimivat tavoitteiden saavuttamisen ja takaiskuista selviytymisen tukena. Sosiaalinen verkosto muiden toipuvien kanssa sekä yhteisössä että sen ulkopuolella on merkittävä toipumisen ja huumeettoman elämän kannalta. Oppilaan on kuitenkin hoidettava säännöllisesti itse itseään. Vain siten hän voi kasvaa ja kehittyä ihmisenä. (Ks. mm. De Leon 2000; Dunderfelt 1990; Murto 1997.)

Vertaisryhmä tukee kuntoutuksen aikana oppilaan muutosta. Yhteisöstä lähtiessään oppilaan on käytettävä saamiaan oppeja ja kokemuksia vahvistamaan sekä ylläpitämään toipumistaan ja helpottamaan persoonallista kasvuaan. Usein käy niin, että oppilas ymmärtää kuntoutusohjelman periaatteet vasta lähtönsä jälkeen; tapahtuu sisäistäminen. Sisäistymistä tapahtuu yksilön ja todellisen maailman vuorovaikutustilanteissa. Persoonallisuuden muutokseen liittyy kiinteästi jatkuvuus ja integraatio. Integraatiolla tarkoitetaan muutosprosessin vaihetta, joka tapahtuu kuntoutuksesta lähdön jälkeen, kun raitista elämää on jatkunut jo jonkin aikaa. Integraatiovaiheelle on luonteenomaista identiteetin muutos. Identiteetin muutokselle on ominaista tietoinen, havaittavissa oleva vastakohta entiseen verrattuna. Kuntoutuksen aikana oppilaasta tulee ensin toipuva addikti, kuntoutuksen jälkeen ei-addikti eli raitis ihminen. Muutokset käyttäytymisessä ja kognitioissa sisäistyvät positiivisten subjektiivisten kokemusten kautta. Muutokset vahvistavat käsitystä itsestä ja johtavat identiteetin muutokseen. Yhteisökasvatuksellisessa huumeekuntoutuksessa sopeutuminen normaalielämään ja todellisuuteen on vähintään yhtä merkittävää kuin paraneminen kemiallisesta riippuvuudesta. Yhteisössä oppilas kasvaa lapsesta aikuiseksi ja muuttuu sosiaalisesti poikkeavasta yksilöstä konventionaaliseksi, sosiaaliseksi yksilöksi. (Ks. mm. Berger & Luckmann 1994; De Leon 2000; Murto 1997.)

Vertaisryhmän ohella yksittäisillä henkilökunnan jäsenillä - kasvattajilla - on merkitystä oppilaan identiteetin muutokselle. Yksittäiset kasvattajat ja sitä kautta koko kasvattaja- eli henkilöstöyhteisö vahvistavat vertaisryhmän jäsenten käsityksiä oikeasta käyttäytymisestä ja oikeasta elämästä. Näin tapahtuu erityisesti silloin, kun kasvattajayhteisön yksittäisellä jäsenellä on takanaan henkilökohtainen toipumiskokemus. Vertaisryhmä muovautuu vahvemaksi ja pystyy entistä paremmin tukemaan yksittäistä oppilasta toipumisessa. Henkilöstön tuen avulla vertaisryhmän jäsenet pystyvät olemaan esimerkkinä toisilleen. Vertaisryhmän ohella myös henkilöstö toimii sopivan käyttäytymisen ja asenteiden esikuvana sekä oikean elämäntyylin välittäjänä. Lisäksi henkilöstö opastaa yksittäistä oppilasta olemaan roolimallina ja vertaistukena sekä valvoo kuntoutukseen sitoutumista ja päivittäisten toimintojen sujumista. (Ks. De Leon 2000; Murto 1997.)

Kuvaan kuviossa 9 yksilöllistä toipumisprosessia, jossa vertaisryhmän tuki on merkittävin. Myös yksittäiset kasvattajat ovat prosessissa merkittäviä. Kasvattajat, joilla on oma toipumiskokemus sekä ammattihenkilöstö tukevat yhdessä vertaisryhmän kanssa yksittäisiä yksilöitä yksilöllisissä toipumis- ja sosiaalistumisprosesseissa. (Ks. Kaipio 1995.)

12 POHDINTA

Vaikeasti päihderiippuvaisten narkomaanien elämänkuluissa oli erilaisten ryhmittymien muodostumisella yhteys yksilöiden sosiaaliseen maailmaan. Sihenastisessa elämässä vaikuttaneet sosiaaliset tekijät olivat ainakin epäsuorasti yhteydessä huumeiden käyttöön luomalla tarpeen valita tietynlaisia kavereita ja liittyä tietynlaisiin ryhmiin. Ryhmytyessään nuori hakeutui toisten samankaltaisten kanssa samanlaiseen sosiaaliseen maailmaan. Yksilön identiteetti ja itsetunto kehittyivät toisten samanlaisten huumeidenkäyttäjien muodostamassa sosiaalisessa kontekstissa. Itsensä tunsii hyväksytyksi vain huumeryhmässä, ei kotona perheen kanssa, koulussa tai työpaikalla. Normaalius korvautui huumeriippuvuudella.

Huumeidenkäyttäjän normaali vuorovaikutus sosiaalisen ympäristön kanssa estyi huumeryhmittymään liittymisen myötä. Hän omaksui vääriä vuorovaikutustapoja ja hänen merkitysmaailmansa muuttui. Siitä muotoutui elämiss maailma, jolle huumeet ja käyttäjäryhmät antoivat merkityksen. Huumeidenkäyttäjä kietoutui itseään ympäröivään huumetodellisuuteen. Huumeiden käytöstä ja niiden hankkimisesta tuli elämän todellisuus, joka muokkasi yksilöä ja hänen todellisuuttaan. Huumeryhmittymän muut jäsenet olivat yksilölle yleistyneitä toisia, joiden kanssa oltiin vuorovaikutuksessa. Yksilöstä kehittyi toimintakykyinen subjekti vain huumeryhmittymän kanssa, koska se oli hänen todellisuutensa. Yhteiskunnallinen vuorovaikutus ei ollut mahdollista, koska yksilön kokonaispersoonana oli suhteessa vain ympäröivään huumetodellisuuteen. Huumeidenkäyttö vahvisti eristyneisyyttä ja välimatkaa ympäröivään maailmaan. Huumeryhmittymä tarjosi yhteisöllisyyttä ja mahdollisuuden vapautua yhteiskunnan vaatimuksista ja rajoituksista.

Tulosten perusteella on nähtävissä, että huumeidenkäytöllä oli aina jokin päämäärä. Psykologisen selitysmallin perusteella voi tulkita, että huumeista haettiin korvaavaa tai tasapainottavaa elämystä poistamaan normaalielämässä koettuja puutteita ja riittämättömyyksiä. Toisaalta huumeilla opittiin saamaan itselle tärkeitä kokemuksia. Sosialisaaion näkökulmasta ajateltuna huumeet voi nähdä yksilön sosiaalistumisvälineenä silloin, kun yksilön identiteetin normaali kehittyminen estyi tai hänellä oli poikkeavaa huomion tarvetta sekä huono itsetunto.

Kun yhteisökasvatuksellinen huume kuntoutus tuli sosiaalistumisvälineeksi huumeidenkäytön sijaan, vertaisryhmän malli vahvisti narkomaanin tietoisuutta asenteiden ja käyttäytymisen muutostarpeesta. Raittius, socialisaatio ja oikea elämä olivat yhteisökasvatuksellisen huume kuntoutuksen tärkeimmät päämäärät. Yhteisö tarjosi narkomaanille perustan uuden elämän rakentamiselle ja mahdollisuuden asettaa itselleen realistisia ja selkeitä tavoitteita. Huumeeton elämä alkoi näyttää elämisen arvoiselta. Yhteisön tuella löytyi väylä, joka toi elämään uuden merkityksen ja kannattavan vaihtoehdon huumeiden ja huumeryhmittymän tilalle.

Yhteisöllisen kuntoutuksen vaikuttavuuden voi ajatella perustuvan myös siihen, että yksilön kehitys ei kuulu vain lapsuuteen ja nuoruuteen, vaan jatkuu koko elämän ajan. Myös aikuisen elämänkulussa voi syntyä uusia kykyjä ja voimavaroja. Lapsuudessa ja nuoruudessa kehitys on nopeaa ja näkyvää ja riippuu usein ulkoisista tekijöistä. Aikuistuuessa kehitys muuttuu luonteeltaan erilaiseksi ja enemmän omasta tahdosta riippuvaksi. Narkomaanilla ensimmäiset huume kokeilut tapahtuivat usein kaveripiirin vaikutuksesta. Huumeryhmittymään liittyminen edisti riippuvuuden kehittymistä ja etenemistä. Yhteisössä aikuistunut narkomaani voi omasta tahdostaan vertaisryhmään sosiaalistumalla valita toisen vaihtoehdon: huumeettoman, oikean elämän.

Myös ympäristön vaikutus yksilön elämään on suuri. Yksilön toiminnot muokkautuvat ja valikoituvat sen ympäristön ja yhteisön mukaan, johon hän syntyy ja jossa elää. Yksilö kehittyy ulkoisten ja sisäisten tekijöiden vuorovaikutuksessa koko elämänsä ajan. Persoonallisuus muokkautuu herkimmin lapsuudessa, mutta muutosta voi tapahtua myöhemminkin esimerkiksi sosiaalisen oppimisen kautta. Tutkimuksessani mukana olevien lapsuuden ja nuoruuden aikainen elinyhteisö ei voinut tarjota riittäviä resursseja laajempaan yhteisöön sosiaalistumista varten. Yksilö sosiaalistui toisten samankaltaisten ryhmiin ja huumeista tuli sosiaalistumisväline. Huumeista irrottauduttaessa huume kuntoutusyhteisö astui huumeryhmittymän ja huumeiden tilalle. Yhteisö oli tavallaan pieniyhteiskunta, jossa yksilön elämää pyrittiin kehittämään suurempaa yhteisöä, yhteiskuntaa varten. Sosiaalista oppimista ja persoonan muutosta tapahtui vuorovaikutuksessa vertaisryhmän kanssa.

Yhteisössä huumeriippuvuudesta irrottautuva pyrki löytämään oikean yksilöllisen minänsä, joka asettaa itselleen päämäärät, tekee itseään koskevat päätökset sekä löytää ja määrittää omat arvonsa. Eettinen kypsyminen ja siihen kuuluva vastuunotto omasta elämästä ja muista yksilöistä vaikuttivat minuuteen. Vertaisryhmän tuella omakohtaisesti muodostettu moraalitavoite tarjosi henkisen selkärangan ja auttoi kestämaan huumeettoman elämän asettamia koettelemuksia ja kiusauksia. Kuntoutuksessa alkaneen uusien asenteiden, arvojen, normien ja toimintatapojen muutoksen sisäistymisen odotettiin jatkuvan yhteisöstä lähdön jälkeen ja antavan mahdollisuuden uuden elämäntavan syventämiseen. Juuri tähän perustui yhteisön näkemys siitä, että yksilö on aina vastuussa teoistaan ja itsestään. Yhteisö pyrki kuitenkin ottamaan huomioon myös yksilön biologiset ja sosiaaliset tekijät sekä niiden vuorovaikutuksen elämänkulussa. Yhteisökasvatuksen periaatteiden mukaan yksilön elämänkulkuun vaikuttavat yhteisöstä lähdön jälkeen myös ainutlaatuinen ydinminuus ja yksilöllisyys eli yksilön itseys. Tällä perusteella huumeista irrottautuvan narkomaanin yksilöllisyyttä pyrittiin kuntoutuksen edetessä huomioimaan enenevässä määrin.

Yhteisökasvatuksellisessa huume kuntoutuksessa huumeiden merkitys muuttui. Huumeita ei enää tarvittu elämästä selviytymiseen eivätkä huumeisiin liittyvät positiiviset ajatukset kilpailleet raittiuden kanssa. Yhteisö antoi samalla uuden merkityksen elämälle sekä arjen sosiaalisen todellisuuden rakentamiselle. Elämässä selviytymistä varten rakennettiin uusi todellisuusperusta, jonka pohjalta on mahdollista palata normaalielämään ja sosiaalistua yhteiskuntaan täysivaltaisina jäseninä eli rankasta huumeurasta huolimatta *”juurtua kummiskin uuvellen”*.

Vaikeasti päihderiippuvaisten narkomaanien omat käsitykset ja kuvaukset riippuvuudesta olivat tässä tutkimuksessa merkittäviä. Tulokset osoittavat, että huumeidenkäyttö ei ole yksilön oma, tietoinen valinta. Ensimmäiset kavereiden kanssa tapahtuvat kokeilukerrat voivat sitä olla, mutta käytön edetessä riippuvuudeksi huumeidenkäyttöä voi selittää persoonallisuushäiriöillä, jotka johtuvat lapsuuden ja nuoruuden aikaisista sosiaalistumisongelmista. Yksilöt eivät siis synny persoonallisuudeltaan häiriintyneinä, vaan sosiaaliset suhteet ja sosialisatioprosessin häiriöt ovat merkittäviä tekijöitä säännöllisen huumeidenkäytön aloittamisessa sekä huumeriippuvuuden kehittämisessä.

Narkomaanien omat näkökulmat ja kuvaukset osoittivat myös sen, että addiktit ovat subjekteja omassa toipumisessaan. Tulosten perusteella on nähtävissä, että sosialisatio ja sosiaaliset suhteet ovat yhteydessä myös huumeidenkäytön lopettamiseen sekä kuntoutukseen hakeutumiseen. Yhteisössä vertaisryhmän keskinäiset sosiaaliset suhteet sekä vuorovaikutus vertaisryhmän ja henkilöstön kanssa edistävät uuden elämäntavan oppimista ja sisäistämistä sekä auttavat yhteisön ulkopuolisiin ryhmiin ja yhteiskuntaan sosiaalistumisessa. Persoonallisuuden muutos ja kyky oppia uudet arvot, normit ja näkemykset uudesta sosiaalisesta todellisuudesta mahdollistuvat. Muutoksen perusedellytys on kuitenkin täydellinen osallistuminen yhteisön kaikkiin toimintoihin ja sitoutuminen eri rooleihin sekä vastuunottaminen itsestä ja omasta toiminnasta. Yhteisöllisen huume kuntoutuksen vaikuttavuus riippuu myös yksilön peruspersoonallisuudesta. Yhteisö ei voi auttaa esimerkiksi niitä, joilla on vaikeita psyyken ongelmia. Yhteisökasvatukselliseen huume kuntoutuksen sitoutuminen epäonnistuu usein myös niiltä, jotka tulevat yhteisöön toisten painostuksesta ja oma motivaatio muutokseen puuttuu. Kaikki huumeidenkäyttäjät eivät myöskään tarvitse yhtä pitkää kuntoutusta toivottujen päämäärien saavuttamiseksi. Kuntoutusajan pituus riippuu muun muassa huumeriippuvuuden vaikeusasteesta ja kestosta sekä narkomaanin taustoista.

Kuntoutusohjelman periaatteet ja uusi elämäntyyli sisäistyvät lopullisesti vasta yhteisöstä lähdön jälkeen yksilön ja uuden elinympäristön vuorovaikutustilanteissa. Sisäistymiseen ja persoonallisuuden muutokseen liittyvä integraatio tapahtuu vasta sitten, kun raitista elämää on jatkunut riittävän kauan. Integraation lisäksi uuden raittiin elämän ylläpitämisen ja retkahdusten välttämisen edellytys huume kuntoutukselta lähdön jälkeen on toimiva sosiaalinen verkosto, jonka muodostavat ei-käyttävät läheiset.

Onnistuuko sitten toimivan sosiaalisen verkoston luominen yhteisöstä lähdön jälkeen yhteisössä omaksutun uuden elämäntyylin avulla? Sisäistyvätkö itsen sekä identiteetin muutos ja integraatio? Kasvaako narkomaani yhteisössä lapsesta aikuiseksi muuttuen konventionaaliseksi, sosiaaliseksi yksilöksi? Pystyykö vaikeasti päihderiippuvainen, yhteisökasvatuksellisen kuntoutuksen

käynyt narkomaani ottamaan vastuun elämästään päihteettömänä? Tämän tutkimuksen puitteissa ei ollut mahdollista löytää vastauksia näihin kysymyksiin. Vastauksia on tarkoitus hakea ja muutosten toteutumista selvittää seurantatutkimuksessa, jossa Mikkeli-yhteisön yhteisökasvatuksellisen huume kuntoutuksen kokonaan käyneiden elämää seurataan 1–5 vuoden kuluttua yhteisöstä lähdön jälkeen. Pitkittäistutkimuksella on mahdollista selvittää, ovatko muutokset sisäistyneet, onko narkomaanin persoonallisuuden muutos pysyvä sekä sitä, korvautuuko huumeriippuvuus mahdollisesti jollain toisella riippuvuudella – versooko yhteisössä juurtuneista narkomaaneista yhteiskuntakelpoisia yksilöitä. Seurantatutkimuksessa on tarkoitus kartoittaa myös kuntoutuksen keskeyttäneiden elämää Mikkeli-yhteisöstä lähdön jälkeen. Tavoitteena on selvittää, ovatko lähteneet mahdollisesti onnistuneet irrottautumaan riippuvuudestaan toisessa hoitopaikassa tai omin avuin vai onko ainoa vaihtoehto ollut kentälle palaaminen. Vasta kattavan seurantatutkimuksen pohjalta on mahdollista arvioida yhteisökasvatuksellisen huume kuntoutuksen sisältöä ja vaikuttavuutta luotettavasti. Seurantatutkimuksen aineistokeruu on itse asiassa jo alkanut tämän tutkimusraportin viimeistelyvaiheen aikana.

Mielestäni tämä tutkimus on hyvä lopettaa yhden yhteisössä uudelleen juurtuneen vaikeasti päihderiippuvaisen narkomaanin sanoihin: *”sen tuskan piti kasvaa semmoseen mittoihin, että en enää kestäny. Aloin haluta muutosta. Nyt tuntuu tosiaan siltä, että olen syntynyt uudelleen ja elämä alkaa alusta”*.

SUMMARY

In the communities substance addiction is seen as a disorder of the whole person. Destructive patterns of behavior and thinking reveal disturbance in both the lifestyle and the functioning of the individual. Cognitive, behavioral, emotional, social, and interpersonal disorders are characteristic. Although genetic, physiological, psychological, and sociological causes are recognized, the individual is seen as primarily responsible for his or her disorder and recovery. However, addiction is a symptom, not the essence of the disorder. (De Leon 2000, 50, 64.)

The individual is not disturbed at birth and addiction is not a judgment written in genes. The reasons for drug misuse are: 1) traumatic events before the age of 13, that is violence at home, sexual abuse, changes of residence or loss of peers after changing school, 2) problems in the socialization process as an adolescent, which cause the desire for seeking other ways for socialization, that is making friends with peers who already have experiences with drugs, and 3) an adventurous spirit with a desire of more powerful experiences. Thus, social relations are significant in beginning to misuse drugs. Therefore, experiments with drugs are in relation with socialization processes and social relations are significant indicators in turning to drug-addiction, too.

Furthermore, social relations, social network and social reality are significant both in stopping misuse, turning to treatment and getting sober. The motives for stopping misuse are: choice between death, prison or treatment; being in terrible shape, or not having positive experiences with other users and drugs any longer. Community education as a method helps the individual to change his or her lifestyle and personal identity. The change occurs in the social context of the community and consists of the changes in the individual's attitudes, values, beliefs, norms and lifestyle (De Leon 2000, 84).

The reasons that help an individual recover in the community are: the support of a peer group; one's own free will to commit to treatment, and the time of rehabilitation being long-lasting enough. The change of the identity and the ability to learn new values, norms and a new view of the reality and real life are possible through conscious intervention: interaction and cooperation between peers and the staff in the community. It seems obvious that the use of peer roles is the most effective element of the community education in learning social roles. Participating totally in the community and having functional roles help peers change themselves and others. So, the change of the individual is reciprocal. (De Leon 2000, 177.)

The subject of this research was Mikkeli-community, established in September 1998 by an association for independent service provision of alcoholics (in Finnish: *Vapaan alkoholistihuollon kannatusyhdistys*). The community serves adolescents over 18 who have substance addiction. The community aims at stopping substance abuse among the residents and rehabilitating them so that they are able to begin a normal life in the society, for example, to study, work and earn a living. The functional model of the community is based on the principles of community education and Daytop-model, an approach developed in the USA.

This research was a qualitative research and the methods used were: participant observation in the community; recorded interviews with open-ended, unstructured questions, and different kinds of documents, it is public and private records (for example biographies on videotapes, self-evaluations, writings, anamnesis, letters, diaries, meetings recorded in the community, photographs, conventions, official reports, and statistics published by different authorities). I lived in the community with the residents for about three months in all. The visits lasted from one day to one week at a time. I took part in every activity of the daily life of the residents and the community, which included work, leisure time, meetings and group sessions. The interviews were unstructured with open-ended questions. I interviewed all the residents at least once and, if necessary, two or three times, and interviewed the staff as well. All the interviews were recorded. After recording, I listened to the interviews and wrote them down word for word.

The main purpose of the study was to examine why the residents began to misuse drugs, what kind of process the development of addiction was, why they stopped the misuse and turned to treatment, and what are the main reasons in the community education approach, that help the addict to recover.

The residents who came to the community for rehabilitation before the end of the year 1999 (N=43; 15 female, 28 male) and the staff (N=7) involved in the research. All the residents participated in finding out the reasons for the misuse and the motives for coming to treatment. 32 of them (14/18) dropped out before finishing the treatment and I tried to find out, what the reasons were. 11 (1/10) residents involved in observing the personal rehabilitation processes. The employees participated only as they were apparent in the narratives of the residents.

The development process of the community itself was in relation with the rehabilitation process of the individual. Other researchers (e. g. Kaipio 1995; Murto 1997) have noticed four levels of development in different kinds of communities. It usually takes about five years to go from level one to level four. The Mikkeli-community was operating after 1,5 years at level three in some areas. The better the community operated, the better the progress of the individual was. I noticed that the peer-group was operating very well during the research-project. The peers acted very responsible and took care of each other. The individuality of the residents was taken into consideration quite well, whereas the staff was not operating as well. The reason was that all the members of the staff didn't understand the concept of the community education. Some of them were treating a disease and didn't understand that substance addiction is a disorder of the whole person. Besides, they sometimes used their authority improperly. Sometimes that was the cause for drop-outs, that is leaving the community before finishing the rehabilitation. Anyway, drop-outs decreased and the duration of the rehabilitation before drop-outs increased obviously during the research.

In the community the social and psychological profile of the individual is reformulated into four dimensions: community member, socialization, developmental, and psychological. Each illustrates the indicators of individual change in behavior, cognition, and emotions. Changing the whole person includes the way the individual experiences the treatment program and him- or

herself in the rehabilitation process. The experiences are essential to the change of the identity of the individual. The community is the social context for personal changes that change the ways an individual lives, sees the world around him or her and how he or she perceives him- or herself. Socialization is the main element for the changes. Changing the whole person is integrating the behavior, cognitions, emotions, experiences and perceptions of the individual. The change of personality during the treatment is the foundation for a continuing process of identity change in the world outside the community and for socialization to the society. (De Leon 2000, 320, 335, 346.)

The reliable results about the effectiveness of the rehabilitation in Mikkeli-community could be found by following the lives of the residents for at least one year or three to five years after leaving the community. A longitudinal follow-up research could be the only way to find out if the residents stay sober after treatment and are able to manage in the society. So, the follow-up research is going to start right after this research is finished, and will continue for two years. As a matter of fact, collecting data for the follow-up research already began while writing this research-report.

LÄHTEET

- Aho, S. 1997. Minä. Teoksessa S. Aho & K. Laine (toim.) Minä ja muut. Kasvaminen sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Helsinki: Otava, 16–67.
- Ahokas, H. 1999. Hoitoon hakeutuminen - matalan kynnyksen hoitopaikat ja hoitoon kiinnittyminen. Teoksessa Huumeriippuvuuden hoito Suomessa. Konsensuskokous 1.–3.11. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, Suomen Akatemia, 115–124.
- Ahtiala, P. & Ruuhonen, K. 1999. "Se oli sitä koko elämä". Kokemuksia ja näkemyksiä huumeriippuvuudesta. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Aittola, T., Jokinen, K., Laine, K. & Sironen, E. 1991. Jälkisanat. Teoksessa T. Ziehe, Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus. Tampere: Vastapaino, 247–265.
- Aittola, T. & Raiskila, V. 1994. Jälkisanat. Teoksessa P-L. Berger & T. Luckmann. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Helsinki: Gaudeamus, 213–231.
- Alasuutari, P. 1995. Laadullinen tutkimus. 3., uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, P. 1996. Erinomaista, rakas Watson. Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. 3. painos. Helsinki: Hanki ja jää.
- Alheit, P. 1994. Taking the knocks. Youth unemployment and biography - a qualitative analysis. London: Cassell.
- Anonyymit Alkoholistit. 2002. AA-ryhmä. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://webmail.nic.fi/~aa-ryhma/links.htm>>. Viitattu 14.5.2002.
- Antikainen, A. 1998. Kasvatus, elämänkulku ja yhteiskunta. Porvoo: WSOY.
- Arpo, L. 1999. Huumeriippuvuuden hoito vankilassa. Teoksessa Huumeriippuvuuden hoito Suomessa. Konsensuskokous 1.–3.11. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, Suomen Akatemia, 233–242.
- Atkinson, P. & Hammersley, M. 1998. Ethnography and participant observation. Teoksessa N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (toim.) Strategies of qualitative inquiry. Thousand Oaks, CA: Sage, 110–136.
- Bauman, Z. 1997. Sosiologinen ajattelu. Suom. Jyrki Vainonen. 2. painos. Tampere: Vastapaino.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. 1994. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Suom. Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.
- Bogdan, R. & Biklen, S. 1992. Qualitative research for education. An introduction to theory and methods. 2. painos. Boston: Allyn and Bacon.
- Brannen, J. 1999. Reconsidering children and childhood: sociological and policy perspectives. Teoksessa E. B. Silva & C. Smart (toim.) The new family? London: Sage, 143–158.
- Chamberlain, M. 1999. Brothers and sisters, uncles and aunts. A lateral perspective on Caribbean families. Teoksessa E. B. Silva & C. Smart (toim.) The new family? London: Sage, 129–142.
- Christie, N. & Bruun, K. 1986. Hyvä vihollinen. Huumausainepolitiikka Pohjoisessa. Suom. Markku Quintus. Espoo: Weilin + Göös.
- Cohen, I. A. 1995. Addiction. The high-low trap. Santa Fe, NM: Health Press.
- Cohen, L. & Manion, L. 1985. Research methods in education. 2. painos. London: Croom Helm.

- Corsaro, W. A. 1997. *The sociology of childhood*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Cuba, E. & Lincoln, Y. 1994. Competing paradigms in qualitative research. Teoksessa N. Denzin & Y. Lincoln (toim.) *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage, 105–117.
- Dey, I. 1996. *Qualitative data analysis. A user-friendly guide for social scientists*. 4. painos. London: Routledge.
- De Leon, G. 1996. Integrative recovery: a stage paradigm. *Substance abuse* 1 (17), 51–63.
- De Leon, G. 2000. *The therapeutic community*. New York: Springer.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. 1998. Introduction. Entering the field of qualitative research. Teoksessa N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (toim.) *Strategies of qualitative inquiry*. Thousand Oaks, CA: Sage, 3–34.
- Dinges, M. M. & Oetting, E. R. 1993. Similarity in drug use patterns between adolescents and their friends. *Adolescence* 28 (110), 253–267.
- Dunderfelt, T. 1997. *Elämänkaaripsykologia. Lapsen kasvusta yksilön henkiinseen kehitykseen*. 9., uudistettu painos. Porvoo: WSOY.
- Fabritius, C. 1999. Opiattiivieroitushoidon malli avo- ja laitoshoidossa Suomessa. Teoksessa *Huumeriippuvuuden hoito Suomessa*. Konsensuskokous 1.–3.11. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, Suomen Akatemia, 133–142.
- Fielding, J. 1996. Coding and managing data. Teoksessa N. Gilbert (toim.) *Researching social life*. 6. painos. London: Sage, 218–238.
- Fielding, N. 1996. Ethnography. Teoksessa N. Gilbert (toim.) *Researching social life*. 6. painos. London: Sage, 154–171.
- Fridell, M. 1999. Efficacy and efficiency of treatment of drug dependence. Teoksessa *Huumeriippuvuuden hoito Suomessa*. Konsensuskokous 1.–3.11. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, Suomen Akatemia, 97–104.
- Giesekus, U. 1999. Kun riippuvuus ajaa umpikujaan. Miten auttaa päihderiippuvaista? Suom. Hannu Väisänen. Kauniainen: Perussanoma.
- Gilbert, N. 1996. Research, theory and method. Teoksessa N. Gilbert (toim.) *Researching social life*. 6. painos. London: Sage, 18–31.
- Goffman, E. 1961. *Asylums. Essays of the social situations of mental patients and other inmates*. Garden City, NY: Anchor Books.
- Goffman, E. 1969. *Minuuden riistäjät. Tutkielma totaalisista laitoksista*. Suom. Aulis Tarkka ja Riitta Suominen. Helsinki: Marraskuun liike.
- Goldberg, T. 1999. *Demystifying drugs. A psychosocial perspective*. London: MacMillan.
- Granström, V. 1999. Korvaushoito ja ylläpitohoidon toteutuminen opioididiagonistin avulla Suomessa. Teoksessa *Huumeriippuvuuden hoito Suomessa*. Konsensuskokous 1.–3.11. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, Suomen Akatemia, 143–149.
- Grönfors, M. 1982. *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*. Porvoo: WSOY.
- Hammersley, M. 1992. *What's wrong with ethnography? Methodological explorations*. London: Routledge.

- Harju, T. 2000. Arjen todellisuutta pakoon hinnalla millä hyvänsä. Fenomenologinen tutkimus huumeongelman sosiaalistumisesta. Oulun yliopiston kasvatustieteiden yksikkö. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma.
- Harris, J. R. 1995. Where is the child's environment? A group socialization theory of development. *Psychological Review* 102 (3), 1-76. Saatavilla [www-muodossa: <URL: http://apa.org/journals/rev/rev1023458.html>](http://apa.org/journals/rev/rev1023458.html). Viitattu 11.11.2002.
- Harris, J. R. 2000. Kasvatuksen myytti. Suom. Johanna Heikkilä, Tiina Holopainen ja Pirkko Niinimäki. Helsinki: Art House.
- Heath, C. & Luff, P. 1996. Explicating face-to-face interaction. Teoksessa N. Gilbert (toim.) *Researching social life*. 6. painos. London: Sage, 306-326.
- Herbert, M. 2002. Behavioural therapies. Teoksessa M. Rutter & E. Taylor. (toim.) *Child and adolescent psychiatry*. 4. painos. Oxford: Blackwell Science, 900-920.
- Heikkinen, A.-L. 1996. Sukupuoli koulukotityön määrittäjänä. Jyväskylän yliopisto. Erityispedagogiikan pro gradu -tutkielma.
- Heinonen, M. 1989. Käyttäjä kohtaa kontrollin. Hoito ja kontrollipolitiikka huumenuoren kohtaamana. Helsinki: Sosiaalihalitus.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2000. Tutki ja kirjoita. 6. painos. Helsinki: Tammi.
- Hogg, M. A. & Abrams, D. 1988. Social identifications. A social psychology of intergroup relations and group processes. London: Routledge.
- Holopainen, A. 1999. Huumepotilaan psykososiaalinen tuki vieroituksessa ja kuntoutumisessa. *Suomen Lääkärilehti* 54 (30), 3675-3682.
- Hurme, H. 1981. Life changes during childhood. Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 41.
- Hurme, T. 2002. Rikollinen, potilas vai anonymi asiakas? Huumausaineiden ongelmakäyttäjien ristiriitainen identifiointi. *Sosiologia* 4 (39), 296-308.
- Huumeet ja yhteiskunta. 1998. Huumeepolitiikka, hoito ja ennaltaehkäisy. *Prevent-ohjelma*. Helsinki: A-klinikkasäätiö.
- Huumehoidon hoitotietolomake 1999. Osat 1/2 ja 2/2. Kansallinen huumausaineseurantakeskus. Helsinki: Stakes.
- Irti huumeista ry. 2002. Huumetietopaketti. Yleisimmin käytetyt huumeet. Saatavilla [www-muodossa: <URL:http://irti-huumeista.fi/huumetietopaketti/aineet.htm>](http://irti-huumeista.fi/huumetietopaketti/aineet.htm). Viitattu 6.5.2002.
- Isohanni, M. 1986. Työ- ja hoitoyhteisö. Porvoo: WSOY.
- Jaatinen, J. 2000. Viattomuuden tarinoita. Nuoret päihdekulttuurinsa kuvaajina. *Raportteja* 251. Helsinki: Stakes.
- Janesick, V. J. 1998. The dance of qualitative research design. Metaphor, methodology and meaning. Teoksessa N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (toim.) *Strategies of qualitative inquiry*. Thousand Oaks, CA: Sage, 35-55.
- Järvinen, T. & Jahnukainen, M. 2001. Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa M. Suutari (toim.) *Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 125-151.
- Kaipio, K. 1995. Yhteisöllisyys kasvatuksessa. Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 114.

- Kaipio, K. 1997. Antakaa meille mahdollisuus. Johdatus nuorten yhteisökasvatukseen. 4. painos. Jyväskylä: Gummerus.
- Kaipio, K. 1999. Kasvattava yhteisö. Jyväskylä: Jyväskylän Koulutuskeskus.
- Kalliola. 1998. Kalliolan setlementin toimintakertomus. Kalliolan Kannatusyhdistys ry.
- Katz, A. H. & Bender, E. I. 1976. Self-help groups in western society: History and prospects. *Journal of Applied Behavioral Sciences* 12 (3), 265–282.
- Kaukonen, O. 2000. Päihdepalvelut jakautuneessa hyvinvointivaltiossa. Tutkimuksia 107. Helsinki: Stakes.
- Kelle, U., Prein, G. & Bird, C. (toim.) 1995. Computer-aided qualitative data analysis. Theory, methods and practice. London: Sage.
- Kelly, G. A. 1955. The psychology of interpersonal constructs. New York: Norton.
- Keltikangas-Järvinen, L. 1998. Hyvä itsetunto. Porvoo: WSOY.
- Kettunen, N., Krats, S. & Kinnunen, U. 1996. Parisuhde ja lasten kasvattaminen. Teoksessa L. Pulkkinen. Lapsesta aikuiseksi. Jyväskylä: Atena, 74–89.
- Kinnunen, A. 1996. Isännät, rengit ja pokat. Huumemarkkinat ja oheisrikollisuus Helsingissä. *Julkaisuja* 133. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Kinnunen, A. 2001. Huumausainerikoksiin syyllistyneiden rikosura ja sosio-ekonominen asema. *Julkaisuja* 185. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Kivelä, A. 1997. Pedagoginen toiminnanteoria ja sosialisatioteoria. Teoksessa P. Siljander (toim.) *Kasvatus ja sosialisatio*. Helsinki: Gaudeamus, 32–65.
- Klingemann, H. K.-H. 1991. The motivation for change from problem alcohol and heroin use. *British Journal of Addiction* 86, 727–744.
- Knutagard, H. 1996. New trend in European youth & drug cultures. *Youth Studies*. 15:2, 37–43.
- Kokko, K. 1996. Työttömyys ja psyykinen hyvinvointi. Teoksessa L. Pulkkinen (toim.) *Lapsesta aikuiseksi*. Jyväskylä: Atena, 132–145.
- Kontula, O. 1997. Huumeet Suomessa 1990-luvulla. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Koski-Jännes, A. 1992. Alcohol addiction and selfregulation. A controlled trial of a relapse prevention program for Finnish inpatient alcoholics. *Helsingin yliopisto*.
- Koski-Jännes, A. 1998. Miten riippuvuus voitetaan. Helsinki: Otava.
- Kurki, L. 2001. Jesuiittojen sosiaalinen pedagogiikka. Teoksessa R. Huhmar-niemi, S. Skinnari & J. Tähtinen (toim.) *Platonista transmodernismiin - juonteita ihmisyyteen, ihmiseksi kasvamiseen, oppimiseen, kasvatukseen ja opetukseen*. Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 157–184.
- Kurvin huumeepoliklinikka. 1999. Toiminta-ajatus ja palveluluettelo.
- Kuure, T. 1996. Marginaalin politiikkaa. Marginaalista murtautumisen vaihtoehtoiset strategiat. Tampereen yliopisto. Poliitiikan tutkimuksen laitos.
- Kylmä, J. 1991. Asunnottomien alkoholistien elämä yhteiskunnan ja valtion reunalla. Helsingin yliopisto. Sosiologian laitos. Lisensiaatintyö.
- Laitinen, M. 1997. Yhteisökasvatus ja vammaisten atk-opetus. Helsinki: Stakes.

- Latomaa, T. 1997. Psykoanalyttinen näkökulma kasvatukseen ja sosialisointiin. Teoksessa P. Siljander (toim.) Kasvatus ja sosialisointi. Helsinki: Gaudeamus, 143–165.
- Lindberg, O. 1998. Emotioner, sociala band och ritualer. En kvalitativ analys av narkotika karriärer. Göteborgs universitet. Institutionen för socialt arbete. Skriftserien 2.
- Luopa, P., Rimpelä, M. & Jokela, J. 2000. Huumeet ja koululaiset. Tuloksia kouluterveyskyselystä 1996–2000. Helsinki: Stakes.
- Maccoby, E. E. 1983. Social-emotional development and response to stressors. Teoksessa N. Garnezy & M. Rutter (toim.) Stress, coping & development in children. New York: McGraw-Hill, 217–234.
- Macdonald, K. 1996. Building respectability. Teoksessa N. Gilbert (toim.) Researching social life. 6. painos. London: Sage, 201–216.
- Macdonald, K. & Tipton, C. 1996. Using documents. Teoksessa N. Gilbert (toim.) Researching social life. 6. painos. London: Sage, 187–200.
- McDowell, D. M. & Spitz, H. I. 1999. Substance abuse. From principles to practice. Philadelphia: Brunner/Mazel.
- Martti, S. 1999. Koulutus, työmarkkinat ja elämänkulku: "Käymme yhdessä ain, käymme aina rinnakkain...". Teoksessa R. Linnakangas (toim.) Koulutus ja elämänkulku. Näkökulmia koulutuksen vaikuttavuuteen. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 28, 287–312. Rovaniemi.
- Mead, G. H. 1964. On social psychology. Selected papers. 6., uusittu painos. University of Chicago.
- Mikkeli-yhteisön esite 1998.
- Moore, J. & Farmer, A. 2002. Personality and illness. Teoksessa M. Rutter & E. Taylor (toim.) Child and adolescent psychiatry. 4. painos. Oxford: Blackwell Science, 711–722.
- Morgan, D. H. J. 1999. Risk and family practices: accounting for change and fluidity in family life. Teoksessa E. B. Silva & C. Smart (toim.) The new family? London: Sage, 13–30.
- Morse, J. M. 1998. Designing funded qualitative research. Teoksessa N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (toim.) Strategies of qualitative inquiry. Thousand Oaks, CA: Sage, 56–85.
- Murto, K. 1997. Yhteisöhoidon suuntauksia. Jyväskylä: Jyväskylän Koulutuskeskus.
- Määttä, P. 1975. Katsaus nuorison huumeaineiden käyttöön 1960- ja 1970-luvulla. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja 255.
- Määttä, P. 1976. Images of a young drug user. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 32.
- Niemelä, J. 1999. Usko, hoito ja toipuminen. Tutkimus käänntymyksestä ja kristillisestä päihdehuollosta. Tutkimuksia 96. Helsinki: Stakes.
- Niemi, P., Pehunen, R., Tuomola, P. & Vuori, E. 1993. Kognitiivis-analyttinen psykoterapia. Teoksessa A. Toskala (toim.) Kognitiivinen psykoterapia. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen tutkimuksia ja selvityksiä 13, 121–150.
- Nimettömät Narkomaanit ry. 2002. Mikä on NA? Saatavilla [www-muodossa: <URL: http://netti.nic.fi/~netna/mikaonna.htm>](http://netti.nic.fi/~netna/mikaonna.htm). Viitattu 14.5.2002.

- Nouko-Juvonen, S. 1999. Poikkeavuus sosiologisena käsitteenä. Teoksessa K. Koskinen (toim.) Sosiologisia karttalehtiä. Matkaopas yhteiskunnan tutkimiseen. Tampere: Vastapaino, 231–236.
- Offord, D. R. & Bennett, K. J. 2002. Prevention. Teoksessa M. Rutter & E. Taylor (toim.) Child and adolescent psychiatry. 4. painos. Oxford: Blackwell Science, 881–899.
- Ohranen, M. 1996. Naisen työura ja persoonallisuus. Teoksessa L. Pulkkinen (toim.) Lapsesta aikuiseksi. Jyväskylä: Atena, 59–73.
- Ojanen, M. 1996. Mikä minä on? Minän rakenne, kehitys, häiriöt ja eheytyminen. Teoksessa O. Luukkainen (toim.) Hyväksi opettajaksi - kasvu ja kasvattaminen. Porvoo: WSOY, 96–111.
- Olsson, B. & Stymne, A. 1997. Narkotikautvecklingen i Norden i jämförande perspektiv. Teoksessa B. Olsson, P. Rosenqvist & A. Stymne, Narkotikasituationen i Norden. Utvecklingen 1990–1996. Helsingfors: Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning (NAD). Publikation Nr 32, 7–38.
- Onko vanhemmillä väliä? 2000. Prisma-dokumentti Judith Harrisista. Yle TV1. 29.11.2000.
- Papanastasatos, G. & Foster, M. 2003. Family & addiction treatment outcome: effectiveness in relation to family's involvement. EFTC News Letter 4 (VIII), 4–6.
- Parsons, T. & Bales, R. F. 1955. Family, socialization and interaction process. New York: Free Press.
- Partanen, J. 1999. Huumeongelman esiintyvyys Suomessa. Teoksessa Huumeriippuvuuden hoito Suomessa. Konsensuskokous 1.–3.11. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, Suomen Akatemia, 1–6.
- Peavy, R. V. 1999. Sosiodynaaminen ohjaus. Konstruktivistinen näkökulma 21. vuosisadan ohjaustyöhön. Suom. Petri Auvinen. Helsinki: Psykologien kustannus.
- Peltonen, J. 1997. Sosialisatio ja kasvatus empiirisen tutkimuksen näkökulmasta. Teoksessa P. Siljander (toim.) Kasvatus ja sosialisatio. Helsinki: Gaudeamus, 14–31.
- Perttula, J. 1996. Ihminen elämäntilanteensa kokijana. Teoksessa L. Pulkkinen (toim.) Lapsesta aikuiseksi. Jyväskylä: Atena, 217–231.
- Piisi, R. (toim.) 2001. Huumetyö. Helsinki: Tammi.
- Pohjola, A. 1994. Elämän valttikortit? Nuoren aikuisen elämäntilanteen vaativien tilanteiden varjossa. Rovaniemi: Acta Universitatis Lapponiensis 5.
- Poliisin tietoon tullut rikollisuus 1999. Saatavilla [www-muodossa: <URL: http://stat.fi/tk/tp_tied/tiedotteet/v.2000/010/oiks.html>](http://stat.fi/tk/tp_tied/tiedotteet/v.2000/010/oiks.html). Viitattu 18.10.2002.
- Prendergast, M. L., Podus, D. & Chang E. 2000. Program factors and treatment outcomes in drug dependence treatment: An examination using meta-analysis. Substance Use & Misuse 35 (12–14), 1931–1965.
- Puhakainen, J. 1999. Persoonan kieltäjät. Ihmisen vapaus ja vastuu aivotutkimuksen ja lääketieteen puristuksessa. 2. painos. Helsinki: Like.
- Pulkkinen, L. 1996. Sosiaalinen kehitys lapsuudessa ja nuoruudessa. Teoksessa L. Pulkkinen (toim.) Lapsesta aikuiseksi. Jyväskylä: Atena, 29–44.

- Puolimatka, T. 1999. Kasvatuksen mahdollisuudet ja rajat. Minuuden rakentamisen filosofia. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Pyökkänen, K. 1992. Syy vai seuraus - kysymyksiä ja vastauksia huumeista. Helsinki: Kansalaiskasvatuksen keskus.
- Pösö, T. 1993. Kolme koulukotia. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Acta Universitatis Tamperensis A 388.
- Ribbens, J. 1994. Mothers and their children. A feminist sociology of childrearing. London: Sage.
- Rutter, M. 1983. Stress, coping and development. Some issues and some questions. Teoksessa N. Garnezy & M. Rutter (toim.) Stress, coping and development in children. New York: Mc Graw Hill, 1-41.
- Rutter, M. 2002. Substance use and abuse. causal pathways considerations. Teoksessa M. Rutter & E. Taylor (toim.) Child and adolescent psychiatry. 4. painos. Oxford: Blackwell Science, 455-462.
- Rutter, M. & Taylor, E. 2002. Clinical assessment and diagnostic formulation. Teoksessa M. Rutter & E. Taylor (toim.) Child and adolescent psychiatry. 4. painos. Oxford: Blackwell Science, 18-31.
- Rönkä, A. 1992. Nuoren aikuisen sosiaalinen selviytyminen: katsaus kirjallisuuteen. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja 319.
- Rönkä, A. 1996. Kun ongelmat kasautuvat. Teoksessa L. Pulkkinen (toim.) Lapsesta aikuiseksi. Jyväskylä: Atena, 158-170.
- Rönkä, A. 1999. The accumulation of problems of social functioning. Outer, inner and behavioral strands. Jyväskylä longitudinal study of personality and social development. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 148.
- Saarnio, P. 1990. Alkoholistien hoidon ja kuntoutuksen peruslähtökohtia. Tutkimus huoltola-asiakkaiden kognitiivisista toiminnoista, sosiaalisesta tilanteesta ja selviytymiskeinoista. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 2.
- Saarnio, P., Tolonen, M., Heikkilä, K., Kangassalo, M.-L., Mäkeläinen, M.-L., Niitty-Uotila, P., Vilenius, L. & Virtanen, K. 1998. Päihdeongelmaisten selviytyminen hoidon jälkeen. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 35, 207-219.
- Salaspuro, M. 1999. Mitä on näyttöön perustuva hoito? Teoksessa Huumeriippuvuuden hoito Suomessa. Konsensuskokous 1.-3.11. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, Suomen Akatemia, 73-82.
- Salonen, T. 1997. Kasvatustieteen luonteesta ja mahdollisuuksista. Teoksessa P. Siljander (toim.) Kasvatus ja sosialisatio. Helsinki: Gaudeamus, 166-179.
- Salvatore, R. & Selle, P. 2003. A picture from Italy. The "Communita San Patrignano". EFTC News Letter 4 (VIII), 9-11.
- Schilit, R. & Gomberg, E. S. L. 1991. Drugs and behavior. A sourcebook for the helping professions. Newbury Park, CA: Sage.
- Schutz, A. 1980. The phenomenology of the social world. Käänt. G. Walsh & F. Lehnert. 4. painos. London: Heinemann Educational Books.
- Seppälä, P. 2001. Ravekulttuuri ja laittomat päihteet: yhteisöllisyyttä, etiikkaa ja identiteettiä. Helsinki: A-klinikkasäätiön raporttisarja 36.
- Seppälä, P. 2003. Havaintoja huumeista. Tutkimus uusien huumeilmiöiden varhaisena tunnistajana. Raportteja 275. Helsinki: Stakes.

- Sergeant, J. & Taylor, E. 2002. Psychological testing and observation. Teoksessa M. Rutter & E. Taylor (toim.) *Child and adolescent psychiatry*. 4. painos. Oxford: Blackwell Science, 87–102.
- Siljander, P. 1997. Kasvatus ja sosialisatio. Johdatus aiheeseen. Teoksessa P. Siljander (toim.) *Kasvatus ja sosialisatio*. Helsinki: Gaudeamus, 7–13.
- Spradley, J. P. 1979. *The ethnographic interview*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Spradley, J. P. 1980. *Participant observation*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Stake, R. E. 1998. Case studies. Teoksessa N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (toim.) *Strategies of qualitative inquiry*. Thousand Oaks, CA: Sage, 86–109.
- Suokas, A. 1992. Brief intervention of heavy drinking in primary health care: Hämeenlinna study. Helsingin yliopisto.
- Suoranta, J. 1999. Henry A. Giroux. Tieto, opettajuus ja kasvatus postmodernissa. Teoksessa T. Aittola, *Kasvatustieteiden teoreettikoita. Uudesta kasvatustieteestä oppimisen kriittiseen tarkasteluun*. Helsinki: Gaudeamus, 212–237.
- Suoranta, J. & Eskola, J. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Sutinen, A. 1997. Miten sosiaalinen minä syntyy? G. H. Meadin teoreettisten näkemysten tarkastelua. Teoksessa P. Siljander (toim.) *Kasvatus ja sosialisatio*. Helsinki: Gaudeamus, 77–104.
- Svensson, B. 1997. Livet som narkoman. *Nordisk Alkohol- & Narkotikatidkrift*. 14: 4, 219–230.
- Svensson, B., Svensson, J. & Tops, D. 1998. Att komma för sent så tidigt som möjligt. Om prevention, ungdomskultur och droger. Helsingfors: Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning.
- Tamminen, M. 2000. *Paluu normaaliin. Tutkimus addiktiivisen päihteidenkäytön lopettamisesta. Raportteja 247*. Helsinki: Stakes.
- Toiviainen, S. 1997. *Kantapöydän imu. Juoppokulttuuri valintana ja pakkona*. Helsinki: Tammi.
- Toskala, A. 1993. Kognitiivisen psykoterapian kehityslinjoja. Teoksessa A. Toskala (toim.) *Kognitiivinen psykoterapia*. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen tutkimuksia ja selvityksiä 13, 2–11.
- Tynjälä, P. 1991. Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien luotettavuudesta. *Kasvatus* 22, 387–398.
- van Houten, C. 1995. *Awakening the will. Principles and processes in adult learning*. Adult Learning Network. West Sussex: Danewood Press.
- Vapaan alkoholihuollon kannatusyhdistys ry. *Toimintakertomus 1999*.
- Varto, J. 1992. *Laadullisen tutkimuksen metodologia*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Viittala, K. 2001. "Kyllä se tommosellaki lapsella on kovempi urakka". Sikiöaikana alkoholille altistuneiden huostaanotettujen lasten elämäntilanne, riskiprosessit ja suojaavat prosessit. Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 180.
- Virtanen, A. 2001. *Huumausainetilanne Suomessa 2000*. Helsinki: Stakes.
- Väärälä, R. 1999. Koulutuksen sosiaalinen vaikuttavuus ja syrjäytymisuhkat. Teoksessa R. Linnakangas (toim.) *Koulutus ja elämäntilanne. Näkökulmia*

- koulutuksen vaikuttavuuteen. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 28, 25–42. Rovaniemi.
- Weckroth, K. 1991. X voi olla kuka tahansa. Helsinki: Hanki ja jää.
- Weinberg, W. A., Harper, C. R. & Brumback, R. A. 2002. Substance use and abuse: epidemiology, pharmacological considerations, identification and suggestions towards management. Teoksessa M. Rutter & E. Taylor (toim.) Child and adolescent psychiatry. Oxford: Blackwell Science, 437–454.
- Wilson, D. B. 2000. Making the most out of data analysis and interpretation. Meta-analyses in alcohol and other drug abuse treatment research. Addiction 95 (S3), 419–438.
- World Federation of Therapeutic Communities. WFTC. 2002. Daytop. For a drugfree world. Saatavilla [www-muodossa](http://www.daytop.com): <URL: <http://daytop.com>>. Viitattu 11.5.2002.
- Young people and drugs. 1997. Social Policy Research 133. November. Saatavilla [www-muodossa](http://www.jrf.org.uk/knowledge/findings/socialpolicy): <URL: <http://jrf.org.uk/knowledge/findings/socialpolicy>>. Viitattu 7.11.2002.
- Ziehe, T. 1991. Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus. Suom. Raija Sironen ja Jussi Tuormaa. Tampere: Vastapaino.
- Ziehe, T. 1992. Nuoriso kulttuurisessa modernisaatiossa. Teoksessa T. Aittola & E. Sironen (toim.) "Miksi piiriin?". Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitoksen julkaisuja 1, 15–37.

LIITTEET (1-11)

LIITE 1	Tutkimuskohteen fyysinen ympäristö.....	222
LIITE 2	Tutkimusjoukon rajaaminen sekä tutkimuksen metodiset ratkaisut, eteneminen ja analyysin vaiheet.....	226
LIITE 2a	Tutkimussopimus.....	244
LIITE 2b	Kootut aineistot 15.4.1999-31.12.2002.....	245
LIITE 2c	Havainnointijaksot tutkimuskohteessa.....	247
LIITE 2d	Hoitosopimus.....	253
LIITE 3	Tutkimuksen yhteiskunnallinen merkitys sekä objektiivisuus ja luotettavuus.....	254
LIITE 4	Itsehoitoryhmien toiminnan kuvaus.....	260
LIITE 5	TAULUKKO 2 Kuntoutukseen hakeutuneiden elämäntapojen ja tapahtumien prosenttiosuudet.....	263
LIITE 5a	TAULUKKO 3 Kuntoutukseen hakeutuneiden päihde- ja hoitohistoriat sekä tapahtumien prosenttiosuudet.....	265
LIITE 6	Tapauskertomukset kuntoutuksen loppuun käyneiden lapsuudesta.....	267
LIITE 7	Mikkeli-yhteisön filosofia.....	281
LIITE 8	MAST-testi = Michigan Alcoholic Screening Test	282
LIITE 9	Itsearviointi	284
LIITE 10	Muutostarpeiden luettelo.....	285
LIITE 11	Mikkeli-yhteisön viikko-ohjelma.....	286

TUTKIMUSKOHTTEEN FYYSINEN YMPÄRISTÖ

Tämän kuvauksen alkuosa on kirjoitettu aineistonkeruun alkuvaiheessa, vuoden 1999 keväällä ja syksyllä. Kuvausta on täydennetty myöhemmillä aineistonkeruumatkoilla.

Mikkeli-yhteisö sijaitsee reilun kuuden kilometrin päässä Mikkelin keskustasta puhtasvetisen, kalaisan Korpijärven rannalla. Itse en ole kertaakaan yrittänyt saada järvestä kalaa, mutta oppilaat ovat kuulemma onnistuneet uistelemaan useita haukia. Järvi tuntuu tarjoavan muutakin virkistystä. Päiväkirjojen sivuilta saa lukea, miten soutelu tyynellä järvellä rauhoittaa mieltä työpäivän jälkeen ja antaa voimia toipumiselle. Kesäisin oppilaat käyvät järvessä uimassa, kirjoittipa joku pulahtaneensa joskus talvella myös avantoon.

Mikkeli-yhteisön paikalla on aikanaan sijainnut pappila maa-alueineen. Sota-aikana rakennukset olivat Suomen sodanjohdon käytössä marsalkka Mannerheimin päämajan tiloina. Vuonna 1948 perustettu Vapaan alkoholihuollon kannatusyhdistys ry. (VAK) vuokrasi rakennukset perustamansa Mikkelin A-kodin toimitiloiksi. A-kodissa kuntoutettiin miesalkoholisteja. 1960-luvun alussa VAK osti kiinteistön seurakunnalta. Vuosien 1971–1972 aikana paikalle rakennettiin uudisrakennukset A-kodin käyttöön ja vanhat rakennukset purettiin. A-koti lopetti toimintansa vuoden 1993 kesällä ja tilat vuokrattiin yksityiselle päihdeongelmaisten hoitolaitokselle, Sutela-kodille. Vuokrasopimusta ei enää uusittu vuoden 1997 lopulla ja tilat jäivät tyhjiin vuoden 1998 kesällä. Syyskuun 1. päivänä 1998 tiloissa aloitti toimintansa VAK:n perustama Mikkeli-yhteisö. Ensimmäiset oppilaat tulivat yhteisöön 7. syyskuuta 1999. (VAK ry:n toimintakertomus 1998, 12; K. Siekkinen, henkilökohtainen tiedonanto 4.10.2002.)

Yhteisöön saavutaan koivukujaa pitkin. Pari viimeistä kilometriä tiestä on soratietä, joka oli usein keväisillä aineistonkeruumatkoillani savivellinä. Vaikkei aivan kaupungissa ollakaan, tie on valaistu. Koivukujalta katsottaessa suoraan edessä sijaitsee keltatiilinen hallintorakennus. Ulko-ovesta saavutaan eteis- ja odotustilaan, jossa toimii oppilaspäivystys pienessä lasikopissa, "akvaariossa". Päivystäjän kopissa on yhteisön puhelinvaihe ja kopiokone. Kopin seinän takana on toimistohuone, jossa henkilökunta voi käyttää tietokonetta ja faksia. Jokunen oppilas on työllistymisvaiheessa työskennellyt yhteisön atk-vastaavana ja tuolloin "hallinnut" tätä huonetta.

Eteisestä pääsee johtajan huoneeseen, jonka vieressä vasemmalla on infohuone. Infohuoneessa pidetään henkilökunnan aamukokoukset ja päivä pulkkaan -palaverit, muut henkilöstökokoukset sekä henkilökunnan ja vastuuryhmän yhteispalaverit. Käytävän varrella ulko-ovesta vasemmalle on kaksi vessaa ja siivouskomero, kaksi ohjaajien huonetta sekä sairaanhoitajan huone. Ulko-ovelta oikealle mentäessä löytyvät ryhmäkokoustila, keittiö, ruokala ja vastuuryhmän huone. [Vessassa käyminen kammotti minua joskus, vaikka vessat olivatkin siistejä. Valittava tosiasia nimittäin on, että lähes kaikilla oppilailla on tarttuva maksatulehdus, C-hepatiitti, joka tarttuu tavallisimmin veriteitse. Tartunnan mahdollisuus on olemassa myös wc-käynnin yhteydessä. Myös B-hepatiitti on oppilailla tavallinen ja se saattaa tarttua vielä helpommin.]

Kun saavuin yhteisöön ensimmäisen kerran 15. huhtikuuta 1999, en ollut uskoa silmiäni astuessani hallintorakennukseen. Eteistilan yleisilme oli kyllä siisti, mutta kaikki näytti nuhjuiselta. Huonekalut olivat nähneet paremmat päivänsä jo edellisvuosikymmenellä ja lattialla lojui haalistunut matto. Minulle tuli jotenkin "kalsea" olo. Tunne vain vahvistui, kun astuin johtajan huoneeseen. Siellä oli 70-luvun muotiväreillä - tummanvihreällä ja viininpunaisella - maalatut
jatkuu...

seinät ja lattiaa koristi keskeltä miltei puhki kulunut sinapinkeltainen kokolattiamatto. Huoneen seinustoille oli ripoteltu erivärisiä koivurunkoisia tuoleja epämääräinen määrä. Tuolien istuinossissa oli kuhmuja ja kulumia. Niukka linja jatkui koko hallintorakennuksessa samoin kuin soluasunnoissa. Yhteisön väki suunnitteli kuumeisesti uusien kalusteiden hankintaa ja silloin tällöin seiniä ja ikkunanpuitteita maalattiin talkoilla. Osallistuin muutamaani yhteisökokouksiin, joissa oppilaat ja henkilöstö yhdessä miettivät hankintojen kiireellisyysjärjestystä. Myös tapetointi- ja siivoustalkoita järjestettiin säännöllisesti. Uudistustyöt sujuivat kuitenkin hitaasti, koska peruskorjausrahaa tuntui olevan käytettävissä niukasti.

Hallintorakennuksen oikealla puolella sijaitsee asuntolarakennus, jossa on kolme erillistä solua. Jokaisessa solussa on eteisaulan varrella viisi erikokoista oppilashuonetta, olohuone, pieni keittiö ja kaksi vessaa, joista isomman yhteydessä suihkut. Solusta toiseen pääsee vain ulkokautta. Solurakennuksen kellarikerroksessa on oppilaiden sauna ja pesuhuone, pyykinkäsittelytilat, muutama varastohuone sekä oleskelutila, jossa pidetään ryhmäistuntoja. Vuoden 1999 huhtikuussa vasta yksi solu oli oppilaiden käytössä johtuen oppilaiden pienestä määrästä. Tiedossa olevaa oppilasmäärän lisääntymistä odotellessa toista solua oli alettu kunnostaa tapetoimalla ja maalaamalla. Solu kunnostettiin lopullisesti toukokuun kunnostustalkoissa, joihin minäkin osallistuin imuroimalla, lattiaa luuttuamalla ja kaapeista pölyjä pyyhkimällä. Kolmas solu oli aluksi kalusteiden varastona ja minun majoittumispaikkanani. Siellä yöpyi myös yhteisön johtaja silloin tällöin. "Kämppäni" oli todella kammottavassa kunnossa; sitä ei oltu siivottu kunnolla luultavasti vuosikausiin.

Solurakennuksen edessä sijaitsee metsittyneet tenniskenttä. Loppukevään pihatalkoissa kenttää kunnostettiin isoimmat pajupuskat poistamalla. Hallintorakennuksen vasemmalta puolelta johtaa polku järven rantaan. Rannalla sijaitsee melko hyväkuntoinen hirsinen rantasauna. Saunarakennuksessa on takkatupa, pesuhuone ja löylyhuone sekä puuliiteri. Saunalle vievä polku ylittää pienen puron [tai ojan], jonka yli on rakennettu vankkatekoinen puusilta. Polun oikealla puolella oli vielä keväällä 1999 ränsistynyt, lähes luhistumispaisteessa oleva grillikatos, joka seuraavan vuoden kesällä purettiin. Katoksen vasemmalla puolella on kaksi likakäivä. Koko rantasaunan ja hallintorakennuksen ympäristö näytti keväällä 1999 ränsistyneeltä ja metsittyneeltä, mikä selittyi sillä, että rakennukset olivat olleet jonkin aikaa tyhjillään.

Yhteisöön johtavan tien vasemmalla puolella [kaupungista tullessa] ennen hallintorakennusta sijaitsee keltainen tiilirakennus, jossa on liikuntahalli, auto- ja traktoritali, metalli- ja puutyötilat ja niihin liittyvät puku- ja pesuhuoneet sekä säilytystiloja. Rakennukseen kunnostettiin vuoden 2000 aikana musiikkihuone äänentoistolaitteineen ja soittimineen. Liikuntahallin takana kasvaa sakeaa kuusikkoa. Kuusikon reunassa muista rakennuksista syrjässä sijaitsee osittain romahtanut punamullalla maalattu puurakennus. Vuoden 1999 keväisellä tutkimusretkelläni tuo rakennus osoittautui vanhaksi riieksi tai varastoksi, jonne oli laitettu säilöön ikivanhaa romua [myös talon traktori, jonka oli kunnostanut taloon opiskelijaharjoittelijaksi tullut miesohjaaja]. Tutkimusretkeni ulottui hieman syvemmälle kuusikon siimekseen, josta löysin jo ammoin käytöstä poistetun lentopallokentän - tai ainakin verkkotolpat. Kenttä kasvoi yli metrin korkuista pajukkoa. Riien ympäristöön oli kiinteistön edellisen haltijan aikana jätetty hajan hajan maataloustyökaluja ja epämääräisiä romukasoja. Tien vastakkaisella puolella röhöttää osittain luhistunut rakennus - ilmeisesti parempina päivinä perunakellarina käytetty; seinustoilla on nimittäin sokin sokin ruohon peittämiä muovikämpäreitä ja puisia perunalaatikoita. Alakerrassa on todennäköisesti pidetty joskus kalkkunoita, koska lattialla on olkia ja sulkaa. Kellarin seinustalla on hiekkalaatikko - ilmeisesti hiekoitushiekkaa varten. Kun palataan tietä pitkin takaisin hallintorakennukseen päin, löytyy tien oikealta puolelta henkilökunnan

jatkuu...

asuinrakennus. Rakennus on vaaleahko lautarakenteinen rivitalo, jossa on kolme erillistä asuntoa: yksi yksiö ja kaksi hieman suurempaa asuntoa. Keväällä 1999 kaikissa asunnoissa oli asukkaat; henkilökuntaa perheineen asui niissä. Myöhemmin rakennuksessa asuivat työllistymisvaiheessa henkilöstöön siirtyneet oppilaat. Myös johtajan asuinhuoneisto kunnostettiin myöhemmin tähän rakennukseen.

Henkilökunnan asuinrakennuksen ja hallintorakennuksen väliin jää pelto, jossa on edellisen omistajan aikana kasvatettu perunaa. Keväällä 1999 yhteisöläiset suunnittelivat kylvänsä peltoon salaattia, porkkanaa ja muita juureksia. Juuresten viljeleminen todettiin liian työlääksi ja peltoon kylvettiin auringonkukansiemeniä. Kyllä pelto näyttikin syyskuussa upealta, kun sadat auringonkukat olivat parhaimmassa loistossaan! Pienelle alueelle pellon reunaan kylvettiin myös tilliä ja salaattia. Yhdellä pellon sivustalla kasvaa marjapensaita, joita ei ole ilmeisesti vuosiin hoidettu - lahoista oksista päätellen.

Ensimmäinen käyntini yhteisössä huhtikuussa 1999 oli vain päivän mittainen, joten en vielä ehtinyt tutustua kunnolla ympäristöön. Palasin kuitenkin melko pian kolmen päivän pituiselle havainnointi- ja haastattelumatkalle ja yövyin tuolloin yhteisössä. Tein silloin tutkimusretkiä ympäristöön ja rakennuksiin. Majoituspaikkani, kolmossolun ulko-ovesta astutaan tuulikaapin kautta eteiskäytävään, jonka varrella oikealla on suihku/vessa ja toinen erillinen vessa, vastakkaisella puolella käytävää kaksi asuinhuonetta. Käytävän päässä on olohuone. Olohuoneen yhteydessä on pieni keittosyvennys helloineen ja jääkaappeineen. Olohuoneesta johtaa ovi ulkoterrassille, jolta aukeaa näkymä järvelle ja vastarannalla sijaitsevalle miljoonahuvilalle. Ulko-ovesta vasemmalle on kolme asuinhuonetta. Niistä pienin oli käytössäni aineistonkeruumatkojen aikana. Keskimäinen, hieman suurempi oli keväällä kalustevalastona, syksyllä johtaja käytti huonetta työhuoneenaan. Huone toimi myöhemmin myös terapia- ja rentoutushuoneena. Suurin huone oli varastona vielä keväällä 1999, mutta elokuusta alkaen huoneessa kokoontui porrasryhmä viikoittain. Siellä pidettiin myös AA:n kokoontumisia.

Solu oli melko hyväkuntoinen, mutta siihen suunniteltiin kuitenkin remonttia. Pintaremonttia siellä tehtiinkin syksyyn mennessä. Solua ei oltu siivottu aikoihin ja se oli todella likainen: suihkuhuoneen lattialla oli mustia likaläiskisiä, villakoirat vilistivät pitkin lattiaa, keittosyvennyksen tiskipöytä oli laikukkaaksi pinttynyt, hellassa oli ainakin sentin pölykerros ja kas kummaa: eteisestä löytyi vanhojen lehtien ja muun romun lisäksi muovipussillinen tummanvihreäksi homehtunutta ruisleipää! Siivo katosi kesän kuluessa, ennen yhteisön järjestämää valtakunnallista juhannuskonventtia, kun konventtiin osallistuville ulkopuolisille järjestettiin majoitus kolmossoluun. Ennen konventtia järjestettiin myös pihatalkoot, joiden aikana ympäristöä siistittiin: ryteiköt raivattiin ja pihaan laitettiin kukkapenkkejä.

Majoituspaikkani ainoa viihdyke oli johtajan tuoma vanha televisio olohuoneessa. Nukkumahuoneessani oli sänky patjoineen ja tyynyineen, pieni hyllykkö seinällä, pikkuinen yöpöytä ja sohvapöytä sekä vanha kuhmuinen nojatuoli. Eräs ohjaaja antoi ensimmäisellä reissullani käyttööni talon liinavaatteet, myöhemmillä käynneilläni kuljetin omat mukani. Ohjaaja toi myös kotoaan pari mattoa huoneeseeni viihtyisyyttä lisäämään. Majoituspaikan askeettisuudella on kyllä hyvät puolensa: eipä tutkijan ajatukset karkaile, kun iltaisin kertailee päivän kokemuksia kammiossaan!

Koska rakennusten ja ympäristön kunnossapito oli jäänyt pitkäksi aikaa retuperälle, tuli minulle ensimmäisillä käynneilläni vaikutelma, että kaikki on kuin Huvikummissa: vinksin vonksin tai ainakin heikun keikun. Vierailtuani yhteisössä useammin saatoin havaita, että fyysisissä puitteissa tapahtui nopeasti kohentumista. Hallintorakennuksen eteistila ja

jatkuu...

johtajan huone kokivat perusteellisen "kasvojen pesun". Eteistilaan hankittiin uusi kulmasohva, uudet matot ja seiniä maalattiin. Johtajan huoneen kokolattiamaton kulunut keskusta peitettiin uudella matolla, kuhmuisimmat tuolit poistettiin ja seinien väritys muuttui vaaleammaksi. Samanlaista muutosta tapahtui kaikissa yhteisön rakennuksissa.

Yhteisön tilat saatiin kunnostetuksi pikkuhiljaa, koska miesoppilaissa oli ammattitaitoisia remontojia: yksi oli laatta- ja mattomies, toinen kirvesmies, kolmannella oli joskus ollut oma rakennusfirma ja neljäs oli muuten vain innostunut korjaus- ja remonttihommista. Naisoppilaat puolestaan hallitsivat ympäristön ja ulkoistutusten sekä kukkien hoidon ja kotitalous- sekä siivoustyöt joko työkokemuksensa tai kiinnostuksensa ansiosta. Sekä ympäristö että rakennukset on ajan mittaan saatu täysin kunnostettua asiansa osaavien, innostuneiden oppilaiden ja henkilökunnan yhteistyöllä. Moni paikka on saatu kunnostettua kuin huomaamatta talkoita järjestämällä. Huvikumpu-vaikutelma alkoi muuttua jo syksyllä 1999. Vieraillessani yhteisössä touku-kuussa 2002 yhteisön fyysinen ympäristö näytti kaikilta osin olevan tiptop-kunnossa ja paikka näytti viihtyisältä; täsmälleen sellaiselta, kuin rauhallisen huume kuntoutusyksikön ympäristön voisi olettaakin näyttävän!

TUTKIMUSJOUKON RAJAAMINEN SEKÄ TUTKIMUKSEN METODISET RATKAISUT, ETENEMINEN JA ANALYYSIN VAIHEET

Alun perin tutkimukseen oli tarkoitus ottaa mukaan kaikki vuoden 1999 loppuun mennessä yhteisöön hakeutuneet oppilaat (N=43) ja yhteisön henkilökunta (N=7). Aluksi keräsinkin kaiken mahdollisen aineiston jokaisen oppilaan ja henkilökunnan jäsenen osalta. Tarkoitukseni oli selvittää kootusta aineistosta yhteisökasvatuksellisen huume kuntoutuksen tuloksellisuutta. Muutaman kuukauden kuluessa totesin urakan mahdottomaksi. Ensinnäkin aineisto alkoi muotoutua liian mittavaksi vain tätä tutkimusta ajatellen. Toiseksi ymmärsin, että tuloksellisuutta on mahdollista kartoittaa vain pitkittäistutkimuksessa. Ymmärsin, että minun on karsittava tutkimukseeni osallistuvien joukkoa sekä harkittava uudelleen tutkimustehtävääni.

Tutkimustehtäväkseni muotoutui yhteisöllisen huume kuntoutuksen sisällön ja yksilöllisten toipumisprosessien kartoittaminen. Tutkimusjoukon ensimmäisessä karsintavaiheessa jätin tutkimukseni ulkopuolelle oppilaat, jotka olivat keskeyttäneet kuntoutuksen ennen tutkimuksen aloittamista. Oivalsin, että todenmukaisen informaation saaminen ei heidän osaltaan onnistuisi. En ensinnäkään voinut haastatella heitä, koska suurin osa oli palannut takaisin "kentälle" jatkamaan huumeidenkäyttöään. Toiseksi yhteisössä ei toiminnan alkuvaiheessa arkistoitu kattavasti kaikkea kirjallista materiaalia, jota mahdollisesti olisin halunnut käyttää tutkimusaineistona; esimerkiksi kirjoittamansa päiväkirjat keskeyttäneet oppilaat olivat vieneet mukanaan. Muitakaan kirjallisia dokumentteja ei ollut saatavilla kattavasti ensimmäisiltä kuukausilta. Kolmas syy oli, että raittiina pysyneistä keskeyttäneistä ei ollut saatavilla osoite- tai muita yhteystietoja. Yksilöllisten toipumisprosessien kuvaus ja yhteisöllisen huume kuntoutuksen toimivien osa-alueiden kartoittaminen näytti siis keskeyttäneiden osalta mahdottomalta.

Tutkimuksen eettisyyden ja luotettavuuden varmistamiseksi aloin heti aineistonkeruun alkuvaiheessa pyytää tutkimukseeni osallistuvilta kirjallisen suostumuksen tutkimukseen osallistumisesta. Oppilaat allekirjoittivat sopimuksen (ks. liite 2a) ja antoivat luvan käyttää kaikkia itseään koskevia nauhoitteita ja kirjallisia dokumentteja tutkimusaineistona ja jatkossa mahdollisesti opetuskäytössä. Ensimmäisen karsintavaiheen yksi karsintaperuste liittyikin kirjallisiin suostumuksiin. Luonnollisesti minun ei ollut mahdollista saada suostumusta oppilailta, jotka olivat keskeyttäneet kuntoutuksensa ennen tutkimuksen aloittamista eikä oppilailta, jotka keskeyttivät niin nopeasti, etten ehtinyt tavata heitä. Suostumuksen puuttuminen oli siis peruste heidän tutkimuksen ulkopuolelle jättämiselleen.

Toisen karsintavaiheen kriteerit muotoutuivat kuin itsestään. Kuntoutuksen keskeyttämisprosentit olivat toiminnan alussa yhteisön kehittymättömyyden vuoksi korkeat. Tavallisimmin oppilaat keskeyttivät kolmen ensimmäisen kuukauden aikana, moni kolmen ensimmäisen viikon aikana. Osa lähti yhteisöstä vain yön yli viivyttyään. Nopeimmin keskeyttäneiden osalta ei ehditty kirjata edes perustietoja oppilaskansioon. Osan näistä oppilaista ehdin tavata kerran, osaa en kertaakaan. Osa oli yhteisön ulkopuolella - esimerkiksi raastuvassa - silloin, kun olin aineistonkeruumatkalla. Näiden oppilaiden haastatteleminen tai intensiivinen havainnointi oli siis mahdotonta.

Aluksi keräsin täydennysaineistoa kaikista niistä, jotka olin haastatellut kerran, joiden oppilaskansioiden tietoja sain kootuksi ja joiden päiväkirjoja luin riippumatta siitä, kuinka

jatkuu...

kauan heidän kuntoutuksensa kesti. Totesin kuitenkin, että aineistoa kertyy edelleen liikaa tämän tutkimuksen puitteissa analysoitavaksi. Tutkimusprosessin edetessä ja ymmärrykseni kehittyessä oivalsin, että minun on edelleen rajattava tutkimusjoukkoani ja karttuvaa aineistoa.

Rajasin nyt tutkimusjoukkoani kuntoutuksen keston perusteella. Päätin ottaa tutkimukseeni mukaan oppilaat, jotka viipyivät yhteisössä vähintään yhdeksän kuukauden perusjakson ajan. Tutkimuksen kohteeksi valikoitui tässä vaiheessa viidentoista oppilaan joukko. Joukossa oli mukana oppilaita, jotka syystä tai toisesta keskeyttivät kuntoutuksen vain muutamaa päivää tai viikkoa ennen viidentoista kuukauden kokonaisajan päättymistä. Yhteisön kuntoutusprosessin viimeisten viikkojen aikana tapahtuva yhteisöstä irrottautuminen näytti siihen mennessä kootun aineiston perusteella kuitenkin niin merkittävältä osa-alueelta, että kuntoutuksen sisältöjen arvioiminen perusjakson tai keskeytyneen loppuvaiheen aikana kootun aineiston perusteella ei tuntunut riittävän luotettavalta. Voidakseni arvioida luotettavasti kuntoutuksen sisältöä ja osa-alueiden merkitystä yksilöllisissä toipumisprosesseissa, rajasin vielä tutkimusjoukkoa. Viimeinen karsintavaihe ajoittuu aineistonkeruun ja oikeastaan koko tutkimusprosessin loppuvaiheeseen. Tuolloin päädyin siihen, että otan tutkimukseeni vain oppilaat, jotka olivat kuntoutuksessa koko viidentoista kuukauden jakson ja jotka olivat hakeutuneet kuntoutukseen ennen vuoden 1999 loppua. Tutkimukseeni valikoitui näiden karsintavaiheiden jälkeen yksitoista oppilasta.

Tutkimuksenteon tässä vaiheessa oivalsin, että voidakseni ymmärtää yhteisöllisen kuntoutuksen sisältöä ja yksilöllisiä toipumisprosesseja, minun on hahmotettava kokonaiskuva myös huumeriippuvuuteen ja riippuvuuden etenemiseen liittyvistä taustatekijöistä. Olin päättänyt lähestyä tutkimusongelmaani sosiologisesta näkökulmasta ja teoreettiseksi viitekehikseksi näytti muodostuvan yksilön sosialisatio. Aiemman tutkimustiedon valossa yksilön sosiaalistumisessa ympäröivän yhteisönsä jäseneksi näytti merkittävää olevan lapsuuden primaarisosialisaatio ja nuoruudessa alkava sekundaarisosialisaatio (ks. Berger & Luckmann 1994; Lindberg 1998). Aloin kartoittaa tutkimusjoukkoseni valikoituneiden yhdentoista oppilaan elämänkulkuja selvittääkseni, löytyykö heidän lapsuudestaan tai nuoruudestaan tapahtumia, joilla saattaisi olla yhteyttä sosialisatioprosessin ristiriitoihin sekä huumeidenkäyttäjäksi ajautumiseen. En ollut tässä vaiheessa vielä hylännyt kokonaan myöskään joukkoa, jonka olin karsinut varsinaisen tutkimusjoukkoni ulkopuolelle. Ajoittain palasin myös heiltä kokoamaani aineistoon. Kävin vuoropuhelua kuntoutuksen kokonaan käyneiltä ja kuntoutuksen keskeyttäneiltä kootun aineiston kanssa.

Yllättäen havaitsin, että jääneiden elämänkuluista löytyi riskitekijöiksi luokiteltavia yksilöllisiä tapahtumia, joilla saattaisi olla yhteyttä huumeriippuvuuden kehittymiseen. Jääneiden elämäntapahtumien yllätyksellisyyttä lisäsi se, että suuri osa näytti kuuluvan lapsuusperheen taustatietojen perusteella joko keskiluokkaan tai ylempään yhteiskuntaluokkaan. Halusin löytää vastauksen siihen, miksi myös niin sanottujen hyvien perheiden lapsistakin oli tullut narkomaaneja. Riskitekijöiksi luokiteltavia tapahtumia löytyi myös kuntoutuksen keskeyttäneiltä, mutta heidän osaltaan tapahtumat olivat enemmän ennako-oletusteni mukaisia. Huomasin, että sekä kuntoutuksen kokonaan käyneillä että sen keskeyttäneillä huumeidenkäyttö oli alkanut samoihin aikoihin ja riippuvuus oli edennyt saman kaavan mukaan. Tällä perusteella päätin ottaa myös kuntoutuksen keskeyttäneet mukaan tutkimukseeni selvittääkseni riippuvuuden etenemiseen liittyviä tekijöitä.

Olin muihin huumehoitoihin perehtyessäni havainnut, että huumeista irrottautuva kokee hoidon tuloksellisuuden yleensä subjektiivisesti: samanlainen hoito ei välttämättä auta kaikkia

jatkuu...

irrottautumaan pyrkiviä. Ymmärsin, että voidakseni arvioida yhteisökasvatuksellisen huume-kuntoutuksen osa-alueita kattavasti minun on kartoitettava myös kuntoutuksen keskeytymisen taustoja. Tämä oli perusteluna sille, että aloin kartoittaa kuntoutuksen keskeyttäneiden osalta syitä siihen, miksi yhteisöllinen huume-kuntoutus ei sopinut heille.

Henkilökunnan osalta tapahtui "luonnollista poistumaa": yksi työntekijä lähti muutama kuukausi tutkimuksen aloittamisen jälkeen muualle töihin enkä ehtinyt haastatella häntä. Pyynnöistäni huolimatta hän ei kirjoittanut toimintafilosofiaansa eikä näkemyksiään yhteisökasvatuksellisesta huume-kuntoutuksesta Muilta henkilökunnan jäseniltä sain kyllä kootuksi toimintafilosofiat ja tehdyksi haastattelut. Tehtyäni heidän osaltaan kokoamastani aineistosta alustavaa analyysyä, vakuutuin siitä, että yhteisökasvatuksellisen huume-kuntoutuksen sisällön kartoittamiselle ei ammattihenkilöstön kuvauksilla ole sitä merkitystä, mitä alun perin olin kuvitellut. Henkilöstön kuvausten perusteella ei voi tehdä tulkintoja yksilöllisistä toipumisprosesseista, vaan niistä on saatava subjektiiviset, omakohtaiset kuvaukset. Niinpä jätin henkilökunnalta kokoamani aineiston tutkimukseni ulkopuolelle. Henkilökunnan merkitys kuntoutuksessa on mukana tutkimuksessani vain niiltä osin, kuin se ilmenee oppilaiden puheissa. Henkilökunnan toiminnasta tekemäni havainnot ovat mukana tulkinnoissa ja tuloksissa.

Tutkija instrumenttina - tutustuin ja tulin tutuksi. Etnografisessa tutkimuksessa tutkijan asema on keskeinen. Kaikissa ihmistieteissä laadullinen tutkija on yhteydessä tutkimustuloksiin ja vaikuttaa niihin. Tutkijalla on toiminnassaan vapautta, joka antaa mahdollisuuden joustavaan tutkimuksen suunnitteluun ja toteutukseen. Tutkija on kuin "tee se itse" -ammattilainen, joka kokoaa palasista kokonaisuuksia. Hän luo muodostamiensa kokonaisuuksien avulla ratkaisuja ongelmiin. Ratkaisut ovat tulosta tutkijan valinnoista ja tulkinnoista. Tulkinnot muuttuvat tutkimusprosessin aikana ja saavat uusia muotoja samalla kun tutkija lisää uusia työkaluja, metodeja ja tekniikoita palapeliin. Tutkimuksessa käytettävien työkalujen tai tutkimuskäytäntöjen valinta ei siis ole yleensä tiedossa etukäteen. Valinta riippuu tutkijan tutkimukselleen ja tutkimusaineistolle tekemistä kysymyksistä, kysymykset puolestaan riippuvat siitä yhteydestä, jossa ne tehdään. (Ks. Denzin & Lincoln 1998, 3; Fielding 1996, 157.) Tutkijasta riippuu, miten luotettavaa aineistoa saa kerätyksi. Morsen (1998, 66) mukaan tutkimukseen osallistuvien on voitava luottaa tutkijaan; tutkijan on kärsivällisesti odotettava, että tutkimukseen osallistuvat hyväksyvät hänet. Tutkijan on oltava myös joustava ja lannistumaton ja välillä valmis muuttamaan toimintatapojaan nopeastikin. (Ks. myös Fielding 1996, 159.)

Morse (1998, 72) kirjoittaa vaiheittaisesta aineistonkeruusta todeten ensimmäisen havainnointi- ja haastattelukerran olevan vaikein. Tutkija voi tuntea olonsa hyödyttömäksi ja epämu-kavaksi. Kun tutkija edes jollain tavalla harjoittelee selittämään tutkimustaan, se yleensä auttaa. Ensimmäiset havainnot ovat kuitenkin yleensä hyvin ylimalkaisia. Tutkija tuntee itsensä hämmentyneeksi. Muutaman ensimmäisen päivän aikana on parasta vain opetella tuntemaan kuka kukin on. Samoin kannattaa tutustua fyysiseen ympäristöön. Tutkijan kannattaa myös opetella tutkimuskohteensa rutiinit sekä muodolliset ja epämuodolliset säännöt. Aluksi kannattaa havainnoida vain lyhyitä aikoja ja sitten vetäytyä tekemään esimerkiksi kenttämuistiinpanoja. Kun tutkija oppii tuntemaan osallistujien roolit ja suhteet, hän voi tunnistaa sopivat tutkittavat eli ne, joilla on eniten annettavaa tutkimukselle. (Emt., 72–73, 74; ks. myös Spradley 1979.)

Oloni oli todella epämu-kava aloittaessani aineistonkeruuta 15. huhtikuuta 1999. Minulla ei ollut kattavaa käsitystä yhteisökasvatuksellisesta huume-kuntoutuksesta. Myös käsitykseni huumeidenkäytöstä olivat ylimalkaisia ja nyt jälkepäin ajateltuna stereotyyppisiä: oletin

jatkuu...

muun muassa huumeidenkäyttäjien olevan kaikilla elämän osa-alueilla syrjäytyneitä. Ensimmäinen aineistonkeruumatkani yhteisössä on jäänyt mieleeni luultavasti ikuisiksi ajoiksi. Huomasin kummastelevani, missä olin ja mihin olin oikein ryhtynyt. Tunsin pelonsekaista hämmennystä kohdatessani ensimmäisen kerran "huumehöhröjä". En tiennyt miten kuuluisi käyttäytyä tai miten oppilaisiin pitäisi suhtautua. Aluksi kaksi miesoppilasta esitteli minulle yhteisön fyysisiä tiloja ja kertoi yhteisön organisaatiosta ja toiminnasta. Näen vieläkin sieluni silmin tilanteen, jossa kaksi vuoren kokoista kehonrakentajaa ja kovien huumeiden käyttäjää kuljettua minua kohti oppilasasuntolan kellaria esitelläkseen oppilaiden oleskelutilat. Hetkeä aikaisemmin nuo "vuoret" olivat kertoneet elämästään, joka vilisi väkivaltaa ja huumeita, "puukkoja ja puntareita" sekä hyväksikäyttöä ja linnatuomioita. Mieluiten olisin ottanut jalat alleni ja pötkinyt pakoon, mutta kävelin kuitenkin miesten perässä mielessäni ajatus "ken tästä käy, saa kaiken toivon heittää". Myöhemmin totesin, että "vuoret" eivät olleet ainakaan siinä kontekstissa vaarallisia. Suhtautumiseni muututtua luonnollisemmaksi sain heiltä myöhemmissä haastatteluisa arvokasta tietoa tutkimustani varten.

Tutustuminen tutkittaviin on onnistuneen aineistonkeruun edellytys. Tuttuus muun muassa helpottaa "oikean" tiedon saamista (ks. mm. Alasuutari 1995; Denzin & Lincoln 1998; Gilbert 1996). Murtaakseni tutkimuskohteesta ja tutkittavista muodostamiani stereotypioita ja tutustuakseni heihin paremmin, totesin, että minun kannattaa aluksi vain pikkuhiljaa tutustua tutkimuskohteeseeni ja tutkittaviini. Tutustuminen tapahtui vähitellen käytännön syistäkin: toimin aineistonkeruuta aloittaessani erityisopettajana. Ensimmäiset vierailuni yhteisössä tapahtuivat ollessani virkavapaalla 8. maaliskuuta-7. toukokuuta 1999. Toukokuussa palasin hoitamaan virkaani, eikä minulla loppukeväällä ollut mahdollisuutta käydä yhteisössä. Vasta kesän aikana "naamani tuli tutuksi" tutkittavilleni. Toinen virkavapausjaksoni ajoittui 1. elokuuta-15. syyskuuta 1999 väliselle ajalle, jolloin keskityin lähdekirjallisuuteen aineistonkeruun jäädessä vähemmälle. Aloimme tutkittavieni kanssa tutustua paremmin syyskuun lopulta lähtien.

Ensihaastatteluissa annoin tutkittavien vain "kertoa omaa tarinaansa". Myöhemmin aloin tarkentaa haastatteluja tekemällä kysymyksiä. Halusin näin varmistaa, että oma oloni on mukava. Pystyin rentoutumaan ja keskittymään paremmin havainnointiin, kun tulin tutuksi kohteeni ja tutkittavieni kanssa. Tuottava tiedonkeruuvaihe saattoi alkaa. Samoin kävi tutkimukseen osallistuvien kanssa. Kun he ymmärsivät, mistä tutkimuksessa on kyse ja oppivat tunnistamaan kiinnostukseni kohteet, he alkoivat tarjota informaatiota oma-aloitteisesti ja helpottivat näin tutkimuksentekoa. Huomasin lopulta olevani toimivassa ja antoisassa sekä luonnollisessa vuorovaikutuksessa tutkittavieni kanssa, joskin tähän tilanteeseen pääseminen vei aikaa.

Sain toisaalta kokea, että liiallinen tuttuus saattaa myös vaikeuttaa tutkijan työtä. Muutamien aineistonkeruumatkojen jälkeen oppilaat olivat liiankin innokkaita yhteistyöhön ja keskusteluihin, mikä sekoitti suunnitelmani perusteellisesti. Tunsin välillä syyllisyyttä, kun joku tuli sanomaan "*no millos sä mua haastattelet? Eiks mun vuoro oo ikinä, kun sä aina vaan haastattelet muita?*". Usein huomasin myös toimivani oppilaiden terapeuttina ja keskustelumme kääntyivät hoidollisiksi "*kun ei henkilökunnalla oo ikinä tarpeeks aikaa kuunnella*".

Intensiivisimmän aineistonkeruuvaiheen päätyttyä sain hyvin konkreettista näyttöä liiallisen tuttuuden merkityksestä. Annoin tutkimuskohteeseeni yhteystietoni lähinnä henkilökunnan käyttöön. Pyysin soittamaan, mikäli heillä on jotain kysyttävää tutkimuksesta. Osoitetietoja puolestaan tarvittiin aineistojen postittamiseen. Pian kävi niin, että kuntoutuksen keskeyttäneet alkoivat soitella matkapuhelimeeni milloin mihinkin aikaan vuorokaudesta ja viikosta arvostellen yhteisön toimintaa, henkilökuntaa ja muita oppilaita. Osa soittajista halusi "*ihan muuten vain* jatkuu...

rupatella" ja kysellä tutkimuksen tilanteesta. Arvosteluihin en luonnollisesti ottanut kantaa, mutta juttelin kuitenkin yleisistä tutkimukseen liittyvistä asioista. Soittelu alkoi ennen pitkää tuntua ahdistavalta. Pysin jatkossa olemaan mahdollisimman lyhytsanainen ja lopetin keskustelut nopeasti ja kohteliaasti työkiireisiini vedoten. Yksi ikävimmistä kokemuksista oli yöllä kahden jälkeen tullut puhelu. Soittaja oli yhteisöstä lähdettyään retkahtanut ja kaipasi kuuntelijaa. Onneksi minulla on tapana sulkea puhelimeni yön ajaksi, niin nytkin. Vastaaajaan jätetty viesti oli ahdistava; en koskaan ennen ollut saanut huumeiden vaikutuksen alaisena olevan viestiä. Onneksi puhelut loppuivat vähitellen - olin jo harkinnut puhelinnumeron vaihtamista ja salaiseksi muuttamista. Mutta ei mitään niin ikävää, ettei siinä olisi jotain mukavaakin: kaksi edelleen raittiina olevaa, yhteisössä työntekijänä toiminutta oppilasta lähettää vieläkin tekstiviestin silloin tällöin, esimerkiksi joulun aikaan hyvää joulua toivottaakseen. Tätä en koe ahdistavaksi, pikemminkin se osoittaa, että sain tutkimusprosessin aikana solmituksi heihin luottamuksellisen sekä normaalin ja luonnollisen suhteen.

Etnografian perusajatuksena on, että ihminen tietää maailmasta kokemuksensa kautta. Ihmisen toiminta on intentionaalista eli sillä on tarkoitus ja päämäärä. Tutkimuksen tehtävänä on pyrkiä ymmärtämään ihmismielen prosesseja ja tekojen taustalla vaikuttavia merkityksiä. Tutkija pyrkii asettumaan tutkittaviensa asemaan. Mitä intensiivisempään ja avoimempaan vuorovaikutukseen tutkija pääsee tutkittavien kanssa, sitä luontevampia tulkintoja tutkija voi tehdä. Etnografian voidaan sanoa olevan tutkimuksellisesti sekä tutkimuksen prosessia että sen produktia. (Ks. Atkinson & Hammersley 1998, 111.)

Aineistonkeruuta aloittaessani ymmärsin roolini tutkijana olevan merkittävä tutkimukseeni osallistuvien elämäntapojen ymmärtämisessä ja kuvaamisessa. Tutkimusprosessin edetessä, ymmärrykseni kasvaessa oivalsin, että kaikilla osapuolilla on aktiivinen, tutkimusta muokkaava rooli. Koin olevani itse tutkijana tärkeä instrumentti, mutta myös tutkimukseeni osallistuvilla ihmisillä ja heidän ryhmillään oli merkittävä rooli. Pysin ymmärtämään tapahtumien merkityksen osallistujien näkökulmasta. Tavoitteenani oli ymmärryksen lisääminen tutkittavaa ilmiötä kohtaan ja diskurssin eli osallistuvan keskustelun lisääminen.

Monimenetelmällisyys... Etnografisen tutkimusaineiston keruussa käytetään monia menetelmiä, joita yhdistellään. Tutkijan on oltava valmis suoriutumaan erilaisista tehtävistä: haastattelut ja havainnointi, historiallisten ja henkilökohtaisten dokumenttien tulkinta sekä intensiivinen itsereflektio ja introspektio. (Alasuutari 1995, 84; Macdonald & Tipton 1996, 199; ks. myös Spradley 1979.) Aineistokeruussani reflektio ja introspektio olivat erityisen tärkeitä onnistumisen edellytyksiä. Denziniä ja Lincolnia (1998, 4) mukaillen voin todeta olleeni "oma metodini". Pysähdyn usein miettimään, millainen olen tutkijana ja miten olen tutkimustani tehnyt. Kuuntelin esimerkiksi nauhoittamiani haastatteluja jälkepäin keskittyen omaan osuuteeni haastattelussa. Tarkkailin tapaani toimia haastattelutilanteessa: esitänkö kysymyksiä ja miten niitä esitän, annanko haastateltavalleni riittävästi aikaa vastata vai hoputanko häntä ja johdattelenko haastateltavaani liian näkyvästi. Pysin myös tietoisesti muuttamaan toimintatapojani ja korjaamaan tekemiäni virheitä myöhemmissä haastatteluissa. Juuri tätä reflektio on: tutkija oppii paitisi huomaamaan omat virheelliset toimintatapansa, myös muuttamaan niitä. Alun hapuilun jälkeen oivalsin myös, että haastattelutilanteissa kertyy koko ajan muutakin tietoa kuin puhuttua. Tätä hiljaista tietoa kertyi koko tutkimusprosessin ajan esimerkiksi kokemalla ja lukemalla. (Denzin & Lincoln 1998, 3-4.) Laadullisen tutkijan on tunnettava myös monia tulkinallisia paradigmoja. Tutkija joutuu "sukkuloimaan" kilpailevien ja osittain päällekkäisten perspektiivien ja paradigmojen kanssa. (Emt., 4.) Tässä tutkimuksessa vuorottelivat - ja toisissa tulkinnoissa myös kilpailivat - välillä kulttuuriset, sosiologiset ja psykologiset perspektiivit.

jatkuu...

Tutkimuksen vuorovaikutusprosessin muotoutumiseen vaikuttavat myös tutkijan elämänhistoria, sukupuoli, sosiaaliluokka ja etnisyys sekä hänen ympärillään olevat ihmiset (Alasuutari 1995, 142, 145; Grönfors 1982, 178). Heuristinen tutkimus lähtee siis tutkijan omasta kokemis- ja elämismaailmasta. Esimerkiksi se, millaisissa työtehtävissä tutkija on aiemmin toiminut vaikuttaa hänen tapansa tehdä tutkimusta: kerätä aineistoa, tehdä analyysiä ja tulkintoja. (Denzin & Lincoln 1998, 4-5.) Tutustuttuani tutkittaviini vakuutuin, että työkokemukseni muun muassa koulukodissa vaikuttaa tutkimukseni etenemiseen ja sen vuorovaikutusprosessiin myönteisesti. Ellei minulla olisi ollut työn kautta hankittua tietämystä syrjäytyneiden nuorten elämänkuluista ja riskitekijöiden yhteydestä syrjäytymiseen, en olisi osannut suhtautua myönteisesti huumeiden käytön takia syrjäytyneisiin. Vuorovaikutusprosessiin vaikutti myönteisesti myös iän mukana karttunut elämäkokemus ja "maalaisjärki". Olkoonkin, että maalaisjärki on ohutta, se antoi minulle mahdollisuuden verrata syvällisemmin tutkittavieni elämismaailmaa toisenlaiseen elämismaailmaan ja auttoi hahmottamaan keräämäni aineiston informaation totuudenmukaisuutta. Nämä puolestaan mahdollistivat etnografialle tyypillisen, tutkimuksen kohteen syvän kuvauksen. (Alasuutari 1996, 70-71.)

Sukupuolen uskon olleen enimmäkseen minun ja tutkittavieni välistä vuorovaikutusta edistänyt tekijä. Uskomukseni perustuu tosin vahvasti intuitioon: minusta tuntuu, että suurin osa tutkittavistani piti luonnollisempaan kertoa henkilökohtaisista asioistaan nimenomaan nais-tutkijalle. Tutkittavat ilmeisesti pitivät minua ajoittain ymmärtävänä sosiaalityöntekijänä, jollaisten kanssa he olivat aiemmin olleet tekemisissä paljon - sosiaalityöntekijät kun ovat tavallisesti naisia. Toisaalta sukupuoli saattoi olla myös luonnollista vuorovaikutusta estävä tekijä. Erityisesti ensimmäisillä aineistonkeruumatkoilla olin aistivinani miespuolisten tutkittavieni ja itseni välisessä kanssakäymisessä seksuaalisia jännitteitä. Jännitteiden muodostumiseen vaikutti mitä todennäköisimmin se, että miehiltä oli pitkän päihde- ja syrjäytymisuran aikana kadonnut lähes kokonaan kyky suhtautua luonnollisesti vastakkaiseen sukupuoleen. Naisilla oli ollut heille usein vain seksuaalista tai taloudellista merkitystä. Jännitteet katosivat kuitenkin melko nopeasti tutkimusprosessin edetessä luonnollisen suhtautumistapani ja aineistonkeruutilanteissa käyttäytymiseni sekä kriittisen itsereflektioni myötä.

Laadullisen tutkijan työn tuotos on monimutkainen, tiheä, reflektiivinen luomus, joka edustaa tutkijan mielikuvia, ymmärrystä ja tulkintoja analyysin kohteena olevista ilmiöistä tai maailmasta. Triangulaatio eli useamman rinnakkaisen aineiston - ja miksei metodinkin - käyttö tarjoaa tutkijalle enemmän mahdollisuuksia persoonalliseen ilmaisuun ja empiirisen aineiston käyttöön. Hermeneuttinen elementti on mukana. Etnografinen tutkimus tukeutuu taustateoriaan, mutta siihen ei pidä nojata liikaa, jos koottu aineisto osoittaa, ettei se anna tukea tai johtaa harhaan. Teorian hylkääminen monimenetelmällisen aineiston vuoksi saattaa johtaa myös harhaan: aineistot saattavat antaa aihetta monille erilaisille tulkinnoille, joista tutkijan esiin saama on vain eräs monista. (Denzin & Lincoln 1998, 4-5; ks. myös Gilbert 1996, 18-19.) Triangulaation toteutumisen varmistamiseksi olen eritellyt kokoamani aineistot tarkemmin liitteessä 2b.

Havainnointi. Etnografialle on luonteenomaista tutkijan henkilökohtaisesti tutkimuskoh- teessa viettämä aika, jolloin hän seuraa reflektiivisesti tutkimuskohteensa aktiviteetteja ja toimintaa (Grönfors 1982, 92-93; Stake 1998, 99). Heti tutkimusprosessin alussa antoisaksi aineistonkeruutavaksi näyttikin muodostuvan yhteisön toiminnan seuraaminen. Suoritin havainnointia vuoden 1999 huhtikuun 15. päivästä lähtien eripituisina ajanjaksoina muutaman viikon välein. Asuin havaintojaksojen aikana yhteisössä ja majoituin oppilassoluihin. Osallistuin päivittäisiin työ- ja vapaa-ajantoimintoihin sekä kokouksiin ja ryhmäistuntoihin. Erityisen antoisia olivat tutustumisvierailut Norjaan ja Ruotsiin yhteisön väen kanssa. Norjan matkalla

jatkuu...

lokakuussa 1999 tutustuimme Euroopan ensimmäiseen yhteisökasvatukselliseen huume-
tutustusyhteisöön, vuonna 1988 perustettuun Phoenix-houseen Mysenissä. Ruotsissa vierailim-
me tammikuussa 2001 tutustuen Klockis-yhteisöön Vetlandassa. Matkoilla mahdollistui inten-
siivinen havaintojen teko, kun istuin oppilaiden ja henkilökunnan kanssa bussissa tuhansia
kilometrejä ja seilasin laivalla Pohjanlahden yli. Olen esittänyt havainnointijaksojen kestot ja
ajankohdat tarkemmin liitteessä 2c.

Aineistonkeruun alkuvaiheessa oletin, että paras tapa muodostaa mahdollisimman objek-
tiivisia oletuksia tutkimuskohteestani on pysytellä havaintojen tekovaiheessa ulkopuolisena.
Orientoiduin havainnointiin pyrkimällä osallistumaan toimintoihin mahdollisimman huoma-
mattomasti enkä esimerkiksi kokouksissa halunnut ottaa aktiivista roolia. Halusin olla täydelli-
nen havainnoija. Jouduin kuitenkin jo ensimmäisellä vierailullani muuttamaan suunnitelmiani.
Olen kirjannut kenttämuistiinpanoihini, että en pysty olemaan "kärpäsenä katossa", vaan oppi-
laat suorastaan vaativat minua osallistumaan. Oppilaat pyysivät minulta kommentteja aamu-
kokouksen aikana ja päätin, että toimin jatkossa kuten he pyytävät. Minusta tuli osallistuva
havainnoija. Yritin kuitenkin aktiivisesti osallistuessani olla mahdollisimman objektiivinen.
Päästessäni tutkimukseni edetessä paremmin sisälle yhteisön elämään, minusta alkoi enenevä-
sä määrin tulla sisäpiiriläinen. Oppilaiden vapaa-ajan toimintoihin osallistuessani valitsin usein
havainnoivan osallistujan roolin. Kiihkeimpien viikkoliikuntatuokioiden tiimellyksessä taisin
olla jo täydellinen osallistuja.

Tutkijanpäiväkirjani merkinnöistä huomaan, että osasin valita tarjolla olleista vaihtoehto-
doista oikean. Elettyäni tutkimusprosessini aikana mukana yhteisön oppilaiden arjessa säännöl-
lisesti yhteensä noin 2,5 kuukauden ajan ja ylitettyäni heidän onnellisuusmuurinsa syksyllä
1999, voin todeta että alkuvaiheessa tekemäni päätös oli oikea. Osallistumalla aktiivisesti oppi-
laiden arkisiin rutiineihin sain kootuksi rikasta aineistoa ja kirjoitetuksi antoisia kenttämuistiin-
panoja. Denzin ja Lincoln (1998, 11) toteavatkin, että emme voi tutkia sosiaalista maailmaa ole-
matta osa sitä. Osallistuva havainnointi ei ole erityinen tutkimustekniikka vaan tutkijoiden tapa
olla osa maailmaa. (Ks. myös Alasuutari 1996, 68–69; Bogdan & Biklen 1992, 50–52.)

Tutkimukseeni osallistuvien onnellisuusmuurin ylittyminen on erikseen mainitsemisen
arvoinen. Jouduin odottamaan hyväksytyksi tulemistä - onnellisuusmuurin ylittymistä - lähes
puoli vuotta. Hyväksymistä edesauttoivat sulkapallopelit tutkittavieni kanssa. Minulla kävi
pienoinen tuuri, kun voitin pari peliä. Tutkittavani totesivat hikisten otteluiden jälkeen, että
"tutkijahan osaa pelata sulkapalloa, sehän onkin ihminen". Kun tutkittavani totesivat minun olevan
tutkimustyöstäni huolimatta ihminen, he alkoivat puhutella minua etunimellä. Siihen asti he
olivat kutsuneet minua vain tutkijaksi ja puhutelleet minua kolmannessa persoonassa. Toisaalta
onnellisuusmuurin ylittymistä edesauttoi, että olin oppinut puhumaan tutkittavieni kanssa
samaa kieltä: olin oppinut yhteisön slangin, käsitteet ja niiden merkitykset samoin kuin narko-
maanien kadulla käyttämää kieltä sekä aineisiin ja niiden käyttöön liittyvää sanastoa. Minua
alettiin onnellisuusmuurin ylittämisen jälkeen kohdella ihmisenä, ei pelkkänä tutkijana. Tutki-
mukseeni osallistuvat näyttivät ymmärtävän, että tutkija ei ole käsittämätöntä tutkimusta teke-
vä yli-inhimillinen olento, jonka tavoitteista ei kukaan ymmärrä mitään. Tutkimukseni tarkoitus
hyväksyttiin ja minut tutkijana hyväksyttiin joukkoon kuuluvaksi. Työni alkoi tämän jälkeen
sujua vaivattomammin. Näen hyväksymiskriteerin toteutumisen tutkimusaineistoni ja tutki-
mukseni luotettavuuden kannalta hyvin merkittäväksi. (Alasuutari 1995, 98; Morse 1998, 66–
67.)

Kenttämuistiinpanot. Havainnointiin liittyy oleellisesti kenttämuistiinpanojen kirjoittami-
nen. Tutkijan on hyödyllistä koko tutkimusprosessin ajan kirjata muistiin ajatuksensa,

jatkuu...

lähtöoletuksensa, huomionsa ja esiin nousevat kysymykset. Osallistuvassa havainnoinnissa kenttämuistiinpanot ovat itsestään selvä osa tutkimusta. Ne ovat yksityiskohtaista tapahtumien ja tuntemusten raportointia. Tutkijan on syytä havaintoja tehdessään kirjoittaa ylös esimerkiksi suoria lainauksia tutkittavien puheista tai avainsanoja, joiden avulla on mahdollista palauttaa tapahtumat mieleensä myöhemmin. (Alasuutari 1996, 282-283; Grönfors 1982, 130-131; ks. myös Cohen & Manion 1985, 125.)

Yritin tutkimuksen alkuvaiheessa kirjata tunnollisesti ja sanatarkasti kaikki havaintopäivien tapahtumat kenttämuistiinpanoihini täsmällisesti tapahtumajärjestyksessä. Yhteisön arki oli kuitenkin niin vaihtelevaa ja nopeatempoista, että kirjaaminen ei onnistunut näin. Niinpä tyydyin useimmiten kirjaamaan vain avainsanoja, joiden avulla minulla oli mahdollisuus palauttaa päivän tapahtumat mieleeni iltaisin vähän ennen nukkumaanmenoa. Paras tapa ja aika kirjata tapahtumat oli juuri tuo: mikäli joskus jätin tarkennukset seuraavaan päivään, muistin aktivoiminen ei ollut enää helppoa. Usein kävi niin, että jotkin tapahtumat tulivat mieleeni silloin, kun olin nukahtamaisillani. Ne oli kirjattava muistiin välittömästi ja siksi varasin joka ilta sänkyäni viereen muistiinpanovälineet. Tutkimusprosessin edetessä totesin, että noista yöaikaista "juolahduksista" löytyivät aineistoni todelliset helmet eli parhaimmat kuvaukset tapahtumista. Toisinaan totesin kenttämuistiinpanojen olevan luontevin tapa myös haastattelujen muistiin merkitsemisessä. Oppilaat eivät haastattelutilanteissa vierastaneet kynää ja muistivihkoa läheskään yhtä paljon kuin nauhuria.

Huomasin tutkimusprosessin edetessä, että ei ole yhdentekevää, kirjaanko tapahtumia muistiin tutkittavien nähden vai yksinäni havainnointitilanteiden jälkeen. Tekemällä muistiinpanoja tutkittavien nähden varmistin, että yksityiskohdat eivät unohdu. Oli myös arveluttavaa antaa tutkittavien uskoa, että muistiinpanoja ei tehdä lainkaan. Toisinaan muistiinpanojen tekeminen kuitenkin selvästi häiritsi havainnointitilannetta. (Fielding 1996, 163; Grönfors 1982, 132.) Ajan myötä minulle vakiintui tapa antaa oppilaiden lukea kenttämuistiinpanojani. Tapa sai syyskuussa 1999 alkunsa siitä, kun eräs oppilas halusi vastuuryhmän kokouksen jälkeen tietää, mitä kirjoitan vihkooni. Jatkossa otin tavakseni kirjoittaa muistiinpanovihkoni oikeanpuoleiselle sivulle "julkiset", vasemmanpuoleiselle "yksityiset" muistiinpanot. Julkiselle sivulle kirjasin yksityiskohtaista kuvausta tapahtumista ja tutkittavien puheista, yksityiselle kirjoitin ajatuksiani, tulkintojani ja tuntemuksiani sekä kategorioita. Oppilailla oli aina halutessaan mahdollisuus lukea julkista kuvausta. Yksityisestä puolesta muotoutui jatkossa kenttäpäiväkirjani, johon merkitsin muun muassa tutkimuksen metodologiseen pohdintaan vaikuttavat seikat. Tutkittavani, aineistoni ja minä itse tutkijana kävimme tavallaan vuoropuhelua. Koin olevani tutkimuksen teon *tiimi*-vaiheessa.

Vaikka metodikirjallisuudessa usein painotetaan tutkijan kenttämuistiinpanojen yksityisomaisuuden luonnetta, halusin muistiinpanojeni näyttämällä varmistaa, että tutkittavani eivät pidä tutkimustani "salatieteenä". Toisaalta halusin varmistaa myös tutkimukseni ulkoista validiteettia, kun olimme kenttämuistiinpanoja luettuamme oppilaiden kanssa yhtä mieltä siitä, että olin muistiinpanoissani kuvannut havainnointitilanteet juuri sellaisina kuin ne todellisuudessa olivat. Oppilaat tulivat näin enemmän osallisiksi tutkimuksen tekoon. (Ks. Grönfors 1982, 174.)

Haastattelut. Haastattelua voidaan pitää elämänkaaritutkimuksen perusmenetelmänä. Haastattelutapoja ja -menetelmiä on monenlaisia ja niiden käyttö määräytyy tutkimustavoitteiden ja tilanteen mukaan. (Dunderfelt 1997, 43.) Teemahaastattelussa haastateltavan annetaan puhua asiasta vapaasti ja haastattelija osallistuu keskusteluun vain silloin, kun haastateltava

jatkuu...

poikkeaa halutusta aihekokonaisuudesta. Haastattelutilanteessa voidaan edetä tilanteen ja tunnelman luomissa puitteissa käyttäen haastattelun johtolankana jotakin teemaa. (Dunderfolt 1997, 43; Grönfors 1982, 106; ks. myös Alasuutari 1996.)

Ensimmäiseen haastatteluun valmistautuessani päätin valita haastattelumenetelmäksi teemahaastattelun, koska se on toimivin menetelmä yksilöllisten elämäkokemusten kartoittamisessa. Kaikki haastatteluni ovat strukturoimattomia, vapaamuotoisia teemahaastatteluja. Tein aina haastattelun alussa laajoja, kuvailevia kysymyksiä, joita täydensin tarvittaessa haastattelun edetessä. Täydennyshaastatteluja tein koko tutkimusprosessin ajan, mikäli en edellisistä haastatteluista saanut perusteellisia vastauksia kysymyksiini tai kun haastatteluja litteroidessa nousi esiin uusia kysymyksiä tai havaintoja. (Ks. mm. Spradley 1979.)

Atkinsonin ja Hammersleyn (1998, 111) mukaan haastattelukysymykset on muotoiltava niin, että tutkija voi myöhemmin muotoilla ne uudelleen saadakseen pätevää ja riittävää tietoa tutkimukseensa. Ensimmäisiin kysymyksiin tulevat vastaukset voivat olla huonoja, mutta heti kun tutkija ymmärtää, mitä kohteessa tapahtuu, hän osaa tehdä tarkentavia kysymyksiä. Näin tapahtui tämänkin tutkimuksen haastatteluissa. Ymmärrykseni lisääntyä ja oppiessani tuntemaan tutkimuskohdettani paremmin, opin tekemään tarkentavia kysymyksiä. Toisaalta opin myös haastattelutekniikkaa: olen huomannut nauhoituksia kuunnellessani monessa ensihaastattelussa ohittaneeni tarkentavan kysymyksen paikan ja joutuneeni palaamaan teemaan täydennyshaastattelussa. Vähitellen opin tarttumaan tarkennuspaikkoihin jo ensihaastatteluja tehdessäni.

Opin myös, että minun kannattaa ennen haastattelun aloittamista pyrkiä selittämään mahdollisimman tarkoin, mitä asioita haluan tietää. Huomasin nimittäin monasti haastateltavien varovan puheitaan ja arkailevan vastausten antamisessa. Tuntui, että haastateltavat eivät olleet varmoja tarkoituspäristäni ja jättivät siksi kertomatta asioita. (Alasuutari 1995, 149-150.) Usein haastateltavat kertoivat vain asioita, joita luulivat minun haluavan kuulla. Moni oletti jonkun muun kuuntelevan haastatteluja eikä siksi halunnut puhua yhteisön toimintaan liittyvistä asioista. Moni epäili, että kuuntelen nauhoja henkilökunnan kanssa. Jouduin toistuvasti vakuuttelemaan, että nauhoitteet samoin kuin litteroinnit jäävät ainoastaan minun käyttööni. Vakuutteluistani huolimatta tuntui joskus, että moni kertoi mielellään vain asioista, jotka näyttivät positiivisimmat puolet heidän omasta toipumisestaan tai yhteisön toiminnasta. Näistä interaktiutilanteiden ongelmista selviydyin esittelemällä tutkimusaiheeni ja tarkoituspäristäni toistuvasti ja perusteellisesti. Tultuani riittävän tutuksi ja voitettua oppilaiden luottamuksen heidän epäluulonsa haastattelutilanteissa katosivat miltei kokonaan.

Pyrin noudattamaan haastattelukäytännöissä varsin yleisiä ohjeita (Suoranta & Eskola 1998, 90-91; ks. myös Grönfors 1982, 137-140). Haastattelin ainakin kerran kaikki tutkimukseeni valikoituneet, kuntoutuksen kokonaan käyneet oppilaat. Haastattelin suuren joukon niitäkin, jotka näyttivät jäävän tutkimuksen ulkopuolelle - enhän aineistonkeruun alkuvaiheessa vielä tiennyt, millaiseksi tutkimusjoukkoni lopulta muotoutuu. Ratkaisu osoittautui myöhemmin onnistuneeksi: saatoin hakea tutkimuskysymyksiini vastauksia myös kuntoutuksen keskeyttäneiden haastatteluista. Ensihaastattelut nauhoitin järjestelmällisesti kaikki. Litteroin nauhoitetut ensihaastattelut sanatarkasti. Pian ensihaastattelujen aloittamisen jälkeen huomasin, että osa haastateltavista jännittää haastattelutilannetta nauhurin käytön takia. Tästä syystä en nauhoittanut kaikkia täydennyshaastatteluja, vaan kirjasin niiden kulun kenttämuistiinpanoihin. Litteroin kuitenkin edelleen kaikki nauhoitetut täydennyshaastattelut. Myös kenttämuistiinpanoiksi kirjoitetut haastattelut litteroin sanatarkasti. Täydennyshaastatteluja tein mahdollisimman vapaamuotoisissa tilanteissa, usein osallistuessani oppilaiden vapaa-ajan toimintoihin.

jatkuu...

Kenttämuistiinpanojen tekeminen on luonnollisesti mahdotonta esimerkiksi sulkapalloa pelaessa tai saunan lauteilla istuessa. Opittuani hallitsemaan aineistonkeruutekniikkaa, opin painamaan mieleeni oleelliset asiat keskusteluista ja kirjaamaan ne muistiin välittömästi tilanteiden jälkeen yksin jäätyäni. (Grönfors 1982, 130–131.)

Kahden oppilaan täydennyshaastattelun tein puhelimesta kirjaten keskustelun kulkua muistiin. Perusteluna puhelinhaastatteluille oli se, että oppilaat olivat jo lähteneet kuntoutuksesta eikä ollut taloudellisesti järkevää matkustaa toiselle paikkakunnalle haastattelemaan heitä. Myöhemmin litteroin myös puhelinhaastattelut. Haastattelujen litteroinnin tein lähes kokonaan itse lukuun ottamatta muutamaa täydennyshaastattelua, jotka litteroi Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitoksen toimistosihiteeri "välitöinä". Joitakin haastatteluja litteroi myös laitoksella kuukauden työharjoittelussa ollut opiskelija.

Kolmen haastattelunauhan litteroimisessa ilmeni yllättäviä vaikeuksia. Kun toimistosihiteeri aloitti litteroimista, hän totesi puheen kuulostavan "pikkuoravilta". Olin tehnyt kyseiset haastattelut yhteisöstä lainaamalla sanelulaitteella, kun omani oli juuri haastattelujen alussa mennyt rikki. Yhteisön laitteessa oli erilainen äänennopeuden säätö, eikä yksikään laitoksen purkulaitteista toiminut samalla nopeudella. Luulimme, että haastattelut jäävät litteroimatta teknisten ongelmien takia ja näin ollen myös pois tutkimusaineistosta. Sain kuitenkin lainaksi yhteisön sanelulaitteen ja litteroiminen onnistui. Yhtään haastattelua en näin ollen joutunut hylkäämään. Täydensin myöhemmin haastattelujen epäselviä kohtia kuuntelemalla nauhoja uudelleen ja käymällä läpi kenttämuistiinpanojani. Haastatteluaineistoni tuli litteroinnin ja epäselvien kohtien täydentämisen aikana hyvin tutuksi.

Haastatteluja tehdessäni huomasin, että voin tutkijana konstruoida tutkimusaihetta yhdessä tutkittavieni kanssa. Tekemällä stereotypiani ja ennako-oletukseni eksplisiittisiksi totesin, että väitteet voivat myös olla keskustelun lähtökohtana. Tällöin ongelmaksi tuli, että huomaamattani johdattelin tutkittavaa. (Atkinson & Hammersley 1998, 111.) Toinen ongelma haastatteluaineistoja kerätessäni oli, että sivusimme haastateltavien kanssa erityisen arkaluontoisia teemoja esimerkiksi silloin, kun puhuimme kipeistä lapsuuden kokemuksista. Tutkittavat tuntuivat tulevan varovaisiksi puheissaan. Vaikutti siltä, että he herkistyivät ja pelkäsivät negatiivista arvostelua. Sen vuoksi pyrin aina välttämään tutkittavan tai hänen elämänsä arvostelua. Monta kertaa toimivin tapa haastattelun aiheuttaman jännityksen poistamiseksi ja myönteisen haastatteluilmapiirin luomiseksi oli kevyt jutustelu jostain muusta aiheesta. Usein onnistuin luomaan positiivisen ilmapiirin kertoilemalla huvittavista sattumuksista omassa elämässäni. Koskaan en kuitenkaan kertonut liian henkilökohtaisista tapahtumista. (Grönfors 1982, 107.) Joskus saattoi käydä niin, että innostuin sattumuksia muistellessani liikaa enkä muistanut antaa haastateltavalleni riittävästi tilaa. Palautin silloin mieleeni, että haastattelutilanteessa kumpikin - sekä haastattelija että haastateltava - puhuu. Haastattelutilanne on siis aina dialoginen. Tutkijan on myös opeteltava erottamaan tutkimusaineistolle ja tutkittaville esitetyt kysymykset. (Atkinson & Hammersley 1998, 111; Denzin & Lincoln 1998, 3.)

Haastattelutilanteissa mietin usein, kuulenko, mitä tutkittavani puhuu. Tutkijanhan on haastattelussa onnistuakseen asetettava haastateltavan ajatusten virtaan: hänen on oltava läsnä ja keskittyttävä tilanteeseen sekä haastateltavan puheeseen. Hänen on myös tarkkailtava, milloin tutkittava on sanottavansa aiheesta sanonut. (Denzin & Lincoln 1998, 4.) Kuunnelllessani ensimmäisiä nauhoitettuja haastattelujani huomasin syyllistyneeni alkeelliseen virheeseen: en ollut läsnä haastattelutilanteessa. Ajatukseni harhailivat omia teitään. Muistan, miten esimerkiksi haastattelutilan ulkopuolelta tulevat keskustelujen äänet veivät mukanaan. Onneksi opin melko pian, että saan haastattelut onnistumaan vain osallistumalla niihin itse. Opin

jatkuu...

myös löytämään oikean tavan johdatella vapaamuotoisia keskusteluja haluamaani suuntaan niin, että oppilaat eivät välttämättä aina edes oivaltaneet tulevansa haastatelluiksi. Opin siis koko ajan hallitsemaan haastattelutekniikkaani paremmin. Kun vertasin vuoden 2000 alkupuolella ja keväällä tehtyjä haastatteluja vuoden 1999 aikana tehtyihin ensihaastatteluihin, luulin ensin haastateltavien mielipiteiden ja näkemysten muuttuneen. En ole muutoksesta enää aivan varma; saattaa olla, että muutokset johtuvatkin omasta haastattelutekniikan oppimisestani. (Ks. mm. Gilbert 1996; Spradley 1979.)

Haastattelin myös henkilökunnan jäsenet yhtä ohjaajaa ja johtajaa lukuun ottamatta. Kaikki henkilökunnan ensihaastattelut nauhoitin ja litteroin sanatarkasti. Henkilökunnan täydennyshaastattelut kirjasin kenttämuistiinpanoihin. Johtajan kanssa kävin useita vapaamuotoisia keskusteluja ja näiden osalta menettelin samoin kuin oppilaiden kanssa käymieni keskustelujen osalta. Henkilöhaastattelujen lisäksi nauhoitin useita erityyppisiä kokouksia, joihin osallistuin. Litteroin myös kokousnauhoitteet. Tarkempi erittely haastatteluista ja kokousnauhoitteista on esitetty liitteessä 2b.

Havaitsin haastatteluja tehdessäni onnistuneen haastattelun edellytyksen olevan, että sekä haastattelija että haastateltava rentoutuvat. Rentoutumista edistää mahdollisimman rauhallinen ympäristö. Haastattelupaikalla on siis merkitystä haastattelun onnistumiselle. Tein kaikki nauhoitetut haastattelut yhteisön tiloissa. Yleensä menimme tutkittavan kanssa huoneeseen, mikä kulloinkin sattui olemaan vapaana. Muut haastattelut tein yleensä siinä tilanteessa, missä tilaisuus haastatteluun ilmaantui, esimerkiksi bussissa Norjan ja Ruotsin matkoilla tai liikuntahallilla sulkapallopelin tauolla. Rennoissa, vapaa-aikaan liittyvissä olosuhteissa eteen tulleissa haastattelutilanteissa haastattelun onnistumiselle ei yleensä ollut estettä. Sen sijaan yhteisön tiloissa toteutuneille haastatteluille ei aina löytynyt häiriötöntä paikkaa. Joskus jouduimme menemään keittiön takahuoneeseen, jossa jäädytyslaite hurisi äänekkäästi. Sinne kuuluivat myös keittiöllä työskentelevien äänet. Takahuone toimi myös keittiön varastona, josta joku vähän väliä tuli noutamaan tarvikkeita. Samanlaisiin keskeytyksiin sai varautua myös infihuoneessa tai sairaanhoitajan huoneessa. Kuka tahansa saattoi milloin tahansa tulla huoneeseen. Haastattelujen kulku kärsi keskeytyksistä ja taustahälystä. Taustalta kuuluvat äänet haittasivat toisinaan myös nauhoitteiden äänentoistoa ja haastattelujen litteroiminen oli työlästä. Tämän havaittuani opin hakeutumaan haastateltavieni kanssa rauhallisempiin tiloihin. Myöhemmin moni haastattelu tehtiinkin asuinsolun oleskeluhuoneessa. (Grönfors 1982, 111; ks. myös Bogdan & Biklen 1992, 50–52.)

Dokumenttiaineistot. Etnografisessa tutkimuksessa käytetään erilaisia kirjoitettuja aineistoja tukemaan muulla tavoin kerättyä materiaalia (Grönfors 1982, 124). Tutkimuksessa voidaan dokumenttiaineistona käyttää mitä tahansa asiakirjoja, jotka jollain tavalla kuvaavat tutkimuskohteen sosiaalista todellisuutta. Dokumenttiaineistot voivat olla joko julkisia tai yksityisiä. (Macdonald & Tipton 1996, 188; ks. myös Grönfors 1982, 125.)

Mikkeli-yhteisö arkistoi oppilaistaan monipuolista kirjallista dokumenttiaineistoa. Oppilaiden taustatiedot kootaan oppilaskansioon. Tietoja kartoitetaan tulohaastattelussa, oppilaan aiemmista hoitosuhteista kerättyjen taustatietojen avulla sekä sijoittajakunnan sosiaalitoimelta saatavien tietojen perusteella. Kansioon liitetään oppilasta koskevat viranomaisilta saadut lausunnot ja diagnoosit, aiemmat hoitoyritykset ja niitä koskevat tiedot sekä ennen yhteisöön tuloa ja sen jälkeen kirjoitetut lääkärinlausunnot. Kansioon tallennetaan myös kaikki kirjallinen materiaali, mitä karttuu oppilaiden kuntoutusprosessin edetessä. Ensimmäinen kansioon liitettävä dokumentti yhteisössä oloajalta on kirjallinen hoitosopimus, jonka kuntoutukseen tulevat allekirjoittavat noin kahden viikon kuluessa yhteisöön saapumisestaan. Sopimuksen

jatkuu...

12/18

allekirjoittaessaan oppilaat sitoutuvat käytäntöjen ja sääntöjen noudattamiseen. Heille taataan selkeä ja turvallinen toipumisympäristö. (Ks. liite 2d.) Henkilökohtaisten toipumisprosessien kuvausta varten kartoitin kaikkien vuoden 1999 loppuun mennessä yhteisöön hakeutuneiden taustatiedot oppilaskansioista. Käytin oppilaskansioiden tietoja tukena myös elämänkulkujen kartoittamisessa.

Oppilaat kirjaavat päivittäiset tapahtumat sekä myönteiset ja kielteiset tunteensa päiväkirjoihinsa. Aluksi käytin tutkimusaineistona alkuperäisiä päiväkirjoja. Luin päiväkirjoja aineistonkeruupäivän päätyttyä majoituspaikassani. Yhden illan aikana ehdin lukea pari päiväkirjaa. Oppilaat tarvitsivat päiväkirjojaan joka päivä, joten en voinut pitää niitä luettavanani pitkää aikaa kerrallaan. Tästä johtuen joku työllistymisvaiheen oppilaista kopioi jatkossa päiväkirjat yhteisön kopiokoneella ja aloin käyttää kopioita tutkimusaineistona. Kopioiden käyttäminen helpotti päiväkirjojen käsittelyä, koska saatoin tehdä kopioihin merkintöjä eikä minun tarvinnut kirjata niitä kenttämuistiinpanoihin. Aineistonkeruun alkuvaiheessa päiväkirjat vaikuttivat hyvin autenttiselta aineistolta. Oppilaat kirjoittivat kaiken kokemansa, näkemänsä ja tunteensa päiväkirjoihinsa. Erityisesti yhteisön kehitykseen liittyvää kommentointia löytyi runsaasti. Näytti siltä, että saan kootuksi päiväkirjoista rikasta kuvausta yhteisöllisen huume kuntoutuksen hyvistä ja huonoista puolista sekä vaikuttavuudesta. (Grönfors 1982, 126; Macdonald 1996, 210.)

Jossain vaiheessa oppilaat alkoivat kuitenkin haastatteluissa todeta, etteivät uskalla kirjoittaa päiväkirjoihinsa rehellisiä ajatuksiaan ja mielipiteitään vastuutusten pelossa. Henkilökunta nimittäin lukee jokaisen oppilaan päiväkirjan kerran viikossa tarkistaakseen, että sitä on kirjoitettu; päiväkirjan kirjoittamista kun pidetään yhtenä tärkeimpänä itsearviointin välineenä ja toipumista edistävänä keinona. Henkilökunta antaa oppilaille kirjallista palautetta ja kuulin palautteiden sisältäneen kehoituksia hoitaa vain henkilökohtaiset asiat, ei yhteisön asioita. Oppilaat eivät enää jatkossa juuri kirjoittaneet yhteisön toimintaan ja kehitykseen kohdistuvaa kritiikkiä. He kuitenkin kuvaavat päiväkirjoissaan yksilöllisiä toipumisprosessejaan hyvin. Jopa oppilaat, joilla oli kouluaikana diagnosoitu lukivaikeus tai -häiriö, pystyivät kuvaamaan toipumistaan sujuvasti.

Edelleen oppilaat tekevät kuntoutuksen ajan hoito-ohjelmaansa liittyviä kirjallisia tehtäviä, joiden vastaukset arkistoidaan. Käytin henkilökohtaisten toipumisprosessien tulkinnessa aineistona itsearviointilomakkeilta koottuja tietoja, 12-askeleen tehtäviä ja muutostarpeiden luetteloa sekä kirjallisia tilannearvioita ja ojennuksia. Tilannearviot ja ojennukset liittyvät yhteisön seuraamusmenettelyyn ja niitä käytetään silloin, kun oppilaat eivät noudata yhteisön käytäntöjä tai sääntöjä. Melko pian osoittautui, että näistä dokumenteista ei itsearviointilomakkeita lukuun ottamatta juuri kerry uutta, tutkimuksen kannalta oleellista tietoa. Niinpä käytin niitä lähinnä muun aineiston täydentämiseen.

Dunderfeltin (1997, 43; ks. myös Denzin & Lincoln 1998, 5; Grönfors 1982, 125; Janesick 1998, 40-41) mukaan elämäntarinat muodostavat tärkeän tiedonhankintamenetelmän elämäntutkimuksessa. Minulla oli käytettävissäni oppilaiden videoidut elämäntarinat. Oppilaat kirjoittavat elämäntarinansa kuntoutuksen ensimmäisen vaiheen loppupuolella. Hyväksymisen jälkeen jokainen lukee tarinansa muiden yhteisön jäsenten edessä. Toiset antavat palautetta, joka näkyy myös videolta. Aluksi olin mukana kaikkien "stoorien" videoinneissa ja tein kenttämuistiinpanoja. Pian totesin, että tilanteet sinällään eivät tuota uutta aineistoa, koska oppilaat lukevat stoorinsa paperilta ja tilanteet noudattavat joka kerta samaa kaavaa. Myös aikani tutkijana oli aineistonkeruutakin ajatellen rajallinen. En nähnyt enää tarpeelliseksi osallistua jokaisen jatkuu...

stoorin videointiin. Niinpä sovin vastuuryhmän kanssa, että videot toimitetaan minulle postitse. Litteroin osan elämäntarinoista sanasta sanaan. Osasta kirjasin muistiin vain keskeisimmät asiat, koska sisällöt tulivat osittain esiin jo ensihaastattelussa tai oppilaskansioissa.

Yhteisössä kertyy runsaasti myös muuta dokumenttiaineistoa, joka arkistoidaan järjestelmällisesti: kokousasiakirjat, viikko-ohjelmat, delegointilistat, viikkotiedotteet, työnjakolistat, kuljetushakemukset, rahankäyttösuunnitelmat, portaiden työkirjat, tapahtumavihkot ja ryhmäkokemusvihkot. Niitä käytin aineistoina pyrkiessäni tulkitsemaan arjen toimintojen merkitystä toipumisprosesseissa. Yksilöllisten toipumisprosessien kuvaukseen ja tulkintaan en näitä dokumentteja käyttänyt. Niiden tiedot ovat mukana vain niiltä osin, kun ne täydentävät muun dokumenttiaineiston tietoja. Dokumenttiaineistoista muotoutui tässä tutkimuksessa tutkijan päiväuni: kaikki yhteisössä arkistoitu dokumenttiaineisto oli käytettävissäni tutkimusaineistona. Kaikki oppilaat luovuttivat myös päiväkirjansa, elämäntarinansa ja itsearviointilomakkeensa tutkimuskäyttöön. Olen eritellyt kokoamani dokumenttiaineistot tarkemmin liitteessä 2b.

...ja moniaistimuksellisuus. Laadullisen tutkimuksen teossa auttaa monimenetelmällisyyden lisäksi myös moniaistimuksellisuus, joka tarkoittaa sitä, että pidetään silmät ja korvat auki, kuunnellaan, nähdään, kosketellaan ja tunnustellaan. Tässä toteutuu tutkijan subjektiivisuus. Tutkijan subjektiivisuus ja siihen liittyvä luovan haastattelun näkökulma toteutuvat siinä, miten tutkija kohtaa haastateltavansa: millaiset ennako-odotukset tutkijalla ja/tai tutkittavalla on esimerkiksi haastattelusta ja tutkimuksesta. Subjektiivisuuteen liittyy myös "sanaton sopimus" eli se, että tutkija tarkkailee sekä omaa että tutkittavansa sitoutumista tutkimukseen. Tutkija voi pyrkiä subjektiivisuuteen myös esimerkiksi pyytämällä apua tutkittavaltaan: mietitäänkö tätä yhdessä? Edelleen tutkijan subjektiivisuuteen liittyy kohtaamisen alue: tutkijan näennäisestikin hapuileva, hieman epävarmalta vaikuttava käyttäytyminen voi auttaa tutkittavan kohtaamisessa. Toisaalta tutkijan mahdollisimman luonnollinen asennoituminen tutkittavaan ja esimerkiksi haastattelutilanteeseen on tärkeää. (Fielding 1996, 156; Morse 1998, 67.)

Kävin tutkimustyössäni jatkuvaa dialogia tutkittavieni kanssa. Säännöllisin väliajoin kutsuin tutkimukseeni osallistuvat koolle pohtiaksemme yhdessä tutkimuksen tilannetta ja alustavia tuloksia. Annoin tutkittavilleni mahdollisuuden tehdä johtopäätöksiä tulkinnoistani ja kommentoida niitä. Vaikka pyrinkin esiintymään nöyrästi enkä korostanut rooliani tai osaamistani, olin aina valmistautunut tilanteisiin huolellisesti. Jokaiselle esittämälleni tulkinnulla mietin jo etukäteen hyvät perustelut esimerkiksi aiemmin tehdyistä tutkimuksista. Huolellisesti perustellut ja puolustetut tulkinnot hyväksyttiin yhteisen keskustelun jälkeen. Tietysti joudin välillä olemaan myös introspektiivinen ja irrottautumaan näkemyksistäni sekä tulkinnoistani ja muuttamaan tulkintojani tutkittavieni näkemysten mukaisiksi.

Moniaistimuksellisuuteen liittyy myös saturaatio. Tutkijan on kyettävä oivaltamaan, milloin on aika lopettaa aineistonkeruu. Kun tutkija oppii tuntemaan kaikki tutkimuskohteensa ihmiset ja alkaa rutinoitua liiaksi hänen sensitiivisyytensä päivittäisiä toimintoja kohtaan alkaa herpaantua. Tutkija alkaa menettää myös objektiivisuuttaan ja tiedonkeruun neutraali asenne alkaa olla menetetty. Tutkija alkaa kyllästyä ja tuntee nähneensä jo kaiken - kylläntyy. Ellei tutkija opi mitään uutta, hän voi olla jokseenkin varma siitä, että kaikki uusi tieto on jo koossa. Tällöin tutkijan pitäisi lopettaa aineistonkeruu ja havainnointi. Hänen olisi parasta poistua kohteestaan ja sanoa *"luulena lopettaneeni nyt, mutta voinko palata, jos huomaan tarvitsevan lisää tietoa?"*. Näin tutkija varmistaa paluun mahdollisuuden tarvittaessa. (Alasuutari 1995, 108-109; Morse 1998, 68, 79.)

Opin melko nopeasti havaitsemaan tutkimusprosessini saturaatiopisteet. Kun huomasin, että haastateltavat alkavat esimerkiksi toistaa itseään tai toinen toistaan, käänsin välillä selkäni
jatkuu...

tutkimuskohteelle. Joskus huomasin, että aloin samaistua liikaa tutkittavieni puheisiin. Joskus huomasin myös roolini hämärtyneen tutkittavilleni. Olen ensimmäisen kerran kirjannut tutkijanpäiväkirjaani huomion kylläntymisestä aineistonkeruumatkalla syyskuussa 1999. Vaikka olin alun perin suunnitellut viipyväni yhteisössä useita päiviä, päätin keskeyttää aineistonkeruuni jo parin päivän kuluttua ja palata otettuani hieman etäisyyttä yhteisöön ja tutkittaviini.

Myös viimeinen aineistonkeruumatani keväällä 2002 oli luonteeltaan sellainen, että en kokenut saavani enää mitään uutta irti. Jo tuolle matkalle lähteminen tuntui vastenmieliseltä. Niinpä tyydyin tekemään vain dokumenttiaineistojen täydennyksiä ja poistuin yhteisöstä saman päivän iltana. Yksi keino saada etäisyyttä liian tutuksi tulleeseen tutkimuskohteeseen olivat vierailut muihin yhteisöihin, esimerkiksi Kiskon huume klinikalle Karjaalla. Sain vierailuilta rikasta vertailuaineistoa tutkimustani varten.

Painopisteenä analyysi. Olin tutkimus- ja aineistonkeruuprosessini alussa *kuvailu-* vaiheessa. Ensimmäisillä aineistonkeruumatkoillani hain vasta tuntumaa tutkimuskohteeseeni. Sekä vuorovaikutussuhde kenttään että analyysimenetelmät olivat minimissään. Aloitin aineiston analyysin kuitenkin muutaman aineistonkeruumatkan jälkeen eli miltei samanaikaisesti aineistonkeruun alettua, *etno-* vaiheessa, vaikka painopiste olikin tutkijan ja tutkittavien välisessä läheisessä vuorovaikutuksessa. Aineistonkeruun alkuvaiheessa analyysi oli tosin huomaamattomasti vaikutelma-analyysiä enkä luonnollisestikaan tehnyt aineistostani selkeää luokittelua tai luonut teoreettisia käsitteitä. Vaikutelma-analyysi kuitenkin ohjasi myöhempää tiedon hankintaani ja tulkintaani aineistosta. Alustavaa analyysia tehdessäni etsin aineistoistani teemoja, joiden perusteella pyrin sitten jäsentämään myöhempää aineistonkeruutani. Suhteutin aineistosta esiin nousevia tietoja ja omia tulkintojani tieteellisiin teorioihin alusta lähtien koko analyysiprosessin ajan. Aineistonkeruun edetessä ja analyysin jatkuessa myös tutkimusongelmani muuttivat vähitellen lopulliseen muotoonsa. (Ks. mm. Spradley 1979, 1980.)

Alasuutarin (1995) mukaan laadullisen analyysin peruserä on havaintojen absoluuttisuus. Yksittäisten havaintojen pohjalta muotoillaan sääntöjä tai typologioita, jotka pätevät koko aineistoon. (Emt., 191, 212.) Aineistonkeruun alkuvaiheessa typologiani perustuivatkin yksittäisiin havaintoihin. Aluksi tein analyysiä havainnoistani kentällä esiintyvien ilmiöiden ja tilanteiden useuden, toistuvuuden ja jakautumisen perusteella vain mielessäni. Ennepitkää tästä analyysitavasta tuli systemaattisempaa. Erilaiset tapahtumasarjat ja tutkittavieni vuorovaikutussuhteet olivat analyysini perustana. (Grönfors 1982, 145; ks. myös Spradley 1979.) Tutkimusprosessin edetessä kirjoitin kenttämuistiinpanoihini ja -päiväkirjaani merkintöjä siitä, mitkä seikat näyttävät kohoavan merkityksellisiksi kategorioiksi. Näiden perusteella muodostin edelleen pääkategorioita, joiden alle kytkin niihin liittyviä typologioita. Pääkategorioista pyrin muodostamaan edelleen käsitteitä ja niiden indikaattoreita. Jatkossa järjestin havainnointiaineistoa sellaiseen muotoon, että pystyin irrottamaan tekemiäni johtopäätöksiä yksittäisistä henkilöistä ja tapahtumista ja siirtämään ne yleiselle käsitteelliselle ja teoreettiselle tasolle. (Grönfors 1982, 145.) Aineiston analyysi jatkui samanaikaisesti aineistonkeruun kanssa ollen tiivistä samoin kuin vuorovaikutussuhde tutkittavieni kanssa. Tässä toistui tutkimukseni *tiimi-* vaihe. (Grönfors 1982, 134–36.)

Aluksi valikoin kenttämuistiinpanoistani tutkimuksen kannalta merkittävät tiedot, jotka siirsin atlas.ti-laadullisen aineiston analyysiohjelmalle koodausta varten. Jatkossa käytin analyysiohjelmaa apuna lähes kaiken aineistoni koodauksessa ja luokittelussa. Koska tutkimusjoukkoni oli suhteellisen pieni, en nähnyt tarpeelliseksi käyttää ohjelmaa aineiston kategorisoinnissa, yhdistämisessä ja lopullisissa analyysissä. Atlas.ti-ohjelma on nimittäin tarkoitettu suurten aineistojen analysointiin. Tietokoneohjelman käytössä oppainani olivat Dey (1996),

jatkuu...

Fielding (1996) sekä Kelle, Prein ja Bird (1995). Aineistojen analyysi- ja yhdistämisvaiheessa ja tutkimusraportin alkaessa muotoutua totesin, että kenttämuistiinpanoni ja kenttäpäiväkirjani merkinnät tulivat koko ajan tärkeämmäksi. Kenttämuistiinpanojen perusteella saatoinkin todeta päässeeni riittävän syväälle tutkittavieni kulttuuriin ja tietäväni kaiken tarpeellisen yhteisöstä ja sen toiminnasta voidakseni tehdä oikeanlaisia tulkintoja ja johtopäätöksiä.

Nauhoitettuani ensimmäiset haastattelut litteroin ne välittömästi aineistonkeruumatkalta palattuani. Tein litteroiduista haastatteluista alustavaa analyysiä, jota pyrin koko tutkimusprosessin ajan täydentämään uusilla haastatteluilla ja niiden alustavalla analyysillä. Siirsin tekstin käsittelyohjelmalla litteroidut haastattelut atlas.ti-ohjelmalle, jota käytin apuna aineiston koodauksessa, luokittelussa ja alustavassa analyysissä. Tarkistin, miten teemat ja aineisto kohtautuvat. Jos haastattelu ei sisältänyt ennakkorunkoon nähden mitään ylimääräistä, oletin, että tutkittava ei ole saanut riittävästi tilaa omille ajatuksilleen. Analyysiä tehdessäni litteroiduista haastatteluista nousi usein esiin uusia kysymyksiä. Noin puolelle haastatteluista tein siksi ainakin yhden täydennyshaastattelun, monelle kaksikin. Osan täydennyshaastatteluista nauhoitin ja litteroin sanatarkasti, osan kirjasin kenttämuistiinpanoihini. Näistäkin muistiinpanoista tein koko aineistonkeruun ajan alustavaa analyysiä. Siirsin myös kaikki litteroidut täydennyshaastattelut atlas.ti-ohjelmalle, jota jatkossa käytin koodauksen ja analyysin apuna ensihaastattelijien tapaan. Tässä toistui jälleen tutkimukseni *tiimi*-vaihe: vaikka aineiston analyysi olikin tiivistä, olin jatkuvassa vuorovaikutussuhteessa kenttään täydennyshaastatteluja tehdessäni.

Tutkimusprosessin alkuvaiheessa käytin perinteistä tukkimiehen kirjanpitoa kootessani taustatietoja oppilaskansioista. Koska laadullista aineistoa on syytä kvantifioida aina kun mahdollista (Alasuutari 1995, 212–213; Macdonald & Tipton 1996, 187–188; ks. myös Fielding 1996, 219), siirsin tukkimiehen kirjanpidon tiedot tietokoneelle spss-ohjelman avulla, jolla tein graafiset esitykset oppilaiden elämänkuluista ennen yhteisöön tuloa. Joidenkin ilmiöiden merkitsevyyttä testasin Mann-Whitneyn -testillä. Myöhemmin palasin oppilaskansioiden tietoihin tarkentaakseni ja täydentääkseni aiemmin kokoamiani tietoja ja muita aineistoja. Oppilaskansioiden tietojen todenmukaisuuden varmistin vertaamalla niitä elämäntarinoiden tietoihin ja täydentämällä niitä tarvittaessa täydennyshaastatteluilla. Tein graafisten esitysten hahmotelmat vuoden 1999 loppuun mennessä yhteisöön hakeutuneiden tiedoista. Laitoksemme toimistosihteri oli minulle iso apu ja säästi aikaani kuvioiden muokausvaiheessa, kun huolehti graafisten esitysten lopullisesta toteuttamisesta spss:n avulla.

Suuresta työpanoksesta huolimatta päädyin tutkimusprosessin edetessä kuitenkin hylkäämään graafiset esitykset. Ne tosin helpottivat aineiston luokittamista ja analyysiä, mutta en nähnyt tarpeelliseksi kuvioiden esittämistä tutkimusraportissani. Hylkäämisen perusteluna oli se, että tutkimuskysymyksiäni muotouduttua saatoinkin todeta, että elämänkulkujen graafisella kuvauksella ei ole merkitystä tulosten kannalta. Kahden tutkimustehtävän osalta myös tutkimusjoukko valikoitui oletettua pienemmäksi eikä kuvioiden esittäminen pienestä joukosta ole mielekäästä. Tutkimusjoukon pienuudesta johtuen ei myöskään esimerkiksi sukupuolten välisen merkitsevyyserojen testaaminen ole tarpeen - jääneiden joukossa kun on vain yksi nainen, "lähtijöissä" viisitoista, joista yhden osalta puuttuivat kaikki tiedot.

Päiväkirjat litteroin aluksi systemaattisesti. Tekstiä alkoi kuitenkin kertyä useita satoja sivuja jo aineistonkeruun alkuvaiheessa. Niinpä tein jatkossa päiväkirjoista erillisiä muistiinpanoja ranskalaisin viivoin. Poimin muistiinpanoihin tiedot, joilla katsoin olevan merkitystä henkilökohtaisten toipumisprosessien kuvauksessa. (Grönfors 1982, 156.) Kokosin päiväkirjoista kirjaamani muistiinpanot "henkilökohtaiset toipumisprosessit" -otsikon alle. Myöhemmin

jatkuu...

luokittelin muistiinpanot vielä hoitovaiheiden mukaiseen järjestykseen kartoittaakseni, ovatko oppilaiden toipumisprosessit samanlaisia. Päiväkirjoista kootun aineiston koodauksessa ja luokittelussa käytin apuna atlas.ti-ohjelmaa. Myös itsearviointilomakkeiden tiedot kokosin ja luokittelin koodaten merkittävimpinä pitämäni löydöt atlas.ti-ohjelman avulla. Liitin lomakkeilta kootut tiedot henkilökohtaisten toipumisprosessien kuvaukseen ja tarkastelin niitä hoitovaiheiden mukaan.

Aluksi litteroin myös elämäntarinavideot sanatarkasti ja tein litterointien perusteella alustavaa analyysia. Pian huomasin, että suuri osa elämäntarinoiden tiedoista on samoja, mitkä olivat jo ilmenneet oppilaskansioiden tiedoista ja/tai haastatteluista. Niinpä menettelin stoorien kanssa jatkossa niin, että katselin ne tehden muistiinpanoja. Valikoin nauhoilta tiedot, jotka katsoin tutkimuksen kannalta merkittäviksi ja käyttökelpoisiksi ja jotka eivät muissa aineistoissa käyneet ilmi. Merkitsin jokaiseen muistiinpanoon, kenen elämäntarinavideota se koskee sekä asianomaisen videon kohdan. (Grönfors 1982, 156-157.) Elämäntarinoista sain kootuksi oppilaskansioiden ja haastattelujen aineistoja tukevaa tietoa. Elämäntarinoissa kuvatut elämänculut huomioin oppilaiden taustatietojen kartoituksessa spss-ohjelmalla graafisia esityksiä aiemmin kuvaamalla tavalla tehdessäni. Elämäntarinoista karttui merkittävää tietoa selvittäessäni, mitkä yksilölliset riskitekijät oppilaiden elämänculussa ovat mahdollisesti dleet yhteydessä huumeriippuvuuden kehittymiseen. Menettelin litteroitujen elämäntarinoiden kanssa kuten haastattelujen kanssa käyttäen koodauksessa ja tulkinnassa apuna atlas.ti-ohjelmaa.

Seuraavaksi aloin piirtää kuvaa aineistostani tarkemman analyysin avulla. Voin sanoa siirtyneeni tutkimuksessani *grafia*-vaiheeseen: vuorovaikutus minun ja tutkittavieni välillä oli minimissään. Järjestettyäni erilaiset tutkimusaineistot - hajotettuani ne käsitteellisiin osiin - edellä kuvaamalla tavalla lopullista analyysia varten aloin koota niitä uudelleen tieteellisiksi johtopäätöksiksi. Minulla oli ennestään käsitys, että etnografinen tutkimus perustuu puhtaasti induktiiviseen päättelyyn. Totesin kuitenkin, että puhdas induktiivinen päättely esimerkiksi havaintoaineksen pohjalta ei tässä tutkimuksessa ole mahdollista. Kartoittaakseni tutkittavieni koko siihenastiseen elämän tapahtumia totesin joutuvani käyttämään myös deduktiivista loogiikkaa. Deduktiivinen loogiikka ilmeni muun muassa tavassani lähestyä tutkimustehtävääni; itse asiassa lopullisten tutkimuskysymysten muotoutuminen on deduktiivisen päättelyn tulos. (Bogdan & Biklen 1992, 153; Grönfors 1982, 146.)

Tähän saakka analyysiprosessini oli ollut empiirisen aineiston, tekemieni teoreettisiin lähtökohtiin perustuvien tulkintojen sekä teorian vuorottelua ja vuoropuhelua. Jatkoisin oppilaiden elämänculujen kartoittamista laatimalla koottujen aineistojen perusteella kaikista vuoden 1999 loppuun mennessä yhteisöön tulleista luokitukset. Yhden luokituksen perusteena olivat elämäntapahtumat ja elinolosuhteet ennen huumeiden käytön aloittamista. Toisen luokituksen perusteena olivat huumeiden käyttöön johtaneet syyt ja elinolosuhteet käytön alkaessa. Näiden taustatiedoista tehtyjen luokitusten avulla jaoin oppilaat huumeidenkäyttäjärhmittymiin. Kokosin oppilaista oppilaskansioista saamiene tietojen perusteella vielä yhteenvedon, johon kirjasin kaikki merkittävänä pitämäni asiat. Kokosin myös omaan taulukkoonsa kuntoutuksen keskeyttäneiden osalta keskeytyksen syyt. Minulle muotoutui näin abstrakti mielikuva tutkimukseni kohteena olevista oppilaista. Lopullinen mielikuva niistä strategioista, joilla voin lähestyä keräämääni aineistoa, alkoi muotoutua. Kokemusperäisen tutkimusaineiston järjestäminen ja yksityiskohtainen tarkastelu saattoi alkaa.

Aineistonkeruuvaihe näytti nyt päättyneen. Oli aika keskittyä aineiston lopulliseen luokitteluun ja ryhmittelyyn. Siirryin siis tutkimuksessani *kuvailu*-vaiheeseen. Sekä vuorovaikutussuhde kenttään että analyysimenetelmät olivat minimissään. Aloitin "pudotuspelin"

jatkuu...

eli lopullisen tutkimusjoukkoni valikoinnin. Valikoinnin perusteet olen kuvannut tämän liitteen alussa. En hylännyt kokonaan pudotuspelissä pois jättämiäni lähtijöitä. Huomasin, että jääneiden elämäntarinoista ja toipumisprosesseista löytyy lähtijöihin verrattuna epätavallisia, yllättäviä ja odottamattomia asioita. Ajattelin, että niillä saattaa olla merkitystä lopullista tulkintaa tehdessäni ja voin peilata näiden yllättävien ja odottamattomien asioiden kautta yksilöllisiä toipumisprosesseja ja mahdollisia onnistumisia tai epäonnistumisia toipumisessa. (Alasuutari 1995, 41; Fielding 1996, 167–168; ks. myös Grönfors 1982, 148.)

Seuraavaksi kokosin aineistoista merkityksellisinä pitämäni asiat muistiinpanoiksi, joissa kartoitin lapsuuden, murrosiän ja varhaisaikuisuuden tapahtumia sekä tiedot koulutuksesta ja työurasta. Samoihin muistiinpanoihin kokosin päihdehistoriaan ja huumeryhmittymään liittyvät tiedot samoin kuin kokemukset aiemmista hoidoista. Kirjasin muistiin myös oppilaiden kokemuksia Mikkeli-yhteisössä oloajalta. Poimin tiedot oppilaiden elämäntarinoista, haastattelusta ja havainnoista tekemistäni tulkinnoista. Muistiinpanojen pohjalta muokkasin tietoista taulukon Microsoft Excelillä. Jokaisesta oppilaasta koostui mittava taulukko. Taulukoita lukiemalla pyrin etsimään yksilökohtaisia merkityksiä, yhtäläisyyksiä ja eroja oppilaiden elämänkuluista. Käytin taulukon tietojen koodauksessa ja tulkinnassa apuna atlas.ti-ohjelmaa. Toimistosihiteerimme muokkasi osan taulukon tiedoista graafiseksi esitykseksi spss-ohjelmalla. Kuten aiemmin kuvasin, hylkäsin grafiikan tutkimusraportistani ja käytin sitä vain apuna aineistojen luokituksessa ja analyysissä. Tutkimuskysymysteni muotouduttua päädyin lopulta esittämään jääneiden elämänkulkujen kuvauksen tapauskertomuksissa ja kaikkien kuntoutukseen hakeutuneiden elämänkulkujen kokonaiskuvaukset sekä vertailut taulukoissa.

Seuraavaksi kokosin jääneiden elämäntapahtumat 0–13 ikävuosien ajalta omaksi taulukokseen Microsoft Exceliä apuna käyttäen. Taulukosta hahmotteli laitoksemme toimistosihiteeri kuvion 4 Corel Presentation -ohjelmalla. Kuvio muokattiin lopulliseen muotoonsa Power Point -ohjelmalla, koska kyseinen ohjelma soveltuu paremmin Word-tekstinkäsittelyohjelman kanssa käytettäväksi. Yksilöllisistä toipumisprosesseista kokosin taulukon yhteisöaikaisten kuntoutuskokemusten perusteella. Täydensin uuden taulukon tietoja päiväkirjojen ja itsearviointilomakkeiden tietojen perusteella. Saadakseni kuvan kuntoutuksen eri vaiheiden yhteydestä toipumisen etenemiseen luokittelin kaikkien oppilaiden toipumisprosessit portaittain hoitokokemuksiin liittyvän taulukon tietojen perusteella. Lopuksi kokosin oppilaiden yhteisökuntoutuksen aikaisista toipumisprosesseista erillisen taulukon. Luokittelu- ja taulukointivaiheen aikana tuntui joskus, että erottelin aineistosta tietoja erillisiksi taulukoiksi ja kokosin niitä taas uusiksi taulukoiksi liikaakin. Jälkeenpäin ajateltuna tämä vaihe kuitenkin auttoi minua lopullisen analyysimallin hahmottamisessa ja mittavan aineistoni sisällön tuntemisessa (Suoranta & Eskola 1998, 52). Toisaalta tämä vaihe oli tutkimuskirjallisuuden tarkoittamaa aineiston vähentämistä ja pelkistämistä (Alasuutari 1995, 40).

Oli vuoro siirtyä tutkimuksen lähtökohtien tarkentamiseen. Samanaikaisesti tarkentuivat vielä myös tutkimustehtäväni. Edellisessä vaiheessa olin osittanut aineistoni käsitteellisiin osiin. Nyt oli vuorossa aineiston uudelleen kokoaminen kuvauksiksi, empiirisiksi yleistyksiksi ja teoreettisiksi johtopäätöksiksi. (Fielding 1996, 167–168; Grönfors 1982, 154.) Kävin kokoamani yksilölliset kuvaukset vielä kertaalleen läpi palaten välillä teoriaan ja empiriaan. Keskeytin saamieni keskeisten teemojen tarkasteluun. Tältä osin analyysimallini edustaa perinteistä teemoittelua, jossa teoria ja aineistoista nousseet teemat raamittavat aineiston käsittelyä. (Suoranta & Eskola 1998, 175–182; ks. myös Viittala 2001, 76.) Yhdistin vielä teemoja konteksteihin, jolloin saatoin

jatkuu...

tarkistaa asioiden esiintymistiheydet ja yhteydet, joissa asiat esiintyvät (Grönfors 1982, 161).

Morse (1998, 62) korostaa, että tutkijan on aina analyysiä tehdessään ymmärrettävä aineistonsa rajat. Tutkijan on seurattava kootusta aineistosta tehtyä tulkintaa ymmärtäen, jotta tutkittavasta ilmiöstä muodostuisi tajuttava kokonaisuus. Valitsemani analyysimalli auttoikin minua tulkitsemaan, ymmärtämään ja uudelleen refleктоimaan oppilaiden sosiaalisen todellisuuden rakenteita ennen huumeidenkäytön aloittamista, käytön aikana ja hoitoon hakeutumisen jälkeen. (Ks. Alasuutari 1996, 99.) Tulkitut osat eivät kuitenkaan nivoutuneet yhteen itsensä, vaan sain analyysimallin avulla raaka-aineita teoreettiseen pohdintaan. Oman ajatteluni keinoin yhdistin raaka-aineet ja teoreettisen pohdinnan lopulta uudeksi kokonaisuudeksi, merkitysyhteydeksi. (Heath & Luff 1996, 312.) Tämä merkitysyhteys muodosti lopulta Morsean (1998, 62) mukaillen tutkimuskohteeni mielen.

Tutkimukseni aineistonkeruu- ja analyysivaihe sekä osittain myös raportointi vuorottelivat syklinä (ks. mm. Kylmälä 1991). Etsimistä, dokumentointia ja kuvausta ei voinut erotella yksittäiseksi, ohimeneväksi vaiheeksi, vaan ne toistuivat aika-ajoin ollen toisinaan päällekkäisiä. Monasti joudin palaamaan syklin alkuun, viimeisen kerran vielä syksyllä 2003, kun olin jo aloittanut tutkimusraportin kirjoittamisen. (Ks. mm. Spradley 1979.) Kirjoitusprosessi tuotti vielä aineistoon liittyviä uusia kysymyksiä. Palasin takaisin aineistoon ja sen analyysivaiheeseen täydentääkseni puuttuvia kohtia. Näin tapahtui muun muassa pohtiessani huumeriippuvuuden kehittymiseen liittyneitä tekijöitä tutkittavieni elämänkuluissa. Minulle oli kyllä jo analyysiprosessin aikana muotoutunut käsitys siitä, että huumeriippuvuuden taustalla ovat yhtenä tekijänä yksilöiden persoonallisuuden kehitykseen liittyvät tapahtumat ja niiden häiriöt. Uudelleenarvioinnin kohteeksi tuli vielä, mitkä riskitekijät yksilöiden elämänkuluissa ovat yhteydessä sosiaalisen identiteetin kehittymiseen ja sen mahdollisiin häiriöihin. Palasin vielä kertaalleen empiirisen aineiston pariin ja kävin vuoropuhelua empirian ja teorian välillä. Kävin vielä läpi myös tutkimuksen kulun, käytettyjen menetelmien ja tulkinnan kuvaukset varmistaakseni, että tutkimusraporttini lukija pystyy seuraamaan tekemiäni ratkaisuja sekä periaatteita, joille tutkimukseni eteneminen on perustunut. (Varto 1992, 112.)

TUTKIMUSSOPIMUS

Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitos tutkii Mikkeli-yhteisön toimintaa ja sinne hoitoon hakeutuneiden oppilaiden elämäntulkua ja toipumista.

Tutkija Anna-Liisa Heikkinen seuraa yhteisön toimintaa, osallistuu erilaisiin kokouksiin, haastattelee oppilaita ja henkilökuntaa sekä käyttää tutkimusaineistona videomateriaalia ja erilaisia kirjallisia dokumentteja. Tutkimuksen johtaja, professori Paula Määttä käyttää omassa tutkimuksessaan oppilaiden omaelämäkertoja, haastatteluja ja itsearviointeja. Tutkimusaineistot arkistoidaan Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitokselle.

Annan suostumukseni, että nauhoitetut haastatteluni, kirjoittamani tehtävät ja arvioinnit, videoitu omaelämäkertani ja kokousnauhoitukset saa luovuttaa tutkijoiden käyttöön erityispedagogiikan laitoksella toteutettavaan Mikkeli-yhteisön tutkimukseen.

Tämä allekirjoittamani sopimus tehdään kolmena kappaleena, joista yksi arkistoidaan Jyväskylän yliopiston erityispedagogiikan laitokselle, yksi Mikkeli-yhteisöön ja yksi jää allekirjoittaneelle.

Mikkelissä _____ kuun _____ päivänä 19__

oppilaan allekirjoitus

KOOTUT AINEISTOT 15.4.1999-31.12.2002

LIITE 2b

Aineisto	Tyyppi	Käsitelty kpl	Aika/määrä sivua tai tuntia	Koottu/litteroitu sivua tai kpl	Henkilökunta
Oppilaskansiot	Dokumentti-aineisto	15 naista 28 miestä	-	-	-
12 askeleen tehtävät	Dokumentti-aineisto	14 naista 27 miestä	yht. n. 1.700 sivua	-	-
Itsearviointit	Dokumentti-aineisto	14 naista 27 miestä	yht. n. 850 sivua	-	-
Päiväkirjat	Dokumentti-aineisto	6 naista 20 miestä	yht. 8.300 sivua	-	-
Videoidut elämäntarinat	Dokumentti-aineisto	4 naista 19 miestä, 1 mies kirjoitti	-	yht. n. 1.200 sivua	-
Tilannearviot	Dokumentti-aineisto	14 naista 27 miestä	yht. n. 500 sivua	-	-
Ojennukset	Dokumentti-aineisto	8 naista 22 miestä *)	yht. n. 500 sivua	-	-
Kirjoitelmat	Dokumentti-aineisto	1 mies	-	yht. n. 55 sivua	2 naista 3 miestä 2 miestä **) ***)
Osallistuva havainnointi	Havainnointi	-	yht. n. 440 tuntia	-	-
Kenttämuistiinpanot	Havainnointi	-	yht. n. 500 sivua	-	-
Yksilöhaastattelu	Nauhoitettu haastattelu	5 naista 16 miestä	yht. n. 27 tuntia	yht. n. 1.050 sivua	2 naista 3 miestä
Ensimmäinen täydennys-haastattelu	Nauhoitettu haastattelu	3 naista 14 miestä	yht. n. 20 tuntia	yht. n. 800 sivua	2 naista 1 mies
Toinen täydennys-haastattelu	Nauhoitettu haastattelu	2 naista 5 miestä	yht. n. 7 tuntia	yht. n. 280 sivua	-
Puhelinhaastattelu	Kenttämuistiinpanoiksi kirjattu	6 miestä	yht. n. 30 sivua	-	-

jatkuu...

Kokous- tai ryhmänauhoite	Nauhoitettu keskustelu	2 tunneryhmää 3 yhteisökokousta 2 aamukokousta 2 päivä pulkkaan -kokousta 2 askelkokousta 1 porrasryhmä 1 avoin NA -kokous	yht. n. 17 tuntia	yht. n. 350 sivua	-
Vapaamuotoinen keskustelu/ haastattelutilanne	Kenttä-muistiinpanoiksi kirjattu	6 naista 9 miestä	yht. n. 100 sivua	-	2 miestä 2 miestä (**)

Aineistoissa ovat mukana kaikkien vuoden 1999 loppuun mennessä yhteisöön hakeutuneiden oppilaiden (N = 43) ja henkilökunnan tiedot. (N=7). ****)

Kaikkia oppilaita en voinut haastatella, koska osa (5 naista, 4 miestä) ehti keskeyttää kuntoutuksensa ennen aineistonkeruun aloittamista. Heidän osaltaan oli käytettävissä oppilaskansiot sekä yksittäisiä itsearviointeja ja 12-askeleen tehtäviä. Yksi miehistä kirjoitti yhteisöstä lähtönsä jälkeen elämäntarinansa ja kokemuksistaan yhteisössä. Yksi nainen ja yksi mies keskeyttivät kuntoutuksen vuorokauden kuluessa. Heidän osaltaan on käytettävissä vain puutteelliset oppilaskansion tiedot. Yhteisön toiminnan alkuvaiheessa oppilaat eivät pitäneet vielä henkilökohtaista päiväkirjaa tai niitä ei yhteisössä vielä arkistoitu keskeyttäneiden osalta. Siksi kaikilta ei ollut päiväkirjaa käytettävissä tutkimuskäyttöön.

*) Ennen aineiston keruuta kuntoutuksen keskeyttäneiltä ei ole kirjallisia ojennuksia eikä tilannearvioita, koska yhteisössä ei toiminnan alussa arkistoitu niitä. Arkistoitujen ojennusten ja tilannearvioiden osalta on huomioitava, että oppilailla oli kuntoutuksensa aikana keskimäärin 50 kirjallista ojennusta ja/tai tilannearviota; osalla oppilaista niitä saattoi olla yli sata. Tässä on mainittu vain niiden oppilaiden määrä, joiden ojennukset tai tilannearviot ovat olleet tutkijan käytössä, ei ojennusten tai tilannearvioiden kokonaislukumäärää. Ojennukset ja tilannearviot ovat yleensä sisällöltään samankaltaisia. Tästä johtuen kaikkien ojennusten ja tilannearvioiden sisällöllinen erittely ei ollut tarpeen.

***) Oppilaan statuksesta henkilökunnan statukseen siirtyneet oppilaat, joita on haastateltu sekä oppilaana että henkilökunnan jäsenenä.

****) Henkilökunnan kirjoitelma on kunkin on oma näkemys toimintafilosofiastaan.

*****) Yksi miesohjaaja vaihtoi toiseen työpaikkaan pian tutkimuksen aloittamisen jälkeen. Hänen osaltaan aineisto koostuu havainnoista, vapaamuotoisista keskusteluista ja kahdesta puhelinkeskustelusta.

HAVAINNOINTIJAKSOT TUTKIMUSKOHTEESSA

LIITE 2c

Ajankohta	Kesto vrk/h	Luonne	Kerätyn aineiston tyyppi
15.4.-16.4.1999	2 vrk/18 h	Tutustuminen tutkimuskohteeseen ja tutkittaviin, perehtyminen arkirutiineihin, kokoukset (aamukokous, yhteisökokous), vapaamuotoiset keskustelut	Havainnot, kenttämuistiinpanot
19.4.-22.4.1999	4 vrk/42 h	Kirjalliset dokumentit (oppilaskansiot), oppilaan tervetuloilaisuus, oppilaan siirtyjäiset, yhteisön fyysiseen ympäristöön tutustuminen, työtoiminta (asuinolujen maalaaminen ja siivoaminen), kokoukset (tunneryhmä, vapaaajankokous, päiväpulkkaan -kokous), vapaamuotoiset keskustelut	Havainnot, kenttämuistiinpanot tulohaastattelun ja ojennuskeskustelun nauhoittaminen, tutkimuksen esittely oppilaille
6.5.-7.5.1999	2 vrk/18 h	Haastattelut, tutustuminen viikko-ohjelmaan, käytäntöihin ja sääntöihin perehtyminen, kokoukset (yhteisökokous, tunneryhmä) kirjalliset dokumentit (oppilaskansiot, päiväkirjat, kirjalliset säännöt ja käytännöt), vapaamuotoiset keskustelut, työtoiminta (pihan kunnostustalokoot)	Havainnot, haastattelujen nauhoittaminen, kenttämuistiinpanot, "tutkimiehen kirjanpito", yhteisökokouksen ja tunneryhmän nauhoittaminen
8.6.1999	1 vrk/10 h	Haastattelut, kirjalliset dokumentit (itsearviointit, vastuuryhmän kansio, kirjalliset tilannearviot ja ojennukset), vapaamuotoiset keskustelut	Haastattelujen nauhoittaminen, kenttämuistiinpanot, "tutkimiehen kirjanpito", havainnot

jatkuu...

27.8.1999	1 vrk/10 h	Kokoukset (tunneryhmä, yhteisökokous, talokokous), siirtyjäiset, haastattelut, kirjalliset dokumentit (12-askeleen tehtävät, porrasryhmien ja itsehoitoryhmien kokemusvihkot, kokouspöytäkirjat), elämäntarinat	Tunneryhmän, talokokouksen ja haastattelujen nauhoittaminen, "tukkimiehen kirjanpito", kenttämuistiinpanot, elämäntarinoiden videointi
8.9.-10.9.1999	3 vrk/27 h	Kokoukset (aamukokous, päivä pulkkaan -kokous, henkilökunnan työnohjauspalaveri, vastuuryhmän palaveri), haastattelut, kirjalliset dokumentit (päiväkirjat, itsearviointit, kirjalliset ojennukset), työtoiminta (piha-alueiden kunnossapito), elämäntarinat, siirtyjäiset	Kenttämuistiinpanot, haastattelujen nauhoittaminen, "tukkimiehen kirjanpito", havainnot, elämäntarinoiden videointi
15.9.-16.9.1999	2 vrk/20 h	Haastattelut, vapaamuotoiset keskustelut, kokoukset (porrasryhmä, aamukokous)	Haastattelujen nauhoittaminen, kenttämuistiinpanot, havainnot
20.9.1999	1 vrk/9 h	Kokoukset (aamukokous, vapaa-ajan kokous, yhteisökokous), haastattelut, kirjalliset dokumentit (itsehoitokokemusten vihko, päiväkirjat, oppilaskansiot), harrasteet (sulkapallo- peli)	Kenttämuistiinpanot, havainnot, haastattelujen nauhoittaminen
30.9.-1.10.1999	2 vrk/21 h	Kokoukset (aamukokous, talokokous, porrasryhmä, vastuuryhmän palaveri, päivä pulkkaan -kokous), siirtyjäiset, harrasteet (kävelylenkki, saunominen), vapaamuotoiset keskustelut, haastattelut, elämäntarinat	Havainnot, kenttämuistiinpanot, haastattelujen ja talokokouksen nauhoittaminen, elämäntarinoiden videointi

17.10.-22.10.1999	6 vrk/77 h	Norjan matka (tutustuminen norjalaiseen huumehoitoon), kokoukset (aamukokous, avoin NA-ryhmä), harrasteet (ostokset, kahvilassa ja ravintolassa käynnit, tanssiminen, saunominen), vapaamuotoiset keskustelut, työtoiminta (keittiö/ruuanvalmistus)	Havainnot, kenttämuistiinpanot (aineistonkeruu tapahtui suurimmaksi osaksi bussissa ja laivalla)
28.10.-29.10.1999	2 vrk/20 h	Tutustumiskäynti Kiskoon, kokoukset, vapaamuotoiset keskustelut	Havainnot, kenttämuistiinpanot
10.1.-14.1.2000	5 vrk/64 h	Kokoukset (aamukokous, yhteisökokous, vapaaajankokous, porrasryhmä, tunneryhmä, talokokous), haastattelut, harrasteet (sähly, sulkapallo, kuntosali, saunominen)	Haastattelujen nauhoittaminen, havainnot, kenttämuistiinpanot
31.1.- 4.2.2000	5 vrk/70 h	Kokoukset (aamukokoukset, suunnittelupalaveri, henkilökunnan kokous, päivä pulkkaan -kokoukset, yhteisökokous), haastattelut, vapaamuotoiset keskustelut, harrasteet (sulkapallo)	Haastattelujen ja yhteisökokouksen nauhoittaminen, havainnot, kenttämuistiinpanot
3.3.2000	1 vrk/ 12 h	Haastattelut, vapaamuotoiset keskustelut, tutkimuksen tilanteen esittely	Haastattelujen nauhoittaminen, havainnot, kenttämuistiinpanot
20.3.-22.3.2000	3 vrk/27 h	Kirjalliset dokumentit (päiväkirjat, itsearviointit), haastattelut, vapaamuotoiset keskustelut, elämäntarinat, siirtyjäiset	Kenttämuistiinpanot, havainnot, haastattelujen nauhoittaminen, elämäntarinoiden videoiminen
30.3.2000	1 vrk/13 h	Haastattelut, kirjalliset dokumentit (päiväkirjat)	Haastattelujen nauhoittaminen, kenttämuistiinpanot, tutkijamiehen kirjanpito

13.4.-14.4.2000	2 vrk/22 h	Haastattelut, harrasteet (sulkapallo, saunominen, kävelylenkki, koripallo), kokoukset (vastuuryhmän ja henkilökunnan palaveri, yhteisökokous), tutkimuksen tilanteen esittely	Haastattelujen nauhoittaminen, havainnot, kenttämuistiinpanot
19.4.-20.4.2000	2 vrk/22 h	Vierailu Kiskoon, haastattelut, vapaamuotoiset keskustelut, kokoukset (tunneryhmä, henkilökunnan palaveri)	Kenttämuistiinpanot, havainnot
15.5.-16.5.2000	2 vrk/19 h	Siirtyjäiset, elämäntarina, kirjalliset dokumentit (päiväkirjat, itsearvioinnit), vapaamuotoiset keskustelut, harrasteet (lenkkeily, saunominen), kokoukset (henkilökunnan raportti, aamukokous, päivä pulkkaan -kokous)	Havainnot, elämäntarinan videointi, kenttämuistiinpanot
14.6.-15.6.2000	2 vrk/24 h	Siirtyjäiset, kirjalliset dokumentit (päiväkirjat, itsearvioinnit, kokousmuistiot), kokoukset (henkilökunnan ja vastuuryhmän palaveri, päivä pulkkaan - kokous)	Havainnot, kenttämuistiinpanot, "tukkimiehen kirjanpito"
23.8.-25.8.2000	3 vrk/30 h	Kirjalliset dokumentit (oppilaskansiot, päiväkirjat, ryhmäkokemukset, ojenukset), kokoukset (aamukokous, yhteisökokous, tunneryhmä), haastattelut	Havainnot, kenttämuistiinpanot, haastattelujen nauhoittaminen
(31.8.-21.9.2000)	(22 vrk)	(Kongressi San Franciscossa, tutustumista amerikkalaiseen huumehoitoon, tutustumista Valkoisen talon huume politiikkaan)	(Tutkimuksen esittelyä, kansainvälisten kontaktien solmimista*)

jatkuu...

25.9.-26.9. 2000	2 vrk/23 h	Elämäntarina, kirjalliset dokumentit (käytännöt ja säännöt, viikko-ohjelmat, itsearvioinnit), harrasteet (lenkkeily, sulkapallo, saunominen)	Elämäntarinan videointi, havainnointi, kenttämuis-tiinpanot
2.10.2000	1 vrk/9 h	Aineistojen täydentämi-nen, kirjalliset dokumentit (oppilaskansiot, itsearvi-oinnit)	Havainnointi, kenttämuis-tiinpanot
10.10.-13.10.2000	4 vrk/39 h	Aineistojen täydentäminen (haastattelut), vapaamuotoiset keskustelut	Haastattelujen nauhoitta-minen, havainnot, kenttämuis-tiinpanot
25.10.-26.10.2000	2 vrk/20 h	Aineistojen täydentämi-nen, vapaamuotoiset kes-kustelut, kirjalliset doku-mentit (päiväkirjat)	Havainnot, kenttämuis-tiin-panot
7.11.2000	1 vrk/8 h	Aineistojen täydentämi-nen, vapaamuotoiset kes-kustelut	Havainnot, kenttämuis-tiin-panot
26.11.2000	1 vrk/8 h	Aineistojen täydentämi-nen, vapaamuotoiset kes-kustelut, haastattelu	Havainnot, kenttämuis-tiin-panot, haastattelun nauhoittaminen
23.1.-26.1.2000	4 vrk/60 h	Ruotsin matka (tutustumi-nen ruotsalaiseen huumehoittoon), kokoukset (aamukokous, avoin NA-ryhmä), harrasteet (ostokset, kahvilassa ja ravinto-lassa käynnit, tanssiminen, saunominen), vapaamuotoiset keskustelut, työtoi-minta (keittiö/ruuanval-mistus)	Havainnot, kenttämuis-tiin-panot (aineistonkeruu ta-pahtui suurimmaksi osaksi bussissa ja laivalla)
14.2.2000	1 vrk/9 h	Aineistojen täydentämi-nen, vapaamuotoiset kes-kustelut	Havainnot, kenttämuis-tiin-panot

jatkuu...

15.-16.4.2000	2 vrk/19 h	Kokoukset (aamukokous, päivä pulkkaan -kokous), aineistojen täydentäminen	Havainnot, kenttämuistiinpanot
15.9.2000	1 vrk/8 h	Aineistojen täydentäminen, vapaamuotoiset keskustelut	Havainnot, kenttämuistiinpanot
14.1.-16.1.2001	2 vrk/17 h	Kokoukset (aamukokous, päivä pulkkaan -kokous), aineistojen täydentäminen	Havainnot, kenttämuistiinpanot
16.6.2001	1 vrk/7 h	Kirjalliset dokumentit (ojennukset, päiväkirjat, itsearviointit), graduopiskelijan opastaminen "talontavoille", vapaamuotoiset keskustelut	Havainnot, kenttämuistiinpanot
24.4.2002	1 vrk/7 h	Tutustumiskäynti SOS-lapsikylän johtajan kanssa yhteisöön, aineistojen täydentäminen	Havainnot, kenttämuistiinpanot
Yhteensä	73 (95) vrk/809 h	-	-

*) San Franciscon konferenssi ei kuulu varsinaisiin aineistonkeruumatkoihin. Sain konferenssista kuitenkin kansainvälisiä yhteystietoja, tietoa kansainvälisistä tutkimusprojekteista sekä tietoa tutkimukseni teoriataustaa varten.

HOITOSOPIMUS

Tämä on hoitosopimus, jonka tarkoitus on luoda selkeä ja turvallinen toipumisympäristö, sekä fyysisesti että henkisesti, kaikille yhteisömme jäsenille.

Hoitosopimuksemme rikkominen johtaa seuraamuskäytännön mukaisiin toimenpiteisiin - pahimmassa tapauksessa välittömään uloskirjoitukseen.

1. ***Minun pääasiallinen syy tässä yhteisössä asumiseen on oman päihdeongelmani hoitaminen. En solmi pari-, seurustelu- enkä seksisuhteita toisiin oppilaisiin.***

En käytä hoidon aikana päihteitä tai muista päihdyttäviä aineita. Minulla on ilmoitusvelvollisuus, jos yhteisössämme oppilailla on päihteiden käyttöä! En myöskään ole yhteydessä vielä päihteitä käyttäviin ihmisiin kirjeitse, puhelimitse tai tapaamisen muodossa.

2. ***En käytä väkivaltaa fyysisessä, henkisessä tai sosiaalisessa muodossa. En myöskään vahingoita itseäni. En aiheuta toimillani edes väkivallan uhkaa. Väkivalta on ehdottoman sopimaton yhteisössämme. Minulla ja muilla on oikeus turvalliseen toipumisympäristöön.***

3. ***Ymmärrän, että hoito-ohjelmamme on itseapuohjelma. Hoito mahdollistuu ainoastaan, kun minä itse olen sen aktiivinen osallistuja ja toteuttaja. Osallistun kaikkiin yhteisömme toimintoihin hoito-ohjelmaa ja aikataulua noudattaen. Huolehdin kirjallisista tehtävistäni hoitomyönteisellä ja avoimella asenteella.***

4. ***Olen tietoinen, että AA- ja NA-ryhmiin liittyminen on osa hoitoa. Osallistun itsehoitoryhmiin (AA- sekä NA-ryhmiin) vähintään neljänä (4) iltana viikossa.***

5. ***Olen tietoinen yhteisömme rahakäytännöstä.***

6. ***Olen itse vastuussa siitä, että olen oikeassa paikassa oikeaan aikaan päiväohjelmamme mukaan.***

7. ***Olen vastuussa vain omista sanoistani, teoistani ja tunteistani. Olen hyvittämisvelvollinen käyttäytyessäni yhteisöä kohtaan sopimattomalla tavalla. Minulla on ilmoitusvelvollisuus toiminnasta, joka vaarantaa yhteisömme perustarkoitusta.***

8. ***Ymmärrän, että olen yhteisössä siksi, etten tällä hetkellä jaksa yksin valitsemallani toipumiseni. Lämpimällä yhteenkuuluvuuden tunteella on suuri merkitys oman ja muiden oppilaiden toipumisessa.***

TUTKIMUKSEN YHTEISKUNNALLINEN MERKITYS SEKÄ OBJEKTIIVISUUS JA LUOTETTAVUUS

Yhteiskunnallinen merkitys. Tutkimukseni yhteiskunnallinen merkitys on nähtävissä verrattaessa sitä aiempaan tutkimustietoon. Sekä yhteisökasvatuksesta että huume kuntoutuksesta on kyllä tehty lukuisia tutkimuksia, mutta yhteisökasvatuksen sovellusten käytöstä huume kuntoutuksessa Suomessa on aiempaa tutkimustietoa hyvin vähän. Muualla maailmassa tilanne on sama Yhdysvaltoja lukuun ottamatta. Tutkimukseni tarjoaa siis uutta tietoa yhteisökasvatuksesta huume kuntoutuksesta. (Ks. mm. Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2000, 20–21.) Tutkimuksen yhteiskunnallinen merkitys korostuu siinä, että huumeongelmat lisääntyvät ja hoidon tarve sen mukaisesti. Tämän tyyppisestä huume kuntoutuksesta tarvitaan tutkimustietoa, jotta hoitopalvelujen maksajat voivat vastata kasvaneeseen hoidon tarpeeseen ja verrata eri hoitomenetelmien sisältöä, tuloksellisuutta sekä kustannuksia luotettavasti.

Olemassa olevasta tutkimustiedosta tutkimukseni poikkeaa sekä paradigmatilaltaan (Denzin & Lincoln 1998, 4–5; ks. myös Cuba & Lincoln 1994, 107–112) että tieteenalan sovellutukseltaan. Aiemmat huume tutkimukset on miltei poikkeuksetta toteutettu yhteiskunnallisina ja psykologian tai lääketieteen alaan liittyvinä tutkimuksina. Erityispedagogista huume tutkimusta ei ole aiemmin juurikaan tehty. Yhteisökasvatuksen erilaisia sovellutuksia on kyllä jonkin verran tutkittu myös erityispedagogisena tutkimuksena muun muassa lasten- ja nuortenhuollossa ja kehitysvammalaitoksissa. (Ks. mm. Kaipio 1995; Kaipio 1997; Laitinen 1997.) Yhteisökasvatusta narkomaanien kuntoutusmenetelmänä käytetään Suomessa tutkimukseni kohteen, Mikkeliyhteisön, lisäksi vain muutamissa paikoissa - tunnetuin lienee Kalliolan klinikka Kiskossa. Huumevieroitukseen hakeutuvat ovat kuitenkin taustoiltaan ja tarpeiltaan erilaisia ja siksi tarvitaan psykiatrisen ja farmakologisen hoidon rinnalle myös enemmän lääkkeettömiä, yhteisöllisiä vaihtoehtoja. Huumeriippuvuus näyttää lisäksi enenevässä määrin olevan kaikkiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvien, yhä nuorempien yksilöiden ongelma ja huumeriippuvaisten kohtaaminen kasvattajien arkipäivää koulujen normaali- ja erityisluokilla. Preventiivisen huume työn kehittämistä ja hoidon suunnittelua varten tarvitaan enemmän tieteellistä tietoa yhteisökasvatuksellisen huume kuntoutus yhteisön asiakkaiden huume problematiikkaan johtaneista tekijöistä sekä kuntoutuksen sisällöistä. Uudenlaisella tieteenalan sovellutuksella yhdistyneenä käyttämäni tutkimusotteeseen saattaa näin ollen olla yhteiskunnallisen merkityksen lisäksi myös erityispedagogista merkitystä.

Tutkimuksen objektiivisuus ja luotettavuus. Etnografisen tutkimuksen tekeminen tuntuu olevan kuin nuorallatanssia. Tutkija joutuu laittamaan itsensä peliin sataprosenttisesti, mutta ei kuitenkaan voi koskaan olla etukäteen varma siitä, miten suunnitelmat toteutuvat, miten tutkittavat suhtautuvat tai miten aikataulut pitävät. Tutkija ei voi olla varma pysyykö nuoralla vai horjahtaako ja putoaa. (Stake 1998, 99–100.) Toisaalta etnografi saattaa välillä horjahtaa myös subjektiivisuuden kuiluun, koska selkeää objektiivista todellisuutta ei etnografisessa tutkimuksessa ole olemassa. Se ilmenee eri tavoin ihmisten käsityksissä. Etnografi ei voi milloinkaan olla täysin puolueeton havainnoija; objektiivista havainnointia on toivotonta saavuttaa. (Fielding 1996, 164.) Miten sitten etnografi voi varmistaa tutkimuksensa validiteetin, ellei hän voi olla täysin objektiivinen? Stakea (1998, 99) mukailen yksi laadullisen tutkimuksen validiteetin kriteeri saattaisi kuulua näin: "laadullinen tutkimus on validi silloin, kun tutkija on sen tehnyt". Tämän kriteerin toteutumisen yhtenä edellytyksenä on se, että tutkija pyrkii kuvaamaan käyttämiään tutkimusmetodeja, aineistonsa analyysiä ja koko tutkimusprosessiaan riittävän

jatkuu...

aukottomasti sekä selvittämään, miten hänen käsityksensä tutkimuskohteessa ilmenevät. Tynjälän (1991, 394) mukaan kvalitatiivisen tutkimukseen kuuluu useita lähestymistapoja ja tekniikoita. Kvalitatiivisen tutkimuksen piiristä ei näin ollen voi löytää yhtä yhtenäistä käsitystä tutkimuksen luotettavuuteen liittyvistä kysymyksistä. Tynjälä (1991) toteaa, että perinteiset luotettavuuskäsitteet perustuvat objektiiviseen oletukseen, että on olemassa vain yksi konkreettinen todellisuus, jota tutkimuksessa tavoitellaan. Kvalitatiivisessa - ja siis myös etnografisessa - tutkimuksessa oletetaan, että näitä todellisuuksia voi olla useita ja että tutkimus voi tuottaa tietyn näkökulman ilmiöstä, ei objektiivista todellisuutta (emt., 395). Tynjälän (1991, 395; ks. myös Stake 1998, 99) mukaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkijan on kuvattava riittävästi aineistoaan ja tutkimustaan, jotta lukija voi pohtia tulosten soveltamista myös muihin kuin tutkittuihin konteksteihin. Varsinkin aineiston analyysin tarkkuuteen ja täsmällisyyteen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Kvalitatiivisen aineiston analyysin yhtenä peruseriaatteena pidetään käsittely- ja tulkintasääntöjen muodostamista ja tarkkaa eksplikointia. Käsitteet, määritelmät ja analyysiyksiköt on identifioitava huolellisesti. Myös taustaoletukset ja teoriat on ilmaistava eksplisiittisesti. Näin voidaan varmistua siitä, että tutkija toimii johdonmukaisesti ja toisaalta siitä, että analyysi on myös muiden tutkijoiden toteutettavissa. (Varto 1992, 112.)

Vaikka omassa tutkimuksessani tutkimusvaiheet eivät selvästi erottuneetkaan toisistaan vaan olivat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään, pyrin mahdollisuuksien mukaan erottamaan eri vaiheet toisistaan. Pyrin varmistamaan analyysini eheyttä myös etsimällä erilaisia tapoja organisoida aineistoani. Olen myös pyrkinyt kuvaamaan sekä tutkimusaineistoa että tutkimusprosessia mahdollisimman tarkasti.

Erityisesti objektiivisuuden ja puolueettomuuden osalta kuiluun horjahtaminen oli joskus hyvin lähellä. Huomasin välillä kommentoivani yhteisön toimintaan liittyviä tilanteita ja yhteisön jäsenten toimintaa haastateltavilleni kahvipöytäkeskusteluissa ja vapaa-ajan toimintoihin osallistuessani. Roolini tutkijana hämärtyi välillä tutkittavilleni ja valitettavasti myös itselleni. (Grönfors 1982, 95.) Välillä huomasin toimivani kuin olisin yhteisön työntekijä. Näin tapahtui erityisesti yhteisillä matkoillamme Norjassa ja Ruotsissa, kun olimme yhdessä vuorokauden ympäri milloin bussissa, milloin laivalla. Intensiivisen yhdessäolon aikana oppilaat hakeutuivat seuraani pyytämään tukea ja apua ongelmiinsa. Yhteisöstä poistuminen ja matkalle lähteminen oli heille erilainen, hämmentävä tilanne. Monet totesivat olevansa laivalla ensimmäistä kertaa selvin päin. Oudosta tilanteesta selviytyäkseen he tarvitsivat tukea enemmän kuin yhteisön arjessa. Henkilökunnalla oli matkan aikana kuitenkin vähemmän aikaa yksittäiselle oppilaalle kuin normaalisti. Oppilaat ilmeisesti ajattelivat, että kun minulla ei näyttänyt olevan mitään tekemistä, voisin käydä heidän kanssaan hoidollisia keskusteluja. Erityisesti naisoppilaat hakeutuivat keskusteluihin voidessaan psyykkisesti huonosti. Kun en vielä osannut välttää terapeutisiin keskusteluihin joutumista, eläydyin toisinaan liiaksi tutkittavieni vaikeuksiin. Tutkimustulokset luonnollisesti kärsivät. (Grönfors 1982, 82, 94.) Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkijan pitäisi kuitenkin olla kriittisesti tietoinen roolistaan, ettei rooli pääse vaikuttamaan tutkimusprosessiin ja tutkimustuloksiin (Stake 1998, 111). Pidän tästä syystä oppilaiden päiväkirjoja haastatteluja ja havainnointia luotettavampana materiaalina, koska oma roolini ei niissä tule esiin millään tavalla.

Myös esteettisen etäisyyden säilyttäminen tutkittaviin oli välillä vaikeaa. Esteettisellä etäisyydellä tarkoitan sitä, että minun oli välillä vaikea pitää oikeassa mittakaavassa olevaa suhdetta tutkittavaan ilmiöön. Uppouduin ja samaistuin välillä liiaksi tutkittavieni ongelmiin. Erityinen ongelma oli, että tunsin joskus tunkeutuvani liian pitkälle tutkittavieni yksityiselämään, kun he haastatteluissa kertoivat arkaluonteisista elämäntapahtumistaan, esimerkiksi ko-

jatkuu...

kemastaan insestistä. (Grönfors 1982, 198–199.) Välillä huomasin myös olevani puolueellinen tehdessäni havainnoja ja haastatteluja; pyysin havainnointi- ja haastattelutilanteisiin oppilaita, joilla jo entuudestaan tiesin olevan annettavana tutkimukseni kannalta merkittävää tietoa. Tällainen valikointi oli tosin toisinaan myös etu aineiston rikkauten kannalta. Tästä informanttien valikoinnista kirjoittavat monet metodioppaat. (Ks. mm. Alasuutari 1996; Bogdan & Biklen 1992; Denzin & Lincoln 1998; Gilbert 1996; Grönfors 1982; Spradley 1979, 1980.) Tultuani riittävän tutuksi tutkittavilleni, sain puolueellisuudestani nopeasti palautetta. Onnistuin kuitenkin ratkaisemaan objektiivisuuteen ja puolueettomuuteen liittyvät ongelmat itsereflektion avulla: tiedostin ja myönsin virheet itselleni ja tarvittaessa myös tutkittavilleni ja pyrin korjaamaan ne.

Etnografi ei voi Fieldingin (1996, 164) mukaan välttää subjektiivisuutta. Tutkimuksella tavoitetaan pikemminkin näkökulmia kuin objektiivinen totuus. (Ks. myös Grönfors 1982, 177.) Etnografinen tutkimus on aina rajallinen yritys ymmärtää ihmisen kokemismaailmaa ja merkityksiä (Varto 1992, 116). Siksi tutkijan on oleellista olla tietoinen siitä, miten hänen viitekehjensä vaikuttaa kenttätööhön (Grönfors 1982, 179; Varto 1992, 113). Tutkimusmenetelmät on myös dokumentoitava, jotta lukijan tai ulkopuolisen arvioijan on mahdollista seurata tutkimuksen kulkua ja arvioida sen luotettavuutta (Tynjälä 1991, 391). Kyse ei tällöin ole objektiivisuudesta, vaan tutkijan luotettavuudesta, rehellisyydestä ja tasapainosta. Itse pyrin vakuuttamaan luotettavuuteni tutkijana tutkimusmenettelyjeni tarkalla dokumentoinnilla. Objektiivisuudella tarkoitetaan myös tutkijan riippumattomuutta, neutraalisuutta ja tiettyä etäisyyttä tutkittaviin. Etnografisessa tutkimuksessa - kuten kvalitatiivisessa tutkimuksessa yleensäkin - tutkijan ja tutkittavan suhde on toisenlainen kuin kvantitatiivisessa tutkimuksessa. Esimerkiksi osallistuvassa havainnoinnissa tutkijan on saavutettava tutkittaviensa luottamus, jolloin etäisyyttä tutkijan ja tutkittavien välillä pyritään tietoisesti vähentämään. Tynjälä (1991, 390) puhuukin neutraalisuuden korostuksesta ja siitä, miten se kvalitatiivisessa aineistossa siirretään tutkijasta aineistoon. Neutraalisuuden kriteeriksi Tynjälä (1991, 390–392) nimeää vahvistettavuuden, joka saavutetaan, kun erilaisin tekniikoin varmistutaan tutkimuksen totuusarvosta ja sovellettavuudesta.

Yksi tavallisimmista ohjeista, jota kvalitatiivisissa menetelmäoppaissa tarjotaan, liittyikin kenttätöön syvällisyyteen (ks. mm. Alasuutari 1996; Fielding 1998; Grönfors 1982) ja sitä kautta saavutettavaan neutraalisuuteen. Jotta tutkija voisi päästä sisälle tutkimusaineistonsa, hänen on käytettävä riittävästi aikaa tutkimusympäristöön ja tutkittaviin henkilöihin tutustumiseen. Kenttätöitä on jatkettava riittävän pitkän aikaa. Vaikka tutkijan ja tutkittavien välistä etäisyyttä pyritäänkin tietoisesti vähentämään, voi läheinen suhde heidän välillään muodostua toisaalta tutkimuksen totuusarvon suurimmaksi uhkaksi. Varsinkin osallistuvassa havainnoinnissa tutkijan voi olla vaikea erottaa omat kokemuksensa tutkittavien kokemuksista. Tämän vuoksi tutkijan reflektiivinen ote työhönsä on tärkeä. Tutkijan on siis jatkuvasti tarkkailtava itseään, reaktioitaan ja tuntemuksiaan ja pidettävä kenttäpäiväkirjaa, jossa kuvaa paitsi tutkimustoimintaansa, myös tunteitaan ja reaktioitaan, jotka voivat vaikuttaa havaintoihin ja niiden tulkintaan. Myös tutkijan ja tutkittavien välisen vuorovaikutussuhteen reflektointi ja yhteisymmärryksen saavuttaminen ovat tärkeitä. (Tynjälä 1991, 392.)

Pyrin kenttätöössäni varmistamaan nämä pitämällä koko tutkimusprosessini ajan kenttäpäiväkirjaa. Tarkkailin tuntemuksiani ja varmistin haastattelutilanteissa, että haastateltavani ymmärtävät puheena olevat käsitteet samalla tavalla kuin minä muun muassa tekemällä tarkentavia kysymyksiä. Pyrin myös varmistamaan mahdollisimman puolueettoman tutkijan roolin ottamalla tutkittavat mukaan tutkimuksen tekoon. (Fielding 1998, 166.) Pyysin koko tutkimusprosessin ajan tutkittavat säännöllisesti keskustelemaan tutkimuksen teosta ja alustavasta

jatkuu...

analyysistä. Annoin heidän pyydettyä kuunnella haastattelunauhoja ja lukea litteroimiani haastatteluja. Oppilaat ja henkilökunta saivat niin halutessaan myös lukea kenttämuistiinpanojeni "julkista osastoa". Kerroin koko ajan myös avoimesti, miten tulen jatkossa käsittelemään kokoamaani aineistoa. Pari kertaa tutkimuksen edetessä kirjoitin pienimuotoisen väliraportin tutkimuksen rahoittajaa varten. Jaoin raportit tutkittavilleni etukäteen tutustuttavaksi ennen yhteistä keskusteluumme. Oppilaat ja henkilöstö perehtyivät tarkasti alustaviin tuloksiin ja antoivat rakentavaa palautetta, jonka perusteella saatoin tarkentaa ja täsmentää oletuksiani, näkemyksiäni, tulkintojani ja analyysiäni myöhemmin. Oppilaita tuntui kiinnostavan erityisesti juuri tutkimuksen puolueettomuus ja objektiivisuus ja he tekivätkin runsaasti kysymyksiä siitä, mitkä ovat minun omia tulkintojani ja mitkä taas heidän itsensä kertomaa. He vaikuttivat tyytyväisiltä, kun saivat kuulla minun päätyneen johonkin johtopäätökseen heidän kertomustensa perusteella.

Reflektion merkitys tutkimustyössä korostui myös omassa ajattelussani - aivotyössäni. Aineiston analyysiin ja johtopäätöksien tekemiseen liittyneen aivotyöskentelyn voi sanoa olleen tulkitsevaa. Tulkitsemalla reflektiivisesti havaintojani kentällä, tuotin merkityksiä: opin tutkittavieni erityisnäkemyksiä ja paikallisia merkityksiä. (Fielding 1998, 166.) Reflektiivinen tutkija korostaa Staken (1998, 99–100) mukaan paikallisten ja ennalta arvaamattomien merkitysten tärkeyttä. Etnografinen, fenomenologinen tutkija yrittää löytää vastauksen sille, mikä on luonnollista tapahtumille, yhteyksille ja arvoperustalle. Pyrinkin tutkijana ymmärtämään, mikä on tärkeää tutkittavilleni heidän omassa ympäristössään. Pyrin myös selvittämään, miten teoreetikoiden käsitykset ja omat käsitykseni ilmenevät tutkimuskohteessa.

Tynjälä (1991, 390–392) viittaa vastaavuuden käsitteeseen kirjoittaessaan kvalitatiivisen tutkimuksen totuusarvon kriteereistä (ks. myös Cuba & Lincoln 1994, 105–117). Perustelen tutkimukseni vastaavuutta muun muassa sillä, että keräsin itse kaiken aineistoni havainnoimalla ja haastatteleamalla sekä dokumenttiaineistoon perehtymällä. Vastaavuuden varmistamiseksi tutkijan on osoitettava, että tutkimuksen tuottamat rekonstruktiot tutkittavien todellisuuksista vastaavat alkuperäisiä konstruktioita todellisuudesta (Tynjälä 1991, 390–392; ks. myös Gilbert 1996, 27–28, 30). Tätä varmistin hakeutumalla mahdollisimman luonnollisiin tutkimustilanteisiin. Aineiston kerääminen tapahtui kahta puhelinhaastattelua sekä matkoilla tapahtuneita haastatteluja ja havainnointia lukuun ottamatta tutkimukseen osallistuvien henkilöiden luonnollisessa elinympäristössä, Mikkeli-yhteisössä. Havainnointi- ja haastattelutilanteet muodostuivat luonnollisiksi, koska vietin yhteisössä pitkiä aikoja kerrallaan eikä minua enää alkukankeuden jälkeen pidetty ulkopuolisena tarkkailijana. Kun tutkittavani ymmärsivät tutkimuksen merkityksen huume kuntoutuksen edistämässä, he sitoutuivat innokkaasti ja avuliaasti tutkimuksen tekoon. Toisinaan minusta tuntui, että tutkimukselleni oli yhteisössä sosiaalinen tilaus: oppilaat tuntuivat kaipaavan vahvistusta käsityksilleen lääkkeettömän huume kuntoutuksen toimivuudesta ja siksi suorastaan innolla odottivat haastateltavaksi pääsemistä. Tämä huomio vahvisti omaa innostustani tutkimuksen tekoon. (Bogdan & Biklen 1992, 46–47.) Haastattelujen luonnollisuus tulee esiin myös siinä, että haastattelut venyivät usein odotettua pidemmiksi, kun maltoin rauhallisesti odottaa haastateltavien kertomusten etenemistä. Oppilaat kertoivat haastatteluissa myös henkilökohtaisia asioita, joita en etukäteen ollut edes ajatellut kysyä. He myös antoivat minulle luvan arimpien asioiden ja henkilökohtaisimpien aineistojen käsittelyyn ja käyttöön tutkimustarkoituksessa. Tämä vahvistaa haastatteluaineiston totuudellisuutta. (Suoranta & Eskola 1998, 94–95.)

Etnografisen tutkimuksen teossa päästään mahdollisimman hyvään vastaavuuteen myös erilaisin tutkimuksessa sovellettavin periaattein ja tekniikoin. Vastaavuutta ja samalla tutki-

jatkuu...

muksen luotettavuutta pyrin tässä tutkimuksessa varmistamaan käyttämällä useita kvalitatiivisia menetelmiä toistensa tukena. Tutkimusmenetelmien yhteiskäytössä on kyse triangulaatiosta (ks. Hirsjärvi ym. 2000, 215; Janesick 1998, 46–47). Aineistoni kongruenssia pyrin varmistamaan vaihtamalla menetelmiä. Kun asioihin oli erilaisia näkökulmia, vertasin niitä keskenään ja käytin täydentämään toinen toisiaan. Täydensin esimerkiksi haastatteluaineistoani täydennyshaastatteluilla sekä kirjallisilla selonteoilla ja vertasin näiden menetelmien tuottamaa aineistoa keskenään. Täydennyshaastatteluissa pyrin kysymään samaa asiaa eri tavalla ja vertasin sitten saman henkilön eri haastattelukerroilla antamia vastauksia. Vertasin myös eri henkilöiden vastauksia keskenään. Halusin vahvistaa tutkimukseni totuudellisuutta tällä tavoin, koska huomasin joissain ensihaastatteluissa, että haastateltavani kaunistelivat totuutta kertoen vain asioista, joita uskoivat minun haluavan kuulla. Vertaamalla eri tavoin kerättyä aineistoa ja varmistamalla, että haastateltavieni antama tieto oli totuudenmukaista varmistin tutkimukseni ulkoista validiteettia. (Grönfors 1982, 174; Tynjälä 1991, 392–393.)

Pyrin varmistamaan tutkimukseni luotettavuutta myös vertailemalla eri aineistonkeruumatkoilla koottuja aineistoja keskenään. Eri ihmisten näkemykset ovat mukana analyysissäni. Näin tarkistin ilmiöiden pysyvyyden samankaltaisina eri ajankohtana ja eri henkilöiden kertomina. Saadakseni riittävän kokonaisvaltaisen kuvan tutkimuskohteestani ja tutkittavistani nojauhin myös metodologiseen triangulaatioon (Morse 1998, 64–66). Ensinnäkin voin sanoa käyttäneeni samanaikaisesti kahta laadullista tutkimustapaa. Pääosin otteeni oli etnografinen, mutta esimerkiksi yksilöllisten elämänkulkujen kartoittamisessa sovelsin tapaustutkimuksen metodia. (Emt., 66; ks. myös Stake 1998, 90–92.) Toiseksi metodologinen triangulaatio toteutui siinä, että käytin joidenkin havaintojen luokittelussa kvantitatiivisia menetelmiä, esimerkiksi kartoittaesani tutkittavieni tavallisimmin käyttämiä huumeita ja käytön aloitusikää. Testasin esimerkiksi Mann-Whitneyn -testillä, onko perhetaustoilla tai sukupuolella merkitsevyyttä huumeiden käytön aloittamisessa. (Morse 1998, 66.)

Etnografisen tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa on pidettävä mielessä, että tutkimuksen kuluessa voi ilmetä eri syistä johtuvaa vaihtelua sekä tutkijassa itsessään että ympäröivissä olosuhteissa tai jopa tutkittavassa ilmiössä. Tutkijan on otettava huomioon erilaiset ulkoiset vaihtelua aiheuttavat tekijät, tutkimuksesta johtuvat tekijät sekä ilmiöstä itsestään johtuvat tekijät. Huomaan itsessäni tutkijana ilmenneen vaihtelua koko kenttätyövaiheen aikana oppiesani hallitsemaan esimerkiksi haastattelukniikkaa paremmin. Myös haastateltavieni käsitykset muuttuivat haastattelujen aikana. Tässä yhteydessä Tynjälä (1991, 391) puhuu tutkimustilanteen arvioinnista, jossa mainitut tekijät otetaan huomioon (ks. myös Cuba & Lincoln 1994, 105–117). Olen tutkimukseni raportoinnissa tuonut esiin kaikki tutkimukseni vaiheet ja osatekijät perusteluineen (ks. Tynjälä 1991, 395). Aineistoni on riittävän monipuolinen yhteisökasvatuksellisen huume kuntoutuksen sisältöjen arvioimiseen. Se on kattava myös huumeriippuvuuden syntyyn yhteydessä olevien riskitekijöiden selvittämisessä. Vähäisempikin aineistomäärä olisi ollut riittävä. Omaa osuuttani olen myös kuvannut rehellisesti, negatiivisia puolia tai epäonnistumisia unohtamatta. Olen kertonut oman subjektiviteettini. (Ks. Cuba & Lincoln 1994, 105–117; ks. myös Viittala 2001, 82.) Myös aineiston analyysin olen dokumentoinut tarkasti. Olen laatinut tutkimusraporttini rehellisesti oman tulkintani mukaiseksi ja esittänyt tutkimukseni eri vaiheet osittain myös kuvioin. (Ks. Suoranta & Eskola 1998, 212–213.)

Yksi tämän tutkimuksen luotettavuutta heikentävä tekijä on se, että minulla ei ollut käytettävissä ulkopuolista arvioijaa empiirisen aineiston ja siitä tekemiäni tulkintojen vahvistamiseen tai kumoamiseen. Olen itse ollut oma instrumenttini. (Grönfors 1982, 174; Suoranta & Eskola 1998, 211.) Tätä puutetta toivon edes vähän vähentäneen sen, että tekemiäni tulkintojen

jatkuu...

tueksi keräsin vertailuaineistoa vieraillessani Kiskossa Kalliolan klinikalla päivittäisiä toimintoja havainnoiden sekä tutustuessani Phoenix-houseen ja Klockis-yhteisöön. Nämä yhteisöt toimivat yhteisökasvatuksen periaatteilla, mutta eroavat Mikkeli-yhteisöstä toimintafilosofioltaan. Kuntoutuksen perustana käytetään terapioita. Uskon vertailuaineiston osaltaan vahvistaneen tulkintojani tutkimuskohteestani ja ainakin tuoneen tulkintoihini uutta, erilaista näkökulmaa.

Vierailujeni aikana pohdin muun muassa sitä, miten valmisteilla olevan tutkimukseni tulokset olisivat siirrettävissä vierailukohteideni kontekstiin. Siirrettävyys ja yleistettävyyshän ovat yksi laadullisen tutkimuksen luotettavuuden mittari (ks. esim. Grönfors 1982, 174–175). Tulosten siirrettävyys toiseen kontekstiin riippuu Tynjälän (1991, 390–391) mukaan siitä, miten samankaltaisia tutkittu ympäristö ja sovellusympäristö ovat. Johtopäätöksiä siirrettävyydestä ei voi tehdä yksin tutkija, joka tuntee ainoastaan tutkimusympäristön. Sovellusarvon arvioimisen vastuu siirtyy myös tulosten hyödyntäjälle. Tutkijan on kuvattava riittävästi aineistoaan ja tutkimustaan, jotta lukija voi pohtia tulosten soveltamista muihin konteksteihin. Tutkimusmetodeja ja -prosessia pyritään kuvaamaan niin, että lukija voi tehdä omat johtopäätöksensä muun muassa tutkimuksen yleistettävyydestä. (Varto 1992, 112.) Antaakseen lukijalle mahdollisuuden oikeanlaisten johtopäätösten tekemiseen, tutkijan on muistettava, että hän ei saa raportissaan esimerkiksi sensuroida omaa osuuttaan tai toimintatapojaan (Stake 1998, 99–100). Siirrettävyyden kriteerin pyrin tässä tutkimuksessa varmistamaan tarkalla tutkimusympäristön, tutkimusaineiston ja tutkimuksen toteutuksen sekä teoreettisten lähtökohtien kuvaamisella. Olen arvioinut myös tutkimustilannetta sekä omaa osuuttani kriittisesti, mitään sensuroimatta. Nämä erilaiset näkökulmat mahdollistavat lukijalle tutkimustilanteen vertaamisen omaan kontekstiinsa ja siten mahdollisuuden arvioida tutkimustulosten siirrettävyyttä (Grönfors 1982, 175). Toisaalta näen, että etnografisen tutkimuksen siirrettävyyttä ja yleistettävyyttä merkittävämpi kriteeri tutkimuksen arvon mittaamisessa on se, onnistutaanko tutkimuksessa tekemään teoreettisesti tiivistä kuvausta vai ei (Hammersley 1992, 85–93; Varto 1992, 112–113). Jätän lukijan arvioitavaksi, miten olen näiltä osin tässä tutkimuksessa onnistunut.

ITSEHOITORYHMIEN TOIMINNAN KUVAUS

Anonyymit alkoholistit - alcoholics anonymous eli AA. AA aloitti toimintansa vuoden 1935 äitienpäivän aattona Ohiossa USA:ssa (McDowell & Spitz 1999, 147). Ryhmiin osallistui sekä alkoholisteja että huumeiden väärinkäyttäjää. AA-ryhmien määritelmä alkoholin käytön lopettamiselle oli raitistuminen. (Schilit & Gomberg 1991, 157.) Katz ja Bender (1976, 267) määrittelivät 1970-luvulla itsehoitoryhmät erityyppisten vertaisryhmien muodostamiksi ryhmiksi. Ryhmien jäsenillä on elämässään jokin yhteinen kokemus tai päämäärä, josta he ajoittain kokoontuvat keskustelemaan. Jäsenten yhteisenä päämääränä on henkilökohtainen muutos. Schilit ja Gomberg (1991, 151) täydentävät määritelmää ja kuvailevat itsehoitoryhmien toiminnan sisältöjä neljällä kategorialla. Itsehoitoryhmien tavoitteena voi heidän mukaansa olla 1) uuden käyttäytymisen oppiminen tai käyttäytymisen hallinnan lisääminen, 2) stressin sietokyvyn lisääminen oikeanlaisten toimintamallien avulla, 3) elämänhallinnan opetteleminen valtaväestöstä poikkeavasta suuntautuneisuudesta huolimatta ja 4) persoonallisen kasvun ja itsehallinnan opetteleminen. AA-ryhmät kuuluvat ensimmäiseen kategoriaan.

Päihdeongelmallisille tarkoitettujen itsehoitoryhmien toiminta perustuu vapaaehtoisuuteen. Niihin kuuluvilla on takanaan jokin sellainen kokemus, johon he eivät koe saaneensa apua esimerkiksi julkisilta sosiaalipalveluilta. (Schilit & Gomberg 1991, 153.) Ihminen on sosiaalinen olento, joka kokee olonsa turvalliseksi kuullessaan samankaltaisten yksilöiden muodostamaan ryhmään (McDowell & Spitz 1999, 152). Tähän sosiaalisuuteen perustuu itsehoitoryhmien tehokkuus. Schilitin ja Gombergin (1991, 153–154) perusteluna ryhmien tehokkuuteen on ensinnäkin yhteisten kokemusten ja ongelmien jakaminen. Koska kaikilla ryhmän jäsenillä on takanaan alkoholi- tai muun päihderiippuvuuden sävyttämä menneisyys, he ymmärtävät toisiaan. Toinen ryhmien toimivuuden peruste on olla osallisena ryhmän antamasta avusta sekä saajana että antajana. Kolmas auttava tekijä itsehoitoryhmissä on kiinteän ryhmän mahdollistama verkostoituminen ja verkoston antama tuki ongelmatilanteissa. Neljäntenä tekijänä ovat ryhmän kautta opitut uudet arvot ja muuttunut elämäntyyli, joita ryhmäkokoontumisten avoin ilmapiiri vahvistaa. Yhtenä tehokkuuteen vaikuttavana tekijänä on vielä ryhmän jäsenten vahva uskonnistumiseen.

AA:n jäsenet myöntävät olevansa voimattomia alkoholiriippuvuutensa suhteen. Ryhmässä heidät hyväksytään heikkouksineen. Myös heidän itsekontrollinsa menetys hyväksytään ja ryhmä tarjoaa tukensa kontrollin uudelleen saavuttamiseksi. Ryhmän jäsenet tavallaan lainaavat yksittäiselle jäsenelleen itsetunnon vahvistusta (*ego functioning*). (McDowell & Spitz 1999, 152.) Ainoa pääsyvaatimus ryhmään on vakava halu lopettaa juominen. Ryhmäkokoontumisten positiivinen ja empaattinen ilmapiiri vahvistaa raittiuden saavuttamista ja myöhemmin sen ylläpitämistä. Mitä kauemmin raittius jatkuu, sitä paremmaksi yksilöiden itsearvostus muuttuu. Se auttaa yksilöä uuden elämän rakentamisessa, jossa jatkuvana tukena on muiden ryhmän jäsenten taholta tuleva raittiuden sosiaalinen vahvistaminen. (McDowell & Spitz 1999, 153.)

AA-ryhmä voi kokoontua periaatteessa mihin vuorokauden aikaan tahansa minä päivänä tahansa. Kunkin ryhmän kokoontumiset tapahtuvat tavallisimmin kuitenkin tietyin väliajoin, useimmiten 1–2 kertaa viikossa. Ryhmään haluava voi etsiä itselleen sopivan ryhmän esimerkiksi paikallisesta puhelinluettelosta. Ryhmäkokoukset voivat olla joko avoimia tai suljettuja. Avoimiin kokouksiin voi osallistua kuka tahansa asiasta kiinnostunut, suljettuihin kokouksiin voivat osallistua vain ne, joilla on alkoholiriippuvuus ja vakava halu juomisen lopet-

jatkuu...

tamiseen. Viimeksi mainituilla jäsenillä on lisäksi vielä erikseen vasta-alkajien kokoontumisia ja askelkokouksia, jotka noudattavat AA:n 12-askeleen etenemistä. Kokoontumisen avaa joku ennalta sovittu ryhmän jäsen esittäytyen etunimellään ja kertoen omasta alkoholismistaan tai muusta itselleen tärkeästä, ongelmaan liittyvästä asiasta. Jokainen ryhmään osallistuja esittäytyy vuorollaan ja saa puheenvuoron. Kenenkään ei kuitenkaan ole pakko puhua, jos se jostain syystä sillä kertaa tuntuu vaikealta. Jokaisen puheenvuoron jälkeen jokainen ryhmäläinen voi vapaasti jakaa tuntemuksensa ryhmän kanssa tai olla hiljaa. Tuntemusten jakamisella tarkoitetaan samaistumista puhujan kertomukseen ja kokemukseen. Tässä onkin yksi itsehoitoryhmien vahvuus: osallistuja huomaa, ettei ole yksin ongelmansa kanssa ja voi saada tukea muilta samanlaisilta. Kukin ryhmäläinen purkaa myös 12-askeleen mukaisesti raitistumiseensa liittyviä tehtäviä. 12-askeleen ohjelmassa edetään askel askeleelta. Yhtään askelta ei voi ohittaa. (McDowell & Spitz 1999, 151.) Kokouksen jälkeen tulee yleensä vielä yksi ryhmän tärkeimmistä funktioista: raitistuneet alkoholistit jakavat yhteisiä kokemuksiaan ruuan tai kahvin ääressä. Kokoontumiset ovat omakustannehintoisia, toisin sanoen AA-ryhmät eivät saa rahallista tukea esimerkiksi miltään julkiselta taholta. Ryhmään osallistujat rahoittavat toimintansa vapaaehtoisilla maksuilla, joiden suuruus on kunkin vapaasti päätettävissä. (Emt., 151; ks. myös Schilit & Gomberg 1991; Cohen 1995.)

AA:lla on omat terminsä eri toimintatavoilleen. Kotiryhmä tarkoittaa ryhmää, johon ryhmäläinen useimmiten osallistuu, joskin hän voi halutessaan osallistua minkä tahansa muunkin ryhmän kokoontumisiin. Toveruus (*fellowship*) viittaa ohjelmaan itseensä ja sen henkeen. Huone (*room*) ei tarkoita fyysistä kokoontumistilaa, vaan sitä yksilön raitistumisprosessia, joka perustuu 12-askeleen ohjelmaan. Esimerkiksi jos joku työstää omaa raitistumistaan askelten mukaan, hänen sanotaan olevan AA:n huoneissa (*in the rooms of AA*). Kummi on tärkeä raitistumisprosessissa. Hän on jäsen, joka on jo pitempään ollut mukana ryhmässä ja joka tukee ja opastaa uutta tulokasta raitistumisen vaikealla tiellä. Hän on raittiuden alussa olevan jäsenen tukena tarvittaessa yötä päivää. Kummia voi kukin halutessaan vaihtaa, jotkut kummisuhteet saattavat kestää vuosiakin. (McDowell & Spitz 1999, 152.)

12-askeleen ohjelmassa korostuu korkeamman voiman merkitys. Vaikka toiminta noudattaakin osittain uskonnollisia periaatteita ja ohjelmassa mainitaan useasti Jumala, toiminta ei kuitenkaan ole selkeästi uskonnollista. Korkeammalla voimalla tarkoitetaan jotain henkistä voimaa, joka vaikuttaa ihmiseen ei-tietoisella tasolla. Jokainen ryhmiin osallistuja voi itse vapaasti määrittellä, mikä hänen henkilökohtainen korkea voimansa on. Jollekin se voi olla Jumala, jollekin toiselle se on jotain muuta. AA:lla on 12-askeleen raitistumisohjelman lisäksi myös 12 perinnettä. Alkoholiriippuvuudesta raitistuminen on vaikeaa, jo juomisen lopettamisesta päättäminen on kova päätös. Jotta raitistuva muistaisi vaikeuksienkin hetkellä, mitä varten on ryhmässä, aina ryhmäkokoontumisen yhteydessä luetaan yhdessä ääneen tyyneysrukous: *“Jumala suokoon minulle tyyneyttä hyväksyä asiat, joita en voi muuttaa, rohkeutta muuttaa mitkä voin ja viisautta erottaa nämä toisistaan”*. (Cohen 1995, 132; ks. myös Anonyymit Alkoholistit 2002.)

Anonyymit narkomaanit - narcotics anonymous eli NA. Ryhmä huumeiden käyttäjiä perusti vuonna 1953 oman itsehoitoryhmän narkomaaneille. AA ei heidän mielestään pystynyt vastaamaan narkomaanien tarpeisiin eikä huomioinut ohjelmassaan riittävästi huumeiden käyttäjilleen aiheuttamia haittoja, vaan piti alkoholia sekä alkoholistien että narkomaanien ongelmien ensisijaisena aiheuttajana. NA-ryhmän ensisijainen tavoite oli huumeiden käytöstä irrottautuminen. (Schilit & Gomberg 1991, 157.) AA:n 12-askeleen ohjelmaa noudatetaan myös NA-ryhmissä. Ryhmät on tarkoitettu lääkaineiden ja huumeiden väärinkäyttäjille eli addikteilille. Peruseriaatteet ovat NA:ssa samat kuin AA:ssa, vain joitain sanoja tai kohtia on muutettu pa-

jatkuu...

remmin ryhmän toiminnalle sopiviksi. (Cohen 1995, 123.) NA ei esimerkiksi käytä riippuvuudesta irtautumista tarkoittaessaan käsitettä raitistuminen, vaan NA:ssa puhutaan toipumisesta. NA:ssa päihteetöntä elämää kutsutaan puhtaaksi elämäksi, kun AA puhuu raittiista elämästä. NA:n ohjelmassa alkoholi-sanalle on kirjoitettu sana huumeet. (Nimettömät Narkomaanit ry. 2002; Schilit & Gomberg 1991, 157.) Ohjelmassa korostetaan sitä, että käytetyllä aineella ei ole merkitystä. Onpa sitten kyse heroiinista tai lääkkeiden väärinkäytöstä, yksilön elämää riippuvuus määrittää samalla tavalla ja riippuvuudesta toipumisen prosessi on sama. Ohjelmassa korostetaan, että yksilön tavoitteena on pysyä huumeettomana 24 tuntia eli päivä kerrallaan. AA:n tapaan NA korostaa toteamusta "kerran addikti, aina addikti". Alkoholisti ei voi koskaan käyttää alkoholia normaalisti eikä narkomaani voi koskaan käyttää lääkkeitä tai päihkeitä normaalisti. NA kokemusta kuvataan ikään kuin kiivettäisiin korkeaan torniin askel kerrallaan kunnes saavutaan perille. Joskus joku "liukastuu" eli retkahtaa uudelleen huumeisiin ja putoaa muutaman askelen alaspäin. Hänen ei kuitenkaan tarvitse aloittaa kaikkea alusta, vaan hän voi jatkaa matkaa ryhmän tuen avulla. Retkahtamisen ei tarvitse merkitä sitä, että peli on menetetty. Itse asiassa retkahdukset ja tyytymättömyys itseän voidaan nähdä yhtenä toipumisen välineenä. (Schilit & Gomberg 1991, 158.) Anthony Slater, norjalaisen Phoenix Housen johtaja, EFTC-järjestön (European Federation of Therapeutic Communities) presidentti (ks. World Federation of Therapeutic Communities 2002) totesikin tutustumisvierailullamme Norjassa: "toipuminen on sitä, että mennään kaksi askelta eteenpäin ja yksi askel taaksepäin. Eteneminen on hidasta, mutta eteenpäin kuitenkin mennään". (A. Slater, henkilökohtainen tiedonanto 18.10.1999.) AA:n toiminnan tavoin myös NA:n toiminta perustuu vapaaehtoisuuteen eikä liittymismaksuja ole. Myös NA:lla on suljettuja kokouksia, jolloin kokoontumisilmoitukseen on lisätty lyhenne S. Avoimien kokousten yhteyteen liitetään lyhenne A. Kokoontumisilmoituksessa voi olla myös lyhenne L, joka tarkoittaa laitoksessa kokoontuvaa ryhmää. Lyhenne T tarkoittaa sitä, että kyseisessä kokouksessa luetaan joku teema, lyhenne A&P puolestaan tarkoittaa, että kokouksessa luetaan askel tai perinne. (Nimettömät Narkomaanit ry. 2002; ks. Anonyymit Alkoholistit ry. 2002.)

LIITE 5

TAULUKKO 2 Kuntoutukseen hakeutuneiden elämänkulut ja tapahtumien prosenttiosuudet

TAUSTATIEDOT	Kaikki tulleet (N=43)		Lähteneet (N = 32)		Jääneet (N = 11)	
	M	N	M	N	M	N
Tutkimushenkilöt	28	15	18	14	10	1
Ikä keskimäärin	26,7	23,1	26,5	23,2	27,1	21
LAPSUUS						
Lapsuusperheen perhesuhteet *)						
Ydinperhe	7 26 %	8 57 %	6 35 %	8 62 %	1 10 %	
Hajonnut perhe	20 74 %	6 43 %	11 65 %	5 38 %	9 90 %	x
Perheen yhteiskunnallinen asema						
Ylempi yhteiskuntaluokka	3 11 %	1 7 %	1 6 %	1 8 %	2 20 %	
Keskiluokka	16 59 %	10 72 %	10 59 %	10 77 %	6 60 %	
Alempi luokka	8 30 %	3 21 %	6 35 %	2 15 %	2 20 %	x
Perheen päihdeongelma	14 52 %	7 50 %	9 53 %	6 46 %	5 50 %	x
Laitossijoitukset	5 18 %	2 14 %	4 23 %	2 15 %	1 10 %	
NUORUUS JA AIKUISUUS						
Koulutus						
Peruskoulu tai lukio suoritettu**)	26 96 %	14 100 %	16 94 %	13 100 %	10 100 %	x
Ammatillinen koulutus (väh. 3 kk)	15 55 %	3 21 %	11 65 %	2 15 %	4 40 %	x
Työkokemus ***)	23 85 %	12 86 %	14 82 %	11 85 %	9 90 %	x
Vankilatuomiot	13 48 %	1 7 %	10 59 %	1 8 %	3 30 %	

jatkuu...

	Kaikki tulleet (N=43)		Lähteneet (N = 32)		Jääneet (N = 11)	
	M	N	M	N	M	N
Oma perhe						
Puoliso	7 26 %	4 29 %	6 35 %	4 31 %	1 10 %	
Lapset	8 30 %	5 36 %	6 35%	5 38 %	2 20 %	

*) Perhesuhteet -muuttujasta alkaen sekä yhden mies- että yhden naisoppilaan tiedot puuttuvat. Molemmat kuuluvat lähtijöihin.

**) Peruskoulu ja lukio on muuttujassa katsottu peruskoulutukseksi. Peruskoulun ja lukion käyneitä ei ole erotettu tutkimuseettisistä syistä. Koska lukion suorittaneita oppilaita on vain muutamia, olisi ollut mahdotonta taata oppilaiden intymiteettisuoja, jos lukion käyneet olisi erotettu eri muuttujaan.

***) Yksittäisillä oppilailla on jopa vuosien työsuhte pisimmän ollessa 19 vuotta. Joku oli töissä koko ajan, kun käytti aineita.

LIITE 5a

TAULUKKO 3 Kuntoutukseen hakeutuneiden päihde- ja hoitohistoriat sekä tapahtumien prosenttiosuudet

	Kaikki tulleet (N=43)		Lähteneet (N = 32)		Jääneet (N = 11)	
	M	N	M	N	M	N
Tutkimushenkilöt	28	15	18	14	10	1
PÄIHDEHISTORIA						
Käytetyt aineet						
Kannabistuotteet	24 89 %	12 86 %	17 100 %	12 92 %	7 70 %	x
Amfetamiini	26 96 %	12 86 %	16 94 %	10 77 %	10 100 %	x
Heroiini	17 63 %	5 36 %	9 53 %	4 31 %	8 80 %	x
LSD	7 26 %	3 21 %	4 23 %	2 15 %	3 30 %	x
Muu (tav. ekstaasi, kokaiini, sienet)	9 33 %	3 21 %	5 29 %	3 23 %	4 40 %	
Käytettyjen aineiden lukumäärä						
1	2 7 %	2 14 %	1 6 %	2 15 %	1 10 %	
2	4 15 %	6 43 %	4 23 %	6 46 %		
3	10 37 %	1 7 %	7 41 %	1 8 %	3 30 %	
4	9 33 %	4 29 %	4 23 %	3 23 %	5 50 %	x
5	2 7 %	1 7 %	1 6 %	1 8 %	1 10 %	
Aloitusikä						
Alkoholi	12,3	12,4	12	12,3	12,7	13
Lääkkeiden samanaikaiskäyttö *)	16,4	15,6	15,6	15,6	17,4	
Miedot huumeet *)	16	14,9	15,3	14,7	17,4	17
Kovat huumeet *)	18,6	18,4	23,7	18,2	20,1	21

jatkuu...

	Kaikki tulleet (N=43)		Lähteneet (N = 32)		Jääneet (N = 11)	
	M	N	M	N	M	N
Huumeryhmittymä						
Elämästä selviytyjä	17 63 %	11 79 %	13 76 %	11 85 %	4 40 %	
Elämysten etsijä	10 37 %	3 21 %	4 24 %	2 15 %	6 **) 60%	**) x
HOITOHISTORIA						
Hoitoyritykset , kertaa keskimäärin	2,2	4,6	3,6	4,8	4,6	2
Vaihteluväli	0 - 14	1 - 11	1 -10	1 - 11	0 - 14	2
Kestot , viikkoa keskimäärin	7,9	6,8	8,7	7,2	6,3	2
Vaihteluväli	4 pv - 16 vko	1 pv - 24 vko	4 pv - 16 vko	1 pv - 24 vko	1 - 8 vkoa	2 vkoa

*) 13 miestä ja 9 naista (lähtijöistä 8/5, loppuun käyneistä 5/0) käytti lääkkeitä päihtymistarkoitukseen. Lähtijöistä kolme naista ja loppuun käyneistä kaksi miestä aloitti huumeidenkäyttönsä kovilla aineilla. Lähtijöistä yksi mies ja yksi nainen eivät käyttäneet kovia aineita lainkaan.

***) Jääneistä 4 miestä (Markku, Jouni, Risto, Seppo) kuuluu elämästä selviytyjiin, 6 miestä (Martti, Arttu, Kari, Pauli, Mauri, Olavi) ja ainoa nainen (Salli) elämysten etsijöihin.

LIITE 6

TAPAUSKERTOMUKSET KUNTOUTUKSEN LOPPUUN KÄYNEIDEN LAPSUUDESTA

1 Martti - kuria ja kurittomuutta

Martti oli yhteisöön tulleessaan 26-vuotias. Marttia koskevaan tutkimusaineistoon kuuluvat oppilaskansion tiedot, ensi- ja täydennyshaastattelu, elämäntarina, päiväkirja, itsearviointilomakkeet, havainnot yhteisössä ja Norjan matkalla sekä vapaamuotoiset keskustelut aineistonkeruumatkoilla.

Väkivalta kasvatukseen - kaksi muuttoa. Martti muutti vuoden vanhana äidin ja isän kanssa synnyinkaupungistaan toiseen kaupunkiin. Ensivuosisistaan uudessa kotikaupungissa Martti ei paljoa muista; vain sen, että perheen ollessa kerran kävelyllä *"isä ilmotti lähtevänsä opiskelemaan"*. Liittyneekö isän opiskeluun, mutta *"muutettiin pian sen jälkeen toiseen asuntoon kerrostaloon... se ei ollut kovin mukavaa"*. Myöhemmin isä meni merimieheksi ja oli paljon poissa kotoa. Tämä ei juurikaan vaikuttanut perheen tilanteeseen; aina kun isä tuli lomalle ja vapaa-päiville, hän toi Martille karkkia ja oli muutenkin oikein mukava. Tosin joskus *"remmi paukkui"* kotona, kun Martin leikit kavereiden kanssa menivät liian rajuiksi. Martilla oli kavereita sekä tarhassa että asuinalueella ja myöhemmin myös koulussa. Kaverukset keräsivät rahaa keräämällä tyhjiä pulloja ja viemällä niitä kauppaan. Pojat harrastivat myös jalkapalloa ja pyöräilivät. Kesät Martti vietti mummon ja papan luona kalastellen.

Pikkusiskon syntymä ja perheen hajoaminen - kuritonta kasvamista. Martti sai pikkusiskon viiden vanhana. Sisko oli Martille tärkeä ja tämän joutuminen onnettomuuteen oli paha paikka: sisko joutui joksikin aikaa sairaalaan. Perhe-elämä sujui mallikkaasti eikä kotona pahemmin rypiskely, mitä nyt isä joskus otti pari kaljaa. Perheenjäsenten väliset suhteet olivat Martin mielestä hyvät. Yllättäen vanhemmat kuitenkin erosivat, kun Martti oli ensimmäisellä luokalla koulussa. Isä muutti pois kotoa ja Martti *"näki isää yhä vähemmän, mikä tarkoitti sitä, että kurinpito loppu käytännössä kokonaan"*. Martti alkoi tulla ja mennä miten halusi. Koulusta hän lintsasi kuitenkin vain kerran. Koulumenestys oli keskinkertaista.

Kolmas ja neljäs muutto - kiusaamista ja kavereiden vaihtumista. Martin ollessa 9-vuotias, hän muutti äidin ja pikkusiskon kanssa takaisin synnyinkaupunkiinsa. Koulu ja kaveripiiri vaihtuivat. Kuudennen luokan puolivälissä hän joutui perheen samalla paikkakunnalla muuton takia vaihtamaan taas koulua: *"olen mä vaihtanu koulua muutaman kerran... kuudennen luokan puolivälis jouduin [paikkakunnan nimi] muuton takia vaihtaan koulua... jouduin kiusatuksi koulussa... mulla oli siitä johtuen kouluvaikeuksia jossain vaiheessa"*.

Jännitystä elämään - isän kuolema - suhde äitiin muuttuu. Toistuvien asuinpaikan ja koulun vaihtojen jälkeen Martti kertoo lopettaneensa kaikki hyvät harrastukset ja ajautuneensa erilaiseen kaveripiiriin: *"alettiin polttaa tupakkaa ja käyttää nuuskaa... sit yläasteelle siirtymistä edeltävänä kesänä lopetin mummon ja papan luokse menon ja olin vaan kavereiden kanssa... aloin kotona eristäytyä muusta perheestä... kävin syömäs eri aikoina ja olin hyvin vähän kotona"*. Ensimmäiset näpistykset kaupoista tapahtuivat samoihin aikoihin. Koulu sujui kuitenkin edelleen keskinkertaisesti. Martti alkoi jakaa mainoksia ja sai tienesteillään ostettua mopon, mikä oli hänelle merkittävä tapahtuma. Seitsemännellä luokalla ollessaan Martti sai tiedon isänsä kuolemasta. Hänen oli vaikea uskoa tapahtunutta todeksi. Isän kuoleman jälkeen Martin elämä jatkui muuten samanlaisena, mutta alkoholi astui mukaan viikonloppuihin: *"vedin ensimmäiset kunnon kännit kaljasta, jota deekut kävivät meille hakemassa"*. Martin äiti alkoi seurustella. Äiti ja uusi miesystävä jatkuu...

avioituivat melko pian. Äidin kanssa alkoi tulla isoja riitoja. Martin kertoman mukaan äiti yritti ajaa hänet pois kotoa ilmoittaen jo varhain *"heittävänsä mut pihalle, kun täytän 18 vuotta"*. Martti päätti jo tuolloin kuitenkin *"olla 18-vuotiaaks... elatusvelvollisuuden ajan himassa"*.

2 Markku - onnellinen varhaislapsuus

Markku oli 25-vuotias tullessaan ensimmäisen kerran yhteisöön. Hän keskeytti kuntoutuksen omasta halustaan muutaman kuukauden kuluttua, mutta palasi saman vuoden aikana. Markun osalta aineistoon kuuluvat ensihaastattelu, josta koottuja tietoja olen täydentänyt vapaamuotoisissa keskusteluissa ja havainnointitilanteissa kertyneillä tiedoilla, elämäntarina, puhelinkeskustelut hoidon päätyttyä, oppilaskansion tiedot, päiväkirja, itsearviointilomakkeet sekä kirjallinen toimintafilosofia kuntoutuksen viimeisessä vaiheessa henkilökunnan jäsenenä.

Päihdeongelmia turvaan mummolaan. Markku joutui kuukauden ikäisenä muuttamaan mummonsa luo, koska *"isä ryypäsi kaikki rahat"*. Mummolassa asui mummon ja papan sekä Markun lisäksi hänen neljä tättään ja neljä enoaan. Markku tykkäsi asua mummon luona ja mummosta tuli hänelle kuin toinen äiti. Välillä Markun oma äiti ja vanhempi veli tulivat katsomaan häntä mummon luo. Koska oli jo pienenä joutunut eroon veljestään, Markku piti veljeään vaan kaverina, eikä osannut suhtautua häneen kuin veljeen yleensä suhtaudutaan. Toisinaan myös isä tuli katsomaan Markkua - *"aina kännissä"*. Markku kertoo pelänneensä isäänsä.

Luopumista ja turvattomuutta - äidin uusi mies. Markku kävi kaksi kuukautta peruskoulun ensimmäistä luokkaa mummon luota. Elämä tuntui ihan tavalliselta ja normaalilta. Markun ollessa seitsemänvuotias, hänen äitinsä ja isänsä erosivat. Äiti löysi uuden miesystävän. Pian Markun oli pakko muuttaa äidin ja veljen kanssa äidin miesystävän luo: *"minun oli muutettava mummon luota pois enkä todellakaan olisi halunnut sitä"*. Myöhemmin äiti meni naimisiin miesystävänsä kanssa. Isäpuoli oli hyvin ankara ja Markku samoin kuin hänen veljensä pelkäsivät tätä. Isäpuoli saattoi hermostua, jos pojat puhuivat liian kovalla äänellä tai pyysivät äidiltään neuvoja koulutehtävissä: *"se häiritäsi hänen television katseluaan"*. Isäpuoli kohteli poikia muutenkin huonosti: hän oli välinpitämätön ja aggressiivinen. Hän oli myös hyvin dominoiva Markun äitiä kohtaan: tämä ei Markun kertoman mukaan koskaan uskaltanut asettua isäpuolta vastaan eikä puolustaa poikiaan. Markku muistaa, että perheellä oli rahaa niukasti käytettävissä, mutta ei tiedä, johtuiko se työttömyydestä vai isäpuolen alkoholin käytöstä.

Oppimisvaikeuksia - koulun ja kavereiden vaihtuminen. Yhdeksänvuotiaana Markku joutui apukouluun *"varmaan sen takia, kun en osannut kunnolla tehtäviä"*. Oppilaskansion tietojen mukaan hänellä oli vaikea lukihäiriö. Apuluokalla meni kuitenkin hyvin, vaikkei Markku oikein tykännyt siirrosta. Elämä kotona oli tylsää. Aina viikonloppuisin piti lähteä isäpuolen mökille: *"se otti minua ja veljeä päähän"*. Vasta *"joskus kolmentoista vanhana"* pojat alkoivat saada jäädä viikonloppuisin kotiin ja se oli heistä hienoa. Jo varhain Markku alkoi tehdä rikoksia kavereidensa kanssa. Samoihin aikoihin tapahtuivat myös Markun ensimmäiset alkoholikokeilut.

3 Arttu - suuria odotuksia, toteutumattomia toiveita

Arttu tuli yhteisöön 25-vuotiaana. Hän aloitti kuntoutuksensa yhteisön toiminnan alkuvaiheessa. Artun osalta aineistoina ovat ensi- ja täydennyshaastattelu, elämäntarina, oppilaskansion tiedot, päiväkirja, itsearviointilomakkeet sekä vapaamuotoiset keskustelut Norjan matkalla ja yhteisössä. Lisäksi haastattelin Arttua pari kertaa kuntoutuksen päätyttyä.

Muutto, hakkaamista ja vanhempien avioero. Arttu syntyi pääkaupunkiseudulla ja asui
jatkuu...

ensimmäiset elinvuotensa vanhempien kanssa omakotitalossa. Koulunsa hän aloitti samalla paikkakunnalla, mutta joutui perheen muuton takia vaihtamaan toiseen kouluun kolmannen luokan alkaessa. Arttu kertoo isän hakanneen häntä pienenä *"helvetisti"*. Vanhemmat erosivat, kun Arttu oli 12-vuotias. Kysyttäessä, millainen juttu vanhempien ero oli Artulle, hän vastasi: *"näin jälkeinpäin niin se ei paljo mitään niinku merkannu semmottii koska mä olin... niin täyspäiväsesti elin pois niinku perheestä"*. Arttu viittasi tällä lukuisiin harrastuksiinsa: hän harrasti jo ennen kouluun menoaan aktiivisesti jääkiekkoa ja jalkapalloa. Kouluun mentyään hän kävi lisäksi ympäri vuoden punttisalilla. Arttu kertoo viettäneensä jo ala-asteella paljon aikaa poissa koulusta, *"kun oli niin kiire harrastamaan"*.

"Superatleetiksi hommaamista" - uusi muutto - kavereista tulee tärkeitä. Artun harrastukset näyttävät vain lisääntyneen ikävuosien karttuessa: *"muston varmaan lapsena koetettu hommata jotain superatleetii kun mä jälkeinpäin ajattelen... mä oon jostain kuusvuotiaast jonnekin kahteentoist kolmeentoist ikävuoteen asti niin... harrastanu joku semmonen viidest seittemään kertaa viikos ja viikonlopun pelit päälle... mä oon aina vaan juossu harkkareist toisiin"*. Arttu arvelee, että hänestä yritettiin kovasti tehdä *"sakukoivua"*.

Arttu muutti äidin ja pikkusiskon kanssa läntiseen Suomeen ollessaan 13-vuotias. Arttu ei tullut äidin kanssa aina toimeen ja isä tuli välillä paimentaamaan häntä, vaikka asuikin toisella paikkakunnalla. Isä yritti edelleen kasvattaa poikaansa lyömällä ja hakkaamalla. Arttu huomasi kuitenkin olevansa tarpeeksi vahva ja alkoi lyödä takaisin isän kovisteltua häntä. Kysyttäessä, oliko äidin ja isän avioerolla ja isän kotoa muutolla yhteyttä hänen ongelmiansa alkamiseen, Arttu totesi: *"sillei oo niin ollu mitään merkitystä, kenen kanssa mä oon asunu. Mun kohdalla sillon merkitystä et mä vaihdoin paikkakuntaa tietyssä iässä... seon niinku päivänselvää"*. Artun mielestä oli pikemminkin vain mukavaa, kun isä lähti pois, eikä *"kukaan ollut enää huutamassa"*. Äidin kanssa oli Artun mielestä paljon mukavampi olla ja harrastukset pitivät hänet kuitenkin kasassa. Mukavaa oli myös se, että eron jälkeen hän sai isältä enemmän rahaa kuin aiemmin. Arttu toteaa, että hänellä oli aina hyvät suhteet äitiin. Sen sijaan suhde isään oli ongelmallinen. Arttu epäilee, että osaltaan isäsuhteen ongelmallisuuteen on yhteyttä sillä, että Arttu ei onnistunut harrastuksissa ja koulussa isän toiveitten mukaan.

Arttu kertoo kuitenkin jatkaneensa harrastuksiaan - ja koulusta lintsuamista. Juuri aktiivinen harrastustoiminta lienee saanut aikaan sen, että Artulla oli suhteellisen positiivisia kokemuksia kasvuvaiheessa: *"pääasiassa kaikki meni sujuvasti sen takia, et mä harrastin ja kävin koulussa välillä... harrastukset piti mut kuitenkin kasassa"*. Hyvien harrastusten rinnalle alkoi kuitenkin jo ala-asteen aikana tulla myös vähemmän hyviä harrastuksia. Arttu kertoo, että harrastusten myötä hän oli saanut jonkin verran kavereita. Hän muistelee olleensa näissä kaveriporukoissa se, joka *"löysi kaikki uudet ja erittäin epäasialliset jutut jostain... oli se sit röökinpoltto tai viinanjuonti tai... ihan mikä vaan"*. Artulla oli kuitenkin aika vähän kavereita johtuen ehkä juuri vilkkaudesta ja kekseliäisyydestä. Muitten samanikäisten poikien vanhemmissa Artun käyttäytyminen herätti suurta ihmetystä eikä hän ollut joka paikkaan tervetullut edes käymään. Koulu alkoi vähitellen mennä hyvistä ja huonoista harrastuksista sekä lintsuamisesta johtuen heikosti.

Enosta tuli idoli. Arttu arvelee, että kavereitten vähyydestä johtuen äidin veljestä - Arttua vain 6 vuotta vanhemmasta - tuli hänelle tärkeä. Arttu kertoo enon olleen *"toinen osote harrastusten lisäksi missä olin sangen usein... mä voin siellä olla viikkokausiikin siel mun enon tykö etten mä ollu koulus... et mulloli semmosii pätkiä et mä olin kuukauden pois koulusta ja kun mejän mutsille soitettiin niin se sano et ei ees tiedä et mis mä oon eikä sitä paljo ees kiinnosta... mut et se, et vaikken mä himas käyny, niin mä kävin välil koulus ja harkkareis... et mul vaan se pesäp... pesäpaikka vaihtu niinku jonnekin muualle"*. Arttu kertoo enon olleen hänelle idoli lapsena ja murrosikäisenä. Hänellä

jatkuu...

itsellään oli tiukat rajat ja hyvin säännöllinen elämä harjoituksineen; eno taas *"teki ihan mitä sattui, miten sattui ja oli kovis"*. Lieneekö Artun päihdeura alkanut juuri enon ansiosta; ainakin eno juotti hänet ensimmäisen kerran *"känniin ollessani 9-vuotias"*. Arttu haki enosta tukea ja turvaa pitäen tätä perheen ulkopuolisena luotettavana aikuisena. Enon elämä oli kuitenkin jo aikaa sitten luisunut raiteiltaan eikä hänestä ollut Artun sosiaalistajaksi. Itse asiassa eno oli se lenkki, joka veti Artun lopullisesti huumemaailmaan: *"mun enoni koska halus mulle hyvää - näin jälkempäin sen ymmärrän - halus olla mukava mies ja mul antaa tilaisuuden... ei tienny tätä kaikkee paskaa mikä siihen liittyy... ei tietenkään - luuli tekevänsä hyvää... ja sit mä totesin et nää on okei... ja sit sitä [hasista] poltettiin vaan"*.

4 Jouni - syrjäytynyt syntyessään?

Jouni tuli yhteisöön 26-vuotiaana. Ensimmäisen kuntoutusjakson loppuvaiheessa Jouni uloskirjoitettiin yhteisöstä seksisuhteen takia, mutta hän palasi lyhyen ajan kuluttua aloittaen kuntoutuksen alusta. Toinen yritys onnistui ja Jouni kävi 15 kuukauden kuntoutuksen läpi. Jounin aineistoina ovat ensi- ja täydennyshaastattelu, elämäntarina, oppilaskansion tiedot, päiväkirja, itsearviointilomakkeet, havaintojen perusteella tehdyt kenttämuistiinpanot sekä vapaamuotoiset keskustelut muun muassa Norjan matkalla. Täydennyshaastatteluja tehtiin ja havainnointia tapahtui molempien kuntoutuskertojen aikana.

Ensimmäinen muutto - yksinäinen villi viikari. Jouni syntyi maaliskuussa perheensä toisena lapsena; isosisko oli Jounia kaksi vuotta vanhempi. Jounin ensimmäiset merkittävämät muistot lapsuudesta ovat noin viiden vuoden ikäisenä koetut tarhakokemukset. Jo tarhassa hän ajautui ainakin vanhempien mielestä vääranlaiseen, samanhenkisten poikien seuraan villin luonteensa takia. Jounin ollessa viisivuotias perhe muutti kaupungin vuokra-asuntoon kolmi-kerroksiseen kerrostaloon. Hän sai kaverikseen samassa talossa asuvan [kaverin nimi], joka oli parisen vuotta Jounia vanhempi. Tämä kaveri onkin ainoa, josta Jouni puhuu lapsuutensa ajalta. Seuraavan "oikean" kaverin Jouni sai kertomansa mukaan vasta yläasteikäisenä lastensuojelulaitoksessa.

Koululykkäys - äiti laiminlöi ja satutti eikä kukaan rakastanut ja suojellut. Jouni sai seitsemänvuotiaana koululykkäyksen rauhattomuuden ja keskittymisvaikeuksien takia. Hän aloitti koulunkäyntinsä kahdeksanvuotiaana samassa koulussa, missä hänen isosiskonsa kävi koulua. Koulunkäynnistä Jouni ei muista juuri muuta kuin *"kaikenlaiset hölmöilyt"*. Jouni ei yksilöi tarkemmin, mitä hölmöilyillä tarkoittaa, mutta tulkitseen hölmöilyjen liittyneen vilkkauteen ja rauhattomuuteen. Isosisko kertoi hölmöilyistä kotona ja Jouni sai tuntea ne nahoissaan. Jouni muistaa eräänkin aamun, kun oli lähdössä kouluun. Hän oli kampaamassa vessassa tukkaansa, kun äiti tuli vessaan eikä Jounin tukka ollut äidin mielestä hyvin. Äiti löi Jounin päätä tukasta kiinni pitäen muutamia kertoja vessan hanaan niin, että Jounin päähän tuli iso haava. Jouni joutui tikattavaksi sairaalaan, mitä oli tapahtunut jo useita kertoja aiemminkin. Äiti käski Jounin kertoa lääkärille milloin mitäkin syyksi vammoihinsa. Äiti lahjoi ja hyvitteli Jounia lääkärireissuilla karkeilla saadakseen Jounin salaamaan vammojensa todellisen syyn. Jouni toteaa, että *"ei vielä tuossa iässä tajunnut, miten sairas äiti oli... elämä jatkui entisellään laastari päässä"*.

Jounin kertoman mukaan *"äidin mahti oli perheessä suuri... isällä ei ollut sananvaltaa missään perhettä ja varsinkaan lapsia koskevissa asioissa"*. Jouni ei ollut koskaan osannut tai uskaltanut kertoa kenellekään ongelmistaan äidin kanssa. Jouni toteaa, että äiti osasi kyllä käyttäytyä aina tilanteen mukaan. Jouni kertoo, että asiat piti pienenä poikana hyväksyä sellaisina kuin ne olivat. Jouni esitti muille, että *"kaikki on hyvin"*. Äiti oli dominoiva myös puolisooan kohtaan. Hän

jatkuu...

määräsi kaikista asioista jättäen muiden toiveet ja tarpeet huomiotta.

Vanhempien ero, uutta pelkoa ja uusia sisaruksia. Jounin isä oli kova tekemään töitä ja oli paljon poissa kotoa. Isä oli usein muun muassa [maan nimi] työmatkoilla eikä ehtinyt olla perheensä kanssa juuri lainkaan. Ennen pitkää isä alkoholisoitui [maan nimi] komennusten jatkuessa. Jounin vanhempien suhde katkesi isän alkoholismin seurauksena. Kotiin muutti melko pian äidin uusi "*mieshenkilö*", joka toi kotiin uutta pelkoa. Pian Jounille syntyi pikkusisko ja parin vuoden kuluttua toinen pikkusisko. Isäpuoli vei Jounin usein pannuhuoneeseen ja "*yritti omalla kädellä kasvattaa minusta kunnan kansalaista*". Jouni muistaa tuolloin ajatelleensa, että kun kasvaa isoksi, tuo "*ukko saa turpaansa kunnolla*". Jounin serkku opetti hänet polttamaan tupakkaa kuudennella luokalla. Jäätyään kotona kiinni tupakanpoltosta, Jouni joutui polttamaan kaksi askia Norttia. Jouni kertoo itkeneensä ja polttaneensa. Häntä hävetti, mutta hän vain poltti, kun käskettiin. Myös alkoholia Jouni maistoi ensimmäisen kerran kuudennen luokan luokkaretkellä linja-autossa, "*piti maistaa, kun muutkin maistoivat*".

Harrastus, uusi muutto ja kaksi koulun vaihtoa - harrastus jää. Siirtyessään yläasteelle Jouni harrasti telinevoimistelua, jonka oli aloittanut ala-asteen viimeisillä luokilla. Jouni kävi harjoituksissa yleensä joka päivä ja tykkäsi siitä. Silloin "*ei tarvinnut olla kotona muitten potkittavana*". Jouni muistelee, että vanhemmat eivät käyneet koskaan katsomassa hänen telinevoimisteluaan salilla tai kilpailuissa. Hän tosin sai esittää taitojaan vanhemmille joskus kotona "*hyvinä viikonloppuina*" - kun se vanhemmille sopi. Samoihin aikoihin "*porukat*" ostivat talon, johon perhe muutti. Jouni joutui monta kertaa psykologin testeihin ja "*tädit ja sedät katsoivat etten kuulu tavalliseen kouluun*". Jouni joutui vaihtamaan toiseen kouluun apuluokalle, mikä hävetti ja pelotti häntä. Jouni mietti koko ajan, mitä muut siitä ajattelevat. Uudella luokalla oli Jounin mielestä "*sekaista sakkia*". Jouni kävi koulua kuitenkin suhteellisen säännöllisesti. Hän joutui vielä ennen 7. luokan loppumista uusiin testeihin. Tulosten perusteella Jouni joutui taas vaihtamaan uuteen kouluun, tällä kertaa tarkkailuluokalle. Samoihin aikoihin Jounin "*luonto rupesi nousemaan*" ja hän alkoi varastella harjoitusten jälkeen pukuhuoneista vaatteitten taskuista rahaa. Pian hän kävi urheilutalolla vain tarkistamassa toisten taskut ja telinevoimistelu jäi kokonaan.

Myöhempää epäonnea. Jounin elämänsä elämänsä poikkeaa muiden jääneiden elämänsä elämänsä sikäli, että hänen elämässään merkittäviksi riskitekijöiksi luokiteltavia tapahtumia sattui vielä 13 ikävuoden jälkeenkin. Jounin kehitys ikätovereihin verrattuna oli hieman viivästynyttä, millä lienee ollut yhteyttä muidenkin tapahtumien viivästymiseen. Tulkitsen nämä tapahtumat niin merkitykselliseksi Jounin sosiaalistumisprosessissa sekä huumeuralle joutumisessa, että kuvaan ne lyhyesti tässä.

Jouni alkoi pikkuhiljaa jäädä kiinni "*noista pikkujutuista*" ja joutui nuorisokotiin 15-vuotiaana. Samalla hänet huostaanotettiin. Jounin koulunkäynti jatkui nuorisokodista käsin tarkkailuluokalla. Nuorisokotiin siirtyessään Jouni ajatteli, että nyt elämä helpottaa. Hän oli hyvillään, kun sai oman huoneen ja uusia kavereita. Kaverit olivat jotenkin samanlaisia kuin Jouni itse. Jouni tutustui nuorisokodilla [kaverin nimi], josta tuli Jounin idoli. Hän kertoo halunneensa olla "*just niin kun [nimi] oli*". Jouni ratsasti kauan kaverinsa ryyppääjän ja tappelijan maineella. Itse hän oli todellisuudessa pelokas ja haki ja myös sai turvaa uudesta kaveristaan. Kaveruuden ja lisääntyvän viinan käytön myötä Jounin rikokset alkoivat pikkuhiljaa lisääntyä ja poliisilaitos tuli tutuksi. Jouni oli nuorisokodilla vielä peruskoulun 9. luokan loppuun saakka. Sitten "*hypättiin jo lentokoneeseen ja saattueen kera menttiin 580 kilometrin päähän koulukotiin Muehokselle... se oli Pohjolakoti*". Jounin yhteydet biologisiin vanhempiin katkesivat lastensuojelulaitoksissa oloaikana kokonaan. Myöhemminkin hän piti yhteyttä vain vanhimpaan siskoonsa.

jatkuu...

5 Kari - kulkija

Karin kuntoutusjakso yhteisössä alkoi hänen ollessa 29-vuotias. Karin osalta aineistoon kuuluvat ensihaastattelu, kenttämuistiinpanoiksi kirjattu täydennyshaastattelu Ruotsin matkalla, oppilaskansion tiedot, elämäntarina, päiväkirja, itsearviointilomakkeet, havaintojen pohjalta tehdyt kenttämuistiinpanot sekä useat vapaamuotoiset keskustelut.

"Reissaaminen pitkin ja poikin Suomen maata alkoi siis heti" - isän lähtö. Karin elämän ensimmäinen muutto toiselle paikkakunnalle tapahtui muutaman päivän ikäisenä. Muutot seurasivat toistaan: kolmen ensimmäisen elinvuotensa aikana Kari joutui muuttamaan vanhempiensa mukana kaksi kertaa toiselle paikkakunnalle ja neljä kertaa saman kaupungin eri kaupunginosiin. *"Elämä sujui kuitenkin tavanomaista rataa"*, eivätkä muutot siinä vaiheessa tuntuneet vaikuttavan Karin elämään erityisemmin; olihan hän tuolloin vielä niin pieni, ettei kunnolla edes muista muuttoja.

Kumpikin Karin vanhemmista jäi viimeisimmän paikkakunnan vaihdoksen jälkeen työttömäksi, eikä perheellä ollut juuri koskaan rahaa käytettävissä. Karin isä joi tuohon aikaan paljon. Isä söi lisäksi jatkuvasti maanisdepressiivisiin oireisiin saamiaan lääkkeitä. Karin kertoman mukaan *"isän elämä oli maanista menoa... naisia oli ja meni mutsin hoitaessa mua kotona"*. Erään muuton jälkeen Karin isä lähti omille teilleen ja Kari jäi äidin kanssa kahdestaan. Hän oli tuolloin noin neljävuotias. Kari muutti taas äitinsä kanssa toiseen kaupunginosaan.

Päivähoitoon, esikouluun ja kouluun - turvallisen aikuisen kaipuuta ja koulun vaihto. Karin ollessa viisivuotias äiti sai työpaikan ja Kari pääsi perhepäivähoitoon. Kari kertoo, että hoitaja oli ensimmäinen todellista turvaa antanut aikuinen lukemattomien mitäänsanomattomien joukossa. Kari aloitti kuusivuotiaana esikoulun, mikä oli hänestä mukavaa. Kari meni ilta-päiviksi vanhaan tuttuun ja turvalliseen hoitopaikkaan. Elämä oli enimmäkseen mukavan tavallista. Yhden kummallisen tapauksen Kari kuitenkin muistaa. Kerran äiti tuli hakemaan häntä hoidosta juovuksissa. Äiti oli tulossa firman pikkujouluista. Kari muistaa ahdistuksensa ja ihmettelynsä, mikä äitiä oikein vaivaa: *"näyttää tutulta, mutta käyttäytyy ihan oudosti"*. Tämä oli onneksi ensimmäinen ja viimeinen kerta ennen aikuisikää, kun Kari näki äitinsä juopuneena.

Elämä kulki samaa rataa muutaman vuoden. Kari meni kouluun seitsemän vanhana. Samalla luokalla aloitti koulunkäyntinsä [kaverin nimi], joka vielä tänäkin päivänä kuuluu Karin ystäväpiiriin. Koulun jälkeen Kari meni edelleen hoitoon vanhaan hoitopaikkaan. Hoitaja oli Karille hyvin tärkeä ihminen. Ala-asteen ensimmäinen luokkakin alkoi mukavasti: *"eppu-toppuluokan aikainen ope oli asiallinen heppu, jota pidin varaisänä, sillä fajjaa ei lähtönsä jälkeen meilläpäin paljon nähty... koulu kulki ja maistui"*. Äiti joutui kuitenkin taas muuttamaan ja silloin kaikki muuttui: *"jälleen uuden muuton myötä jouduin aloittamaan kolmannen luokan toisessa koulussa ja silloin loppui koulunkäynnin mielekkyys... sain uuden opettajan, jonka kanssa en tullut lainkaan toimeen"*. Ala-asteen loppuaika menikin sitten *"lintsaten, tapellen ja kasvatusneuvolassa käyden"*. Koulunkäynti oli Karille sivuseikka, kaikki muu ehdottomasti tärkeämpää. Kari kävi lähes kahden vuoden ajan kaksi kertaa viikossa terapeutilla, mutta kyllästyi ja lopetti käynnit. Kari on harmittellut tätä jälkeenpäin, sillä hän tykkäsi terapeutistaan. Tämä oli hänelle toinen varaisä. Kari sai terapeutistaan edes jonkinlaista miehen mallia.

Lisää muuttoja ja koulun vaihtoja. Ollessaan kymmenvuotias Kari muutti äitinsä kanssa omistusasuntoon vain kilometrin päähän. Kolmen vuoden kuluttua oli edessä taas uusi muutto, tällä kertaa samassa talossa ja samassa rapussa muutamaa kerrosta alemmas. *"Aloitinkin sitten tarkkailuluokalla... seuraavana syksynä muuton jälkeen menin kertaamaan normaaliluokalle, mutta kol-*
jatkuu...

men kuukauden kuluttua minut kuitenkin siirrettiin taas tarkkailuluokalle". Kari kertoo alkaneensa seurustella. Karin kaverit käyttivät satunnaisesti päihteitä, mutta hän itse ei päihteistä tykännyt, vaan *"sekoitti päänsä olemalla tyttöystävän kanssa"*. Koulunvaihdokset eivät vielä tähän loppuneet: joululoman jälkeen Kari siirrettiin toisen koulun tarkkailuluokalle ja hän pääsi näin samaan kouluun eppuluokan aikaisen kaverinsa kanssa. Hän poltti noihin aikoihin ensimmäisen kerran tupakkaa [kaverin nimi] kanssa. Uusien *"tarkkiskavereiden"* myötä [kaverin nimi] unohtui melko pian, mutta tupakka jäi tavaksi. Kari varasti *"joko rahat tai röökkit äidiltä"*. Kari kertoo alkaneensa touhuta kavereiden kanssa *"jotain arveluttavaa"* silloin tällöin koulun jälkeen.

Keväällä elämä tuntui romahtavan, kun Kari joutui muuttamaan äitinsä kanssa taas uudelle paikkakunnalle: *"kaikki kaverit ja ennen kaikkea tyttöystävä jäivät 400 kilometrin päähän... [uuden kotipaikkakunnan nimi] ei ollut ketään kavereita, vain vuoden vanhempi serkkutyttö, jolla oli omat menot ja kaverit... olin hyvin yksinäinen, ei voinut edes soittaa entisille kavereille, koska äiti oli laittanu puhelimeen ysieston... se tuntu törkeän pahalta... itkin, itkin, itkin ja raivosin mutsille vittumaista muuttoideaa, enkä ymmärtänyt, että raukka oli huolissaan suunnasta, mihin lähdin ajautumaan"*. Tässä vaiheessa muuttoa alkoi jo olla liikaa - niillä alkoi olla negatiivista yhteyttä Karin mielialaan. Kari totesikin eräässä haastattelussa lakonisesti yhteisöön tulonsa olevan *"38. osoitteenvaihdos minun elämässäni"*. Kari ei kertomansa mukaan enää osannut kiinnittyä uusiin asuinymäristöihin tai kaveripiireihin.

Päihteiden testausta ja teinirakkautta - väkivaltaista käyttäytymistä. Kari vietti paljon aikaansa uuden tyttöystävän perheen mökillä saaristossa, mistä johtuen hän ei juuri koskaan mennyt kavereiden mukaan rötöstelyihin eikä liiemmin innostunut alkoholista - vieläkään. Karin ollessa kolmetoistavuotias hänen elämänsä tulivat kuitenkin *"eka känni, muutama imp-pauskerta ja pilven testaus"* kavereiden kanssa. Kari toteaa, että hän ei tykännyt päihteistä, vaikka kävikin muutaman kerran ryypiskelemässä kavereiden kanssa. Kari muistaa, että *"känniin tulo ja kännissä olo vitutti silmittömästi... kavereiden kanssa oli kyllä kivaa... tuli vain ryypättyä muiden seurassa"*. Jokaisella kokeilukerralla Kari odotti, että *"nyt se taivas aukeaa ja oppisin ymmärtämään sekaisin olon idean"*. Näin ei kuitenkaan vielä tapahtunut.

Karin seurustelu sen sijaan oli tiivistä ja vakavaa: *"neitsyys meni sekä multa että tyttöystävältä parin kuukauden seurustelu jälkeen... siitä jäi hyvä muisto"*. Ensimmäiset merkit Karin väkivaltaisuudesta ilmenivät kuitenkin noin puolen vuoden seurustelun jälkeen. Hän kertoo käyneensä käsiksi tyttöystävänsä mustasukkaisuuden takia. Myös Karin äiti alkoi *"saada jatkuvien riitojemme yhteydessä siipeensä silloin tällöin"*. Kari muistaa tapelleensa myös koulussa usein. Hän kertoo rusikoineensa tuttuja ja tuntemattomia ihan mitättömistä syistä. Kari häpesi käyttäytymistään, mutta ei osannut selittää syytä siihen itselleen eikä muille.

6 Salli - salattuja tunteita

Salli aloitti kuntoutuksensa yhteisössä 21-vuotiaana. Sallin osalta tutkimusaineistoon kuuluvat oppilaskansion tiedot, päiväkirja, itsearviointilomakkeet, elämäntarina, ensi- ja täydennyshaastattelu, vapaamuotoiset keskustelut muun muassa Ruotsin matkalla ja yhteisössä aineistonkeruumatkalla samassa solussa asuessamme, havaintojen perusteella tehdyt kenttämuistiinpanot sekä vapaamuotoinen keskustelu Sallin yhteisöstä lähdön jälkeen.

Viina virtasi ja virkavalta vieraili - pikkusiskon syntymä. Sallin lapsuudenmuistot alkavat tarhakokemuksista. Hän oli tarhassa vain silloin tällöin, koska vanhemmat eivät käyneet töissä, vaan *"isäni rahoitti juomisen muilla keinoin"*. Salli muistaa molempien vanhempiensa juopotelleen usein. Salli kävi aina *"naapurista naapuriin etsimässä heitä"*. Viina maistui hyvin muille-
jatkuu...

kin Sallin kotitalon [kerrostalo] asukkaille, mutta jos ei maistunut, Salli oli selvillä naapureilla yötä. Virkavalta tuli Sallille tutuksi jo hänen ollessaan pieni tyttö. Hänen vanhempansa nimitäin paitsi *"joivat paljon, myös riitelivät sitäkin enemmän"* ja poliisia tarvittiin rauhoitteluun riiteleviä vanhempia. Sallin isä oli lisäksi hyvin mustasukkainen äidistä eikä antanut tämän käydä yksinään missään. Äidillä oli usein masennusta ja hän yritti kerran itsemurhaakin. Salli oli viiden vanha, kun hän sai pikkusiskon. Aluksi Salli oli mustasukkainen vauvasta, mutta kiintyi tähän nopeasti ja hänestä tuli hyvin suojelevainen pikkusiskoaan kohtaan. Salli kertoo ennen kouluikää mieleensä jääneen yhden surullisen tapahtuman: *"ikävin muisto ennen kouluun menoa on se, kun mun hyvä ystävä, samassa talossa asuva [ystävän nimi] vietiin lastenkotiin... muistan hyvin, kun itkin perään sitä"*.

Perheen muutto - kaveripiiri vaihtui - turvaa mummosta. *"Alotin koulun seitsemänvuotiaana... kun olin jotain kaheksan yhdeksänvuotias me muutettiin isoon kerrostaloon, jota mä inhosin aluks... kaikki mun entiset ystävät jäi edelliselle asuin-alueelle... uudet oli kaikki muutamaa vuotta vanhempia... mä hakeuduin usein tarkkailuoppilaiden seuraan... tutustuin niihin nopeesti"*. Samoihin aikoihin Salli joutui mummolleen hoitoon, koska hänen vanhempansa joivat edelleen: *"katselin auton takaikkunasta silmät vedessä, kun auto lähti kohti mummola. Vihasin vanhempiani sillä hetkellä"*.

Koulussa oli Sallin mielestä mukavaa ja hän pärjäsi alusta alkaen hyvin. Vain yhden ikävän asian Salli kertoo ala-asteajalta muistavansa: *"käsityötunnin, kun opettaja käski purkamaan neulatyynyn, joka oli väärin ommeltu. Heitin neulatyynyn opettajaan päin ja karjaisin, että purkaa itse"*. Kolmetoistavuotiaana Salli siirtyi yläasteelle. Hän odotti jo etukäteen yläasteelle pääsyä innolla, koska kaikki häntä paria vuotta vanhemmat kaverit olivat jo siellä. Sallista oli tosi hienoa mennä yläasteelle. Hän sai paljon uusia kavereita. Salli viihtyi koulussa edelleen hyvin ja *"läksytkin tuli tehtyä ja neuvoja sain vanhemmilta kavereilta"*.

Sallin elämä soljui tavanomaisena koko yläasteen ajan eikä elämässä tapahtunut isompia muutoksia. Ainoa asia, jota Salli on itse jälkepäin ihmetellyt, oli hänen tapansa viihtyä itseään huomattavasti vanhempien kavereiden ja usein myös tarkkailuluokan oppilaiden kanssa. Myös itseä vanhempien *"vempulapoikien"* seura viehätti Sallia kovasti. Myöhemmin - Sallin ollessa lähes täysi-ikäinen - vanhemmista poikaystäväistä tulikin *"kompastuskivi"*: he toivat huumeet Sallin elämään.

7 Seppo - viinaa ja väkivaltaa

Seppo tuli yhteisöön 24-vuotiaana. Sepon osalta tutkimusaineistona ovat oppilaskansion tiedot, päiväkirja, itsearviointilomakkeet, ensi- ja täydennyshaastattelu, elämäntarina, vapaamuotoiset keskustelut muun muassa Norjan matkalla bussissa sekä havainnointi ja siitä tehdyt muistiinpanot.

Paluumuutto - lapsuus viinan ja väkivallan varjossa. Seppo syntyi [maan nimi] ja kävi siellä esikoulun. Molemmat vanhemmat olivat muuttaneet [maan nimi] työn perässä. He tapasivat toisensa [maan nimi] ja avioituivat siellä. Perheeseen kuului vanhempien lisäksi sisko, joka oli Seposta neljä vuotta vanhempi. Seppo oli noin 6-vuotias, kun vanhemmat muuttivat takaisin Suomeen. Vanhemmat rakensivat [paikkakunnan nimi] asemalle omakotitalon. Urheilu, varsinkin jalkapallo oli Sepolle hyvin tärkeää. Hän harrasti jalkapalloa parhaan kaverinsa kanssa. Seppo oli tutustunut [kaverin nimi] jo [maan nimi], missä he olivat olleet naapurukset. Kouluun menon myötä tämä kaveri kuitenkin pikkuhiljaa unohtui.

Sepon isä teki matkatöitä: hän oli muun muassa lautoilla töissä [maan nimi] ja joutui sen vuoksi olemaan pitkiä aikoja poissa kotoa. Kun isä tuli työreissuilta kotiin, hän oli usein huma-
jatkuu...

lassa ja saattoi *"toittoilla kännissänsä muutaman viikon sitte"*. Humalassa isä oli väkivaltainen äitiä kohtaan ja Seppo sai silloin tällöin soitella poliiseja kotiin isää rauhoittelemaan. Usein Seppo joutui siskonsa kanssa pakoilemaan riiteleviä vanhempiaan. Seppo kertoo, että isän väkivallasta jäi hänelle kauheat muistot. Isä ei kuitenkaan ollut Seppoa eikä siskoa kohtaan väkivaltainen; vain kerran isä tarttui Seppoon kiinni, mutta tajusi saman tien mitä oli tekemässä eikä lyönyt-kään.

Vanhempien ero ja "uusi isä" - vääränlainen kaveriseura. Sepon vanhemmat muuttivat asumaan erilleen Sepon ollessa kahdeksanvuotias. Erosta johtuen perheen taloudellinen tilanne heikkeni. Seppo jäi asumaan äidin ja siskon kanssa *"isän häivytyä omille teilleen"*. Muutaman vuoden kuluttua äiti löysi itselleen uuden miehen, jonka kanssa Seppo ei koskaan tullut toimeen.

Seppo oli yhdentoista, kun hän kokeili ensimmäisen kerran, miltä olut maistuu. Kokeilu-seurana oli samanikäinen naapurin poika. Mallin juomiseen hän sai siskoltaan, joka tuli kerran humalassa kavereidensa kanssa jälle katsomaan poikien jääkiekon peluuta. Seppo aloitti samaan aikaan myös säännöllisen tupakanpolton. Seppo alkoi juoda kunnolla melkein heti: *"et se oli joka viikonloppu sitte aina vaan pää täyteen"*. Seppo kertoo varastaneensa kotoa viinaa ja tupakkaa, joita isäpuolella aina oli "jemmassa" jonkin verran. Seppo kertoo tutustuneensa koulussa [kaverin nimi], jonka isä oli lääkäri ja äiti sairaanhoitaja. Kaverin perhe oli hyvin varakas; rahaa ja viinaa riitti sen ansiosta poikien käyttöön. Kaveri sai vanhemmiltaan rahaa miten paljon vain halusi, viinaa saatiin varastamalla kaverin isän baarikaapista. Seppo kertoo, että viinaa alkoi mennä runsaasti jo yläasteen aikana. Railakkaasta alkoholin käytöstään huolimatta Seppo selviytyi kuitenkin jotenkuten koulunkäynnistä, vaikka todistuksen keskiarvo olikin yleensä vain kuutosen kieppeillä.

8 Risto - päihteidenkäyttöä ja tunneköyhyyttä

Risto oli 23-vuotias tullessaan yhteisöön. Ristoa koskevaan tutkimusaineistoon kuuluvat oppilaskansion tiedot, päiväkirja, itsearviointilomakkeet, ensi- ja täydennysshaastattelu, elämäntarina, vapaamuotoiset keskustelut muun muassa Norjan matkalla bussissa sekä havainnointien pohjalta tehdyt kenttämuistiinpanot.

Remmi viuhui kotona - pelon ilmapiiri. Riston lapsuusperheeseen kuului äiti ja isäpuoli. Hänen biologiset vanhempansa olivat eronneet Riston ollessa noin kolmevuotias, eikä Ristolla ole muistikuvaa *"oikeasta isästä ja äidistä"*. Isäpuoli yritti kasvattaa poikaa ankaralla kädellä. Risto kertoo, että remmi viuhui välillä *"mielestäni turhankin tiheeseen tahtiin"*, siksi häntä pelotti usein.

Risto ei lapsuudessaan tuntenut oikein tulevaisuutta hyväksytyksi kotona eikä muiden samanikäisten kanssa. Ujon luonteen vuoksi tutustuminen muihin samanikäisiin oli Ristolle vaikeaa ja se aiheutti hänelle hankaluuksia jo tarhassa. Hän teki siellä ainoan kaverinsa [kaverin nimi] kanssa kepposia, joista saadut rangaistukset aiheuttivat häpeää. Kouluun Risto meni seitsemän vanhana. Kouluunmeno pelotti, kun sielläkään ei ollut kavereita. Koulu sujui kuitenkin hyvin ilman suurempia oppimisvaikeuksia. Tarhakaveri oli samalla luokalla. Kaverin kanssa keppostelu jatkui ja johti usein hankaluuksiin myös koulussa. Risto kertoo kuitenkin vain yrittäneensä hakea keppostelulla hyväksyntää vertaisryhmässä - onnistumatta. Yläasteelle siirtyessään Risto yritti ottaa koulunkäynnin vakavasti. Tutustuminen samanikäisiin oli edelleen vaikeaa. Ristolle oli tärkeää saada muilta hyväksyntää ja hän pyrki saamaan sitä keinolla millä hyvänsä - muun muassa tekemällä lisää kepposia. Yrityksistä huolimatta Risto ei saanut

jatkuu...

kavereita ja koulu alkoi mennä "levottomasti". Ristolla alkoi olla myös keskittymisvaikeuksia. Yläasteelle siirtymisen aikoihin Risto poltti "ekat röökkit". Tuolloin tapahtuivat myös ensimmäiset alkoholikokeilut keskioluella.

Myrskyinen lapsuus. Äiti vaihtoi usein työpaikkaa ja työsuhteet olivat väliaikaisia. Perheen taloudellisesta tilanteesta Risto toteaa näin: *"emme kylpeneet rahassa, mutta jostain minulla oli aina vaatteet päälläni ja ruokaa"*. Sekä äiti että isäpuoli käyttivät molemmat rajusti alkoholia, etenkin äiti joi paljon. Risto muistaa äidin olleen usein *"täysin tiedottomassa tilassa kotona ollessani pieni"*. Lapsuus oli myrskyistä aikaa. Risto kertoo eläneensä *"kuplassa"* ja kuvitelleensa, että perheessä on normaalit olosuhteet. Jälkeenpäin hän on tajunnut, että perheen tunnelmasto oli huono: *"et kun siinä on ollu kuitenkin päihteitä koko aika tai sitä alkoholia... et kuinka sit voi niinku tuntee... aidosti. Niitä tunteita, mitkä on ollu, että kuinka aitoja ne... on ollu, et... nää vanhemmat on silleen niinku välittäny ja... yrittäny niillä eväillä, mitä niillä on ollu käytettävissä"*. Ristoa hävetti vanhempien päihteidenkäyttö suunnattomasti ja hän kertoo olleensa vanhemmilleen aina vihainen.

Huomionhakua humalassa. Risto kertoo kuitenkin viettäneensä lapsuudessaan suhteellisen onnellista elämää, vaikka toteaaakin: *"kun on miettiny noita lapsuudenkin tapahtumia ja... jotenki niinku... on jollain lailla tiedostanu, että on jotenki sillä tavalla niinkun... vähän epänormaali tai semmonen, että noi päihdekäytöt on vaan niinkun jäävuoren huippu"*. Alkoholista alkoi vähitellen tulla Riston psykologinen varaosa, jonka avulla hän ainakin hetken aikaa pystyi kohtaamaan todelliset elämäntilanteet ja solmimaan suhteita vertaisiinsa, olemaan jotakin. Alkoholi auttoi häntä myös kohtaamaan pelkojaan. Risto kertoo päihteidenkäytön aloittamisestaan näin: *"perhetausta oli turvaton, ei ihme, jos päihteet tuli kuvioon; käyttö oli tosi tuhoista"*. Risto kertoo halunneensa lisää mainetta ja toivoi ihmisten alkavan huomata hänet "jätkänä, joka juo paljon". Hän toteaa päihteiden käytön olleen *"semmosta... huomion hakua kuitenkin... totuushan on se, että sisältä on ollu kuitenkin aina ihan hyytelöö"*.

9 Pauli - melkein normaali lapsuus

Pauli tuli yhteisöön 33-vuotiaana. Hänen osaltaan aineistoon kuuluvat ensi- ja täydennyshaastattelu, vapaamuotoiset keskustelut asuinsolussa ja Norjan matkalla bussissa, elämäntarina, havainnointi, muutama puhelinkeskustelu ja Paulin lähettämät tekstiviestit kuulumisista yhteisöstä lähdön jälkeen, oppilaskansion tiedot, kirjallinen toimintafilosofia henkilökuntaan siirtymisen jälkeen, päiväkirja ja itsearviointilomakkeet.

"Suhteellisen normaali perhe" - ensimmäinen humala. Paulin perheeseen kuului äiti, isä ja Paulia vuoden vanhempi veli. Perhe asui Paulin kummitädin ja sedän piharakennuksessa. Pauli oli neljän vanha, kun perhe muutti noin kolmentoista kilometrin päähän taajamaan. Perhe oli Paulin kertoman mukaan muuten suhteellisen normaali, mutta isä oli tuurijuoppo, joka saattoi juoda viisi, kuusikin päivää *"yhtä soittoa"*. Välillä saattoi olla kuukausikin väliä, välillä pitempääkin, ettei isä ottanut ollenkaan. Aina kun Paulin isä otti viinaa, kotona oli kovia riitoja. Paulilla oli jo pikkupoikana paljon harrastuksia, hän muun muassa soitti haitaria ja nyrkkeili. Pauli jatkoi harrastuksiaan vielä ala-asteella ollessaan.

Pian myös vähemmän hyvät harrastukset tulivat mukaan kuvaan. Kuudennen luokan päättäjaisissä Pauli oli ensimmäisen kerran humalassa juotuaan veljen kanssa tekemäänsä kiljua kaverin kanssa. Kiljun valmistuksen Pauli kertoo poikien oppineen isältään, kun tämä teki kotikaljaa ja laittoi siihen lisää sokeria ja hiivaa. Pauli kertoo ensimmäisen humalan jälkeisen krapulan olleen hirveä; häneltä oli mennyt kiljun juomisen takia muisti. Seuraavan humalansa Pauli

jatkaa...

joi vasta yli vuoden kuluttua.

Krapulapilsneriä isälle - kaljaa ja viiniä itselle. Pauli kävi koko ala-asteen samassa koulussa ja vaihtoi koulua ainoastaan yläasteelle mennessään. Nyrkkeilyharrastus jäi yläasteen alussa. Pauli sai veljensä kanssa ostaa jääkiekkovarusteet. Pojat aloittivat jääkiekon peluun. Tämä harrastus jäi kuitenkin melko pian, kun Pauli sai mopon eikä aika enää riittänyt jääkiekon pelaamiseen. Pauli sai tosin aluksi ajaa mopolla vain *"joskus harvoin kun hain isälle krapulapilsneriä"*. Pauli joutui näin huolehtimaan isästään tämän juopotellessa jääden itse huolenpitoa vaille, koska äiti on Paulin puheiden mukaan ollut syrjäänvetäytyvä johtuen dominoivasta puolisosta. Myös haitarinsoitto alkoi olla satunnaista. Koulunkäynti ei Paulia pahemmin kiinnostanut koko peruskouluajan. Hän kyllä kävi koulussa, muttei viitsinyt juuri tehdä läksyjä. Satunnainen alkoholinkäyttö muuttui säännölliseksi, kun Pauli liittyi jengiin, jonka kanssa liikkui kaupungilla iltaisin. Viikonloppuisin alkoi kulua kaljaa ja viiniä.

Pauli ei osaa sanoa mitään erityistä syytä juomiseensa: *"se oli vaa semmosta, et halus näyttää, et mä oon niinku kova naama tai tommonen"*. Aluksi juominen oli joka viikonloppuista perjantai- ja lauantaijuomista. Nopeasti tilanne muuttui niin, ettei päivällä ollut enää väliä, vaan viinaa saattoi ottaa milloin vain. Alkoholien kulutuksen lisääntymiseen liittyi vähitellen myös rikostelu. Pauli alkoi käydä vanhempien poikien kanssa varkaissa. Pauli ei osaa kertoa erityistä syytä varkaissa käymiseen, siellä *"käytiin iha muuten vaan"*.

10 Mauri - rahaa oli, mutta oliko rakkautta?

Mauri oli yhteisöön tullessaan 30-vuotias. Mauria koskevia tutkimusaineistoja ovat ensi- ja täydennyshaastattelu, elämäntarina, vapaamuotoiset keskustelut muun muassa Norjan ja Ruotsin matkoilla bussissa, havainnointi, keskustelut ja kirjallinen toimintafilosofia Maurin ollessa henkilökuntaa, oppilaskansion tiedot, päiväkirja sekä itsearviointilomakkeet.

"Ihan semmonen tavallinen perhe". Maurin perhe oli hänen kertomansa mukaan *"ihän semmonen tavallinen... isä, äiti ja kaks pikkuvelje ja yks pikkusisko"*. Perhe kuuluu ylempään yhteiskuntaluokkaan: molemmat vanhemmat ovat suorittaneet ylemmän korkeakoulututkinnon ja toimivat arvostetuissa, hyvin palkatuissa ammateissa. Perheeseen palkattiin lastenhoitaja, kun Maurin pikkusisarukset syntyivät. Maurin suhde hoitajaan oli hyvä. Vanhempien tapa kasvatata lapsiaan oli *"ajan hengen mukaisesti vapaahkoa"*, vaikka Mauri kertoikin joskus saaneensa selkäänsä. Mauri kävi englanninkielistä leikkikoulua, koska vanhemmat suunnittelivat muuttoa ulkomaille.

Muutto toiseen maahan - paluumuutto. Muutto [maan nimi] toteutui Maurin ollessa 6-vuotias. Mauri aloitti koulunkäyntinsä [kaupungin nimi] ja kävi siellä 1. luokan ja puolet 2. luokasta. Mauri toteaa ulkomailla vietetyn ajan olleen antoisaa, kun *"sai kierrellä maata ja tutustua kaikkeen uuteen"*. Mauri toteaa sopeutuneensa ulkomailla oloon vaivattomasti, vaikka kieliongelmiä tulikin. Sopeutumista ja kielen oppimista lienee kuitenkin helpottanut koulunkäynnin aloittaminen kyseisessä maassa.

Perhe palasi takaisin Suomeen Maurin ollessa 8-vuotias. Paluu takaisin kotimaahan oli *"raskasta ja vastenmielistä"*. Koulunkäynti kotimaassa tuotti vaikeuksia huonon äidinkielen taidon takia. Pahemmat vaikeudet koulussa alkoivat Maurin siirtyessä 3. luokalle. Maurilla ei ollut kavereita. Hän oli häirikkö ja hänet olisi haluttu siirtää tarkkailuluokalle: *"mulla ei ollut oikein kavereita... häiritsin jatkuvasti oppitunteja ja minut olisi haluttu siirtää tarkkailuluokalle... kävin lastenpsykiatrin hiekkalaatikolla, missä todettiin loppujen lopuksi, että kaikki on paremminkin kuin hyvin"*. Kouluvaikeuksista ja kavereiden puutteesta huolimatta Maurilla oli kuitenkin harrastuksia: hän jatkuu...

pelasi jalkapalloa, soitti pianoa ja kävi partiassa.

Uusi muutto, koulun ja kaveripiirin vaihtuminen - ensimmäinen humala. Kun Mauri oli kymmenvuotias, perhe muutti rivitalosta omakotitaloon. Mauri joutui muuton takia vaihtamaan koulua. Uudessa koulussa alkoi mennä vähän paremmin, vaikka opettaja olikin ankara. Ongelmia oli kuitenkin edelleen. Niiden syytä yritettiin selvittää: *"ne laitto kuulotesteihinkin, kun arvelivat, että mulla on kuulossa vikaa, mutta ei siinä mitään vikaa ollut... en vaan jaksanu kuunnella tunnilla"*. Koulu meni ongelmista huolimatta keskinkertaisesti, koska vanhempien ja opettajan ote oli tiukka. Varsinkin vanhemmat tekivät kaikkensa, että Mauri alkaisi pärjätä koulussa paremmin; vanhemmat arvostivat kunnon koulutusta. Harrastukset kiinnostivat Mauria edelleen. Hän aloitti telinevoimistelun ja sai sen myötä uusia kavereita, jotka asuivat kodin lähiympäristössä. Mauri kiinnostui myös tenniksestä, uimahypyistä ja kitaransoitosta. Kitaransoitosta tuli Maurin mieluisin ja pitkäaikaisin harrastus. Lukuisat harrastukset eivät kuitenkaan rauhoittaneet Mauria: *"sitten minusta tulikin koulukiusaaja... oli siinä mukana muitakin kiusaamassa pienempiä ja heikompia"*.

Ala-asteen loppupuolella äidin luottamus Maurin alkoi pahasti horjua pojan vilkkauden ja muun epämääräisen touhuilun takia: *"syyllistyin myymälävarkauksiinkin välituntisin... pahemmat vaikeudet koulussa alkoivat, kun siirryin seuraavalle luokalle... olin pahempi häirikkö"*. Ensimmäiset humalansa Mauri joi kymmenvuotiaana: *"se oli enemmän sellast kokeiluu... lähinnä kavereitten vaikutusta"*. Saadakseen lisää jännitystä elämäänsä Mauri varasti viikolla viinaa vanhemmiltaan keräten sitä viikonloppua varten. Hän joi viikonloppuisin ja oli vasta 11-vuotias saadessaan pirtusta alkoholimyrkytyksen.

Lisää koulun ja kaveripiirin vaihdoksia - viina alkaa viedä. Mauri vaihtoi koulua siirtessään yläasteelle ja menestyi edelleen kohtalaisesti. Hän sai uusia kavereita uuden koulun lähiympäristöstä. Mauri häiritsi kuitenkin jatkuvasti oppitunteja ja syyllistyi uusiin myymälävarkauksiin. Mauri joutui vaihtamaan koulua. Kaveripiiri muuttui ja laajeni taas koulun vaihdon yhteydessä. Maurin alkoholin käyttö lisääntyi uudessa kaveripiirissä entisestään ja alkoi tulla säännöllisemmäksi. Aluksi Mauri joi kavereiden kanssa vain viikonloppuisin. Hän alkoi tulla humalassa kotiin. Mauri alkoi lintsata koulusta ja viipyi ryyppyreissuillaan poissa kotoa jopa viikkoja asustellen milloin kenenkin kaverin luona. Joskus hän uhkaili humalassa isäänsä puukolla eikä pitänyt mistään vanhempien kanssa sovituista asioista kiinni. Äidille Maurin käyttäytyminen oli *"kova pala"* eikä tällä ollut keinoja puuttua Maurin ongelmiin. Joskus äiti paiskoi Maurin tavaroita pitkin puutarhaa ja pakkaili niitä pahvilaatikoihin tämän ryyppyreisujen aikana. Vähitellen Maurille alkoi tulla *"väkivaltajuttuja"*. Muihin rikoksiin Mauri ei juurikaan syyllistynyt. Kysyttäessä, miten kaveriporukka hankki juotavansa, Mauri kertoo, että vanhemmilta varastamisen ohella he hankkivat juotavansa haetuttamalla vanhoilla juopoilla tai vanhemmilla kavereilla. Rahat tulivat *"niist rahoist, mitä on jostain saanu... ollu jotain... viikkorahaa"*. Koska Maurilla oli rahaa viinan ostoon ja hän uskalsi olla *"kova jätkä"* porukoissa, hänen statuksensa vertaisryhmässä kohosi.

11 Olavi - huomiota hakeva ilopilleri

Olavi oli 30-vuotias yhteisöön tullessaan. Olavin osalta tutkimusaineistoja ovat ensihaastattelu, vapaamuotoiset keskustelut muun muassa Ruotsin matkalla bussissa, elämäntarina, havainnointi, Olavin jättämä viesti puhelinvastaajassa hoidosta lähdön jälkeen, oppilaskansion tiedot, päiväkirja sekä itsearviointilomakkeet.

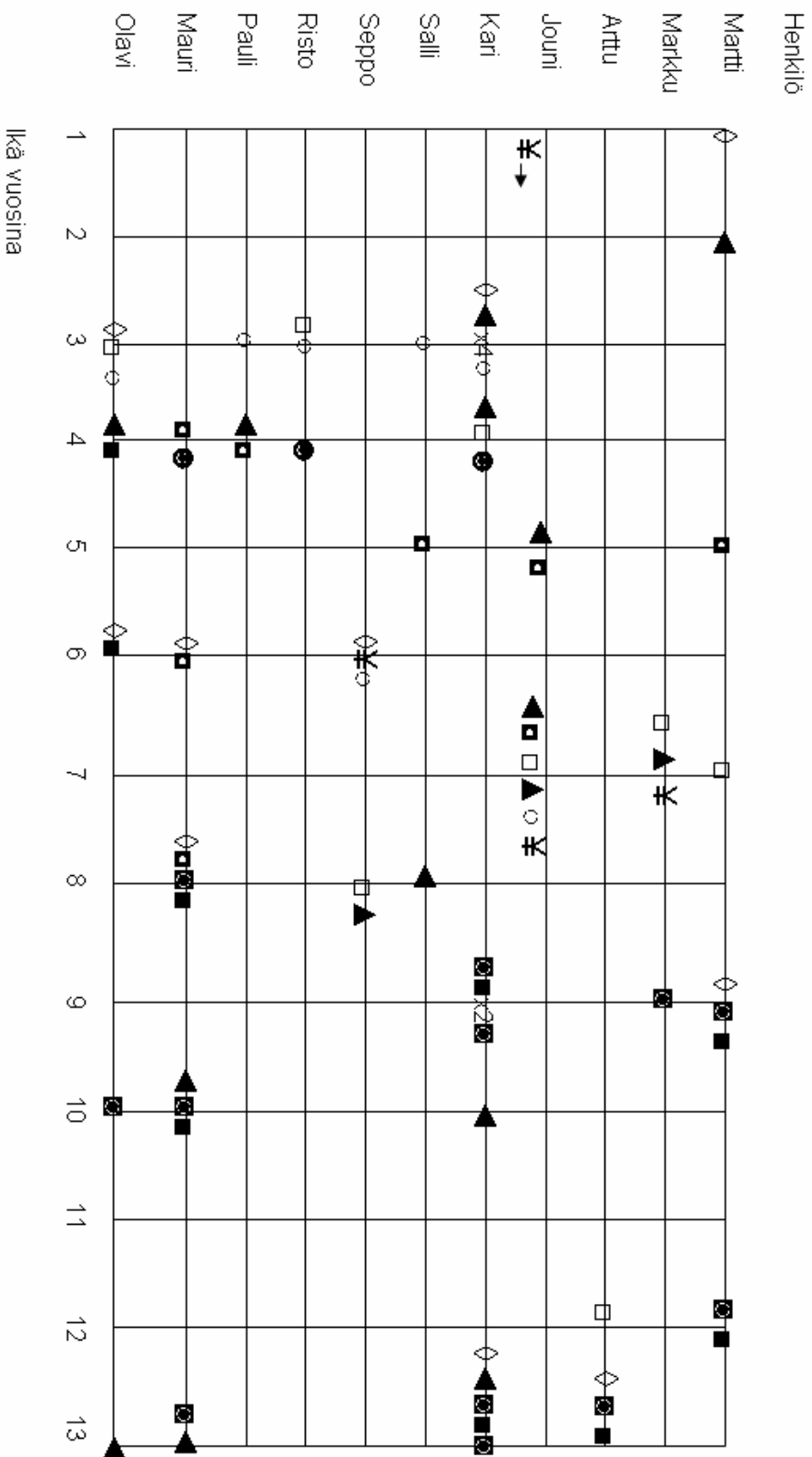
Iloinen ja vilkas lapsi - muutamia muuttoja. Olavi syntyi pääkaupunkiseudulla. Hänen jatkuu...

isänsä teki *"aina mukamas ylitöitä ja kotiin tullessaan oli humalassa"*. Olavin vanhemmat riitelivät isän juopottelusta johtuen paljon, mutta Olavi oli *"iloinen ja vilkas ja ulospäin suuntautunut riitelystä huolimatta"*. Vanhemmat erosivat Olavin ollessa kolmevuotias. Olavi muutti äidin kanssa Savon suuntaan mummon ja ukin luokse. Olavi oli lapsena kova laulamaan ja tienasikin ensimmäiset taskurahansa *"laulamalla sukulaisille ja hieromalla ukin hartioita"*. Myöhemmin Olavi ja äiti saivat kaupungin asunnon uudesta kerrostalosta. Olavi sai uudella asuinalueella paljon samanikäisiä kavereita. Hän vieraili usein enopuolensa luona äidin kanssa. Isänsä Olavi näki vain pari kertaa ja tämä oli joka kerta humalassa.

"Vieras mies tuli taloon" - uusi muutto ja koulun vaihto. Olavin ollessa vielä alle kouluikäinen äiti tapasi miehen, jonka kanssa avioitui. Perhe muutti takaisin pääkaupunkiseudulle kerrostaloon, jossa *"asui paljon juoppoja ja varkaita"*. Valoisasta, ulospäin suuntautuvasta luonteestaan johtuen Olavi sai taas paljon uusia leikkikavereita. Kaverukset pelasivat jalkapalloa ja hiihtivät paljon.

Olavi aloitti koulunkäyntinsä uudessa kotikaupungissa - synnyinkaupungissaan. Olavin isä asui edelleen samassa kaupungissa ja Olavi kävi isänsä luona usein viikonloppuisin. Kesät Olavi vietti ammattikalastajana toimivan enonsa luona. Kymmenvuotiaana Olavi vaihtoi koulua ja meni musiikkiluokalle, koska oli edelleen kiinnostunut musiikista. Hän sai äidiltään trumpetin, jota opetteli innokkaasti soittamaan. Hän myös lauloi koulun kuorossa. Harrastukset siis kiinnostivat ja koulunkäynti sujui hyvin.

Uusia muuttoja - koulunkäynti takkuilee - ongelmia kavereiden kanssa. Olavin siirtyessä yläasteelle perhe muutti omistusasuntoon. Olavin koulunkäynti ei enää yläasteella oikein sujunut. Muut asiat olivat paljon kiinnostavampia: *"trumpetin soiton lisäksi kiinnostuin myös rumppujen soitosta ja mopoilusta... mulla oli jo oma mopokin"*. Olavin isäpuoli oli luonteeltaan erittäin hiljainen eikä Olavi kertomansa mukaan koskaan tullut tämän kanssa toimeen. Myös äidin elämä isäpuolen kanssa kävi myöhemmin hankalaksi ja heille tuli avioero. Olavi muutti äitinsä kanssa omistusasuntoon ollessaan kolmetoistavuotias. Tuolloin Olavi joi ensimmäiset humalansa kavereiden kanssa. Vaikka Olavi olikin luonteeltaan iloinen ja vilkas, hänellä alkoi olla taipumusta hankkiutua riitoihin toisten kanssa. Olavi itse arvelee riitojen aiheutuneen useimmiten siitä, että *"aliarvioin ja vähättelin aina muita"*. Kaverit eivät siitä tykänneet. Olavilta puuttui arviensa mukaan oikeanlainen kommunikaatio ja käyttäytyminen porukassa. Kavereiden kanssa ilmenneiden ongelmien takia Olavi ei koskaan kokenut tulevaisuutta hyväksytyksi. Olavi arvelee elämänsä alkaneen mennä pieleen tuossa vaiheessa: *"mun elämä on ollut ihan tavallista paitsi päih-teet sotkivat sen"*.

KUVIO 4 Kuntoutuksen loppuunkäyneiden lapsuudentaphtumat 0-13 vuotaina

MIKKELI -YHTEISÖN FILOSOFIA

Me olemme täällä siksi,
että yksin emme jaksaneet
sellaisina kuin olimme.
Haluamme voittaa pelkomme
ja kohdata menneisyytemme.
Haluamme rakentaa itsemme eheiksi
ja tunteviksi ihmisiksi.
Opimme tuntemaan itsemme,
eikä meidän enää tarvitse paeta.
Vaikka pelkäämme sitä minkä täytyy tapahtua,
silti uskallamme paljastaa itsemme
ja riisua valheelliset naamioimme.
Se tekee kipeää, mutta se myös helpottaa.
Yhdessä me pystymme siihen.
Tarvitsemme toisiamme nähdäksemme
todellisen itsemme.
Käsitlemme menneisyyttä
kasvaaksemme kohti tulevaisuutta.
Todellisuus avautuu edessämme
ja mahdollisuudet ovat käsissämme,
emmekä yritä elää liian vahvoina
sillä elämän kuuluukin koskettaa.
Kun myönnämme tunteemme,
mielemme avautuu
ja ymmärrämme että meillä on
vapaus valita.
Tänään
me valitsemme vapauden.

MAST-testi = Michigan Alcoholic Screening Test

Tähdellä merkityissä kysymyksissä kieltävä vastaus viittaa alkoholismiin, muissa myöntävä. Yli viiden pisteen tulos viittaa vahvasti alkoholismiin. Tämän testin tulos voidaan tutkijoiden mukaan yleistää myös huume- ja lääkeriippuvuuteen.

1. *Oletko mielestäsi normaali alkoholinkäyttäjä? 2 pist.
2. Onko sinulla koskaan ollut muistinmenetykskohtauksia, jotka ovat aiheutuneet liiallisesta alkoholinkäytöstä? 2 pist.
3. Ovatko puoliso tai vanhempasi koskaan valittaneet alkoholinkäytöstäsi? 1 piste
4. *Voitko ilman vaikeuksia lopettaa juomisen yhden - kahden drinkin jälkeen? 2 pist.
5. Oletko koskaan ollut huolestunut omasta alkoholinkäytöstäsi? 1 piste
6. *Pitävätkö ystäväsi ja sukulaisesi sinua normaalina alkoholinkäyttäjänä? 2 pist.
7. Yritätkö koskaan rajoittaa juomistasi tiettyihin päiviin, tunteihin tai paikkoihin? 0 pist.
8. *Voitko aina lopettaa juomisesi, kun haluat? 2 pist.
9. Oletko koskaan ollut itsesi tähden AA-liikkeen kokouksessa? 5 pist.
10. Oletko joutunut humalaisena tappeluun? 1 piste
11. Onko juomisesi koskaan aiheuttanut ongelmia sinun ja puoliso välillä? 2 pist.
12. Onko puoliso (tai joku muu perheenjäsen) koskaan etsinyt apua sinun juomisesi tähden? 2 pist.
13. Oletko koskaan menettänyt ystävän tai seuralaisen juomisesi tähden? 2 pist.
14. Oletko koskaan joutunut työssäsi vaikeuksiin juomisesi tähden? 2 pist.
15. Oletko joskus menettänyt työpaikkasi juomisesi tähden? 2 pist.
16. Oletko koskaan laiminlyönyt velvollisuuksiasi, perhettäsi tai työtäsi yli kahden päivän ajan juomisesi tähden? 2 pist.
17. Juotko koskaan aamupäivisin? 1 piste

jatkuu...

18. Onko sinulla koskaan todettu alkoholisairautta, esim. maksakirroosia? 2 pist.
19. Onko sinulla koskaan ollut deliriumia, vaikeaa vapinaa, näkö- tai kuuloharhoja, juomisen loputtua? 2 pist.
20. Oletko koskaan hakeutunut tai pyrkinyt hoitoon juomisesi tähden? 5 pist.
21. Oletko koskaan ollut sairaalahoidossa juomisesi tähden? 5 pist.
22. Oletko koskaan ollut hoidossa psykiatrisessa sairaalassa tai muussa sairaalassa oireen tähden, joka ainakin osittain johtui juomisesta? 2 pist.
23. Oletko koskaan ollut psykiatrin, lääkärin, psykologin tai sosiaaliviranomaisen asiakkaana ongelman tähden, joka ainakin osittain on ollut juomisesi aiheuttama? 2 pist.
24. Oletko koskaan ollut pidätettynä juomisesi tai humaltumisesi tähden? 2 pist.
25. Onko sinulla rattijuopumustuomioita? 2 pist.

Lähde: Lääkäri ja päihdeongelma

ITSEARVIOINTI

oppilas: _____ pvm: _____

Pohdiskele aikaa taaksepäin ja arvioi omaa kehitystäsi ainakin seuraavien osa-alueiden osalta. Ota avuksesi lisäpaperi, jotta voit tehdä arvioinnin kunnolla. Selaile päiväkirjaasi ja poimi myös sieltä tapahtumia ym. Palauta arviointi kuun viimeisenä perjantaina klo 8.00 mennessä.

1. YHTEISÖLLISYYS

Kirjoita tapahtumia viimeiseltä kuukaudelta, joissa olet antanut yhteisölle ja olet huomannut sitä kautta tukevasi yhteisöllistä ajattelua.

2. HENKILÖKOHTAINEN MUUTOSTYÖ

Miten oma hoitosi on edistynyt/mitä tavoitteita olet saavuttanut?

3. 12-ASKELEEN OHJELMAN OPPIMINEN

Pohdi, mitä olet oivaltanut ohjelmasta ja itsehoitoryhmistä viimeisen kuukauden aikana.

4. PSYKKINEN TERVEYDENTILA

Arvioi ja perustele henkistä terveydentilaasi.

0 _____ 10

5. TUNNE-ELÄMÄ

Arvioi ja perustele.

0 _____ 10

6. FYYSINEN TERVEYDENTILA

Arvioi ja perustele.

0 _____ 10

7. IRROTTAUTUMINEN ALAKULTTUURISTA

Pohdi, miten oma suhtautumisesi alakulttuuriin on muuttunut ja olet kasvanut kohti yhteiskunnallisia lainalaisuuksia.

8. SOSIAALINEN KEHITYMINEN JA RYHMÄTYÖSKENTELEY

Pohdi ja perustele sosiaalista kehittymistäsi käytännön esimerkein.

9. MITÄ MUUTA

MUUTOSTARPEIDEN LUETTELO

nimi: _____ pvä: _____

Erittele tähän paperille arkielämäsi päällimmäiset muutostarpeet, jotta elämäsi olisi mielekkäämpää. Valitse tarpeiksi sellaiset asiat, joihin voit itse vaikuttaa omalla käyttäytymiselläsi (et voi muuttaa muita kuin itseäsi). Laita muutostarpeet työjärjestykseen eli siihen järjestykseen mistä sinun on mielestäsi hyvä aloittaa työskentelysi itsesi kanssa:

(Pyri ajattelemaan pieniä ja konkreettisia muutoksia käytöksessäsi/elämäntavassasi, suhtautumisessasi elämään ja muihin ihmisiin jne.)

Valitse muutostarpeista yksi, jonka koet tärkeimmäksi ja jonka voit itse ratkaista.

MUUTOSSUUNNITELMASI

1. Arkielämän muutos, jonka haluat toteuttaa juuri tässä & nyt:
2. Tärkeimmät syyt tähän muutokseen (mitä hyötyä muutoksesta olisi, mitä haittaa on sen toteuttamatta jättämisestä?)
3. Muutoksen toteuttamiseksi tarvittavat konkreettiset toimenpiteet käyttäytymisessäsi:
4. Tavat, joilla muut voisivat auttaa tai tukea sinua muutoksen toteuttamiseksi:
Kuka? Miten?
5. Tiedät, että suunnitelmasi onnistuu eli muuttuu todeksi jos:
6. Asioita, jotka voisivat sotkea suunnitelmasi (ulkoiset esteet, huolenaiheet, pelot, epäilykset):

MIKKELI-YHTEISÖN VIIKKO-OHJELMA

KLO	MAANANTAI	TIISTAI	KESKIVIIKKO	TORSTAI	PERJANTAI	LAUANTAI	SUNNUNTAI
7.00-7.30	AAMUPALA	AAMUPALA	AAMUPALA	AAMUPALA	AAMUPALA		
heinä:30	TYÖNJAKO	TYÖNJAKO	TYÖNJAKO	TYÖNJAKO	TYÖNJAKO		
8.00-8.30	HK raportti	HK raportti	HK raportti	HK raportti	HK raportti		
8.30-9.00	AAMUKOKOUS	AAMUKOKOUS	AAMUKOKOUS	AAMUKOKOUS	AAMUKOKOUS	9.00 AAMUPALA	9.00 AAMUPALA
						9.30 AAMUKOKOUS	9.30 AAMUKOKOUS
10.00-10.15	Kahvi	Kahvi	Kahvi	Kahvi	Kahvi		
10.00-11.00	Vikoin suunnittelu- palaveri			10.15-12.00 Porrasryhmä	10.30-12.00 Yhteispalaveri		10.00-11.00 Askel-kokous
11.00-14.30	HK kokous						
12.00-13.00	R	U	O	K	A		12.00-13.00 Vapaa-ajan kokous
	T	U	N	T	I		
		13.00-15.00	13.00-14.00 VR	13.00 Lääkäri		13.30 Ruoka & kahvi	13.30 Ruoka & kahvi
		Porrasryhmä	työnohjaus				
14.00-14.15	Kahvi	Kahvi	Kahvi	Kahvi	Kahvi		
14.30			YHTEISÖKKOKOUS				
15.30	HK raportti	HK raportti	HK raportti	HK raportti	HK raportti		
17.00-17.30	Ruoka	Ruoka	Ruoka	Ruoka	Ruoka		
19.00			AA Mikkelin-yhteisö			NA-Mikkeli	
	Iltaapala	Iltaapala	Iltaapala	Iltaapala	Iltaapala	Iltaapala	Iltaapala
22.00	Hiljaisuus	Hiljaisuus	Hiljaisuus	Hiljaisuus	Hiljaisuus	Hiljaisuus	Hiljaisuus
Viikon AA- ja NA-ryhmät sovitaan suunniteltiin vapaa-ajankokouksessa, kuten myös saunavuorot sekä viikon liikunnat. Kuukauden viimeinen perjantai klo 14.15-16.30 on oppilaiden itsearviointi ja yhteisön avoraportti. Joka kuukauden toinen viikko on ryhmätön, jolloin porrasryhmien tiialla on oppilaiden toivomaa luovaa itselimaista tms.							
Iltoina, jolloin on itsehoitoryhmä, on iltaapala jo klo 20.00. Muulloin iltaapala on normaalisti klo 21.00-21.15.							